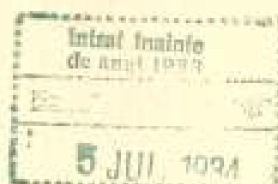

3006610
Periodice

Viaţa Romînească

nr 1

Viaţa Romînească

Revistă literara şi ştiinţifica

—

VOLUMUL IV.

ANUL II

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.

—

1907

Contravenție

(Schiță)

Să vă spui o istorie auzită de la conu Mișu Gerescu, măcar că știu mai dinainte, că scrisă de mine, o să-i lipsească tot farmecul pe care-l dă povestirilor lui conu Mișu, mimica lui, puterea de încredințare pe care o poartă în ochii lui sclipitori de pricepere și vocea lui mlădioasă, în care se simte cînd un hohot de rîs, cînd o lacrimă înăbușită.

O să mă silesc să v'o scriu întocmai cum am auzit'o, rămînînd să-i adăogați dumneavoastră cu închipuirea gesturile și intonațiile povestitorului.

Vorbește conu Mișu Gerescu:

«Cine vă aduce dumneavoastră gaz? Mie îmi aduce Iosif, ovreiul ăla lungu, care stă în căsuțele alea micile ale lui Pitiș. Neputîndu-mă dumiri cum poate el să încapă, lung cum e, în prăvălioara aia joasa, am intrat înadins la dînsul... Cu un deget nu dă de tavan, atît: un deget. Ăsta-mi aduce gaz de cînd m'am însurat. A ajuns un fel de om al casei—și mi-e drag din mai multe privinți.

Întîi pentru că e ginerele lui Marcu, cel d'intîi ovrei venit în oraș aici, adus de bunicu-meu, ca să-i facă de tinichea învelitoarea caselor până atunci de șindrilă;—și am auzit că ăst Marcu, cînd a fost să moară, și-a adunat copiii împrejur și le-a spus că n'are la ce mai trăi pe lumea asta, care se face din zi în zi mai rea și că se duce acolo unde sînt duși oameni buni ca «conî Costache și conî Iorgî Gerescu», bunicu-meu și tată-meu.

Pe urmă mai mi-e drag și pentru că nu seamănă de loc a ovrei. Numai romîneasca pe care o vorbește îl trădează. Încolo, blond, lung, dășirat, cu umbletul trăgănat,—greoi la vorbă, parcă la fiecare închidere de gură i s'ar lipi dinții de sus de ăi de jos, seamănă mai mult a sas.

N'are nici agerimea de minte, nici isteția, nici îndrăzneala ovreilor, nici mai ales ahtiarea lor după bani. Cînd se adună de piată cîteva vedre de gaz, îi e parcă rușine să ceară. Vine în curte, mă așteaptă până ies din casă și compunîndu-și o fizionomie zîmbitoare zice sfios: «S'a făcut patră vedre»; iar dacă-i zic să vie altă dată, răspunde: «bine, adie», și pleacă legănîndu-se parcă l-ar bate vîntul...

Nu e nici puios ca ovreii, că n'are copii și însfîrșit n'are nici nume ovreesc: îl chiamă Iosef Bailer, nume nemțesc. Nevastă-sa e una blondă cu părul creț, grasă, bucălată, cu ochii foarte deschiși și cu sprincenile ridicate, care-i fac o mutră de păpușă speriată. Cît ține unul la altul se vede din blîndețea cu care-și vorbesc, din privirile dulci cu care se învelesc și am priceput-o mai ales, cînd a fost să-mi lipească el o săgeată în vîrful învelitorii. A venit și ea, să se încredințeze cu ochii ei de păpușă foarte speriată, dacă nu cumva învelitoarea e prea repede și mi-a spus în chip de explicare, cu un surîs rușinos, că-i e frică «pîntră Iozef».

De multe ori m'am întrebat, cu ce-or fi trăind oamenii ăștia. La nici o lucrare mare nu l-am văzut băgat, iar în prăvălioara lui sînt trei stropitori de grădină, pe care acolo le-am pomenit ruginind,—cinci ori șase lămpi, care așteaptă cu o lungă răbdare mușterii ce nu se ivesc,—într'un colț o cutie cu geamuri,—alături un bulgăre de chit și o cutioară cu mangal,—vre-o cîteva sticle de lămpi înșirate pe-o sfoară; iar la fereastră doi cîrnați lungi răsuciți și învîrtiți cu meșteșug, unul alb de fitil de lampă și altul galbăn de fitil pentru scăpărători...

Astă vară, într'o dimineață pe la cinci, mă pomenesc cu slujnica vestindu-mă că mă așteaptă afară «domnul Iosif», care vrea să-mi vorbească. Desigur avea ceva deosebit de spus. Nu venea el în zori de zi ca să-mi spue că «s'a făcut patră vedre».

M'aștepta în curte. Îi deschiz ușa și intru în birou. Intră și el după mine și stă legănîndu-se ca un plop și privindu-mă cu niște ochi cerniți și plini de deznădejde. Îl întreb ce vrea. Zice:

— Eee! iu acum ce să fac?

— Cum ce să faci?

— Să veezi: Aseară, în lipsă mea d'acasi, a venit băiatu de la Grabinski să ceară nițel spirt de la nevastă. Iu întotdeauna am nițel spirt în casă: mai te doare un picior, mai te doare o mînă, te freacă nevastă. Pe urmă vară nici nu lucrez cu mangal; mangal face prea mare căldură și pe Iză o doare la cap... Nevastă i-a dat—și fiindcă Grabinski știe că nici iu nu sînt om bogat a trimes și bani. A luat o jumătate litră, a dat trei bani. Tocmai cînd a ieșit băiat, aici a fost și domnu contrălor... astă... Meguleascâ... nu știu cum se chiamă. «De unde ai cumpărat spirt?» Zice: «De la madam Iză». Vine la nevastă și o întreabă. Nevastă a spus drept: «Da, iu am dat; a cerut de la Grabinski nițel spirt și fiindcă nici iu nu sunt bogată a adus și bani; a luat o jumătate litră, a dat trei bani». Tocmai atunci am sosit și iu acasă... Să veezi. A intrat domnu contrălor și a căutat peste toot.. peste toot... uite așa... uite așa... haine, rochii de la Iză, uite așa a aruncat pe scînduri... uite așa... dar n'a găsit nimic, s'a brodit să fie 'n casă numai cît a dat la băiațu de la Grabinski... Ee! iu acu ce să fac? Zice că scrie proces? Zic zău, în viață mea nici măcar martăr n'am fost. Toată noapte n'am dormit nici iu nici nevastă... Și a plîns... și a plîns...

Era bietul om așa de nenorocit și cearcănele dimprejurul ochilor întăreau așa de vădit vorba lui că n'a dormit toată noaptea, încît i-am făgăduit c'o să vorbesc controlorului.

A ieșit în uliță și timp de trei ceasuri s'a plimbat de colo până colo pe dinaintea porții, legănîndu-se și făcîndu-și vînt cu pălăria. Numai cînd m'a văzut ieșind din casă și după ce s'a jurat încă odată că n'a fost în viața lui nici «martăr», s'a hotărît să plece... «Adie!».

Controlorul Negulescu, băiat foarte de ispravă, mi-a spus că a primit un denunț că ovreiul ar fi vînzînd spirt fără licență și mi-a făgăduit că n'o să-i facă proces, decît dacă s'o dovedi că a vîndut în mod obicinuit la mai multă lume.

Au trecut d'atunci două luni. Ovreiul a urmat să-mi aducă gaz și de cîte ori dam cu ochii de el, fără să-l întreb îmi zicea, ridicînd palmele deschise în dreptul umerilor: „mulțumesc lui Dumnezeu, nimic...", cînd azi dimineață mă pomenesc cu el că-mi intră în birou, închide ușa cu îngrijire, se întoarce, se uită la mine legănîndu-se, se uită lung și în sfîrșit zice:

— Eee! iu acum ce să fac?

— ?!

— Mi-a făcut proces... In viață mea n'am fost nici martăr... Toată noapte n'am dormit nici iu nici nevastă...

Și scoate o hîrtie pe care mi-o întinde...

„Proces verbal. Noi, Dimitrie Negulescu, controlor al circumscripției a III-a, avînd în vedere denunțul scris și anonim, primit în ziua de (19) nouă-spre-zece August, anul (1906) una-

mie-nouă-sute şase, prin care ni se face cunoscut că comerciantul Iosif Bailăr, domiciliat în acest oraş, strada Stelea No. 9, fără a poseda licenţa cerută de articolul..." două coale scrise pe toate feţele cu un scris mărunt şi îndesat, în care se descria cu o amănunţime vrednică de minunat, că de mai bine de un an vindea spirt nu numai lui Grabinski, dar şi lui Bercovici şi lui Faibici şi la mulţi alţii. Zece martori ale căror arătări scrise şi iscălite de ei înşişi, întăreau lucrul şi dovedeau în mod de netăgăduit că Ministerul cu drept cuvînt confirmă procesul-verbal, prin care era condemnat la patru sute optzeci de lei taxă şi amendă.

Citirea procesului verbal nu mă împiedica de a vedea cum tremura pălăria în mîna contravenientului.

— Ei apoi, zic, după ce am isprăvit de citit,—va să zică e adevărat că vindeai spirt pe sub ascuns, fără să plăteşti licenţă.

— Fească Dumezeu... Atit, la băiatu de la Grabinski.

— Dar băieţii de la ăilalţi, care spun că cumpărau tot de la dumneata ?

— Nu-i adevărat. Sint puşi la cale de Ilie Dumitrescu din coolţ, care are necaz pe mine. Nu ţi-a spus şi dumitale să cumperi gaz de la el, să nu mai cumperi de la mine. Nu-i aşa ?

— Aşa e, mi-a spus; dar uite, aici declară Tomulescu, om cinstit şi cu greutate, pe care nu putea să-l pue la cale Ilie Dumitrescu, că întotdeauna cumpărai de la el spirt, cite o vadră şi cite două pe săptămînă. Ce făceai cu două vedre de spirt pe săptămînă ?

Cind i-am pus întrebarea asta a început să clipească repede-repede-repede.

— Scrie acolo aşaa ?

— Da.

— Aşa mă'ntreabă la judecati ?

— Aşa.

Atunci i s'au tăiat picioarele de la genunchi, s'a rezemat cu spatele de pervazul uşii şi a scos un gemăt de groază:

— Aaăăă!

Pe urmă s'a îndreptat şi răsucindu-şi pălăria în mînile care-i tremurau:

— Patră sute optzeci de lei!.... De unde ?.... Două stropitori, patră-cinci sticle de lămpi, citeva jamăr şi zece coţi de fitil, astă nu face nici douăzeci de lei... Pintră mine nu-i nimic... vinde domnu contrălor.... bine... dar Iză... Iză...

Două lăcrămi adunate în genele de jos s'au revărsat şi au picat făcînd plici! ca două alice pe muşamaua pardoselei.

— Iză!.. astă moare de astă!..

Şi fără să mai aştepte răspuns la întrebarea cu care venise: «acum iu ce fac?» a plecat legănîndu-se şi clătinînd din cap cu desnădejde.

— Astă moare de astă. Adie....»

Ioan Al. Brătescu-Voineşti.

La mormîntul Anii

(Epitaf)

—„N'o să vă spun povestea vre unei Margarete,
Nici care-mi fu durerea, nici ale ei secrete....
De-am dat eu însămi morții trecutul trist al Anii
A fost ca să 'nceteze și plîns, și spovedanii.

—„Dar vouă, inimi bune și de iubire pline,
Vă las săpată 'n pieatră, o vorbă de la mine:
Cînd dragostea din visuri vă va eși 'nainte,
De morțile voite aduceți-v'aminte;

—„Iar dacă de cît mine veți fi mai fericite,
Și'n chin nu s'ar preface a' dragostei ispite,
Veghiați-vă norocul, să nu se schimbe anii
Și-aminte să v'aducă de 'nțelepciunea Anii".—

O. Carp.

De-acasă......

Departe, pe Tîrnave, într'un sat cu două sute de fumuri, înconjurat de verdeață, cu obiceiuri vechi și patriarhale, unde până în ziua de azi pîrgarul buciumă pe coaste și strigă așezările cari s'au pus: „Tot omu să audă și să înțeleagă, hăire, măi!", pe vremea vacanții „Domnul Părinte", o mamă prea înțeleaptă și bună veniau în fie-care an mai mult să auză păsărelile ciripind dimineața de cît să grijească de moșioară. La scara de lemn cu olendrii coborau doi feciori și o copilă cuminte și vioae, albă la față ca miezul de nucă curățat. Toată vara copiii alergau supt umbra leneșă a sălciilor de la irugă. Sara, osteniți, în șoapta dulce a desmerdărilor, priviau cu capul în poală cum alene boi albi, mari, aduc în ogradă căruța încărcată.... In vremea îmblătitului, sus pe girezile de paie, toată casa de la mic până la mare cînta... Luna poleia grădina cu toate visele de prin basme; fetele și flăcăii învățau cîntări alese de pe aiurea.... și ce frumos glas avea „Doamna Preuteasă!" Peste săptămînă se auzea din pădure ciocănituri de topoare, iar duminica la orîndă băeții neastîmpărați se vîrau printre mese, ascultau.... Din amintirile copilăriei s'a plămădit mai tîrziu alăuta mistică a lui Lae.

* * *

Părinții, și unul și altul, cu înțelegere pentru podoaba literilor, întotdeauna au înlesnit înclinările timpurii ale poetului cel cu bălane plete, mereu l'au îndemnat să scrie și împotrivă nici cînd nu i-au stat.

-- Mama îmi punea în mînă tot pe Schiller și pe Goethe... Citiam eu, dar cînd trecea fluerul pe uliță, lăsam pe Goethe și eșiam în poartă....

Mai ales la Crăciunel, leagănul copilăriei, și la Rășinari,

sate romînești unde toată frunza vorbește ardelenește, cînd venia cîte cineva, căci bătrînul primea pe ori cine, îi făcea semn: „Hai și tu!..."

— ...deschidea fereastra, și omul de jos, din curte spunea... descoperit. Pe urmă chema sluga: „Dați lui badea un pahar de vin..." Intr'o zi, pe 'nserate, vine la noi o femee ardeiată, cu o limbă înțiglată de parcă tăia tot sticlă:

— Domnule Părinte, eu nu mai pot să trăesc cu Ion! Mie nu-mi spune nimic, nici cîte oi are 'n tîrlă nici cîți zloți are.... nu știu nimic.... nimic!....

— Păi ce știu eu face? răspunde tata.

—... Să vie colea, să stăm înaintea Sfinției Tale și să-l întrebi. Dacă nici aici n'o vrea să spue, apăi nici pe lumea ailaltă nu mai aflu». O zbughește pe poartă și-l aduce: «Hai mai de grab că te chiamă». Nepieptănat, cu un picior întors și cam gușat, intră cu bățu'n casă.

Tata îl cunoștea, cum îl vede strigă la el:

— Cîte oi ai, mă?!

Da el înțepenit în bîtă, se umflă'n gușă, gros:

— Cîte-o dat Dumnezeu....

Mai strigă odat.

— Cîți bani ai?

— Cîți-o dat Dumnezeu....

Ce să 'nțelegi de la ei? I-a lăsat în plata Domnului....»

*

„Altă dată stam de povești în biroul medicului. Plîns, intră Simion Mițu.... foarte supus:

— Domnule doftor, fie-ți milă și fă bine, dă-mi țudulă....

— Da ce s'a 'ntîmplat, Simioane?

— Mi-a murit mama....

—.... Bine. Pune pițula jos...

Pentru așa treburi e o taxă.

Se caută Mițu prin chimir, se scotocește, pune pe masă șase creițari, doi cîte doi tot mai departe unii de alții; și se roagă:

—... Lasă-mă cu șase?!...

— Pițula, spune medicul, pune jos pițula!...

Mai scoate doi creițari... iar îi înnumără cu degetul:

— Lasă-mă cu opt?!..

Și-i avea pe toți și știa că cu mai puțin nu se poate, ba cînd iese pe ușă îndesîndu-și căciula, mai și bombănește:

—... Da ce?... Să dea țudulă... dacă-i doftor?! Cu mine nu merge așa... Ce?!...»

*

«Pe primă-vară vine un romîn înnalt, cu un cojocel pe umăr. Deșghețat, frumos, îi umbla ochii în toate părțile...

— Bună-ziua....

— Să trăiești, bade...

— Dumneata ești domnu ăla?

Nu știam pe cine caută; ca să aflu ce vrea, îi răspund:

—... Da!

— Eu sînt cu roata....

— Așa?... Ce roată?

— Că nu-i una... 's două! Una se'nvîrte de capul ei și alta o puiu pe Olt....

— Le-ai făcut dumneata?

— D'apăi?!

— Ești măsar?...

— Ba! Avem vite... pămînt. Le-am făcut numai așa, să-mi arăt *curajea*!

— Și vreai?...

— Eu nu vreau nimic!... Ne-a spus învățătorul nost și popa că cine are minuni pe acasă să vie cu ele aici să meargă la București, la domnii ăi mari...

— Da unde-s? Le-ai adus?

— Hai numa...'s afar.

M'am dus să văd. Badea de pe valea Oltului făcuse o bicicletă toată în lemn, vopsită cu roș, și o moară plutitoare, cu vîrtelniță, cu scărmănătoare de lînă.

— Ai învațat carte?

— Că... am pămînt!!...

I-am dat scrisoarea de primire și l'am întrebat:

— Acasă mai ai minuni d'astea?

Și-a pus mîinile 'n cap:

— Oleo, Doamne!... E plină șura și casa... și șopu...!

Il am scris. La anu mă duc la el!»

*

«Pe Dumitru Stoian nu-l cunoști... Asta din două în două săptămîni trage cîte-un chef... singur. E om cu stare și voinic.... Ia un sac cu porumb în spate, de vre-o sută de chilograme, și-l duce la crîșmă.

—...Incotro?

— Mă duc să mă'mbăt, domnişorule...

Trei zile nu iese dintre sticle şi păhare. Dă cu pumnii 'n masă, vorbeşte singur:

—... Eu sînt Dumitru Stoian..., stau în marginea satului... La mine 'şi aprinde pipa toată sărăcia... unde calcă boul meu!.. unde umblă roata mea!.. să cunoaşte...»

Trece pe uliţă desculţ, fără căciulă, cu sacul gol pe mînă... Mormăe de nu'nţelegi nimic: «Iăi! Iăi! Iăi!»

Acasă ia toporul; de-afară strigă la nevastă:

—... Scoate cisma!

Cismele unse stau agăţate de urechi în grindă...

— Scoate cisma!

O pune jos şi-o tae...

— Scoate pernele!

aşează pe tăetor şi le face bucăţele. Nevasta speriată aleargă la noi: „Vai de mine!... a înebunit Dumitru!..." Omoară raţe, găini... Bate vitele cu furca... Fărîmă caru... plugu... Pe urmă ostenit se culcă. Femeia îi strînge bucăţelile, i le face grămadă. A doua zi până'n zori s'apucă să le dreagă. Îi prinde mina la toate... Şi-aduce aminte, de ruşine nu vorbeşte cu nimeni... Pocăit, venia la tata:

— Să faci bine, domnule părinte, să-mi citeşti... vreau să mă dăsleg... Trebue că am pe necuratu'n mine.... tot îmi vine să dau cu toporu..."

*

...Astfel rînd pe rînd, chipuri, scene, întîmplări din viaţa ţărănească spuse cu meşteşugul vorbii pe buze şi cu glasul iertării în suflet, trec una după alta, vesele, triste, parcă ai întoarce foile unei cărţi mari, cu paginile aurite de vreme, pomenită în casă, şi unde fiecare strămoş şi-a lăsat amintirea într'un cuvînt, într'o însemnare pe margine.....

— In neamul nostru de două sute de ani n'au fost decît preoţi şi cărturari...»

...Aproape ori ce povestire a lui Goga cît de mică şi de neînsemnată ar fi ea, ca un prinos de iubire şi de cuviinţă începe mai întotdeauna: «...Eram cu tata...» ori «...O ştiu de la tata...,» —şi ochii albaştri se aprind ca de-o flacără tainică, înprivirea lor înlăcrimată, ca 'ntr'o undă, citeşti pietatea cîntăreţului pentru atîtea lucruri scumpe...,

V. Cioflec

SPECIALISTUL ROMÎN

CONTRIBUŢIE LA ISTORIEA CULTURII ROMÎNEŞTI DIN SECOLUL XIX

(Urmare)

---

3. Şi macar de ar fi înţelesurile date exact, aşa multe pu ţine cîte sînt. Dar iată ce fel de confuzii de înţelesuri şi traduceri greşite întîlnim în dicţionarul lui T. La diferitele exemple daŭ întîiŭ traducerea mea, apoi pe acea a lui Tiktin.

BETERDISESC (variantă BITIRDISESC). Verb. |||| **a.** Transitiv. *Compensez, împlinesc. Compensare. Compenser. (A se bitirdisi* în bani salahorii şi carăle ce urmează a se da din ţară la lucrul cetăţilor împărăteşti... S-aŭ găsit mijloc de *a se bitirdisi.* IL. TEZ. II 398*)*. |||| **b.** Netransitiv. *Duc lucrul la capăt. Aliquid ad finem adducere, aliquid absolvere (conficere, perficere, persequi, exsequi, expedire). Mener qc. à bonne fin (*Alţi vestitori mai amarnici c-un tertip deosebit arăta că de trei zile orzul tot s-aŭ isprăvit. Găsăsc să *beterdisască*, parale de-ar pute cumpăra, dar în visteriea ţării nu găsăsc nicio para. B. ET. 72*)*.— **Et.:** turc *bitürmek*, cauzativul lui *bitmek*, finir, terminer, achever; *haget bitürmek, mener une affaire à bonne fin.* ZENKER 176 c.

Tiktin traduce însă prin *requirieren*, adecă *rechiziţionez, iaŭ cu de a sila*, şi citează aceloaş locuri ca şi mine. Va să zică: *A se bitirdisi* în bani salahorii ar însemna în limba de azi *a se rechiziţiona* în bani salahorii! Ce înţeles poate să fie acesta? Şi apoi «Găsesc *să bitirdisesc*, numai parale să am» ar însemna în limba de azi «găsesc să rechiziţionez, numai parale să am». Ce înţeles poate fi acesta? Ce fel de rechiziţie?

Dar absurditatea traducerii se poate vede mai lămurit din discuţiea cuvintului următor.

BETERMEA (variantă BITIRMEA). Substantiv f. *Compensaţie*, în special *compensaţie în bani pentru un lucru, care nu se poate procura în natură. Compensatio. Compensation.* — **Et.:** turc *bitürme*, substantiv verbal dela *bitürmek*, ZENKER 176 a (La Neamţ oastea cea turcească, pe loc cum s-aŭ adunat, vai şi amar de ispravnici în dare de tainat. Nu mai agiunge nimică în cererea ce făcea, să apuce, să răpească, între ei se întrecea. Cerea ce nu se găseşte, căci dacă nu priimia, apoi îi vedei îndată a cădea la *betermea*. B. ET. 84.—Scoţînd cu totul din mijloc *bitirmelele* cele aducătoare de povoară. UR. V. 177.—Să nu se amestece sameşul la niciun fel de *bitirmele* şi tocmele cu satele. UR. XIV 292). Este evident că oastea turcească cerea înadins depela oameni lucruri pe care oamenii nu le aveaŭ, pentruca să ceară dela ei în schimb bani, iar nu ca să le rechiziţioneze, căci ce fel de rechiziţie ar fi fost aceia de lucruri care nu sînt?

Tiktin traduce însă prin *Requisition*.

BRUMARIŬ. Substantiv m. ||| 1. *Luna lui Octombre. October, mensis October. Octobre, mois d'Octobre.*—CAL. II. 72; ION. CAL. 211; MAR. SERB. I. 97. ||| 2. *Luna lui Noembre. November. Novembre.*—P.P.A. 34 nota; BAR. I. 91; MAR. SERB. I. 97 (Născu sfînta Veneri în luna lui *Brumariŭ* 14 zile. CUV. II. 146.—In luna lui *Brumarĭ* nopţile-s mai mari. HOD. 54.—Primăvara-i noaptea mică, nu-i de mers la ibovnică, pînă-n luna lui *Brumariŭ*, c'atuncea-s nopţile mari. P.P.I. 95).

Tiktin însă citează exemplul din CUV. II 146 despre sfînta Paraschiva şi traduce totuş numai cu *November*, iar pe celelalte izvoare, de unde rezultă că intr-adevăr ~ înseamnă şi Noembre, nu le cunoaşte. Cine nu ştie că sfînta Paraschiva se serbează la 14 Octombre? Numai T. nu ştie.

BUCHEA. Substantiv f., întrebuinţat mai numai articulat: *bucheaŭa. Invăţătura căpătată pe de rost fără pricepere, lecţie învăţată pe de rost fără pricepere. Pensum, quod sine judicio ediscitur. Leçon, qu'on apprend par cœur sans intelligence* (*Bucheaŭa* poate s'o înveţe şi acasă cine vrea. CR. A. 104).

Tiktin însă, care de altfel discută cuvîntul sub *buche* şi pe *bucheaŭa* din CR. A. 104 o citează cu [*sic*] ca o curiozitate ori o greşală, traduce cu *Schreiben und Lesen, Elementargegenstände*.

BATOC (variantă BATOG). Substantiv m. Incepînd dela Miklosich Lexicon, prin Laurian şi Cihac, până la Hasdeu şi Tiktin, toţi lexicografii aŭ tradus cu *gadus morrhua* în gradul de pregătire pe care Nemţii îl numesc *Stockfisch*, adecă uscat fără

sare la aerul liber. Pentru ce? Rominul mănîncă tot felul de peşte sărat, numai Stockfisch nu. Pe ici colea numai se găseşte acest peşte pela băcăliile boereşti, unde poartă numele grecesc de μπακαλιάς (citeşte *bakaliă*), ceia ce ar proba că pe acest peşte, mult puţin cît îl cunoaştem, îl cunoaştem prin Greci, în a căror ţară el constitue aproape un aliment naţional. Apoi vorba *batoc-batog* înseamnă altceva: ||| 1. *Morun afumat. Accipenser huso fumo siccatus. Esturgeon fumé* || 2. *Orice peşte afumat. Piscis fumo siccatus. Poisson fumé* (Mă veseliiŭ la nuntă, de unde luaiŭ o bucată de *batoc* şi un picior de epure şchiop. I. 94 — Să prind peşte şi şalăŭ, peştele să-l mănînc eŭ, pe şalăŭ să-l fac *batoc*. ŞEZ. IV 219).—**Et.:** Cu însemnarea 1. batocul se găseşte în comerţ totdeauna în formă de *bite* groase, cît mîna şi mai bine, în patru muchi. Lungimea acestor *ciomege* de peşte variează, de obiceiŭ e cam de jumătate de metru. Originea cuvîntului trebue căutată acolo unde deja Miklosich Lexicon sub батогъ o găsise: în slavul *batogŭ*. Dacă acest slav *batogŭ* este vechiul sloven батогъ, bîtă, ciomag, ori mai degrabă rusul *batogŭ*, ciomag gros, nu se poate hotărî. Să se observe că batogul este marfă rusească şi până astăzi încă tot din Rusia (ori dela Ruşii din Dobrogia) se aduce.

CHELEFSESC. Verb. *Daŭ prin punerea mînilor pe capul celui ales şi prin rugăciune un dar bisericesc ori o slujbă bisericească. Ordinare. Faire l'ordination.* (După doxologhie aduc pe ipopsifios din altar; scoţîndu-i pe uşile cele împărăteşti, protopopul, saŭ alt obraz cinstit din cei mai aleşi egumeni, îl aduce către mitropolitul *chelefsindu*-l. LET. III. 320).—**Et.:** mediogrec κέλευσις jussio sacra (Ducange).

Tiktin însă leagă pe *chelefsindu*-l de *protopopul saŭ al. obraz cinstit* şi-l traduce cu înţelesul grecului κελεύω *aufford*e*rn*: Adecă protopopul, învremece conduce pe candidat către mitropolit, îl îndeamnă cu vorba şi cu gestul, ca să nu se sparie!

CÎRNELEAGĂ. Substantiv f. ||| 1. *Hîrţi, întiia săptămînă a triodului, a zecea săptămînă înainte de paşti, dela duminica vameşului şi fariseului până la duminica fiului risipitor.* In această săptămînă biserica ortodoxă permite să se mănînce carne miercurea şi vinerea, ca deosebire de Armeni, care postesc trei zile din ea în onoarea lui Arţivur. MAR. SERB. I 114 nota. Mai sînt însă şi alte săptămîni în cişlegile de iarnă, în care este permisă mîncarea de carne miercurea şi vinerea. Aceste săptămîni tot *cîrneleagă* se numesc şi toate la un loc *cîrnelegi*: «Săptămînile din aceste cişlegi, în cari miercurea şi vinerea se mănîncă de frupt, saŭ, după cum zic Ardelenii, de dulce, se numesc *hîrţi* şi *cîrnilegi*». MAR. SERB. I. 114. *Decima hebdomas ante diem paschalem. La dixième semaine avant pâques.* || 2. *Cişlegile de iarnă, carnaval: timpul dela crăciun până la lăsatul de brînză. Tempus quod inter diem natalem Jesu Christi et quadragesimam interest.*

Le temps entre noël et le carême. MAR. SERB. I. 114; MAR. N. 92; MAR. IN. 381.—**Et.**: Probabil *cirneleaga* a fost la început nu săptămina a zecea înainte de paștĭ, ci a noŭa, așa numita ‚*mis-treața, vristata saŭ invristita*‘, în care astăzĭ ‚miercurea și vinerea se postește, adecă nu se mininкă carne‘ MAR. SERB. I. 115, și=*carne leagă*, adecă *săptămina care leagă carnea*, pentrucă în săptămina a opta înainte de paștĭ se mininсă numaĭ brinză, (lapte, oŭă), iar dela a șaptea săptămină înainte de paștĭ începe postul (1. Într-o duminecă, prin *cirneleaga*, a venit tatăl mameĭ, bunicul mieŭ David Creangă, din Pipirig. CR. A. 18.— În săptămina hîrțiĭ saŭ *cirneleaga* moș Vasile, viind la Fălticenĭ, între alte merinde aduce feciorului săŭ și treĭ purceĭ grijițĭ gata. CR. A. 107).

Pentru T. însă ~ este *Fleischwoche*, a noŭa săptămină înainte de paștĭ. Toată lumea știe ce-ĭ *cirneleaga*, numaĭ T. nu.

CORCODUȘĂ (variante CORCODEA, CULCUDUȘĂ, CULCUDUȚA, CURCUDEA, CURCUDUȘĂ). Substantiv f. *Fructul corcodușuluĭ. Prune cerise, cerisette.* GR. 196.

Pentru T. însă e «*Art kleine gelbe oder rothe Kriechenpflaume*». Cine nu știe că corcodușa e neagră cum e pana corbuluĭ? Care copil n-a mîncat corcodușe? Numaĭ T. nu știe. Pentru el ~ e un fel de fruct galbăn orĭ roș!

CORLĂ (variantă CURLĂ). Substantiv f. Pasărĭ. ‖ 1. *Curla verde, găinuță, găinușă de apă. Stagnicolus chloropus, gallinula chloropus L. Gallinule.* MAR. O. II. 353. ‖ 2. *Cufundarĭŭ, cufundacĭŭ, păscărel, bodîrlăŭ. Colymbus glacialis L. Raquet, grand plongeon, huard.* MAR. O. II. 401. ‖ 3. *Cufundarĭŭ cucuĭat. Podiceps cristatus L. Grèbe huppé ou cornu, dame.* MAR. O. II. 401.—**Et.** ?

T. însă traduce cu «*Art Strandvogel, wahrscheinlich Brachschnepfe, Brachvogel, Numenius, Scolopax arquatus*», și citează tutuș pe MAR. O. II. 353.

CORUNĂ. Substantiv f. ‖ 1.=COROANĂ. ‖ 2. *Fruntar, masa pietrelor. O scîndură așăzată în dreptul pietrelor moriĭ, prin care trece piscoaca.* DAMÉ T. 153.

Tiktin însă traduce pe 2 cu «*Boden, auf dem der untere Mühlstein liegt*», adecă cu *podul moriĭ*, și cu toate acestea citează pe DAMÉ T.!

COTORESC (variantă COTĂRESC). Verb. «*A săpa la rădăcina uneĭ vițe de vie*» SĂGHINESCU VOC. 20. *Vitem circumfodere. Labourer le pied de la vigne* (Viea se desgroapă, *se cotorește*, și apoĭ vițele se leagă pe haragĭ. ÎNVĂȚĂTORUL COPIILOR I, Iașĭ, 1893, pag. 74).—**Et.**: Derivat imediat dela *cotor*.

Tiktin însă traduce «*Weinstöcke beschneiden*», adecă *a tăia vițele cele uscate*, operație care se face toamna!

Dar asemenea greșite înțelesurĭ sînt aparițiĭ individuale, dese—nu e vorbă—și bătătoare la ochĭ, dar individuale și ar pute zice cineva: «Dă, într-atîtea miĭ de cuvinte trebue să te aștepțĭ să găseștĭ și traducerĭ greșite.» Din nenorocire însă dicționarul luĭ T. prezintă *grupurĭ* de greșelĭ de înțeles.

Anume în mod regulat T. confundă înțelesurile la cuvintele care aŭ o asămănare oarecare de schelet între dînsele, îndatăce această asămănare e bazată pe o comunitate oarecare de origine. Pentru el, de ex., *acest=cest=acesta=cesta, acel=cel=acela=cela, aci=aicĭ=icĭ, acolea=colea, acolo=colo, acu=acum=acuma=amu=acuș, adică=adicătе=adicăle=adicătelea, acufund=cufund, bătucesc=batogesc, bîtă=botă=boată, budăĭŭ=bădăĭŭ=bădăŭ, budihace=buduhală=buduhaliță, bufnesc=bucnesc=pufnesc=buhnesc, bulg=bulgăre, bulhac=bîlhoacă, bulucbașă=bulibașă, buștean=buștihan, cheotoare=încuetoare, ciung=ciunt=cĭont, ciuntesc=ciungesc=ciungăresc, ciurdă=cĭoardă, clanță=clampă=cleampă, clănțănesc=clămpănesc=clempănesc=clămpăesc=crănțănesc=crănțăesc, cocîrjat=cocîrlat=cocîrdat, colceriță=calceriță, cracă=creanga, crăcan=crăcană, croncan=cloncan.* Această procedare e cu totul greșită. Sînt dicționare, unde cuvinte cu o comunitate oarecare de origine sînt discutate supt aceĭaș rubrică, dar numaĭ din punct de vidère al scheletuluĭ, fără să li se confunde înțelesul. Dicționarul luĭ Tiktin este singurul, unde cuvinte cu o comunitate oarecare de origine sînt considerate ca avînd numaĭ decît aceleaș înțelesurĭ și discutate supt aceĭaș rubrică din punct de vidère al înțelesurilor. Dar această procedare e cu totul greșită. Chĭar acolo unde aĭ a face cu variante ale aceluĭaș cuvînt în deosebite dialecte (*acu—amu>eccu+modo*) trebue să te aștepțĭ să existe deosebirĭ de înțeles, căcĭ ar fi o minune ca spiritele a doŭă comunitățĭ să se dezvoalte în mod complect analog în chipul de a pricepe lucrurile și de a le simboliza prin cuvinte. Și de fapt chĭar *acu, amu* nu sînt identice din punct de vidère al înțelesurilor. Cu atît maĭ mult trebue să te aștepțĭ la deosebite înțelesurĭ atuncĭ cînd variantele unuĭ cuvînt aŭ loc în unul și aceĭaș dialect (*acela—cela, acel—cel, acesta—cesta, acest—cest*), pentrucă sinonimele sînt foarte rarĭ (vezĭ Philippide Principiĭ). Și de fapt în adevăr *acela* nicĭ n-are aceĭaș înțeles cu *cela*, orĭ *acel* cu *cel*, etc. Încă cu atît maĭ mult trebue să te aștepțĭ la diferite înțelesurĭ atuncĭ cînd nicĭ n-aĭ a face macar cu doŭă variante ale aceluĭaș cuvînt, ci cu cuvinte deosebite, cu cuvinte care aŭ o oarecare înrudire de radical, dar sînt deosebite (*acest—acesta, acel—acela, aci—aicĭ*, etc.). Să probăm acest lucru la exemplele *acu—amu, acel—cel, aci—aicĭ*.

Am zis că chĭar acolo unde aĭ a face cu variante ale aceluĭaș cuvînt în deosebite dialecte trebue să te aștepțĭ să existe deosebirĭ de înțeles și o procedare științifică îțĭ impune de a ține separate cele doŭă cuvinte, de a le cerceta pe fiecare a parte și de a nu le confunda sub aceĭaș rubrică decît dupăce veĭ fi cîntărit cu băgare de samă tot materialul. Iaca doŭă cuvinte, va-

riante ale aceluiaș etymon, dintre care unul se găsește într-un dialect, iar celalalt în alt dialect, *acu* (ori *acum* ori *acuma*) de o parte, *amu* de altă parte.

ACU (ori ACUM ori ACUMA). Adverb. *Nunc. A présent, maintenant.* Are următoarele înțelesuri.

‖ 1. Momentul de față (Aha, ia *acu* i-am găsit leacul. CR. 29.—*Acum*, dragă doamnă, du-te de-ți vezi copiii. N. I. 147.—*Acuma* pirdalnicele de bătrînețe mi-aŭ secat toată virtutea. I. 12). ‖ 2. Momentul trecut închipuit ca prezent de povestitor (*Acum* întîiaș dată vedem idea de unitate arătîndu-se. BĂL. 8.—Iată lucru minunat, *acu* trei deodată îngreunate din mreana aceasta SB. P. 120.—Din ce în ce mai vie o simte... și știe că de *acuma* a lui rămîne în veci... Pe ea o simte *acuma*, ce fu a morții pradă. E. 209). ‖ 3. Momentul din viitor văzut ca prezent de vorbitor (Prolepsis) (*Acum, acum* veți vedea. GOR. IV. 14.—De-ncalec pe roșul meŭ, *acu*-mi scapă capul meŭ. P. P. T. 524.—Auzi, bade, *acuma* Joi pune clopote la boi. P. P. I. 68). ‖ 4. Din cauza acestei mișcări a lui *acu* (*acum, acuma*) spre trecut deo-parte, spre viitor de altă parte, a căpătat înțelesul de ‖ α. *de o cam dată* (Polul trecut) și ‖ β *în sfîrșit* (Polul viitor) (‖ α. *Acum* am altele la capul mieŭ. CR. 189.—*Acum* deodată mă las în voea întîmplării. CR. 200.—Lasă astea *acum*. I. 37 ‖ β. Spune-mi, dar, *acuma*, tu ce ești poet, ce poezii cîntă inima-ți încet? A. 127.—Află *acum*, Ivane, că eŭ sînt dumnezeŭ. CR. 300.—Cînd *acuma* să-l culce, voinicul... nu voia .. să lase calul delîngă sine. SB. P. 42). ‖ 5. Din înțelesul de *în sfîrșit* s-a dezvoltat acela de ‖ α. *apoi* și acel concesiv de ‖ β. *să lăsăm aceasta la o parte, aceasta nu te privește pe dumneata.* (‖ α. Auzii pe maică-ta.... blăstămîndu-mă pe mine, de ce șed, mîndră, cu tine. *Acum*, dacă-i treaba așa, spune-i... să-ngrădească ulița. P. P. I. 61. ‖ β. Tată, atita cer și eŭ dela D-ta. *Acum*, ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta mă privește pe mine. CR. 194.—Dupăce aŭ stat *acuma* cît vor fi stat pe locul, unde s-aŭ fost pus,... zise sihastrul. MAR. T. 42). ‖ 6. *Acu... acu. Cîteodată... alta dată, cînd... cînd* (*Acum* îl vedeai pe țărmurile Eufratului, și *acum* îl vedeai pe țărmurile Dunărei. E. V. 261.—Se întoarce roata cu năpladul, *acum* în sus, *acum* în jos. CAL. II. 73.—*Acuma* la ureche-i un cîntec vechiŭ străbate,... *acum* o armonie de amor și voluptate. E. 209). ‖ 7. *Acu+compliment de timp.* ‖ α. *Acu trei ani. Cu trei ani în urmă. Tribus annis abhinc, tres annos abhinc.* ‖ β. *De trei ani acu. Sînt trei ani de cînd. Annus abhinc tertius est ex quo* (‖ α. Acel mai *acu* cîțiva ani s-a năruit. O. II. 178.—*Acum* șesezeci de ani trecuți unde se pomeniaŭ școli ca a lui Baloș în Moldova? CR. A. 19. ‖ β. De trei zile plînge *acum*. A. 27.—De trei zile *acum* pe mare noi pămîntul n-am zărit. A. II. 41).—**Izolări**. *Acu-i acu! Aceasta e cea mai bună ocazie; caută de profită de dînsa, căci de o pierzi, n-o mai găsești. Aceasta e cea mai mare primejdie; dacă voiŭ scăpa de ea, apoi*

am noroc. In discrimen ventum est (*Acum ii acum*, dragă monsiu Franț. A. T. 337.—Ei, Cătălin, *acu-i acu*, ca să-ți încerci norocul. E. 271). ☞ *Acu-i timpul* (ori *vremea*). *Acum e cea mai bună ocazie* (Bun, zice el în gîndul săŭ, ia *acu mi-i timpul*. CR. 21). ☞ *Acu să te văd=Acu-i acu* (*Acuma să te văd* cît ești de vrednic. CR. 204).

AMU. Adverb. *Nunc. A présent, maintenant.* Are următoarele înțelesuri.

‖ 1. = ACU 1. (Tînăr fuiŭ și *amu* îmbătrîniiŭ. COR. 95.—*Amu* a scornit alta, ci că să-i aduc pe fata împăratului Roș. CR. 234.—Pare-mi răŭ ș-*amu*-i tîrziŭ. P. P. I. 221). ‖ 2. = ACU 2. (Se lipsise *amu* mulți pămînteni de vite. LET. II. 52.—Pepelea avea *amu* bourul. SB. P. 1). Ca deosebire de *acu* 2 însă *amu* se întrebuințează foarte des în povestiri și, de pildă, CR. și SB. P., care cunosc și pe *acu, acum, acuma*, se servesc numai de *amu* în fraze ca: *Amu* ci că era odată într-o țară un craiŭ, care avea trei feciori. CR. 183.—*Amu* ci că împăratul acela aproape de bătrînețe... a scris carte frățînesăŭ craiului. CR. 184.—*Amu* într-una din zile flăcăul se scoală de noapte. CR. 142.—Intr-o zi de tîrg s-aŭ pornit la drum, și mergînd *amu* cît aŭ mers, iată că aŭ întîlnit un om. SB. P. 1.—Strîmbă-lemne și Sfarmă-piatră aŭ început a cîrpi la minciuni,... că ei aŭ tras *amu* funiea cît aŭ tras o, dar că dela o vreme li-aŭ fost prea greŭ și aŭ scăpat funiea în jos. SB. P. 88.—Era o babă și un moșneag și ei n-aveaŭ copii. *Amu* s-aŭ sfătuit ei să se ducă unul pe o cărare și altul pe altă cărare. ȘEZ. II. 107. ‖ 3. = ACU 3. (Și *amu* de acîia cu bucurie nesfîrșită bucura-se-or. CUV. II. 226.—*Amu* ce va fi de tine? P. P. T. 118).—Ințelesurile 4, 5, 6, 7 dela *acu* (*acum, acuma*) lipsesc la *amu*. In schimb se găsește la *amu* un înțeles, care lipsește la *acu* (*acum, acuma*): ‖ 4. *Oarecum, parcă. Quodam modo, quasi. En quelque sorte, comme* (Să nu grăiți răŭ ca alte limbi. Pare le *amu* că întru multe cuvente ale loru auziți voru fi. CUV. II. 120).—Izolările dela *acu* (*acum, acuma*) lipsesc la *amu*. Și din contra *amu* are una a sa proprie: *amu acmu* ‖ 1. *Haide acum*, ca strigăt de îndemn. *Age nunc. Allons.* ‖ 2. = AMU 1. (‖ 1. *Amu acmu* cine grăiaște. VOR. 130 [ἄγε νῦν οἱ λέγοντες].—Adecă *amu acmu* bogații. VOR. 131 [ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι]. ‖ 2. Adecă *amu acmu* acela tine părăsiră. CUV. II. 228).

Am zis apoi că cu atit mai mult trebue să te aștepți la deosebite înțelesuri atunci cînd variantele unui cuvînt aŭ loc în unul și acelaș dialect. Să luăm ca exemplu pe *acel—cel*.

ACEL. Pronume. Are următoarele înțelesuri.

‖ A. Demonstrativ. Arată depărtarea. Despre loc și timp. *Ille. Ce... là.* ‖ 1. Substantival. Numai neutru singular. Arată în timp lucrul, despre care s-a vorbit mai sus, ori acel despre care

se va vorbi maî la vale. *Id.* (Diavolul iaste meşter spre răul nostru şi mulţi agiutori are spre *acea*. VA. 267₂.—Patru posturi pentr *acea* le au tocmit, pentruca să să postească hiecare creştin. VA. 41₁.—Aceşte sintu ceia ce nu s-eu sculatu inainte preotului, dereptu *ace* se muncescu. CUV. II. 330). ‖ 2. Adiectival (Acel împărat zise muncitorilor: «să aducă o căldare şi bage *acea* fată. CUV. II. 154.—Unde-i *acea* vreme? C. 101.—Aŭ trecut timpii *acei*, timpi de fapte strălucite. GR. A. 16.—Dacă aş avea noroc să pătrund in *acel* loc. P. P. I. 136). ‖ **B.** Determinativ. Arată lucrul despre care mai ştim ceva. *Is, ille. Ce, celui.* ‖ 1 Substantival. Corelativ luî *care, ce: acel care = is qui* (Vă învăţăm să socotim de cuviinţă. DR. 4.—O oftare de *acele* ce sfîşie inimî N. I. 18.—Arată semn *acelor* ce nu voesc să crează. GR. A. 5). ‖ 2. Adiectival. ‖ α. Arată lucrul cunoscut, despre care s-a vorbit mai sus (Aŭ luat pildă de pre capul *aceiî* hieri năsilnice, zimbru. LET. 99.—Se rezimă p-o fereastră spre *acea* grădină. GOR. I. 4.—*Acei* ochî negri... *acea* gură... *acel* sin... *acei* grumazi... *acele* mînî... *acele* braţe... să se schimbe din viaţă-n neviaţă! C. 84). ‖ β. Lucrul cunoscut şi important, despre care se va vorbi mai la vale. Importanţa este totdeauna lămurită printr-o propoziţie relativă ori consecutivă. *Ille, tantus, talis* (Va fi fost *acea* nevoe şi *acea* sărăcie a părinţilor, carea să nu să fie putut intr-alt chip ocirmi. PRA. 96₁.—El cere dela voi *acea* iubire, care chiar înfiinţează pe doŭă firi intr-o fire. C. 81.—Moartea aş vre-o cu-*acea* putere, să mă ducă-n ceia lume cu plăcuta mea durere. C. 83). ‖ γ. Lucrul cunoscut, despre care se va vorbi mai la vale. Vreo importanţă deosebită nu i se dă. Lămurirea lucrului se face printr-un adiectiv ori un compliment. Pentru acest determinativ nu este analog in limba latină. Pronumele corăspunzător din franţuzeşte este articolul (Oamenii împăratului *acei* intr-un gînd cu dinsul. DOS. PRO. 35₁.—Scriptura depărtate locuri de ochiî noştri ne învaţă, cu *aceale* trecute vremi să priceapem ceale viitoare. LET. 5.—Insă până a ajunge in stepina *acea* mare cite munci, cite necazuri şi cit plins cu suspinare! C. 82). ‖ 3. Din înţelesul de sub 2 γ s-a dezvoltat un noŭ *acel* substantival, cu totul deosebit de acel de supt 1. Serveşte anume ca subiect al unuî adiectiv şi al unuî compliment. Inţelesul determinativ este cu totul şters şi *acel* trebue considerat ca articul. ‖ α. Ca reprezentant al unuî nume precedent (Căutam petricele de *acele* pestriţe. DR. 8.—Rinduiala morală şi *acea* firească. C. 266). ‖ β. De sine stătător (Zapisul păcatului *acelui* dintiiŭ născut. VA. 164₂). ‖ **C.** *Care.* Pronume relativ. Formează propoziţie subordinată atributivă. *Qui. Qui; lequel* (Unuî dentr inş face o greşală, intr *acea* nime dentru soţiile luî n au inţeles nice i au văzut. PRA. 148₂).

CEL. Pronume. Are următoarele inţelesuri.
‖ **A.** Determinativ. *Is, ille. Celui.* ‖ 1. Substantival. = ACEL **B.** 1 şi 3 (Ferice de omul ce n-a mearge in sfatul *celor* fără de

leage. DOS. PS. 11.—Vei face *cel* plăcut şi *cel* bun înaintea domnului. B. 130².—In ţara orbilor *cel* c-un ochiŭ e împărat. N. I. 248.—Intorcîndu-se roabele, spuseră doamneî lor *cele* ce văzură. I. 24.—D-oi săraca mîndra mea, că ş-asear-am fost la ea ş-o găsii c-o sucnă rea, pe *cea* bună ş-o cîrpia. P. P. I. 442). ‖ 2. Adiectival. Pe lingă adiective = ACEL **B** 2 γ (Ochiî *cei* nalţi îi va smeri domnul. DOS. PS. 53.—Să să asemine hierelor şi dobitoacelor *celor* mute şi fără minte. LET. 95.—Tulie... făcea slujba jărtvii *ceiî* mai aleasă cu toată rîvna. B. P. I. 4.—Şede baba pe călcie in tufarul *cel* uscat şi tot cată nencetat, cînd la luna *cea* bălae, cînd la focul *cel* din sat. A. 6). ‖ 3. Adiectival. Pe lingă substantive (Se ivi *cea* stea comit ca o sabie. M. 374.—Atita era de iuţi şi de vicleani [dracii], cît ţinea pre *cei* oameni, ce intrasă intr-înşi, tot în gropi. VA. 237₁.—Mor ei *cei* boeri, căutaţi cu feliŭ de feliŭ de bunătăţi şi doctorii, da încă dintr-ai noştri! CO. V I. 296.—Chirică, cum îi treaba băeţilor, se acăţăra pe *cele* garduri. CR. 163.—Iar la *cea* măicuţă să nu spui, drăguţă, că la nunta mea a căzut o stea. P. P. A. 3.—Săraci picioarele mele, nu le pociŭ purta de grele, ori de grele ori de rele, c-am fost la Turda cu ele, să mai stîmpăr din *cea* jele la sinul drăguţei mele. P. P. I. 132). ‖ 4. *Mare, insemnat, păn pe acolo, cine ştie ce* (Cu toată acea plecare şi de va ave *ce* [=*cea*] chizeşie [bărbatul], pravila nu o dă [pe fimee]. PRA. 83₂.—Cînd fu pela secerat, toate apele o-ngheţat, n-o-ngheţat de *cel* ger mare c-o-ngheţat de supărare. POP. RET. TR. 14.—Las să mine boiî tare, că nu duc pe *cel* domn mare, ci duc pe un rob legat. POP. RET. TR. 32). ‖ **B.** Demonstrativ. ‖ **a.** *Ille. Celui-là, ce* (*cet*)... *là.* ‖ 1. Substantival (Ceşti in roate şi *ce* in călarii noi în numele dumnezeului nostru chiemăm. SCH. 58.—Au luat înapoi toate cite le răpise *ceiî*. P. M. 46). ‖ 2. Adiectival (Trage-te, cum poţi, până la *cea* mută. DOS. PRO. 118₁.—Vezi *cel* boer bătrin moldovan, ce este la divan, să-l ei şi să-l duci la odaea ta. LET. II. 208.—Vulturaşii miei, udaţi-vă aripile in *cea* fîntină de-acolo şi-mi stropiţi limba. SB. P. 95). ‖ **b.** *Celalalt. Alter. L'autre* (Cum se topeşte ceara de faţa focului, aşea să se topească cirtiţele până-n *cea* duminică. P. P. T. 360). ‖ **C.** Pronume relativ. Formează propoziţie subordinată atributivă. *Qui. Qui; lequel* (Cealea ce prorocii ziseră *ceale* vrea să fie. VOR. 79.—Mila domnului nostru Is. Hs., *celui* să cade slava şi mărirea. VA. 100₁.—Darul domnului nostru, *celui* să cade cinste. VA. 123₂.—Să vor aduna la Ierusalimul cel nou, *celuî* iaste meşter singur dumnezăŭ. VA. 232₂.—Hs., *celui* i să cuvine laudă. VA. p. 51₂).—**Izolări.** *Alte cele. Alte lucruri* (Domnul nostru ne-a chemat eri la lucru, iar eŭ, avînd *alte cele* pe acasă, mi-am trimes nevasta. POP. RET. P. II. 49.—Mni-i leagi ca pi jgiţeli şi mni-i tundi ca pi mneli, si-ţ pari ci-s *alti celi.* SEZ. IV. 135). ⁂ *Cea de apoî. Urmă, sfîrşit* (Va hi *cea de apoi* mai amară decit cea dintăiu. VA. 267₁.—Era strînsă mulţime multă să vază *cea de apoî* ce a hi. DOS. PRO. 165₁.—[Trupul] până la *cea de apoî* să strică. B. 3 pr.—Carii [boerii] socotind

cea de apoi, să nu vie vreo peire ţării, nu-ĭ pristănia. LET. 237). ∽ *Cea decît toate mai mare. Mai mult decît toate, mai presus de toate* (*Cea decît toate mai mare*, sfinteĭ bisearecĭ te-aĭ arătat ajutoriu. B. 7 pr.). ∽ *Cea lume. Ceia lume. Inferi, orcus, coelum. L'autre monde* (Ajunse fiul oiĭ pe *cea lume*. POP. RET. P. III. 65). ∽ *Cea maĭ de apoi. La urma urmelor* (Şi *cea maĭ de apoi* scriptura iaste care află raiul omuluĭ. B. 5 pr.). ∽ *Cel ce. Care* (Află corabie, *cea ce* nuta întru Italia. VOR. 84.—Saara, *cea cei* ei fusetu feciori [cărĭa, ῗς]. VOR. 152.—Minunile *cele ce* au făcut eĭ. NIF. 6.—Isus, pre *cel ce* l-aĭ purtat în pîntecele tăŭ, chipul neamuluĭ l-au înoit. MIN. O. $167\frac{1}{2}$.—Lipsit... de tot *cel ce* putea să-l maĭ mîngîie. S. M. 4). ∽ *Cel de apoi. Ultimul, cel din urmă* (Eu sînt cel dentăĭu şi *cel de apoi*. B. 6 pr.—Firească pohtă trage pre oameni la dumnezăŭ ca spre *cel de apoi* săvîrşit. B. 6 pr.—*Ceale de apoi* hotară ale lumiĭ. B. 4 pr.). ∽ *Cel de pe comoară. Dracul* (Par-că eştĭ *cel de pe comoară*, măĭ, de ştiĭ toate cele. CR. 150). ∽ *Cel de pe urmă. Ultimul, cel din urmă* (I-au aflat pe toţĭ ceĭ ce să găsă acolo în *cea de pe urmă* stare, avîndu-şĭ feţele îngălbinite de foame. DR. 26.—Iaca-ţĭ maĭ daŭ odată carul, dar asta ţĭ-a fi *cea de pe urmă*. CR. 45). ∽ *Cel de sus. Dumnezeŭ* (Nu-ĭ cum vrem noĭ, ci-ĭ cum vrea *cel de sus*. CR. 31.—Moartea .. numaĭ de acolo coseşte suflete, de unde-ĭ poruncește *cel de sus*. ŞEZ. III. 113). ∽ *Cel de + numeralul ordinal = Numeralul ordinal* (Îmĭ pare răŭ că n-am luat măcar spinul *cel de al doile* cu mine. CR. 201.—Cîtă poamă e tomnie, nice una nu-i dulcie ca măicuţa cea *dintîe*. P. P. I. 209). ∽ *Cel din urmă = Cel de pe urmă.* ∽ *Cel după urmă = Cel de pe urmă* (Divanul *cel după urmă*. E. V. 248.—Ceasul *cel după urmă* a bătut pentru mine. S. M. 10). ∽ *Cel fără de fund. Abyssus. Abîme* (Intunearec zăcea preste *cel fără de fund*. B. 1^1). ∽ *Cel mai + positiv = Superlativ* (Zise Avraam slugiĭ luĭ *cei mai bătrîne*. B. 15^2.—Corturĭ... adăpostite pintre pomĭ *cei mai frumoşi*. GOĂ. I. 3). ∽ *Cel mult. Maxime, summum. Tout au plus* (Lăsaţĭ măcar strămoşiĭ ca să doarmă-n colb de cronici, din trecutul de mărire v-ar privi *cel mult* ironici. E. 249). ∽ *Cel pădureţ. Cancer, rac* (Boală) (Aŭ tămăduit pre o femeae de *cel păduref*. DOS. PRO. 60_2 jos [Explicaţie marginală pentru *boala racului* din text]). ∽ *Cel scrît. Sifilis.* ∽ *Cel puţin. Minimum, certe. Au moins* (El perdea împreună cu punga şi viaţa saŭ *cel puţin* sănătatea. N. I. 16.—Sfătuind ceĭ doĭsprezece boerĭ socotiră cu mintea lor că tâlhariĭ trebue să fie cel puţin doĭ. I. 373). ∽ *Cele multe înainte.* Formulă de felicitare (Corbu: «Încă o duşcă, Bujoraş dragă.» Bujor: «Şi *cele multe înainte*.» A. T. 239) ∽ *Cele sfinte. Inpărtăşaniea* (Atuncĭ chĭamă pe preotul local, ca să-l mărturisească şi înpărtăşească cu sfînta taĭnă a euharistieĭ saŭ, cum se maĭ spune, cu *cele sfinte*. MAR. ÎN. 18). ∽ *Cele rele. Nenorocirĭ* (Dumnezeŭ să vă apere de *cele rele*, şi maĭ rămîneţĭ cu bine. CR. 20). ∽ *In cea după* (*depe*) *urmă. La urma urmelor.* (Era price între boĭarĭ pentru domn, pre cine ar pune, însă *în*

cea după urmă aŭ rîdicat cu voea tuturor pre Mihnea. MAG. 111.—*In cea după urmă* niciĭ pe cal n-a putut sta. P. E. II. 87). ∽ *In cele depe* (*maĭ depe*) *urmă = In cea după urmă* (Toate rugăcĭunile celor treĭ femeĭ, precum şi ale caluluĭ, n-aŭ fost în stare să-ĭ potolească dorul părinţilor, care-l usca pe de a-ntregul. *In cele maĭ de pe urmă* calul îĭ zise. I. 9). ∽ *Multe cele. Multe de toate, multe lucrurĭ* (Eştĭ negustor vestit, *multe cele*-aĭ petrecut şi toate le-aĭ isprăvit. SEV. N. 146). ∽ *Spre cea mai multă parte. In cea maĭ mare parte, maĭ de tot. Paene omnino. Presque complètement* (A batjocori, au de săvîrşit, au *spre cea mai multă parte*, pre cea de tot folositoare şi scumpă neguţitorie. B. 3 pr.). ∽ *Toate cele. Tot, toate lucrurile* (Cînd m-aş potrivi eŭ babeĭ la *toate cele*, apoĭ aş lua cîmpiĭ. CR. 77).

Dupăcum se vede, *acel—cel* sînt într-adevăr amîndouă pronume şi amîndouă aŭ înţelesurile demonstrativ, determinativ, relativ, aŭ apoĭ amîndouă acelaş etymon *ecce + illu*, sînt cu toate acestea cu deosebite înţelesuri şi nu trebuesc confundate într-o rubrică. Lectorul va pute face singur o comparare maĭ amănunţită. Eŭ voiŭ scoate numaĭ cîteva fapte la iveală. *Acel* demonstrativ e substantival numaĭ la neutru singular; *Cel* demonstrativ e substantival numaĭ la masculin. *Acel* demonstrativ adĭectival e foarte des; *Cel* demonstrativ adĭectival e rar şi aproape arhaic. *Acel* determinativ substantival există numaĭ în corelaţie cu *care*; *Cel* determinativ substantival n-are această corelaţie. *Acel* determinativ adĭectival arată lucrul cunoscut şi important, despre care se va vorbi maĭ la vale şi care e lămurit printr-o propoziţie relativă orĭ consecutivă; acest înţeles lipseşte la *Cel*. *Cel* determinativ adĭectival se întrebuinţează pelîngă substantive; acest înţeles lipseşte la *Acel*.

Numaĭ rar se întîmplă ca variantele aceluĭaş etymon să aibă aceleaş înţelesurĭ *), şi chiar atuncĭ lucrul se întîmplă de multe orĭ din cauza insuficienţeĭ exemplelor. Aşa, de pildă, din exemplele pe care le-am avut eŭ la dispoziţie, deşi foarte numeroase, mĭ a fost cu neputinţă să despart cuvintele *acu-acum-acuma* (vezĭ maĭ sus) şi am trebuit prin urmare să le discut supt acelaş rubrică. Atîta numaĭ am putut constata ca deosebire, că *acum* e maĭ legat de momentul de faţă, astfel că nu se poate mişca aşa lesne în trecut şi în viitor; iar *acuma* se mărgineşte în sfera timpuluĭ actual încă şi maĭ mult decît *acum*.

Dacă deja e o mare greşală cînd lexicograful discută la un loc variantele aceluĭaş etymon, greşala e încă maĭ mare atuncĭ cînd discută la un loc cuvinte de deosebite originĭ, ca de pildă *aci* > *ecce + hic*, *aicĭ* > *a + hicce*.

*) Maĭ ales se întîmplă aceasta la substantivele concrete (numirĭ de animale, de plante, maĭ rar de minerale) de origine străină.

ACI. Adverb. Are următoarele înțelesurĭ.

‖ 1. Locul unde și încotro, apropiat de vorbitor. *Hic*; *huc*. *Ici*. (Călcîndu-ĭ înpăratul noaptea fără veste *aci* în iatac, îĭ găsi. GOR. I 3.—Porunci să întinză corturile afar din cetate., ca să conăcească pe vezir și să-l aștepte *aci* opt zile, până să se gătească și el. GOR. 2.—Zădarnica nădejde a afla *aci* fericirea. S. M. 16.—*Aci* eșiră oamenĭ sălbatecĭ. AL. 93.—Să-țĭ spuĭŭ *aci* numaĭ în ce chip imaginațiunea, sufletul și mintea mea aŭ putut aevea să-și însușească plăcerile arteĭ. O. III 13.—Să ne înbăem *aci*. I. 37.—Trecurăm cum trecurăm până *aci*, stăpîne. I. 6.—Muma smeuluĭ pricepu că *aci* la mijloc se joacă vreo drăcie. I. 19). ‖ 2. Timpul apropiat și îndepărtat. *Acum, atuncĭ*. *Nunc*; *tunc*. *Maintenant*; *alors* (El zise: «Oĭŭ să aștept și eŭ să văz cu ochiĭ sfîrșitul acestiĭ întîmplărĭ. Și șezu lîngă ceilalțĭ, și *aci* unde vorbĭaŭ cîteștreĭ, iată că maĭ vine un alt bătrîn. GOR. I. 29.—Stătu de vorbă cu uniĭ din boerĭ până pela miezul nopțiĭ. *Aci* îĭ veni în gînd să se maĭ întoarcă ca să-și maĭ ĭa odată ziŭa bună dela împărăteasă. GOR. I. 3.—Bătaea reîncepe, mereŭ se întețește, chefnitul e aproape, cît colo frunza sună ș-*aci* c-o detunare tot zgomotu-ncetează. O. III. 88). ‖ 3. *Aci... aci*. *Cîteodată... altă dată, cînd... cînd* (Frigul numaĭ atuncĭ face stricăciune, cînd *aci* slăbește, *aci* se întețește. ION. CAL. 241.—*Aci* de tot se roșĭa, *aci*-ngălbinea-ndată ș-*aci* ĭar se aprindea. P. E. II. 150.—[Popa Duhu] *aci* era la Socola, *aci* în Iași, *aci* la mănăstirea și în Tîrgul Neamțuluĭ profesor, de unde cutriera munțiĭ în sudoarea frunțiĭ. CR. A. 135).

Dintre înțelesurile luĭ *aci aici* are în întregime numaĭ pe 1 (Eŭ *aici* în țară n-am venit de voea mea. ANT. XXIV.—Oștirile creștine adesea se văzură *aicĭ* împreunate. GR. A. 28.—Aceștĭ copacĭ, ce se văd *aicĭ* par că samănă cu răchițile. DR. 48.—*Aici* sîntem pe moșiea uneĭ gheonoae. I. 4.—Stăpîne, așterne un țol *aicĭ* în mijlocul ogrăziĭ. CR. 68). Din înțelesul 2 al luĭ *aci aicĭ* are numaĭ pe acela de timpul *cînd* apropiat, *nunc*, *maintenant*; pe acel de timpul *cînd* îndepărtat, *tunc*, *alors*, nu-l are. Lectorul, dacă vrea să se convingă, să se încerce în exemplele date maĭ sus sub *aci* 2 de a înlocui pe *aci* cu *aicĭ*. Apoĭ cu înțeles temporal *aici* e foarte rar. Singurele exemple pe care le am, și încă și acolo numaĭ în izolare cu *până*, sînt următoarele: Calul se răpede la spin și-l zice: «Păn-*aici*, spinule,» și odată mi ți-l înșfacă cu dințiĭ de cap. CR. 278.—Păn-*aicĭ* toate aŭ fost cum aŭ fost, da de acum am prins eŭ la minte. CR. 45. În sfîrșit un *aici... aici*, corespondent luĭ *aci... aci*, lipsește.

Cu cît comunitatea de origine a cuvintelor e maĭ mică, cu atît și deosebirea de înțelesurĭ a lor e maĭ mare și cu atît procedarea lexicografuluĭ, care discută la un loc cuvinte deosebite, devine maĭ absurdă, până ce atinge absurditatea culmea atuncĭ cînd se discută la un loc cuvinte complect de altă origine și cu complect alte înțelesurĭ.

BĂTUCESC. Verb >*bătoc*. Înseamnă ‖ a. Transitiv. *Bătătucesc*, *bătăturesc*. *Terere*, *fistucare*, *bene occulcare*. *Fouler*, *frayer*, *battre*. ‖ b. Reflexiv. *Mă tocesc*. *Hebescere*. *S'émousser*.—BATOGESC. Verb >rus *batóžiti*. E numaĭ reflexiv și înseamnă *mă fleciesc*, *slăbesc*, *mă ramolesc*; *imbecillum* (*obtusum*) *fieri*; *se ramollir*.—Pentru T. însă *bătucesc*=*batogesc* și prin urmare T. dă luĭ *bătucesc* înțelesurile luĭ *batogesc* și vice-versa. Dacă n-ar fi această nenorocită procedare de a confunda înțelesurile cuvintelor și de a zvîrli cuvintele talmeș balmeș în aceĭaș rubrică, dacă, dupăcum cere o elementară cunoaștere a metodeĭ lexicografice, ar fi discutat Tiktin pe *batogesc* la locul luĭ și pe *bătucesc* iarăș la locul luĭ, s-ar fi înșelat poate să creadă că din punct de videre al scheletuluĭ *bătucesc* = *batogesc*, dar n-ar fi fost așa de orb să nu vadă că *bătucesc* are un înțeles, ĭar *batogesc* alt înțeles.

CLĂMPĂNESC, CLANȚĂNESC, CRĂNȚĂNESC sînt cîtetrele onomatopeice, drept, dar altceva e *clamp*, altceva *clanț* și altceva *cranț*! Pentru un Romîn lucrul e atît de vădit, înțelesurile celor treĭ verbe atît de clar deosebite apar, încît pelîngă nenorocirea uneĭ metoade greșite a trebuit să se adauge și acea a uneĭ originĭ etnice neromîne, pentruca Tiktin să comită enorma greșală de a crede că *clămpănesc* înseamnă *crănțănesc* și vice-versa. Și chiar așa lucrul cu greŭ se explică. Nu unuĭ Tiktin, care e așa de celebru învățat, după Tobler, și care e acum profesor de romînește la Berlin, dar nicĭ celuĭ de pe urmă Evreŭ din Tîrgul-Cuculuĭ nu i se poate permite de a confunda pe *cranț* cu *clamp*. Ce ar zice un Neamț, cînd m-aș apuca eŭ să fac un dicționar german și aș da luĭ *schlabbern* înțelesul luĭ *schlockern*, și luĭ *schlottern* înțelesul luĭ *schlürfen*, ĭar un profesor universitar romîn, prieten cu mine, ar scri într-o recensie: «ilustrul învățat Philippide a făcut un dicționar german cum încă n-am văzut decînd trăesc.» O, Neamțul cela de mult ar fi spus prieteneluĭ meŭ o vorbă care i se cuvine, noĭ însă Romîniĭ ne uităm uimițĭ la Tobler, pentrucă, de, e *T-o-b-l-e-r!*

Și încă greșala, oricît e de mare și abia de crezut, maĭ are încă o culme. Căcĭ iată ce se întîmplă. Tiktin, deîndată ce a găsit de cuviință să hotărască că cuvintele romîneștĭ, care samănă din diferite împrejurărĭ la sunet, trebue să aĭbă aceleaș înțelesurĭ, cîteodată a însemnat cuvintele dintr-un grup pe fiecare la locul luĭ în ordine alfabetică, trimițînd prin *vezĭ* la cuvîntul care i s-a părut luĭ că e maĭ important și sub rubrica căruĭa a făcut chipurile discuțiea, de pildă ‚*crănțăesc*, vezĭ *clănțănesc*'; de multe orĭ însă (de cele maĭ multe orĭ) a neglijat de a maĭ însemna cuvintele pe fiecare la locul luĭ, așa că o mulțime de cuvinte sînt într-adevăr în dicționar fără ca în aceĭaș vreme să fie, pentrucă lectorul, care le caută în ordinea alfabetică, nu le găsește și nu-ĭ năzdrăvan să știe unde a avut gust Tiktin să le găvozdească.

Să dăm cîteva exemple. Sînt în romîneşte următoarele treî cuvinte: *cocălţăĭ, cocîltaurĭ, colcîntaur*. De le cauţî în dicţionarul lui Tiktin, nu le găseştî, dar sînt, căcî ştiţî unde le-a pus? Le-a pus într-o notă sub *coclaure*. Cuĭ i-ar fi trecut prin cap una ca asta?—Este un cuvînt romînesc *coţobănesc*. Toată lumea îl ştie, e un verb care înseamnă după definiţiea ŞEZ. II. 224 «*A se pune cu puterea, a se îndîrji. Nu te coţobăni = nu te mai pune, nu mai umbla, că degeaba ţi-i.*» De-l cauţî în dicţionarul luĭ Tiktin, nu-l găseştî, dar este, căcî ştiţî unde l-a pus? Într-o notă sub *coţobrel*, pe care pe acest din urmă nu-l ştie toată lumea şi înseamnă un pom, ce se maî numeşte şi *spin, porumbel, scorombar, mărăcine, ărn; prunus spinosa L.; prunellier*. Cuĭ i-ar fi trecut prin cap una ca aceasta?

4. Sub § **3** am văzut unul din felurile în care Tiktin îşî permite să facă limba romînească din cap dela dînsul, altfel decît cum a lăsat-o dumnezeŭ. Supt acest număr vom observa un altul. Anume i se năzare adesea (Din ce punct de videre? Imposibil de ştiut. Pură năzăreală), i se năzare adesea că cutare schelet al cuvîntuluĭ n-ar fi cel just, orî că ar fi chiar imposibil. De pildă plantele *tagetes patula L.* şi *tagetes erecta L.*, *tagète étalée, tagète dressée*, aŭ o mulţime de nume în romîneşte, *vizdoagă, crăiţă, bofiţă, ochesică, burueană domnească, ferfen mare, fearfon*; între altele aŭ şi numele *caragea, cărangea, cărăgea, cărugea*. Cele patru nume din urmă sînt variantele unuĭ tip oarecare necunoscut, probate *caragea* prin MAR. N. 592 (un izvor foarte serios), *cărangea* prin RUDOW XXII 230 (izvor îndoios), *cărăgea* prin POP. RET. TR. 84, *cărugea* prin C. L. XX. 1006. Tiktin cunoaşte numaî variantele *cărugea, caragea*, dar pe *caragea* prinde pică nu ştiŭ pentru ce, îl citează cu [*sic*] şi ni dă a înţelege că nu-î bun. Ca să-l înregistreze la ordinea alfabetică, despre aceasta sigur că nicî nu maî poate fi vorbă.—Cuvîntul *cananarhisesc* e probat la GII. S. 55: «Să înveţe să *cananarhisească*, să ţie ison cîntăreţilor din strană, să citească apostolul.» Înseamnă *intonez dau tonul, încep să cînt; canere coepisse, voce praeire, monstrare modos; entonner*. E neogrecul κανοναρχῶ acelaş înţeles. Tiktin găseşte de cuviinţă că probatul *cananarhisesc* trebue schimbat în *canonarhisesc*, pentrucă nu-î frumos să se deosebească prin sunetul *-a-* în loc de *-o-* de etymon. Orî ce alt motiv a avut T.? Este imposibil de cunoscut motivul ce a răsărit din capul unuî lexicograf autoritar, care-şî permite să schimbe limba după bunul săŭ plac. Da, este imposibil, dar în acelaş vreme e îngrozitor de trist şi de scandalos. A crezut poate Tiktin că e greşală de tipar? A întrebat pe Ion Ghica şi Ion Ghica i-a răspuns? Dacă nu, apoî cu ce drept pune nenorocitului cuvînt probat stigmatul *sic* şi îl citează sub un alt titlu decît cel probat?—Cuvîntul *cantaragiŭ* e foarte cunoscut şi probat prin izvoare foarte bune, ca RĂŞC. 40, UR. I. 88. Un lexicograf însă, Costinescu, dă forma *cîntaragiŭ*, a căreî existenţă

e problematică. Tiktin înregistrează totuş forma aceasta din urmă ca cea bună (Pentru ce este ea cea bună?), iar pe *cantaragiŭ* îl numeşte moldovenizm.—Cuvîntul *pazarlîc* e probat în A. T. (izvor bun prin excelenţă) în două locurî, întîiŭ la pag. 1237 «Ştiŭ că nu-l agiunge capul să facă asemene *pazarlîcurî*;» apoî la indice pag. 1775, unde este explicat prin *neguştorii*. Polizu are forma *bazarlîc*. Tiktin primeşte în dicţionar, ca bună, forma luĭ Polizu, iar forma cea probată, pe *pazarlîc*, o citează cu [*sic*].—Cuvîntul *caiuş*, substantiv eterogen, pl. *caiuşurî*, e probat LET. II. 453: «Aŭ început a-î prinde pe cătane şi a-î lua cu *caiuşurile* de grumazî, pelîngă caî.» Înseamnă *curea, lorium, courroie*, şi e turcul *qayš* idem Zenker 687 c. Tiktin însă schimbă din propriea putere pe *caiuş* în *căiuş* şi face schimbarea nu numaî în titlu, ci în însuş exemplul.—Sînt treî cuvinte, *coconoz, cucunos, cucunoz*, variante ale unuî tip necunoscut, care poate a fost etymon vechiŭ sloven *cuconos* (коуконосъ nasum aduncum habens), poate nu, căcî cuvîntul vechiŭ sloven a putut fi chiar dela început primit în limba romînă sub una din cele treî forme romîneştî probate (La acesta sfat.. *coconozul* nu avu înpotrivă ceva a răspunde. CANT. I. 58.—O pasire, care se chiamă *cucunos*. CANT. I. 54.—Brehnacea, şoimul, uleul, *cucunozul*. CANT. I. 26. Prin aceste cuvinte CANT. I. înseamnă o pasăre monstruoasă, care nu există, o pasăre de Physiologus, «viţelul întreg deabia îî iaste de gustarea dimineţiî, iară la ospăţul prînzuluî cu taurul şi cu cămila nu se satură.» CANT. I. 54.). Tiktin însă găseşte de cuviinţă să înregistreze ca *bună* forma neprobată *cuconos*, sub care citează formele probate ca pe niştе forme necorecte.—Ce ar zice un Neamţ, cînd aş face eŭ un dicţionar nemţesc aşa fel: „*Golden*, adiectiv, *de aur*. Ex. «Ihr, Schüler der Natur, ihr kennt noch *güldne* [sic!] Zeiten.» von Haller.—*Liedlein*, substantiv, *cîntirel*. Ex. «Der eine.. spielte, umglüht vom Abendschein, sich ein lustiges *Liedel* [sic!].» Lenau". Iar pe *gülden* şi pe *Liedel* nu le-aş înregistra la locul lor în ordinea alfabetică, ci le-aş considera orî ca greşelî de tipar, orî ca niştе abnormităţî ale unor descreieraţî care strică limba nemţească? Şi ce ar maî zice Neamţul, cînd ar maî auzi că un prietin al meŭ, profesor la universitatea din Bucureştî, a scris într-o recensie că «ilustrul învăţat Philippide a scris un dicţionar german, care e pur şi simplu o capodopera?» Ce ar zice, îşî poate închipui oricine. Decît, vezî, Neamţul se supără şi pentru fleacurî de acestea. Noî Romîniî însă, cu toate progresele enorme pe care le-am făcut de 40 de anî, am progresat se vede numaî pe terenul datorieî publice, pe acel al înălţimiî clădirilor depe calea victorieî şi pe acel al adîncimiî săracieî ţăranuluî.

5. Un alt soiŭ de arbitrar al lexicografuluî se manifestează în următorul fapt: Pe unele nume de localităţî le pune, pe altele nu. Să daŭ exemple. Nume de localităţî care se găsesc în dicţionarul Tiktin: *Abrud, Arud* (Tr.), *Albia* (rîul Elba), *Alba Iulia*,

Agribiciŭ (Tr.), *Alțina* (Tr.), *America*, *Anadol*, *Anatol*, *Apold* (Tr.), *Arapia*, *Ardeal*, *Arnăutchiŭ*, *Ațel* (Tr.), *Avrig* (Tr.), *Bacăŭ*, *Bahnea* (Tr.), *Banat*, *Baraolt* (Tr.), *Bărăgan*, *Bărgăŭ* (Tr.), *Beciŭ*, *Beclean* (Tr.), *Beĭuș* (Tr.), *Bălgrad*, *Belgrad*, *Biertan* (Tr.), *Bistrița*, *Bîrlad*, *Bîrsa*, *Blaj*, *Bogdan*, *Bogdan-saraĭŭ*, *Bolcaciŭ* (Tr.), *Brad* (Tr.), *Brăila*, *Brașov*, *Bugeac*, *Ceahlăŭ*, *China*, *Chiev*, *Chiov*, *Chitaĭŭ*, *Cincu* (Tr.), *Cisnădie* (Tr.), *Cluj*, *Cohalm* (Tr.), *Colase*, *Colonia*, *Colțea*, *Copșa* (Tr.), *Cracăŭ*, *Crîm*, *Criș*, *Cristian* (Tr.), *Crit*, *Cule*. Nenumărate însă altele nu se găsesc. Ca să-și facă o idee lectorul, să ia dicționarul luĭ Frunzescu și să numere toate numirile de orașe, sate, plășĭ, rîurĭ din regatul Romîniei, care nu se găsesc în dicționarul luĭ Tiktin. D-apoĭ, va zice lectorul, nu putea T. să înregistreze toate numele de localitățĭ! D-apoĭ atuncĭ din ce punct de vedere face el o selecție? Iaca numele de maĭ sus însemnate cu Tr. în parentez sînt numirĭ de sate din Transilvania. Aș vrea să știŭ întrucît *Aiud*, *Agribiciŭ*, *Alțina*, *Apold*, *Ațel*, *Avrig*, *Bahnea*, *Baraolt*, *Bărgăŭ*, *Beclean*, *Biertan*, *Bolcaciŭ*, *Brad*, *Cincu*, *Cisnădie*, *Cohalm*, *Copșa*, *Cristian*, sate din Transilvania, merită maĭ mult să fie înregistrate într-un dicționar decît *Cerțăștĭ*, *Cîrlomăneștĭ*, *Criveștĭ*, *Cudalbĭ* și alte nenumărate sate din Moldova și Muntenia? Poate că pe acele din Transilvania le-a întîlnit în vreo literatură oarecare? Atuncĭ să ni fi dat izvorul, de pildă cutare poezie, orĭ poveste, orĭ istorie, etc. Însă la niciunul din satele transilvănene de maĭ sus nu dă izvorul. Însă, afară de aceasta, ce fel de procedare e aceĭa ca să dea lexicograful numaĭ acele nume de localitățĭ, pe care le va fi întîlnit în vreo literatură oarecare așa la întîmplare? D-apoĭ cea maĭ bună literatură pentru acest fel de cuvinte este un dicționar topografic. Să fi luat dicționarele topografice ale țărilor romîneștĭ și să fi citat de a valma. În asemenea caz, chiar dacă ar fi avut preferințĭ și ar fi făcut selecțiĭ, n-ar fi procedat așa de absurd cum a procedat, căcĭ, învremece a înregistrat numaĭ acele nume de localitățĭ pe care le-am înșirat maĭ sus, între altele cele maĭ obscure sate ardeleneștĭ, uite ce fel de nume de localitățĭ, importante dintr-o mulțime de puncte de vedere, a uitat să înregistreze: *Achermon*, *Aglud*, *Alexandria*, *Almaș*, *Amaradia*, *Ampela*, *Ampoița*, *Antina*, *Argeș*, *Arad*, *Bahluiŭ*, *Balcan*, *Basarabia*, *Bălțăteștĭ*, *Berheciŭ*, *Bicaz*, *Borca*, *Bosna*, *Bosnia*, *Botoșanĭ*, *Brateș*, *Bucegĭ*, *Bucovina*, *Bucureștĭ*, *Burdujenĭ*, *Buzăŭ*, *Cahul*, *Calafat*, *Caracal*, *Carpaĭ*, *Cafarnaum*, *Cașin*, *Căciulata*, *Călimăneștĭ*, *Călugărenĭ*, *Celeĭŭ*, *Cerna*, *Cernica*, *Cisleitania*, *Cisteĭŭ*, *Cîmpina*, *Cîmpulung*, *Cîrligătura*, *Corod*, *Constantinopol*, *Cozia*, *Covurluiŭ*, *Craiova*, *Cucutenĭ*. Și multe din aceste nume de localitățĭ oropsite de Tiktin și lăsate la o parte sînt citate în izvoare de acelea pe care niciun lexicograf nu le poate lăsa necercetate și pe care le-a cercetat și Tiktin: *Ampela* FRÎNCU M. 36; *Ampoița* FRÎNCU M. 36; *Argeș* P. P. A. 186 («Pe *Argeș* în gios, pe un maĭ frumos, etc.» Cine nu știe? Numaĭ celebrul Tiktin nu știe); *Arad*

P. P. I. 139; *Balcan* LET.² III. 268; *Basarabia* MAR. T. 305; *Bosna* LET.² I. 132; *Bucureștĭ* P. P. I. 135; *Craiova* P. P. I. 491, BĂL. 593; *Cîmpulung* P. P. I. 506; *Cîrligătura* MAR. T. 238; *Carpaĭ* MAR. T. 3; *Cafarnaum* (Cel puțin tot atît de celebru cașĭ *Colasele Frigiei* cel înregistrat de Tiktin) N. I. 321; *Cerna* P. P. A. 14 («Sora cea maĭ mică și maĭ sălbatică s-a dus, mărĭ, dus pe *Cerna* în sus.» Cine nu știe? Numaĭ T. nu știe!). Cu atît maĭ mult ar fi meritat aceste nume de localitățĭ să fie înregistrate, cu cît unele din ele ar fi deșteptat oarecare considerațiĭ etimologice interesante. La *Ampoița*, de pildă, izvorul sună așa: «Localitatea romană *Ampela*..., în locul căreĭa e astăzĭ comuna munteană *Ampoița*.» Iar lîngă rîul *Cerna* exista în Dacia *statio Tsiernensis* CORPUS INSCRIPT. III. No. 1538. Această localitate poartă în tabula peutingeriana numele de *Tierna*, în Ulpianus digestae 50, 15, 1, 8, 9 *Zernensium colonia*, la Ptolemaeus 3, 8, 10 Δίερνα. Inscripția e din anul p. Chr. 157. Scrierile *Tierna*, Δίερνα sînt scrierĭ inverse, scrierea *Tsiern-* copia adevărata pronunțare. În gura autohtonilor pe vremea colonizăriĭ cuvîntul suna *Tsierna*, iar în limba romînă *t+ĭ+vóc<č+vóc*, așa că *Cerna* romînă de astăzĭ este dreptul descendent al luĭ *Tsierna* dac. În tot cazul ar fi fost interesant să știm ce părere are Tiktin asupra acestor lucrurĭ. În tot cazul e maĭ interesant numele de localitate *Cerna* decît un *Bărgăŭ* oarecare din Transilvania.

6. Un alt soiŭ de arbitrar al lexicografuluĭ consistă în aceĭa că *formele* care nu-ĭ convin din vreun motiv oarecare le explică ca greșelĭ de tipar, de zețar, orĭ ca *obscure* (*dunkel*). Să daŭ un exemplu.

Verbele *cer* și *cerșesc* sînt două verbe deosebite. *Cer*, care maĭ sună și *ceriŭ*, *ceiŭ*, are formele *cerere*, *ceruĭ*, *cerut*, *cerînd* orĭ *ceind*. *Cerșesc* are formele *cerșire*, *cerșiĭ* și *cerșuĭ*, *cerșit* și *cerșut*, *cerșind*. Pe *cerșesc* îl derivă Schuchardt în CUV. I, Suplement, XXV, dintr-un **cerșĭ*, perfect presupus al luĭ *cer*. Eŭ deriv pe *cerșesc* din *cer* prin *-ș* (Pentru *-ș* compară *lingușesc>ling*, *moleșesc>moale*). Dar etimologiea este pentru cazul de față indiferentă. Formele *cerșuĭ*, *cerșut* se găsesc numaĭ în limba veche. Formele *cerșiĭ*, *cerșit* se găsesc fără întrerupere dela cele maĭ vechĭ monumente literare până astăzĭ. Iată izvoarele limbiĭ vechĭ unde se găsesc *cerșiĭ*, *cerșit*: Arsele nu *cerșiș*. ȘCH. 125.— Spăsenie *cerșiră* și ispitiră prorocii. VOR. 140.—*Cerșiși* sîngele loru. ȘCH. 23.—Tarii *cerșiră* sufletul mieu. ȘCH. 166.—*Cerșiiŭ* domnul și auzi-me. ȘCH. 99.— Focul cel ce *cerșitu* întru zilele cealea pouile. VOR. 131.—Tînăr fuiŭ și amu înbătrîniiŭ și nu văzuĭ dereptul lăsat, nece sămința luĭ *cerșitori* pîine. COR. 96; ȘCH. 114 (Νεώτερος ἐγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους). —Găsind pre un boĭer moscal... și zicînd că *ar fi cerșit*,... i-aŭ tăĭat capul. LET.² III. 192.—Și acum iată ce face Tiktin. Nu știŭ pentru ce, dar și-a închipuit că formele *cerșuĭ*, *cerșut* aparțin verbuluĭ *cer*,

iar nu verbuluĭ *cerşesc*, iar pe verbul *cerşesc* cu formele sale *cerşit, cerşit* şi l-a inchipuit ca format de abia in secolul XIX, ca un neologizm (erst in diesem Jahrhundert erschlossen). Fiind aşa, trebuia să se scape de formele *cerşit, cerşit* din limba veche inşirate maĭ sus, dintre care el cunoaşte numaĭ pe LET.₂ III. 192, VOR. 140, VOR. 131. Şi iată cum se scapă de dinsele: LET.₂ III. 192 este o greşală de zeţar, iar VOR. 140, VOR. 131 sint *obscure* (dunkel!). Dar locurile ŞCH. 125, ŞCH. 23. ŞCH. 114, ŞCH. 166, ŞCH. 99, COR. 96? Sigur că tot *obscure* (dunkel). Aşa chip de a trata materialul uneĭ limbĭ à la cavalière, maĭ rar!

7. Dacă pe de o parte, cum am văzut sub numărul precedent, T. consideră ca neologizme cuvinte străvechĭ, pe de altă parte cuvinte foarte intrebuinţate astăzĭ le consideră ca aparţinind limbiĭ vechĭ. De ex. cuvintul *cevaş*, pe care de altfel un Romin n-are trebuinţă să l caute prin cărţĭ pentru a-l constata că trăeşte, il găsesc intrebuinţat in următoarele izvoare moderne: OGL. 101, BA. TIL. 11, P. PO. I. 104, O. I. 82, O. III. 272, GH. A. 566, GH. S. 695, COŞ. F. 93, P. P. A. 162, P. P. I. 407, P. M. 60, EC. 117. Cu toate acestea T. declară că cuvintul aparţine limbiĭ vechĭ, iar unicul izvor modern pe care-l cunoaşte, P. P. A. 162, il consideră ca arhaizmu!

8. Greşelile de sub **6** şi **7** se bazează in parte pe sărăciea de material, pe sărăciea de exemple, de care dispune autorul şi pe care caută să o ascundă supt aparenţele unuĭ om, care nicĭ nu maĭ ştie ce să facă cu mulţimea materialuluĭ, de care dispune. Iată cum am putut eŭ constata acest lucru.

De mult observasem, in amănunţita lectură pe care am făcut-o dicţionaruluĭ luĭ Tiktin, că acest autor are două modurĭ curioase de a cita izvoarele. 1. Cind nu dă nicio citaţie din vreun izvor, probează existenţa cuvintuluĭ prin *Qu.*, adecă *Quellen, izvoare*. Ce să fie aceste *izvoare*, pe care le are la indămină autorul, dar din care *nu vrea* să facă nicio citaţie? Să fie dicţionarele? Nu, căcĭ pe acestea le citează cu *Wbb.*, adecă *Wörterbücher*. Să fie comunicaţiĭ din partea a diferite persoane? Nu, căcĭ pe acestea le citează cu *Com.* Apoĭ atuncĭ ce să fie? Sigur că locurĭ din scrierĭ, citaţiĭ din autorĭ, pe care autorul le are supt ochĭ scrise in bilete, dar din care nu vrea să nĭ comunice niciuna. Ştiĭ, de multul material, pe care-l are la dispoziţie, autoruluĭ i-i adesea lehamite, şi de aceia de multeorĭ nu maĭ vrea să citeze din el nimic in special, ci-l citează numaĭ aşa in general, *Quellen*. De ex. «Călţui (a), prez.-ţuesc, v. trans., pop. Zerzausen. Quellen», ca cum ar zice «pentru cuvintul *călţuesc* am o mulţime de citaţiĭ, dar nu maĭ spun niciuna, căcĭ m-am plihtisit de atitea citaţiĭ». Cu toate aceste puternice bănuele am că autorul n-a avut la indămină nicio citaţie. Iaca, maĭ intiiŭ, cuvinte citate cu *Qu.*: *agurizar*, variantele luĭ *aglică*, deminutivele luĭ *albină*, *albiţă*, *altingic*, *alunat*, *amăreală*, *aniniş*, *argăseală*, *argea*, *ariceală*, *ariciŭ*, *armasar*, *arsenică*, *arţar*, *aşchiez*, *aşternut*. Toate aceste cuvinte sint foarte importante şi, ca să atrag atenţiea asupra cîtorva in special, *altingic* (cu variantele *atingic*, *allangic*, *altingea*, *altanic*, *aplangic*) e planta care se maĭ chiamă *călţunaşi*, *condurul doamneĭ*, *tropaeolum majus L.*, *capucine*, turc *altynğyq chrysanthème* Zenker 87 b; *argea* are maĭ multe inţelesurĭ, dar cel maĭ important din toate este acel comunicat luĭ Hasdeu de un corespondent dela Neamţ —Uscaţiĭ, ∼ se numeşte tot materialul lemnos la clădirea uneĭ case, afară de păreţi, de ex. costoroabele, grinzile, căpriorii şi leaţurile; tot aşa la o şură saŭ alt acaret', cel maĭ important, pentrucă până la dicţionarul luĭ Hasdeu era cel maĭ puţin cunoscut; *ariciŭ* are maĭ multe inţelesurĭ, intre altele unul foarte important, acela de ‚Brand an Reben', dat de dicţionarul cel modest la formă, dar bogat, al luĭ Barceanu, de unde l-a scos apoĭ şi Hasdeu; *arsenica* este o variantă a cuvintuluĭ *arsinic* şi pe această variantă Hasdeu a făcut-o cunoscută după corespondenţĭ din Moldova şi din Transilvania, iar cuvintul *arsinic* e cunoscut din BR. 176 (unde e tipărit greşit *arşinic*). Inseamnă planta *lychnis chalcedonica L.*, *lychnide de Chalcédoine*, *croix de Jérusalem* ou *de Malte*, *Lichtnelke*, *brennende Liebe* şi e derivat probabil prin *-nic* din *ars*, participiul luĭ *ard* (floarea acesteĭ plante este roşie ca focul); *arţar* e arborele *acer platanoides L.*, *érable*. Dar nu numaĭ acestea, ci, cum am spus, toate cuvintele de maĭ sus sint importante şi meritaŭ să fie probate cu citaţiĭ precize, iar nu numaĭ in general cu *Qu.* Numaĭ că n-a avut citaţiĭ de feliŭ, altfeliŭ nu se explică lucrul. Dacă insă n-a avut citaţiĭ, cum a putut cunoaşte cuvintele? va intreba lectorul. Apoĭ cuvintele fusese inregistrate inainte de Tiktin, şi cu tot aparatul, de Hasdeu, şi probate orĭ cu comunicărĭ din partea corespondenţilor (*agurizar*, variantele luĭ *agLică*, *altingic*, *argea*, *arsenică*, *aşternut*), orĭ cu citaţiĭ din autorĭ (deminutivele luĭ *albină*, *albiţă*, *alunat*, *amăreală*, *aniniş*, *ariceală*, *ariciŭ*, *armasar*, *arţar*, *aşchiez*). Aicĭ avem de făcut două observaţiĭ maĭ inainte de a trece maĭ departe. 1. Tiktin foarte des citează ştirile date de corespondenţiĭ luĭ Hasdeu (sub forma *H. Com.*), şi findcă aceste ştirĭ sint foarte multe şi findcă apoĭ Tiktin nu lasă din ele nimic la o parte, de frică să nu-ĭ fie dicţionarul maĭ sărac decit acel al luĭ Hasdeu, rezultă de aicĭ că citaţiile *H. Com.* se găsesc cu miile in dicţionarul luĭ Tiktin. 2. Citaţiile din autorĭ ale luĭ Hasdeu la cuvintele insemnate de Tiktin cu *Qu.* sint din nişte autorĭ pe care Tiktin nu putea să-ĭ consulte. Aşa Hasdeu pentru deminutivele luĭ *albină* (‚*albinuţa* or *albiniţa*, *albinica*, *albinioara*, *albinea*') citează pe Ieromonah Macarie 1778, Dicţionar slavo-romin, manuscript in biblioteca centrală din Bucureştĭ (Tiktin zice: ‚*Dem. albinuţă, -nică, -neá, -nioáră, -niţă. Qu.*'); pentru *alunat* Contemporanul, care lipseşte din lista operelor consultate de Tiktin; pentru *aniniş* documente inedite din arhivele statuluĭ; pentru *ariceală* un tratat de medicină populară

manuscris din sec. XVIII în arhivele statului; pentru *amăreală* și *aricii* pe Dr. Brandza Prodromul floreî romîne, iar Tiktin pe vremea cînd scria pe *amăreală* și pe *aricii* nu cetise încă lucrarea luî Brandza și nicî macar lista publicată de acesta în Columna anul 1882 nu o consultase, cum se poate vede din lista scurtărilor publicată la începutul primeî fascicule; pentru *argăseală*, *aricii*, *așchiez* Hasdeu însuș citează alte lexice (Costinescu, Bărceanu). Se vede că, pe de o parte, din cînd în cînd a găsit de cuviință Tiktin să întrerupă citațiile *H. Con.*, pentruca să nu se pară lectoruluî că prea din cale afară de mult material împrumută din comunicările corespondenților luî Hasdeu, și să considere acele izvoare ca niște comunicărî ale sale proprii; iar pe de altă parte a considerat ca ceva rușinos să mărturisească că un alt lexicograf a consultat cărțî tipărite și manuscripte, pe care el—Tiktin—nu le-a consultat și să zică. de pildă, ,*alunat*, adj. ochî alunațî. Glotzaugen. Hasdeu aus Contemporanul II 654'. De aicî până la a lua citațiile din Hasdeu fără a cita pe Hasdeu nu e decît un pas. Cînd voiŭ proba că acest pas într-adevăr l-a făcut Tiktin, apoî îmî va acorda lectorul că am avut drept să explic pe *Qu.* al acestuî autor așa cum am făcut maî sus. Eĭ, iată ce se întîmplă. Și Tiktin și Hasdeu aŭ cetit și extras pentru dicționarele lor psaltirea în versurî a luî Dosoteiŭ, decît numaî Hasdeu a cetit-o în manuscriptul dăruit de Dosoteiŭ luî Duca Vodă (astăzî la biblioteca Academieî romîne), iar Tiktin a cetit-o, cum am cetit-o și eŭ, în ediția Academieî romîne, pe care Tiktin o citează DOS. PS. ÎN V. Manuscriptul cetit de Hasdeu are numerotate filele, nu paginile. Ediția Academieî are numerotate paginile. Hasdeu cînd citează, decî, citează numărul fileî cu adaosul de *a* orî *b* (recto, verso), de pildă Dosofteiŭ 1673 f. 162 b. Tiktin cînd citează, citează pagina din ediția Academieî, de pildă DOS. PS. ÎN V. 162. orî maî degrabă numărul psalmuluî, de pildă DOS. PS. ÎN V. PS. 77, 20 (vezî Dicționarul luî Tiktin sub *apătoșa*). Acum este în romînește un cuvînt *aesta*, un pronume. Eŭ am pentru el următoarele probe: VA. 221_1; DOS. PS. 311; MAR. VRĂJI 203; ȘEZ. II. 29; ȘEZ. II 112; SB. P. 178; SB. P. 196; SB. P. 307; FRÎNCU M. 76. Hasdeu are următoarele probe: Dosofteiŭ 1673, f. 162 b; un document din Iași 1583, publicat în CUV. I. 192 Tiktin are următoarea probă: DOS. PS. ÎN V. 162 b Adecă Tiktin n-avea nicio probă, a luat pe una din cele două ale luî Hasdeu fără să citeze pe Hasdeu, a dat-o drept a sa, ca cum ar fi găsit-o el în psaltirea luî Dosoteiŭ ediția Academieî, a uitat însă că Hasdeu citează după file, iar el citează după paginî orî după numărul psalmuluî, și s-a prins cu... *furătura*, căcî aceasta se chiamă *furătură*, *plagiat* Acum cred că lectorul se va fi convins că acel *Qu.*, pe care-l găsim la tot pasul în dicționarul luî Tiktin, nu înseamnă niscaî bogate izvoare, din care autorul renunță de a face cunoscut vreunul, ci tocmaî lipsa de izvoare: Tiktin, cînd găsește un cuvînt la un predecesor al săŭ în lexicografiea romînă probat printr-un izvor pe care el—Tiktin—nu-l poate consulta din vreun motiv care, își dă aerul că ar ave probe multe, dar nu vrea să le maî arăte.

2. Dar să trecem la celălalt mod curios de a cita izvoarele. El consistă în acela că niciodată T. nu mărturisește că ar avea puține exemple, ci totdeauna, oricît de puține exemple ar da, zice *z. B.*, *de exemplu*, dîndu-ni să înțelegem că maî are și altele. Eĭ bine, eŭ am un puternic motiv de a crede că foarte adeseorî, acolo unde T. zice *z. B.*, lăsînd pe lector să creadă că autorul ar ave maî multe exemple la dispoziție, a dispus numaî de un singur exemplu. Iată care este acest motiv. Cuvîntul *cîrmoajă* e un substantiv f., care are pluralul *cîrmoaje* și *cîrmojî*. Inseamnă ,*coajă uscată de pîne*' ȘEZ. V. 58. Am pentru el următoarele izvoare: CO. VII$_{11}$. 9; SB. P. 170; ȘEZ. I. 96; ȘEZ. V. 90. In special locul SB. P. 170 sună așa: «S'aŭ fost pus amîndoî la masă și aŭ ospătat. Cînd la urmă, li-aŭ rĕmas vro *cîteva cîrmojî*.» T. zice: ,Gew. pl. masc. z. B. Sbiera Pov. 170 (la urmă le-aŭ rĕmas vr'o *cîțîva cîrmojî*)'. Exemplul din SB. P. 170 dat de Tiktin e greșit, în text stă așa cum am scris eŭ: ,*cîteva cîrmojî*'. Va să zică, din întîmplare Tiktin însuș orî altcareva, cine va fi fost acel care i-a scos citațiea din SB. P. 170, a greșit de a scris *cîțîva* în loc de *cîteva*. Pe acest *unic* exemplu T. se bazează pentru a schimba genul luî *cîrmoajă*, însă în loc de a afirma lucrul cu jumătate de gură și a zice: ,*cîteodată* ~ e și masculin la plural, căcî...', el zice ,de obiceiŭ ~ e și masculin la plural, de exemplu...'

Silința de a păre maî mult decît este, chiar cu prețul de a-șî *însuși*, *fără să mărturisească*, munca altuia, iată ce înseamnă *Qu.* și *z. B!*

9. Toate greșelele înșirate până acum se explică prin lipsa de pregătire a autoruluî pentru o asemenea sarcină. Limba romînească e limbă grea și cine vrea să-î cunoască o parte din secrete trebue să se înarmeze din vreme cu multe lucrurî. In special lexicograful, care are pretențiea de a face un dicționar etimologic al aceșteî limbî, are trebuință 1) să cunoască macar cît de cît *toate* limbile, din care a făcut împrumuturî limba romînească și 2) să știe atît de bine cît pot permite mijloacele de până astăzî istoriea sunetelor romîneștî. Aceste cunoștințî lipsesc însă luî Tiktin. Dintre limbile anume, care aŭ influințat mult limba romînească. sînt limba slovenă, sub forma eî veche și medie, și limba turcească. Și Tiktin nu știe nicî slavonește, nicî turcește. Este un cuvînt romînesc, un verb, *clatin*, care are variantele *clătin*, *cleten*, *cletin*, *cleatin*, și al căruî etymon e obscur. Nu e vorbă, deja Cihac l-a pus în legătură cu *clătesc*, sloven *klatiti* quatere, pulsare, dar *-in*, *-en*, elementul derivativ dela sfîrșit, te pune în încurcătură, căcî un sufix derivativ verbal de acest fel nu există în romînește. Incurcătura exista însă, pentru că nu știaŭ lexicografiî de maî înainte slovenește. Tiktin, care știe, l-a dat de capăt. După Tiktin anume *clatin* trebue pus în legătură cu participiul trecut pasiv *klatenŭ* al luî *klatiti*. Și

cum a aflat Tiktin acest participiu trecut pasiv al luĭ *klatiti*, *klatenŭ*? A luat sufixul *-enŭ* al participiuluĭ trecut pasiv, l-a lipit la radicalul infinitivuluĭ *klat-iti*, şi gata! Decît, dacă ar fi limba slovenească *volapuk*, ar şti şi Tiktin slovenеşte, din nenorocire însă nu e. Limba slovenească, ca toate limbile, afară de volapuk, nu e o limbă compusă din bucăţĭ neschimbate, cu care aĭ opera ca cu nişte cubuşoare, aşa că să eĭ pe ista de icĭ şi să-l puĭ lîngă ceala de dincolo; bucăţile celea în limba slovenească se schimbă la faţă după locul unde le puĭ, şi—aicĭ e greul—acea schimbare la faţă trebue să o inveţĭ înainte de a te încerca să afli secrete de ale limbiĭ romîneştĭ cu ajutorul limbiĭ slovene. Şi iată, în cazul de faţă bucăţica *klat-*, cînd o lipeştĭ la *-enŭ*, se schimbă în *klaşt*, aşa că participiul trecut pasiv al luĭ klatiti sună, al naibeĭ, *klaşten*!—In DION. 185 sună un loc aşa: ‚S-aŭ dus la *arnăutchiŭ* de şi-aŭ strîns oaste.' Acest *arnăutchiŭ* a frămîntat mult pe Tiktin: Oare ce să fie? La urmă s-a hotărît să considere pe *arnăutchiŭ* ca un nume comun, să-l traducă cu *Standort der Albanesen* şi să-l explice ca un derivat turcesc din *Arnăut* prin sufixul *-ki*, pentru care trimete la Zenker 782 b. Aceasta e o culme. Să daŭ îndată lectoruluĭ o ideе printr-o comparaţie. Presupuneţĭ, mă rog, că aş face eŭ un dicţionar al limbiĭ germane, că ar trebui să ştiŭ macar cît de cît şi franţuzeşte, pentrucă limba germană are multe împrumuturĭ din franceza, că aş ajunge la o citaţie dintr-un autor german care ar suna aşa: ‚Sie gingen nach *Goderville* um neue Mannschaft auszuheben', şi aş rămîne în încurcătură cu privire la Goderville, oare ce să fie? M-aş hotărî apoĭ să consider pe Goderville ca nume comun, l-aş traduce cu *staţiea Goţilor* şi l-aş explica ca un derivat romanic din *Goder-* prin sufixul *-bilis*. Mi-ar zice lectorul, sigur, «D-ta—fie mie acolo—habar n-aĭ de franţuzeşte. D-apoĭ cine nu ştie că *-ville* din *Goderville, Longueville, Doudeville, Ourville, Grainville, Contrexéville, Philippeville*, etc. este *ville*, care înseamnă *oraş?*» Da, eŭ aş fi atuncĭ un om care aşa de bine aş şti franţuzeşte, încît şi pe *ville* ar trebui să-l caut în dicţionar, ca să ştiŭ ce insemnează. Intocmaĭ aşa ştie Tiktin turceşte, adecă de feliŭ. Nu ĭ cere nimenĭ, negreşit, să ştie turceşte ca un hoge, orĭ aşa de bine, încît să citească lesne o pagină. I se cere însă numaĭ decît să fi învăţat o gramatică din scoarţă în scoarţă şi să fi cetit o crestomatie, macar cît de mică, macar de 20 de paginĭ. In asemenea caz ar fi ştiut îndată că *köĭ* înseamnă sat. Zenker 780 c, şi că *Arnăutchiŭ* înseamnă *satul Arnăuţilor*, şi că acest *köĭ* e tot aşa de iubit la Turcĭ pentru a forma nume de localităţĭ, ca şi *ville* în Normandia, căcĭ iată numirĭ de pe malurile Bosforuluĭ: *Ieni-köĭ, Rumeli-köĭ, Arnaut-köĭ, Orta-köĭ, Iedikule-köĭ, Makry-köĭ, Ingir-köĭ, Şengel-köĭ, Beiler bei-köĭ, Kadi-köĭ!*

Dar nu numaĭ slovenеşte şi turceşte nu ştie Tiktin, dar —ceia ce e maĭ curios—nu ştie nicĭ istoriea sunetelor romîneştĭ. Zic *mai curios*, pentrucă Tiktin a publicat asupra istorieĭ sunetelor limbiĭ romîne un şir de studiĭ în Zeitschrift für romanische

Philologie, care aveaŭ pretenţiea oarecum să facă răsuflate studiile—capo d'opera—ale luĭ Miklosich asupra chestieĭ (Ceia ce nu s-a întîmplat, doamne fereşte). Este un cuvînt romînesc, un adiectiv, foarte întrebuinţat, dar forte obscur în originea luĭ, *bălan*. Alăturĭ cu acest cuvînt maĭ este altul, maĭ puţin întrebuinţat, dar tot aşa de obscur în originea luĭ, adiectivul *băl* (blond, cu părul gaiban, cu obrajiĭ albĭ). Intre alţiĭ şi-a dat şi Laurian părerea asupra originiĭ acestor doŭă cuvinte. Anume pentru el *băl*>*bellus*, iar *bălan*>*băl*+*-an*. *bĕllus, bĕlla* însă, conform cu alunecarea sunetuluĭ romînească, trebuia să dea naştere în unele dialecte luĭ *biél, biá*, iar în altele, de pildă în cel moldovenesc, luĭ *ghél, ghiá*, din care apoĭ un derivat prin *-an* trebuia să sune *bielán, ghelán*, şi niciodată *bălán* *). Aceasta e simplu, ca 2+2=4. Laurian pe vremea luĭ n-avea de unde şti aceste lucrurĭ. Pentru noĭ iştĭ de astăzĭ ele sînt însă elementare. Şi cu toate acestea Tiktin (sub *băl*) reia părerea luĭ Laurian şi o sprijine în chipul următor: ‚Dupăcum în *sĕptem*<*siépte, şéple ĕ* s-a prefăcut în *ie*, pentrucă a fost accentuat, invremece în *septimăna*<*săptămînă* el a rămas neprefăcut în *ie*, pentrucă n-a fost accentuat; tot astfel în *bellán bĕl-* a avut un *ĕ* scurt, dar neaccentuat, şi deci n-a avut de unde să se nască diftongul *ie*, care diftong însă trebuia să se nască în *bĕllus*, unde *ĕ* era accentuat. Şi s-a putut chiar întîmpla că *bălan* şi alte derivate de acest soiŭ din acelaş *bell-*' neaccentuat, precum *bălăŭ, bălóĭŭ, bălúţ*, să fi influinţat asupra luĭ *biél* cel vechiŭ şi să-l fi prefăcut în *băl*, astfel că *băl* de astăzĭ n-ar fi imposibil de raportat la latinul *bellus*'. Argumentarea luĭ Tiktin este însă falşă. Anume *sĕptem* şi *septimăna* sînt cuvinte *latineştĭ* amîndoŭă, şi pe vremea cînd în *limba latină* a avut loc fenomenul prefaceriĭ luĭ *ĕ* scurt accentuat în *ie*, *sĕpte* a devenit *siépte*, iar *septimăna* a rămas *septimăna*, fireşte. Şi apoĭ aŭ intrat aceste cuvinte în faza romanică de dezvoltare, şi în special pe teritoriul romînesc *siepte*, fiindcă a avut diftong, a născut pe *şépte*, iar *septimăna*, fiindcă n-a avut diftong, a păstrat pe *s* neprefăcut în *ş* şi a născut pe *săptamînă*. La *bĕllus* şi **bellán* presupusul orĭ **bellăŭ*, **bellóĭŭ*, **bellúţ* presupusele, avem a face cu un cuvînt *latinesc* de o parte şi cu cuvinte *romîneştĭ* de altă parte. Pe vremea cînd *ĕ* accentuat din *bĕllus* se prefăcea în *ie*, cuvintele romîneştĭ nu existaŭ! Limba romînă a primit dela limba latină numaĭ pe *biél*, iar pe celelalte le-a făcut ea prin *-án, -óĭŭ, -úţ* din acest *biél*, şi, decĭ, în caz cînd cuvinte ca *bălán, bălóĭŭ, bălúţ* s-ar fi derivat din *bellus*, apoĭ numaĭ decît ar fi trebuit să sune *bielán, bielóĭŭ, bielúţ*, orĭ, dialectal, *ghelán, ghelóĭŭ, ghelúţ*.

10. În urma celor văzute până acum se poate lesne explica în sfîrşit sărăciea de etimologiĭ noŭă, care ne întîmpină în

*) Acest cuvînt există: ‚De cină le-aŭ pus un mieĭ *biel* sugărel'. BIB. 241.—‚Ţărancele din Dolj, adresîndu-se una cătră alta, în loc de „dragă Marie" saŭ „dragă Leancă" saŭ „dragă Ioană" obicĭnuesc a zice „*bia* Marie", „*bia* Leancă", *bia* Ioană".' Hasdeu în Columna 1883, 99.

dicționarul lui Tiktin. Acest dicționar are pretenția de a fi un dicționar etimologic, dar nu e aproape nimic în el, care să nu fi existat deja în lucrările antecesorilor. Această sărăcie de etimologii noŭă Tiktin ar dori să fie considerată ca o sobrietate de judecată, ca un cumpăt de savant serios, care nu se avîntă în lucruri nesigure cu una cu doŭă; în realitate e numai consecința unei culturi insuficiente și a unei minți nepregătite pentru o așa grea sarcină. Sper că din exemplele pe care le voiŭ da mai la vale, întărite prin considerațiile din paragrafele precedente, va rezulta definitiv această concluzie.

Mai întîiŭ cele mai ușoare etimologii sînt pentru Tiktin greutăți inextricabile. CANCÎ e un adverb, înseamnă *de fel, nici de cum, minime, point du tout.* E pus totdeauna în gura Țiganilor *(*Mănăstire? Hămisire! Toată ziŭa toc, toc, toc,... dar mîncare *canci*! CO. I. 405.—Și fugia [Țiganul cu căruța], măre, fugia, pă ulița satului, numărînd parii gardului, și poprele puțuntele, și lua sama și la nuele. Iar cînd ajungea la al zecelea, la halba [iapa] sub coadă că vijiia, halba *canci!* ..nu mai putea. MAR. SAT. 318*)*. E țigănescul *kanč*, *kanči*, *quidquam, ceva.* In legătură cu *na*, nu, însemnează *nimic*: ,voi *na* pendŏŭ *kanč*,' n-a zis nimic, illa non dixit quidquam; *na* i *kanč*, nu-i nimic; *na* i ma *khanči* osim mănro, non est mihi quidquam praeter panem.' Miklosich Zigeuner V. 28. Ce zice Tiktin? ,*Et.: Unbek.*', adecă etymon necunoscut. Necunoscut? Tiktin așteaptă să-i vie etimologiile mură-n gură.—CAȚAON. Substantiv m. cu variantele *cațaun, cățăun.* Nume disprețuitor al Grecului, *graeculus (*Nu-mi mai pomeni de *cațaonul* cel de dascal. A. T. 366.—Cînd mă gîndesc la răposatul și auz chiuitul *cațaonului*, mă podidesc lacrămele. DEL. S. 17.—La crucea de iatagane de te aș prinde, *cațaone*, să-ți daŭ foc la fustanele, să scape țara de ele! DEL. S. 177*)*. Grecul se mai numește de Romîn și *capră*, ori din cauza fuduliei (cf. proverbul *capra piere de rîe și cu coada tot în sus șede*), ori din aceia că Grecii cresc de obiceiŭ capre și în țara lor mănîncă numai unt de capră, brînză de capră, κατσίκι și κατσίκα înseamnă în neogrec capră, e un cuvînt cu sufix de deminutiv. *Boerul* romîn, în gura căruia întîiaș dată s-a născut cuvîntul, știutor de grecește, a înlocuit sufixul deminutival *-iki* prin sufixul augmentativ romînesc *-on, -un* (cf. *grăsun, căscăun, căpcăun*) și a format cuvîntul *cațaun*, ca cum ar fi zis *căproiŭ, țap.* (Să se noteze că cuvîntul nu e popular, l-am găsit numai în A. T., DEL. S., ZIL., B. ET.). Ce zice Tiktin? ,*Et.: Unbek.*'!—CAZON. Adiectiv. Inseamnă *dela cazarmă, al statului*, de pildă, *cizme cazone, manta cazonă, chipiŭ cazon, pîne cazonă, viață cazonă*, chiar, acum de curînd, *dicționar cazon; castrensis, publicus, de caserne, de l'état.* E rusul *kazónnîĭ* (scris *kazënnii*), *al statului, al fiscului, al coroanei.* Ce zice Tiktin? ,*Et.*: Anscheinend zu *cazarmă*', adecă ,probabil trebue pus în legătură cu *cazarmă*'! —CETĂREZ, cu variantele *cetăr, ceter, ceatăr, ceater.* Verb transitiv. *Bat capul cuiva, năucesc de cap pe cineva spunîndu-i ceva; alicujus aures obtundere, aliquem obtundere, surdas alicui loquendo reddere aures; fatiguer les oreilles de q., rompre les oreilles à q. en parlant.* E derivat imediat dela *ceateră*, un instrument cu coarde oarecare, precum violină, chitară, cobză, alăută, mai în special violină, al cărui etymon e latinul (din grecește) *cithara*. Astfel și germanul *leiern* înseamnă *cînt din ceateră* și *năucesc de cap pe cineva spunîndu-i ceva.* Ce zice Tiktin? ,*Et.: Unbek.*'!—CHIRCĂ. Substantiv f. „*Sapa ce se întrebuințează la curățitul buruienelor*' DAMÉ T. 55 nota; *sarculum; serfouette, sarcloir, sarclet.* După DAMÉ T. cuvîntul se întrebuințează în județul Constanța. In Moldova el se găsește ca nume de familie, de pildă în copilăriea mea trăia la Cerțăști, sat în județul Tutova, plasa Corod, un țăran, care fusese volintir, și pe care-l chema *moș Ion Chircă.* E rusul *kirkă*, acelaș înțeles ca în romînește. Cuvîntul e slav, un deminutiv prin *-ka* din **kirtŭ*, derivat prin *-tŭ*, sufix primar care formează substantive, din rădăcina *kir-, ker-, kr-*, taiŭ (grec κείρ-ω, κορ-μός, κέρ-μα, sanskrit kr-nami stîlcesc, omor; latin cur-tu-s, cor-t-ex), care apare în vechiŭ sloven *kora* cortex, *korĭ* cortex, *kratŭkŭ* brevis. Ce zice Tiktin? ,*Et.: Unbek.*'—CÎVÎRGIC. Substantiv m. Un feliŭ de oi, Tiktin din Gazeta săteanului XIV 445 (Dobrogia). E turcul *qyvyrğyq*, mouton à courte queue, Zenker 730 b. Ce zice Tiktin? ,*Et.: Unbek.*'!

In al doilea loc, cînd se hotărește, rar, să-și dea părerea asupra originii vreunui cuvînt, dă foarte des etimologii de soiul următoarelor. CHELBE. Substantiv f. ,O boală a pielei capului, din cauza ei părul pică și nu mai crește' ȘEZ. III. 174. *Porrigo. Teigne.* Originea cuvîntului e obscură. Compară albanez *kel'p*, articulat *kel'bi*, puroiŭ; *kel'p, kal'p* fac să putrezească; *kel'bem, kal'bem* put, putrezesc; *kal'bătă* putred, puturos; *kel'băšoń* fac să miroase; *kel'băsiră, kalb* murdărie. Aici aparține și CĂLBEAZĂ cu variantele *calbază, calbeaza, călbază, gălbază*, o boală a oilor provenită din cauza unui vierme, numit distoma hepaticum, care trăește în conductele de fiere ale ficatului, de unde trece și în mațe și în vasele sanguine; morbus e distomate hepatico; maladie des moutons provoquée par la douve; albanez *kal'bază* acelaș înțeles. Aici aparține apoi grec κελεφός lepros, probat întîiaș dată la Arcadios, arhiepiscop în Chipru, mort 596. Poate că avem a face cu un radical autohton albanez *kelb-*. Ce zice Tiktin? ,Poate că e **calvia*, un presupus derivat din *calvus*, cu atracția lui *i* ca în *schimb excambio*'.—CALACATÎR. Substantiv m. (variantă *caracatîr*). *Papuc*, pe care-l plesnește cineva din picior, cînd merge; *crepida, solea; pantoufle.* Originea e următoarea. Cuvîntul *catîr*, substantiv m., are doŭă înțelesuri. 1. *Corcitură de cal cu măgar; mulus; mulet.* 2. La plural. ,Un feliŭ de încălțăminte proastă' Costinescu. ,Incălțăminte, der Schuh' Polizu. *Vilis usu detritus calceus. Savate.* E turcul *qatyr*, mulet, Zenker 682 a. Intelesul 2 îți aduce îndată aminte că pantofii se chiamă în franceza *mules* și în italiana *mule, catire* adecă. Nu e vorbă, cuvintele francez și italian aŭ fost puse în legătură cu *calcei mullei* latini, încălțăminte de piele roșie, însă asupra valoarei

aceștei etimologii deja Diez a ridicat îndoele. *Pantoful* nu e nicĭ cal, nicĭ magar, nu e nici *ciubotă*, nicĭ *papuc*, ci e între amindouă, e o corcitură, un *catir*. Probabil înțelesul 2 al cuvintuluĭ *catir* există și in turcește, dar Zenker nu-l înregistrează. *Caracatir* e un compus turc din *qara* prost, Zenker 699 a, și din *catir* 2. Din *caracatir* a eşit *calacatir* prin alunecarea sunetului. Ce zice Tiktin? ‚*Et: ca-la-catir*'. Ațĭ înțeles? Adecă ‚o încălțăminte ca acea a catirului, ca copita catiruluĭ'. Da de ce adecă tocmai ca copita catiruluĭ, și nu ca acea a caluluĭ orĭ ca acea a magarului, căcĭ tot copite-s toate, ba, dacă e pe acela, copita catiruluĭ e cea maĭ bună din toate? Și apoi ce chip de a deriva cuvintele: *ca-la-catir*! Păcat că nu ĭ-a venit în minte Rominului maĭ des acest chip foarte simplu de derivare, căcĭ atuncĭ in loc de *șalvari* am fi zis *calaḷarci*, în loc de pantalonĭ *calanemți*, etc.—CHELĂREL. Substantiv m. (variantă *chelărea*). O plantă, care se maĭ numește și *ochelariță*, *ochelari*; *biscutella laevigata L.*; *lunettière*, *biscutelle*. *Chelărel* e **ochelărel*. *Chelărea* e **ochelărea*. Sînt derivate, ca și *ochelariță*, *ochelari*, din *ochelari*. O derivare analoagă prezintă și numirea franceză a plantei *lunettière* și cea germană *Brillenkraut*. Planta prezintă oarecare asămănare cu *ochelarii*. Ce zice Tiktin? ‚*Wohl zu chelar*[2]', adecă ‚foarte probabil e derivat din *chelar*[2].' Și ce înseamnă *chelar*[2]? E cuvintul care maĭ are variantele *cheler*, *chiler* și înseamnă *locul unde-și ține cineva provisiile de tot felul*, *cellarium*, *cellier*. De abia de crezut!—CIOCLEJEL. Substantiv m. Este un cuvînt *ciucleag* (variantă *ciocleag*), substantiv m., pl. *ciuclegĭ* (*ciocleg*ĭ), probat în DAMÉ T. 63 și înseamnă *ciocan*, *tulean*, *ciocălău*: După ce se tae *klujanul* (*klujul*, *strujanul*) popușoiuluĭ (porumbuluĭ), maĭ rămine o bucată dintr-însul scurtă împreună cu rădăcina, acea bucată se numește *ciocan*, *tulean*, *ciocălău* și *ciucleag* (*ciocleag*); *caulis zeae aridus imus, qui zea messa in agro terrae infixus manet*; *extrémité inférieure de la tige séchée du maïs, qui reste plantée dans la terre après qu'on a coupé la tige du maïs*. E un deminutiv al luĭ *ciocălău*, un derivat din *ciocălău* prin sufixul deminutival *-eag*. Acest cuvînt *ciucleag* (*ciocleag*) are o variantă, născută prin analogiea pluraluluĭ, anume *cioclej*, substantiv m., pl. *cioclejĭ*, și această variantă mi-a făcut-o cunoscută părintele Marian. Acum, orĭ din varianta *cioclej*, orĭ din *ciocleag* (căcĭ rezultatul din punct de videre al sunetelor acelaș trebuia să fie), s-a derivat prin *-el*, sufix deminutival, un deminutiv, *cioclejel*, care e deminutiv în prima linie al luĭ *ciocleag* și deminutiv în a doua linie al luĭ *ciocălău*. Acest cuvînt *cioclejel* are două înțelesuri. 1.=*Ciucleag*. MAR. O. I. 313. 2. O pasăre, care se maĭ chiamă *ochiul boului*, *împărătuș*, *împărățel*, *șofrac*, *șofrăcuț*, *gătejel*, *bourel*, *sfredeleac*, *sfredelaș*, *sfredeac*, *sfredeluș*, *sfedeluș*, *împăratul păsărilor*, *piț-împărătuș*, *panciaruș*, *parantuș*, *țanțaruș*, *pănțăruș*, *curtubeș*; *troglodytes parvulus Koch.*; *roitelet*, *fourre-buisson*. MAR. O. I. 304. Înțelesul 2 vine de acolo că pasărea troglodytes parvulus, care din cauza acela se numește și *gătejel*, ‚petrece numaĭ pintre *cioclejĭ* și găteje, adecă pintre vreascurĭ, pintre crengĭ, prin tufarĭ' MAR. O. I. 314. Ce zice Tiktin? ‚*Et*: deminutivul luĭ *cioclaș*'. Dar *cioclaș* ce e? După Polizu *cioclaș* înseamnă *căruțer*, adecă vizitiul uneĭ căruțĭ, omul care transportă oamenĭ și lucrurĭ cu căruța orĭ și cu altfel de trăsură; auriga; voiturier.

In al treilea loc, tot ce găsește pela alțiĭ în materie de etimologiĭ îș însușește, fără să pomenească locul de unde a supt, așa ca lectorul să-șĭ închipuĭască că are a face cu descoperirĭ de ale luĭ Tiktin. Negreșit, este imposibil, ba chiar ridicul, ca un lexicograf să arăte paternitatea tuturor etimologiilor și să zică de pildă *om>homo* (Cihac), *leg>ligo* (Buda), *bat>battuo* (Hasdeu). Dar cu toate acestea, maĭ ales cînd e vorba de limba romînească, al căreĭ studiu e încă în fașă, tot trebue lexicograful să pomenească pe cel căruĭa ĭ-a venit întîia în minte—nu că *leg=ligo*, căcĭ aceasta și un copil știe—ci altceva maĭ greŭ *). Așa, de pildă, sub cuvîntul *conopiștiriță* spune Tiktin: ‚probabil slav konoplja cînepă + štureț grier, adecă grier de cînepă'. Aceasta i se pare luĭ Tiktin foarte simplu, fiindcă a aflat-o dela altul; dar eŭ socot că acel altul ar fi meritat să fie pomenit de un lexicograf care rămîne uĭmit înaintea luĭ *cuson* și derivă pe *calacatir* din *ca-la-catir*. La *alandala* spune Tiktin: ‚neogrec ἄλλα ἀντ'ἄλλα'. Scurt și simplu, pentrucă a aflat dela altul, dar nu s-a gîndit oare Tiktin că el, cel precaut, pentru care până și *cauci* este un secret vesnic, ar fi putut rămîne cu *alandala* dinainte un an de zile fără să-ĭ dea de capăt, dacă nu ĭ-ar fi spus altul? Și nu s-a gîndit el că înbucătura e prea mare, pentru ca să o înghită așa fără să mulțămească? Cu atît maĭ mult ar fi trebuit să facă aceasta Tiktin, cu cît, cînd i se întîmplă și luĭ rar pe ici colea să găsească ceva prin propriile forțe, face o gură și o jubilare pare că cine știe ce e. Să daŭ un exemplu. Cum că T. își închipuește că *cîrneleaga* este a noăa săptămînă înainte de paștĭ, învremece ea este a zecea săptămînă, am văzut sub § 3, iar cum că etymon acestuĭ cuvînt este *carne* + *leagă* am spus eŭ deja în Principiĭ de istoriea limbiĭ pag. 96. Tiktin adauge dela dînsul următoarea explicare: ‚*cîrnelea*gă trebue să fi însemnat dela capul locului ultima zi din a noăa săptămînă înainte de paștĭ, adecă lăsatul de carne'. Și se întîmplă că, după cîtăva vreme, află T. din Almanahul macedo-romîn, Bucureștĭ, 1903, pag. 3, că la Macedoromînĭ *cîrleăgă* înseamnă tocmaĭ lăsatul de carne. Răpede se apucă atuncĭ autorul și în Suplement face următorul adaos în ce privește pe *cîrnelea*gă: «Presupunerea mea că *cîrnelea*gă la început a însemnat ultima zi din săptămîna cărniĭ găsește o *strălucită* confirmare în faptul că macedorominul *cîrleagă* are tocmaĭ acest înțeles.» Par că ar fi vorba de teoriea gravitățiĭ orĭ de sistemul luĭ Kopernik! Cu atît maĭ

*) Nicĭ nu maĭ vorbesc de cazul, cînd cineva publică studiĭ etimologice fragmentare, de pildă etimologiĭ izolate orĭ serĭĭ de etimologiĭ prin reviste, căcĭ atuncĭ acel cineva are *vădit* pretențiea de a face descoperirĭ, și oricine în asemenea împrejurare se dă drept descoperitor al unor lucrurĭ descoperite de alțiĭ este un *vădit* plagiator. Compară sfîrșitul acestuĭ paragraf.

mult apoĭ ar fi trebuit T. să pomenească pe icĭ colea locurile de unde a cules datele etimologice maĭ interesante, cu cît citeodată face pomenirĭ tocmaĭ unde nu trebue. De exempiu. La *ciocoĭŭ* spune că vorba e obscură (firește că pentru T.), dar găsește de cuviință să pomenească că Gaster a comparat pe turcul-pers *čokadar* lacheŭ. La *crăciun* spune că vorba e obscură, dar pomenește părerea luĭ Schuchardt că ar fi *Christi jejunium* (Aceasta e cea maĭ puțin verisimilă din toate părerile asupra etimologieĭ cuvîntuluĭ într-adevăr obscur *crăciun*). La *boare*, in Suplement, pomenește de Romania XXVIII, 91. Și ce-ĭ în Romania XXVIII, 91? O prostie, ce poate altceva să fie? La *codru*, in Suplement, citează părerea luĭ Meyer-Lübke din Litteraturblatt XXII 299. Și ce spune acolo Meyer-Lübke? Că cuvîntul *codru* bucată nu este latinul *quadrum*, cum susține un specialist romîn, ci latinul din Dalmatia și Illyria *codrum*, pentru care citează pe κόδρα din Corpus glossariorum II. 351, și pentru care de mult încă citase bietul Cihac pe κόδρα mediogrec și pe *codra* mediolatin. Decît numaĭ atîta lucru deosebește pe bietul Cihac de o parte și pe Tiktin—Meyer-Lübke de altă parte, că în vreme ce bietul Cihac separa cuvîntul *codru*, ce înseamnă bucată, de cuvîntul *codru*, ce înseamnă munte, pădure, și deriva pe cel dintîiŭ din grecul-mediolatin κόδρα-*codra*, iar pe cel de al doilea îl identifica cu albanezul *kodrë* și-l considera ca un element băștinaș, învățațiĭ Tiktin—Meyer-Lübke zvîrl iarăș la un loc cele două cuvinte. De unde vine oare această părtinire a luĭ Tiktin pentru unele izvoare, care nu merită să fie citate? Eŭ cred că din două pricinĭ. Maĭ întîiŭ citează T. izvoare fără importanță, pentruca lectorul să creadă că pe aiurea, pe unde autorul tace mulcom, avem de a face tot cu descoperirĭ de ale autoruluĭ. Apoĭ sînt uniĭ specialiștĭ romînĭ așa de aprigĭ, cînd e vorba de mărunțelele lor descoperirĭ științifice, încît, macar că eĭ înșiși *înprumută* depe unde pot și tac chitic, fac gălăgie mare cînd se atinge cineva de păcătosul lor peculium. Unul din eĭ scria maĭ acum cîtva timp cam așa: ‚Citesc cu mirare în cartea... D-luĭ *P.* cum că ar fi aflat din gura D-luĭ *S.* că adverbul romînesc *curînd* își are originea în gerundiul verbuluĭ *curro, currendo*. D-apoĭ bine, protestez, și apelez la memoria D-luĭ *S.*, pe care o știŭ că e destul de puternică. Acum șapte anĭ în urmă, îmĭ aduc aminte ca acum, eram eŭ și cu Dl. *S.* la café Soufflet în Paris, îmĭ aduc aminte ca acum, eŭ beam o cafea și D-sa mînca o înghețată de lămîie. Era foarte preocupat și l-am întrebat ce are. «De mult mă gîndesc, mĭ-a răspuns, ce origine să aibă cuvîntul *curînd*. Obscură vorbă, nu ĭ-am dat de capăt. Cine va afla mare meșter va fi.» Și m-am gîndit eŭ o săptămînă în capăt, și am aflat. D-l S. a putut uita, dar eŭ, care m-am chinuit, n-am uitat. Am făcut însă răŭ că am spus descoperirea D-luĭ *S.* Îl credeam altfel de om. Nu-mĭ puteam închipui că se va mîndri într-o zi cu penele altuia. Protestez încă odată în numele dreptățiĭ.‘ Înțelege lesne lectorul că de asemenea om trebue să țină socoteală chiar lexicograful cel maĭ fără scrupul și dacă în tot volumul luĭ T. nu l-am găsit citat

decît odată orĭ de două orĭ, aceasta provine nu din cauză că n-ar fi voit T. să-l citeze, ci pentrucă, cu toată dorința lexicografuluĭ de a găsi în pomenitul specialist romîn ceva original, n-a putut găsi decît aproape nimic. Sînt alțĭ oamenĭ însă chilanĭ (orĭ așa par o bucată de vreme). Iaca eŭ. Unul *a împrumutat* de la mine 1. că ‚in inscripțiile din Dacia nu se găsește nimic ce ar fi special romînesc‘, 2. că ‚*zînă* vine din *divina*‘ și 3. că ‚*gîur* vine din γῦρος‘. O, a maĭ *împrumutat* mult, a *împrumutat* tot ce a găsit în volumul meŭ *Principiĭ de istoriea limbiĭ*, dar pentru moment nu ne interesează decît cele treĭ plagiate pomenite. Și se apucă un demn coleg al specialistuluĭ în chestie și într-un raport cetit înaintea unuĭ savant corp relevează plagiatele 1 și 2 ca descoperirĭ ale specialistuluĭ, care pe baza lor a și fost numit într-un înalt post (vezĭ cap. I al studiuluĭ de față); și se maĭ apucă apoĭ acel demn coleg al specialistuluĭ și publică raportul. Și eŭ ce credețĭ că am făcut? Am tăcut. Și Tiktin a văzut că eŭ tac. Vine apoĭ un recensent fără scrupul și scoate pe cel de al treilea plagiat la iveală într-o revistă germană (Eugen Herzog in Archiv für lateinische Lexicographie XII. 599) și laudă grozav pe specialistul romîn că a făcut această *descoperire*. Și eŭ ce credețĭ că am făcut? Eŭ am tăcut. Și Tiktin a văzut că eŭ tac. Altul (Sextil Pușcariŭ) *a împrumutat* dela mine 22 de etimologiĭ (*acaț*—captiare, *adăpost*—ad+depositum, *amîn*—a mine, *arunc*—averruncare, *auș*—avus+-ș, *cam*—quam+magis, *deretic*—directicare, *dezmierd*—des-+merda, *despic*—despicare, *răspicat*—‚despico a fost considerat ca de+spico, de unde a rezultat *răspic*‘, *ie*—ilia, *ie*—linea, *minciună*—mentio, *rînă* (*rîtă*)—ren, *sarbăd*—exalbidus, *săŭ*—*soŭ, *stric*—extricare, *subsuoară*—sub+sub+ala, *tăŭ*—*toŭ, *ureș*—orare, *ușor*—levis, *vită*—vita), pe care le-a publicat ca pe ale sale propriĭ în Zeitschrift für romanische Philologie și în al săŭ Etymglogisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element*); și se apucă apoĭ un recensent fără scrupul și pe baza lor laudă într-o revistă germană (H. Schuchardt in Zeitscrift für romanische Philologie XXIX 623) pe specialistul romîn cum că ar fi meșter în aflarea etimologiilor (În adevăr are frumos meșteșug Dl. Sextil Pușcariŭ!). Și eŭ ce credețĭ că am făcut? Eŭ am tăcut. Și Tiktin a văzut că eŭ tac. Și atuncĭ T. și-a zis: ‚Acest om tace, chiar de-ĭ veĭ lua pielea depe el‘, și a pus și el mîna ba pe *chiftiriță*, ba pe *alandala*. Eĭ dar iaca, dela o vreme m-am hotărît să nu maĭ tac și să daŭ D-luĭ Tiktin și celorlalțĭ peste... condeiŭ.

(*va urma*) **A. Philippide**

*) D-l Sextil Pușcariu mă citează numaĭ cu ocazia uneĭ etimologiĭ pe care o dezaprobă: „*eradico* al luĭ Philippide ar fi dat *ordsic*". Iar cu ocazia celor 22 de etimologiĭ pe care le *aprobă* (!) nu pomenește de Philippide nimic.

Toamna

Rînd pe rînd podoaba toamnei
A 'nceput ca să se duca:
S'a dus pruna brumărie,
S'a uscat miezul de nucă,

Frunza 'n codru se rărește,
Toţi copacii-au ruginit,
Zilele încep să scadă,
Nopţile iar s'au lungit...

Bruma însă pana-acuma
N'a căzut pe trandafiri;
Munţii nu ș'au pus căciula
De zapadă nicairi,

Cu izvorul și padurea
Soarele mai cochetează
Și din focul care 'l arde,
Le trimete cîte-o raza...

Toamna, încă cu pretenţii,
Ca o văduva trecută,
De plecare nu se 'ndură
Cît timp soarele-o sarută!

1905

Pe Lună

Ce frumoasă mai ești, lună,
Nu știu cum nu 'mbatrînești,
Cînd atîtea nopţi pierdut-ai
Ca să stai să străjuești!

Ba mai ești încă cochetă:
Stai la fiecare iaz
Și te uiţi ca 'ntr'o oglindă...
Biată lună, chiar ai haz!

Dar ce vii după trăsură
Și cu noi la deal te sui?
Poate iar ai gust de vorbă?
Azi mai pune-ţi pofta 'n cui!

Eu mă duc să dorm de-acuma,
Dormi și tu, la noapte, lună,
Lasă stelele de strajă—
Somn ușor și noapte bună.

1897

Stele

Cîte stele 'n cer lucesc,
Toate stau și le privesc
Și 'ntre miile de stele
Caut steaua vieţii mele.

Iată, dinspre răsărit
O stea mîndră s'a ivit...
Steaua ta!—a cui să fie?—
Ca-i din toate cea mai vie,
Stelelor sclipind într'una,
Ștrengarind pan' și cu luna!

Iar în colo, spre apus,
A căzut o stea, s'a dus...
Era steaua vieţii mele
Ș'a pierit de printre stele...

1902 **Cornelia din Moldova.**

Din amintirile lui Constantin Casian

Din vrista copilăriei mele, începu prietenul nostru Casian, atunci cînd familia mea se ţinea bine, mi-a rămas până astăzi acea amintire de bielşug şi mulţămire, care într'o vreme era prin gospodăriile moldoveneşti. Imi aduc bine aminte, cînd la sărbătorile mari, mama se scula până 'n ziuă, pregătind cele trebuincioase pentru niște zile ca acele; şi cînd la Crăciun şi Anul nou, tata deschidea larg porţile tuturor celor cari se 'ndreptau spre pragul nostru, şi cînd stăpîni şi slugi se simţeau că sînt în sărbătoare; cînd primăvara, flăcăii gătiţi în săptămîna Paştilor, cu pălării împodobite cu cordele şi pene de păun, aduceau cu lăutari mielul viu şi gras, umblînd cu *vălăritul*,—eu mă simţeam fericit, aşa cum se simţeşte un copil vioiu şi sănătos la vrista aceea, în care pricepe atît de bine farmecul sărbătorilor.

Argaţii din ogradă şi vezeteii erau cei mai buni prieteni ai mei. Mai ales pe unul, Neculai Vintu, multă vreme nu l'am uitat! Nime nu se pricepea mai bine decît dînsul să-mi facă trişte din curpăn de bostan, ori morişti de şindilă şi muzici fel-de-fel din trestie, sau cară din vîrfuri de strujăni, la care înjugam boi făcuţi tot de el din lutul de pe malul iazului, pe care Neculai ştia să-i ardă în foc aşa de bine, ca să nu le strice forma! Cine putea prinde mai bine decît dînsul, cu covata ori cu laţul, vrăbiile cele gureşe, piţigoii cei ciudoşi ori prigorii cu glas jalnic? Cine împuşca mai bine uliul, atunci cînd în roate mari se apropia de păserile spăriete, sau ciorile, cînd se stringeau iarna cu sutele?

Pentru asta, dacă vacanţiile aşteptam să vin acasă, ca să văd pe mama, pe tata şi pe ceilalţi ai casei, n'aşi putea spune dacă nu aşteptam cu mai multă nerăbdare să văd pe Neculai Vintu. De aceea, cînd mă căutai, mă găseai în grajdiu, uitîndu-mă la Neculai şi minunîndu-mă cum de nu se teme, cînd la secelat se pleca pe sub pîntecele cailor, sau cînd umbla pe dinapoia lor; ori şezînd lîngă dînsul, ascultam cîntecul lui din drîmbă, pe cînd caii rînduiţi între stănoagele lor, ronţăiau fînul, întorcîndu-şi capetele din cînd în cînd şi uitîndu-se la noi.

— Neculai, ziceam eu, nu mergi cu caii la apă?

— Azi nu beu caii apă.

— De ce, Neculai, întrebam eu cu grijă.

— Fiindcă-i Miercuri şi Miercurea nu beu apă. Dar dacă mi-i aduce, de sus, o leacă de tutun de la boer, apoi... oiu vedea eu.

Intr'o fugă mă repezeam sus, unde stăteam foarte cuminte şi cu ochii ţintă la tabacherea cu tutun a tatei, pe care de obiceiu o ţinea pe masă. Apoi după ce înşfăcam, cînd îmi venea bine, cîte-o mînă, mă duceam într'un suflet la Neculai, care mă lua lîngă dînsul, pe patul lui din grajdiu, unde mă simţeam aşa de bine!

Iar cînd venea vremea, Neculai mă ajuta, apucîndu-mă de un picior, să mă suiu pe calul cel murg, care avea umblet, iar el se arunca pe părul celui roib, şi ţinînd de căpăstru şi pe surul cel de călărie al tatei, ne coboram cu toţii la fîntîna de devale...

Pe drum vorbeam ca doi prieteni:

— Neculai, cînd mergem să mai împuşcăm vr'un bitlan?

— Cînd n'a fi boerul acasă.

— Halice mai ai?

— Fac eu sburături dintr'un ceaun.

Hotărît, din toţi ai casei, pe Neculai îl iubeam cel mai tare!

Dar şi cînd mă întreceam cîte odată cu gluma, punîndu-i pe furiş cîte-o bucată prea mare de ghiaţă în sîn, de sărea Neculai ca muşcat de şerpe, făcînd nişte schime desperate, pentru a o vedea mai repede scoasă, în risetele celor de faţă, atunci el se mînia şi repezindu-se după mine, mă prindea în braţe şi ţinîndu-mă strîns, spunea bucătăriţei:

— «Jupîneasă Mărie, ia dă-mi cuţitul cel mare, căci deacu îi fac feliul», şi mă ameninţa cu o operaţie al cărei înţeles multă vreme nu l'am cunoscut.

Iar cînd la urmă Neculai Vintu a fugit, furînd şi mai multe lucruri de ale noastre, între altele şi burduful de la trăsură, eu mă uitam cu ciudă la tata şi la mama, cari-l încărcau cu tot feliul de vorbe, iar nopţile plîngeam ca după moartea celui mai bun prieten.

Cum am isprăvit clasele primare, tatăl meu care trăgea nădejde să mă facă om mare, m'a dat la *Academie*, cum numea el liceul din Iaşi şi cum îl mai numeau şi alţii. Patru ani am fost intern, patru ani am gustat din amărăciunea închisorii aceşteea, unde n'am auzit o vorbă bună din partea nimănui, unde n'am primit un sfat pornit din inimă de la nimeni, unde n'am cunoscut o îngrijire caldă şi omenească şi unde totul se făcea numai de formă. Şi de aceea, cînd veneam cîte odată sărbătoarea acasă, unde începuse acuma să se simtă lipsa şi nevoia, o jale care-mi sfăşia inima, mă cuprindea oridecîte ori venea vremea să mă 'ntorc înnapoi. De multe ori cînd sărutam mîna mamei la plecare, mama simţea cîte-o lacrimă caldă

căzind pe mîna ei, măcar că eu mă țineam din toate puterile mele; și dacă nu mi-ar fi fost rușine, aș fi plîns cu șepte rînduri de lacrămi.

«De ce plîngi, Costică»—îmi spunea mama sărutîndu-mă pe frunte.— «Caută și 'nvață bine și te poartă cum se cade, căci tu vezi cum îi merge lui tată-tău».

Mie 'mi venea să mă bocesc cu glas, însă mă rușinam tare de mama. Dar iarna mai ales, răceala vremei de afară, trecătorii grăbiți, cîte-un cerșetor tremurînd în zdrențele lui, dughenile cu ferestile luminate frumos, totul mă făcea ca atunci cînd băteam în poarta internatului pentru a mi se deschide, mai întâiu să-mi șterg ochii înroșiți de plîns și de lacrămi.

In curînd clopotul suna, vestind *repetitorul*, cînd vr'un pedagog plictisit, venea să ne dee gust de 'nvățătură.

In internat eram foarte neastîmpărat și porecla de «Varga lui Dumnezeu» pe care mi-o dădeau cei de-acasă, o meritam cu deosebire aici. Odată m'am suit chiar sus pe *Arcul Academiei*, care astăzi nu mai este, de unde am admirat, până m'au simțit, poziția Iașilor, dinspre asfințitul soarelui. De învățat însă învățam bine, mai cu samă în cei dintâi ani, dar profesorii și aici tot aveau de spus cîte ceva rău, cînd venea cineva de la mine. Din această pricină nu-mi plăcea de loc să vie ai mei pe la școală și cu deosebire tata, Dumnezeu să-l erte!

Tata dealtmintrelea venea rar pe la școală. Uneori în recreație, pe cînd ne vînzoleam prin ograda externatului, unul din băeți mă striga, arătîndu-mi cu degetul spre poarta liceului. Tata venea cu pasul lui domol, iar eu mă desprindeam din grupul unde mă hîrjoneam, eșindu-i întru întîmpinare și rușinîndu-mă, nemernicul de mine, pentru că tata era «prost îmbrăcat». După ce-i sărutam mîna, tata se îndrepta spre cancelarie, iar eu așteptam prin apropiere, uitîndu-mă la cei care se strîngeau prin jurul meu. Vedeam pe tata ajungînd la ușă, cum își scotea pălăria, își așeza părul și musteața, își scutura ceva închipuit de pe haine, apoi intra cu smerenie. Prin ușa deschisă și prin fumul de țigară din lăuntru, zăream o clipă mutrele cunoscute ale profesorilor. Intr'un tîrziu tata eșea, acru și posomorît și-mi zicea cu obidă:

— «Ai să rămîi *ripitent*»—iară băeții se îngrămădeau măsurîndu-l din cap pân' în picioare.

După plecarea tatei, eu rămîneam foarte trist, rezemat de vr'un părete, pe cînd diavolii de băeți săreau într'un picior în jurul meu și băgîndu-mi degetele în ochi, îmi strigau:

«Ri—pi—tent, Ri—pi—tent!»

Imi venea să mă reped și să înhăț de cînepa dracului mai ales pe unul, care găsise și o melodie pe cuvintele «Casianu Ripitentu», pe care o cînta bătînd tactul cu degetul.

Dupăce clasele se terminau, un zgomot infernal se auzea prin tot rîndul de jos, unde erau băeții cei mai mici, iar în fo-

iala și dezordinea care se produceau, se auzea totdeauna niște vorbe sacramentale:

«Interna sus, formic acasă, tis v'an Dumnezei și'n mama voastră».

Era neamțul Felix, pedelul liceului, care apărea de pe undeva, cu un smoc de chei în mînă și care în chipul acesta trimetea în fiecare zi pe interni sus și pe externi (furnici ?) acasă.

Orideciteori venea tata pe la școală, restul zilei nu-mi mai tihnea. Iar cînd venea noaptea, în răceala și 'n întunericul dormitorului, eu mă gîndeam la dînsul, la munca lui cea grea fără folos aproape, la mama pe care deciteva ori o văzusem plîngînd, la surorile mele, la casa de la țară, la poarta cea cu hulubărie, la cînele Tărbizon, la atîtea și atîtea lucruri vechi și cunoscute, și lacrămile îmi curgeau șiroaie și amare, udîndu-mi căpătâiul. Și pe cînd sforăituri ușoare se auzeau aproape din toate paturile, eu mă întorceam pe-o parte și pe alta, în timp ce cîntecul vreunei minavete ori șuerăturile sergenților de noapte, ajungeau triste, triste pân' la mine.

Internatul nu l'am ținut decît până la sfîrșitul clasei a patra, cînd l'am pierdut, fără să fiu păgubaș.

* * *

Mare lucru a fost în viața mea de copil teatrul cu plăcerile lui.

Cînd eram mai mic mă luase tata la grădina *Tivoli* din dosul bisericei Banu din Iași, unde juca o trupă de actori. Mi-aduc aminte impresia puternică pe care mi-a făcut-o atunci *Doctorul fără voie* a lui *Molière* și hazul mare pe care l'am făcut. Ceva mai tîrziu am auzit că un actor vestit, Manolescu, cu trupa lui, a sosit în Iași, ca să dee mai multe reprezentații în acea grădină. Cum am aflat acest lucru, nu mă gîndeam decît la teatru și actori și multe seri am stat în strada până la sfîrșitul reprezentației, la porțile acelui local, unde oamenii erau atît de fericiți. Auzeam din cînd în cînd cîte-un actor răcnind, ori glasul ascuțit al unei actrițe, sau deodată nu se mai auzea nimic, după care un riset zgomotos, urmat de aplauze furtunoase, de bravo, venea pân' la mine. Eu mă frăsuiam pe-afară, înălțîndu-mă în vîrful degetelor, ori uitîndu-mă zădarnic, printre scîndurile gardului. Ce n'aș fi dat să fiu și eu înlăuntru!

Intr'o zi de vacanție, isprăvisem clasa a treea, venind prin tîrg, văzui anunțat pentru ziua următoare *Doi Sergenți*. Odată auzisem pe unul din ai casei spunînd, că la această dramă toată lumea plînge. Auzind aceasta, o mare dorință se născu în mine, ca s'o văd și eu vr'odată. Și iată că acuma era să se joace. Cetii afișul întreg, de la început până la sfîrșit, cu distribuția rolurilor, începutul reprezentației, prețurile, chiar și locul unde se tipărise anunciul, avînd și el ceva din farmecul reprezentației. Dar sara ne înturnasem acasă la țară, căci vara

ne mutam cu toţii acolo. Noaptea pot zice că n'am închis ochii, gîndindu-mă şi întrebîndu-mă necontenit, ce fel de sergenţi să fie aceia. Adouazi, toată ziua nu mi-am găsit astîmpăr şi cînd îmi închipuiam că n'am să văd pe cei *Doi Sergenţi*, un fel de sfîrşală mă cuprindea. Ştiam bine că dacă voiu spune celor de acasă cum stă lucrul, chestiunea era compromisă.

Mă dusei totuşi la mama.

— Mamă, te rog, spune tatii să-mi dee un franc.

— Da ce-ai să faci tu cu'n franc, zise mama cu un ton, ca şi cum aşi fi cerut o sută.

— Îmi trebue... te rog!

— Du-te şi-i spune lui tată-tău să-ţi dee, zise mama rîzînd.

De tata, mă temeam şi aveam o sfială aşa de mare, nu numai eu, dar şi ceilalţi fraţi şi surori ale mele, încît niciodată nu vorbeam cu dînsul din pornirea noastră, orice trebuinţă am fi avut. Şi cu toate că tata nu ne-a ocărît măcar odată în viaţa lui, totuş în faţa sa, nici unul din noi nu îndrăzneam să vorbim tare, lucru care-l supăra de multe ori. Căci tata, om rece şi veşnic năcăjit, avînd o casă de copii şi mergîndu-i rău de la un timp trebile moşiei, se închisese într'o lume de afaceri, de conturi şi socoteli, în care noi ceilalţi ocupam un loc foarte puţin.

Iar mama îşi bătea joc de mine acum, trimeţîndu-mă la tata. Dar să fi ştiut bine că-n viaţa mea nu m'aşi mai fi dus la teatru niciodată, şi tot nu m'aşi fi putut hotărî să-i spun.

Atunci luai şi eu o hotărîre extremă. De pe la o vreme am şters'o frumuşel de acasă, pe jos păn' la Iaşi, şi fiindcă satul nostru este vr'o jumătate de poştă departe de oraş, cam pe la asfinţitul soarelui, am ajuns în tîrg. De la rohatcă m'am dus întins la grădină, pe care am găsit'o închisă, fiind încă devreme. Apoi deodată văzui un om înlăuntru, venit nu ştiu pe unde, aşezînd mesele şi inspectînd felinarele. Pe urmă încetul cu încetul au început să vie şi actorii pe care-i cunoşteam după feţile lor rase şi sbîrcite. Fiecare dintre ei era pentru mine un personaj extraordinar. Însfîrşit *casa* se deschise şi un om cu musteţi aşeză înaintea lui nişte caeţele colorate. «Biletele» gîndii eu, şi o săgeată îmi trecu prin inimă.

Publicul începu să vie. Cîte o cucoană groasă, în mijlocul unei familii se legăna până la intrare, dispărînd apoi în grădină, cîte un domn care oprindu-se un moment cu capul la deschizătura *casei*, trecea înlăuntru, ţinînd în mînă hîrtiuţa colorată, cîte-o păreche, care se oprea, domnul pentru bilete, doamna pentru a-şi aşeza pălăria. Şi pe cînd toţi aceşti fericiţi intrau în grădină, eu umblam forfota decolo până colo, gîndindu-mă ce să fac, cum să intru.

«La urma urmei voiu rămînea şi eu afară şi tot voiu auzi cîte ceva» gîndii eu desnădăjduit.

Dar nemulţemit cu aceasta, îmi veni în minte «dacă m'aşi ruga să mă lese înnăuntru?» Şi pecînd înaintam luîndu-mi inima în dinţi, iată că din grădină esă unul, îndreptîndu-se către cei cari stăteau ca şi mine înaintea porţii.

— Măi, care din voi vrea să facă pe soldaţii? întrebă el, uitîndu-se la noi.

— Eu, Domnule, vă rog, şi mă băgam hojma în sufletul lui.

Domnul m'a ales pe mine, a mai ales încă patru şi cu toţii intrarăm înlăuntru.

«Voiu vedea pe Manolescu, poate voiu şi vorbi cu dînsul» mă gîndeam eu, pe cînd străbăteam mai pe de lături grădina.

Cînd m'am suit pe scenă, văzui un actor înnalt, foarte frumos, îmbrăcat cu nişte pantaloni roşii.

— Da unde ai găsit stărpiturile acestea, zise el, măsurîndu-mă pe mine mai ales din cap până 'n picioare, şi oprindu-şi privirile la o ciubotă de-a mea, care de-atîta drum se rupsese de-al binelea.

Apoi adresîndu-se celui care ne recrutase:

— Haide, du-te şi-i îmbracă.

Am aflat că acela era Manolescu.

Ne îmbrăcarăm cu nişte haine colorate de cit, ne înfăşurarăm picioarele cu nişte turetci de muşama, ne dădură nişte săbii de tinichea, ne puseră nişte musteţi de lînă iar mie şi o barbă aşijderea, după care ne învăţară ce trebue să facem.

Poate aşi fi plîns şi eu în cursul reprezentaţiei, dacă în momentele cele mai tragice n'aşi fi fost pe scenă, cu sabia scoasă, dar cu gîndul că toată lumea din grădină se uită la ciubota mea cea ruptă, pe care de şi o doseam eu cît ce puteam, dar degeaba! Această ciubotă m'a chinuit toată sara.

Dupăce s'a isprăvit reprezentaţia, pe la vr'o unul din noapte, mă pregătii să mă 'ntorc acasă la ţară, căci n'aveam unde să rămîn noaptea. De aceea de la teatru o luai de-a dreptul spre barieră. De la un loc pe şosea m'a pălit un somn şi tăind drumul m'am culcat sub poalele unui deal, iar cînd m'am trezit soarele era sus şi drumul umbla de mult.

Cum mergeam eu pe drum, băgăi de samă de la o vreme, că oamenii se uitau curios, întorcîndu-şi capetele după mine; ba o ţărăncuţă dintr'un grup, rîzînd ca de-o năsdrăvănie, îşi făcu cruce, bătîndu-se apoi cu mîna peste gură.

Cînd am intrat pe poartă, acasă, iaca şi mama.

— Ce-ai păţit, mă 'ntrebă ea cu o spaimă, ca şi cînd ar fi văzut un lucru supranatural. «Unde-ai fost?»

— Nicăiri, am respuns eu, şi instinctiv dusei mîna la faţă.

— Ce ai, bre, zise mama, dîndu-se mai aproape de mine.

Fugii în casă la oglindă.

Aici întâiu m'am spăriet groaznic, căci nu m'am priceput ce pot fi acele mînjituri negrii şi scorţoase de pe obrajii mei, de pe sub nas şi pe toată barba, ca nişte răni şi tăeturi, apoi îmi veni în minte toţi oamenii pe care i-am întîlnit pe drum şi în sfîrşit îmi amintii de barba şi musteţile de la teatru!

Nemai avînd încotro, m'am spoveduit mamei, care mi-a răspuns numai atîta: «Ei las' tu, c'a da el tată-tău cu ochii de tine.»

De-atunci teatrul nu mi-a mai eşit din cap, iar într'o bună zi, îmi veni în minte: «dacă aş face şi eu o piesă de teatru?» După ce mă gîndii cîtva timp, am găsit şi subiectul: *Popii din zilele noastre*, comedie în 3 acte. De îndată ce m'am hotărît să devin autor dramatic, o schimbare radicală s'a făcut în mine. Cei de acasă nu se pricepeau ce înseamnă plimbările acele în lungul şi latul ogrăzei, făcînd schime şi vorbind singur, încît mama cu adevărat intrase la grijă.

— Eu nu ştiu, frate, ce are băetul ista, de-o bucată de vreme, spunea tatei, şi-i istorisea cele ce văzuse la mine.

— Nu cumva caică 'n străchini? întrebă tata.

— Ce, Doamne iartă-mă, de pe-acu?

Eu ascultam convorbirea aceasta cu... milă.

Iar după ce m'am apucat să scriu, furişindu-mă de cei de acasă, ca şi cînd aşi fi făcut o faptă rea, şi cînd citeodată, sara, rîdeam singur cu hohote, mama spărietă, deschidea repede uşa:

— Bre, tu ai să-ţi eşi din minţi, ce ai de rîzi singur ca nebunii?

Eu rîdeam de *ignoranţa* mamei.

Până la sfîrşitul vacanţei am terminat comedia, ba am făcut şi o dramă într'un act, şi amîndouă trebuiau să fie jucate de... Manolescu, căci le scrisesem anume pentru dînsul.

După ce le-am scris frumos şi le-am dedicat la doi amici de-ai mei, m'am dus la cea mai mare tipografie din Iaşi, ca să le tipăresc. I-am spus stăpînului că am făcut două piese de teatru, că aşi vrea să le tipăresc, iar cîştigul din vînzarea lor să-l împărţim pe jumătate, el şi cu mine. Dar el zîmbind puţin, mi-a tăet scurt apa dela moară, spunîndu-mi curat, că nu face astfel de afaceri, mînîndu-mă aiurea. Eu n'am înţeles dece nu face ei o afacere aşa de bună, şi m'am dus la altul.

— Am nişte piese de teatru şi aşi vrea să le tipăresc.

— Şi cine le-a făcut? mă întrebă unul de-acolo.

— Eu, cine.

— Bravo! Şi ai parale?

— Nu, vrau să le tipăresc fără parale, iar cîştigul să-l împărţim în două.

— Foarte bine, zise el, făcînd din ochi unuia, ia să vedem şi eu *operile*.

Şi dupăce se uită prin ele, mă întrebă rîzind:

— Şi ce vrai să faci apoi cu dînsele?

— Să le joace Manolescu, zic eu fudul.

— Aşa da, zise el, rîzind de-al binelea. Dă-le întăiu să le joace şi apoi să vii pe urmă să le tipărim.

Dar mie nu-mi convenea aceasta, căci vroiam să le dau tipărite gata lui Manolescu; apoi semnul acela din ochi nu mi prea plăcuse, de aceea m'am dus la alt tipograf, care m'a trimes la o librărie, lucru ce n'am înţeles pentru ce, căci doar vroiam să le *tipăresc* nu să le *vînd*. M'am dus apoi la toţi tipografii, luîndu-i de-a rîndul, chiar şi la acei cari tipăreau numai bilete de vizită, renunţînd în cele din urmă şi la jumătatea mea de cîştig, dar degeaba! De aceea m'am hotărît şi eu, să le trimet netipărite.

In vremea aceasta trecusem în clasa IV, şi şcoala se începuse. Gîndul că vor fi jucate nu mă părăsea nici un moment. Intr'o Sîmbătă sara, pe cînd aduceam pe mama dela o prietenă a ei, pe la vr'o 11 ceasuri din noapte, pe o hudiţă dosnică, unde nu se vedea nici ţipenie de om, eu mă gîndeam cu plăcere la ziua aceea mult aşteptată. Vedeam teatrul plin şi publicul rîzînd cu hohote, interesîndu-se care din cotro, cine-i acel care le făcuse; auzeam aplausele cari nu mai conteneau, vedeam şi cîţiva profesori, apoi *bravo! bravo! autorul! autorul!* Şi cum mergeam tăcut alături de mama, îmi scot pălăria din cap şi fac deodată un compliment adînc.

— Da ce, ai nebunit, bre, îmi zise mama speriată.

Eu nu i-am spus că mulţămeam publicului, ci ruşinîndu-mă, i-am îngăimat ceva neinţeles.

Dacă au ajuns sau nu piesele mele în mîna lui Manolescu, nu ştiu, dar eu ştiu că le-am dat unui actor să i le dee. Peste vr'o cîteva septămîni, cînd m'am întîlnit cu dînsul, mi le-a înapoiat, spunîndu-mi ca să le mai dreg, cînd voiu fi mare, şi aflînd cît de mult îmi place, mi-a dat voie să vin în totdeauna la teatru. Dar pentrucă sala *Pastia*, unde se juca, era prea mică, îmi spuse să vin între culise. Eu eram acuma extern, în clasa V, aşa că pot zice, că numai de-atîta m'am ţinut. De învăţat, nici vorbă. Cînd să înveţi, dacă ziua eram ocupat în vederea sării, iar sările până la miezul nopţei, mă veseleam cum puţini s'au veselit vre-odată. Nu-i vorbă, îmi luam eu cărţile în buzunar, pentru ca să cetesc în antr'acte: dar par'că era un făcut, acest lucru nu se întîmpla niciodată.

Mama, care şedea cu noi în tîrg, nu mai ştia ce să facă, căci eu mai nu mai stăteam serile pe-acasă.

Intr'o zi povestii unui coleg al meu, cum mă duc la teatru, cum mă lasă înlăuntru şi celelalte.

— Ştii ce, hai deseară cu mine, îi zisei în cele din urmă.

— N'oiu păţi ceva? mă'ntreabă el.

— Dacă eşti cu mine, n'ai nici o grijă.

— Nu, nu merg, mi-i frică, zise el, după ce se gîndi puţin.

— Nu fii prost, haide, bre Motăş, se joacă *Regina Margot* şi Manolescu are un rol comic.

Şi m'am ţinut de el atîta încît în cele din urmă ademenit, cu toate că era un băet serios şi aşezat, a primit.

Cătră sară mama numai decît a simţit că am de gînd s'o şterg. De aceea după masă mi-a spus:

— In astă sară, ai să stai acasă să-ţi înveţi pe mîine.

— N'am nimic de învăţat şi-apoi am treabă în tîrg.

— Ţi-oiu da eu o treabă de nu-i putea s'o duci.

Și mama îmi spuse apoi să merg cu dînsa și cu o soră în tîrg. Eu plecai cu gîndul să ne întoarcem cît mai iute, ca apoi să-mi caut de treabă. Dar cînd am ajuns pe-aproape de casă, soră-mea, *haț* căciula din cap, dînd-o mamei, care-mi spuse:

— De-acu du-te la teatru.

Ce să fac? Multă vreme n'aveam de pierdut, căci Motăș mă aștepta în colț la«Traian». O luai în halul acesta pe stradă, măcar că era un puiu de ger și o bucată bună dela noi până la teatru. Oamenii se uitau pe drum la mine, ca la altă comedie, văzîndu-mă in luna lui Dechemvrie, cu capul gol la plimbare. L'am găsit pe amicul meu, care mă aștepta la locul știut, și căruia nu-i venea să creadă ochilor văzîndu-mă astfel, apreciind în acelaș timp, sacrificiul ce-l făcusem pentru dînsul.

Am intrat pe din dos, printr'un coridor lung, conducîndu-l cum l'aș fi condus acasă la mine, ne-am scoborît niște scări, am suit altele, și am ajuns pe scenă.

Un actor îmbrăcat pentru joc, stătea jos, alături de-o actriță tinerică, spunîndu-i nu știu ce, iar din cînd în cînd îi săruta mîna. Ei își căutară însă de treabă, nebăgîndu-ne în samă.

— Stăi ici, i-am zis lui Motăș, arătîndu-i un loc între culise.

Motăș își scoase căciula din cap, se vîrî acolo unde-i arătasem și începu să se uite prin împrejur. Eu mă învîrteam de colo până colo, dîndu-mi aere. In vremea asta iată că vine actorul Evolschi, spaima băeților cu contramarce și a celor cari intrau cu *pleașca*, cunoscut pentru brutalitatea și violența lui, și a cărui răutate se cunoștea numai uitîndu-te la dînsul.

Dînd cu ochii de Motăș, se opri deodată, ca și cum ar fi descoperit un lucru grozav, monstruos:

— Da tu, ce cauți acolo?

Motăș făcu un semn spre mine, arătînd adică că-i cu mine.

— Ce face? zise el strîmbîndu-și fața și făcîndu-se că nu pricepe.

— Am venit cu dînsul, zise el, și iarăși mă arătă pe mine.

Evolschi se întoarce repede și dă cu ochii și de mine.

— Da tu?

Cei doi actori se uitau la noi acuma și rîdeau.

Eu îi spusei numele protectorului meu.

— Așa? făcu Evolschi, rînjindu-se, ca și cum adică acuma s'a dumerit bine, apoi deodată răcnind strașnic și făcînd și un gest ca pentru bătaie:

„Afară spurcăciunelor" !

Bietul Motăș, aninîndu-se printre culise, o rupse la fugă prin coridorul cel lung urmat și de mine, care veneam mai încet și nu mai puteam de rușine.

* * *

In liceu aveam doi prieteni, de cari am fost aproape ne despărțit. Unul mic la stat și bătrîn de ani,— de prin clasa a treea fusese scutit de armată — cu o față mică, boțită și veșnic spărietă, cu fruntea totdeauna încrețită, uitîndu-se mereu pe sus, de parcă se temea să nu-i cadă ceva în cap, foarte prost la învățătură, dar altmintrelea băet bun și iubit de toată clasa, pentru caracterul și ghidușiile lui. Il chema Gheorghe Săvoiu: noi îi ziceam *Ghiță Bocincă*.

Celălalt, cu o mutră foarte gravă și foarte urîtă, cu un picior o leacă strîmb, purta ochelari și paltonul totdeauna între umeri. Cum eșeau profesorii din clas, îl și vedeai cu țigara în gură. Părea un orginal — cam caraghios spuneau unii,— dar eu totdeauna protestam. Avea aplicație la învățătură, dar era și mare meșter în ale *copiatului*. Ii zicea Ilie Andreescu: noi îl porecleam *Spancioc*.

Eu, totdeauna vesel, crezînd că tot ce sboară se mănîncă, ași fi putut să'nvăț bine, și cele vr'o patru coroane pe care tata le-a strîns multă vreme în «odaia cea mare» deasupra oglinzii, erau o dovadă, dar vorba profesorilor „eram leneș". Intre noi nu era nici o asemănare, și cu toate acestea n'a fost prietenie mai vestită decît a noastră, pe timpurile acele prin liceu.

Săvoiu nu înțelegea nimic din ceea ce învăța. Adeseori eu, care-i eram un fel de Mentor, stăteam ceasuri întregi ca să-i explic ceva foarte simplu, pe care la urmă Săvoiu înțelegea pentru scurtă vreme.

— Nu așa, Săvoiu, *ita* îi *ita* și *omega* îi *omega*, ce le încurci pe amîndouă?

— «Vra să zică...» «vra să zică...» și mă apuca de mînă, «stăi...» «vra să zică...» și spunea apoi lucrul pe dos.

— Nu așa Săvoiu, îi spuneam eu, invers!

Săvoiu se gîndea adînc, pentru a întoarce lucrul, plimbîndu-se prin odaie și fluturînd din mîni. Apoi deodată mă întreba:

— Măi Casiene, oare să mă asculte astăzi?

— Dă, bre Săvoiu, de unde să știu eu?

Atunci Săvoiu, renunțînd pentru un moment să mai întoarcă lucrul *invers*, făcea calculul probabilităților, dacă îl va asculta sau nu, după care la urmă liniștit, renunța definitiv.

Dar și mie de cele de mai multe ori îmi era lehamite și-l lăsam în plata Domnului, cu greceasca lui cu tot.

Răspunsurile lui, multe erau vestite:

— Ia spune, ce prozator mare cunoști D-ta, pe vremea lui August, îl întreba profesorul de latinește.

Săvoiu se făcea c'a uitat, în vreme ce cu urechea trăgea spre bancă, apoi deodată răspundea din toată inima:

«Schopenhauer».

Clasa clocotea; cîțiva de prin fund miorlăiau ori behăiau de entuziasm, iar profesorul își ștergea lacrimele cu batista, pe cînd Săvoiu furios, se uita urît la cel care-i suflase.

Tustrei hoinăream adeseori pe ulițele Iașilor în oarele de clas.

— Măi Spancioc, astăzi eu sunt Achile cel iute la picioare, tu stai la *Codița?* întrebam eu pe Andreescu.

— Nu stau.

— Nici la *Cățeaua?*

— Nici.

— Atunci, *allons!*

Și i făceam semn și lui Săvoiu, care știa de ce-i vorba. Și punîndu-mi cărțile în buzunar, dădeam cîteva bezele amicilor rămași, ș'o porneam întăiu repegior, până eșeam din calea profesorilor, ap...i o luam rara, rara, pe cele ulițî ale Iașului, către grădina de la Copou, ori spre *Rondul* cel frumos, de mai departe. Aici tablele cele vechi, mîncate de rugină, cu litere șterse și de demult, «Pentru Călăreți» «Pentru Pietoni», mă făceau totdeauna să mă întreb, unde mai sînt *Călăreții*, unde sînt *Pietonii*; iar în mintea mea vedeam Iașul de altădată, cînd pe ulițele lui se îndreptau către acest loc de verdeață, boeri călări, pe cai plini de foc, mușcîndu-și zăbalele înspumate. Și pe cînd aleea călăreților răsuna de glume, rîset și viață, caleștele de Viena și cupelele cele mîndre, așteptau alăturea sosirea pietonilor. Astăzi mă întreb, ca și atuncea, unde sînt călăreții, unde sînt pietonii!

Sau, dacă aveam mai multă vreme de pierdut, apoi o luam în direcția opusă, spre Tătărașii cei bătrîni, iar de la Pojărnicia cea mică, o apucam către șesul Ciricului, de unde se văd satele din apropiere.

După ce dădeam cîte o raită pe la Casa Apelor lui Moruzi, de păream niște ingineri, cari o căutam pe unde-i stricată, ne odihneam pe iarba cea verde, vorbind de ale noastre. Înspre nord, biserica din Aroneanu, de pe dealul unde este înnălțată, mă umplea totdeauna de o melancolie tainică, pe cînd spre răsărit, încolo, peste dealul Ciricului, vedeam drumul pe unde vara ne duceam la țară, căci de la Valea lui Chirița, șesurile se întind cît vezi cu ochiul pe toată întinderea Braniștei.

— De ce-ai întîrziat, așa de mult, mă întreba mama acasă.

— Ne-a explicat D-nu Brînză.

— Ce atîta explicație, că s'a răcit mîncarea.

Iar eu la aceste vorbe ale mamei, mă mustram în gînd pentru păcătoșenia mea, făgăduindu mi să mă fac un băet bun, eminent chiar, de la zi'ntăiu a lunei viitoare.

Dar mai la urma urmei, de ce-ași fi stat la clas, chiar așa de la olaltă? Nu-i vorbă că aveam ce să văd.

Unul din profesorii noștri, o figură de orangutang, cum se așeza pe scaun, începea să ridice mînile în sus, ca și cum ar fi amenințat pe vr'un dușman închipuit, apoi ținîndu-se c'o mînă de pîntece, de credeai că are ceva, deodată fața i se sbîrcea, ochii i se 'nchideau, vocea i se acoperea, și profesorul plîngea cu glas și cu amar. Dar profesorul nici nu plîngea, nici n'avea nimic, ci ne... *explica*.

Un altul intra în clas, scoțîndu-și pălăria înnaltă cu un gest larg, făcînd apoi un compliment adînc clasei în redingota lui cea neagră, după care începea să șopotească așa, că de erai la un pas, abea îl auzeai. Se părea că are numai secrete cu elevii.

— «Tradu din Virgil», îi șopoti el unuia scos la lecție, scărpinîndu-se, cum avea obiceiul, cu creionul după ureche.

— «Nu știu din Virgil», îi șoșăi băetul la ureche, ca și cum i-ar fi spus o mare taină.

— Afară! țipă profesorul.

In asemenea cazuri răcnea prea tare.

Dar filosoful Ianuș Popus Fleacus? Ne explica mereu. Ce? Dumnezeu știe: totdeauna mi se părea că vorbea în dodii.

Un altul era nebun sadea, și nu multă vreme după asta, a și fost dus într'o casă de sănătate.

Dar cel care ne învăța într'o *singură lecție*, „oricare sintaxă"?

Nebun eram eu deci să stau să mă canonesc, întrebînd întru una cît mai este pân' la sunare, mai ales cînd primăvara îmi aducea acea neliniște plăcută și cînd gîndurile mele începeau să hălăduiască cine știe pe unde? Nu-i vorbă erau și profesori de la care n'ași fi lipsit pentru nimica 'n lume, doar așa numai cîteodată, cum era profesorul de romînă, Dumnezeu să-i dee sănătate, ori profesorul de grecește, Dumnezeu să-l hodinească!

De la acești doi, multe lucruri frumoase am mai învățat, pe care nici astăzi nu le-am uitat. Par'că-l văd și acuma pe profesorul de greacă, cum cîteodată în focul explicațiilor se oprea încurcat, neștiind oarecum ce se facă; musteața lui atunci se sborșea ca un vrăbioiu și încrețindu-și sprincenele tufoase, el lua deodată o hotărîre: «Ei, la dracul, *Domnilor*, sînteți deacuma bărbați» ne spunea el totdeauna în asemenea împrejurare, după care aflam apoi, cum Joe, schimbat în lebădă, se desfăta cu Leda, sau despre pățania Venerei, cînd a prins'o bărbatul său cu Marte, sau alte lucruri cerești de-al de-acestea. Noi *bărbații* ascultam uitîndu-ne în ochii profesorului, dar pe sub bănci ne trăgeam picioare semnificative, ori ne dădeam ghionturi, cînd ajungea lucrul la *adică*, pecînd Săvoiu, din locul lui, întorcea capul serios spre mine, făcînd apoi niște strîmbături pline de înțeles la adresa lui Marte și a Venerei, căci acestea le pricepea și Ghiță Bocincă.

Acel care-i întrecea însă pe toți era profesorul de științe. Multe feste i-am mai jucat eu acestuia! El asculta cu cartea, dar dacă îl luai cu gura înnainte, puteai să-i îndrugi tot felul de bazaconii, căci le lua drept știință bună. Eu eram vestit în liceu pentru treaba asta. Adesecori la examene, veneau băeți de prin alte clase, pentru ca să fie față cînd îmi va veni rîndul meu, iar eu atunci răspundeam așa, încît faima mea creștea și mai mult.

— Care sint muşchii membrelor superioare?

— Scagerac, Kategat, Sundul, Beltul mare şi Beltul mic, ii spuneam eu dintr'o răsuflătură, de par'că se băteau calicii la gura mea.

Altădată, după ce-i istorisisem tot felul de cai verzi pe păreţi, despre cutremurile de pămint, uitindu-mă ţintă în ochii lui, el, neştiind ce să mă mai întrebe, căci pierduse rîndul, trase cu coada ochiului din carte, un început de frază la intimplare, după care mă întreba:

— *Ce se 'ntimplă din cind în cind?*

Din cind în cind se intimplă că pămintul se învirte împrejurul soarelui, şi... dă-i dă-i alte pologhii, umblindu-mi gura ca o fofelniţă. Mă alegeam totdeauna cu nota 8, 9: nu ştiu pentru ce nu mi-a pus niciodată 10, note pe care dealtmintrelea nu le căpăta nimeni din cei cari spuneau lecţia cum se cade. Căci acest profesor, era foarte sever la note: 5, 6, erau notele obişnuite. Doar numai unuia ca mine, a cărui ştiinţă sărea 'n ochi, dacă'i punea el vr'o notă mai mare...

Chita mea era însă la fosile: toţi autorii latini şi greceşti, scriitorii pe care-i cunoşteam de prin literatură, titlurile cărţilor, unele nume ale băeţilor, deveneau fosile.

Acest profesor avea însă o idee foarte bună despre dinsul. Cind se deschidea vorba de geologie, totdeauna ne spunea că el *e geolog*, şi încă un geolog cunoscut şi la *Viena*. Dar şi noi, ştiu că-i veneam de hac:

— Domnule, dar Dostoiewsky, este mare geolog?

El ne făcea un semn cu mina, ca pentru nici prea prea, nici foarte foarte, şi răspundea:

— Sint alţii şi mai mari.

Acest profesor ne-a învăţat în tot liceul Ştiinţele Naturale!

Dintre toate obiectele din liceu, matematicele mi-au fost duşmanul cel mai mare, iar profesorii de matemateci, pot zice, au fost calăii mei. Mai ales pe unul din ei, un om bolnav, n'am să-l uit nici mort. Şi dacă până astăzi am oroare de matematici, apoi aceasta lui se datoreşte în cea mai mare parte. Obiectul acesta mă făcea să tremur tot anul, iar aproape de examen, îmi blestemam şi ziua în care m'am mai născut. Frica aceasta însă nu mă făcea de loc ca să'nvăţ. Şi de aceea, am eşit din liceu, fără să ştiu nimic, mai ales la Algebră, unde n'am avut niciodată cea mai mică idee.

Odată la o teză, ni se dădu mai multe subiecte, împărţindu-ne profesorul în patru grupe.

Eu nu ştiam nici s'o urnesc şi eram dezolat.

— Măi Ozias, ştii? întreb eu pe vecinul meu din stinga.

Ozias îmi făcu un semn desperat, iar mai tirziu îmi spuse: „Pe a ta o ştiu".

— Şi eu ştiu pe a ta, ziseiu eu, neştiind ce are să iasă

de aici, ci numai aşa pentru a-mi alunga gîndurile cele negre, pe care mi le sugera foaea cea albă.

— Hai să facem schimb, îmi spune Ozias incetişor, tupilindu-se după spetele unuia.

Eu de cuvint, căci oricît de proastă ar fi făcut-o el, tot mai bine decit mine ar fi făcut'o. Şi binişor, ne schimbarăm hîrtiile, fără ca profesorul cu ochii lui de Argus în această împrejurare, să ne vadă. Teza era din Algebră, cu aplicaţie de logaritmi.

Ozias era liniştit acuma, căci teza lui încăpuse pe mini bune, gindea el. Eu nu mai puteam de bucurie la rîndul meu.

Ce dracul voiu face eu acum, mă gîndii, mai ales că Ozias mă spiona şi-mi făcea semn cu piciorul să scriu. Ca să-l bucur pe bietul Ozias, începui să fac la litere de la începutul alfabetului, cînd cu plus cînd cu minus, căci aşa văzusem pe băeţi pe la tabelă. Mai aruncam pe ici, pe colo şi cîte un radical, iar din cind în cind mă uitam în tabla de logaritmi, pe care acum o vedeam mai bine, pentru intăia oară.

Teza lui Ozias creştea văzind cu ochii, a mea mergea mai greu.

In vremea aceasta Bocincă tălhăroiul, cu cartea pe genunchi, tremura şi copia: dar pentru a nu-l cunoaşte profesorul negustor cu oca mică, *un rînd scria, unul săria...*

Cînd profesorul ne-a adus tezele, mai tirziu, eu am căpătat nota 4 „cu indulgenţă" iar bietul Ozias, pe lingă 1 la studiu şi 1 la conduită pe care i-a căpătat, cit pe ce să fie dat şi afară, căci cu toate că el spunea intru una că n'a ştiut teza, şi că a făcut'o astfel crezînd că-i bine, profesorul susţinea morţiş, că a vrut să-şi bată joc de el „făcînd o asemenea măgărie".

* * *

Dar purtările mele de pe la şcoală au ajuns şi pe la urechile tatei, cu care începusem să mă stric de-o bucată de vreme. Mai întăiu, el n'a putut să-mi erte cînd n'am mai eşit premiant, apoi cînd am pierdut internatul, iar acuma auzise că nu stau nopţile pe-acasă, iar ziua nu dau pe la şcoală.

Apoi tata, care ne predica nouă totdeauna ordinea şi regula, nu se împăca cu desordinea şi negligenţa mea. Mai ales se supăra că la fiecare început de an, îmi cumpăra cite-un teanc de cărţi, iar la sfîrşitul anului, aduceam din ele citeva foi, sau uneori nici atita. De aceea cînd am trecut în clasa V, tata, după ce ca de obiceiu mi-a cumpărat un vraf de cărţi, mi le-a trecut pe toate, după dictarea mea, pe o listă, însemnînd pe coperta cărţilor numerile conrespunzătoare. De la această măsură, tata aştepta cele mai bune rezultate, dar în curînd cărţile mele, cele mai multe par'că intraseră în pămînt: pe unile le pierdusem, pe altele le dăruisem, citeva fură schim-

bate în arginți, pentru micile mele trebuințe, iar lista tatei o uitasem aproape.

Dar cînd a venit vremea să mă duc în vacanție acasă, mi-a apărut innainte și catastihul tatei. Pe cînd mă gîndeam cum să es din încurcătură, îmi veni în minte *biblioteca* de-acasă. Intr'una din odăile de la țară, era un dulap de steclă cu rafturi, în care mama își ținea paharele, chiselițe și celelalte, iar în rafturile de jos erau o mulțime de cărți, cele mai multe netrebnice, pe care noi copiii le luasem ca premii «pentru silința la învățătură și buna purtare». Mai jos erau cărțile bisericești ale tatei, pe care la zile mari, împărătești, tata le cetea, cîntîndu-le incetișor.

Pentru aceasta, dulapul de steclă era numit de cei de-acasă *biblioteca*.

Cum am ajuns acasă, m'am furișat în odaie și am înșfăcat un braț de cărți, pe care le-am însemnat cu numerile 1, 2,... până la 13, cîte-mi cumpărase tata.

Tata m'a întrebat ca de obiceiu:

— Ai trecut în altă clasă?

— Am trecut corigent (Tata nu știa ce-i aceea).

— Premiant n'ai fost?

— N'am fost.

— Da *ripitent* n'ai rămas?

— N'am rămas.

— Unde-ți sunt cărțile? Adă-le încoace.

Eu fudul chipurile, mă înfățișai cu un teanc de cărți, dar cu inima cît un purice. Tata a descuiat un săltar și scoase izvodul, apoi își puse ochelarii și începu:

— Număru Unu: Lez... Leza...

— Les Aventures de Télémaque, complectai eu, și-mi aruncăi ochii pe numărul 1 al meu: Dumnezeule mare, *Gramatica romînă de Strajan!* Apoi întinzînd cartea, ca să se vadă numărul de pe dînsa, zisei tare:

— Les Aventures de Télémaque *sau* gramatica romînă de Strajan.

— Asta-i? mă întrebă tata, luînd-o în mînă.

— Da, pe romînește Aventures de Télémaque înseamnă Gramatica romînă, și iaca, nu-i gramatica romînă?

Tata o îndepărtă până la distanța presbiției lui și ceti tare și respicat: «Gramatica limbei romîne de Me Străjan», apoi o puse de oparte, după ce se mai uită pe dos și pe față încă odată, în care timp eu vînzoleam cărțile pentru numărul 2.

— Număru doi, urmă tata, Gramatica greacă...

Haiti, aici m'am dus, gîndii eu, căci tatăl meu știa grecește și eu trebuiam să-i întind drept numărul 2, un volum din operile lui Ureche. Tatăl meu ceti tare: «Opere complecte» apoi o deschise pela mijloc:

— Nu-i scrisă pe grecește?

— Nu, o traducem noi în grecește.

Tata o puse peste cea dintâiu.

— Număru trei, Istoria...

— Istoria... Economiei Cîmpului, spusei eu și întinseiu pentru *Istoria Antică* o cărticică scurtă și groasă, scrisă cu cirilice de cele noi. Tatăl meu ceti: „Manual de Economia Cîmpului"... apoi uitîndu-se la mine pe sub ochelari:

— Da ce, voi învățați și de-ale cîmpului?

— Cum nu.

— Ei și știi tu ceva aici?

— Se poate să nu știu? zisei eu luîndu-mi aerul unui agronom jignit în cunoștințele lui.

Dela..... Economia Cîmpului innainte, tata mi-a cerut numai numerile, fără titluri, așa că ușor i-am trecut drept Herodot, Convențiile lui Mitilineu, drept Anabasis niște poezii și așa până la ultima carte, după care tata m'a trimes să le pun în bibliotecă. Și astfel am scăpat cu obraz curat, și toată ziua aceea am fost vesel, nu pentru că l'am înșelat pe bietul tata, care în necazurile lui, ce știa el de aventurile lui Telemac, ci pentru că l'am scutit de-o nouă supărare.

In vara aceasta mama a stat în oraș, din pricina unei surori a mele, iar eu pretextînd că trebue să mă prepar la matematici (mama știa că rămăsesem corigent, dar nu spusese tatei cum stă lucrul) venii și eu la Iași. Nu însă dorul de învățătură mă adusese aici, ci o drăcie mare de tot, care mi-a eșit apoi pe nas, căci am rămas repetent și aceasta numai din pricina lui Aurelian Nemțanu. Veți vedea întru cît a fost el vinovat.

* * *

Aurelian Nemțanu era un coleg de clas, ceva mai mare de vrîsta, de prin Botoșani ori Dorohoiu, cu o figură bălană spălăcită, cu niște tiulee la musteți de un galbăn pucios, cu părul capului asemenea, în totul un chip ce părea că eșise de soare. El avea un mers cam săltăreț, ceva cam caraghios, pentru care era poreclit *țapul*. Băet nu rău, își trecea regulat clasele, ba își ținea și internatul, unde era bursier. Ei bine, pe acesta, Spancioc, Savoiu și cu mine, l'am innebunit pân'ntr'atîta, încît ajunsese să creadă cu tot dinadinsul, *că în curînd va fi țarul Rusiei.*

Inceputul istoriei pe care voiu povesti-o și care poate multora le va părea neadevărată, l'a făcut Ghiță Bocincă și încă într'un chip foarte nevinovat.

Intr'o zi, el a venit la Nemțanu și pentru a rîde oleacă, i-a spus că cunoaște o fată care s'a amorezat de dînsul. El i-a spus aceasta cu gîndul adică, că un asemenea lucru, nu s'ar putea întîmpla, față cu un... Adonis, așa de... spălăcit. Dar Nemțanu avea se vede altă părere despre figura lui, căci el a crezut, interesîndu-se și cerînd mai multe amănunte. Peste vr'o,

două zile Săvoiu a venit iar și i-a spus într'un noroc, că mai știe încă o fată care de asemenea s'a amorezat de figura lui, și înfîrșit după alte cîteva zile, văzînd că treaba merge bine, tot Săvoiu i-a anunțat că și vecina lui, o domnișoară pe care noi toți o cunoșteam, ba unii chiar suspinam după dînsa, este demult *liubea* după el. Domnișoara aceasta avea un nume cam științific, îi zicea *Valența*. Fiindcă Nemțanu nu-l slăbea acum de loc pe Săvoiu, acesta văzînd că i s'au prins toate minciunile, într'o bună zi i-a adus și o scrisorică din partea Valenței, scrisoare făcută cu meșteșug, în care Domnișoara Valența își arăta în termeni cum se cade, toată dragostea către Nemțanu. Scrisoarea era ticluită de Bocincă, care de și confunda la grecește pe *ita* cu *omega*, dar la de-al de-aceste se pricepea mehenghiul! Nemțanu a luat scrisoarea cu bătaie de inimă, a ascuns-o, apoi într'un loc retras, a cetit-o cu cea mai mare atenție. Noi puși în curent, rîdeam de Nemțanu, dar și de Săvoiu, care găsise înfîrșit și el unul de care să-și bată joc.

Făcîndu-ne că nu știm nimic, într'o zi Spancioc i-a spus lui Nemțanu, că de-o bucată de vreme, nu știe ce schimbare vede într'însul, dară că pe zi ce merge se face mai frumos. Atunci eu plin de mirare, am spus că *tocmai* acest lucru îl băgasem și eu de samă, și că așteptam numai momentul să i-l spun. Nemțanu ne-a mărturisit atunci, că i-au mai spus-o și alții aceasta, iar mai pe urmă ne-a povestit întreaga istorie cu Valența, arătîndu-ne ca dovadă scrisoarea și adăugind că se miară, ce are el așa de frumos, de se amorezează toate fetele de dînsul. El însă nu se miera de loc, ci dorea hoțomanul să mai afle și dela noi cîte ceva despre frumuseța lui. Atunci eu uitîndu-mă cu o atenție prefăcută la mutra lui cea spălăcită, pentru a descoperi adică unde-i stă farmecul, i-am spus, abea ținîndu-mă de rîs, că părul „acest păr de aur" cred eu că-i toată pricina. Nemțanu a scos atunci repede o oglindă din buzunar și uitîndu-se la musteţile lui cele pucioase, mi-a dat toată dreptatea.

— Și mersul, bre, mersul tău cel frumos, zise tîlharul de Bocincă. Iar Nemțanu, pentru a ne spune și noi părerea asupra acestui lucru, a mers dela un capăt până la altul al odăei, *sărind* ceva mai tare, de cum îi era obiceiul.

De unde până acuma noi n'aveam nici o legătură aproape cu dînsul, din acest moment, Nemțanu a devenit nedespărțit de noi. Toate aceste se întîmplau cu cîteva luni mai înnainte de isprăvirea clasei a V-a.

Domnișoara Valența i-a mai scris și alte scrisori, tot prin Săvoiu, dar și Nemțanu își spunea focul prin niște epistolii lungi, pe care le dădea lui Bocincă, mijlocitorul acestei dragoste. Și lucru curios este, că până la urmă, Nemțanu n'a văzut nici-odată pe Valența, nici n'a știut ce fel de fată frumoasă ori urîtă este.

Nemțanu nu se mai gîndea acuma decît la Valența, dar

și ea se vede că ținea mult la dînsul, căci într'o scrisoare i-a declarat curat, că alt bărbat afară de dînsul nu va lua nicio-dată, iar dacă el nu va voi, se va duce la mănăstire. Atunci Nemțanu, om practic, a început să se intereseze, dacă Valența are ceva avere.

— Cum, nu știi că are proprietăți întinse în Rusia? (Familia ei era de origina rusască). «De asta n'ai nici o grijă, căci are case și o moșie, apoi este moștenitoarea unui moș foarte bogat. și Bocincă îi înșiră niște bogății mari, mari de tot, toate prin Rusia.

Nemțanu se miera ce berechet dăduse peste dînsul, căci de-atunci, mai în fie-care zi, Bocincă îi aducea la cunoștința detailată, proprietățile întinse ale Valenței: moșii prin Basarabia, mine prin Urali, păduri prin Siberia...

Dar lucrurile n'au rem is numai la Valența. In curînd o epidemie se născu printre fetele și femeile din Iași, al cărui... microb era Aurelian Nemțanu. Acest lucru i-a fost adus la cunoștință pe lîngă noi, de însăși Valența, care printr'o scrisoare îi spunea curat la urmă că «dacă mă vei trăda, mă voiu ucide». Nemțanu ar fi putut să ne întrebe foarte bine, de unde-l cunosc pe dînsul cucoanele din Iași, căci el eșea foarte rar din internat, dar lui nici nu-i trecea prin cap una ca asta.

Intr'o zi Bocincă afectînd o mare taină, ne-a luat pe-amîndoi de-oparte și pe Nemțanu în mijloc și ne-a spus că domnișoara Valența, se înrudește cu un mare duce rusesc, care o va lăsa moștenitoarea unei averi colosale, că de o cam dată «atît pot să-ți spun, iar de vei crîcni o vorbă cuiva, toată afacerea-i pierdută».

— Ce-s nebun, respunse Nemțanu, să-mi vrau răul meu? Ce rîzi bre,—spuse el lui Spancioc, care nu mai putea să se ție de rîs și eu asemenea.

— Mare noroc a dat peste tine, îi respunse Spancioc. «Cum de nu dă și peste noi o asemenea pleașcă» mai adăugă el.

— Ce, sînt așa de frumos? ne întrebă el.

— Grozav, măi,... fața și mersul tău... ia mergi o leacă să vedem.

Și Nemțanu mergea dela un capăt la altul al odăei sghihuindu-se.

Adouazi Bocincă iar ne-a strîns grămadă pe trustrei și ne-a întrebat de-odată:

— Măi, oare să-i spun?

— Spune-i, bre, tot, îi ziserăm noi, neștiind ce dracul are să-i mai spue.

Atunci Bocincă i-a anunțat scurt, că Valența a fost lăsată moștenitoarea tronului rusesc și prin urmare Nemțanu Aurelian, va deveni țarul tuturor Rusiilor!

Din acest moment Nemțanu a început să se pregătească pentru greaua sarcină care era să-i vie. Adeseori medita adînc la problemele împărăției, la chipul cum va împărți bunătățile

amicilor și în special nouă, cari eram să fim niște personaje considerabile în Rusia. Ba odată l'am găsit trudindu-se să cetească pe *Carol XII*, al lui Voltaire, care pe atunci se traducea prin liceu, pe cînd un dicționar francezo-romîn, stătea deschis înnainte-i.

Intre aceste anul s'a sfîrșit: Nemțanu a trecut clasa mai bine decît oricînd, Bocincă a remas repetent de-adreptul, iar Spancioc și cu mine, corigenți la matematici. Vacanția mare Nemțanu a rămas în Iași, la o rudă a lui, iar eu după ce am stat vr'o săptămînă la țară, am venit, căci eram așteptat cu nerăbdare.

Vara aceasta a fost pentru noi, un delir, o nebunie!

Faima de frumuseța lui Nemțanu, trecuse acuma din Romînia, ajunsese pe la Viena, unde pe atunci era la ordinea zilei, tragedia din Meyerling. Noi ne-am mirat foarte mult, de față fiind și Nemțanu, cînd Spancioc a venit cu o scrisoare, adresată lui, din partea Mariei Veczera (Nemțanu nu se interesa de tragedii și drame) prin care-l ruga pe Spancioc, ca să-i pue la dispoziție odaia lui, pentru a se întîlni cu Nemțanu, pe care-l iubea la nebunie.

Nemțanu nu s'a dat în lături, dar noi i-am adus aminte scrisoarea Valenței cea cu „trădarea" și Maria Veczera a fost refuzată scurt, prin cîteva rînduri bine simțite ale lui Nemțanu.

In curînd ne-a venit în minte noi dracii.

Noi știam că Valența este în vorbă cu unul Mihailescu, pe care de asemenea Nemțanu nu-l văzuse nici odată, nici nu l'a văzut cred până astăzi, deși a jucat un rol așa de grozav în viața lui.

Anume din momentul ce moștenirea tronului rusesc se hotărîse să revie asupra lui Nemțanu, au început și neplăcerile acele care astăzi sunt legate, vai, de capetele încoronate! Anume nihiliștii începură să lucreze în direcția aceasta, iar de acum înnainte, Săvoiu odată cu scrisorile Valenței îi aducea la cunoștință și mersul uneltirilor conjurațiilor, între cari Mihailescu era primul. I-l descrisesem lui Nemțanu, ca pe un om înnalt, puternic, avînd o voace grozavă (cam așa era și lucrul) și mai aflasem încă că-și comandase dela Paris, anume pentru Nemțanu, o mașină, cu care era de ajuns să-l vadă, pentru ca să-l facă harcea-parcea. De acuma înnainte acest nume propriu deveni pentru bietul Nemțanu o adevărată panică.

Cum mergeam noi odată tuspatru pe stradă, vorbind de împărăție, nihiliști, etc., unul din noi, strigă deodată, spăriet:

— Nemțanule, Mihailescu!

Nemțanu pierzîndu-și cumpătul, își ridică repede gulerul dela surtuc (pentru a-l induce în eroare), se uită îngrozit la dreapta și la stînga, unde ar putea s'o sbughească și țîșni ca o săgeată, printr'un gang, în ograda unei modiste.

Noi leșinam de rîs în stradă. După o bucată de vreme, unul din noi s'a dus sub gang și l-a scos de după niște lemne, unde săracul se băgase, pe cînd stăpîna lor, se uita de pe geam îngrijată, neștiind cu ce intenții s'a ascuns Nemțanu acolo.

— S'a dus? ne întrebă el galbăn ca ceara.

— S'a dus dracului, în colo.

— Avea mașina?

— O ținea sub surtuc.

Aici Nemțanu i-a tras o sudalmă «nihilistului», de s'a cutremurat cerul.

Altă dată într'o dimineață, pe cînd ne plimbam prin dreptul Mitropoliei, unul din noi iar a strigat:

«Mihailescu»!

Nemțanu neștiind de unde vine, amandea la gardul cel înnalt al Mitropoliei, cățărîndu-se să-l sară, și ajungînd sus, unde cît pe ce să se spargă în țepușele de fier, dup, sări jos, risipindu-se în ograda Mitropoliei, pe cînd portarul care eșise, se uita neștiind ce poate să fie una ca asta. In vremea asta însă lui Nemțanu, îi sfîrîiau călcăile către portița de din dos, de unde apucînd pe la Seminar, ne eși înainte pela sf. Gheorghe Lozonschi, galbăn și abea trăgîndu-și sufletul, întrebîndu-ne încotro a plecat.

De atunci pe unde nu l'am băgat pe bietul Nemțanu! Prin cîte ogrăzi streine, prin cîte magazii și dugheni, ba odată în graba lui, a nemerit într'un loc nu tocmai curat din *Otelul Romînia*, unde de spaimă s'a închis pe dinlăuntru.

Nemțanu de frică, mai nu mai eșea acuma pe stradă. Noi începurăm să ne îngrijim și de aceea Valența i-a anunțat printr'o scrisoare, că în curînd îi va veni din Rusia o gardă secretă ca să-l păzască.

Nemțanu și-a mai venit în fire, dar pe stradă tot nu eșea.

— Măi Nemțanu, i-am spus eu într'o zi, de ce nu condamni tu la moarte pe Mihailescu?

Nemțanu căzu pe gînduri.

— Se poate oare aceasta?

— De ce să nu se poată, îi răspunse Spancioc, care rupîndu-i o filă dintr'un caet, i-o puse dinnainte.

Mihailescu fu condamnat la moarte.

— Cum s'o iscălesc, întrebă împăratul?

— Nemțanu I, îi răspunse Spancioc.

Condamnarea fu semnată.

Lui Mihailescu deci i se înfundase: mai rămînea ca sentința să fie executată, lucru care era să aibă loc, cînd va sosi garda din Rusia.

Dar garda nu mai sosea, căci nihiliștii i-ațineau calea, dar în schimb i-a sosit prin poștă «din Petersburg» *cu ștampila poștei din Iași* o.... „posvolenie".

Nemțanu ne-a chiemat și ne-a arătat ce i-a sosit din Petersburg (căci așa era în capul hîrtiei).

Aceasta-i posvolenia de care-mi vorbea Valența, îmi spuse Bocincă, chipurile mie, și-i explicarăm apoi lui Nemțanu, că până la sosirea gărzii, aceasta-i va sluji de apărare, căci va

fi de ajuns s'o arăte vreunui sergent, comisar, etc., pentru ca să i se închine toți până la pămînt.

Această *posvolenie* am lucrat'o noi două zile, cu tot felul de cerneală și ne-a fost foarte greu până am găsit cele 10—12 peceți, care le avea pe dînsa. Deși noi, pentru toată siguranța, le puseserăm cam în ușor, totuși dacă Nemțanu s'ar fi uitat oleacă la dînsele, ar fi cetit lămurit pe una din ele „Administrația moșiei Tomești, județul Iași", dar Nemțanu nu-și bătea capul cu astfel de fleacuri.

Intr'o sară, prin apropierea noului an scolar, ne-am dus la gară, Nemțanu, Spancioc și cu mine, Săvoiu lipsind. Eu mă gîndeam la corijarea care se apropia și pe care o presimțeam sinistră. Probabil că și Spancioc gîndea acelaș lucru, căci amîndoi eram tăcuți. Nemțanu se gîndea firește la împărăția lui. Auzind teama noastră, Nemțanu ne-a asigurat că chiar dacă vom rămînea repetenți, n'are a face, față cu situația care ne așteaptă în curînd în Rusia, lucru care ne-a mai înveselit într'adevăr puțin.

— Ai posvolenia cu tine? întreb eu pe Nemțanu.

Nemțanu se bătu cu mîna peste buzunar, foarte fudul.

La gară lume puțină. O doamnă cam în vrîstă, însoțită de o domnișoară se plimbau tăcute de la un capăt la altul al peronului, așteptînd sosirea trenului. Ce-mi vine mie:

— Nemțanule, Valența!

Nemțanu deodată s'a făcut galbăn ca turta de ceară, apoi roșu până pe după urechi, s'a desprins din mijlocul nostru și a început să se plimbe la deal și la vale, ca un nebun furios, trecînd între una pe lîngă cele două doamne, care la început nu l'au băgat în samă.

— «Măi, să nu cumva să vorbești ceva cu dînsa, știi ce poți păți, măcar că ai posvolenia la tine» i-am spus noi temîndu-ne de vr'un bucluc.

Nemțanu ne făcu un gest asigurător.

Și el a continuat să se frăsuească astfel, mergînd cît ce putea mai... frumos, pe cînd noi pe o bancă ne țineam cu mînile de pîntece, mai ales că cele două dame îl băgaseră în samă, uitîndu-se la dînsul ca la un nebun.

După ce s'a sbuciumat astfel o bucată bună de vreme, Nemțanu a venit la noi și plin de emoție ne spuse în treacăt:... „o scrisoare". Noi n'am înțeles ce voește să spue, dar cînd s'a întors ne-a explicat că Valența, trecînd pe lîngă dînsul, i-a șoptit cuvîntul «scrisoare».

Noi să leșinăm, nu alta.

— Asta înseamnă că mîne îți va trimete o scrisoare, îi tălmăcim noi. Dacă-i așa, haidem acasă, zic eu.

Pe drum Nemțanu era transportat.

— Ai auzit bine, Nemțene, că Valența a spus că'ți trimete o scrisoare?

— Cum te-aud pe tine acu. Ce dracu rîzi așa? Se vede c'ați nebunit amîndoi.

De o bucată de vreme ajungeam de ne tăvăleam chiar înaintea lui, fără să-i dăm nimic de bănuit, explicîndu-i motivul prin tot felul de prostii, în care timp el se plimba sărind par'că călca pe gumă, și trăgîndu-și musteața cea „de aur".

In noaptea aceea am dormit tustrei la Spancioc, nevoind să-l lăsăm singur pe Nemțanu. Ne-am culcat toți într'o odaie. Cum a adormit Nemțanu și a început să sforăiască, visîndu-se de sigur prin meleagurile Rusiei, eu, care-i spusesem planul meu lui Spancioc, m'am sculat binișor și m'am îmbrăcat prin întuneric, apoi tiptil am eșit din casă și fuga la Bocincă.

Era trecut de miezul nopții și a fost o întreagă chestiune până ce am intrat la dînsul, căci ședea la un călugăr de la Mitropolie, care avea obiceiu de se baricada noaptea. Dar până nu l'am trezit, nu m'am lăsat. I-am spus cum stă chestiunea și că mîne până 'n ziuă să fie cu *scrisoarea* la noi. Bocincă a și aprins lampa și s'a pus pe lucru. Apoi tot cu aceleași măsuri, am venit și m'am culcat, fără să mă simtă Nemțanu.

Dimineața dormeam cu toții, cînd Bocincă a venit în odaie la noi.

— Da ce, bre Nemțanu, te-ai întîlnit asară cu Valența?

— De unde știi? Ai văzut'o?

— Ce-am văzut-o, că a venit până 'n ziuă de m'a sculat, dîndu-mi scrisoarea care ți-a făgăduit-o asară.

— Ai scrisoarea?

— Se 'nțelege c'o am, căci din pricina ta, nici să dorm acum n'am parte, dar cred eu că-i ținea și tu odată în samă..... și Bocincă scoase scrisoarea din buzunar.

— Lasă, măi Săvoiu, că încurînd n'are să-ți pară ție rău de toate acestea, zise Nemțanu. (In viitoarea formațiune ministerială rusească, un loc era să fie al lui Bocincă).

Și pe cînd Nemțanu, sculat pe jumătate, cetea cu o atenție încordată pologhiile lui Bocincă, care rîdea cu hohote în gura mare, fără nici o pază, noi pe sub oghealuri, cît pe ce să ne îmbolnăvim.

Bietul Nemțanu pierduse cu desăvîrșire simțul realului. El credea totul fără nici un control. Dacă i-ar fi spus cineva că împărăteasa Chinei s'a amorezat de dînsul, el i-ar fi scris repede o scrisoare și i-ar fi încredințat-o lui Bocincă, ca să i-o transmită.

Mă gîndesc cum de nu s'a găsit cineva să-i deschidă ochii, tot timpul cît a ținut nebunia aceasta. Cine ar fi avut însă cruzimea să stingă incendiul acesta de fericire, care-l cuprinsese pe sărmanul Nemțanu! Din potrivă, toți din colegii noștri, cari cunoșteau aceasta, aruncau și ei din cînd în cînd, cîte o mînă de paie în vălvătaia Nemțanului.

In curînd toți colegii noștri aproape, știau istoria lui Nemțanu, ba și cei din alte clase, care se uitau la el ca la un.... împărat, și lucrurile au ajuns până la o rudă a lui, căreia Nemțanu îi destăinuise la urma urmei norocul ce dăduse peste dînsul, iar de aici lucrurile au ajuns îndată la urechile Direcțiunii liceului.

Toată mărirea lui Nemţanu s'a prăbuşit dintr'o dată. Tot ceea ce clădisem noi cu atita trudă, fu distrus fără nici o milă, iar pe Nemţanu au trebuit să-l eie din liceu o bucată de vreme, căci i se făceau adevărate manifestaţii, măcar că acuma nu mai era împărat. Noi, un moment, am fost ameninţaţi cu darea afară, dar la urmă nu ni s'a găsit mare vină. După ce Nemţanu s'a întors, peste vr'o lună două, n'a mai vorbit cu noi niciodată, ba pe mine m'a şi bătut, dar a isprăvit liceul cu bine, a făcut universitatea în mod serios, şi-a complectat studiile în străinătate, iar astăzi îndeplineşte o funcţiune onorabilă într'unul din oraşele noastre.

* * *

Istoria aceasta pe mine m'a costat un an pierdut, căci la corijare nu numai că n'am ştiut nimic, dar la întrebările profesorului, mie îmi veneau prin minte năzdrăvăniile lui Nemţanu. Profesorul, văzind că n'am deschis măcar cartea, mi-a declarat atunci că: „cu părere de rău, Domnule Casian, dar sint nevoit să te las" şi într'adevăr ce putuse face el, dacă nu deschisesem gura nici atunci, cînd îmi dăduse voie să-mi aleg chestiunea pe care voiu vroi eu. Toţi ceilalţi corijenţi au trecut, numai eu fui declarat repetent. Cel puţin Bocincă rămăsese de-a dreptul de la Iunie, lucru cu care era el deprins de-altmintrelea, iar Andreescu, care se vede că mai cetise cite ceva, fu promovat în clasa a şesa.

Acasă, toţi mă aşteptau cu nerăbdare. Cum am ajuns, mama m'a întrebat:

— Ei, ce-ai făcut? Ai ştiut?

— M'a ascultat ce-i mai greu, răspunsei eu, m'a încurcat chiar de la început, şi nu m'a lăsat să spun, măcar că ştiam foarte bine..... Are ciudă.....

— Ai rămas repetent? mă întrebă mama spăimîntată.

— N'a trecut nici unul, toţi au rămas, ...are ciudă pe noi.... şi mai ales pe mine.

— Trăsni-l-ar Dumnezeu, şi n'ar mai ajunge, zise mama plină de năduh.

Toată ziua aceea fui tratat ca o «victimă» a profesorului. Pentru mine, premiantul de altădată, a fost într'adevăr o mare lovitură, de care nu-i vorbă, m'am mîngîiat iute, cu toate că un moment mă gîndisem să mă.... sinucid.

Am rămas numai cu Bocincă.

Citava vreme am dus'o greu, până m'am deprins cu noii mei colegi, dar după ce mi-am făcut chiar vr'o doi amici din ei, lucrurile s'au mai îndreptat. Eram de data aceasta un băet bun şi-mi făcusem cele mai frumoase făgăduinţe.

Dar într'o zi mă apucă dorul de vechii mei prieteni şi *fugind* de la Muzică, mă dusei în clasa VI, care avea Franceza, căci Suţu, profesorul, nu cunoştea băeţii.

Cum m'au văzut înlăuntru, mi s'a făcut o mică manifestaţie de simpatie, chemîndu-mă care de care să mă pun lîngă dînsul. Eu m'am aşezat însă între Spancioc şi unul Manolescu, un elev serios şi aşezat.

Cum a intrat profesorul, am şi început să ne veselim cu Spancioc, şi pe cînd era cheful mai mare, Suţu, după obiceiul lui a şi strigat:

«*Vous*» de colo, ce-am întrebat?»

Lui Spancioc îi pieri deodată veselia şi ridicîndu-se, căci pe dînsul îl ochise, băgă nasul în carte, muncindu-se să găsească ce întrebase, pe cînd eu mă strîmbam la dînsul, rîzînd de mutra lui, ascunzîndu-mă în dosul unuia.

Spancioc căpătă nota 1.

— Celălalt, spuse profesorul.

Celălalt eram eu. La una ca asta nu mă gîndeam de fel. Mă ridicai, vroind să înşfăc cartea lui Manolescu, dar el o ţinu cu amîndouă mînile, dîndu-se mai de-oparte, pentru a se vedea bine că n'are nici un amestec cu mine, aşa că m'am sculat fără carte.

Ii venise şi lui Spancioc rîndul să rîdă de mine.

— Ce-am întrebat? zise profesorul.

De întrebat întrebase el ceva, dar Dumnezeu ştia ce, măcar că unul de la spatele meu, îmi şoptea nu ştiu ce.

— Cum te chiamă? întrebă Suţu, cu condeiul gata.

Aici îmi apăru toată starea mea critică, pe care până acum, nu ştiu pentru ce, n'o prevăzusem.

Ce să-i spun? Să-i spun numele meu, degeaba l'ar fi căutat; să-i spun că sînt din clasa V şi să-i cirpesc vr'o minciună, care să îndreptăţească prezenţa mea într'o clasă străină.... nu-mi venea la socoteală, şi în situaţia aceasta desperată, o laşitate păcătoasă mă cuprinse, şi mai mult făr' de voie îmi eşi din gură: „Manolescu Gheorghe".

Manolescu sări arsa 'n sus, voind să protesteze că el e Manolescu.

— Mă rog ţie, Manolescule, nu mă nenoroci, mă dau afară, îi zic eu, apucîndu-l cu amîndouă mînile de poalele surtucului.

— Măi dobitocule, nu-mi esă media, spuse furios Manolescu, şi dă iar să se ridice.

Eu, cu vai nevoie îl pun iar jos, dar el, lua-l'ar dracu, trăgîndu-mi cît ce poate un picior pe sub bancă, se ridică şi spune că el e Manolescu.

— Dar pe dînsul cum îl chiamă? întrebă Suţu.

— Casian.

Cîţiva bufniră de rîs.

Profesorul căută, dar nu găsi pe Casian, şi fără să mai aştepte îndreptările lui Manolescu, răcneşte furios:

— Voi vraţi să vă bateţi joc de mine, *amîndoi la carceră!*

Mă ridic în grabă şi pornesc din acest loc blestemat, urmat de bietul Manolescu, care văzînd ce dandana dăduse peste dînsul şi ştiind pe Suţu hapsîn, renunţase la explicaţii. Dar în urma noastră lucrurile s'au lămurit pe deplin, hotărîndu-se darea mea în conferinţă şi păn' la una alta, au chiemat pe tatăl meu la şcoală.

De dat afară nu m'au dat, dar nici moale nu mi-a fost mai ales că numai venirea tatei la școală era o pedeapsă destul de mare pentru mine.

La sfîrșitul anului am trecut în clasa VI, dar Andreescu a rămas el repetent data aceasta, așa că ne-am întrunit iarăși tustrei la olaltă. Nici nu l-ar fi stat bine lui Spancioc, să meargă singur înnainte.

Dar încetul cu încetul ne apropiam de ziua răfuelii din urmă, cînd trebuia să ne dăm samă ce pricopsală făcusem în liceu. Bacalaureatul se apropia. Spaima pe care am tras'o atunci și morților oiu spune-o! Cu învățătura din liceu mă duceam sigur la pieire, dacă vr'o întîmplare fericită n'ar fi intervenit, cum s'a și întîmplat. Cu vr'o săptămînă înnainte de a se începe, am început să tremur, și nici mîncarea nu-mi mai tihnea, dar de învățat ceva, nimic.

După ce am isprăvit lucrările scrise, ziua umblam lela, noaptea chipurile învățam.

Stăteam la un loc cu Spancioc.

— Măi Andreescu, ia fă o cafea că mi-i somn al dracului! Spancioc de cuvînt.

Mă apucam apoi să învăț la științe. Dar ce să înveți cînd nu știi nimic, iar adouazi trebuia să dai ochii cu profesorul..... Mă uitam prin carte, oprindu-mă la cîte-o figură și minunîndu-mă ce poate fi aceea, până cînd o oboseală mare mă cuprindea și genele mai mai mi se lipeau una de alta.

— Măi Andreescu, mai ai cafea?

Dar par'că beam ceaiu de mac, așa somn mă pălea. Cum să dormi însă cînd adouazi aveai un examen ca acela? Luam și eu deodată o hotărîre eroică, frecîndu-mă cu mînile pe la ochi și deschideam cartea. Dar cînd mă uitam la grosimea ei, o panică mă apuca, căci vedeam eu bine cum stă lucrul.

— Bre Andreescu, tu știi ceva?

— N'am idee.

— Ce-ai să faci atunci?

— Știu și eu? răspunse Spancioc posomorît învîrtind o țigară.

— Să mai facem cîte-o cafea, zic eu, căci nu mai pot de oboseală.

— Las'o dracului, căci nici nu mai am, și-apoi tot degeaba-i; eu mă duc să mă culc, căci acuși se face ziuă.

Și pecînd Andreescu dormea cum se cade în pat, eu am adormit fără să știu, cu capul pe masă, iar cînd peste cîtăva vreme m'am trezit spăriet, era ziuă mare afară.

La științe n'am răspuns nimic și Spancioc cam tot atîta.

La Matematici însă a fost ziua cea mai grozavă, căci aici eram într'adevăr de-o ignoranță.... enciclopedică.

Cînd am intrat în sala de examinare, mi s'a făcut negru înnaintea ochilor.

— Domnul Casian Constantin, a strigat profesorul.

De și «liber-cugetător», dar la auzul numelui meu, mi-a

venit să-mi fac cruce, dar m'am reținut, fiindu-mi rușine. Am eșit din bancă, auzindu-mi bătăile inimei.

— «Să se împartă o dreaptă în media și extrema rațiune», îmi dădu profesorul.

Mai auzisem eu de chestia asta și știam că-i din Algebră. Întăiu mă gîndii să fac o *linie* pe tabelă, dar îndată îmi veni în minte că în Algebră vorba *dreaptă* cine știe ce poate însemna și mă fac de rîs chiar de la început. Totuși, încercaiu să fac o linie, trăgînd cu coada ochiului la profesor, și văzînd că nu se scandalizează, îi pusei și literile *A, B.* Apoi tare:

— Fie o dreaptă A, B.

«Ce dracu să spun» mă gîndii eu. «Ce poate să însemne *media și extrema rațiune?* Cum nu știu eu, măcar cît de cît?

Și începui să-mi fac tot felul de mustrări: «De ce n'am învățat eu tot timpul anului, așa mi se cade acuma, ba încă și mai rău. Desigur c'am căzut, căci cum poate să mă treacă, cînd n'am idee. Ce are să zică tata? Am să mă 'mpușc».

— Ce stai, domnule? îmi zise profesorul.

— Fie dreapta A, B..... Pentru a o împărți în...... Aici o teamă mă apucă iarăși să nu spun vr'o prostie, căci uitasem întrebarea.

— Nu știi, îmi spuse profesorul.—Să vie și Domnul Săvoiu Gheorghe.

Domnul Săvoiu Gheorghe s'a ridicat mai spăriet decît ori cînd și s'a apropiat de tablă, ca unul care ar merge la spînzurătoare. Apoi mi-a luat crida și buretele din mînă.

— Spune d-ta—i-a spus examinatorul.

Bocincă a șters de vr'o cîteva ori tabla într'un loc curat, apoi cu ochii țintă la linia trasă de mine, zise:

«Luăm aceasta și zicem».

Profesorul a înțeles însă că nu-i nici o speranță să-i impărțim noi dreapta, așa cum vroia el, de aceea mi-a dat mie altă chestiune. Iar mi-a luat crida și buretele din mînă domnul Săvoiu, după care îndată i le-am luat și eu lui, și nemai știind ce să fac, ștersei și eu tabela de cîteva ori.

Cîțiva din bănci se băteau peste gură.

Profesorul scandalizat de atîta ignoranță, înțelegînd se vede cu cine are de-a face, a spus furios și plin de înțeles lui Săvoiu:

— Ia scrie, domnule, *un monom.*

Dar și Bocincă, cît era el de prost, a simțit însă că acu-i acu, și luîndu-și o mutră de om bolnav, a zis: «Domnule, vă rog să mă lăsați pe mine, căci acu nu mi-i bine». Și Săvoiu, vroind să-și șteargă nădușala care-l trecuse, se tămîiji cu buretele pe obraz, cum avea el obiceiul în asemenea momente.

Profesorul, ori că l-a crezut, ori că i-a fost milă de mutra roșie și plină de cridă a bietului Ghiță, ne-a amînat pe-amîndoi, mierîndu-se tare de știința noastră.

Adouazi, printre alții cari au știut, am scăpat și eu. Ce-am răspuns și cum am răspuns, habar n'am avut niciodată!

Bacalaureatul totuși l'am trecut, spre marea mea mierare,

căci s'a găsit un profesor care s'a minunat într'adevăr de cunoștințele mele dela cîteva obiecte din partea literară și a stăruit și la cei care mă trîntiseră la partea științifică, de mi-au dat nota trebuincioasă. A trecut și Spancioc. La Bocîncă nimeni n'a descoperit nimic, așa că el a căzut.

Cînd ni s'a dat rezultatul și m'am văzut și eu pe listă, să nebunesc de bucurie, iar lui Spancioc nu-i venia să creadă ochilor că-i trecut și el acolo. Bocîncă era trist.

Dar bacalaureatul trebuia sărbătorit printr'un chef, așa cerea obiceiul pămîntului. Noi însă pe atunci nu aveam obiceiul chefurilor și apoi nici parale nu prea aveam. Totuși am făcut noi ce-am făcut de vr'o doi lei și ceva, cu care ne-am dus la cofetăria Donat, care pe lîngă lucrurile dulci, avea și oarecare băuturi spirtoase.

Rezultatul ni s'a dat după masă, pe la vr'o opt ceasuri sara, așa că îndată ne-am și dus la chef.

Dar ce să facem aici? Un moment am fost încurcați.

Să ni se dee cîte-o țuică,—comandaiu eu, venindu-mi din întîmplare în minte această băutură.

Băui țuica fără nici un gust, mîncai și vr'o două măsline, apoi cerurăm niște prăjituri, pe care le mîncarăm mai cu plăcere. Dar prăjiturile erau pentru celelalte zile, nu pentru o zi mare ca aceasta. De aceea am mai spus să ne mai dee cîte un rînd de țuici, pe care ni le-au servit tot cu masline.

De data aceasta o băui chiar cu neplăcere, și tot așa și Spancioc, judecînd după strîmbătura pe care o făcuse, după ultima înghițitură. Dar aducîndu-ne aminte de ceea ce scăpasem și prin cîte trecusem și gîndindu-ne și la bietul Ghiță, unde nu ne-am întărtat odată la chef, iar Spancioc de entuziasm a mai comandat și-al treelea rînd....

Cofetarul, de la tejgheaua lui, nu se pricepea de ce ne canonim noi așa. Văzînd el ce treabă facem, ne-a atras atenția că după prăjituri mai bine-ar merge niște vin, decît țuică cu masline....

Noi văzurăm atunci cît sîntem de proști.

— Mai avem și de vin? am întrebat pe Spancioc.

Spancioc, socotind banii pe sub masă, mă asigură că este.

— Două pahare cu vin—poruncii eu.

Din dugheana lui Donat, am eșit noi cum am eșit, dar cînd am ajuns acasă, să murim nu altăceva și eu și Andreescu, așa de rău ne-a fost. Dar încaltea halal să ne fie, căci știu că petrecusem bine!

De atunci au trecut ani mulți.... Unde mai sînt colegii noștri? S'a dus copilăria.... s'a dus tinereța! În zarea sură a trecutului se afundă din ce în ce mai mult și dealurile verzi și podgoriile vesele și codrii cei umbroși, unde odată am fost atît de fericit! Ei, amicii mei, de Dumbrăvenii cei frumoși, m'am înstrăinat pentru totdeauna!....

Și Casian sfîrși suspinînd adînc.

D. D. Pătrășeanu.

Basm

Era 'ntr'o zi... Sta codrul lin
În mreje aurii cuprins,
Cînd dintre umbrele de plop
O șoaptă blîndă s'a desprins.

Cocoarele în zări pluteau,
Noroc...
Ei, Doamne-s vremi de-atunci! —
Înviorînd drum pustiit,
Înveselind tăcute lunci.

Era cum zic... Mi-e basmul vechiu—
Și e din cele care dor...
Nu vi-l mai spun: că de-i altfel,—
E jalnic doar c 'al tuturor.

Singurătate

Mi-e groază de bocetul mării,
Spre codri pribeagul mă 'ndrept.
Din frunzele moarte un foșnet....
Nu-i vestea pe care o aștept?

Prin umbrele tremurătoare
Cîntări de îndemn și de dor...
O! suflete stins fără vreme,
Tu nu mai pricepi rostul lor!

De codru mi-i silă. M'aș duce,
M'aș duce în zări de tăcere...
În cale-mi răsare de-apururi
Aceiași și-aceiași durere.

Ana Conta-Kernbach.

Patru zile în Ardeal

— Impresii fugitive —

XVI.

Marți, 9 Maiu.

Arad.—„Crucea-Albă"

M'am trezit sub impresia unei adieri răcoroase. In compartiment nu mai era nimene. Dar mîniosul călător de ieri părăsind vagonul, se vede din răsbunare, a lăsat geamul jos și ușa deschisă în coridor.—Snopi de lumină auresc păreții întunecați ai vagonului și par'că mă chiamă la fereastră.

Par'că întinerit de razele blînde și răcoarea dimineții privesc cîmpiile verzi întretăiate de șiruri de copaci, întineriți și ei de frunzișul de Maiu,—la stînga se alintă în sclipiri vesele Murășul lin, în zare fuge de a lungul șoselei un rînd nesfîrșit de plopi sprinteni, vristînd albastrul cerului...

Iată o ceată de copii la marginea ogorului, nu știu ce mă îndeamnă să-i salut, un băetan cu păr alb își aruncă în sus pălărioara strigînd știu eu ce, o fetică prizărită, îmbujorată, cu un tulpan roș căzut pe spate, îmi face un semn cu mîna,—din mai în depărtare ne privesc răzimați în sapă muncitorii...

Sînt tot ai noștri, deși noaptea am trecut peste hotarele vechiului Ardeal. Numai din cînd în cînd o bluză albastră sau o jachetă neagră în mijlocul ogorului ne spune că sîntem aproape de țărmul acelui ocean romînesc, ce din pusta ungurească se întinde până dincolo de Nistru, înnecînd toate hotarele....

8 ore dimineața. Aradul.....

Un bulevard larg și frumos, mărginit cu case înalte de arhitectură «europeană», mă duce dela gară în inima orașului, până la otelul «Crucea Albă», a cărui adresă mi s'a dat din Sibiu. Dar toate firmele sînt exclusiv în ungurește, încît acea înșirare

de silabe ciudate mă face deodată să mă simt par'că rătăcit în-tr'o pădure....

Trăsura se oprește înnaintea unei clădiri impunătoare, ghi-cesc că e otelul meu și că inscripția de pe firmă «Fehér Kereszt Szaloda» trebue să însemne în ungurește «Crucea Albă»....

Coborîndu-mă din trăsură, pentru prima oară de cînd am trecut granița dau de o dificultate: portarul nu vorbește romî-nește și abia poate îndruga două trei vorbe în nemțește, pe care le stîlcește și mai rău ca mine (ceea ce puțin mă poate mîngiia). Dar după ce cu toată solemnitatea cuvenită ne batem cîteva momente joc de limba lui Göthe, reușim să ne înțelegem.

Portarul mă conduce până la cameră: o scară de marmoră, largă și frumoasă, coridoare luminoase, oglinzi mari, covoare groase pe jos. Tot «Europa»!

Intru în camera mea: o odae înaltă și veselă, cu tapete neprihănite—flori albe pe fund verzui,—o mobilă sclipitoare de noutate și curățenie, o masă de toaletă care ar mulțumi pe cei mai pretențioși, și lîngă ușă un telefon: să nu fii silit să suni pentru fiecare fleac pe nenorociții de chelneri care să urce două etaje pentru că ai nevoe să afli ceasul. Hotărît „Europa"!

Cu acea mulțumire pe care o aduce comfortul, la o vristă oarecare, unui om trudit de drum, restaurez injuriile unei nopți în tren.

Acum, să îmbuc ceva, și îndată să-l caut pe Russu-Șirianu.

— Allô, allô!

— Allô!

— Mă rog, un ceaiu cu lapte!

— Böh-döh-töh-röh!...

— Du thée au lait, s'il vous plait....

— Böh-döh-töh-röh....

— Bitte, einen Thee mit Milch....

— Böh-döh-töh-röh....

— Nu 'nțeleg mă! Trimite pe altcineva, mă! Otel îi ăsta, mă, Atila, mă!...

— Böh-döh-töh-röh....

Așa! Las' că ț'oi arăta eu, dihanie mongolă! Pun mîna pe bumbul clopoțelului și n'o mai ridic. Ha! Euroopa!....

Trec cîteva momente. Tropot în coridor... Ușa se deschide cu sgomot, și în odae intră ca o bombă un bunduc mic și ne-gricios, în frac negru și cravată albă. Fața lui rotundă, dintre bucile umflate ale căreia abia răsăria provocător un vîrf de nas

deasupra buzelor groase împrejmuite cu niște țepi rare, în loc de mustață, ar fi fost comică, dacă clopotăria mea nu l'ar fi a-dus, vădit, într'o stare de incandescență.

— Böh-döh-töh-röh,—îmi aruncă el, săgetîndu-mă din ochi-i mici înfundați.

Dar și eu clocoteam:

— Nu grobăi, domnule! Vorbești romînește, Sprechen sie deutsch, Parlez-vous français?...

— !....

— Ce-ai venit aci, tartore? N'aveți aici nici un suflet creș-tin, în toată hardughia asta aziatică?

— Ne-me-te-tet... böh-döh-töh....

Aplecați unul spre altul, cu ochii sgîiați, sbierînd fiecare în limba lui și gesticulînd desperat—nu știu cum am fi isprăvit acest duet... wagnerian, dacă nu ar fi apărut pe scenă un nou personaj.

O femee în vristă, înaltă și subțire, cu bonetă și șorț albe, cu păr cărunt deasupra feței palide și blînde, luminate de ochi căprii, se apropie de noi rîzînd, vădit, de pozele noastre de co-coși bătăioși. Trăsăturile ei fine și corecte arată singure cîte ser-vicii le-a adus Ungurilor convietuirea cu Romînii și Slavii.

Ea înlătură cu un gest pe pocitura în frac, punînd astfel capăt dialogului nostru mongolo-latin, și zîmbitoare se oprește înnaintea mea, băgîndu-și mînile în buzunarele șorțului, și rîde, gîlgîind ceva în limba lor, care la ea par'că sună mai dulce.

De-odată mi se lumină scena în tot comismul ei, îmi trecu toată furia, și începui să rîd și eu; iată că și strănepotul lui Arpad, cu cravată albă, rînjește!...

În sfîrșit, de bine de rău, reușesc—cu ajutorul unei gesti-culații fantastice, ca între surdo-muți—să fiu înțeles... pe jumătate, fiind-că în loc de ceaiu, mi se servește cafea cu lapte.

XVII

Russu-Șirianu.—Seminarul.—„Victoria".—Pîrneala.

Coborîndu-mă jos, găsesc pe portarul de odineaori, care știa nemțește, să-i spun să-mi aducă un birjar ce înțelege romînește, sau în orice caz să-i poată da adresa d-lui Russu-Șirianu. După încercări zadarnice de a mă înțelege cu vr'o trei Unguri cu șepci galonate, mă hotăresc să mă avînt în această pădure omenească fără călăuză, și ies în stradă.

Intr-un colț văd un rînd de birje, îmi vine în gînd să în-cerc norocul; mă apropiiu și întreb:

— Vorbește cineva dintre d-voastră romînește?

— Eu, domnule!

— Și eu!

— Și eu....

Aud aceste exclamații cu mirare după sbuciumul din otel,— aproape cu toții sînt Romîni!

Dacă cărturarii noștri, singurii dintre Romîni cari se pot opri la „Crucea-Albă“,—nu ar vorbi cu toții și ungurește, desigur că nu ar putea avea ființă un otel cu un personal numai de Unguri intr'un oraș ca acesta, in mijlocul unui ținut locuit de atîția Romîni. Chiar la otelurile din Chișinău, cu tot despotismul rusesc, un Romîn nu s'ar găsi atît de dezarmat ca la «Fehér Kereszt Szaloda»....

Mă suiu în cea dintâiu trăsură:

— Știi unde-i redacția „Tribunei“?

— Cum să nu!

Ioan Russu-Șirianu, o vechie cunoștință, cunoscut bine și în țară, mai ales după lucrarea lui, bogată în date statistice și etnografice «Romînii din statul ungar», premiată de Academia Romînă, e unul dintre acei luptători *indărătnici*, cu cari se poate mîndri Romînimea de peste munți. După profesie ziarist, format în școala „Romînului“ lui C. A. Rosetti, Russu-Șirianu n'a rămas în Regat, unde și-ar fi putut croi o cărare mai lipsită de spini, ci de 16 ani, folosindu-se de experiența căpătată în Regat, duce, în rîndurile întâiu, marea luptă a neamului, acolo unde e născut (la Șiria, aproape de Arad):

La 1891 redactor la «Tribuna» (Sibiiu), la 1893 întemeiază „Foaia Poporului“, întâia foaie săptăminală politică scrisă pentru țărănime (a și avut succes mare: peste 8000 abonați). In toamna anului 1893 și după aceea în primăvara anului 1893, curtea cu jurați dela Cluj îl osîndește la 7 luni de închisoare, în două procese ale «Tribunei» și unul pentru articolul („Romînia pentru noi“) din „Foaia Poporului“. La 1897 începe să publice „Tribuna Poporului“ din Arad, care la 1903, după dispariția „Tribunei“ din Sibiiu, ia numele de „Tribuna“. Aici, împreună cu gruparea întreagă, face propagandă pentru părăsirea politicei de pasivitate și intrarea în parlament.

La 1892 a fost ales deputat în conferența națională din Sibiiu, la 1893 de asemeni, la 1894 este raportor al conferenții naționale, membru în comitetul național (substitut—cel dela 1892 fusese dus la temniță) și secretar al comitetului. La 1895, ca

prim redactor al «Tribunei», împreună cu Vasile Mangra, e inițiatorul convocării la Budapesta a congresului naționalităților (12 August), cînd s'a încheiat apoi alianța sîrbo-romînă-slovacă.

La 1895 ia parte, ca trimis al comitetului național, la conferența interparlamentară din Bruxelles. La 1905 este ales deputat în cercul Chișineului. Face parte din toate corporațiunile bisericești (deputat în Sinod și în congresul național bisericesc), etc. etc... Și găsește timpul să scrie și nuvele (adunate în volum, Sibiiu 1894), schițe de călătorie («La Roma», Arad 1903), studii statistice și etnografice (ca acel asupra *Romînilor din Ungaria*)...

Aceasta e viața bogată a omului, pe care mă duceam să'l surprind în mijlocul muncii lui (ajungînd la Arad fără veste chiar pentru mine însu-mi), și am dat aceste notițe biografice, cari poate îi vor jena puțin modestia, fiind că ele sînt tipice pentru luptătorii intelectuali ai Ardealului romînesc (Ardeal—înțeleg *pars pro toto*, ca și în titlul acestor note de călătorie).

Birja se oprește în strada *Deák Ferencz* înaintea casei cu No. 20.

O căsuță scundă, aproape o cocioabă, fără nici o firmă, cu o tencuială vechie văpsită galbin, și înflorită cu niște stele ciudate de cerneală. In urmă Russu-Șirianu mi-a lămurit originea petelor acelora: sînt urmările manifestărilor de patriotism unguresc, în felul cum înțeleg naționalismul unii și la noi... Tot din cauza aceasta nu e chip să se așeze firma ziarului: „patrioții“ fac scandal și o dau jos!

La redacție am găsit pe Russu,—un Romîn voinic și spătos, cu o mustață neagră și ochii vii, și pe doi colaboratori ai săi, d-nii Sever Bocu și P. E. Pap, din care cel dintâiu abia eșise din «temnița de stat».

După ce am stat puțin la vorbă, am vizitat localul redacției și tipografiei și cu plăcere am aflat că această căsuță modestă e proprietatea ziarului, care deci în zece ani a putut nu numai să-și întemeieze o tipografie proprie, ci și să cumpere acest „palat național“,—și ochii lui Russu-Șirianu străluceau de o vădită mulțumire privind la pereții dărăpănați, împodobiți de «ieroglifii patriotici». Crearea tipografiei a fost înlesnită de faptul, că *majoritatea covîrșitoare a lucrătorilor tipografi din Arad sînt Romîni*: în această meserie, care cere atîta îndămânare și inteligență, Romînii au învins în concurență pe Maghiari într'un oraș atît de unguresc cum e *Aradul*.

Din redacția «Tribunei» plecăm împreună cu Russu-Șirianu să vizităm Seminariul romînesc.

10 ore dimineața. Soarele își varsă din belșug lumina, înviorînd toate culorile și umbrele. Pe străzi pavate cu asfalt— mișcare mare: e o zi de nu știu ce serbătoare. Iată un grup de băeți de școală, cu flori de «tulipan» la pălărie, la cheotoare, în toate părțile,—în frunte cîți-va lăutari: e o manifestație patriotică; mai încolo o procesiune religioasă, mi se pare în onoarea sfîntului Nepomuk: un popă gros, cu o camilaucă în patru muchi pe cap, femei cu steaguri și icoane, și iarăși mulți copii.

Trecem pe lîngă un monument, banalitatea căruia îți înnădușă ori-ce gust de a'l descrie: e ridicat în amintirea celor 13 generali executați la 6 Oct. 1849 de Haynau, comandantul armatei austriace. Șapte dintre ei nici nu erau Unguri, ci Nemți și Sîrbi, trecuseră la Kossuth, pentru că din locotenenți și căpitani i-a înălțat de odată la rangul de generali. Această carieră vertiginoasă au plătit-o cu viața și... eternizarea într'un bronz fără gust...

Seminariul romînesc e instalat într'o casă proprie,—simplă, dar spațioasă și cu un etaj.

Părintele Roman Ciorogariu, directorul Seminariului, un bărbat peste 50 ani, cu ochi albaștri senini, trăsături fine, părul și barba cărunte, tăiate cu îngrijire (în tot Ardealul n'am întîlnit preoți cu acea vegetațiune capilară luxurioasă și incultă, care totdeauna te neliniștește cînd ai nevoe să vii în contact mai deaproape cu preoțimea de dincoace), ne conduce cu multă bunăvoință prin cele două secțiuni ale Seminariului—teologică și „preparandie" (școala normală), din cari ies preoții și învățătorii pentru satele romînești ale diocesei: încăperi spațioase și curate cu mobile de o simplicitate rustică, atît de caracteristică tuturor instituțiunilor noastre din Ardeal; se simte că, născute pentru satisfacerea nevoilor mari ale neamului, ele nu au la dispoziție un budget «sălbatic» impus mulțimei oropsite de către o oligarhie desfrînată... O pildă de interesul ce'l poartă poporul instituțiunilor culturale: ușa capelei e frumos sculptată de un meșteșugar romîn, care a ținut să'și dee astfel prinosul său culturei naționale.

Prin coridoarele Seminariului ne intîlnim cu colaboratorul «Vieții Romînești», d. Sever Secula,—un tinăr slăbuț și palid, cu o bărbuță castanie tăiată ascuțit,—și împreună vizităm grădinăria școalei.

Nemic nu poate ilustra mai bine spiritul de care sînt însuflețiți fruntașii Romînilor de peste munți decît această grădină școlară. Un spațiu imens e ocupat de felurite culturi, cari ar face cinste ori-cărui institut agronomic. Și în grădină lucrează, sub conducerea unui specialist, numai elevii Seminariului, cari ast-fel nu numai scutesc budgetul instituției de o cheltuială însemnată pentru masa lor, dar învață *practic* și metodele raționale de agricultură (în același scop Seminariul posedă și diferite paseri și animale domestice, indispensabile unei gospodării țărănești). Ast-fel absolvenții Seminariului, plecînd la țară ca preoți și învățători, apar acolo ca adevărați factori de cultură în toate privințile. In vederea aceasta Seminariul nu le dă numai diplomele lor, ci îi înzestrează și cu toate semințile selecționate, de cari are nevoe țăranul romîn.

Ast-fel înarmat, preotul sau învățătorul din Ardeal își poate îndeplini mai bine chiar misiunea lui specială, fiind-că, pe de o parte, intr'un mediu țărănesc prestigiul lui moral nu poate să nu fie urcat prin superioritatea lui de «econom», iar, pe de altă parte, cunoștințile acestea îl asigură mai bine și din punctul de vedere chiar pur material. Și pe deasupra se creează nenumărate focare de cultură rațională a pămîntului, cari revarsă în masele adînci ale poporului, prin pilde și povățuiri directe, cunoștinți și metode nouă de muncă.

Dela Seminar ne-am dus pe la 11 ore, tot cu Russu-Șirianu, la institutul de credit și economie «Victoria», —după «Albina» cel mai însemnat așezămînt financiar al Ardealului.

Din nenorocire d. Oncu, directorul „Victoriei", plecase la Budapesta pentru ședințele Camerei; însă d. Sava Raicu, secretarul asociațiunii, ne-a pus la îndămînă toate informațiunile dorite.

Însemnătatea acestei instituțiuni se poate vedea din faptul că în ultimul an, totalul de operațiuni s'a urcat la aproape 70 milioane de coroane.

Din ultimul bilanț publicat la acea dată, pentru anul 1904, în „Anuarul băncilor romîne" (pe 1906), rezultă că această bancă are un capital de operațiuni de peste 8 milioane k., din care 600,000 capital social (în 1905 acest capital a fost dublat până la 1,200,000 k) și depuneri spre fructificare în sumă de peste $5^1/_2$ milioane k. Profitul net în anul 1904 a întrecut 114,000 k. —din care s'a repartizat ca dividend suma de 54 000 k (9% asupra capitalului) adică mai puțin de jumătate, *peste 32,000 k. pentru*

fondul de rezervă,—7,000 k. *pentru scopuri culturale* și de binefaceri,—restul pentru fondul de pensiuni, tantieme etc.

De aci se poate vedea că în administrațiunea acestei instituțiuni domnește același spirit sănătos ca și la «Albina», și poate chiar mai pronunțat, ținînd seama de mijloacele ei mult mai reduse.

După ce ne despărțim de d. Raicu, prietenul Russu mă duce în mahalaua romînească din Arad—*Pirneala*: un șir de căsuțe mici, simple, fără etaj, au—cu tot pavajul de asfalt,—un aspect foarte rustic; se vede că sintem un neam de țărani, și chiar în mijlocul „europenismului" aradan cu tramvae, lumină electrică, asfalt, nu ne putem cotorosi de țărănia noastră. Vizităm modesta «casă națională»,—un local de conferințe și întîlnire pentru cei 6—7 mii de Romîni aradani (cam 10°/₀ din populația totală a orașului), și o școală primară de băeți.

La ușa școalei, afară, vedem un piciu oacheș ca un țigănaș.

— Unde-i domnul, piciule?

Băiatul fără să spue vre-o vorbă, ne arată cu mîna o ușă din coridor. Intrăm în clasă, șiruri de băetani, cu capete bălae și negre, se ridică în picioare, un tînăr învățător se apropie de noi și ne propune să asistăm la cursul lui, însă Russu-Șirianu se grăbește la masă, schimbăm numai cîte-va vorbe, trecem prin toate camerele localului și ne luăm rămas bun dela profesor și băetani.

La eșire dăm iarăși de piciul cel oacheș, care privește cu ochii plini de curiozitate la „domnii" și-și ridică arătătorul spre acele orificii, cari în toate timpurile și în toate țările servesc băețil[or] în momente de..., reflecțiuni singuratece.

— Da, mată, ce stai aici, piciule? îl întreb.

Buzele băetanului încep să se lungească, ochii se umezesc, pe nas se slobod cîte-va... oftaturi, și mîna, strînsă pumn, dela nas se ridică spre ochi, și capul împovărat de gîndurile grele ale copilăriei se pleacă tot mai jos.

Tace.

— Se vede, e pedepsit,—spune Russu.

Profesorul zîmbește cu bunătate.

— Ah, domnule profesor,—spun eu,—iertați-l pentru ziua de azi, să-și aducă aminte de ziua în care a fost în școală un profesor tocmai dela Iași. Știi unde e Iașul, piciule?

Capul se pleacă și mai jos și nasul suflă cu o îndoită energie, abia pot prinde o mișcare afirmativă a căpșorului negru,—

totuși sărmanul piciu observă îndată, că profesorul tot zîmbind îi face un semn de absoluțiune, și icnind, sare cele trei trepte ale scării, și într'un moment dispare în clasă.

Mulțumind tînărului învățător pentru acest act de grație, plecăm.

XVIII

În casa lui Russu.—La Pecica.

Russu-Șirianu mă invită pentru dejun la el, după o lungă introducere «dacă mă voiu mulțumi cu ce mă poate servi, fără pregătire, că masa lor e simplă pentru gustul rafinat al unui Romîn din Regat», etc.

Primesc rîzînd, și-i spun categoric să sfîrșească introducerea, căci sînt hotărît să nu-i fac declarațiile de rigoare în astfel de împrejurări.

Urcîndu-ne în rîndul al doilea al unei case, cu aspectul obicinuit al caselor „de închiriat" din orașe mari, intrăm în micul apartament ocupat de Russu, unde găsim numai pe un „puiu de Romînaș" de vr'o 11—12 ani, sprinten dar vinjos, foarte brun.

— Unde-i mama? îl întreabă Russu.

— S'a dus la prăvălie să cumpere....

Văd, că tot a găsit mijlocul să-și prevină nu știu cum nevasta, de invitație! Și în momentul cînd vreau să-l oblicesc de fățărnicia introducerii cu «fără pregătire», «masă simplă» și «ce avem»,—iată că aud pe scări un tropot ușor, și în cameră intră o doamnă, încă tînără, micuță la trup, dar plină de viață și ageră, cu o expresiune de energie, dar și cu o nuanță de melancolie duioasă în ochii negri, palidă, cu trăsături regulate, cari și acum ne fac să o vedem cît de frumoasă a fost în prima-i tinerețǎ; respirația ei tradează graba cu care a urcat scările celor două etaje.

E doamna Lucreția Russu-Șirianu; sărut cu respect mîna acestei vrednice tovarășe a luptătorului ardelean, care atunci cînd soțul ei, împreună cu ceilalți colaboratori ai «Tribunei» gustau în închisorile de stat farmecele „ideei de stat național maghiar", își găsea destule puteri, pentru ca pe lîngă datoriile unei mame de familie, să lucreze ea singură la gazetă, ca redactor, corector, etc.

In momentul acesta îmi aduc aminte, că făgăduisem lui Sever Secula să dejunăm împreună. Abia apuc să spun aceasta.

— Mă duc să-l chem, îmi respunde d-na Russu-Șirianu, se întoarce iute spre ușă, și fuge în jos pe scări.

Cu tot scandalul enorm ce fac, opunîndu-mă, cînd mă a-

runc și eu spre capătul scării, aud numai resunînd pași ușori, departe, jos.

Isbucnesc în protestări energice și... inutile împotriva «tiraniei orientale» a prietenului Russu; Ardeleanul zîmbește numai mucălit pe sub mustață!...

Apartamentul gazdelor mele e alcătuit numai din trei odăiți mici, cu o mobilă foarte simplă; singurele obiecte de lux ce se pot vedea sînt cărțile, cîteva tablouri și gravuri, multe fotografii de prietini și ilustrații ale neamului, de pretutindeni.

Singură această sobrietate de decor e caracteristică pentru deosebirea în felul de a fi de la noi și din Ardeal. Acest fost deputat în cameră, care și acum ia parte la toate adunările reprezentative ale poporului romîn de peste munți, sinod, congresul bisericesc, etc., — e plătit cu 200 coroane pe lună ca director al ziarului zilnic «Tribuna» (spre edificarea cetitorilor din Regat semnalez, că d. Sever Secula, profesor la Seminar, e plătit cu 80 coroane pe lună)....

Și iată așa ne adunăm în jurul unei mese mari, afară de familia Russu și mine, d. Sever Secula și gentila domnișoară Tulia B., foarte înaltă și subțire, cu ochi căprii — par'că plictisiți — și părul cenușiu, cu o bărbie energică ce-i dă un aer de hotărîre, care contrastează original cu cei abia 17—18 ani ce-i are.

Nici nu bag de seamă cum trece timpul în conversații asupra marilor evenimente ce se pregătesc pentru neamul nostru lămurit pentru toți aceia ce știu să cugete, în amintiri, glume și anecdote din viața comesenilor; eu încep o dispută întreagă cu d-na Russu asupra... feminismului, a cărui partizană aprinsă ea este. Numai domnișoara Tulia B. e vădit rău dispusă, mai mult tace și-și strînge numai bărbia într'o mișcare de protestare disprețuitoare pentru banalitatea argumentelor mele... Aflînd că d-ra e o înflăcărată wagneriană, încep să o zădărăsc, dar nu prea reușesc să gonesc de pe fața-i tînără expresiunea de plictiseală și superbă răceală.

După masă trecem în salon în așteptarea cafelelor, pe cari s'a însărcinat să ni le servească «ca în Romînia» d-na Russu.

Spun lui Russu că aș vrea să vizitez cîteva sate din jurul Aradului.

— Am putea să mergem la Pecica romînă — îmi răspunde dînsul, — dar atunci trebue să plecăm îndată ca să nu scăpăm „motorul." Mergem cu toții. Vii, Tulio?

Domnișoara Tulia e așezată într'o poză «lasă-mă să te las» pe brațul unui fotoliu, și aruncă printre dinți:

— Ce să caut acolo?

Și cearcă să stăpînească o caracteristică mișcare reflexă a gurii, mulțumită căreia întrezăresc două șiruri de dinți albi și frumoși...

— A, ți-i somn! Vezi d-le Stere că domnișoara e deprinsă să doarmă după masă, îmi spune Russu.

— Cum? Wagneriană, și renunță la o excursiune la țară într'o zi de Maiu, fiindcă i-i somn după masă? O! De ar ști Popovici-Bayreuth cum sînt admiratoarele lui Wagner, din Ardeal!...

— Il cunoști pe Popovici-Bayreuth? mă întreabă d-na Russu.

— Dar e colaboratorul „Vieței Romînești". Și încep să povestesc cum l'am cunoscut, despre concertele lui la Iași, despre arta lui, despre simțul lui poetic...

Nici n'am băgat de seamă, cum tînăra wagneriană a sărit din fotoliu, și apropiindu-se de noi asculta cu interes; aerul de plictiseală și de răceală disprețuitoare dispăruse ca prin farmec...

— A?!

— Mă duc să mă îmbrac, — spune roșindu-se domnișoara Tulia, și iesă grăbit din odae.

— Și mie îmi place foarte mult cum cîntă Popovici, — reia conversația d-na Russu, — tocmai pentru simțul deosebit de poetic prin care își colorează cîntarea.

— Și d-ta ții mult la poezie?

— O femee nu poate trăi fără poezie.

— Feministă și poetică! Bine, Russule?...

Dar chipeșul Ardelean tot numai zîmbește pe sub mustața-i neagră...

In mijlocul acestor glume ne repartizăm prin trăsuri spre a merge la gară, ca să apucăm «motorul» pentru Pecica.

(Va urma)

C. Stere

La utrenie

Facliile aprinse, cînd maicele se 'nchină,
Plîng, galbene și triste, amarul astei vieți;
O candelă se stinge și palida lumină
Îngălbenește sfinții tăcuți, de pe pereți.

Se bate miezul nopții și clipele bătute
Se deslușesc în noapte mai liniștit, mai rar...
În strana din ungherul bisericii tăcute
Plîngi, maică, tinerețа trăită în zadar.

În candele lumina stingîndu-se, încearcă
Să mai trăiască iarăși ca 'n clipele d'intâiu;
Rugîndu-te 'nchizi ochii udați de lacrimi, – par'că
S'ar coborî amurgul pe umedele văi.

Viforîta, 1906. Dinu Ramură

Casa veche.

Nu știu cu cîte zeci de ani în urmă s'a clădit casa asta. Poate cîțiva bătrîni din tîrg să-și mai aducă aminte: poate moș-Costache Mazere, care a fost fecior în coada trăsurii la Mihalache Sturza, ori Gheorghe Dămian care era flăcăuaș pe vremea *volintirilor*. Cîte-odată, cinstind un păhărel de vin vechiu la crîșma de peste drum, a lui Manoilă, se uită lung amîndoi la pereții ruinați și la grădina părăginită, și par a ști cînd anume s'au înălțat ramurile verzi în vîrful clădirii încheiate din lemn, cînd au cîntat lăutarii și au fost cinstiți lucrătorii și megieșii; dar de cele mai de multe ori moșnegii, în amintirile lor, nu găsesc această icoană, mai ales cînd cel ce-i întreabă n'are grija să facă un semn anumit spre crîșmar și alt semn anumit spre păhărele.

Acoperișul de șindrilă al casei de mult a fost muiat de zăpezi și ploi, rupt și spulberat de vînturi; numai o bucată abia se mai ține pe un colț al zidurilor. Ferestrele se deschid negre și oarbe, triste, cu prelingerile ca de lacrimi ale ploilor. În colo nu se mai cunoaște nimic sub năvala buruenilor; în colo livada sălbătăcită se întinde ca o pădure, între zăplazurile nalte.

«Cînd a clădit coconu Iorgu Calomfir casa asta, îmi zise odată moș Gheorghe Dămian trist, vorbind ca despre o mare nenorocire, cînd a zidit coconu Iorgu Calomfir casa asta, a fost o petrecere rară! Ce vinuri s'au băut atuncea! și ce fripturi s'au mîncat! Și bătrînul își freca încet vîrful nasului, se uita la păhărel și căuta să-și aducă aminte.—Și cum a isprăvit casa, s'a logodit și'n scurt s'a 'nsurat. Și-a adus o coconiță tînără și rumănă ca un bujor, tocmai din jos, de departe, de la Buzău... Nu, mi se pare că nu era de la Buzeu; mi se pare că era de la Tecuciu; da, da! îmi aduc bine aminte... Era așa, primăvara, pe după Paști, s'au venit toți boerii de pe-acolo, de la podgorii, s'a-

veau niște cai ca aceia, și niște trăsuri ca acelea; cînd au intrat în tîrg pocnind din pistoale, cu călăreții înainte, toate femeile au eșit după copii pe ulițî: credeau că năvălesc Muscalii... așa veneau!—Apoi au cîntat lăutarii, și slugile au descărcat din căruțe poloboacele cu vin: pe unele le-au lăsat în ogradă, că erau *condemnate* la moarte... (bătrînul surizînd trist, iar își frecă nasul, cu ochii spre casa veche); pe altele le-au coborît cu odgoanele în pivniță... Iar după aceia au băut ș'au mîncat, și 'ntr'un zori-de-ziuă au eșit jucînd pe uliți, cu antereele în brîu.. Asta era pe la 1840.., adică nu, stăi, mi se pare că era pe la 1838... uite, vezi, nu-mi aduc bine aminte...» Și moș Gheorghe se uita mîhnit la păharul gol.

*

Ceva despre acele timpuri știa să-mi spue și celalt bătrîn, moș Costache Mazere.

«Moșule, ia vezi de gustă o leacă de colea: vinu-i bun la bătrinețe...

— De bun îi bun, cum nu, rosti foarte vesel bătrînul. He-he! e foarte bun! Iaca, eu cu el am ajuns de am acu barbă albă; și eu îs om vechiu vra să zică, eu am fost om de casă la Mihalache Sturza, la Vodă vra să zică...»

Moșneagul avea niște ochi albaștri plini de veselie și vorbea foarte repede, cu oarecare mîndrie.

«Ei, și cum a fost cu coconu' Iorgu Calomfir? A avut o fată, da' el nici odată nu vorbea de fata lui.

— De unde! nu vorbea de fel! de fel! Uite, vezi, pot să-ți spun eu, că eu știu toate cum au fost, eu am fost om de casa lui. Da' mai întăiu trebue să știi că bătrînii, vra să zică coconu' Iorgu și cucoana Smaranda, au ținut mult unu' la altu'... știi, au fost oameni vechi: altfel erau pe atunci oamenii... Știi, pot să-ți spun că dragostea lor pe vremea aceia a fost o poveste... Inainte de a se însura, vra să zică coconu' Iorgu tocmai acolo în țara de jos se ducea călare... Ș'apoi a furat-o pe cucoana Smaranda... Și boerii de-acolo l'au ajuns din urmă, și n'au avut ce-i face, au venit cu toții în coace nuntind... Ei, au avut și cîntec dragostea asta în vremea ei. Mi-l cîntau și mie lăutarii, ți l-ar fi cîntat și dumitale dac'ai fi fost pe-atunci.....

— Da' cu fata cum a fost, moș Costache?

— Hm! cu fata? Da. Cu fata a fost așa, că i-a fost drag

un boeraș, unu' Ioniță Stroilă, și coconu' Iorgu nu voia să-și dea fata după acela. Avea el moșie, avea avere, era băiat voinic, da' nu-i plăcea bătrînului. El zice: nu! Cucoana Smaranda atunci a avut altă părere: ei îi era dragă fata ca ochii din cap, și ea înțelegea că dacă i-i dragă, să-i facă ori ce-voe. Și zice cucoana Smaranda: Să dăm fata!—Nu! zice boerul. Ș'așa a urmat o vreme: a plîns fata, a plîns cucoana Smaranda, vai de capul lor—, pînă ce bătrînului i-a fost lehamite! Și s'a făcut nunta. Da' nu trec, frate, doi ani, și iaca fata într'o bună zi acasă! Chiu! vai! ce este? C'a înșelat-o Ioniță Stroilă; că s'a dus în lume c'o femee! Și bocete și plînsete... Da' bătrînu zice: Vezi? De ce nu m'ați ascultat pe mine?...

Hei! Frumoasă fată era duduca Aglaia! Știi cum? jurai că-i un portret!

— Ei, și pe urmă?

— Pe urmă a murit. S'a topit. Ei tot îi era drag ticălosu' acela care se dusese în lume. A murit și pace. Cucoana Smaranda plîngea fără oprire, a slăbit, era să moară; iar coconu' Iorgu nu zicea nimica, el tăcea și se ducea singur în fiecare dimineață la țintirim, ș'acolo avea el un scăunaș, și ședea lîngă mormînt, și nu zicea nimic... Iar cucoana Smaranda stătea acasă cu băetul. Duduca Aglaia murise și lăsase un băețel.... Numai atîta rămăsese....»

*

Despre aceste lucruri vechi și triste mi-am adus aminte într'un rînd, seara, și m'am strecurat în grădina sălbătăcită, spre ruinile tăcute ca un mormînt. De mult nu călcasem prin locurile acelea; trecusem și eu pe lîngă ele nepăsător ca oricine; le privisem cu ochi reci ca pe niște lucruri vechi și moarte, de peste drum, de la crîșma plină de viață și larmă a lui Manoilă; nu mă atrăgea nici umezeala și tăcerea casei pe care nimeni n'o mai locuia de multă vreme, nici singurătatea și pustiul livezii...

Poarta de stejar scîrții aspru din bălămălii ruginite.Trecui pe lîngă păreții dărîmați, intrai printre copaci, pe vechile drumuri de nisip. Iarba cucerise totul. Nu se mai cunoștea nici drum, nici carare, nimic. Tufe de zmeură se amestecau cu buruenî străine, sălbatece; o iarbă naltă, deasă, umedă se ridica pînă la brîu în toate părțile. Luna se strecura în fire lungi de aur printre frunzișurile merilor bătrâni; și eu stam singur în grădină în tăcerea, în melancolia, în grozava singurătate a grădinii, și mă gîndeam la tre-

cut. Mă gîndeam la dragostea tânără a bătrînilor, de mult, de mult, foarte de mult; la tinerețe gingașă, trecătoare în vînt ca un fir de păpădie, a duduii Aglaia; la trecerea prin lumina lumii a băiatului, pe care nu mai știu cum îl chema; apoi la lungul șir de chiriași, de oameni străini, cu fețe felurite, cu bucurii, cu dureri, care au trecut prin casă, prin grădină, și s'au dus și ei parcă nici n'ar fi fost.

Un greer singuratec, undeva, începu a țârâi așa de trist, așa de încet, și eu începui să mă gândesc la o lume care a fost și totuși parcă n'a fost, și de mult, de mult tare îmi adusei și eu aminte ca prin vis de bătrînul Iorgu Calomfir și de bătrîna cucoană Smaranda. Poate eram de patru, cinci ani, vorbeam repede și subțire; strigam cu glas mare la poarta caselor vechi și tropăiam cît ce puteam de tare prin cerdacul larg încărcat de tufe dese de ederă. De în lumina intinsă a zilelor de vară, cînd pătrundeam în odăile tăcute, mă înfășura deodată o umbră tainică. Abia se strecura printre perdele, ca o pulbere, strălucirea soarelui de-afară; din bagdadia scundă se cerneau mirodenii tari de flori de cîmp; la răsărit, la icoane, într'un cerc de rumeneală, se desluşeau cununi de siminoc, de sânzâene și mănunchiuri de busuioc. Imi era drag să privesc, în lumina dulce a candelei, la o cruce de lemn vechiŭ, roșu, o cruce cu raze de sidef, și la un sfînt săpat în fildeș, lucrat fin, mărunt, cu vârf de ac parcă, pierdut ca într'o horbotă, în cadrul de argint al icoanei. Un ornic bătrîn de lemn, cu limbă lungă de alamă, însemna domol, rar, clipele, apoi dintr'odată mă înspăimânta cu bătăile ceasurilor, triste, adînci, ca din depărtări. Mobile curate umpleau toate colțurile, horbote felurite înfloreau alb pe măsuțe, și divanurile bătrînești erau moi, cu satinul lor portocaliu, lustruit, pe care se desluşeau flori mari de stânjinei.

Bătrîna, mititică, adusă de șale, zbîrcită, cu ochii cerniți, se pleca spre mine vorbindu-mi blind, mă apuca cu mîna stîngă de mijloc, cu dreapta mă mîngăia pe obraji și mă întreba cu glas moale dacă-mi place dulcețul.

«Imi place!» ziceam eu dînd energic din cap de sus în jos. Apoi îmi dădeam capul pe spate și mă uitam la bătrîn. Innalt, uscat, cu privirile arzătoare, negre, cu sprincenile aplecate hotărît pe ochi, cu fața cu favorite albe ca în piatră cioplită, mă privea lung și nu rostea nici o vorbă. Eu așa îl știam: tăcut, totdeauna tăcut. Cu pași îndesați se plimba prin odăile pline de umbră, cu amîndouă mînile în buzunările pantalonilor, cu privirile ațintite în jos. Uneori stătea răsturnat într'un jilț, în cerdac, picior peste picior, cu mîna lăsată în lungul scaunului, cu dreapta mișcînd încet lanțul de aur al ceasornicului. Il zăream uneori și prin grădina întinsă, printre trunchiurile dese ale copacilor, printre tufe de zmeură și de pomușoară. Mă uitam cu ochi mari, plini de mirare, la dînsul; eram încredințat că moșneagul acela nalt, drept și frumos, n'avea nimic de-aface cu lumea cealaltă, de care casa veche era despărțită prin zăplazuri așa de mari, ca de cetate.

Intr'o zi, pe atunci, cu puțina lumină a minții mele, înțelesei că în casă la noi e vorba de nepotul bătrînilor. Și nelămurit îmi adusei aminte de un tînăr subțirel, cu mustața neagră, care deseori trecea pe dinaintea casei noastre și intra în ograda casei vechi. «Acela-i nepotul bătrînilor!» mă gîndeam eu, și ascultam cu luare-aminte ce se vorbea la masă.

«De-acuma s'a sfîrșit, zise încet, cu tristețe mama; n'a avut noroc să scape, iar bătrînii rămîn singuri... Mulți au să mai moară în războiul ista!»

Eu îndată mă gîndii la dulcețul cucoanei Smaranda.—De-acù-s singuri. Nepotul lor a murit. Gîndeam cuvintele acestea, apoi le rosteam încet, ca pe o noutate, ca pe niște vorbe pentru care oricine se cade să fie foarte mulțămit. Și 'ndată eșii din casă și începui a tropăi mărunt spre poarta de stejar. Mă gîndeam la bătrîni, eram mulțămit de dulcețul pe care trebuia să-l înghit, eram mulțămit că știam ceva și despre nepotul lor subțirel, cu mustața neagră. Vesel, începui a răcni la poartă, ca totdeauna.

Cînd am intrat în umbra odăii unde ardea candela, unde era crucea de lemn roșu și sfîntul de fildeș, cînd am intrat, am simțit de-odată că mă împresoară ceva rece, ceva ciudat, ceva străin. Bătrînul Calomfir stătea într'un jâlț, la fereastră, și plîngea! Priveam cu strașnică mirare acest lucru. Mă răzimasem de părete, lîngă ușă, și priveam la lacrimile moșului, mari, sclipitoare, în pulberea liniștită de raze care se strecura printre perdele. Plîngea pe divan, aproape, și cucoana Smaranda; plîngea cu spazmuri, cu amar, și, cum sta ghemuită cu fruntea spre genunchii strînși, părea mai mică, mai scăzută, parcă se topea!

In casă era adîncă liniște; dormeau odăile, dormeau mobilele vechi; mireazma florilor uscate părea mai ascuțită ca de obiceiu; și deodată mă înspăimîntă depărtata și melancolica vibrare a orologiului.

*

Acum stam singur, în lumina lunii, și gîndindu-mă priveam la casa veche. Bogăția de verdeață a livezii a cucerit zidurile, a sfărîmat lemnăria cerdacului cu totul. Pui tineri, gingași, de copaci au crescut înlăuntru prin odăi, și acuma cearcă a eși pe ferestre. Ramurile lor, în lucirea lunii pun umbre pe locurile unde au fost odinioară scorțuri colorate, unde au fost mobilele lustruite, candela tainică și icoanele care mi-au fost așa de dragi.

Și greerul cîntă subțire, slab, parcă trage din trecut firul monoton al unei povești duioase. Apoi tace. Și liniștea ruinii și a livezii sălbătăcite mă impresoară; o simțire ciudată mă pătrunde; nu-i teamă, nu-i părere de rău, nu-i mâhnire; o simțire rece mă pătrunde ca în clipa cînd am văzut pe bătrîni plîngînd. Și-mi aduc aminte de fețele lor, le văd ca 'ntr'o lumină; și parcă, parcă răsună, mai mult în închipuirea mea, un ornic nevăzut, trist, care va bate în veșnicie și atunci cînd vîntul va fi spulberat și cel din urmă grăunte de nisip din casa unde umbre nelămurite au avut pat de hodină și sicriu de moarte.

Mihail Sadoveanu.

Ioan Al. Brătescu-Voinești

Literatura romînească din Regat și-a schimbat, în anii din urmă, fizionomia. Și nu e vorba numai de faptul că au apărut o mulțime de scriitori noi,—acest lucru e natural, căci generațiile se schimbă și fiecare trebue să aibă în sînul său și acele firi concentrative care sînt artiștii. S'a schimbat însă și *tonul* literaturii, căci este o deosebire între fruntașii generației trecute și cei ai generației actuale, între *viața* care-i interesa pe aceia și viața care-i interesează pe cei de acuma; între *chipul*, apoi, cum priveau aceia viața și între acela cum o privesc cei de acuma. Psichologia scriitorului de acum douăzeci de ani, atît de magistral zugrăvită de d. Gherea, nu mai este aceea a scriitorilor de azi. Dar mai cu samă, scriitorii de azi se deosebesc de cei de atunci prin *genul literar*, în care scriu. Scriitorii celeilalte generații s'au distins mai ales în genul liric. Generația de acum douăzeci de ani a dat puternice talente lirice. Chiar proza lor, cînd au scris și în proză, este tot subiectivă («Sărmanul Dionis» etc.), căci un poet subiectiv rar poate scrie în genul obiectiv, și invers: «Versurile» lui Maupassant, de pildă, sînt nuvele versificate. Și opera lui Delavrancea, care n'a scris, pe cît știu, nici un vers, este tot subiectivă, tot «poezie în proză»,—vorbesc de bucățile sale cele mai frumoase, cele mai adevărate.

Un singur scriitor face excepție, marele Carageale, cu care începe, în literatura noastră, genul obiectiv,—și anume poezia dramatică. Tot el ne-a dat, mai tîrziu, și o adevărată nuvelă, obiectivă, «O făclie de Paști», iar și mai tîrziu, aproape în perioada actuală, minunatele sale «Momente».

Generația actuală din Regat nu ne-a dat nici un poet. Poezia din Regat e reprezentată tot prin poeții din generația trecută.

In schimb însă, generația actuală ne-a dat prozatori, și anume nuveliști de mare valoare.

Cauza pentru care azi avem atîția nuveliști de valoare nu e greu de găsit. E natural ca literatura noastră, după șasezeci de ani de evoluție, și grație și influenții neîncetate a literaturilor străine, să ajungă și la acest gen, mai matur, genul obiec-

tiv. Şi avem toată încrederea că, încă un pas făcut, vom ajunge la încoronarea genului, la roman, care este şi ultima evoluţie a literaturii moderne. Şi chiar avem deja semne care făgăduesc.

E mai greu de găsit cauza pentru care poezia lirică a amuţit în Regat în vremea acestei ultime generaţii. Dar cercetarea acestui lucru nu ne interesează aici.

In constelaţia prozatorilor de azi, străluceşte cam izolat, atît prin situaţia sa, prin felul vieţii sale cît şi prin felul său de a scrie, d. I. Al Brătescu-Voineşti. El mai ocupă un loc deosebit şi prin altăceva: prin timpul cînd a început să scrie şi—cum vom vedea—prin conţinutul operei sale, căci el este scriitorul care face transiţia între generaţia lui Vlăhuţă şi acea a lui Sadoveanu.

Din acest punct de vedere, putem spune că el este începătorul literaturii celei mai nouă romîneşti şi, fiindcă el este un nuvelist de talent, un adevărat nuvelist, putem adăoga că dela el începe nuvela romînească,—nuvela ca gen căruia să i se fi *consacrat* un scriitor, şi nuvela ca un gen desăvîrşit, care se îndeplinească toate condiţiile acestui gen.

*

D. I. Al. Brătescu-Voineşti, care a început să scrie acum vre-o cinsprezece ani, a avut nenorocul să scrie în Convorbiri Literare, ceea ce l'a făcut inaccesibil publicului; apoi a avut nenorocul să scrie într'o vreme cînd nu se mai cetea, pentrucă se pierduse încrederea în literatura naţională, pe-atunci pe cînd se făcea trista constatare că nu avem o mişcare literară, constatare şi explicare a faptului cuprinse în frumosul articol al d-lui Gherea, «Asupra mişcării literare şi ştiinţifice»; şi a mai avut şi o delicateţă extremă, care l'a făcut să se eschiveze aproape din faţa publicului, graţie acelei distincţii şi nepăsări, care-l caracterizează. Dar între puţinii care l'au *descoperit* în Convorbiri, d-sa a avut mulţi admiratori.

Cu apariţia volumului său „Nuvele şi Schiţe", acum trei ani, lucrul s'a schimbat şi d. Brătescu-Voineşti a început să pătrundă în conştiinţa publicului. Iar acuma, cu apariţia volumului „In Lumea Dreptăţii", atît de bine nutrit şi atît de armonios, d. Brătescu-Voineşti a intrat în categoria scriitorilor celor mai cunoscuţi,—şi, pe cît putem înţelege din cetite şi auzite, a celor mai apreciaţi,—poate cel mai apreciat, vreau să zic cel mai puţin contestat dintre scriitorii noştri, ceea ce se datoreşte şi talentului său şi egalităţii acestui talent, pentrucă, cum am spus aiurea, acest scriitor are în gradul cel mai înnalt spiritul de auto-critică, şi, desigur, şi acelei *distincţii*, acelui «splendid isolation», care-l face să nu încurce pe nimenea..... D. Brătescu-Voineşti e un fel de Pană Trăsnea în literatura noastră: urmaş al unui mare neam de boeri romîni, pomenit din moşi

strămoşi şi scris în pisaniile a vre-o trei biserici din oraş.... cunoscut drept un om deştept, umblat prin streinătate, tare cinstit, tare tihnit, dibaciu la mînă pentru lucruri migăloase şi iarăşi tare iubitor de flori şi toate frumuseţile firii....»

Da, acest iubitor de toate frumuseţile firii, este foarte dibaciu la mînă şi zugrăveşte cu o fineţă de neîntrecut viaţa, o anumită viaţă, pe care ne vom încerca să o definim în acest articol.

I

«....Adaptarea la mediu e o condiţie de existenţă la care se supun orbeşte plantele şi animalele inferioare. Cu cît o fiinţă e mai sus pe scara vieţuitoarelor, cu atît caută să se desrobească de sub greutatea acestei nevoi. Omul seacă bălţile, omul spintecă munţi şi scobeşte tuneluri; omul primeşte să fie schingiuit şi zice: «e pur si muove!», omul pune mîna pe biciu şi goneşte zarafii din templu. Omul transformă mediul...», — zice Andreiu Rizescu lui Antonescu, directorul gimnaziului, cînd acesta îl sfătueşte să se adapteze la mediu....

Şi, în adevăr, dacă plantele şi animalele, care trăesc numai în mediul natural, se pun ele în concordanţă cu mediul,—omul pe lîngă adaptarea lui la mediul natural are şi putinţa de a pune el mediul acesta în concordanţă cu sine însuşi («subjugarea forţelor naturii»), «secînd bălţi şi scobind tuneluri»; iar în mediul social, pe lîngă adaptarea lui la acesta, mai are, iarăşi, putinţa de a face el schimbări în acest mediu, «primind să fie schingiuit şi zicînd: „e pur si muove" şi gonind cu biciul zarafii din templu",—silind mediul să concordeze cu sine însuşi....

Şi, după cum în lumea naturală, fiinţa zoologică se *mlădiază* cu atîta mai puţin mediului cu cît e mai tare,—omul ajungînd azi să se emancipeze în parte de influenţa mediului natural; tot aşa, în lumea socială, omul, cu cît el e mai tare, cu atîta se mlădiază mai puţin mediului, cu atîta are posibilitatea de a face *el* schimbări în acest mediu.

Şi fiindcă omul s'a emancipat mult de mediul natural, problema adaptării lui, *şi deci a fericirii lui*, se pune mai ales pe terenul social.

Atît pentru adaptarea pasivă—acomodarea la mediu—cît şi pentru adaptarea activă—acomodarea mediului la sine—se cer o mulţime de însuşiri de inteligenţă, de sentiment şi de voinţă.

Şi, dacă, în genere, în lumea naturală orice însuşire favorabilă adaptării este o însuşire *bună* (puterea, inteligenţa, etc.), în lumea socială lucrul nu este aşa: nu orice însuşire *sufletească* bună este o însuşire *socială* bună, favorabilă adaptării. Este o discordanţă între evaluarea *morală* a însuşirilor omeneşti şi între valoarea lor *pentru adaptare* în societatea omenească. Sînt însuşiri care, din punct de vedere moral, sînt *calităţi* şi, din punct de vedere al adaptării, sînt *defecte*.

Dacă ne-am închipui o societate ideală, bazată în alcătuirea ei pe dreptate, atunci orice calitate morală ar fi şi una pentru adaptare.—Cu cît o societate se îndepărtează mai mult de tipul ideal, cu atîta calităţile morale devin defecte pentru adaptare. Şi se poate concepe o societate în care delicateţa de sentiment, cinstea, etc., să fie defecte de adaptare,—iar inteligenţa, care se presupune a fi o armă în lupta pentru traiu, să fie o valoare dacă nu negativă, dar indiferentă, afară de cît dacă nu cumva e pusă în slujba unui defect moral, adică a unei calităţi pentru adaptare.

Dacă—şi unde—lucrurile stau aşa, apoi este clar că acei care prin naştere şi educaţie, vor avea însuşiri morale mai vulgare, se vor adapta foarte uşor. Aceştia sînt *cuminţii*. Cu cît însuşirile morale înnăscute vor fi de un ordin mai înnalt, cu atîta adaptarea va deveni mai problematică. Dacă se adaptează to uşi de la o vreme, ei *se cuminţesc*. Iar acei care, prin naştere sau educaţie, au însuşirile sufleteşti bune, absolut contrare celor cerute de mediu, dacă sînt mai mult senzitivi decît voliţionali (ertaţi-mi aceste expresii barbare), vor fi *distruşi*, căci nici nu se vor adapta ei mediului, nici nu vor avea energia să lucreze asupra mediului, să caute ca *luptători*—şi să aibă măcar satisfacţia—de a lucra spre fasonarea mediului conform cu personalitatea lor.

Mediul, de obiceiu, şi mai ales în ţara noastră, îl formează cuminţii şi cei care se cuminţesc... Ceialalţi sînt excepţii rare,—iar luptătorii cele mai rare.

Opera d-lui Brătescu Voineşti este istoria inadaptabilităţii categoriei a treia în mediul format de cele două categorii dintăiu. Din nefericire, d. Brătescu Voineşti nu ne-a zugrăvit, în acest mediu, tipuri de categoria cea din urmă, care să ia biciul şi să alunge zarafii din templu...

Dar fiindcă împrejurările vieţii *clasifică* pe oameni în afară de categorii psichologice, şi în categorii sociale, e interesant să vedem din ce categorii sociale se recrutează mai ales inadaptabilii d-lui Brătescu-Voineşti. Şi, dacă vom găsi că inadaptabilitatea unora faţă cu adaptabilitatea altora se datoreşte claselor sociale respective şi istoriei ţării romîneşti,—atunci opera d-lui Brătescu, pe lîngă un document social cu caracter general, va căpăta şi importanţa unui document privitor la o societate *specifică*, la ţara noastră...

Cine sînt inadaptabilii d-lui Brătescu-Voineşti? Ce categorii sociale simbolizează ei? Pentru ce sînt inadaptabili? Din pricina căror însuşiri? Care e mediul care face ca acele însuşiri *bune* să devină defecte de adaptare?

Răspunsul ni-l vor da, mai cu samă, cele patru nuvele mari ale d-lui Brătescu, asupra cărora ne vom opri în special,—căci este clar că *acolo*, în acele opere care l'au oprit şi l'au frămîntat mai mult, îl vom găsi mai degrabă pe d. Brătescu-Voineşti.

Sîntem, în toate aceste nuvele, într'un mic oraş de provincie, din Muntenia,—probabil tot în Tîrgovişte, ca şi în «Neamul Udreştilor», de unde e şi d. Brătescu-Voineşti. *Mediul* care serveşte de cadru eroilor e viaţa acelui orăşel şi anume: clasa stăpînitoare din oraşel.

Şi fiindcă la noi s'a creat dintăiu *forma* de civilizaţie aşa numită burgheză, rămînînd ca ea să creeze apoi *clasa* burgheză, pe care, în parte, a şi creat'o,—este natural că noua stare de lucruri să fie reprezentată *mai ales* prin organele de guvernămînt, adică prin purtătorii şi reprezentanţii acelei forme, prin profesiile numite liberale, şi mult mai puţin prin industriaşi, comercianţi, etc.

Şi în nuvelele d-lui Brătescu, *mediul* acesta e, în adevăr, reprezentat mai ales prin «profesiunile liberale».

În «Pană Trăsnea Sfîntul» sînt două tragedii: Intăia este moartea Elizei, nevasta lui Pană. E o întîmplare oarecare şi nu ne priveşte aici. A doua tragedie e acea năpaste care cade asupra lui Pană Trăsnea *Sfîntul*, care îşi închee nobila-i viaţă în puşcărie.

Posibilitatea acestei catastrofe ne-o explică mediul în care a ajuns, la adînci bătrîneţe, să trăiască Pană Trăsnea; ne-o explică discordanţa dintre Pană Trăsnea şi lumea nouă, în care el *a înfirziat* să trăiască

Chiar la începutul părţii a doua a nuvelei, d. Brătescu-Voineşti ne explică apariţia acestei lumi nouă şi ne zugrăveşte fizionomia ei:

Multe mai face şi desface vremea scurgîndu-se încetinel şi mult se schimbă şi se prefac lucrurile. Aceasta se vede pretutindeni, *dar mai îndeosebi se vede în ţările care, îndelungă vreme rămase în urmă, vin deodată în atingere cu altele, ajunse la cea mai înnaltă treaptă de înnaintare. Căci atunci, în rîvna de a ajunge şi ele cît mai în grabă acolo, unde celelalte n'au ajuns decît printr'o nepripită prefacere firească, se îngrămădesc înnoirile unele peste altele şi în vreme de abia cîţiva ani, se schimbă lucrurile de nu le mai cunoşti. Şi o fi spre binele unora şi o fi spre răul altora.*

. . . .

Nici n'a fost în gîndul meu să arăt ceva nou, ci numai să-mi fac drum pentru a spune că în timp de douăzeci şi patru de ani, cîţi s'au scurs dela întîmplările povestite, oraşelul în care s'u petrecut a ajuns de necunoscut.

. . . .

Nu mai e de cunoscut uliţa tîrgului, aşa mîndreţe de prăvălii cu mărfuri de toate soiurile s'au deschis şi pe-o parte şi pe alta. Cine ar şti să spue *cîţi prefecţi, cîţi primari şi cîţi magistraţi s'au schimbat* în vremea asta? *Şi cine ar putea iar să spue cît s'au schimbat oamenii şi la port şi la vorbă şi la obiceiuri şi la credinţe şi la gusturi?*

Că s'au schimbat multe. Şi de rînd boerul Manolache Moldoveanu a făcut ruptoare, *s'au stins unul cîte unul, la răstimpuri mici, toţi o a m e n i i d e n e a m*; iar din pricină că în apropiere de oraş *s'au descoperit nişte mine de păcură şi de cărbuni, neguţătoraşii altă dată nebăgaţi în samă*, cumpărînd pe nimica pămînturile de la ţărani, *au ajuns cu averi mari şi duc azi treburile oraşului [prin puterea lor politică şi prin acei care, din ei, au îmbrăţişat carierele liberale] şi stau în fruntea bucatelor de nu-ţi vine*

și crezi, cum s'a împlinit de cu prisos, în timp așa de scurt, vorba din evanghelie, că vor cădea neamurile și se vor ridica noroadele.

Dar, precum în unele morminte, dacă piere tot ce fusese îngropat, mai rămîne inelul mortului frumos și strălucitor ca în ziua dintâiu,—așa, *în mijlocul goanei de prefaceri și de înnoiri, a rămas Pană Trăsnea, neclintit și același, uitat în mormîntul în care se îngropase singur de viu.*

E vorba, cum vedeți, de importarea civilizației apusene, *care a făcut să se ridice o clasă nouă* (ajutată aici și de terenurile de cărbuni și petrol) *și să dispară o clasă veche, clasa boerilor de neam...*

Această ridicare a noroadelor și cădere a neamurilor, zugrăvită tot așa de d. Brătescu-Voinești la începutul tragediei «Udreștilor», este substratul și al nuvelei «Neamul Udreștilor», în care Sașinca, nevasta lui Costache Udrescu, își manifestă indignarea și disprețul tot prin aceste cuvinte: „Căderea neamurilor și ridicarea noroadelor",—cu toate că Sașinca (care se simte așa de străină în această familie, între mobilele vechi, între slugile vechi) ea însăși este un produs al acelei civilizații apusene care a făcut să cadă neamurile și să se ridice noroadele. Neamul Udreștilor se stinge din cauza acelei civilizații.

In nuvela cea mai mare, „In Lumea Dreptății", mediul e acelaș, aci zugrăvit mai complect și cu mai multă putere decît în celelalte două nuvele,—și vom vedea pentru ce.

Cum e acest mediu din punct de vedere moral?—La această întrebare d. Brătescu-Voinești răspunde prin zugrăvirea diferitelor personaje reprezentative: Berlescu, din «In Lumea Dreptății», șef local de partid, advocat fără talent, care reușește din pricina prostiei și a imoralității, din pricina lipsei de delicateța sufletească și a lipsei de scrupule. Vineanu, alt advocat, tot din «In Lumea Dreptății», șeful local al celuilalt partid, care reușește cam prin aceleași defecte morale, ce devin calități de adaptare. Aceștia, probabil—de oarece autorul nu ne dă vre-o indicație contrară—s'au născut perfect adaptabili. Zărnescu, președintele de tribunal, tot din „In Lumea Dreptății", care împarte «dreptatea» după interesul mai marilor zilei,—acesta tip de categoria „cumințiților", căci, la început, a fost un om de treabă, care însă, repede, s'a adaptat. Prefectul din „Pană Trăsnea", care se înduioșează așa de tare de «nefericirea» d-rei Menicescu, mai ales cînd aceasta își desface corsetul, în cît condamnarea lui Pană e asigurată fără nici o îndoială. Procurorul, din aceiași nuvelă, advocatul și deputatul Vasiliadi, tot din nuvela aceasta, care pledează cu înflăcărare împotriva lui Pană, căci „datorea acest serviciu prefectului, în schimbul nevestei, pe care i-o luase cu vre-o trei ani mai înainte".—Raul și Sașinca, fiul și nevasta lui Costache Udrescu, care sînt invazia mediului celui nou în însăși casa, în însăși inima neamului Udreștilor.—Prefectul și tot cinbul de cartofori și amatori de mahalagisme din «Două Surori».—Clopotescu chiar (băgați de samă la nu-

mele lui), din „Conu Alecu", în care mediul acesta nou ne e arătat sub alt aspect—mai inofensiv, căci e într'o schiță umoristică—«Buni băeți, ăștia din ziua de azi... deștepți... or fi știind carte multă, dar nu știe să se poarte»... adică *mitocani*, «norod», care jignesc, prin purtările lor grosolane, pe unul din cei de «neam»... etc. etc. etc.

Acest mediu este vulgar și necinstit și cine nu-i are însușirile, nu se poate adapta, e distrus, e nefericit...

Distrușii și nefericiții sînt, mai ales, Pană Trăsnea, Costache Udrescu și Andreiu Rizescu.

Cei dintâiu, Berlescu și seria întreagă, sînt cei *chemați* pentru viață, căci n'au cultură sufletească, n'au sufletul distins, din cauza lipsei de rafinare ereditară și din cauza lipsei de educație.

Fiind ridicați deodată, din clase inferioare, ei vin numai cu pofte, pe care le vor satisface fără umbră de scrupul, însușire admirabilă pentru adaptare în mediul cel nou..—se'nțelege, e vorba în general, ca clasă; desigur că sînt și excepții, dovadă Rizescu—

Cei de-al doilea, Pană, Udrescu, Rizescu, veniți în viață cu un suflet deosebit, cultivat și prin educație, vor fi, prin chiar înălțimea lor sufletească, meniți distrugerii.

Pană Trăsnea, cu viața lui liniștită, închinată florilor și amintirii Elizei, nu mai face parte din lumea cea nouă, creată de nouăle forme de stat și de descoperirea minelor de cărbuni și petrol. Nimene nu-l înțelege, el apare tuturora ca un maniac. Dar, mai ales, el nu mai prezintă nici o valoare,—de pildă vre o valoare „electorală"... Dintr'o întîmplare banală, nemăsurat de importantă pentru el, Pană Trăsnea se pune în luptă cu *mediul*, reprezentat prin profesoara d-ra Melicescu, prin prefect, prin procuror, prin judecători, prin advocați și, însfîrșit, prin întreaga opinie publică. «Sfințenia» sa e un *defect*, nu numai pentrucă îl face neofensiv, dar pentrucă îl face neînțeles, mai mult, pentru că îl face ridicol și chiar odios, dînd aparența de verosimilitate infamei calomnii care se debitează pe socoteala sa, că ar fi avut gînduri de satir pentru frumoasa d-ră Melicescu: „Știau și copiii de șase ani, de ce mizerabilul maltratase pe biata tînără, statornică în virtute"... Și așa se face că Pană Trăsnea își sfîrșește viața de sfînt în pușcărie, *pentrucă*, din mare iubire și bunătate, își dăduse averea pentru înființarea unei școli de fetițe...

Această bună faptă, precum și toată «sfințenia» vieții lui întregi nu-i ajută de loc la proces, unde, nu-i vorbă, Pană Trăsnea nici nu se prezintă! Iar advocatul Moldoveanu—fiul *boerului* Moldoveanu,—om de treabă, nici nu mai are gură să aducă ca argument în favoarea lui Pană Trăsnea curăția vieții acestuia care, chiar în acel moment, își stropia acasă azaliile și mixandrele, căci procurorul—*reprezentantul* societății, adică al mediului celui nou—ar fi exclamat desigur: „Une leçon de géologie, alors!?"...

Pană Trăsnea nu înțelege în ce lume trăește și nici lumea

cea nouă nu-l înţelege: *Calităţile* sale morale nu-s un argument în favoarea sa; dimpotrivă, sînt o discalificare: din cauza lor el sfîrşeşte în puşcărie!

Iar «Neamul Udreştilor» se stinge, pentrucă „civilizaţia", mediul cel nou, străbate chiar în casa Udreştilor, în casa ultimului Udrescu. Costache Udrescu va avea să sufere mult dela mediul cel nou, reprezentat prin nevasta sa Saşinca şi prin fiul său... *Raoul!* Costache Udrescu va suferi mult dela nevastă-sa, pentrucă adună cu pietate documentele trecutului familiei sale, pentrucă-şi îngrijeşte moşia ca un om cinstit şi *pentrucă nu se amestecă în politică* să se aleagă deputat:

— O să mă bagi în mormînt cu nepăsarea dumitale! striga ea. Nu vezi cum îţi trec toţi înainte? Trezeşte-te! Trezeşte-te odată! Urlă tîrgul de ropotul alegerilor şi dumneata stai de silabisit hrisoave, arde-le-ar focul!

— Nu sînt făcut eu pentru asta, mico.

Dar mai ales va suferi mult văzînd *înstrăinarea* vlăstarului său, care începe chiar dela botez prin numele de Raoul ce i-l dă mama sa (în loc de Negoiţă, cum dorea tatăl), continuă prin pensionatul francez, prin învăţătura la Paris, prin viaţa de gomos din Bucureşti...

Dacă în «Pană Trăsnea» mediul lucrează de-afară, aici, în «Neamul Udreştilor», el a pătruns în cetăţuia acestei vechi familii.

Pentruce Pană Trăsnea şi Udrescu sînt inadaptabili? Pentruce, cu alte cuvinte, ei au calităţi morale, care sînt nişte însuşiri nefavorabile adaptării? Pentrucă sînt boeri de „neam", pentrucă viaţa de familie care subţiază, atît a strămoşilor lor, cît şi a lor proprie, a creat în ei un suflet mai deosebit.

Am vorbit altădată («Cîteva consideraţiuni asupra spiritului critic etc.» *V. R.* Anul I, No. 1, 2, 3, 4) despre această clasă socială şi am arătat cum graţie unei vieţi mai culturale de două-trei veacuri, din ea au eşit, mai ales, reprezentanţii asimilării culturii europene în prima jumătate a veacului al XIX-lea, în Romînia.

Această „culturalitate" este şi ea una din pricinile distincţiei sufleteşti a acestei clase. Dar mai sînt şi altele, care se reduc, mai întăiu, *la traiul ei mai uşor*, scutit de asprimea luptei pentru existenţă şi, în acelaş timp, scutit şi de ceea ce am numi azi «cancanurile» politicei, căci această clasă, departe de Domnii Fanarioţi, nu şi-a pervertit sufletul, cum s'a întîmplat cu înnalta clasă boerească, care a devenit un instrument de jaf şi corupţie a ţării, corupîndu-se întăiu ea însăşi; şi apoi la *mediul ambiant*, în care s'a dezvoltat clasa aceasta,—o viaţă liniştită de familie, în mijlocul naturii, o *ambianţă* care subţiază, poleeşte şi prin micile lucruri comune ale vieţii: casa bună, haina fină, mobilele plăcute, mîncarea bună, etc.,—în deosebire, de pildă, de clasa mijlocie ori de cea ţărănească, unde se pot

dezvolta alte calităţi, dar nu acestea pe care le constatăm la mica boerime.

Aşa dar, în cele două nuvele analizate, ni se zugrăveşte inadaptabilitatea unor tipuri care simbolizează o clasă socială. E vorba, deci, de distrugerea unei clase sociale.

Această clasă a fost distrusă de împrejurările moderne ale vieţii romîneşti, personificate în clasa burgheză născîndă şi în profesiile liberale.

Dar «ridicarea noroadelor» a avut de efect şi ridicarea la suprafaţă a unor tipuri de elită din «noroade». Să vedem cum se acomodează aceştia cu mediul. Andreiu Rizescu, eroul din «In Lumea dreptăţii» este tipul lor. Andreiu Rizescu este un învins, sfîrşeşte cu nebunia. Pentruce? Nu avea ştiinţa meseriei sale de advocat? Nu era cinstit? Nu era muncitor? Ba avea toate aceste însuşiri, *şi tocmai din pricina lor e distrus.* Andreiu Rizescu ca judecător îşi face datoria—primul defect; nu îngădue neglijenţă la colegi,—al doilea defect; jenează pe colegi în escamotarea justiţiei,—al treilea defect! *Deci* nu mai poate fi judecător. Ca advocat, el nu ia procese nedrepte,—întăiul defect; caută să împace pe împricinaţi,—al doilea defect; nu face temenele preşedintelui şi oamenilor zilei,—al treilea defect, etc. Are sufletul artist, ceteşte pe Spencer şi Nietzsche, etc., defecte oribile, *ridicole*! Toate acestea şi altele îl fac odios. Şi chiar acolo unde ni s'ar părea că ar putea să aibă o unică satisfacţie—platonică!—în inteligenţa şi cultura sa, acolo e mai ridicol pentrucă acolo e mai *departe* de mediu. Cînd prostul şi bîlbîitul Berlescu îl ridiculiza numind pe Spencer, Laibăr şi pe Nietzsche, Niţă, cînd îl întreba din ce fel de cireş erau tunurile lui Mihaiu Viteazul: cireş dulce ori amar,—«toţi se prăpădeau de rîs»!

Imposibilitatea de a se adapta la mediul acesta, i-o explică perfect lui Rizescu nenea Mache, pensionar bătrîn, prin gura căruia par'că vorbeşte experienţa celor patruzeci de ani de viaţă «modernă» şi «constituţională»:

Ascultă-mă pe mine, eu sînt om bătrîn şi am îmbătrînit în lumea asta a tribunalului. Dumneata nu faci de advocat. S'a isprăvit: nu faci de advocat. *Advocatul, mai ales într'un oraş d'astea micile, va să fie şmecher, şiret şi la dumneata ca la mine în palmă.* Nu te văz eu? *dumitale îţi place altele: cititul, vioara; habar n'ai de lume şi de chichiţele ei...* Afară numai dacă nu vrei să mori de foame.

— Ei bine, dar ăilalţi cum trăesc?

— Care ăilalţi? Păi ţi-i număr pe deşte. Sînt vre-o cinci care cîştigă parale mai bune şi mai mult cu afacerile de cît cu advocătura; dar ca *ăştia n'o să ajungi să cîştigi niciodată, pentrucă n'ai nici situaţia lor politică, nici firea lor,* nici nu începi în condiţiile în care au început-o ei. E! cînd a început advocătura Vineanu şi Berlescu, nu erau aici în oraş decît doi advocaţi şi ăia practicanţi, fără titlu. Azi sînt treizeci; vii dumneata al treizeci şi unulea.... Afară de Vineanu şi de Berlescu, mai e Beneş, Urziceanu şi Amedeu, care cîştigă ceva, ăialalţi abia dacă îşi cîştigă pînea de toate zilele; şi bagă de seamă, nu e unul din ăştia care să n'aibă ca dumneata nici o altă stare, nici legături de rudenii în oraş şi în judeţ. Şi, să mai ştii dela mine, *clientul nu vine la advocatul* c i n s t i t *care ştie carte şi care vorbeşte frumos, se duce la ăl care ştie că are trecere. Uită-te dum-*

neața la Berlescu. Să zici că e vre-un om învățat? Nu e: cum vorbește l'ai auzit: la fiecare zece vorbe „Ăă...ăă...", dar năpădesc clienții la el că e t a r e ș i m a r e.

Cetitul, vioara,—cinstea, iată *defectele* lui Andreiu Rizescu. Lipsa de scrupule, situația de om „tare și mare" iată *calitățile* lui Berlescu. Prostia, incultura, bîlbîiala sînt lucruri care n'au de-a face nimic în chestie, nici în bine nici în rău!

Și d. Brătescu nu putea alege mai bine decît advocătura, pentru a ilustra inadaptabilitatea, căci aici, mai mult decît în alte profesiuni, e vorba de luptă, de concurență, deci aici se poate pune mai bine problema însușirilor morale: care sînt favorabile și care nu triumfului?

Dacă Andreiu Rizescu ar fi fost un Berlescu, sau măcar un Zărnescu, s'ar fi adaptat mai repede sau mai încet.—Dar așa, cu însușirile lui, *nu se putea adapta*. Degeaba îi predică Antonescu, directorul gimnaziului, să se adapteze. Firea lui protestează cu putere și *omenescu!* din el găsește acea nobilă argumentare, pe care am citat'o mai sus:

...Adaptarea la mediu e o condiție de existență, la care se supun orbește plantele și animalele inferioare etc.

Și Andreiu Rizescu nu se adaptează, dar nici nu încearcă să transforme mediul, să ia biciul și să gonească pe zarafi..... Atunci n'ar fi fost un distrus, ar fi fost un luptător....

In „Două Surori", pe lîngă o inadaptabilitate semnificativă: Elena Cioranu, fiica unui *boer* sărăcit, mai e și Iosif Dănescu, casierul. Până să ajungă la această situație, probabil că Iosif Dănescu a trecut prin întîmplări grele, care i-au lăsat o urmă de tristeță, de frică de oameni, o ezitare în fața vieții,—dar, în sfîrșit, a triumfat! Bănuesc că dacă ar fi avut sufletul lui Berlescu, ar fi fost un mulțumit și ar fi ajuns mult mai sus pe scara socială, iar dacă ar fi avut sufletul lui Rizescu, ar fi fost un nefericit! *Nu se putea* ca cu sufletul lui Rizescu *să treacă* prin toată erarhia.... Dănescu însă nu e nici boer de neam, nici un adevărat intelectual,—dar *pe cît* e un suflet distins, pe atîta, *exact*, e și inadaptabil: gradul lui de adaptabilitate e proporțional cu finețea sa morală și cu înălțimea sa intelectuală.... Și fericirea care începe la sfîrșitul nuvelei se datorește distanței care separă pe Iosif Dănescu de Andreiu Rizescu....

Această discalificare, cînd e vorba de adaptare, a calităților morale o găsim în orice țară, de sigur, oricît de civilizată, dar nu până la acest grad. Gradul mai mare pe care-l constatăm la noi se datorește faptului că sîntem într'o epocă de *tranziție*, de transformare, cînd «civilizația» este încă în perioada de instalare,—și aceasta într'o țară în care clasa de jos n'are nici un rol și în care clasele de sus au moștenit psichologia celor 200 de ani de fanariotism. D. Brătescu-Voinești zugrăvindu-ne aspectul tragic al introducerii civilizației la noi,

complectează pe Caragiale care a zugrăvit aspectul ridicol al aceluiași fenomen.... Iar Eminescu a exprimat regretul adinc după dispariția vechei stări de lucruri și mai cu samă după clasa lui Udrescu și Pană Trăsnea....

II

In «Pană Trăsnea» și în «Neamul Udreștilor» eroii sufăr cu resignare, fără „tragedie". Pană Trăsnea, și după moartea nevestei sale, și în urma năpastei care cade asupra sa, sufere în tăcere, își pleacă grumazul fără a se zbuciuma. Și lacrimile, care ni le stoarce, sînt mai mult lacrimi de duioșie. Tot așa e și suferința lui Costache Udrescu: el primește loviturile soartei fără a se zbate. Această *seninătate*, dacă mă pot exprima astfel, a suferinții eroilor, a putut face pe d. Sanielevici să caracterizeze, cu drept cuvînt, pe d. Brătescu-Voinești ca pe un „realist clasic".

Dar toate acestea nu se mai aplică la „In Lumea Dreptății". Aici eroul nu sufere cu rezignare, aici tragedia sa e zguduitoare, și de mai multe ori ne temem să nu se sinucidă. Insfîrșit, după o ultimă criză grozavă, eroul înnebunește. Aici tragedia este teribilă, zguduitoare și lacrămile ce ni le stoarce ea nu sînt de înduioșare, ci sînt de acelea care exprimă zdrobirea cetitorului.

Pentruce această deosebire între cele două nuvele dintăiu și între aceasta din urmă?

Pentrucă în „In Lumea Dreptății" *inadaptabilul* nu mai este nici un bătrîn, dar nici, mai cu samă, reprezentantul unei clase bătrîne, în agonie, muribunde,—care se poate rezigna că piere. Pană Trăsnea *dispare* în orice caz, odată cu clasa lui. Costache Udrescu dispare și el fatal. Ei mor, se poate spune, de ceea ce se numește «moarte naturală»,—și se știe că moartea naturală nu e așa de grozavă; ba, se zice, că o *adevărată* moarte naturală trebue să fie fără durere, fără regret, pentru că este sfîrșitul natural al unei evoluții.—Pe cînd în «In Lumea Dreptății», acel care «moare», e un tînăr și, mai ales, el face parte dintr'o clasă nouă, dintr'o clasă de viitor. El «moare», nu din cauza vrîstei *sale* și din cauza vrîstei *clasei sale*, ci de o moarte timpurie, năprasnică, și toată firea lui protestează împotriva acestei nenaturale nimiciri. Andreiu Rizescu, care poartă în el dorul puternic de viață, nu se poate rezigna; el se zbuciumă, protestează, și nouă ni se sfâșie inima de durere.

O altă cauză, în legătură imediată cu cea dintăiu, a deosebirii dintre «tragedia» acestor două *feluri* de inadaptabilități, e și faptul că, pe cînd Pană Trăsnea și Costache Udrescu au nervii echilibrați, din cauza ereditătii, educației și felului lor de traiu,—Andreiu Rizescu are nervii unui intelectual, e un om cu nervii ascuțiți, cu sensibilitatea exagerată, cu sufletul peste măsură de impresionabil,—și acestea, pentrucă ocupațiile lui, cul-

tura lui, nu numai, prin sine, i-au putut zdruncina echilibrul sufletesc, ci şi prin faptul că ele s'au grefat *deodată*, într'o singură generaţie, pe un creer fără nici o ereditate în acest senz, pe un creer *needucat* printr'o cultură a generaţiilor anterioare....

Aşa dar, aici, eroul fiind tînăr, ca individ şi ca clasă şi apoi un altfel de tip psichic, inadaptabilitatea lui *trebuia* să aibă alt aspect şi d. Brătescu-Voineşti, ca artist desăvîrşit, şi-a schimbat şi *maniera*. Aici d. Brătescu-Voineşti nu mai e acel «realist clasic» de mai înnainte.... «Realismul clasic» de altădată, nu venea numai din pricina autorului, ci şi din pricina obiectului: viaţa redată. Talentul d-lui Brătescu ne apare, în urma acestei consideraţii, şi mai mare.

Şi talentul artistic al autorului e aşa de mare, incît, şi *tot din pricina deosebirilor relevate mai sus*, nuvela «In Lumea Dreptăţii» are şi alte însuşiri, pe care celelalte nu le aveau, însuşiri inerente tipului şi vieţii ce zugrăveşte autorul.

Pană Trăsnea, ori Costache Udrescu, făcînd parte dintr'o clasă care moare de „moarte—aproape—naturală", nu vor muri atît de loviturile mediului încunjurător cît Andreiu Rizescu. Dacă cei dintăiu dispar şi *de la sine*, căci nu mai au ce căuta în mediul cel *nou* ca clasă, cel din urmă dispare numai ca individ din cauza mediului celui nou, fiindcă e *rău*. Şi, din această cauză, în «Pană Trăsnea» şi în «Neamul Udreştilor» autorul n'a zugrăvit mediul decît foarte puţin (şi mai mult ca *nou*), atît cît era necesar să ne explice distrugerea aproape naturală a eroilor săi, pe cînd în «In Lumea Dreptăţii» mediul este zugrăvit pe larg şi cu culori energice, pentrucă numai el explică moartea eroului, a lui Andreiu Rizescu.

Această subtilă înţelegere a împrejurărilor sociale apare uneori în treacăt, dar de un surprinzător adevăr, în nuvelele d-lui Brătescu-Voineşti. Iată, de pildă, Radu Finuleţ, negustorul de altădată, dinnainte de „ridicarea noroadelor", dinnainte de triumful formelor nouă şi de descoperirea minelor de cărbuni şi petroliu.... El, în nebunia lui, pe lîngă alte manifestări, are şi aceasta: «umblă prin mijlocul tîrgului înjurînd pe ciocoi şi lăudînd pe boeri». E caracteristic aceasta pentru un negustor de *altădată*. Clasele se asociază în lupta pentru traiu şi, fiindcă formele nouă—«ciocoii», «parveniţii», creaţiunile formei nouă sociale—au distrus şi pe boeri şi pe negustorii de *altădată*, este natural ca aceste două clase să se simtă, în distrugerea lor, solidare, să aibă simpatie una pentru alta şi—ambele—antipatie pentru clasa cea nouă a «parveniţilor....»

*

Aşa dar, d. Brătescu-Voineşti este poetul tragic al inadaptabilităţii unor categorii sociale în mediul de azi, format prin introducerea civilizaţiei apusene într'o ţară, cum am mai spus, cu clasa de jos fără nici un rol în viaţa socială şi cu clasele

de sus fanariotizate,—civilizaţie neasimilată bine încă şi deci (din toate aceste cauze) avînd mult mai multe defecte şi mult mai puţine calităţi decît civilizaţia din Apus...

Iar toată simpatia d-lui Brătescu-Voineşti este pentru cei inadaptabili şi, de la sine, toată antipatia pentru „civilizaţia" aşa cum o constată autorul. Desigur că această civilizaţie, socotită din punct de vedere istoric şi filosofic, e un pas mai departe spre fericirea, care va fi odată. Dar, nu e mai puţin adevărat, că („progresul omenirii se face cu preţul celor mai mari dureri"), unele *fapte* ce au rezultat din introducerea civilizaţiei apusene au fost şi sînt dureroase. Şi, oprindu-ne numai la faptele care formează materialul nuvelelor d-lui Brătescu-Voineşti, trebue să constatăm că dispariţia acelei clase de boeranaşi, cinstită, cu o viaţă patriarhală morală şi cu o delicateţă desvoltată prin istoria ei, este un fapt peste măsură de dureros. Şi mai dureroasă încă este istoria proletarului intelectual romîn («Andreiu Rizescu»), atunci cînd el e un exemplar de elită, aruncat în lumea aceasta rea şi proastă. Aceste două tipuri omeneşti, unul *întîrziat*, care moare, celălalt *venit prea curînd*, care se zbate dureros, dar care este un prevestitor „al vremilor răzbunătoare", au concentrat toată simpatia d-lui Brătescu-Voineşti.

După cum la Dostojewski, a cărui filozofie se ştie şi de aiurea, dacă cineva e normal e o bestie respingătoare şi dacă e anormal are o scinteie din geniul bunătăţii,—tot aşa la d. Brătescu, dacă cineva e reprezentant, cum s'ar zice, „autorizat" al mediului celui nou, e, prin chiar aceasta, un om prost, fără scrupule, deci un triumfător. Filozofia ce se degajază din opera d-lui Brătescu e că cine trăeşte azi fericit, trebue să aibă o tară morală, numai decît. Bun e sinonim cu inadaptabil, rău cu adaptabil. Şi cei răi sînt fondul negru pe care se mişcă cei *buni*. Şi încă o observaţie: D. Brătescu nu-şi alege niciodată «eroii» nuvelelor dintre cei răi. Toţi eroii săi fac parte din cei delicaţi, din firile alese, din *desarmaţi*.

Şi pentruce simpatia autorului e aşa de puternic îndreptată asupra acestor categorii sociale? Mai întăiu, am putea răspunde că nu ne priveşte. O constatăm, şi atîta tot. Apoi, am putea răspunde că e *natural* să fie aşa, căci suferinţa adevărată, a acelor categorii, trebuia să stîrnească milă şi simpatie într'un suflet simţitor, delicat şi altruist ca al d-lui Brătescu.

Dar, complicînd întrebarea şi cu o alta: Pentruce d. Brătescu-Voineşti *alege* în general această suferinţă şi nu şi altele, ca de pildă a ţărănimii, răspunsul îl vom găsi în *experienţa* personală a autorului. Vom vedea că *această* inadaptabilitate a *văzut'o* mai de aproape, şi *această* inadaptabilitate a *simţit'o* însuşi d. Brătescu-Voineşti.

In opera d-lui Brătescu-Voineşti sînt două bucăţi, un fel de autobiografii morale, «Sîmbăta» şi «Moartea lui Castor», în

care, de data aceasta, boerul și intelectualul nu sînt altcineva decît însuși autorul.

Să vedem ce suflet apare în aceste două bucăți, să vedem cum e sufletul care a creat pe Pană, pe Udrescu, pe Rizescu, să vedem dacă nu cumva acele tipuri sînt, oarecum, exteriorizarea sufletului din «Sîmbăta» și «Moartea lui Castor», să vedem dacă nu înrudirea sufletească ne explică și *alegerea* eroilor și *priceperea* lor și *simpatia* autorului pentru dînșii.

Un lucru pricepem mai întăiu din aceste bucăți: d. Brătescu-Voinești e urmașul unei vechi familii de boeri de neam, dintre acelea despre care am vorbit mai sus.

In „Sîmbăta" și în „Moartea lui Castor", autorul ne zugrăvește viața familiei sale și pe el însuș, din copilărie și pănă în prima tinereță, arătîndu-ne astfel ce însușiri a putut să moștenească de la înnaintașii săi și ce educație a căpătat,—plămădeala din care a crescut și în acelaș timp atmosfera morală în care s'a desvoltat.

Și, de altmintrelea, din toată opera d-lui Brătescu apare clară conștiința ce o are d-sa despre importanța eredității și a educației.

....Boerul Manolache Moldoveanu laudă lui Pană Trăsnea pe Eliza, spuindu-i: „Pe tată-său nu l'ai cunoscut și nici nu-l mai poți cunoaște, căci a murit de sînt șase ani; dar ți-l spuiu eu că era de pus pe rană să te vindeci cu el. Pe Catinca, maică-sa, o s'o vezi și-o s'o iubești. Că dacă este adevărat că ce ese din pisică șoareci mănîncă, apoi tot atît de adevărat e, că ce se trage din neam bun, bun o să fie".... Și, acelaș lucru se aplică și la autorul nostru.... Și noi avem norocul să cunoaștem neamul din care se trage el, căci ni l'a zugrăvit admirabil în aceste două bucăți de care vorbim.

El a zugrăvit viața așezată și liniștită de familie, în care a văzut lumina zilei și a crescut în vremea cînd omul se formează,—viața cu aceiași zi de paraclis sîmbăta după amiază, slujită de acelaș preot, bătrîn ca vremea, cu aceleași povești frumoase și morale la masă, pentru copii, cu aceiași vizită a „cocoanei mari", cu aceiași prăjitură și cu aceiași glumă a tatălui despre guvernanta căreia nu-i place cutare dulce: „orz pe gîște", cu aceleași suspinuri ale bunicăi înnaintea portretului bunicului din salonaș, cu aceiași discuție despre pelargonii și ațalii, cu acelaș «drag loton», cu aceleași porecle ale bilelor, cu aceiași oră de culcare, cu aceleași desmierdări ale bunicăi în odaea de culcare a copiilor;—silueta nobilă a mamei, care «făcea crucile încet și frumos cum nu le mai face nimeni»;—silueta bunicăi, care, «aproape de sfîrșitul basmului și al mesei» intra în sufragerie „maestoasă", așezîndu-se pe un scaun «adus cu grabă, între tata și mama»;—silueta tatălui, „cu mînile murdare de pămînt din florărie", îndrăgostit de florile sale;—salonașul cu „perne cusute cu lînă" și cu «scaune îmbrăcate cu peticuțe de mătase, așezate și cusute cu măestrie de mama»;—siluetele

copiilor—„noi ridichiile"—„jucîndu-se sub ochii plini de dragoste ai tatei și ai bunicăi";—adolescența sa fericită;—și ne-a spus'o singur:

...ce mare lucru e pentru cineva să aibă părinți cinstiți, buni și uniți: o mamă care se lipsea de toate pentru copiii ei,—un tată în fața căruia toți se descopereau cu respect,—o casă bătrînească moștenită din moși-strămoși, și slugi îmbătrînite în curte, iubitoare și credincioase....

După această viață scumpă va regreta întotdeauna d. Brătescu-Voinești. Iar oamenii ideali vor fi aceia care au dus asemenea viață. Simpatia sa va fi pentru asemenea oameni și, prin radiare a simpatiei, pentru tipurile congenere a tuturor delicaților, și a delicaților care n'au ce căuta în lumea brutală și vulgară. Eroii nuvelelor sale din asemenea tipuri îi va alege.

Dar omul care duce o asemenea viață, care este presupus pentru o asemenea viață, nu poate fi nici un om de nimic, care se adaptează grație obtuzității sale morale, nici un om tare, care poate sfida și brava mediul!... Acea liniște, cu *aceleași* fapte domoale care se repetă mecanic, acea viață plină de mixandre, de pelargonii și de ațalii, duce deadreptul la dispariție în mediul zugrăvit de d. Brătescu-Voinești și pe care-l cunoaștem cu toții.—Acestui mediu nu-i poate rezista nimic și...

...La pierderea lui (tatălui) moartea nu l'a luat numai pe dînsul,—iubitul, dus la groapă într'o zi de toamnă rece și ploioasă,—ci a luat cu ea tot rostul neamului nostru, acum atît de risipit.—Mă întrebam și nu-mi puteam răspunde, ce ne *despărțise așa și pentruce nu veniam să trăim cu toții împreună*, cu mama, îngrijind'o, ajutînd'o. Nebuni ce eram! Dar negreșit, cît mai în grabă, aveam să mă întorc lîngă dînsa și să încep a reclădi fala casei noastre, dărmată de suferința morții.—*„Ă! dar e peste putință!" îmi ziceam tot eu"*....

Da! Peste putință, căci mediul cel nou nu o mai îngăduia. D. Brătescu-Voinești, fiu al vremilor moderne, trebuia să urmeze altă cale,—să intre în lumea vijelioasă modernă, unde se cer alte însușiri pentru a trăi. D. Brătescu-Voinești trebuia să ajungă un intelectual, un «proletar intelectual», ca să întrebuințăm un termen la modă acum cincisprezece ani,—și a ajuns, în adevăr, advocat în Tîrgoviște,—în Tîrgoviște, perfect, căci e mai frumos de cît în București; advocat însă... cel mai fin scriitor romîn.... E caracteristic pentru faza actuală a culturii romînești, cînd scrii pe Pană Trăsnea, dar trebue să trăești din advocatură!

Dar acest „advocat" aducea cu sine un suflet delicat, așa cum i-l lăsară „din bătrîni, părinții din părinți", așa cum se formase el în acea atmosferă zugrăvită în „Sîmbăta" și în „Moartea lui Castor", și rafinat încă prin o distinsă cultură intelectuală.—Și acest om a putut, deci, cunoaște de aproape și o altă stare sufletească, o altă inadaptabilitate, aceea a unui adevărat intelectual, dar lipsit de energia de a se ridica răzbunător împotriva mediului....

Toată această *experienţă* a vieţii o vom găsi depusă în opera sa,—şi ea ne va explica toate simpatiile şi antipatiile autorului.

Pană Trăsnea, omul de neam boeresc, delicat, care se îndeletniceşte exclusiv cu florile şi cu lucruri migăloase, îndeletniciri care nu pot fi excluzive decît pentru acela care e *în afară* de lupta pentru traiu, Pană Trăsnea, cu care se isprăveşte o veche familie; Costache Udrescu, pe lingă care trece prezentul fără să-l priceapă, dar pe care acest prezent îl distruge pătrunzînd chiar în inima casei sale, pe cînd el—ce contrast admirabil şi duios!—se afundă tot mai mult în trecut, în trecutul neamului său, murind de acel «trecut» şi dîndu-şi sufletul odată cu evocarea Udreştilor din documente de sute de ani,—pe aceştia d. Brătescu-Voineşti îi cunoaşte şi-i iubeşte, îi idealizează şi regretă după dispariţia lor, zugrăvind în acelaş timp prezentul, respingător, pentru că ei nu sînt decît acel bătrîn iubitor de mixandre şi aţalii din «Sîmbăta», cu moartea căruia s'a dus „tot rostul neamului" său....

Pe Andreiu Rizescu, sufletul cinstit şi artist, care nu se poate adapta la mediu din pricina calităţilor sale şi pe Iosif Dănescu care se adaptează într'un chip cam lamentabil din pricina relativei sale superiorităţi sufleteşti, d. Brătescu-Voineşti i-a cunoscut, i-a văzut, i-a fost milă de dînşii, i-a priceput,—pentru că.... *de se narratur fabula....*

Şi faptul că în „In Lumea Dreptăţii", d. Brătescu-Voineşti nu mai este acel „realist clasic" de altădată (pe care l'am explicat şi prin obiect: viaţa zugrăvită), se mai explică şi prin autor, căci amintirile „Sîmbetelor" de altă dată sînt tot mai vechi, iar inadaptabilitatea intelectualului o simte tot mai mult. Şi—ceea ce este probabil—dacă d. Brătescu-Voineşti va merge de acuma mai cu samă în această direcţie, opera sa va deveni mai semnificativă ca critică socială, mai *revoluţionară*, pentrucă triumful mediocrităţii şi necinstei împotriva a ceea ce e superior şi viabil e o nedreptate mai mare, mai interesantă, mai *adevărată*, decît triumful aceleiaşi mediocrităţi împotriva unei clase care, *fatal*, se stinge.

Şi, odată sufletul acestui scriitor îndreptat, cu milă, spre fiinţele nenorocite, părăsite, *străine* într'o lume neprielnică, el a putut pricepe tot felul de inadaptabilităţi: „Magheranul," sfărmarea celei din urmă iubiri a unei biete bătrine, odată cu sfărmarea unui ghiveciu de magheran, zdrobit cu prilejul unei manifestaţii studenţeşti—...tot mediul cel nou.—„Un om," istoria unei decăderi sociale, în care se păstrează încă un înnalt *omenesc*: duioasa atenţie a bătrînului agent de percepţie pentru nevasta sa, pentru care, cu toată timiditatea lui, cere nişte „mixandre", căci: „grozav îi plac mixandrele nevesti-mi".—„Microbul", istoria torturii morale, a unui nefericit dezarmat, de către

cea mai urîtă speţă de triumfători.—„Inspecţie", zugrăvirea chinurilor ridicole la care sînt supuşi soldaţii pentru a pricepe *formele nouă*, introduse în armată.—„Intîmplare", în care un biet burghez naiv şi simplu îşi arată, în felul lui cam ridicol de a gîndi şi a se exprima, durerea vieţii sale, pricinuită de estropiarea copilului său.—„Puiul", care, oricît ar fi o schiţă pentru copii, e o capodoperă a literaturii romineşti, simbolizarea soartei acelora pentru care are predilecţie autorul, şi care-şi are păreche, în acest gen, pe *Rîndunel* al lui O. Carp,—puiul acela de prepeliţă care, în toamna tîrzie, rămîne părăsit de tot ce a fost pentru el lumea aceasta şi moare, îndurerat şi singur, „cu degetele ghiarei împreunate ca pentru rugăciune"....

Dar voiu continua, oprindu-mă mai în special asupra însuşirilor artistice ale acestui creator şi asupra tecnicei nuvelelor sale.

G. Ibrăileanu

Viața Romînească în Bucovina

— Teatrul —

Într'un număr precedent al revistei *), am vorbit despre primele reprezintări teatrale ce s'au dat la noi în țară și am insistat pe larg, bazîndu-mă pe mărturiile contimporanilor, asupra rolului important ce l'au avut acele reprezintări pentru întărirea vieții naționale dela noi. O serie de reprezintații dată de trupa de subt direcțiunea lui Millo, care'și cîștigase și pînă atunci o reputație de actor escelent, ar fi putut întări și mai mult mișcarea începută. Vizita lui Millo, care urma să aibă loc în anul 1868, fu amînată însă pentru timpuri mai favorabile; iar pînă la sosirea lui, își anunță un alt director de trupă și artist de valoare vizita sa: *M. Pascali.*

În anul 1869 a dat Mihail Pascali cu trupa sa o serie de reprezintații în Cernăuți. Stagiunea a durat dela 3/17 Iulie—20 Iulie (1 Aug.). În înștiințarea publicată de comitetul Societății se aflau și următoarele pasaje, puse acolo după dorința artistului: „Artele și științele nu sînt locale, ele nu se adresează unui individ, unui popor, unei țări, ele, ca și viața, ca și lumina, sînt generale, sînt universale. Ori unde este viață, ori unde este inimă și inteligență, artele și științele își găsesc centrul său (!) de desvoltare. Cu aceste cuvinte *artistul* Pascali și Societatea sa se adresează la publicul din acest oraș, din această țară. Ca *artist*, el speră să procure o delectare prețioasă inimilor culte, și un serviciu important desvoltării intelectuale. Ca artist *romîn*, el cearcă să arăte consingenilor săi, ce prețios lucru este cultivarea artelor pentru popor și să se proabe (!) celorlalte popoare, că și Romînii doresc, iubesc și se ocupă ca toate națiunile culte, de arte și de științi, singura cale care conduce pre o națiune la stimă, la respectul general și la prosperitate.

Repertoriul ce se va juca se compune din cele mai mari capodopere dramatice jucate pe toate teatrele imperiale și regale din Europa, cari au avut aprobarea Europei întregi și onoarea de a fi vizitate de toate capetele încoronate.

*) Vezi „*Viața Romînească*". Vol. III No. 9 pag. 419.

Cît pentru repertoriul *național*, el se va compune din operele cele mai alese, mai meritorie și mai demne, ale celor mai renumiți autori romîni". *)

Repertoriul acestei stagiuni s'a compus din următoarele piese:

1. *Supliciul unei femei*, dramă în 3 acte de *E. de Girandin.*
2. *Odă la Elisa*, comedie într'un act de *V. A. Ureche.* / *Gură căscată*, canțonetă de *V. Alecsandri.* / *Doi sfioși*, comedie într'un act de *C. Bălănescu.*
3. *Ștrengarul de Paris*, comedie în 2 acte.
4. *Domnia slugilor*, comedie în 3 acte cu cîntece.
5. *Mihai Bravul după bătălia dela Călugăreni* tablou național de *D. Bolintineanu* și *M. Pascali.* / *Procopsiții*, comedie cu cîntece într'un act. / *Piatra din casă*, comedie într'un act de *V. Alecsandri*
6. *Femeile limbute*, comedie în trei acte trad. de *M. Pascali.* / *Idei Rosca*, gardist național din Iași, canțonetă de *T. Bozan.*
7. *Vasile Lupul*, domnul Moldovii dramă națională în trei acte de *M. Pascali.*
8. Necunoscută.
9. *Nebunia și durerea*, dramă într'un act. / *Nevasta trebuie să-și urmeze bărbatul*, comedie într'un act, trad. de *M. Pascali.*

Beneficiu: *Domnul încarcă tot*, comedie în trei acte de *M. Pascali.*

10. *Amicii falși*, comedie în patru acte de *V. Sardou.*

Pascali a obținut în Bucovina un „*succes strălucit*".

În lipsa unor izvoare romînești—nu exista nici un jurnal romînesc în Bucovina—din care ne-am putea informa mai amănunțit despre succesul obținut de trupa de subt conducerea lui M. Pascali, sîntem nevoiți a consulta ziarele germane, care apăreau pe atunci în Cernăuți.

Ziarul „*Czernowitzer Zeitung*", organ oficios, are în numărul său 111 (an II) o notiță mai lungă, scrisă probabil de un Romîn, în care aflăm și următoarele șire:

„Cine a asistat la această primă reprezintație a trupei romîne de teatru și cunoaște numai întrucîtva limba romînă și are numai ceva simț artistic și-a pus în gînd mergînd spre casă, ca să vie și la proximele reprezintări, atît de plăcută (bogată în senzații) a fost această seară. „Și scriitorul acestor șire își amintește că a primit astfel de impresii ca celea dela reprezintarea de a seară numai pe vremea cînd cerceta foarte adese teatrele vieneze, și anume, mai că numai la bine cunoscutele teatre ale curții din reședință, în special în „Burgtheater".

În deosebi e remarcat jocul lui *Pascali* și al d-nei *Dimitrescu.*

*) Vezi: *Dr. I. G. Sbiera*, Familiea Sbiera p. 192.

Două numere mai tîrziu (No. 113), aflăm o altă notiță, care se ocupă de cele 5 reprezintări dintăiu. Aici aflăm și pasagiul următor:

„Ne mărginim deci dară să observăm, că jocul în ansamblu a tuturor artiștilor ce s'au produs pînă acuma (am numărat la cele dintăiu 4 seri, 5 doamne, 9 domni și talentatul copil Ianoliu) a fost foarte reușit. Unii actori s'au distins atît în joc, cît și în dicțiune, atît în rolurile comice, cît și în cele serioase, toți ceialalți au fost însă mai mult sau mai puțin bine.

O impresie plăcută a făcut bunul gust în alegerea costumelor, a garderobei și a sceneriei, ba noi mai adăugim și frecventarea numeroasă a reprezintaților".

Despre piesa *Vasile Lupul, Domnul Moldovii*, dramă națională în 3 acte de Pascali, scrie iarăși un Romîn în No. 115: „Unitatea acțiunii, sublimul ideilor, efectul dramatic și jocul au corespuns pe deplin așteptărilor încordate ale publicului foarte numeros, așa încît succesul piesei se poate numi hotărîtor și toți au părăsit reprezintarea mulțămiți".

Ultima reprezintare a acestei trupe s'a dat cu piesa *„Amicii falși"* (Nos intimes) de *V. Sardou*. În numărul 122 aflăm o notiță, care poartă inițialele *G. Br. W.* (ceea ce ar putea să însemne George Baron Wassilko), din care cităm pasajul cel mai însemnat:

„Eu care nu văzusem până atuncia vre-o piesă în limba romînă, eram foarte curios să văd această îndrăzneață încercare, am mers în sala de teatru cu părerea formată, ca să văd în cazul cel mai bun o trupă mai bună de provincie și cînd colea—ce să vezi—am fost convertit.

Acest fin tablou sufletesc, această fotografie deosebit de exactă a vieții parisiene, această putere a poetului adulteriului, care lucră adese cu elemente baroce mai mult pe sama efectului scenic și teatral, decît a celui dramatic, dialogul plin de spirit, efectul final al actelor, toate aceste au fost interpretate de ansamblu cu o finează și căldură, cu o preciziune și îngrijire minuțioasă în ce privește ansamblul, încît am fost captivat de impresia armonică a întregului și am capitulat, și din batjocoritorul plin de îndoială, s'a desvoltat un admirator sincer".

Autorul laudă jocul lui *Pascali* și al lui *Bălănescu*, despre care zice, că face efect comic din natură și încheie:

„Totul a concurat ca ansamblul să fie într'adevăr escelent și să arăte ce poate face o conducere circumspectă chiar pe scena de aici; de aceia onoare artiștilor, cărora arta nu li'i meserie, ci numai—artă".

Nici anul 1870 n'a remas lipsit de reprezintații teatrale; doamna *Fany Tardini* fu angajată, a treia oară, pentru opt reprezintațiuni în abonament, pe care le dădu în primăvara acelui an. Majoritatea pieselor ce s'au jucat erau cu conținut național.

Un deosebit eveniment artistic și național fu însă venirea *„celebrului Millo"* în primăvara anului 1871. Stagiunea a durat dela 27 Iunie (9 Iulie)—13/25 Iulie 1871. S'au dat zece reprezintări și două beneficii.

Trupa era compusă din 22 membri; repertoriul format din piesele următoare:

1
- *Ciobanul romîn*, canțonetă națională de *M. Millo*.
- *Millo director* sau *Mania posturilor*, vodevil de *V. Alecsandri*.
- *Paraclisierul* sau *Florin și Florica*, vodevil de *V. Alecsandri*.

2
- *Prăpăstiile Bucureștilor*, comedie în trei acte cu trei tablouri de *M. Millo*.

3
- *Paraponisitul*, canțonetă comică de *V. Alecsandri*.
- *Fărmecătoarea*, vodevil național în 2 acte de *E. Carada*.

4
- *Corbul romîn*, vodevil național de *V. Alecsandri*.
- *Chira Nastasia* sau *Mania pensiilor*, canțonetă comică de *V. Alecsandri*.
- *Cinel-cinel*, vodevil într'un act de *V. Alecsandri*.

5
- *Baba-Hirca*, operetă în două acte cu un tablou de *M. Millo*.

6
- *Soldații romîni*, vodevil național într'un act.
- *Paraponisitul*, canțonetă de *V. Alecsandri*.
- *Kir Zuliaridi*, comedie într'un act de *V. Alecsandri*.
- *De-aşi fi iubită gingașă floare*, cîntec de *V. Alecsandri*.

7
- *Omul care'și ucide femeia*, comedie în două acte trad. de *M. Millo*.
- *Chira Nastasia*, canțonetă de *V. Alecsandri*.

Beneficiu
- *Cucoana Chirița la Paris*, canțonetă de *V. Alecsandri*.
- *Am spus florilor frumoase*, poezie de *D. Petrino*, muzica de *Flechtenmacher*.

8
- *Trîntorul* sau *Educațiunea străină*, vodevil în un act de *M. Millo*.
- *Paraclisierul* sau *Florin și Florica*, vodevil de *V. Alecsandri*.

9
- *Nunta țărănească*, vodevil național într'un act de *V. Alecsandri*.
- *Pricopsiții*, comedie în un act de *M. Millo*.
- *Cucoana Chirița in Paris*, canțonetă de *V. Alecsandri*.

Beneficiu
- *Barbul Lăutariul*, canțonetă de *V. Alecsandri*.
- *Muza dela Burdujeni*, comedie în un act de *C. Negruzzi*.
- *Poetul romantic*.

10
- *S'au pus în slujbă Paraponisitul*, canțonetă de *M. Millo*.
- *Boierii și țăranii*, operetă națională în două acte de *M. Millo*.

Repertoriul se compunea deci, cu puține abateri, din piesele lui Millo și ale lui Alexandri.

Despre succesul acestor reprezintări, care a trebuit să fie deosebit de mare, aflăm din izvoarele noastre numai cît următoarele șire: „Publicul a rămas încîntat de poznășiile artistului *M. Millo* și l'a încununat cu

o cunună de laur, lucrată 'n argint". *) În lipsa știrilor mai amănunțite din izvoare romînești trebue să ne folosim și aici de cele străine. Ziarul *„Cz. Zeitung"* face la sosirea lui Millo un apel călduros către toți Romînii, dară și către celelalte naționalități să sprijinească teatrul, amintește că Millo e cel mai mare artist romîn și totodată autor dramatic recunoscut și că s'a validitat pe scena din Paris, eară ceilalți artiști și-au cîștigat renume pe scenele italiene. Privitor la succesele obținute de trupă, cităm dintr'o recensiune din acelaș jurnal pasagiul:

„Trupa romînă de teatru de subt direcția d-lui Millo ni-a dat pînă acum trei seri foarte plăcute, cum nu sintem obicinuiți a vedea adese în Cernăuți.

Atrași de numele renumitului Millo, cunoscut tuturor Romînilor, s'au adunat în sala de teatru locuitori din toate colțurile și părțile Bucovinei și ni s'a dat din nou o dovadă îmbucurătoare de stăruința ce o depun Romînii pentru ridicarea artei și a literaturii. Încintător a fost să vezi adunați cu toate greutățile ce se opun, un număr însemnat de băștinași ai țării noastre, în inimile cărora melodiile dulci fărmecătoare ale doinei au pătruns adînc.

Neintrecutul joc al probatului artist Millo, a aflat în mijlocul nostru recunoștința meritată, și entuziazmul național creștea la jocul său din ce în ce tot mai mult și fie-care cuvînt al lui a fost însoțit de aplauze fără sfîrșit. Noi trebue să'l comparăm într'adevăr cu cei dintăi actori-corifei din Europa. Comic în înțelesul adevărat al cuvîntului, este d. Millo o apariție atît de fină și estetică, ca și care alta am avut ocazie a vedea numai pe cele dintăi scene din Europa. D. Mincu a stîrnit ca al doilea comic încă aplauze puternice. D-nele *Popescu, Lina și Ilina*, tot așa Alexandrescu și Ellescu ni-au dat probele cele mai infailibile despre măestria artei lor. S'au dat mai multe piese, dintre care remarcăm mai ales: Fărmecătoarea, Paraclisierul și Paraponisitul".

„De aici înainte—astfel încheie prof. I. G. Sbiera partea privitoare la mișcarea teatrală—a intrat o pauză în reprezintațiunile teatrale romînești, din cauza prea marei încordări a publicului și a unor zizanii virîte pintre dirigenții culturii naționale de către niște înrîurinți necurate și rivalități neîndreptățite".

Rămînînd ca în altă legătură să arătăm începutul activității trupelor de diletanți de la noi din țară, continuăm aici cu expunerea activității ce au desvoltat acele trupe din țara-mumă, cari s'au abătut pela noi fie din dragoste pentru frații uitați și părăsiți, fie numai esclusiv din motive de speculație. Astfel, că capitolul acesta să ne arăte icoana complectă a activității acestor trupe la noi în țară, dară să fie totodată și istoricul legăturilor ce le-am întreținut pe acest teren cu țara-mumă.

Pentru 9 Iulie 1882 era anunțată o serie de 10 reprezintațiuni, pe cari avea să le deie trupa ce sta subt direcțiunea lui *M. Millo*; ele nu s'au dat, din care motive nu ni'i cunoscut.

În Mai 1884 trupa *Lugoșian* dela teatrul „Dacia" din București dădu cu ocaziunea trecerii sale prin Bucovina o singură reprezintație. Programul ei a fost cel următor:

Revista artistului, epizod în 7 cînturi de *P. Ghica*.

Cucoana Chirița în Paris, canțonetă comică de *V. Alecsandri* executată în costum de damă.

„D'ale noastre", versuri satirice la ordinea zilei;

Asta o sciu, Moda cucoanelor, Nevasta furată.

Căpitanul Petre, versuri de locotenent-colonel *Merșescu*.

Comme à vingt ans! romance française par *E. Durand*.

Țăranul dela munte, epizod național cu cîntece poporale, rol creat și jucat numai de d. Lugoșian.

Sîmbătă în 13 Iunie 1885 începu *Societatea dramatică bucureșteană* o serie de reprezintări în Cernăuți. Trupa era formată din *C. Nottara* cu soția sa *Amelia*, d-na *Aristița Manolescu*, apoi *P. Gusti, M. Dimitrescu, N. Petrean, A. Catopol, N. Caludescu, I. Gligorescu, Gr. Gabrielescu* și d-na *A. Alexandrescu*.

În cele următoare dăm șirul reprezintațiilor însoțite de cîteva aprecieri. Aceste aprecieri au fost publicate în *Familia* d-lui Vulcan și au de autor pe corespondentul bucovinean de atunci al acelei reviste, pe d. *Dionisie Olinschi-Olinescu*, actualminte profesor în Romînia, cunoscut prin cîteva cercetări istorice și prin temeinice studii de archeologie. Valoarea acestor corespondențe se poate abia astăzi aprecia după merit; fără dînsele ar domni un întunerec complect asupra vieții culturale, sociale și naționale a Romînilor bucovineni, căci lipsindu-le acestora jurnale periodice sau apărînd aceste—ca Revista politică—numai în intervale mari, multe evenimente însamnate se petreceau fără a fi înregistrate după merit.

Cu drept observă deci d. Olinescu într'o scrisoare a sa, în care face reflecții asupra anului 1885, că „dacă va dispare subsemnatul nici n'o să știe gazetele romîne din alte locuri, că există Romîni în țară", căci dealtmintrelea numai la alegeri se umplu gazetele din Ardeal și Ungaria de corespondențe bucovinene.

Sîmbătă 13 Iunie 1885. Fîntîna Blanduziei.

Raportorul constată „că publicul romîn într'un restimp de 10 ani s'a mărit foarte mult în Cernăuți; încă 15 ani și atunci vom putea susține cu ușurință peste tot anul un teatru romîn în Cernăuți". Cît de tare s'a înșelat raportorul optimist în privința aceasta, ne-o dovedesc stările triste din ziua de astăzi, după 21 de ani de așteptare!

*) Toate aceste știri le datorim d-lui profesor *I. G. Sbiera*, care ni le-a păstrat în cartea sa citată până acum de mai multe ori: *Familia Sbiera*—Amintiri din viața autorului. Ele ne sînt cu atît mai prețioase cînd considerăm, că în restimpul acesta nu apărea nici un organ de publicitate romîn și dacă nu le însemna el, s'ar fi pierdut de sigur, ceea ce ar fi însemnat o pierdere foarte mare pentru istoricul vieții noastre culturale.

„Domnii Nottara, Gusti şi doamnele Manolescu şi Nottara sint într'adevăr adevărați artiști și scena romină trebuie să fie mîndră de ei. D. Nottara ni apare în Horațiu ca un adevărat tip roman și orice mișcare ni reaminte (sic) amintiri din lumea romană".

Revista *„Romänische Revue"* din Viena (I Jahrg. I Heft S. 64) amintind de primirea sărbătorească și entuziastă ce li s'a făcut la sosire, scrie despre reprezintarea de Simbătă următoarele șire:

„Fintina Blanduziei", minunata dramă a lui Alexandri a obținut succese extraordinare. Rominii pleacă din orașele învecinate în cete mari spre Cernăuți ca să asculte aici limba dulce a bardului din Mircești și să admire jocul escelenților artiști romini".

Luni 15 Iunie. Bărbatul și amantul, comedie într'un act. *Schinteia*, comedie într'un act de Pailleron, trad. din franceză.

Aristița Manolescu a declamat *Sburătorîul lui Eliade, Dimitriadi: Vara la țeară.* Cronicariul laudă jocul succes al artiștilor și modul declamării și urmează: „Regretăm foarte mult, că foarte puțin public era adunat în acea seară. Boerii erau mai că absenți toți și parterul era slab ocupat. Se înțelege că prin astfel de interpretări a sprijinirii cauzei naționale n'om duce departe. Teatru romîn avem arare ori în țeară și dacă atuncia ne arătăm indiferenți, manifestăm lipsă de simțămînt național și documentăm nevrednicia noastră pentru un traiu național".

E dureros să constatăm, că acest fel de a înțelege sprijinirea cauzei naționale a devenit permanent și fatal pentru dezvoltarea vieții culturale.

Marți, în 16 Iunie: Minciunosul comedie în 2 acte de *St. Velescu. Domnul Choufleuri*, operetă într'un act tradusă de *G. Bengescu* și muzica de *Offenbach.*

În piesa a doua au esceiat Nottara și Gabrielescu ca cîntăreți.

Vineri, în 18 Iunie s'a dat actul al 4-lea din Hamlet cu Aristița Manolescu în Ofelia, actul II din Ovidiu cu Aristița în Iulia. În sara aceasta a escelat Aristița, despre care cronicarul scrie: „Multe încă la d-nia ei ne sună a convenție și școală, multe-s imitare orbișă a naturei, dară cu toate acestea e o artistă foarte mare și mîndră trebue să fie nația romînă de artista Aristița Manolescu!"

Duminică, în 21 Iunie (beneficiul d-nei Amelia *Nottara*): *Angelo Malipieri*, dramă în 4 acte de *V. Hugo*, trad. de *C. Negruzzi.*

Luni, în 22 Iunie: *Fintina Blanduziei* (repriză).

Marți, în 23 Iunie ultima reprezintație: Ovidiu actul II-lea, în care ciștigă victorie d-na Manolescu. *O Schinteie* și *D-nul Choufleuri.*

„D. *Catopol* e un foarte bun actor. Tinărul acesta o să devie cîndva mîndria Teatrului național din București:"

În anul 1887, în luna Noemvrie sosi în Cernăuți pentru o serie de 7 reprezintații Societatea dramatică romînă „Concordia" subt direcția Lache Chirimescu. Personalul se compunea din Lache Chirimescu, Ioan

Angelescu, Nicolai Constantinescu, Nicolai A. Bogdan, Ioan Proca, Ilie Filipescu, George Niculescu, Vasile Cristean, Grigore Buzdugan și d-nele: Elena Albescu, Alexandrina Poenariu, Aristița Leon, Adela Botez și d-ra Florica Albescu.

Prima reprezintare s'a dat în 22 Noemvrie, cu următoarele piese: *Moștenirea* de la răposata, comedie într'un act de *D. R. Rosetti.* *Marquisa de Pompadour*, comedie într'un act de *Mollé* trad. de *N. A. Bogdan.*

Gentilhomme trad. *N. A. Bogdan.*

Un trintor cît zece de *M. Millo.*

Pădurea de la Bordea de *T. Porfiriu.*

Raportorul laudă jocul lui Chirimescu și N. A. Bogdan, care escelase prin finează deosebită și studiu profund în piesa „Marquisa de Pompadour". „Publicul—încheie raportorul—era foarte încîntat de jocul teatrului romîn „Concordia" și se depărtă cu suvenirile cele mai plăcute.

A doua reprezintație, în 27 Noemvrie: Rotarîul și Băneasa, epizod din domnia lui Tudor Vladimirescu. Raportul sfîrșește: „Publicul era încîntat de piesa și interpretarea ei decătră actorii romîni, cari cu o dexteritate rară știură de a mănținea rolurile lor".

La a treia reprezintare s'au jucat următoarele piese:

Cei însurați mă fac să rîd, comedie în 2 acte trad. de d-na *A. Poenariu.*

Jean Marie, dramă într'un act de *A. Theuriet*, trad. de *Friedr. Damé.*

Doi soldați romîni, comedie vodevil într'un act de *Mihălescu.*

„Ansamblul era foarte bine ales și jocul artiștilor din astă seară foarte bun". Raportorul laudă jocul ales al d-nei *Poenariu* în drama *Jean Marie* și al lui *Angelescu* în rolurile comice. O judecată stereotipă, care se repetește regulat e că piesa „fu foarte bine jucată și *publicul nu mai eșise din ris*". Și dealmintrelea sînt pe ici colea aceste dări de seamă cam prea uniforme.

Joi, la 1 Decemvrie s'au dat următoarele piese:

Cimpoiul dracului, comedie vodevil în 2 acte trad. de *E. Carada.*

Un mire cu perucă, comedie într'un act, trad. de d-na *H. Asenescu.*

Doi țărani și cinci cîrlani, comedie vodevil într'un act de *C. Negruzzi.*

Judecata raportorului e foarte favorabilă, toate piesele fură executate cu preciziune și interpretate cu îndemînare artistică.

A cincia reprezintare s'a dat *Vineri*, în 2 Decemvrie. S'au jucat:

Frica e ruptă din raiu, comedie vodevil în 3 acte de *M. Millo.*

Căpitanul Tunde-de-aur, comedie într'un act de E. Carvance trad. de *N. A. Bogdan.*

D. Bogdan, care a jucat în rolul Căpitanului „dispune de un talent deosebit și rar dramatic și promite un viitor mare". „Teatrul însă

—continuă recensentul—a fost foarte rău cercetat. Se vede că degeaba-i! Cernăuțul a fost și este prăpastia teatrelor".

Duminică în 4 Decemvrie s'a dat a șesa reprezintație cu piesele:

Rînitul în fața Griviței, comedie în versuri de *C. Nicolau*.

Mireasa fără mire, comedie vodevil în 2 acte, tradusă din franțuzește.

Peatra din casă, comedie vodevil într'un act de *V. Alecsandri*.

În *Mireasa fără mire* a plăcut îndeosebi jocul fin al d-lui N. A. Bogdan.

Ultima reprezintare s'a dat în 6 Decemvrie, în beneficiul d-nei Alexandrina Poenariu cu următoriul program:

Singurătatea unui holteiu, vodevil într'un act și două tablouri de *Const. cav. de Stamati*.

Morărița de la Marly, vodevil într'un act de *Melesville*, trad. de *T. Porfiriu*.

Vlăduțul mamei, comedie într'un act de *Lupescu*.

Cinel-cinel, comedie cu cîntece într'un act de *V. Alecsandri*.

În sara aceasta escelară în joc d-nii Bogdan, Chirimescu și d-na Poenariu. „Piesa: *Singurătatea unui holteiu* prin disfășurarea ei nimerită încîntă foarte mult pe (!) publicul adunat". D. *Angelescu* delectă cu jocul său nimerit în Vlăduțul mamei și publicul „*nu mai eșia din rîs*". În *Morărița de la Marly*, d. *Bogdan* jucă cu o dexteritate rară pe bătrînul marchis de „Gaillard".

Din Cernăuți trupa plecă la Siret unde dădu o reprezintare, la Rădăuți, unde dădu două și la Suceava unde a dat vr'o 8 reprezintații. Despre reprezintațiile din Siret și Rădăuți n'avem nici o știre, despre cele din Suceava avem un raport în *Revista politică*, anul II No. 16, care apărea în Suceava. Din aceasta reproducem cîte-va părți mai marcante.

„Trebue să mărturisim, că nu ne-am așteptat să vedem o trupă atît de bună în Suceava. Atît piesele reprezintate—erau în cea mai mare parte acelea din Cernăuți—cît și jocul artiștilor au mulțămit cu desăvîrșire publicul. Cîți-va artiști sînt bine cunoscuți publicului bucovinean de mai înainte, adecă d-na *Albeasca* și d. *Chirimescu*, care încînta odată publicul din Cernăuți și atrăgea o lume întreagă la teatrul din „Hotel Moldavie".

Autorul face apoi o caracteristică a celor mai marcante personaje din trupă și spune de Albeasca și Chirimescu, că „deși înaintați în vîrstă, au păstrat încă focul și iscusința de mai înainte și au mai perfecționat în decursul timpului prin praxă și studiu îndelungat", trece apoi la d-na *Alexandrina Poenariu*, despre care scrie următoarele: „D-na Poenariu e un adevărat tip de Romîncă cu sprincene mari și întunecate, cu ochii frumoși mari, plini de foc și inteligență, cu cari știe să joace atît de bine, să farmece, să mîngăie și să pedepsească. O viață întreagă în acești ochi, cari exprimă tot atît de bine iubire și ură, durere

și bucurie, pasiune și liniște sufletească. Despre *N. A. Bogdan* autorul notiței scrie: „d. *N. A. Bogdan* este un artist tînăr, dar foarte bun, are o frumoasă cultură dramatică, joacă cu foarte multă inteligență și preciziune, este o aparență simpatică și nu ne îndoim cumcă are un viitor foarte frumos. D-sa este un artist care studiază ne'ntrerupt și este și autor dramatic, care a scris foarte multe piese teatrale".

În Iunie 1893 sosi în Cernăuți pentru o stagiune mai lungă trupa de operete de subt conducerea lui *A. L. Bobescu*; ea se compunea din primadonele Irena de Vladaia, Elisa Odesian, Iosefina Gălușcă ca primadone, apoi Profira Fărcășeanu, Atena Ionescu, Maria Nicolau și 16 coriste. Bărbați erau: Ioan Tănăsescu, Ioan Anestin, Nae Popescu, primi comici; Ion Băjenariu, Gh. Vasiliu primi tenori, N. Poenar, bariton, Fărcășeanu, Nicolau, Alexandrescu, Nanu, Răiciulescu, Petroni și 18 coriști. În special e amintit Ștefan Iulian, fiul neuitatului Iulian din București.

Șirul reprezintațiilor s'a început Miercuri în 21 Iunie cu opereta *Mikado* tradusă de *D. Penciolu*, a doua zi s'a dat *Mascota*, operetă franceză de *Chivot* și *Halevy*, muzica de *Audran*. Raportorul *Gazetei Bucovinei* scrie următoarele despre aceste reprezintări: „Trupa romînă din Craiova a repurtat cu aceste două reprezintațiuni adevărate succese morale și chiar și cei mai preveniți în potrivă'i, n'au putut să nu'și exprime admirațiunea pentru cîntul și jocul artiștilor romîni, pentru minunat de iscusita punere în scenă a pieselor, pentru armonia perfectă ce domnește în ansambluri, pentru siguranța cu care toți se mișcă pe scenă și pentru perfecta orchestrațiune. Ceea ce a uimit mai ales pe toți a fost faptul că artiștii romîni au jucat fără a face probe și fără a cunoaște amănuntele scenei din Cernăuți. Am putea zice cu oare-care aproximațiune, că artiștii s'au urcat din tren pe scenă și au jucat cu aceași siguranță ca la ei acasă. De aceea și publicul i-a îndrăgit de la prima reprezintațiune și n'a fost de fel zgîrcit în aplauze și aprobări".

Vorbind de reprezintarea piesei *Mikado*, recensentul scrie: „Asupra interpretației, ca s'o caracterizăm cu un cuvînt, vom repeta cea ce au spus'o străinii, cari veniseră la reprezintațiune pentru a compara pe Mikado jucat de Romîni cu cel jucat de trupa germană de la Theater an der Wien. Toți au fost de părere, că, în privința punerii în scenă, a bogăției costumelor și a tablourilor vii, Romînii nu au nimic de invidiat celor din Viena; iar în privința vioiciunei jocului, a cîntului, a soliștilor și mai ales a ansamblului, trupa din Craiova e, cu modestie spus, egal superioară. Această apreciare e dreaptă și dacă adaogem și noi ceva, adaogem cîte-va aprecieri fie-cărui rol în parte".

Recensentul ziarului oficios *Czernowitzer Zeitung* scrie cu privire la trupa aceasta, următoarele:

„Trupa romînă de teatru care dă aici reprezintări sub direcția d-lui *A. L. Bobescu* a debutat eri cu opereta *Mikado* foarte norocos și a obținut un succes foarte frumos și bine meritat. Opereta a fost bine studiată de cîntăreți și cîntărețe și de orchestră subt conducerea d-lui *Neuwirth*,

corurile și ansamblul au fost precize și desăvîrșite, aranjamentul scenic, jocurile și tablourile foarte iscusite, decorațiunea operetei bogată și cu gust".

Irena de Vladaia e numită în notiță: „eine stimmbegabte Sängerin und temperamentvolle Darstellerin."

Simbătă în 23 Iunie se dădu *Voevodul Țiganilor*, ear Duminică *Vinzătorul de paseri*. „Putem spune fără teamă—scrie cronicariul—că încă nu s'a văzut în Cernăuți o interpretație muzicală și scenică asemenea aceleia a trupei craiovene. Cu aceste două operete artiștii romîni și-au cucerit publicul, și-au asigurat succesul pentru tot timpul cît vor mai sta între noi".

Din restul amănunțitei recensiuni despre reprezintarea de Simbătă, scoatem aprecîarea făcută d-nei *Irena Vladaia*:

„Mărgăritarul acestui cadru artistic a fost desigur d-na Irena de Vladaia, care ajutată de înfățișarea ei fermecătoare, de jocul său natural și de amețitorul joc al ochilor săi, ne-a dat în *Safi* o creațiune artistică neîntrecută, o creațiune cum numai primadonele de operă sînt în stare să arăte. Melancolic, întrerupt de sunete de o sălbătăcie firească, artista ne zugrăvește în cîntecul său de intrare toată viața sufletească a Țigancei, cînd spunîndu-și jalea stepei, cînd lăsînd'o să răsune ca un ecou; apoi earăși scoțînd din fundul pieptului său juvaeruri de sunete sau coloraturi fragede, pe care le face să strălucească întocmai ca niște mărgăritare la lumină. Totul e un tril sigur de privighitoare. Ea zugrăvește cu putere și vioiciune viața molatică și agitată a Țiganilor".

Despre *Stefan Iulian* aflăm următoarele: „D. Stefan Iulian în rolul lui *Jupan porcarul* a dovedit că teoria eredității nu e mincinoasă. Ca și neuitatul său părinte, tînărul artist a făcut din Jupan o creațiune reușită în cel mai larg înțeles al cuvîntului. Masca, costumul, jocul natural ne-au dat iluzia desăvîrșită a porcarului ungur, plin de îngîmfare, ca pensionarii săi de slănină, și atît de intrat în firea iubiților săi rîmători, încît își face din poreclă un renume, din negoțul său un titlu de nobleță. Nici un cunoscător nu va putea spune, că *Girardi* e superior lui Iulian. Toți aceia, cari i-au văzut pe amîndoi, vor putea susține fără sfială, că cel dintăiu lucrează cu efecte scenice, pe cînd cel din urmă ne dă o copie fidelă a vieței însăși. Cupletul moralei cîntat de Iulian în 7 limbi a provocat o veselie neînfrînată".

Cel mai mare succes l'a obținut trupa cu reprezintarea piesei *Vinzătoriul de paseri*. „D. *N. Poenaru* (Adam), eroul împrejurul căruia se învîrtește întreaga acțiune, a uimit pe spectatori cu jocul și cîntul său. O înfățișare simpatică, un joc liber, vioiu, natural, o voace de bariton dulce și bine timbrată, mînuită cu măestrie, au făcut din acest tînăr idolul publicului, de la scena din cârciumă, unde cinstește pe principesa cu vin, și până la împăcarea cu Cristina.—D. Poenaru a cîntat și jucat ca un artist desăvîrșit. Cîntecul turturelei zis cu artă și gingășie a fost ascultat cu o plăcere nespusă, iar cupletele din actul ultim, în care explică înrudirea omului cu paserile au fost repetate de patru ori, în urma aplauzelor zgomotoase și neîntrerupte ale publicului. „So einen Adam, haben wir noch nicht gesehen" spuneau străinii din sală, cari au văzut această operetă de o mulțime de ori".

Dintre celalalți actori s'au relevat în special trifoliul artistic și provocător de ilaritate al d-lor *Tănăsescu*, *Anestin* și *Popescu*, mai ales în Boccacio de *Richard Genée*.

Din piesele cari au fost jucate de trupa aceasta mai amintim: *Giroflé-Girofla* de *Lecoq*, apoi *Fata mamei Angot* tot de *Lecoq*, *Briganzii* de *Offenbach*, apoi *Frumoasa Elenă*, *Păunașul Codrilor*, *Orfanul din Dorna*, *Mamzell Nitouche*, *Clopotele din Corneville*, *Prințesa de Trapezunt*; multe din piese au fost repețite mai ales la reprezintările de beneficiu.

Rezumînd impresiile primei săptămîni cronicariul „Gaz. Bucovinei" scrie: „Precum se vede săptămîna trecută a fost foarte mulțămitoare din punct de vedere artistic; ne pare însă rău că publicul nostru nu se arată mai simțitor față cu opereta romînă, care e cît se poate de bună".

Simbătă în 22 Iulie a plecat trupa Bobescu din Cernăuți.

În Octomvrie 1897 *Bobescu* veni cu o trupă de comedie și dramă la Suceava unde dădu o serie de reprezintațiuni, cari însă nu se ridicară de loc peste nivelul reprezintărilor trupelor de provincie. Și o trupă subt conducerea lui *Leonescu* a debutat cu o serie de reprezintațiuni în Suceava. Astfel de trupe compuse din elemente naufragiate, lipsite de toate cele necesare, pot cel mult amuza publicul dar nu pot avea nici o influență pentru viața culturală a noastră.

În toamna anului 1905 făcu un turneu prin Bucovina trupa de subt direcția *Olăreanu-Cosinschi*. Ei au dat una sau două reprezintări în Siret, vr'o cîteva în Rădăuți și s'au oprit în Suceava, unde au dat în total 6 reprezintări. Următoarele piese au fost jucate la cele 6 reprezintări:

V. Alecsandri: *Coroana lui Ștefan*.

" *Kir Zuliaridi*, comedie într'un act.

I. L. Caragiale: *Năpasta*, dramă în 2 acte.

Valabrègue: *Croitorul de dame*, comedie bufă. Această comedie s'a dovedit ca cea mai de efect pentru publicul care vine la teatru spre a petrece și nu spre a se instrui.

Valabrègue: *Năzdrăvăniile Cleopatrei*, comedie bufă de salon.

R. Voss: *Vinovat* (Schuldig) dramă judiciară.

R. Roman: *Manasse*, dramă în 3 acte.

Cronicariul laudă jocul lui *Armășescu* și al lui *Olăreanu*. (Vezi *Voința Poporului* an. IV No. 49).

„Succesul lui Armășescu a fost în prima seară nelămurit, ori și cum el se ridicase peste nivelul diletanților de duzină, dară nu ne convinse de superioritatea sa. Rolurile celelalte: *Carl* (fiul vinovatului) din piesa lui Voss, *Basine* în Croitorul de dame, *Gulistan Bilgarel* în *Năzdră-*

vănilile *Cleopatrei* și *Emil Horn* în *Manasse* ni l'au arătat ca pe un artist de frunte, stăpîn desăvîrșit pe rolurile sale; prezentabil ca statură, corect în dicțiune, clar în exprimare, dispunînd de un organ adequat și de o mimică admirabilă. Jumătate, dacă nu mai mult din succesul jocului său îi datorește acestei mimice, cu care a produs efecte colosale. Superb și neîntrecut a fost în rolul lui Basine, impunător în „*Vinovat*".

„D. Olăreanu s'a impus dela prima reprezintare. În rolul lui *Ion* din Napasta a produs o impresie zguduitoare; înfățișarea de nebun, îmbrăcămintea, ținuta, toate contribuiau ca impresia să rămîie neștearsă. Ca *Thomas Lehrer* din *Vinovat*, Olăreanu pare a se fi întrecut pe sine însuși".

Ce folos că cu două puteri bune nu se poate face mult, cînd toate celelalte sînt proaste și adunate în fugă.

Pentru luna Martie a anului 1906 se anunțase „*un mare eveniment artistic*". Era vorba ca să vie la Suceava d. *H. G. Lecca*, cu d-na *Aristița Romanescu* și cu d-șoara *Filotti* de la Teatrul național din București, ca împreună cu trupa diletantă a reuniunei de cîntare *Ciprian Porumbescu* să reprezinte piesa d-lui Lecca *Suprema forță*. D. Lecca a fost în Suceava și a ținut o probă cu diletanții, însă cu atîta am remas; reprezintarea nu s'a dat, căci cei așteptați n'au sosit, scuzîndu-se că sînt împiedecați.

În primăvara aceluiași an sosi la Suceava *Bobescu* cu o trupă de operete. Însă nu mai era Bobescu ce stoarse admirația Romînilor în 1893 cu escelenta sa trupă de operete. De la început se văzu că trupa e săracă în puteri destoinice, artiști desăvîrșiți. D-șoara *Eleonora Bobescu*, care avea să fie „steaua" acestei trupe, s'a arătat că e mult prea începătoare și mult prea slabă ca voace și ca technică artistică pentruca să merite acest nume. Ca copilă tînără, avînd o înfățișare plăcută, ea a putut obținea pe ici colea succese onorabile, nu s'a putut ridica însă nici o singură dată la un nivel artistic mai superior. Veteranul artist de la Teatrul național din Iași, *P. S. Alexandrescu* a obținut în cele cîteva seri în cari a debutat succese foarte frumoase. Mai merită să fie amintiți *Alexandrescu junior* și *A. Bidescu*, care s'a probat ca cîntăreț bun. Și d. *A. L. Bobescu* a mai păstrat ceva din trecutu'i glorios.—Cea mai reușită reprezintare a fost cea a piesei *Vînzătorul de paseri*.

În prima seară s'a jucat: *Orfanul din Dorna*, operetă comică în 3 acte de Ciprian Porumbescu, după *Zauberflöte* de *Mozart*.

Las să urmeze și celelalte piese, cari au fost jucate de trupa Bobescu:

Mascota, operetă comică în 3 acte de *Audran*.
Manevrele, operetă—comică în 4 acte de *Roger*.
Iosif în Egipet, operetă—biblică în 5 acte și 3 tablouri de *Méhul*.
Pericola sau Paserile cîntătoare, operetă comică în 4 acte de *Jaques Offenbach*.

Vînt de Primăvară, operetă comică în 3 acte de *Strauss*.
Vînzătorul de Paseri, operetă comică în 3 acte de *Zeller*.
Vagabonzii, operetă comică în 3 acte de *Ziehrer*.
Mamzelle Nitouche, operetă comică în 4 acte de *Hervé*.
Kir Zuliaridi, comedie într'un act de *V. Alecsandri*.
Florin și Florica, vodevil de *V. Alecsandri*.
Coroana lui Ștefan cel Mare, operetă într'un act de *V. Alecsandri*.
Baba-Hirca, operetă în 2 acte de *Millo* muzica de *Flechtenmacher*.
Capelmaistru nebun, farsă într'un act.
Păunașul Codrilor, operetă națională în 3 acte și 2 tablouri, lucrată după H. Rădulescu de *A. L. Bobescu*. Muzica de d-ra Iacobstits și A. L. Bobescu.
Iudita și Olofern, operetă comică în 2 acte de *Bene*.
Floristele, vodevil de *Scribe*.
Lumea pe dos, operetă în 3 acte de *Pascali*.
O încurcătură, comedie într'un act de *Rosetti*.
Țiganul ipistat, vodevil într'un act de *Mihălescu*.

Acesta e istoricul activității trupelor romîne la noi în țară. Pe cît de frumoasă și înălțătoare a fost această activitate la inaugurarea ei, pe atît de slabă și palidă a devenit mai tîrziu. E de prisos să relevăm marele folos ce l'ar fi tras cultura noastră națională și influența binefăcătoare ce s'ar fi exercitat asupra întregii noastre vieți naționale, dacă această activitate ar fi fost continuată în sensul și în direcția de la început. Tradițiunea frumoasă a fost părăsită, legăturile cu țara mumă au fost rupte și pe acest teren, ca pe multe altele, și pe urma aceasta a pătimit viața noastră culturală, ba chiar viața culturală a neamului nostru întreg, căci, subt alte condițiuni, și mica fracțiune a Romînilor bucovineni poate contribui cu ceva la marea operă a culturii naționale.—Ce datorie are direcțiunea Teatrului național din București în fața acestei stări triste și ce am putea face noi spre a înoda din nou firul rupt, voiu arăta la finea părții a doua, în care voiu vorbi despre activitatea teatrala a *Armoniei* și despre acea a trupelor de diletanți.

Cernăuți, în Oct. 1906.

George Tofan.

Viaţa Romînească în Ardeal

— Şcoala elementară şi tendinţele de maghiarizare; şcoala confesională şi mijloacele noastre de rezistenţă naţională. —

Cei-ce mai mult prin noroc decît prin minte; cei-ce nu prin energie ci prin îndrăzneală; cei-ce nu prin forţă, ci din întîmplare au parvenit să cîrmuiască „constituţional" Ungaria de azi: Maghiarii, îşi fac, de jumătate de veac, iluzia că vor izbuti să maghiarizeze toate elementele etniceşte nemaghiare, din patria noastră. Vom arăta aici, cum socotesc dînşii, în naivitatea lor, să ne maghiarizeze,—nu prin cultură, nu prin învăţătură, nu prin carte, ci prin... „şcoală" (pe cale administrativă).

Scriem aceste şire, dupăce am înţeles „binevoitoarele" gînduri ale guvernului actual, din incidentul apariţiei în organul de publicitate *Népmivelés* (Cultivarea poporului) I. 9—10, a articolului „Nemzeti állam és népoktatás *(Stat naţional-maghiar şi instrucţia poporului)*, scris de d. *Halász Ferencz*, şeful despărţămîntului şcoalelor elementare din ministerul instrucţiunii din Ungaria, consilier ministerial, care şi până acum a funcţionat ca iniţiator al ordinelor şefilor săi ce s'au perindat, îndreptînd contra şcoalelor nemaghiare toate săgeţile inveninate ale şovinismului maghiar.

Articolul d-lui *Halász* a fost primit de întreaga presă maghiară *(ei* îi zic „patriotică", deşi 95% dintre gazetari sînt Evrei) cu alaiu şi elogii, căci cuprinde... programul de acţiune şovinistă al actualului ministru al instrucţiei, devenit ultra-kossuthist, contele *Apponyi* Albert.

*

„Interesul statului naţional maghiar—ne spune d. H. *)—produce deci necesitatea politică ca pretutindeni, unde confesiunile naţionalităţilor nu asigură îndeajuns (prin şcoală) educaţiunea naţională (ceteşte: maghiară), unde minoritatea maghiară icuită în majoritate de naţionalităţi

*) Népmivelés I. 9—10. pg. 188.

este primejduită în existenţa sa etnică (? !),—să se instituie şcoale poporane de stat cu limba de propunere maghiară."

La această declaraţiune reflectăm în treacăt, că din partea unui om de frunte, factor reprezintant al executării legilor, se cere călcarea legii, prin faptul că reclamă instalarea de şcoale maghiare în ţinuturi cu majorităţi nemaghiare.—O relevăm însă aceasta numai în treacăt, căci doar e de notorietate universală, că în Ungaria sînt legi cari nu se execută (legea de naţionalităţi) şi se execută legi cari nu există (temniţă pentru purtare de tricolor romînesc, pentru cîntarea imnului „Deşteaptă-te Romîne", etc. ba şi condamnare pentru „agitaţia contra statului", dacă nu juri, că „statul este naţional maghiar").

Totuşi d. *H.* ca şi patronii săi, e neastîmpărat, nemulţumit, impetuos chiar, pentru a produce „cu vreme şi fără vreme"—cum se spune în Scriptură—indispensabila maghiarizare a patriei noastre, căci iată nemulţumitoarea, fatală situaţie actuală:

„Dintre locuitorii ţării—zice d-sa,—40% nu vorbesc limba maghiară, iar dintre nemaghiari 83.2% nu înţeleg ungureşte".

Sporul limbii maghiare, cu toate silinţele cercurilor oficioase şi a agenţilor lor cu variate ocupaţiuni, a progresat deci în măsură foarte mică, şi anume, „între anii 1880 şi 1900 abea s'a sporit cu 547.993 numărul vorbitorilor ungureşte, pe cînd în acelaşi timp *sporul poporaţiei nemaghiare a fost mai mare cu 787.207 suflete;* deci *la 1900 sînt în Ungaria cu 239.000* **mai mulţi decît cu douăzeci ani mai nainte,** *aceia care* **nu** *vorbesc ungureşte"*.

Nu noi, ci maghiarizatorul *in spe* face această constatare!

Dacă acesta este raportul etnic şi percentul maghiarizării în Ungaria *poliglotă*, dacă numai atîta au folosit toate sforţările „erei patriotice" de 37 de ani, ne întrebăm cu legitimă nedumerire: ce sistem vor mai inventa aceşti năzdrăvani ai paradării?.—Căci legile ţării le-au eludat şi până acum, ai legilor paznici, ca să ne poată smulge limba, la care,—o recunoaşte un istoriograf maghiar din veacul XV—mai mult ţine Romînul, decît la viaţa sa. Şi iată cum:

Articolul de lege XLIV, din 1868 (despre egala îndreptăţire: Legea de naţionalităţi) cedată sub presiunea încheerii pactului dualistic austro-ungar (1867), prin care statul ungar (nu maghiar!) se îndatorează să facă şcoli de stat cu limba de propunere a majorităţii locuitorilor singuratecelor ţinuturi,—nici cînd nu s'a executat.

Articolul IX, din 1868 (Statutul Organic al bisericii ortodoxe romîne, cu Mitropolia reorganizată), au căutat să-l găurească ulterior, cît numai s'a putut, în ce priveşte instrucţia confesională, atît prin legi şi ordinaţiuni cît şi prin procedura administrativă-inspectorială a organelor de inspecţie şi control ale statului. Aşa, bunăoară, art. de lege XVIII, din 1879 ordonă (§ 4.) ca în toate şcoalele publice din ţară (şi în cele ale confesiunilor autonome, cum este şi cea ortodoxă romînă), să se preleagă

limba maghiară în numărul de ore fixat de ministru pentru școalele statului.—Legislatura maghiară (Nemaghiarii au fost siliți a sta serii de ani departe de parlament) prin regularea dela anul 1893 a salariilor învățătorești (art. XXVI) caută să deschidă apoi statului poarta de ingerință la numirea învățătorilor noștri (confesionali) și la judecarea lor (disciplinară) pentru cazul cînd s'ar împărtăși vre-un învățător de modestul ajutor de peste 120 cor. dela stat. Dar legiuirea „patriotică" nu se oprește aci!

În locul legilor s'au substituit *circulări* ministeriale, și anume acele cu No. 30,332 din 1902 și 72,000 din 1905, cari ordonă un deosebit control (și asupra „patriotismului" în școală) și mai intensa învățare a limbii maghiare, în școalele nemaghiare, și anume—horrendum dictu—până la gradul de cetire și „scriere corectă".

Apoi vine ordinul *Berzeviczy* neconstituționalul, ne-scos din vigoare de actualul „guvern constituțional", ordin a cărui executare au respins'o autoritățile noastre bisericești, dar învățători cari să-l execute se găsesc, de frica inspectorului școlar de stat, și la noi.—Acest ordin ar impune predarea a mai multor studii, în școalele elementare nemaghiare, în limba maghiară.

Iată stadiul chestiunii școalelor elementare dela noi, din punctul de vedere „legal", atunci cînd vine dl. *Halász Ferencz*, sufletul violentării șoviniste prin școală, care parcă dispută de-acum laurii lui *Beksics* răposatul și ai lui *Iancsó Benedek*, pe acest teren, cînd din înălțimea silințelor... oficioase, declară:

„Putem stabili cu toată siguranța, că pe urma celor 3,371 școale poporane confesionale cu limbă de propunere nemaghiară *nu se poate asigura poporului o educație corăspunzătoare intereselor statului maghiar, patriotică și care să aibă influență asupra vieții publice*" (op cit. p. 183).

Va să zică, atita seamă de școlițe (3,371), cu toate indicatele proceduri legale, au dat gata imperializmul pan-maghiar? Și toate „reformele" nu au făcut cumpăna să incline spre biruința etnică a maghiarismului? Atunci:... „*lasciate ogni speranza*"...

Dar noi nu vom întrelăsa de a urmări, cu toate cele deja expuse, pe îndirjitul șovinist, care nici în fața amarelor sale dezamăgiri nu capitulează din deșertăciunea credinței de maghiarizare a Ungariei.

Așa, d-sa ne spune (pg. 182) că „deși § 2 al legii din 1882 pretinde dela învățătorii confesionali cunoașterea limbii maghiare în vorbire și în scris, în măsură de a putea fi predată în școalele elementare, din lipsa de elemente au fost aplicați chiar și învățătorii necunoscători ai limbei maghiare" și că în general învățămîntul se reduce la (pg. 183) „o scriere mehanică, foarte puțin *material de vorbire asupra elementelor zilnice... pe care curînd le uită copilul*".

Foarte adevărat, dar și firesc!

Tot așa—ne mai spune d. *H.* la pg. 186—în legătură cu dispozițiile art. leg. XXVI din 1903, n'a fost caz, ca în contra vre-unui învățător (i. e. „agitator", adecă, mărturisitor al nemaghiarității ființei sale) să se poată porni cercetare disciplinară. — Ce „nenorocire" pentru..... „patrie"!

Dar ori cum ar fi starea actuală, ori cit prin legiferări și „școală", cit și prin terorismul administrativ și neajutorarea poporului nostru pe terenul economic, statul ungar n'a fost în stare a potența în mod primejduitor pentru noi puterea „rassei" maghiare; dar totuși, cuvine-se, să ne mai ocupăm de politica sa „culturală", căreia i-a dat expresie d. *Halász*, pentru a arăta că pornirea și direcția lor face din școală nu un mijloc al schimbării firii, sîngelui, limbii și conștiinții naționalităților, ci face să deraieze instituția învățămîntului și educațiunei, într'*un mijloc de torturare și prostire*.

Aceasta o vom dovedi tot din spusele și datele statistice ale d-lui H., foarte triste și pentru cărturăria la Maghiari.

Iată situațiunea școalelor poporale din țară în anul 1903—1904, așa cum o găsim la pagina 181: Din totalitatea școalelor poporane, în număr de 16,014, sînt numai 3,407 în care se invață *numai limba maghiară*, pe cînd celalte, adecă 87,72 % sînt confesionale. Iar din acestea școlile *cu limba de propunere nemaghiară* sînt 3,447.—Dacă căutăm să socotim acum progresul, ori cum îl zice d. H. „succesul" limbii maghiare în școlile nemaghiare, găsim cifrele următoare:

Elevi rom.	cat.	235
„ gr.	cat.	270
„ gr.	ort.	596
„	conf. aug.	346

din care cifre, ori ce om în toată firea vede că în condițiunile actuale ale Ungariei, prin „școală" nu se poate maghiariza, ci se poate cel mult tiraniza inteligența copiilor, printr-o învățătură dată într'o limbă neințeleasă de dinșii.

Se mai jeluiește d. *H.* că în anul 1895 statul nu avea decit 1500 stații de învățători, iar astăzi are 5285, cari „propagă educația poporană națională", față cu peste 3000 școale „cu limba de propunere de naționalitate... unde lipsește cu totul spiritul maghiar" (pag. 188), și de aci,—altă lipsă de cucerire națională.

În fața acestor stări de lucruri, d. *H.* propune să se sporească numărul invățătorilor maghiari (de stat) la 6000, cifră la care ar corespunde 3000 școale nouă (zidiri și adaptari), cari, socotite la un loc, ar da, împărțit la 10 ani, 4 milioane de cor. pentru clădiri (p. 193).

Această sumă nu o poate suporta budgetul țării!

Un ecou al acestui adevăr este în declarațiunea făcută în parlament de contele Apponyi, că el nu e pentru statificarea școalelor confesionale (sint acri strugurii!), ci este—îl complectăm noi—pentru aducerea lor în impas, cum a dovedit-o, cînd a decretat minimalul de salarii învățătorești la

suma de 1400—1600 cor. anual, plus locuinţă şi lemne, pentru învăţătorii dela stat, punînd în vedere şi învăţătorimii confesionale complectarea salariilor prin ajutor de stat, până la indicatele sume,—ca pofta de îmbunătăţirea stării să-i ducă în ispită....

*

Cele indicate până aci sînt mijloacele principale, intelectuale, prin cari „statul" caută să ne cucerească pentru maghiarism. Abstrăgînd dela consideraţiunile de ordine practică în aplicarea lor, trebue să vedem, dacă elementul maghiar poate contà să ne absoarbă, prin farmecul şi tăria superiorităţii sale culturale?

După numărătoarea poporaţiunii dela 1900—socotind numai sufletele dela 6 ani în sus (op. cit. pg. 182)—numai 59 % dintre locuitorii ţării ştiu carte!

Va se zică, *jumătate de ţară nu simte darurile instrucţiunii*, deci despre acea parte nu se poate zice că va fi.... maghiarizată. Dar trecînd la amănunte, tot dela d. H. aflăm, că în anul şcolar 1904 | 5 au cercetat şcoala, după naţionalitate:

Germani.	93.31 %
Slovaci	84.45 %
Maghiari	81.33 %
Romîni (neindicat).	

Deci, Maghiarii „civilizatori" sînt întrecuţi în cărturărie de Germani şi Slovaci.—Dar ceva şi mai „grav" ne spune d. H., şi anume, că în al 37-lea an al obligativităţii învăţămîntului în ţara noastră, n'au umblat la şcoală decît:

de 6—12 ani.	337.954	elevi
„ 13—15 „	225.194	„

şi dintre lipsuri un foarte mare număr cade asupra centrelor maghiare, ba asupra comitatului (judeţul) capitalei ţării cad nefrecventanţi ai şcoalei un număr de 29.116 elevi. Şi în aceste condiţii,—e vorba să ne „cucerească cultural", să ne maghiarizeze pe noi?

Oricît de cu chibzuială a fost contemplată maghiarizarea, luînd la rînd toate cărările şi necruţînd nici un fel de mijloace, ea va rămînea în definitiv o teorie, ea nu va putea fi transpusă în practică, cu efect, din cauza slăbiciunii agresorilor pe toate terenele atacului, cum şi din cauza forţei de rezistenţă a conştiinţii naţionale, deşteptate, afară de la Ruteni—cari se mai pot deştepta,—la toate neamurile din Ungaria,—şi în special la noi Romînii.

Acest inexorabil adevăr îl putem de altfel ilustra, prin bogate dovezi, dintre cari vom mai aduce aci, tot după d. *Halász*, încă vre-o cîteva, ca datele următoare, relative la chiagul de neamuri:

Numărul locuitorilor *comunelor cu şcoale de stat*, la 1890 a fost

1,072,020; la 1900 a fost 1,257,960; dintre cari au fost după naţionalitate („limbă"):

	1890	1900
Maghiari	333,868	469,974
Nemaghiari	738,152	787,986
Vorbesc ungureşte . . .	459,148	652,737
Ştiu ceti şi scrie . . .	447,872	632,813

Comune fără şcoală de stat

	1890	1900
Numărul sufletelor . .	9.038,598	9.742,094
Dintre cari Maghiari. .	3.332,937	3.762,002
Nemaghiari	5.705,662	5.980,072
Ştiu ungureşte . . .	3.866,816	4.451,314
Ştiu scrie şi ceti . . .	3.454,661	4.382,926

Comparînd aceste cifre, culese într'o ţară unde funcţionarii îşi fac „merite" prin pervertirea adevărului, pentru a arăta mai puternici de cum sînt, pe Maghiari; unde şcoala nu are scopul culturii umane generale, ci maghiarizarea cu ori ce preţ şi-a pus-o de ţintă; unde la facerea statisticii autoritativul agent, pentru stabilirea naţionalităţii tale, te întreabă ce limbă vorbeşti mai bucuros—în această ţară constată d. *Halász* şi reiese din cifrele sale, slăbiciunea progresului operei maghiarizării....

*

Dar recunoscînd puţinătatea şcoalei elementare în serviciul maghiarizării, gînduri *ienicereşti* frămîntă pe ferventul „maghiar" d. *Halász* şi el recurge, în numele maghiarizării, la un nou factor de campanie: *azilul de copii* sau *şcoala froebeliană*.

Articolul de lege XV. din 1891 este chemat să promoveze „interese sociale", prin alipirea şcoalelor froebeliane pe lîngă şcoalele elementare de stat, aşezate *mai ales în comunele cu locuitori nemaghiari*,—căci Maghiarilor nu le trebuieşte acea pregătire (mai ales fiind-că, în afară de Slovaci, dintre ei pleacă mai mulţi în America, unde învaţă englezeşte?). Şi lesne am putea noi explica marele plan şovinist-maghiar, care consistă în a lua pe nemaghiari, de la vrîsta de 3 ani, şi a-i duce până la armată cu limbă de comandă maghiară (încă necucerită!), pentru a-i pregăti la sporirea elementului „de sînge" şi limbă arpadiană.

Rezultatul cuceririlor de până aci a „fraţilor" Unguri însă e foarte puţin încurajator pentru dînşii. Căci în anul şcolar 1904 | 5 au existat în patria noastră politică 1600 şcoale froebeliane, dintre cari, de stat, au fost abia 497. Cît va trebui dar până la ajungerea în locul prim a şcoalelor froebeliane ale „statului"? Cum se vede, acesta caută să cerce marea cu

degetul și își face iluzia, că este capabil de a scoate anual încă 1.177.000 cor. pentru încă 640 aziluri ienicerești (pg. 194), cît ar mai fi de tretrebuință în această chestie, după d. *H.* pe timp de 5 ani.

Și ca planul politico-național—„educativ" al d-lui *H.*, consilier ministerial, sfetnic de greutate a ministeriilor din timpul din urmă, să fie complect, ca teorie (căci în practică, statul numai prin terorism lucrează la noi!) se cere o concentrare și unificare a materialului său, despre problema școalei.

Școala, după d-sa, va trebui să se organizeze astfel, ca să existe o treptată desvoltare (a însușirii limbii maghiare, adică a maghiarizării) dela școala froebeliană la cea elementară, apoi la cea de repetiție economică (dela 12—15 ani)—pusă fiind deja în perspectivă *obligativitatea învățămîntului numai în limba maghiară, la acest grad, în toate școalele, de ori-ce caracter ar fi ele*—apoi la cea pedagogică, etc... toate acestc, pentru a întări pe viitorii cetățeni în „patriotism", zice d. *H.*, pentru a le smulge limba,—subliniem noi adevărul.

Mai cere d. *H.* să se înăsprească controlul statului, asupra activității învățătorilor (p. 197) confesionali; iar pregătirea acelora (*pedagogiile noastre) cere să fie luată cu totul din mînile confesiunilor și administrată de stat*, deși inferioritatea pregătirii la stat se întrevede din datele ce lăsăm să urmeze, luate fiind tot din studiul d-lui *H.*

„În pedagogiile de stat (pg. 198) la sfîrșitul anului școlar 1904/5 au fost 3982 elevi, dintre cari 1061 și-au cîștigat diploma de învățători; tot atunci din 6060 elevi ai institutelor confesionale (cele mai multe romano-catolice) s'au cualificat 1632 învățători".

Și după ce constată această precară situație a instituțiilor pedagogice ale statului, autorul conchide totuși la necesitatea monopolizării acelora din partea statului, *nu din interes cultural-științific și umanitar*, ci *din fanatism egoistic-șovinist.*

Drept încheere, candidatul de reformator epocal în istoria maghiarismului, d. *H.* cere organizarea școalelor civile de fete în combinație cu internate, ca astfel să pregătească mame—maghiare, de cari, în adevăr ei ar avea lipsă, o recunoaștem și noi, dar fără de a invidia situația morală a societății maghiare,—a căreia însănătoșare nici nouă nu ne poate strica.

Din expunerile noastre, în cari am urmărit opera unui reprezintant fruntaș al politicei școlare maghiare, s'a putut întrevedea, că e o nevroză șovinistă care îi mînă pe ciocoii din țara noastră contra poporului nostru, nevroză al cărei leac îl vor aduce cu timpul împlinirea legilor firii și dezamăgirile.... Acestea vor dovedi că maghiarizarea e o utopie, iar tendința de sufocare a unor elemente ridicate de conștiința națională este o crimă, ce nu rămîne nerăsbunată în desvoltarea cursului istoric al timpurilor.

S. Secula

Cronici Bucureștene *)

Ianuar

M'ați însărcinat dăunăzi, domnilor Bujor și Stere,
Să vă scriu ce-i pe aicea.... Nu vă 'nchipuiți ce ger e!
Criza de *stere* de lemne face 'n nasul tuturor,
Subminat de guturaie, să 'nflorească un *bujor.*
(Cer în parantez iertare, calamburu-i cam ușor)
Ca o blană de hermină, nepătată, virginală,
Așternutu-s'a zăpada peste 'ntreaga Capitală;
Gonesc valuri de ninsoare spulberate dirj de vînt,
Ca pe-o 'ntinsă mare albă, nu vezi petec de pămînt!
Sărăcimea crud se sbate, desperînd s'ajungă malul,
Pe cînd iarna pentru alții e un raiu! E carnavalul
Cu petreceri nesfîrșite: «flirturi», muzică și danț!...
Cum să nu petreacă lumea, cînd chiar marele «finanț»
A vestit că Statul are colosale excedente
Și-a plecat ca să primească de la Kaiser cruci și lente?...
Or fi excedente! Însă... doar în vistieria lui,
Căci țăranul nostru trage și azi coada dracului,
Și în satele cernite, fără hrană, fără școale,
Este excedent.... de biruri, de mizerie, de boale!...
Dar ce fac în vremea asta stîlpii bietei noastre țări?
Se împacă și se ceartă. Fac tratări și maltratări.
Șefi 's idoli ce 'nceput-au să se clatene pe soclu.
Fiecare din partide e azi propriul său cioclu.
Cu noroiu se bat ostenii, nu cu-ale Ideei suliți,
Spălînd rufele murdare *coram populo*, pe uliți!...

*) *Notă pentru d-nii Directori ai „Vieții Romînești"*.—Însărcinîndu-mă să vă trimet pentru fiecare număr al excelentei d-voastre reviste cîte-o scrisoare din București, înțeleg—și sper că vom fi de acord—să am deplină libertate a-mi exprima părerile asupra oamenilor și faptelor, fără ca să vă angajez întru nimic. Deplină libertate, nu-i așa? Chiar libertatea de a face uneori spirit....

G. R.

Toţi... miniştri vor să fie!...Domnilor Bujor şi Stere,
Nu credeţi c'a sosit vremea încă zece ministere
Nuoi să se creeze—acuma, în mănoasa noastră ţară?
Iar şefiea de partide să fie hereditară?
In acest chip, potoli s'ar multe uri, multe ambiţii
Si s'ar isprăvi odată şi cu «paraponisiţii».—
Bălării ce nu cresc numai pe-al Politicei ogor,
Ci şi 'n cîmpurile Artei stau puzderii pe răzor!
Ia priviţi Literatura. Grele timpuri! Timpuri triste!
N'avem cetitori o mie, ş'avem trei mii de reviste!
Ele-apar, dispar... zădarnic s'afli rostul lor te 'ncerci:
Nasc şi mor ca pe maidane prăsitoarele ciuperci.
N'avem scriitori. Puţinii ce-i avem sînt slabi, rahitici,
Dar în schimb batalioane răsăritu-ne-au de critici!
Dintre dînşii fiecare-şi are mica lui pagodă,
Fiecare se trudeşte a scoate-un poet la modă,
Fiecare-i «şef de şcoală» şi «Maestru» consfinţit
De cîţi-va minori cu plete ce Liceul n'au sfirşit.
Publicul cuminte, însă, ride, nu le dă stipendii,
Căci ce e permis lui Joe, nu este permis.... lui Chendi;
Mai mult bîzie c'albina, musca, dar nu face mierea....
Si nu înjurînd talente poţi fi Maiorescu, Gherea.
Dar, să-i las deocamdată.... Vreţi să vă mai spun ceva?
Avem azi în Capitală, precum ştiţi, o «S. P. A.».
Bună i mila, sfîntă-i mila; dar de la o vreme 'ncoace
Nu găsiţi că-i excesivă mila pentru dobitoace,
Cînd nici oamenii nu-s bine şi temeinic ocrotiţi?
Şi că merge prea departe «S. P. A.», zău, nu găsiţi?
Domnul Ciurcu 'ntr'un articol denunţa ca barbarie
Faptul simplu de a 'nchide pitpalacii 'n colivie,
Şi taxă de mai sălbatici decît înşişi huliganii
Pe acei cari prind peşte, ori îndoapă bieţi curcanii!...
Lunecînd pe povîrnişul acestor exageraţii,
«S. P. A.» o să ne strige:—«Lăsaţi puricii! Cruţaţi-i!».

S'aş mai spune încă multe: cînd încep sînt fără saţiu;
Însă eu de timp am lipsă, voi aveţi lipsă de spaţiu!

George Ranetti.

Cronica Literară

— Arta naţională —

Gîndind la mişcarea noastră culturală din decursul ultimilor ani, îmi vine în minte un pasagiu dintr'un roman al lui Rudyard Kipling.

Scena se petrece în una din acele instituţiuni englezeşti în care se formează în libertate, sub preveghcrea unui adînc cunoscător de oameni, acei cetăţeni ideali ai Angliei, acei eroi necunoscuţi ce poartă mărirea şi strălucirea numelui englez în coloniile departate, jertfindu-şi viaţa cu simplicitatea unor adevaraţi eroi.

În sala comună de festivităţi în care toţi copiii sînt adunaţi cu principalul şi dascălii în frunte, un „parlamentar" în trecere prin partea locului le serveşte unul din acele discursuri pe care le-a servit de sigur, în diferite ocazii, numeroşilor săi alegători. Un simţimînt de ruşine face pe principal şi pe dascăli să ocolească privirile luătoare în rîs ale copiilor, pe care abia-i pot stăpîni în pornirea lor de a lua la vale pe acest negustor de fraze umflate. Cînd însă acesta îndrăzneşte să desfăşoare drapelul naţional şi să vorbească de patrie şi iubire de neam, indignarea copiilor izbucneşte în lungi ciocote de murmure minioase. Multă vreme nu se şterge din sufletul lor simţimîntul dureros de jenă, indignarea în potriva acestui lehău lipsit de tact, gîndind la drapelul pe care principalul îl ţine ascuns ca într'un altar, ca pe un lucru sfînt ce nu se desfăşoară privirilor de cît în clipe măreţe, în împrejurări de mare sărbătoare, şi pe care l'au văzut astfel profanat de acest om fără scrupul.

La noi de ani de zile se desfăşoară drapelul naţional în fie-care clipă a vieţii şi fie care tîrăşte acest simbol al unui *ce* sfînt prin toate noroaele intereselor sale de a *ajunge*. În toate zilele îl vedem atîrnînd sfăşiat pe cîmpul de luptă al celor mai josnice porniri şi patemi, iar numele patriei şi al strămoşilor profanat în serviciul celor mai meschine interese.

De aceia poate sufletul celor puţini, celor aleşi, în amărăciunea dezgustului pentru această ruşinoasa exhibţiune, s'a închis înmormîntînd în cutele cele mai adînci ale inimei acest simţimînt ce nu putea totuşi să se stingă fiind ţăsut în viaţa sufletului nostru însuşi, dar pe al cărui nume

pîngărit de acei ce se ziceau iubitori de patrie şi de neam, nu mai aveau curajul să-l rostească.

Şi s'au depărtat cugetătorii şi cîntăreţii noştri tot mai mult în lumina cugetării şi artei altor neamuri, căutînd să înăbuşe mereu glasul tainic ce încerca totuşi adeseori se izvorască din adîncuri.

Nu ne-am întrebat însă de ce numai noi, între toate neamurile, sîntem lipsiţi de cultul acesta al patriei, de ce s'au rupt legăturile fireşti dintre generaţia noastră şi trecutul scump altora, de ce această anomalie sufletească, această stare de suflet în afară de legile dezvoltării sufletului altor popoare. Ce blestem a suflat din inima noastră lumina dumnezeiască ce mîngîe şi îmbărbătează alte neamuri? Ce blestem a înstreinat pe cei mai buni şi mai luminaţi dintre noi, de nu mai înţeleg nici graiul durerilor în care se frămîntă acei ce au rămas acolo credincioşi, plecaţi asupra ţarinei frămîntate în sîngele strămoşilor?!... Nu ne-am întrebat... Raţiunea ne dădea îndreptările pentru a ne spăla de ori ce vină în ochii noştri şi ai altora; cugetătorii aleşi plecîndu-se simţirii acestia de silă pentru pîngăritul nume al patriei, au căutat să dea îndreptăţire acestei stări de lucruri. Unii ne dovedeau prin argumentări reci şi tăioase că patriotismul nu poate fi izvor de poezie adevărată, nu are dreptul de a inspira arta divină şi impersonală. Alţii osîndeau această simţire ca pe o rămăşiţă barbară din vremile întunecate, pe care trebue să o aruncăm la hambarul cu alte vechituri din trecut, de care trebue să ne lepădăm ca de o prejudecată îngustă, nedemnă de sufletul cugetătorului modern care nu trebue să se deschidă de cît simţimintelor largi ale frăţiei universale.

Artiştii şi cugetătorii treceau ast-fel curaţi de ori ce păcat spre lumina ştiinţii şi artei altor neamuri, cu sufletul înstreinat de ţară, pe cînd alături pleava acelor însetaţi de căpătuială flutura mereu drapelul naţional, ca flamura unei comedii de bîlciu, ca să amăgească mulţimea naivă ce mai credea încă în sfinţenia acestui simbol.

Glasul cîntăreţilor înşişi ce încercau a ne vorbi de neam şi de ţară suna fals adeseori, ei nu nimereau tonul în care trebuiau să ne cînte pentru ca, fermecaţi, să deschidem în fine tainiţa în care, într'un moment de amărăciune şi răzvrătire sufletească, am închis raza de lumină ce ne lipsea acum din cununa atîtor lumini căpătate din strălucirea altor neamuri.

Raţiunea e roaba stării sentimentale a momentului, ea e îndreptăţirea, *justificarea* acestei stări. Ceia ce la un moment dat ne pare adevărul clar şi neîndoios, poate fi adeseori un miraj izvorît fără ştirea şi voia noastră din simţiri şi patemi ce se frămîntă în întunerecul inconştientului. Adevărul deci, mai ales în ceia ce priveşte lumea lăuntrică, e *în simţire* nu în raţiune şi de aceia îl vedem adeseori răsfrîngîndu-se strălucitor şi învingător din operele de simţire, înainte de a fi găsit de cugetare şi dovedit de raţiune.

Teoria cea mai documentată, argumentarea cea mai bine întemeiată şi logica cea mai neîndurată, pot să dovedească clar ca lumina zilei că patriotismul nu poate fi izvor de artă şi poezie adevărate, ele nu ne vor

împedica totuşi de a tresări zguduiţi de cea mai puternică emoţie la glasul „pătimirei noastre", cînd acesta va răsuna în versuri ca a ale lui G. Coşbuc şi O. Goga.

Sufletul nostru deschis concepţiilor largi ale ştiinţii, poate să se înfioare de milă şi simpatie la trecerea ori cărei suferinţi, inima noastră poate să bată în acelaş ritm cu a fraţilor de muncă de pretutindeni, poate să se avînte cu aceleaşi nădejdi spre acelaş ideal de dreptate şi lumină, fără ca totuşi să se stingă simţirea dragostei de ţară şi neam, scrisă în sufletul nostru cu slove neşterse în decursurile veacurilor de acei ce au fost înaintea noastră şi al căror suflet îl purtăm în noi...

Sîntem o clipă din viaţa unui neam, o clipă căzută în veşnicia timpului, dar o clipă dintr'un şir nemărginit de alte clipe, o clipă ce nu se poate desface din acest şirag. Cei ce au fost înaintea noastră au iubit, au luptat, au suferit şi au murit în acest colţ de lume căruia-i zicem ţara noastră. Lumina cerului ce se desfăşoară de asupra noastră a încîntat odinioară ochii lor, glasul apelor şi al codrilor au mîngîiat auzul lor, în ţărîna pe care o călcăm „s'au îngropat ei toţi ai noştri şi o să ne'ngropăm şi noi"! E viaţa din viaţa noastră această ţară romînească şi ori cît ne-am sili să vedem patria pretutindeni, inima noastră nu va şti totuşi să o vadă de cît aci. Suferinţa tuturor celor învinşi şi obijduiţi e sfîntă şi glasul ei, ori care ar fi, poate găsi răsunet în sufletul nostru, dar vom înţelege mai bine şi ne vom înfiora de o milă mai duioasă, la glasul ce se tîngue 'n doină:—

Ascult'o bine cum adie
Din munţii noştri pînă'n vale
Şi spune-mi dacă ştii vre-un cîntec
Mai dulce şi mai plin de jale.

Partea veşnică din sufletul nostru, acea care a rămas ca un substrat al caracterului şi mentalităţii proprii poporului nostru în mijlocul atîtor frămîntări şi schimbări, partea aceasta veşnică pe care o purtăm în noi dela generaţiile ce au fost înaintea noastră, *fiindcă au fost*, şi în care se oglindesc cele întîi raze de la cerul ţării noastre, este acea în care trebue să pătrundă adînc strălucirea altor neamuri, pentru a se răsfrînge apoi în tonalitatea şi lumina noastră proprie... Opera de artă este o manifestare socială, un efect al unor cauze îndepărtate şi multiple, în ea trebue să se oglindească sufletul acesta al neamului ce s'a închegat din frămîntarea la olaltă a atîtor suflete în lupta pentru trai din decursul veacurilor, din frămîntarea atîtora ce trăesc în prezent alăturea de artist, în acelaş colţ de lume şi aceleaşi împrejurări. De aci îşi ea opera de artă valoarea, aceasta e condiţia de a fi mare şi nemuritoare şi a deveni la rîndul său *cauză*, în acest tot organizat din care a izvorît ca *efect*.

Din veşnicia vieţii care curge mereu, arta prinde şi fixează o clipă, o atitudine, o nuanţă ce nu a fost şi nu se va mai repeta poate în şirul veşnicilor schimbări, dar care trebue să fie „semnificativă" cum zice Taine.

Prin cazul individual pe care-l redă, opera de artă trebue să suggereze acel *ceva* ce e ecoul vieţii complicate, continue şi intense pe care o reprezintă cazul acesta individual în una din miile sale de nuanţe. Ea trebue să fie răsunetul vieţii intense a timpului şi neamului său, trebue să reprezinte nuanţa cea mai caracteristică şi mai semnificativă a felului de a fi şi a răspunde la impresiile exterioare a unui popor, într'o epocă.

Artistul este accidentul fericit în viaţa unui popor, el realizează în gradul cel mai înalt însuşirile caracteristice ale neamului şi timpului său, de aceia legătura dintre sufletul lui şi sufletul neamului e mai strînsă de cît a celorlalţi muritori de rînd. El realizează o clipă din viaţa universală în una din miile sale de nuanţe, o clipă din viaţa unui neam, răsfrîntă printr'o puternică personalitate individuală.

Emoţia pe care o trezeşte opera de artă în sufletul tuturora şi care face să vibreze adînc şi în acelaş timp toate sufletele, nu e o emoţie divină, izvorîtă dintr'un *ce* depărtat de firea şi sufletul nostru, căruia i-am zice artă şi l-am trata ca pe un *idol* ce nu are nimic comun cu realitatea. Puterea ei vine tocmai din faptul că *e o rezultantă*, că s'a născut din frămîntarea unor vieţi ce au decurs şi decurg *la o laltă*. Răsunetul ei e adînc în sufletul *fiecăruia*, pentru că ea e expresia simţirii şi cugetării *tuturor*.

Şi dacă orbiţi de strălucirea altor neamuri, sau scîrbiţi de uşurinţa cu care se lua în deşert numele patriei şi dragostea de neam, ne-am depărtat cu gîndul şi simţirea de ţara noastră, încă atît de depărtată de luminoasa civilizaţie a apusului; dacă artiştii noştri au rîvnit sa facă artă franceză sau germană, fără ştirea şi vrerea lor şi a noastră, în creaţiile cele mai bune au fost totuşi *Romîni*; numai acele accente ce au izvorît din această parte adîncă a firei lor au găsit în suflete răsunetul operelor de artă adevarate.

De aceia tresărim coprinşi de o simţire deosebită şi ne înfiorăm pînă în adîncurile sufletului în faţa unui mic tablou de Grigorescu, ce nu reprezintă de cît un capăt de drum pe care vine legănîndu-se, într'un nor de praf, carul cu boi mînat de un ţăran ce învîrte biciul peste cap, cu un gest obişnuit, şi rămînem reci în faţa unui „peisagiu din Bretania" de pildă, cu toată măestria culorilor şi frumuseţa reală a colţului de lume reprezintat.

Artistul romîn ce l'a zugravit n'a ştiut să pue acolo poezia mistică, fiorul supranaturalului pe care ar fi ştiut de pildă să-l redea un pictor breton, care ar fi înţeles glasul vechilor legende ce cîntă în valurile mării şi şoptesc în tăcerea amurgului tainic, acelora ce de veacuri trăesc sufăr şi mor acolo, în colţul lor de lume. Numai cînd înţelegem şi răstălmăcim acest grai misterios al lucrurilor, creăm *peisagii, opere de artă şi nu naturi moarte*.

Opera de artă trebue să fie trăită în cît mai multe clipe din viaţa artistului, pentru a putea avea acel dar unic de a trezi emoţii puternice în sufletul altora. Nici cînd nu poate fi vorba numai de reproducerea per-

cepţiunilor venite din lumea din afară, a impresiilor exterioare răsfrînte din sufletul artistului ca dintr'o oglindă lucie, nici chiar cînd e vorba de opere de artă ce se adresează numai simţurilor şi al căror material sînt numai sensaţiunile. Legile creaţiunii sufleteşti se împotrivesc cu totul acestei concepţiuni.*) Impresiile de la lumea din afară intrînd în sufletul nostru sînt destrămate în mii şi mii de elemente, ca raza albă în viile culori ale spectrului, iar din acest material ce nu a păstrat *nimic* din legăturile cu care intrat în conştiinţă, imaginaţia creatoare dă fiinţă creaţiunilor sufleteşti, legînd aceste mii de elemente ca nişte raze în jurul simţirilor şi gîndirilor izvorîte din sufletul artistului, organizîndu-le într'un *tot*, dîndu-le *unitatea* fără de care nu ar putea fi considerate ca *creaţii*, şi care unitate e *idealul* realizat de artist cu acel material inform ce erau senzaţiunile dizasociate de care s'a servit. Prin *idealul* creatorului nu trebue iarăşi să ne închipuim ceva supranatural, existînd *în sine* şi în afară de sufletul său; ci simţirile şi gîndirile izvorîte, din tendinţele sale morale şi intelectuale, din concepţiunile sale despre lume şi viaţă, din acea parte veşnică ce e reflexul vieţii şi al conştiinţii sociale.

Mijloacele tehnice, regulele meşteşugului, materialul brut, toate sînt aceleaşi pentru toţi, dar opera de artă, fie că reprezintă un colţ din lumea exterioară sau o clipă din lumea lăuntrică, e deosebită. Ceia ce-i dă fiinţă, caracter, culoare, e numai sufletul artistului, acel *ideal*, nuanţa pe care a găsit'o, a prins'o şi a fixat'o artistul printr'o tainică şi minunată putere de asociaţiune, datorită însuşirilor proprii, însuşirilor neamului din care a eşit.

Ce poate sămăna mai mult cu redarea pură şi simplă a unor percepţiuni de cît zugrăvirea, de pildă, a unui buchet de flori? Şi totuşi trecem indiferenţi pe lîngă mii şi mii de tablouri ce reproduc în culori minunate aceste minuni ale naturii. Dintre toate numai unele ne oprese în loc, ne merg la suflet prin ochi şi ne dau fiorul artei adevărate, fior pe care nici florile înseşi în natură nu ni-l pot da.

Un pictor de la noi nu ne va da de sigur de cît un tablou banal, *bine făcut*, dacă de pildă s'ar încerca să ne zugrăvească un buchet din acele stranii şi uriaşe crisanteme ce fac deliciul Parisului la Exposiţia crisantemelor în toamnă. Numai parizianul trăit în acea atmosferă fierbinte, în acea teribilă frămîntare de patemi, idei şi sensaţiuni ce face să înflorească florile ciudate cu culori rare şi forme căutate, va şti să pue acolo pe pînză şi partea din sufletul artistului, care răstălmăceşte altor suflete, graiul florilor bizare prin aşezarea, culorile şi întreaga lor înfăţişare.

Bănuesc însă că nici odată parizianul nu va şti să compue şi să redea un buchet din florile noastre de cîmp, ca acele ale lui Grigorescu, care nu sînt buchete ci cîmpii întregi, şesurile ţării noastre scaldate în alba lumină a verii, în toată splendoarea şi bogăţia unei vieţi în plină înflorire.

Imaginaţia creatorului nu numai că nu răsfrînge percepţiunile de

*) Ribot. L'Imagination créatrice.

la lumea externă in aceiaşi formă în care le primim, dar nici ca material pentru plăzmuirea creaţiunilor sale nu le intrebuinţează, căci cea întăi transformare la care le supune creatorul e *destrămarea* lor în mii şi mii de elemente, care se grupează, se string şi se imbină în jurul gîndirilor şi simţirilor artistului, in puterea unor minunate şi tainice legi de atracţiune. Creăm opere de artă, nu cu realitatea exterioară, ci cu sufletul nostru şi cu cît vom pune mai multe clipe din sufletul nostru, cu atît vom realiza mai multe idei şi simţiri izvorîte din partea veşnică a firii omeneşti, din felul de a fi, de a gîndi şi a simţi al neamului şi al timpului nostru, cu atît vom crea opere de artă de o mai mare valoare, opere care fiind răsunetul unor cauze adînci şi indepărtate, vor avea darul de a mişca mai adînc, mai intens, într'un spaţiu de timp mai mare, simţirea şi cugetarea altora.

Chiar şi ştiinţele pure în teoriile largi filozofice, unde rezultatele sînt ale tuturor şi poartă caracterul obiectivităţii celei mai impasibile, cercetările au totuşi nota personală a celui ce le-a făcut, şi care a ştiut să privească lumea din punctul său de vedere, să combine şi să organizeze materialul inform în concepţiuni izvorîte din felul de a fi propriu savantului ce le-a creat. Pecetea aceasta a originalităţii sale dă valoarea şi chiar *raţiunea de a fi* acestor interpretări ale realităţii, însuşirile omului de geniu, iar aceste însuşiri, sînt expresia cea mai desăvîrşită a însuşirilor neamului.

Sîntem Romîni, adică un neam de oameni ce purtăm în noi sufletul atîtor generaţii ce au trăit şi s'au frămîntat în decursul atîtor veacuri, laolaltă, în aceleaşi dureri şi bucurii, aspiraţii şi nădejdi, şi după un lung răstimp de rătăcire putem în fine rosti cu poetul:

> Încep a te cunoaşte şi aflu cu durere
> Cît suferi, cîte chinuri şi încă în tăcere...
> Te ştiu că'nduri osînda ne 'nduplecatei soarte
> Ce-asupra ta s'abate cu lovituri de moarte,
> Te ştiu despreţuită, te ştiu nemîngîiată
> De fiii tăi uitării şi suferinţii dată...,
>
> *(O. Carp. Mater dolorosa—Rîndunel)*

A venit în fine vremea să deschidem tainiţa în care într'un moment de răzvrătire am înmormîntat adînca şi nemuritoarea dragoste de ţară şi de neam. Simţim acum cu toţii ca lumina şi strălucirea altor neamuri, după care am rîvnit cu atîta sete şi pe care am căutat să ne-o însuşim cu atîta grabă, trebue să pătrundă adînc în partea veşnică a sufletului nostru, trebue să se schimbe şi să se potrivească mentalităţii, felului nostru de a fi, a simţi şi a gîndi, pentru a deveni *a noastră* cu adevărat şi pentru ca florile de lumină răsărite din ea, să fie create cu sufletul nostru şi nu răsfrînte ca printr'o oglindă lucie din civilizaţia altor neamuri. Sîntem Romîni şi operile noastre de artă şi de cugetare trebue să poarte pecetea originalităţii neamului nostru.

Izabela Sadoveanu—Evan.

Cronica Militară

— Educaţiunea militară a naţiunii —

Pentru studiul educaţiunii militare, în loc de a pleca de la o definiţiune, vom examina numai cîte-va perspective. Din reconstituirea lor, vom căpăta o idee destul de apropiată de ceia ce trebue să înţelegem prin educaţiune militară.

Necesitatea unei educaţiuni militare a naţiunii.—Desvoltarea economică a statelor şi progresele civilizătoare dobîndite, nu s'au realizat decît numai sub scutul siguranţei, prevederii, ordinei, etc.

Graţie acestora umanitatea a suprapus şi fructificat în cursul veacurilor atîtea bogăţii materiale şi spirituale şi a permis indivizilor să se desvolte neîmpiedicaţi, individual şi colectiv.

Aceste condiţiuni, prielnice progresului civilizaţiunii, umanitatea le-a realizat prin crearea puterii militare.

Organizarea şi caracterul acestei puteri militare a variat mult în cursul veacurilor. Azi ne găsim în faza cînd apărarea exterioară se încredinţează întregii naţiuni; iar liniştea interioară se asigură numai de grupuri de profesionişti.

Principiile economice ale acestei organizări impun anumite condiţiuni. Aşa de ex.: punerea în valoare militară a indivizilor, dela vîrsta de 18—20 ani la 40—50 ani; reducerea serviciului sub drapel; prepararea tineretului încă din şcoalele elementare pentru serviciul militar; etc.

Azi putem deosebi trei vîrste în educaţiunea militară a naţiunii:

Tinereţa, adică prepararea în diletant a viitorului soldat pentru serviciul militar;

Adolescenţa, adică prepararea profesională a soldatului;

Maturitatea, adică întreţinerea spiritului militar în cetăţanul-militar, în profesionistul în aşteptare.

În altă ordine de idei, puterea militară se sprijină pe sociabilitatea cea mai întinsă. Numai prin sociabilitate şi solidaritate, mulţimea eterogenă se transformă în armată şi numărul aritmetic în bloc compact şi omogen de putere, cu mult superioară numărului aritmetic.

Aşa se explică de ce, în calculele militare, numărul mic dar bine organizat, este superior numărului mare, organizat anarhic.

Aritmetica suferă în adevăr perturbațiuni în evaluarea puterii militare,—din cauză numai că comparăm produsul puterii militare cu un număr aritmetic, în loc de o cantitate mecanică.

Un scriitor militar spaniol [1]) compară produsul puterii militare cu un lucru mecanic și găsește în produsul acestei puteri, prin asemănare, cele trei elemente indispensabile unui lucru mecanic ast-fel:

în om—puterea sau forța;

în armă—pîrghia sau drumul efectuat de putere;

în teren—punctul de aplicație sau de sprijin al puterii.

Numai prin reunirea acestor trei factori obținem produsul puterii militare, produs pe care'l putem compara cu cantitatea mecanică: lucrul.

În toate timpurile, acești trei factori: om, armă și teren, reuniți, au reprezintat puterea militară.

Importanța lor de proporționalitate, însă, a variat mult în cursul veacurilor.

Azi, factorul om este acel care se bucură de importanța capitală și valoarea lui se găsește mărită *numai și numai prin influența educațiunii alese, adaptată* cerințelor constituirii unei bune puteri militare.

Condițiunile economice de azi au influențat în mod preponderent mărirea puterii individuale, mărire de care se resimte, în deosebi, puterea militară a națiunii.

Mai pînă în zilele noastre, opiniunea națiunii era că educațiunea militară, suficientă închegării unei bune puteri militare, se poate dobîndi în condițiuni avantagioase numai în timpul serviciului activ sub drapel. Dar de cîtva timp, pe de o parte economia vieții prea se resimte de lipsa brațelor neutralizate pentru lucrul economic, prin armată, și cere cu insistență reducerea serviciului activ sub drapel, pe de altă parte condițiunile actuale ale răsboiului cer o educațiune militară mult mai îngrijită decît în trecut. Dacă ne referim numai la secolul trecut—secolul națiunii-armate,—în care armata a consimțit treptat să reducă serviciul sub drapel de la 7 ani la 5 ani și la 3 ani, ca astăzi azi ca o reducere mai mare, la 2 ani sau 1 an, o descompune cu totul, atacînd'o în esența ei spirituală: *educațiunea militară;* afară numai de cazul cînd s'ar modifica cu totul această problemă a educațiunii militare. Astfel am ajuns la faza actuală în care pare că se îmbunătățește cu totul armata, prin faptul că națiunea îi încredințează educațiunea întregului tineret, educațiune prin care ea va ajunge a constitui în condițiuni superioare trecutului puterea militară viitoare a națiunii.

Iată, dar, cum se impune necesitatea educațiunii militare a națiunii, azi, în referire cu educațiunea celor cîteva generațiuni din trecut, cari se găseau sub drapel.

Caracterul educațiunii militare. Serviciul militar obligator stabilește primul drapel de egalitate al cetățenilor și prin el, ei se îndatoresc să asigure integritatea națiunii.

1) Generalul Quijano Y. Arroquia.—Journal des Sciences militaires 1893—1894.

Prin aceste sentimente de egalitate, de răspundere, de încredere, se înalță valoarea personală a cetățenilor, întocmai după cum prin școală se înalță valoarea lor intelectuală.

Efectele serviciului militar obligatoriu se resimt în moralitatea și mintalitatea națiunii.—Ele se pot compara cu efectele produse de comunicațiuni, căci dau mijlocul să influențeze și sufletele cele mai izolate ale națiunii.

Educațiunea militară se resimte în totul de această obligațiune egalitară a serviciului.

Dar dacă în esență această educațiune reflectează în deosebi faza serviciului activ sub drapel, nu trebue să deducem, ca condițiune *sine qua non*, aceași unitate și în pedagogia ei; din contra, dacă avem posibilitatea, să căutăm a adapta problemul educațiunii militare pe vîrstele la care se adresează.

Procedînd altfel, noi credem că se aduce o perturbare în economia vieții națiunii: întîi prin pierderea zadarnică de timp și apoi, prin depășarea scopului către care îndreptăm diferite generațiuni.

Atît militarii, cît și pedagogii, ocupîndu-se de această problemă a educației militare, ajung cu toții să ceară limitarea cîmpului de educațiune în diferitele vîrste ale națiunii.

Astfel, cu tineretul, adică în prima vîrstă, trebue procedat urmînd caracterul educațiunii generale a vîrstei, *individual*. Atît educațiunea intelectuală cît și cea fizică și cea morală, cîte trele își propun să conducă tineretul către maturitatea intelectuală, fizică și morală, tratînd pe fiecare individual.

Acesta este caracterul vieții de școală: individul; și tot de acest caracter trebue să dăm și în educațiunea militară, cu referire la mijloacele prin care ne propunem a prepara pe viitorul soldat pentru serviciul militar.

Pe lîngă aceasta, educația militară a tineretului mai urmărește și coincidența maturalității morale cu cea fizică.

Dacă trecem la viața adolescentă, la timpul serviciului militar obligator, poziținnea socială a individului se schimbă.

Sociabilitatea și solidaritatea strînsă ia locul particularismului, individualității din prima vîrstă. Acum individul nu mai este privit în el însu-și, ci în legătură cu ceilalți camarazi.—Coeziunea mulțimii este importantul și individul este tratat astfel ca să mărim această coeziune.

Pentru a nuanța mai lămurit diferințele pedagogiei educației, din aceste două vîrste, ne servim de expresiunile militare referitoare la acțiunea unei unități de trupă, în cele două ipoteze în care ea se poate găsi, anume: izolată și încadrată.

În cazul d'întîi unitatea se luptă singură. Ea este ținută să facă față cu propriile sale forțe la toate dificultățile luptei, deci trebue să fie

foarte prudentă.—În cazul al doilea, unitatea se luptă fiind sprijinită în lături și înapoi de alte unități, deci ea trebuea să fie impetuoasă.

Tot astfel și cu educațiunea celor două vîrste. În prima școlarul este crescut în ideia de a fi în stare singur să'și croească un drum în viață; în a doua, soldatul este educat în ideia de a se sacrifica pentru a bate drumul altora.

Caracterul educațiunii adolescente este sociabilitatea intinsă, pe cînd acel al tinereții este particularismul.

Înfine dacă trecem la maturitate, și educațiunea acestei vîrste se impune națiunii.

Azi, cu națiunile armate, miezul permanent al puterii militare, contigentele aflătoare sub arme, sînt minime față de efectivele concediaților și rezerviștilor cari formează grosul, aproape totalitatea armatei.

Așa că cu drept cuvînt pútem zice, că acum miezul permanent constitue mai degrabă o încadrare de cît un principal factor al puterei militare.

De aceia față cu exigențele noi ale constituirii puterii militare, se impune și pentru această vîrstă să ne ocupăm cu îngrijire de educația ei militară.

Viața acestei vîrste, cu brutala lege fizică, lupta pentru existență, și cu o inflexibilă lege economică, specializarea, aduce un separatism, o izolare, un mediu cu totul impropriu întreținerii educațiunii militare a armatei de azi, a armatei egalitare.

De aceia trebue a corecta aceste diformități sociale, cu privire la fasonarea elementelor constitutive ale puterii militare.

În altă ordine de idei, mai adăugăm că armata modernă punînd în joc întreaga națiune, ea se interesează tot atît de cantitate cît și de calitate. Așa, rezultă ca o consecință a educațiunii militare trebuința ca ea să influențeze educațiunea generală în cea ce privește școala și în ceea ce privește sănătatea publică.

În ceea ce privește școala, datoria educatorilor militari e să vegheze ca exigențele școlare să nu istovească și să se deprime tineretul; iar în ceea ce privește sănătatea publică, ea are datoria să arăte, să studieze și să impue mijloacele prin care să se micșoreze mortalitatea.

Caracterul educațiunii militare de azi este dar cu mult mai complex de cît cel din trecut, iar cîmpul seu de explorațiune se întinde la întreaga națiune și influențează toate manifestările ei și nu se mai mulțumește, ca în trecut, să îngrijească numai de generațiunile aflate în serviciul activ militar, sub drapel.

Educațiunea vîrstei viitorului soldat. Trecînd în revistă o trupă cu emoțiune, ne punem întrebarea dacă unii soldați, cei de aparență fricoși, timizi, distrați, pitici, etc. sînt în stare să se lupte cu curaj și să braveze pericole; sau dacă ne putem încrede cu nădejde în vigilența lor; sau dacă prestigiul uniformei și al armei le multiplică energia și le întărește vigoarea. Cu durere răspunsul nostru el însuși se transformă în o întrebare, sau mai bine într'o îndoeală.

Armata, în scurtul interval al serviciului activ obligator, se găsește și se va găsi mai cu seamă în viitor în imposibilitate de a putea corecta asemenea diformități; apoi ea urmărește alt problem social în educațiunea militară ce dă contigentelor sub arme, acel al coeziunii și omogenității mulțimii.

Pentru îndreptarea unor asemenea defecte e nevoe de o perseverență și de e îndelungată educațiune, aplicată individual.

Dacă de la diformități trecem la stări normale, simțim trebuința ca soldații să se găsească în toată maturitatea fizică și morală, pentru a-i putea supune cu succes la influența educației din faza serviciului militar sub arme.

Așa, de exemplu, să ne oprim la sentimentul sacrificiu, sentiment comun și de toate zilele în viața soldatului.

Acest sentiment nu poate încolți de-a-dreptul, fără ca el să nu se sprijine în sufletul omului pe alte sentimente, mai puțin exigente și încetățenite de mult în ființa sa.

Atît timp cît frica constituia prima și ultima sancțiune a îndeplinirii datoriilor, e adevarat, nu ne prea mișcam mult de natura îndemnului care ducea pe soldat la sacrificiu; dar azi, cînd se cere soldatului tărie de suflet, întemeeată pe dragostea de neam, nu ne mai este iertat să ne sprijinim tot pe frică în îndeplinirea datoriilor noastre; și acum trebue să căutăm a ne încălzi ast-fel sufletul, ca ideea de sacrificiu, spontaneu, să nască în indivizii ce luptă la un loc pentru aceiași cauză.

Iată, dar, un alt cîmp al educațiunii, în care trebue să angăjăm tineretul.

Din punctul de vedere al corectării diformităților și din aceia al desvoltării maturității tineretului, școala singură este în stare a îndeplin aceste cerințe educative. Dinsei îi revine, în mecanismul vieții noastre moderne, însărcinarea de a da educațiunea militară tineretului națiunii.

Școala își va apropia problema educațiunii militare, fără a schimba caracterul educațiunii generale a tineretului școlar.

Azi în școalele noastre se înțelege prin educațiune militară, exercițiu militar. Așa privind chestiunea, învățămîntul lui în școli cu instructori lipsiți de cunoștințe întinse pedagogice (grade inferioare luate din armată) nu poate constitui un bun mijloc de educațiune.

În acelaș timp, pedagogia educațiunii militare soldățești, lipsită de disciplină, moralminte face mai mult rău armatei, de cît bine, prin impresia ce sapă în inimile tinerilor apărători ai țării că armata este un joc de copii, un joc ușor și simplu.

Mijloacele pedagogice ale serviciului militar nu sînt proprii de cît numai indivizilor maturi fizicește și moralicește.

Pentru tineret, mijloacele pedagogiei militare aplicabile vîrstei lor sînt numeroase, de ex.: jocurile, excursiunile, teatrul, sporturile individuale, ca: scrima, natațiunea, tragerea, dansul, etc.

În ordinea morală, școala are de urmărit formarea caracterelor, și

pentru acest sfîrşit nu-i este suficient ca mijloc pedagogic numai vorba, ea trebue să creeze stări sufleteşti apropiate unei educaţiuni sistematice.

Definiţiunea dată de Hartmann geniului: 98 părţi voinţă şi 2 inteligenţă, ar putea constitui un bun program profesorilor noştri cu privire la formarea caracterului.

Ast-fel preparat tineretul, un îndoit folos se va obţine: întăi pentru naţiune, cînd se va reduce serviciul militar; şi apoi pentru armată, care se va întări prin calitatea aleasă a viitorului soldat.

Ţin cu această ocaziune să reamintesc şi passagiul următor, luat din memoriul societăţilor de gimnastică, reunite anul acesta în congresul Asociaţiunii pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor, cu privire la influenţa exerciţiului militar în şcoli: „Acest exerciţiu este unilateral. El diformează „şi contribue la reaua stare a sănătăţei. În special exerciţiile cu arma „sînt dăunătoare desvoltării armonice a corpului, în cît nu trebue să ne „mirăm cînd vedem o bună parte din soldaţi cu un umăr mai sus şi „altul mai jos. Şi aceasta se întîmplă la o vîrstă cînd desvoltarea com„plectă a fizicului e aproape terminată. Ce se va întîmpla însă, cînd o „asemenea instrucţiune se adresează la corpuri plăpînde şi în curs de „desvoltare, etc.?

În condiţiunile de faţă, dar, problema educaţiunii tineretului rămîne deschisă.

Pedagogilor le incumbă datoria să stabilească programul raţional de urmat cu educaţiunea tinerilor ce li se încredinţează.

Asupra stabilirii acestui program reamintim succesul unui pedagog anonim, autorul programului de geografie, floarea aleasă a pedagogiei învăţămîntului primar.—În acest program se încep primele noţiuni de geografie plecînd de la planul clasei, pentru a trece la al şcoalei, oraş, etc. Tot astfel şi pentru problemul educaţiunii militare e nevoe a se stabili un program raţional, prin care să se aducă treptat, şi cu siguranţă, desvoltarea maturităţii fizice şi morale către vîrsta de 18—20 ani.

Educaţiunea vîrstei soldatului sub arme.—Prima întrebare ce ne punem este: trebue să dăm în această vîrstă tuturor membrilor aceeaşi educaţiune, sau trebue să o diferenţiăm, după rolurile pe care diferitele categorii le au de îndeplinit în această vîrstă?

Admiţînd ca bună partea 2-a a întrebării, urmează să despărţim cadrul pedagogic al educaţiunii militare din această vîrstă în categorii, cu toate că rezultatul final e acelaş: o constringere însemnată a personalităţii, o disciplină deosebită a spiritului, a sufletului, a voinţei, a corpului.

Spre a concretiza nuanţele ce există în educaţiunea diferitelor categorii, vom cita cîteva cazuri istorice.

Aşa de exemplu:

Strălucitele şi continuele succese ale Germanilor în răsboaele din 1864, 66 şi 70 sînt datorite corpului de Stat-Major, care a fost educat cu o îngrijire şi cu o unitate de vederi surprinzătoare timp îndelungat, aproape 50 de ani, înaintea acestor războae fericite.

Această educaţiune sistematică şi serioasă a grupului principal din organele de comandament a fost capabilă să imprime o voinţă inflecsibilă armatei.

Educaţiunea aleasă a Statului Major german a fost una din cauzele principale de succes, căci Statul Major german, în cele trei războae fericite, reprezintă voinţa comandamentului şef, inteligenţa şi prudenţa armatei; el îndrumează hotărîrea comandamentului, aşa că dînsa să nu se neutralizeze sau să se schimbe trecînd dintr'un comandament într'altul.

Unitatea de doctrină dobîndită pentru a asigura acestor transmiteri un asemenea sincronism, a fost datorită, cum spunem, numai educaţiunii alese a corpului de Stat-Major german.

Este interesant să reamintim pe scurt procedeul educativ al Statului-Major german, prin care i-a înăscut o asemenea stare sufletească.

Ei au ajuns la această unitate de doctrină, la această suprapunere adiţională de voinţe şi energii, numai prin studiul istoric al războaelor, prin studiul tactic pe teren, prin oţelirea fizicului şi moralului, program ce ei au urmărit cu o insistenţă şi o tenacitate demnă de admirat.

Dar alături de Statul-Major german, să nu uităm că naţiunea germană, după umilinţa de la Iena, din 1807, cînd a deschis epoca de revanşă, a încredinţat ideia revanşei dascălilor.—Ei sînt acei cari au sădit în sufletele tinere ale viitorilor soldaţi forţa morală care a înzecit disciplina şi solidaritatea armatei, încrederea în şefi, conştiinţa revanşei şi ridicării prestigiului ţării.

Ei au preparat unitatea Germaniei prin unitatea de conştiinţă insuflată în inimile tuturor Germanilor, înainte de consacrarea ei militară şi politică.

Alături de corpul de Stat-Major şi de dascăli, uneite admirabile ale revanşei, să nu uităm că înţelepciunii poporului şi a guvernanţilor lor le revine aproape toată onoarea, căci ei pătrunzîndu-se asupra mijloacelor cu care se poate ridica o naţiune îngenunchiată, umilită şi redusă în neputinţă, cum a fost regatul Prusian în 1807, au conlucrat în de acord la găsirea şi întărirea acelor mijloace.

Din dărămăturile nenorocirii din 1807 a eşit grandioasa Germanie de azi.

Dar dacă de la germani ne transportăm cu gîndul în epoca actuală, la Japonezi, rămînem uimiţi de uriaşele progrese făcute de acest popor—în aşa scurt timp,—socotit până înainte de răsboiu ca o rasă inferioară, lipsită de sentimente înalte de morală şi incapabilă de a-şi adapta civilizaţiunea europenească.

Războiul lor, însă, ne umple de admiraţie; şi nu ştim ce trebue să preţuim mai mult: *soldatul japonez*, însufleţit de un sentiment de patriotizm înalt, conştient, încrezător în ţară şi în Mikadul lor, gata a-şi

sacrifica viaţa pentru patria şi binele comun, generos cu duşmanul, impus la privaţiunile cele mai severe;

ori *prepararea războiului*, făcut cu atita artă şi sprijinit pe studii atit de minuţioase şi de complecte, cu o organizare atit de inaintată şi cu o prevedere atit de profundă, aşa că nimic nu i-a surprins şi totul era prevăzut din vreme;

ori *solidaritatea şefilor*, lipsiţi de prezumţiune, aprigi, viteji, robuşti şi dotaţi cu o capacitate militară surprinzătoare.

Din aceste citeva rinduri numai, ajungem să apreciem îndeajuns valoarea puterii morale şi să preţuim, cu deosebit interes, valoarea diferenţială a educaţiunii militare din această virstă.

Educaţiunea virstei cetăţeanului-militar.—Naţiunea armată a noastră, de azi, se compune din trei categorii principale: armata de întăia linie, compusă din trei contingente sub arme şi din şease contingente de concediaţi şi rezervişti; armata de a doua linie, compusă din şase contingente de miliţieni; şi armata de a treia linie, compusă din nouă contingente de glotaşi.

Astfel virsta militară a naţiunii, de la 21 la 45 ani, se compune din trei contingente de soldaţi şi din 21 contingente de cetăţeni militari. Chiar dacă n'am privi decit armata de întăia linie, cele trei contingente (sub arme) de soldaţi formează minoritatea faţă de cele 6 contingente de (concediaţi şi rezervişti) cetăţeni militari.

Aşa dar, e şi de datoria ţării şi a armatei, in special însărcinată cu organizarea puterii militare a naţiunii, să întreţină calitatea de soldat in cetăţenii săi.

În această virstă, însă, nu mai e vorba de a incepe o nouă educaţie, ci numai de a întreţine pe aceea ciştigată din virsta soldatului şi de a combate factorii dizolvanţi ai constituirei puterii militare, de ex.: tendinţa izolării cetăţenilor, supuşi în această vristă egoismului brutal al existenţii, care-i izolează şi-i impedică de a lucra pentru binele public.

Mijloacele budgetare restrinse împiedică a se da celor şease contingente de concediaţi şi rezervişti, cari formează armata de întăia linie, o instrucţiune mai îndelungată de cit cele două concentrări, de cite 15 zile, în tot timpul de şease ani cit un contingent mai face parte din armata de întăia linie.

Se impune, dar, o îmbunătăţire prin iniţiativa privată sau oficială, care in afară de armată, să creeze mediul cuvenit menţinerii spiritului militar in cetăţenii naţiunii.

Caracteristica îndrumării educative a acestei virste, trebue să fie asociaţiunea sub toate formele: societăţi de sport, de gimnastică, de trageri, de muzică, de vînători, de turişti, etc. Asemenea societăţi născute din iniţiativa privată, cite-odată oficială, trebuesc absolut încurajate de Stat, şi cind ele lipsesc, creaţiunea lor trebueşte provocată.

Acestor asociaţiuni, cind e cazul, să li se acorde sancţiuni, cum de ex. pentru societăţile de tragere, să li se atribue tragerile concediaţilor, rezerviştilor şi miliţienilor. Procedîndu-se astfel, s'ar putea scurta durata concentrărilor de instrucţie, sau s'ar putea da o altă întrebuinţare zilelor de concentrare, consacrate pentru trageri.—In tot cazul profitul este întreit, căci şi cetăţeanul şi asociaţiunile, şi instrucţiunea tragerei, cu toţi vor ciştiga din o asemenea măsură.

Să nu se uite că instrucţia tragerii astfel făcută va fi superioară celei dobîndite la concentrări, din cauza felului de a se instrui într'un caz: pe îndelete şi cu plăcere, faţă de al doilea, în grabă şi silit.

Societăţile de gimnastică sint iarăşi de un folos indiscutabil. Ele întreţin şi dezvoltă vigoarea fizică; şi dacă nu pot înlocui cu totul antrenamentul marşurilor, totuşi energia statică ciştigată e mult mai favorabilă sănătăţei, decit îngrăşatul sedentarismului, etc.

Dar nu numai calitatea corporală trebue întreţinută in această virstă; tot aşa, dacă nu şi mai mult, trebue să ne interesăm de calitatea morală.—Pentru realizarea ei mijloacele ce ne stau la îndămînă sint nenumărate. In această ordine de idei, ţinînd seamă de starea culturală a naţiunii, pentru mai bine de 3|4 din populaţiune, şcolile de adulţi sint chemate a influenţa mult educaţiunea acestei virste militare a naţiunii.

Apoi, literatura militară, adaptată trebuinţelor diferitelor straturi sociale, ca: conferinţi, scrieri, gazete, etc. e chemată a complecta seria mijloacelor de care va uza iniţiativa privată sau oficială, pentru a crea mediul militar, necesar bunei construiri a puterei militare.

Următoarea amintire, ce păstrez dela o conferinţă asupra războiului Ruso-Japonez, ascultată la Berna în Elveţia îmi întăreşte această propunere. Cu ocazia unii călătorii în Elveţia, am fost invitat să iau parte la o conferinţă militară a secretarului general al Ministerului de războiu, un colonel în armata elveţiană. Ducindu-mă la acea conferinţă, mi-am închipuit că voiu participa la o şedinţă solemnă, atit ca local cit şi ca public. Realitatea m'a condus însă într'o berărie, unde am găsit un public de rind, aşezat la mese dispuse în linii şi cu diferite consumaţii înainte, ascultînd cu atenţie pe conferenţiar care expunea, la tablă şi pe hartă, diferitele mişcări strategice şi tactice ale războiului şi bătăliilor cari au avut loc până în momentul conferinţii. La început mi-am închipuit că am a face cu un public al quartierului, organizat milităreşte, dar imediat am aflat că publicul elveţian, deşi în curent prin jurnale cu noutăţile zilei, pretinde însă specialiştilor să le confirme noutăţile ce'i interesează şi să le detalieze, aşa ca să se înţeleagă, şi cauzele şi efectele şi să li se explice greşelile făcute şi datoriile ce incumbă poporului elveţian în împrejurări identice.

Din punctul de vedere al educaţiunii militare există o strinsă corelaţiune de reciprocitate între disciplină, armată şi naţiune; disciplina fiind oglinda armatei şi armata oglinda naţiunii.

Istoria ne înfăţişează remarcabile exemple de oglindirea calităţilor şi defectelor unei naţiuni în armata sa.

Să spicuim cîte-va exemple în istoria noastră, epocile lui Stefan cel Mare, a Domniei fanarioților și cea actuală.

În epoca de glorie și mărire a lui Stefan, avem armata națională recrutată în majoritate din țărănime, muncitori de pămînt, în timp de pace, soldați în timp de războiu; în epoca fanariotă, tristă și urgisită pentru neamul nostru, avem armata mercenară, recrutată din străini, ce'și vînd viața pe bani, fără scrupul, azi sub un domn, mîine servind pe dușman; iar în epoca actuală, de plină dezvoltare a neamului rominesc, de apogeu și de splendoare, avem națiunea armată.

Dacă relațiunea armata-națiune, în trecut, cînd armata nu oglindea decît o mică parte a națiunii, influența atît factoririi sociali națiune și armată, cu atît mai mult putem spune că defectele sau calitățile armatei rezultă ca o consecință a acelor ale națiunei, și invers armata poate influența asupra națiunii.

Orizontul de azi național deschide larg chestiunea educațiunii militare a cetățeanului, și în starea noastră actuală această transformare a spiritului militar al națiunii e augurul cel mai fericit pentru viitorul nostru.

Foloasele educațiunii militare.—Educațiunea militară constituind o educațiune complectă, nu poate fi considerată ca o educațiune specială, de ex. ca cea științifică sau artistică, ci ca făcînd parte din etapele educațiunii generale: familiară, religioasă, școlară, civică, etc.

În fiecare din aceste etape ale educațiunii generale vom găsi factori dominanți, cum de ex. în educațiunea militară, *sociabilitatea*, care îmbracă acum forma cea mai complectă; și *oportunitatea*, care micșorează cu totul importanța timpului ca durată în unele momente și dă loc paradoxului următor: mai bine ceva mediocru, dar la timp, decît fără cusur dar cu întîrziere.

Fiind-că în aceste diferite etape educațiunea generală se influențează de factorii dominanți, cu drept cuvînt ne întrebăm care sunt foloasele educațiunii militare.

La aceasta răspundem: educațiunea militară influențează, în prima linie, familia, căci datoria serviciului militar naște sentimentul cultivării tinerilor în religia egalității, fraternității și răspunderii față de națiune.

Un studiu amănunțit al legii de recrutare, cu nenumăratele ei dispense, ne-ar desvăli caracterul educațiunii din familie, de azi și din trecut la noi.

Apoi armata prin serviciu obligatoriu, realisează prima experiență de viață, cu îndatoriri grele și cu drepturi restrînse. Ea mai constitue încă ultima școală a națiunii și ultimul mijloc de asanare morală, pe cale educativă.

Un asemenea mijloc la dispozițiunea națiunii e de o importanță capitală, căci el poate modifica starea sufletească a națiunii cum de exemplu a făcut statul German, care și-a constituit unitatea și starea înfloritoare de azi grație organizării puterii sale militare. De asemenea statul

bulgar se impune atențiunii lumii civilizate prin conștiința de stat ce posedă, conștiința sprijinită pe o valoroasă putere militară.

Un alt exemplu, Statul Rusesc, în amîndouă perioadele de la 1877—1878 și 1904—1906, reflectă prin armata sa, aceași stare sufletească, cu toată cultura științifică care le diferențează, aceiași neprevedere și nepăsare în armată, aceași greutate sufletească în popor.

În altă ordine de idei, organizarea militară este imitată de toate instituțiunile care au desvoltare întinsă, cum de ex. Căile ferate, Poșta și Telegraful, etc. și aceasta din cauză că singura organisare care convine unei societăți solidarizate și erarhizată este organizarea militară. Dar acest avantagiu ar fi minim, cu toată puterea socială, dacă n'ar îndeplini și rolul de organ excelent de pace, și de cea mai bună poliță de asigurare pentru existența și integritatea națiunii.

În rezumat, puterea militară fiind în strînsă legătură cu viitorul națiunii, apărarea națională trebue să ne preocupe în prima linie. Avem dar îndatorirea în condițiunile actuale a prevedea organizarea acestei apărări și în vîrsta tineretului și în acea a maturității, vîrste cari se găsesc azi în afară de activitatea armatei.

Inițiativa particulară este un prețios colaborator pentru educațiunea acestor vîrste; dar activitatea ei trebue călăuzită, orientată și organizată ast-fel ca să se obțină o unitate de vederi și de acțiuni.

Un luminos exemplu îl găsim în organizarea muncii, a cărei putere se găsește azi mărită grație organizării raționale a lucrătorilor, și îndrumării metodice a muncii. Sîntem în drept a dori acelaș lucru și pentru organizarea apărării naționale și a ne bucura constatînd preocuparea de care este cuprinsă țara noastră cu educația militară a tineretului, preocupare care coincide cu un moment istoric, celebrarea unei frumoase serbări a neamului nostru. Să fim dar fericiți de această coincidență, căci grija noastră de azi ne asigură și ne luminează strălucitul viitor de mîine. [1])

Locot.-Colonel Sc. Panaitescu

---

1) Comunicare făcută la primul nostru Congres de științe sociale (1906

Nota Direcției. Dăm ospitalitate acestui studiu datorit unui eminent specialist, dar facem rezervele noastre asupra unora din părerile emise de autor, în privința cărora vom reveni.

Cronica Internă

— Piemont romînesc? —

În „Cronica" trecută am rezumat situația agrară la noi în următoarea antiteză:

„*Peste un milion* de țărani cu mai puțin de *trei milioane* de hectare, și *o mie* de latifundiari cu peste *patru milioane* de hectare, cu peste *4000* hectare în mijlociu de fie-care proprietate".

Această situație e o încoronare fatală a unei lungi tragedii, care este istoria poporului nostru, cea mai tristă din cartea neamurilor.

Dar mai ales rezultatele acestei istorii au fost înăsprite în epoca fanarioților, cu toate sforțările Mavrocordaților.

„Aproape toate latifundiile s'au alcătuit în epoca Fanarioților",—ne spune d. Radu Rosetti în recenta lui publicație monumentală,—istoricul și actul de acuzare al latifundiilor din Moldova. *)

Cu ce mijloace?

„În materie de dobîndire de pămînt nu exista morală în veacul XVIII, toate mijloacele erau bune. Boerii, cînd nu erau ocupați cu „intrigi tinzînd la înlocuirea sau la păstrarea Domnului, la dobîndirea de „slujbe și *ghelirlîri*, își frămîntau minților spre a iscodi mijloace punîndu-i în stare să se vîre în mijlocul unei obștii răzășești, sau să biruească încăpățînarea vre-unui răzăș care ținea dîrz și morțiș la petecul „lui din ocina strămoșească... Aceste mijloace *pleacă dela înșelăciune „și intimidare pentru a ajunge până la crimă*"... **)

„Dela înșelăciune până la crimă",—aceasta nu e o afirmațiune goală a vre unui publicist enervat,—în cartea d-lui Radu Rosetti cetitorii pot găsi o mulțime de fapte precise și concrete, adunate cu răceala și obiectivismul unui învățat,—documente autentice și drept vorbitoare, pentru a ilustra calea de înălțare a oligarhiei noastre agrare.

Pentru a caracteriza rezultatul procesului, la sfîrșitul veacului XIX, acest istoric al latifundiilor din Moldova, ne spune:

*) *Radu Rosetti*.—„Pămîntul, sătenii și stăpînii din Moldova", București, 1907, p. 308.

**) Ibid., p. 300.

„Alcătuirea latifundiilor și concentrarea stăpînirii lor în mînile „cîtorva privilegiați constitue faza finală a transformării vechii distribuiri a „stăpînirii teritoriale. Pe cînd caracteristica vechii stapîniri era: *stăpîni „mulți* cu hotare modeste, acea a celei nouă era: o mînă de stăpîni cu „hotare uriașe.

„Cea dintâiu, rezultatul unei dezvoltări normale a neamului, re„prezintă o alcătuire sănătoasă și este caracteristică unei vremi în care „Romînul este în plină viagă și putere. Cea de a doua, rezultatul unei „dezvoltări ulterioare oprite pe loc, viciate prin împrejurări exterioare „și prin silnicirea străină, este caracteristica unei *stări de slăbăciune cumplită, de decădere rușinoasă și de corupțiune adîncă*"..*)

Și pentru ziua de azi e caracteristică, „starea de slăbăciune cumplită, de decădere rușinoasă și de corupțiune adîncă",—și în ziua de azi ea este o urmare inexorabilă a aceleiași situațiuni, cînd „o mînă de stăpîni cu hotare uriașe", cei *o mie*,—0,09%, din totalitatea contribuabililor,—are sub puterea sa peste patru milioane de hectare, pecînd peste un milion de țărani sînt siliți să se mulțumească cu mai puțin de trei milioane hectare...

Nu vreau să vă răpesc timpul cu incriminări retrospective: istoria ori-cărui popor e plină de „înșelăciunile și crimele" celor mari și puternici,—și în zădar, fără nici un folos pentru nimene, ar fi să le facem bilanțul și să ne gîndim la ispășirea lor.

„Ajunge pentru fie-care zi răutatea ei"...

De asemenea nu relevez „starea de decădere rușinoasă și corupțiune adîncă" a vieții noastre publice numai pentru a arăta inanitatea tuturor pozelor de rigorism și a predicilor morale, cît timp nu este înlăturată *cauza adîncă a răului*, care viciază atmosfera și otrăvește însuși sîngele organismului național.

Ori-cît de rea ar fi starea momentană a unui popor, el—*în condițiuni normale*,—dacă are destulă putere de viață, are totdeauna *destul timp* înaintea lui pentru a o îndrepta.

Dar noi sîntem în condițiuni normale, avem *destul timp* înaintea noastră?

Sîntem un popor de peste 12 milioane, împărțit între patru state, și trăim într'un colț al Europei, care e încă departe să ajungă la așezarea lui definitivă. Ori-ce om cu puține cunoștinți istorice, e destul să arunce o privire pe harta politică a acestei părți a continentului, pentru ca să vadă că formațiunile politice de aici se află într'un echilibru foarte nestabil, constitue numai o *stare de provizorat*.

Cum se va deslega acest provizorat, *care este direcția de cristalizare a formațiunilor viitoare?*

A! Am auzit de atîtea ori în discursuri patriotice vorba de „Piemontul romînesc"...

*) Ibid. p. 314—315.

Dar nu mi-aşi face datoria, dacă,—cu riscul chiar de a fi învinuit că distrug credinţe sfinte—nu aşi spune tot adevărul, ca să ne putem da seama de termenii problemei ce se pune înaintea noastră, şi să găsim soluţiunea ei adevărată.

* * *

Să nu uităm că înainte de toate sîntem *un popor de ţărani*.

După datele oficiale, publicate de Ministerul de finanţe, populaţiunea noastră urbană totală se ridică la 1.114.508 de suflete, din cari 948.257 sînt în oraşele reşedinţe de judeţe şi 166.251 în celel'alte. *) Dar şi din populaţiunea orăşenească, toţi locuitorii mahalalelor, şi mai ales în oraşele nereşedinţe, sînt de fapt ţărani, cari trăesc din agricultură şi n'au devenit orăşeni, decît mulţumită vecinicilor ispite de a „lărgi raza" oraşelor sub regimul accizelor. Încît cu toată hotărîrea avem dreptul să spunem că avem cel mult un milion de orăşeni.

Populaţiunea urbană *romînească* în celelalte ţări locuite de Romîni e şi mai slab reprezintată, fiind-că în Ardeal oraşele sînt maghiarizate sau germanizate, în Bucovina germanizate sau rutenizate, în Basarabia rusificate (chiar în Regat, mai ales în Moldova, oraşele nu au caracterul romînesc).

Aşa dar dacă ast-fel constatăm că ţărănimea, plugarii, formează cel puţin 90% din neamul nostru, e vădit că situaţiunea ţărănimii e factorul cel mai însemnat al problemei: dela ea atîrnă vigoarea, puterea de viaţă a întregului organism naţional.

Care este situaţiunea ţărănimii din Regat am arătat în rîndul trecut; acum pentru scopul nostru trebue să o comparăm cu situaţiunea ţărănimii în celel'alte ţări romîneşti, şi, mai ales, în Ardeal şi Ungaria.

Pentru aceasta mă voiu folosi de datele publicate, pe baza statististicilor oficiale, de d. profesor dr. George Maior, în lucrarea d-sale asupra politicei agrare la Romîni.

Din nenorocire, nu se pot grupa separat cifrele relative la proprietatea ţărănească *mică*, până la 10 hectare sau 20 jugeri cadastrali (un juger=0,57 ha.), şi la cea mare, între 10—50 ha sau 20—100 jugeri, pentrucă în Transilvania şi în Ungaria, cînd s'au împroprietărit foştii clăcaşi, pe lîngă loturile ce dînşii au primit ca proprietate individuală, li s'au constituit, cum vom vedea îndată, însemnate proprietăţi obşteşti şi comunale în păduri şi păşuni, cari aparţin comunelor rurale şi obştiilor întregi de foşti clăcaşi, şi nu pot prin urmare să fie atribuite micii sau marii proprietăţi ţărăneşti în deosebi.

Aşa de pildă, în Transilvania, proprietăţii ţărăneşti mici aparţin ca proprietate individuală—2.197.653 jugeri, şi proprietăţii ţărăneşti mari,—1.538.216 jugeri, iar ca proprietate obştească sînt (comunală, composerate, etc.) păduri 1,995,745 jugeri (1,137,576 ha.) şi păşuni 776,345 jugeri (442,517 ha.),—în total ţărănimii aparţin deci 3.707,827 hectare, din cari 2.200.734, ca proprietate individuală, şi 1.507.093 ha, ca proprietate a obştiilor săteşti, în păduri şi păşuni!

*) *Anuarul statistic al Romîniei*, Bucureşti. 1904, p. 23.

Bine înţeles, mizeria ţărănimii din Regat ar fi reeşit şi mai mult în evidenţă; dacă aş fi putut da în tabelele comparative de mai jos cifrele pentru fiecare categorie de ţărani în parte; pe de altă parte, n'am voit să corijez în aceste tabele cifrele cuprinse în raportul d-lui Căpităneanu, cu toate că am arătat, că situaţia în realitate e şi mai gravă (ţăranii au mai puţin pămînt, latifundiarii mai mult, şi sînt abia *o mie*),—singurul lucru, pe care l'am făcut—am adăugit la întinderea terenurilor cultivabile în Romînia (*fără Dobrogea*, care n'a trecut prin regimul împroprietării de la 1864, şi se află, cum am văzut, într'o situaţie excepţională) şi întinderea pădurilor, întru cît în datele d-lui Maior sînt cuprinse şi pădurile.

Repartizarea ast-fel a întregii proprietăţi private în Romînia (fără Dobrogea) între diferitele categorii de proprietari se prezintă în acest chip:

Repartizarea proprietăţii în Romînia (fără Dobrogea)	No. proprietarilor	Întinderea în ha.	% din toată întinderea	Mijlocia de proprietar în ha.
Proprietatea ţărănească (până la 50 ha.)	1.013.091	3.695.423	42½	3.64
Proprietatea mijlocie (50—100 ha.)	1.814	124.178	1½	68
Proprietatea supra-mijlocie (100—500 ha.)	2.359	866,653	10	363
Proprietatea mare (peste 500 ha.)	1.461	4.109,528	46	2.813
Total	1.018.725	8.795.782	100	

Cifrele acestea, cum uşor se poate vedea, se deosebesc de cele date de d. Căpităneanu numai din cauza adăogirii întinderii pădurilor private, repartizate între diferitele categorii de proprietari după normele arătate în Cronica din No. trecut.

Pentru provinciile romîneşti din Ungaria socot că e bine să arăt mai întâiu cum e repartizată proprietatea în Transilvania, cea mai romînească ţară dintre toate, şi în urmă să dau şi cifrele comune pentru toate comitatele locuite de Romîni (din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş) împreună.

Iată datele acestea pentru Transilvania *):

Repartizarea proprietății în Transilvania	No. proprietarilor	Întinderea în ha.	% din totala întinderea	Mijlocia de proprietar în ha.
Proprietatea țărănească (până 50 ha.)	380.568	3.707.827	82½	9.8
Proprietatea mijlocie (50—100) ha.)	1.175	92.272	2	79
Proprietatea supra-mijlocie (100—500 ha.)	962	230.813	5	239
Proprietatea mare (peste 500 ha.)	257	476.202	10½	1853
Total	382.962	4.507.120	100	17

Îndată vom vedea că mulțumită felului cum proprietatea mare e împărțită între păduri și celelalte terenuri productive, situația în Transilvania e încă cu mult mai avantajoasă, dar și din comparația acestor două tabele de mai sus reesă cu putere deosebiri uimitoare:

Întinderea totală a proprietăților ce ne interesează în Romînia e de 8.795,782 ha., iar în Transilvania numai de 4,507,120 ha., adică numai *o jumătate*, cu toate acestea întinderea proprietății țărănești în Romînia e de 3.695.423 ha., iar în Transilvania de 3.707,827,—adică *egală* (și chiar ceva mai mare), cu toate că numărul țăranilor proprietari în Romînia *e de trei ori mai mare* ca în Transilvania: 1.013.091 față de abia 380.568.

Ceia ce însamnă că întinderea proprietății țărănești în Transilvania e de *trei ori mai mare* ca în Romînia, ca *cifre absolute*,—în adevăr mijlocia unei proprietăți țărănești e aproape de 10 ha., pe cînd în Romînia e abia de 3½ ha! Și să nu uităm că pentru Transilvania avem date *cadastrale*, adică cu desăvîrșire exacte, pe cînd în Romînia numai un recensămînt *fiscal*, care, cum am arătat data trecută, *mărește* întinderea absolută a proprietății *cu cel puțin 300.000 ha.*

Iar dacă vom compara proprietatea țărănească în Romînia și Transilvania, *relativ* cu proprietatea mare, vedem, că în Transilvania proprietățile țărănești formează 82½% din totalul proprietății private, iar proprietatea mare numai 10½%,—pe cînd în Romînia această proporție e de 42½% pentru proprietatea țărănească și 46% pentru cea mare.

*) Pentru înlesnirea comparației dau întinderea în *hectare* și exclud pe acei țărani, cari au numai locurile în vatra satului, fiind-că aceștia nu figurează nici în tabelele din Raportul d-lui Căpităneanu. Cifrele în jugeri cetitorii le pot găsi la *dr. G. Maior*.—„Politica agrară la Romîni", București, 1907, pg. 227—230.

Cu alte cuvinte raportul între proprietatea țărănească în aceste țări se prezintă în proporția de $\frac{82,5}{10,5} : \frac{42,5}{46} = 8,5$, adică proprietatea țărănească în Transilvania e *relativ aproape de nouă ori mai mare ca în Romînia* !... (mai simplu aceasta se învederează prin faptul că în Transilvania proprietatea țărănească e de opt ori mai întinsă ca acea mare, pe cînd în Romînia ea este chiar ceva mai redusă ca cea mare: cu 414.105 ha).

Și cea ce ne interesează mai mult aci este tocmai *raportul* față de marea proprietate, fiindcă cifrele absolute se pot datora unor împrejurări în afară de ordinea socială (fertilitatea solului, densitatea populațiunii, etc.) pe cînd cele *relative* ne arată sigur vigoarea și puterea de rezistență și expansiune a țărănimii *).

Dacă luăm în considerație datele relative la toate comitatele romînești din Ungaria împreună (din Ardeal, Banat, Crișiana și Maramurăș), comparația nu e mai puțin suggestivă, după cum se poate vedea din tabela de mai jos:

Repartizarea proprietății în provinciile romînești din Ungaria și Ardeal	No. proprietarilor	Întinderea în ha.	% din totală întinderea	Mijlocia de proprietar
Proprietatea țărănească (până la 50 ha.)	850.746	7.080.023	75	8,3
Proprietatea mijlocie (50—100 ha)	2.958	228.467	2½	77
Proprietatea supra-mijlocie (100—500 ha.)	2.298	559.400	5½	242
Proprietatea mare (peste 500 ha.)	860	1.608.375	17	1,870
Total	857,862	9.476.265	100	11

De aici vedem că deși întinderea totală a proprietăților în comitatele romînești și în Romînia sînt aproape egale: 9.476.265 față de 8.795.782 ha.,—totuși întinderea totală a proprietății țărănești e aproape *îndoit mai mare*,—7,080.023 ha, față de numai 3,695.423, iar întinderea proprietății mari e acolo de *două ori și jumatate* mai restrînsă ca în Ro-

*) Notez, că dacă am exclude din socoteală pădurile și pășunile obștiilor sătești și am calcula proporția proprietății țărănești, menținînd totuși pădurile marii proprietăți, încă proprietatea țărănească în Transilvania formează 68%, iar cea mare numai 18%, adică proprietatea țărănească numai cea *individuală* chiar, tot e relativ de vr'o *cinci ori mai întinsă* ca în Romînia. Dar vom arăta îndată că tocmai aceste proprietăți obștești formează puterea țărănimii ardelene.

minia: 1.608.375 ha. față de 4.109.528,—cu alte cuvinte: proprietatea țărănimii romînești din Regatul ungar e relativ aproape de *cinci ori* mai întinsă, ca în Regatul Romîniei libere și independente (aici raportul acesta se prezintă ca $\frac{75}{17} : \frac{42,5}{46} = 4,8$).

Iar întinderea absolută a proprietății țărănești în comitatele romînești din Ungaria, unde țărănimea posedă îndoit mai mult pămînt ca cea din Romînia, cu toate că numărul ei e cu peste 15% mai mic (850.746 față de 1.013.091) e de două și jumătate ori mai întinsă. (În comitatele romînești mijlocia unei proprietăți țărănești e de peste 8 ha, pe cînd în Romînia numai de 3¼ ha.)

Chiar acolo în Ungaria unde situația țărănimii e cea mai mizerabilă, cum e de pildă în Maramureș și Crișana, ea este tot nemăsurat mai bună ca în Romînia.

Nu vroiu să vă obosesc cu o nouă înșirare de cifre, mă voiu mărgini dar numai să pun în față proporțiile la % ale diferitelor categorii de proprietate în Romînia, pe de o parte, și în Banat, unde situația e simțitor mai rea ca în Ardeal, și în Maramureș și Crișana, pe de altă parte, (ținînd seamă și aice de pădurile și pășunile obștești ale țărănimii:)

Proporțiile la % față de întinderea totală	Romînia (fără Dobrogea) %	Banat %	Maramureș și Crișana %
Proprietate țărănească (până la 50 ha).	42½	72	65
Proprietate mijlocie (50—100 ha.)	1½	2	3
Proprietate supra-mijlocie (100—500 ha.)	10	5	8
Proprietate mare (peste 500 ha.)	46	21	24

Cum vedeți, chiar în Maramureș și Crișana proprietatea țărănească e *relativ* de *trei ori mai mare*, iar în Banat de *patru ori* mai mare ca în Romînia; în ce privește cifrele *absolute*, ea este peste cel puțin de două ori mai întinsă (mijlocia unei proprietăți țărănești în Maramurăș și Crișana este de **6,94** ha. și în Banat de **7,5** ha., față de cele 3,64 din Romînia)....

În toate tabelele de mai sus am considerat toată întinderea marii proprietăți, fără să țin seamă de felul terenurilor din cari ea se compune. Dar e vădit că din punctul de vedere al raporturilor agrare e o deosebire enormă între proprietatea mare în păduri, pe de o parte, și în celelalte te-

renuri productive, pe de altă parte. Dacă vom analiza datele relative la repartizarea proprietății mari la noi și în provinciile romînești din Ungaria, toată mizeria situațiunii noastre agrare capătă un nou, și mai dureros, colorit.

În tabela de mai jos pun alături datele relative la această repartizare a marii proprietăți în Romînia, în Transilvania, separat, și apoi în toate comitatele romînești împreună (Transilvania, Banat, Crișana și Maramurăș):

Repartizarea marii proprietăți	PADURI		Celelalte terenuri		TOTAL	
	Intinderea în ha.	Mijlocia de proprietar în ha	Intinderea în ha.	Mijlocia de proprietar în ha	Intinderea în ha.	Mijlocia de proprietar în ha.
Romînia (fără Dobrogea)	1.200.000	**821**	2.909.528	**1.994**	4.109.528	2.815
Transilvania	307.438	**1.197**	*168.764*	**656**	476.202	1.853
Comitatele romînești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.	761.980	880	846.388	984	1.608.375	1.870

Cifrele acestea sînt în adevăr grozave!

Din întinderea totală a proprietăților private în Romînia de 8.795.782 ha., moșiile marilor proprietari cuprind terenuri cultivabile, fără păduri, 2.909.528 ha.—adică 33%, pe cînd în Transilvania din 4.507.120 ha,—aceste terenuri ale marii proprietăți se urcă numai la 168.764 ha.—abia vr'o 3%! Întinderea mijlocie a terenurilor cultivabile de moșie,—chiar *după datele oficiale* ale recensămîntului fiscal, atît de inferioare realității, cum am arătat,—ajunge la aproape 2,000 ha. (fără sește),—în Transilvania ea este numai de 656!

Pe cînd, în acelaș timp, întinderea relativă a pădurilor marii proprietăți e mult mai mare în Transilvania, ca în Romînia: acolo pădurile formează două treimi din totalitatea marii proprietăți, iar la noi abia o pătrime; mijlocia de proprietate în păduri e acolo 1.197, la noi cu puțin întrece 800 ha!

Și pentru totalitatea provinciilor romînești din statul ungar găsim aceiași situație fericită, deși nu în aceiași măsură, dar necomparabil mai superioară celei din Regat: din întinderea totală de 9.476.265 ha,—terenurile fără păduri ale marii proprietăți cuprind abia 846.388 de ha,—vr'o 8% și ceva, și întinderea mijlocie de proprietate e numai de 984 hectare.

Iar dacă vom socoti acum însemnătatea *relativă* a proprietății țărănești, ținînd seamă numai de *terenurile cultivabile* ale marii proprietăți, fără păduri, ea apare în Transilvania de vr'o *douăzeci ori mai tare* ca în Romînia (exact: $\frac{82,5}{3} : \frac{42,5}{33} = 21,3$), și aproape de *zece ori* mai tare în provinciile romî-

neşti împreună; chiar în Bănat, Crişana şi Maramurăş, în deosebi, ea este de şepte şi de opt ori mai însemnată....

Ştiţi ce însamnă toate cifrele acestea ?—Că în Transilvania mai ales, unde ţărănimea însăşi posedă peste un milion de hectare de păduri obşteşti, proprietatea mare are şi o însemnată funcţiune socială *de a conserva neatins masivul împădurit al ţării* *) în folosul economiei naţionale întregi. Iar cei 250 de mari proprietari cu vr'o 600 hectare în mijlociu de terenuri cultivabile, cu abia 160,000 hectare, în întindere totală, nu pot în această situaţie să-şi transforme moşiile într'un groaznic instrument de exploatare, lăsînd ţara pradă lăcomiei diferitelor „trusturi".

„În Transilvania,—spune d. dr. G. Maior,—proprietatea rurală că-„utată în regie, de către înşi-şi posesorii ei, face 89,14% din întindere, „în Bănat 85,24%, —şi *numai 9,05% este arendată în Transilvania şi „13,23% în Bănat.* Sistemul de arendarea moşiilor în bloc din lipsa „de capital de exploatare, atît de desvoltat la noi, la fraţii noştri de peste „munţi *nu există aproape de loc*, şi aceasta în favorul populaţiunii ru-„rale şi a moşiilor însăşi. De aceia la dînşii *nu se pomeneşte* de aren-„daşi, nici mici nici mari.... În genere în Transilvania proprietatea mare „este puţină, iar domenii şi latifundii estinse şi mai puţine, şi acelea se „estind *mai mult numai la păduri*; evident un raport foarte satisfăcător...." **).

Iar la noi?....

Dacă d. Maior e în drept să spună că în Ungaria rominească *nu există latifundii*, această situaţie fericită se prezintă şi mai avantajos prin faptul, că acolo proprietatea pe care am numit-o *supra-mijlocie* (între 100—500 hectare) tinde *spre proprietatea mijlocie*, pe cînd la noi ea dimpotrivă *tinde spre proprietatea mare.*

În adevăr din tabelele de mai sus rezultă, că în Transilvania această categorie cuprinde în total 230,000 ha., cu numai 239 ha. în mijlociu de proprietate, pe cînd în Romînia ea se prezintă cu 866,653 ha, şi 363 ha. în mijlociu de proprietate.

Dar dacă scădem pădurile şi în Ardeal şi în Romînia, vedem că şi acolo în Transilvania situaţia se schimbă cu totul: *nu rămîne în mijlociu de proprietate decît* **144** *hectare* faţă de **305** ha. în Romînia!.... Mai bine de două ori mai puţin. Cu drept cuvînt deci d. Maior clasifică şi această proprietate în Ardeal ca proprietate *mijlocie* ***) iar d. Căpităneanu, în Romînia, ca proprietate *mare.*

Cu alte cuvinte, în realitate, cei 2.298 de proprietari supra-mijlocii *prin tendinţele lor sociale*, în Ardeal şi Ungaria rominească, măresc încă numărul acelor ţărani înstăriţi (cu 10—50 ha.) şi proprietari mijlocii, cari formează cadrele de conducători fireşti ai poporului în luptele politice,

*) În Ungaria şi pădurile particulare sînt *supuse regimului silvic.*
**) *Dr. G. Maior*,—op. cit. p. 220.
***) *Dr. G. Maior*,—op. cit., p. 228.

urcîndu-l la o armată formidabilă de 51,857 de suflete,—peste 6% din numărul total al proprietarilor,—pe cînd în Romînia (fără Dobrogea), această clasă interesantă e formată numai din 25,505 de suflete,—abia 2½% din totalitatea proprietarilor;—iar cei 2,359 de proprietari supra-mijlocii, aici, prin tendinţele lor sociale, dau putere şi mai mare oligarhiei latifundiare....

E de mirare, că ţărănimea rominească din Ungaria a ajuns să fie o reală putere politică în lupta pentru drepturile naţionale?....

* * *

Ţăranul romîn în Ardeal şi Ungaria a fost până la 1848 clăcaş, ca şi cel din Regat până la 1864.

În condiţiunile în care s'a făcut emanciparea de clacă, trebueşte căutată cauza principală a prăpastiei care desparte, cum am arătat, pe ţăranii noştri de cei de peste munţi.

Şi cu „simţul amar de ruşine şi de revoltă sînt silit, în cîteva cuvinte, să arăt aici deosebirea între aceste două emancipări, fiindcă numai astfel se poate da tabloul complect al situaţiunii agrare de peste munţi. (Fără să mai insist asupra faptului atît de semnificativ în sine, că în Romînia.... liberă, ţăranii au fost emancipaţi de clacă cu 16 ani mai tîrziu, cu toate presiunile din afară....).

În Ardeal claca a fost desfiinţată prin „Articolii de lege IV şi V ai dietei transilvane din 1848",—în cari dispoziţiile principale sună astfel:

„În virtutea legii de faţă claca, dijma şi orice daturi şi plăţi făcute „în numerar, ce au apăsat până acum asupra clăcaşilor şi moşiilor lor, „sînt şi rămîn desfiinţate.... Trec în proprietatea foştilor clăcaşi *toate* „acele pămînturi, cari *din timpuri străvechi* să găseau în folosinţa lor „sau că *în decursul timpului* au ajuns în stăpînirea lor pe baza coloni-„zaţiunii, în virtutea unor învoeli anumite, *iar proprietarii vor fi despă-„gubiţi pentru ele* **de către tezaurul public....**" *).

Aşa dar în Ardeal, ca şi în toată Ungaria (şi Bucovina: pretutindeni în Austro-Ungaria emanciparea s'a făcut pe baza aceloraşi principii), foştii clăcaşi n'au fost datori, direct şi personal, să plătească *nimic* pentru răscumpărarea sarcinilor lor. Desigur, în calitate de contribuabili, au participat şi ei la această răscumpărare, *indirect*, dar au participat *alături de înşişi proprietarii*, de la cari s'a răscumpărat claca şi dijma, alături de industriaşi, negustori, profesiunile liberale,—alături, într'un cuvînt, de toţi plătitorii de dări.

Şi nu are aci atîta greutate însăşi reducerea însămnată a plăţii, ci faptul că nu s'a creat o legătură *directă şi personală* între fostul clăcaş şi răscumpărarea clăcii. Dacă răscumpărarea, plătindu-se în sistemul fiscal

*) *Dr. G. Maior*,—op. cit. p. 176 şi 217.

de azi mai ales din impozite indirecte, tot a apăsat relativ mai mult asupra țăranului, și el o plătea în fiecare țigară și fiecare „gît" de rachiu,— dar cel puțin perceptorul nu putea să intre la el acasă și să-l forțeze, pentru răscumpărarea clăcii,—prin o sălbatică ironie,—ca să-și robească din nou munca fostului stăpîn!

„Rezolvarea aceasta a chestiunii,—spune d. G. Maior,—ca despă-„gubirea proprietarilor să se facă de către stat, prin contribuirea și par-„ticiparea la ea a fiecăruia din locuitorii țării: nobil și nenobil, burghez „ori țăran, etc., în raport cu mijloacele de care dispune, s'a dovedit în „urmă, ca cea mai utilă și mai nemerită din toate punctele de vedere. „Ea a înlăturat cu desăvîrșire orice coliziune nouă între proprietari și ță-„rani, între creditor și debitor, și *a luat putința ca țăranul să fie exploa-„tat și mai departe din partea proprietarului mare* în orice chip, fie pe „baza unor rămășițe reale ori fictive din despăgubire, fie prin noi învoeli „și tocmeli parțiale ori individuale *să fie aservit din nou cu clacă sau „dijmă*....." *).

Tocmai acest lucru s'a întîmplat la noi, fiindcă legea din 1864 obligă pe fiecare din foștii clăcași, *personal*, să-și cumpere libertatea, și statul intervine prin perceptorii săi numai ca intermediar între el și vechii lui stăpîni,—și pentru a învedera legătura între dînșii, legea anume dispune: „Proprietarul sau coproprietarii fiecăreia moșii, pentru asigurarea crean-„țelor, *vor avea drept de ipotecă pe locurile fiecarui sătean*" (Art. 51)...

Și fostul clăcaș fiind dator, adouazi după emancipare, să plătească, *numai el*, drept preț al libertății sale, cîte o sută, și mai mult, de lei, anual timp de 15 ani,—era ușor de prevăzut rezultatul final....

Dar nu e numai atît.

În Ardeal și Ungaria, cum am văzut, legea de emancipare a trecut în proprietatea țăranilor „toate pămînturile, cari din timpuri străvechi se găseau în folosința lor, precum și acelea ce în decursul vremurilor au căzut în mînile lor". Și pentru a le asigura deplina independență economică, Patenta imperială din 1854 dispune (Art. 7):

„Afară de terenurile specificate mai sus, mai trec în proprietatea „foștilor clăcași și acele terenuri de *pășune*, cari pe cale legiuită li s'au „dat până acum sau li se vor delimita de acum înainte, precum și acele „terenuri acoperite cu *pădure* și *stuf*, cari în acelaşi chip li s'au dat îna-„inte sau că se vor da d'aci înainte la foștii clăcași, pentru beneficiul la „lem și stuf, ce l'au avut ei și mai înainte"... **)

Pe această cale, țăranilor romîni din Ungaria pe lîngă proprietatea individuală asupra loturilor lor, cari ele înșile întrec, ca cifre absolute, de două și de trei ori pe cele ale țăranilor din Regat, li s'a constituit acea însemnată avere obștească în păduri și pășuni, despre care am vorbit la început, și care le-a asigurat un traiu omenesc.

*) *Dr. G. Maior*,—op. cit., p. 180.
**) *Dr. G. Maior*,—op. cit., p. 217.

„În cea ce privește proprietatea rurală din Transilvania și Unga-„ria,—cetim tot la d. Maior,—ea se împarte în două grupuri: în „proprietate privată individuală și colectivă in indiviziune. Proprietatea „privată este supusă dreptului comun. Proprietatea comună constătoare „mai cu seamă din pășuni, păduri și munți—se găsește în stăpînirea „composesoratelor neamurilor de moșneni în indiviziune și a foștilor „clacași, ori a comunelor... Proprietatea comunală în indiviziune a deve-„nit aproape tot așa de importantă pentru Romînii de peste munți ca „și proprietatea lor privată și un însemnat izvor de bogăție și de bună „stare. Grație pădurii comunale și lemnului gratuit, aproape toate sa-„tele *și-au schimbat aspectul lor cu totul după o jumătate de secol*; „unde în iobagie casele erau de lemn și acoperite peste tot cu paie „ori cu trestie, azi în mare parte au trecut la construcții masive, mai „confortabile și acoperite cu țigle"... *).

Dar pășunile și pădurile obștești,—poenile cărora sînt pășunate și ele (după datele d-lui Maior, aceste păduri sînt pășunate aproape de un milion de capete de vite, mici și mari) **),—cari în Ardeal numai, am văzut, au întinderea—pășunile obștești aproape o jum. de milion de hectare, iar pădurile peste un milion de hectare,—aceste pășuni și păduri, zic, mai ales au ferit țărănimea de peste munți de 'acea armă de robire, drept care a servit pentru țăranii din Regat lipsa de pășune.

Altă dată, poate, voiu reveni asupra bogăției în vite—din această cauză—a țărănimii de peste munți, față de cea din Regat.

Nu știu dacă mai trebue să insist, din acest punct de vedere, asupra împroprietăririi țărănimii noastre prin legea din 1864?

Chiar în privința locurilor de hrană ea are de bază „legile în ființă", adică, în fond, situațiunea creată de Regulamentul organic, care el însuși nu e decît o spoliațiune atît de înspăimîntătoare, încît d. Radu Rosetti, făcînd istoricul proprietății din Moldova, se crede îndreptățit să spună:

„A trebuit toată simțirea de neputință ce două secole de umilinți, „de siluiri, de jafuri și de lovituri crude de tot soiul o sădise în inima „țăranului moldovan, pentru a'l împiedica ca față de o asemene despo-„iere, el să nu se răscoale pentru a apăra cu arma ocinile ce i se răpiau"..***)

Și această despoiere legea din 1864 o consacră...

În ea nu găsim nici o dispoziție pentru a asigura sătenilor pășunile obștești. Iar în privința dreptului la pădure, așa știrbit cum el a fost de legile anterioare, ea în adevăr spune (art. 9.), că el „li se păstrează neatins în viitor," dar prevede răscumpărarea lui de către proprietari peste 15 ani, adică după 1879. Însă „proprietarii și nici statul *n'au „răscumpărat nemic*, dar totuși n'au mai primit pe țărani în păduri și „s'au făcut proprietari absoluți și ai pădurilor, deși *de drept* țăranii tot

*) *Dr. G. Maior*,—op. cit., p. 225 și 235.
**) Ibid., p. 241.
***) *Radu Rosetti*,—„Pămîntul" etc., p. 452.

„au drept și *azi* la ceea ce li se recunoaște prin lege," scria d. Ioan Nădejde în 1893. *)

Dar *azi* nu mai au dreptul, căci proprietarii ar putea să invoace prescripția de 30 ani (dela 1894)...

Această desbrăcare a țăranilor de un drept al lor, recunoscut de lege, a avut loc chiar sub ochii generațiunii noastre,—și nici o autoritate nu s'a mișcat, justiția a tăcut, și nu cunosc altă protestare decît a d-lui I. Nădejde, rămasă fără răsunet...

În aceste condițiuni, d. Radu Rosetti are tot dreptul să caracterizeze emanciparea dela 1864, ca o „măsură șchioapă, pripită, ușuratecă, plină „de urmări amenințătoare și făcută mai cu seamă în scop de populari-„tate"... **) Iar savantul profesor al școalei dela Herestrău să afirme în prefața cărții sale, că prin legea din 1864 „chestiunea țărănească la noi n'a fost rezolvată, ci *numai amînată*"... (până cînd...?)—iar în text, că ea este „mult în urma legilor de emancipare a clăcașilor din țările apu-„sului, efectuate în secolul XVIII și prima jumătate a celui al XIX-lea" „ea a fost pentru clasa țăranilor clăcași *mult mai vitrigă și mai împovără-„toare, decît era legea feudală proectată de nobilii maghiari* în dieta „dela Cluj, din anul 1847, *care a stîrnit cele mai mari furtuni și a „pregătit revoluțiunea* din 1848/9"; „nota ei caracteristică este prea „puțin pămînt de hrană pentru sătenii împroprietăriți și frustrarea lor de „pășune și pădure"... ***)

Iată pentru ce nu sînt în Ardeal și Ungaria Romînească latifundii și „trusturi" de arendași, iată pentru ce țărănimea de acolo e bogată și sănătoasă, *nu cunoaște pelagra*, deși se hrănește cu porumb, nu este decimată de boli contagioase și nu pierde 50% din prunci în vîrstă de un an, ca la noi; ****) iată pentru ce ea poate, fără nici un ajutor dela stat, să întrețină peste 3000 școli și toate bisericile sale; iată pentru ce, cu tot jugul unguresc, ea a știut să ajungă stăpînă la sine în sat (și pentru țărani în această constă mai ales libertatea politică), *își alege singură, prin vot obștesc, preoții și învățătorii săi*; iată pentru ce ea a putut naște *din sînul său* pe acei mîndri intelectuali fruntași și conducători ai neamului, apostoli neprihăniți și luptători aprigi...

În această atmosferă de sănătate sufletească, viața publică nu se poate reduce la cancanuri asupra ce face Lache și ce zice Mache, sau ce șoptește coana Tița.

Și iată, acum poeții nu ne vin decît din Ardeal, și prima carte de filozofie politică, ce în trei luni a putut fi scoasă în două ediții într'o limba și țară streină, aparține tot unui Ardelean,—pe cînd noi ne zbatem—vorba

*) *I. Nădejde*,—„Formarea marii proprietăți la noi," în „Literatura și știința", v. I. 1893, p. 176.

**) *R. Rosetti*, op. cit., p 452.

***) *G. Maior*,—op. cit., p. 478 și 485.

****) După datele oficiale la noi sînt peste 40 000 de pelagroși, iar după socotelile d-lui Dr. N. Lupu peste 200.000! Vezi studiul acestuia, în „V. R". 1906, No. 9, p. 393. Acolo veți găsi și alte date relative la morbiditatea țăranilor.

d-lui R. Rosetti—într'o stare „de slăbăciune cumplită, de decădere rușinoasă și de corupțiune cumplită"!..

Bietul „Piemont romînesc!"...

* * *

Pentru ca să fiu complect, ar fi trebuit să descriu mai pe larg și situația agrară din Bucovina și Basarabia, în comparație cu Romînia.

Spațiul nu-mi mai permite aceasta, însă voiu cita puține cuvinte ale unui bărbat atît de competent, ca d. profesor G. Maior.

În Bucovina—„urbariul din 1818, precum și patentă împărătească „pentru ștergerea iobăgiei și dijmei și a tuturor servituților pămîntului, „dela 7 Sept. 1848, dimpreună cu cea din 1854 și 1858 *sînt bazate pe „aceleași principii și vederi largi ca și cele privitoare la Transilvania „și Ungaria*".

Din cauza aceasta și acolo „din terenul supus agriculturii: arături, „finețe și pășuni,—*proprietatea mică ocupă circa 75% din suprafața „țării*, pe cînd din *păduri*, ea este abia de 25%, din totalitatea pădu-„lor. Aceste distribuțiuni ale proprietății, cu preponderența marilor pro-„prietari și a mînei moarte *în păduri*, a fost măsura cea mai fericită și „mai bine chibzuită între toate, pentru prosperarea și dezvoltarea econo-„mică a țării și a poporului cultivator (adică și aici proprietatea mare are „mai ales misiunea de a conserva masivul împădurit al țării)... Grație „acestor legi și măsuri economice înțelepte și pline de prevedere ale gu-„vernului Austriac, se putu dezvolta treptat și asigura pentru totdeauna „și în Bucovina existența unei țărănimi avute și independente, și destul „de forte și luminate".

„La o călătorie făcută în timpul iernei, trecerea din Moldova în „Bucovina și *schimbarea bruscă a raporturilor sociale și economice, îți „face o impresie deosebită, ca să nu zic dureroasă*: acolo nu mai gă-„sești pe țăran și arendaș locuind și trăind în case de gard... În Mol-„dova și Romînia liberă, cu cîmpiile ei mănoase, să vezi pe țăran tră-„ind în mizerie și sdrențuros, și vegetînd în colibă și spelunci mizera-„bile, iar vitele... stînd toată iarna sub cerul liber ori legate de gard, „sbierînd și mugind de foame... La Romînii însă cei subjugați, cotropiți „și împilați de străini, în Bucovina ca și în Transilvania, să vezi... totul „sub adăpost și bine îngrijit, iar țăranii bine îmbrăcați, bine hrăniți, cu „case mari, spațioase și igienice, sate compacte, regulate și frumoase, „cari pot lua concurența cu satele și locuitorii din ori și care țară"...*)

În Basarabia împroprietărirea s'a făcut cu minimum de 8,7 ha., în jud. Hotin, și maximum de 14,7 ha., în jud. Acherman (8—13¼ *desetine)*, iar prețul răscumpărării variază între 600 și 1100 de lei (220—440 rubie).**) (În Regat împroprietărirea a variat între 2 și *7,8 ha*, iar răscumpărarea între 592 și 1521 lei...)

Din întinderea propriproprietății private acolo țăranilor le aparține 56% și astă-zi, după 40 ani dela împroprietărire, mijlocia unei proprietăți ță-

*) Op. cit., p. 423,426 și 431.

**) Ibid., p. 515—51[illegible].

rănești este, după statistica oficială, de aproape 6 ha (1.750.000 ha., pentru 300,000 familii), și chiar după calculele pesimiste ale d-lui M. Costea, țăranii romini din Basarabia stăpînesc cel puțin cîte 4 ha. *)

* * *

Trebue să sfîrșesc.

Acestea sînt *fapte* ce nu se pot contesta: situația agrară în Rominia e mai detestabilă decît chiar în oropsita Basarabie...

Atunci?

Pentru un *popor de țărani*, pentru un popor din care *plugarii* formează 90%, unde poate fi *acum* centrul de gravitate al vieții romînești, în Ardeal, în care țărănimea e de *două zeci de ori*, cum am arătat, mai bogată decît acea din Regat, e mai conștientă de drepturile ei, mai mîndră și mai sănătoasă, și nu poate privi la aceasta din urmă decît cu milă și groază, sau în Rominia liberă, în care țărănimea poate invidia și soarta fraților de peste.... Prut?....

Și ce răspuns ar trebui să dăm la întrebarea ce am pus-o la începutul acestei cronici: *care este direcția de cristalizare a formațiunilor politice viitoare ce se pot întrezări, de pe acum, în această parte a Europei?*

Se revoltă in mine însumi toată firea la gîndul de a trage toate concluziunile logice din situația descrisă. Nu știu dacă, cum îmi scrie un prieten, mă lupt cu tradițiuni învechite ce dorm în mine și din cauza cărora mă simt mai mult membru al unui stat, decît al unui uriaș organism național de peste 12 milioane, sau simt, legitim, primejdia de a pierde în discuțiuni logice baza realității necesară ori-cării acțiuni sănătoase.....

Știu că la aceste întrebări dureroase mi se vor arunca, poate, învinuiri de lipsă de patriotism.

Dar nici odată și nicăiri vorbele, ori-cît de tari, n'au *avut* puterea de a face ca ceea ce există, să nu existe.

Și la asemenea învinuiri vom răspunde numai printr'o nouă întrebare:

Credeți că avem *destul timp* înaintea noastră, pentru ca să nu căutăm, cît încă *nu e prea tîrziu*, să preîntîmpinăm fatalitatea ca istoria însă-și să se însărcineze să tragă toate concluziunile necesare?...

Bietul „Piemont romînesc"...

C. S.

---

*) *M. Costea*,—„Din Basarabia", *Viața Romînească*, 1906, No. 7, p. 99 și 100.

Cronica Externă

— Criza religioasă în Franța —

Lupta dintre guvernul republican și biserica catolică se prelungește în Franța și după toate probabilitățile nu va înceta așa curînd. Nu va înceta pentrucă la dreptul vorbind nici nu mai este o bătălie, a ajuns un fel de alergare care ar fi comică, dacă n'ar fi in joc interesele vitale ale unei mari națiuni. Clericalii refuză beneficiile legilor ce guvernul republican le oferă și la fie-care refuz, guvernul aleargă după catolicii nemulțămiți cu noi privilegii, noi înlesniri, noi favoruri. Cu cît catolicii se încăpățînează mai mult în rezistența lor, cu atît guvernul se încăpățînează mai mult în dărnicia sa, așa că ne găsim astăzi în fața următoarei situațiuni paradoxale: Guvernul republican și ateu oferind pe o tavă de argint un regim priviligiat Papei, care îl refuză cu dispreț și se vaită fiindcă nu i se dă dreptul comun. Cînd rolurile sînt astfel intervertite, e firesc ca lumea să se întrebe: oare calea urmată de guvernul francez, fost-a ea calea cea bună? Faptul însuși că legile guvernului au trebuit în trei rînduri să fie părăsite și înlocuite cu altele noi, fiindcă nu puteau fi aplicate, nu denotă oare că republicanii au pus chestiunea pe un teren greșit, că au plecat de la niște premise falșe care trebuiau să-i ducă la concluziile paradoxale de astăzi?

Evident că la baza însăși a crizei religioase stă un adevărat abiz. Dacă nu ar fi existat un abiz între concepțiunile republicanilor și concepțiunile clericalilor, de sigur că nici nu ar fi existat criza ce frămîntă atît de adînc poporul francez, și desigur iarăși că nimeni nu ar fi cugetat la separațiunea bisericilor de stat. Dar odată ce acest abiz a existat, odată ce republicanii au avut convingerea că în materie religioasă statul nu poate să se amestece, nici pentru a persecuta religia ce nu-i convine, nici pentru a patrona pe cele ce se bucură de simpatiile lui, odată ce neutralitatea statului față de toate confesiunile religioase a fost admisă și proclamată ca un principiu fundamental de guvernămînt și s'a socotit că este o nedreptate a obliga pe toți contribuabilii unui stat, chiar pe cei ce nu au aceleași credințe sau nu au absolut nici o credință, să plătească cheltueli religiunii oficiale de stat,— din acel moment, era fatal sa înceapă lupta cu biserica, care reprezintă concepția

contrarie și care era direct interesată să împedece izbînda unor teorii ce erau menite s'o lovească în puterea și în prestigiul ei. Și acest punct odată stabilit, este deasemenea evident că statul nu putea primi ca Vaticanul să-i dicteze condițiunile separațiunii, sau ca să-i impună modalitățile ei; ar fi fost ca el să recunoască dacă nu supremația, cel puțin egalitatea puterii bisericești, ceea ce era negațiunea însăși a concepției din care separațiunea isvorîse, adică independența absolută și supremația desăvîrșită a statului asupra tuturor confesiunilor.

Dacă acest lucru e lesne de înțeles și dacă este deci bine lămurit că separațiunea în Franța nu putea, prin definiția ei, să fie decît rezultatul unei divergințe fundamentale de păreri între o parte a națiunii, reprezintată prin stat și între partea cealaltă reprezintată prin biserica catolică, și dacă este în același timp tot atît de învederat că numai statul putea hotărî cum va face această separațiune, nu mai rămîne decît să ne întrebăm dacă astfel precum statul a înțeles să facă separațiunea în Franța, el a făcut'o în felul cel mai potrivit cu interesele superioare și generale ale națiunii.

Pentru a răspunde la această întrebare să vedem cîte căi erau deschise guvernului francez. La răspîntia la care Franța a ajuns în ziua în care concordatul a fost denunțat și în care Camera a votat cu o impunătoare majoritate principiul separațiunii, în acea zi două căi se deschideau în fața oamenilor de stat chemați să hotărască de destinele poporului francez. Una era calea pe care am putea s'o botezăm calea logicii. Ea constă în a zice bisericii catolice: destinele noastre au fost în decursul veacurilor strîns unite, laolaltă am dus luptele din care a eșit statul francez, din amestecul puterii mele și al credinții tale, din plămădirea grijelor mele pămîntești cu năzuințele tale cerești s'a născut sufletul poporului francez, mentalitatea, cultura, civilizația lui. De un secol și mai bine însă lupta între noi a isbucnit. Fie că eu stat, văd prea departe, fie că tu biserică ai rămas prea credincioasă trecutului, nu mai înțelegem în același chip viitorul națiunii, trebuințele și aspirațiunile ei. Azi ultimele legături s'au sfărămat și prin urmare ne vom desparte pentru totdeauna. Eu stat, voi fi ceea ce cred că trebue să fie un stat modern, voi rămînea în afară și mai presus de tine, biserică catolică, precum mai presus am fost și mai presus înțeleg să fiu decît orice altă biserică. Tu, biserică catolică, urmează'ți înainte calea, vezi'ți de nevoile tale, plătește'ți preoții, găsește'ți singură, dacă poți, mijloacele trebuincioase pentru a veni în ajutorul preoților infirmi și pentru a asigura o pensie preoților bătrîni, organizează'ți cultul unde vei voi și cum vei voi. De la mine să știi că nu vei mai avea nimic. Bisericile ți le voi lua înapoi, bunurile de asemenea. Prin lege ele sînt ale mele, ți le-am dat în folosință prin concordat, astăzi cînd concordatul nu mai există, ele recad în patrimoniul meu și le voi întrebuința așa după cum voi socoti că e mai bine pentru interesul obștesc.

Cealaltă cale, pe care am putea-o boteza calea dărniciei și a sentimentului, constă în a zice bisericii catolice: da, concepția statului modern îmi impune datoria de a mă despărți de tine și de a fi neutru față de toate religiile, dar nu e mai puțin adevărat că dacă această concepție este deja admisă de o mare majoritate a națiunii, ea nu e recunoscută, nu e primită de unanimitatea ei. O minoritate, o minoritate însemnată a țării nu privește această concepție nici ca un adevăr, nici ca un bine și, pe drept sau pe nedrept, puțin importă, vede într'însa un atentat în potriva credinții creștine însăși. Afară de aceasta, am trăit atîția ani uniți cu biserica catolică încît s'au stabilit între ea și între mine, stat, un țesut atît de încîlcit, atît de complex de legături materiale și sufletești, sînt între noi atîtea amintiri, atîtea datorii chiar, încît nu pot rupe cu această biserică cum aș rupe cu un furnisor de cartușe sau de postavuri, cu care nu mai vreau să stau în legătură fiindcă nu-mi place marfa lui. Cu biserica catolică voi face separațiunea fiindcă vreau s'o fac și fiindcă cred că este datoria mea de stat modern ca s'o fac, dar voi face-o în așa chip încît să nu adaug nici o jignire deșartă la jignirile deja prea numeroase ce fatalitatea împrejurărilor leagă de o asemenea reformă; voi face-o în așa fel încît separațiunea să apară în ochii tuturora ceea ce trebue să fie, adică îndeplinirea unei înalte necesități sociale, dictate de evoluțiunea ideilor moderne, iar nici de cum ca un act meschin de persecuție sau de intransigență. Un act de această însemnătate și de această gravitate trebue mai înainte de toate să se săvîrșească cu demnitate și într'un spirit larg de liberalism. Voi da deci bisericii ceea ce i se cuvine, tot ceea ce i se cuvine, fără zgîrcenie și fără precupețire. Îi voi lăsa edificiile cultului, acele locașuri în care credința catolică a fost propovăduită de veacuri poporului francez. Voi lăsa preoților bătrîni acele cîteva sute de lei pe an, ce le trebuesc pentru a sfîrși în liniște viața modestă pe care-au dus'o slujind cu credință și în conștiință biserica lor. Nu vreau să le răpesc bunurile prin care au trăit atîta timp, nu vreau ca după despărțenie cineva să poată spune că din cauza mea, a statului, nu a putut să'și exercite în pace cultul; vreau ca odată ce sînt silit să fac această separațiune, s'o fac în astfel de condiții, încît să reduc pe cît se poate nemulțămirile și să las în urma ei resimțimintele cît mai puține și cît mai slabe.

Între aceste două căi, guvernul francez nu a stat la îndoială, el a ales pe cea de-a doua și orice s'ar spune, ori care ar fi greutățile la care el s'ar fi expus printr'o asemenea alegere, el a avut dreptate. El a avut dreptate pentru că mai presus de orice alte considerațiuni, a pus pacea socială. Iar pacea socială nu putea să fie într'adevăr asigurată decît prin liberalismul cel mai larg, prin excesul de liberalism chiar. A putut d. Briand să facă legi pe care intransigența Papei le-a zdrobit, a putut elocventul ministru de culte al republicii franceze să'și facă iluzii cînd a crezut că prin liberalismul său va induplecа pe Piu X, nu e mai puțin adevărat însă că cu totul altele ar fi fost urmările separațiunii, dacă el

ar fi luat calea simplă și logică a persecuțiunilor și a sectarismului. Cine știe dacă în Franța ar domni liniștea care domnește azi, cine știe dacă războiul civil nu ar fi isbucnit? E plicticos, o mărturisim, sa'ți frămînți mintea ca să cauți soluțiuni împăciuitoare pentru ca să le vezi pe urmă respinse pe toate, dar, cu cît e mai mîngîetător să'ți spui că ai făcut toate sacrificiile, ca să împedici isbucnirea unui răsboiu civil în patria ta? Afară de aceasta, urmînd calea dărniciei guvernul a dezarmat biserica, criticile ei nu mai pot fi înverșunate, ele sînt osîndite să fie nehotărîte și neascultate. Ea nu putea nici să mai asvîrle săgeți inveninate, nici să mai îmbrace vestmintele de martir.

Înfine separațiunea a fost cerută de republicani în numele libertății, în numele libertății largi a tuturor confesiunilor. Cum putea în asemeni condițiuni guvernul francez să facă din legea separațiunii o armă sectară și îngustă? Pentru a face din separațiune ceea ce republicanii visau, trebuia ca ea să apară ca o măsură de un liberalism netăgăduit, de un liberalism prevestitor al unor vremuri noi, al unor vremuri de respect desăvîrșit al tuturor credințelor, al tuturor părerilor, al tuturor ideilor.

Să lăsăm deci ca criza religioasă din Franța să se desfășoare, să nu punem nici un temei pe situațiunile paradoxale în care *vicisitudinile* unei lupte neisprăvite au putut așeza forțele ce stau față în față, și să nu dăm mai mult preț decît se cuvine celor ce înainte de a cunoaște desnodămîntul acestei probleme, nedeslegate pe de-a-întregul, aduc criticele lor politicii urmate și vin să facă pe vitejii de după bătălie.

I. G. Duca.

Polemica

— Falșurile d-lui M. Simionescu-Rîmniceanu —

D. M. Simionescu-Rîmniceanu, sub pretext de polemică, mă înjură în „Luceafărul" din Decembrie.

Lucrul nu ne privește. Cine vrea să atace, dar n'are spirit, înjură,— istoria e veche ca lumea.

Dar acest domn, ca să aibă motivul de a înjura, falșifică cele zise de subsemnatul în articolul „Probleme literare",—și, unde-i trebue, se falșifică și pe sine însuși și pe autorii pe care-i citează.

Așa dar, rîndurile care urmează nu sînt o discuție a chestiei tratate în „Probleme Literare", ci sînt demascarea unor procedeuri, de mult alungate din publicistica literară și rămase numai în gazetele din provincie.

De altmintrelea, era fatal ca d. Rîmniceanu, *dacă* nu e un om... stînjenit în activitatea sa de scrupule, era fatal, zicem, să ajungă aici.

D. M. Simionescu-Rîmniceanu nu este un cugetător—mare sau mic—care să aibă o idee, pe care s'o sprijinească, *apoi*, pe autorii cetiți și citați. Domnia sa alege o *chestie* oarecare, deschide o sumă de autori la capitolul de care e vorba și combină. Face ceea ce se chiamă în limbajul didactic „teze". Un candidat la licență, la concurs, face același lucru; candidatul n'are nimic personal, lui i se dă o *chestie* și el o scrie, punînd la contribuție ceea ce a cetit. Unii candidați reușesc să nu pună cap la cap citații care se bat cap în cap, alții nu. S'a dovedit în această revistă că d. Rîmniceanu e de categoria celor din urmă.... „Tezele" pe care d. Rîmniceanu le publică în „Luceafărul" (acum ne anunță că și-a ales chestia *Sentimentul estetic și Arta*), se deosebesc de cele dela examenele universitare ori dela concursuri prin aceea că autorul lor n'are numai patru ceasuri disponibile, ci patru luni,—iar în schimb nu e silit să utilizeze autorii din memorie, ci-i are la îndămînă....

Acuma pricepeți în ce încurcătură s'a găsit acest domn, cînd a trebuit să-mi răspundă... Un asemenea răspuns nu l'a putut găsi în nici o carte din lume: atunci a trebuit să devină original. Și, ca să iasă din încurcătură, veți vedea la ce procedeuri s'a dedat.

Ne displac asemenea polemici și, o mărturisim, asemenea triumfuri ușoare. Dar, n'avem ce face: meseria de publicist își are și ingratitudinile sale....

Și mai întâiu, pentru a zugrăvi fondul pe care d. Rimniceanu se va schița dela sine, trebue să dăm măcar o singură probă de tonul pe care acest domn îl ia față cu subsemnatul.

După ce triumfează cu vîrf și îndesat—falșificînd, dar totuși contrazicîndu-se cu sine pe aceiași pagină adesea—își isprăvește articolul așa:

Cînd discuți cu cineva problemele de algebră, presupui că celălalt știe cele patru operații, iar dacă te convingi de contrariu, atunci amîni convorbirea pe cînd le va învăța. Cînd d. G. I. va fi ajuns așa departe... etc.

D. G. I. este subsemnatul. De aceeași părere este și esteticianul domn O. C. Tăslăoanu. Domnia sa se exprimă:

În ce privește știința și competența cu care judecă d. Ibrăileanu chestiunile estetice se poate convinge oricine din răspunsul d-lui Rimniceanu.

Iar titlul bucății d-lui Rimniceanu e: *Asupra unor rătăciri critice intitulate „Probleme Literare"*, pe cînd al d-lui Tăslăoanu nu e nici el mai puțin forte: *Un critic nechemat*.....

Nu-i așa că cetitorii noștri nici nu știau ce s'a petrecut.... în absența lor? Desființarea celui ce scrie rîndurile de față...

Vom releva falșificările d-lui Rimniceanu și rugăm pe cetitorii care au răbdare să cetească cele ce urmează, să nu uite un moment istoria cu cele patru operații și certificatul d-lui Tăslăoanu, căci altmintrelea lucrul ar pierde mult din frumusețea lui.

Și veți vedea că falsificarea e așa de conștientă, încît nici vorbă nu poate fi ca d. Rimniceanu să beneficieze de circumstanța atenuantă că nu ar fi priceput articolul meu, sau că l'ar fi încurcat complexitatea chestiilor în discuție.

D. Rimniceanu zice că am plagiat pe Stuart Mill, cînd am spus (într'o cronică literară, „V. R." No. 6 și în „Probleme Literare" No. 8) că *„orice* artist e un soliloc" și că *„Artistul clădește o lume fără nici o preocupare de public"*. Domnia sa citează cartea lui Mill, articolul din carte și pagina *(Thougts on Poetry and its Varieties. Dissertations and Discussions, I, 71)*.—Dar d-sa zice imediat:

Tîrziu d. G. I. zice: „arta este expresia solilocă a sentimentelor și a concepțiunilor prin imagini—*împrumutînd cu oarecare schimbări și generalizări* (!),—definiția lui John Stuart Mill.

Trecem peste sublinierea și exclamarea d-lui Rimniceanu (D-sa e foarte mirat ca cineva să facă... rebeliune încontra „autorilor"!), pentrucă nu voim să intrăm în discuții. Dar atragem atenția cetitorului asupra acelui *„tîrziu"* al d-lui Rimniceanu: D-sa a calculat asupra echivocului acestui cuvînt, *„tîrziu"* putînd însemna și *aiurea!* Dar acest „tîrziu" este pe

pagina ce urmează *imediat* paginii unde eu vorbesc de poetul „soliloc"! Dar dacă ar fi numai atîta! Las'că puteam să nu citez nicăiri pe Mill (și nici nu l'aș fi citat, dacă nu-mi trebuia *definiția* artei), căci ideea aceasta de *soliloquie* e banală, a făcut înconjurul lumii, se găsește în toate tratatele de poetică (și de retorică, unde se face deosebirea între poezie și discurs),—dar... este un *dar* foarte grav: chiar la începutul „Cronicilor literare" (pe care spuneam că le *rezumez* în articolul „Probleme Literare"), e citat Mill, *aceiași* carte, *acelaș* articol, *aceiași* pagină *(John Stuar Mill, Thoughts on Poetry and its Varieties*, în *Dissertations and Discussions*. I, 63—94 [La d. Rimniceanu e pag. 71... singura deosebire!]). —Și d. Rimniceanu citează, *el*, acuma,... cu răutate, cartea lui Mill, pe care (o simplă bănuială!) nu o fi aflat'o din „Cronica" din No. 1? Să mai adaog că am citat *acelaș* pasaj din Mill, și altădată, într'un articol din „Noua Revistă Romînă", articol citat în „V. R."?

Dar apetitul vine mîncînd și d. Rimniceanu, mai ales, e un om foarte lacom. D-sa adaogă:

Și s'ar mai găsi multe împrumuturi de acestea fără știre, cînd s'ar alătura articolele d-lui G. I. la scrierile lui Spencer sau Guyau de pildă...

Dar d. Rimniceanu, se înțelege, se păzește strașnic de a-și dovedi insinuările,—ceea ce ar trebui s'o facă chiar și numai pentru respectul cetitorilor săi!

Cetitorii își aduc aminte că subsemnatul a arătat, cu citații, că d. Rimniceanu susține și *arta impersonală* (în „fișe") și *personalismul* (în „contra-fișe"). D. Rimniceanu acuma citează „contra-fișele" și întreabă: „Unde am susținut arta impersonală?"...—În „fișe", domnule Rimniceanu, nu-ți fie cu supărare!

D. Rimniceanu mă combate în privința însemnătății *subiectului* operei de artă:

Însemnătatea unei opere însă nu depinde de subiect, ci de mărimea concepției artistice, subiectul fiind înălțat de redarea artistică.

Ce folos însă că D-sa pe aceiași pagină se exprimase deja că:

Artistul care va putea să se transpună, va putea simți, imagina, însufleți, un om superior, o acțiune înaltă, complicată, e bine înțeles sufletește mai mare decît cel a (al) cărui suflet nu se poate ridica peste lucru, peste animale, peste omul simplu... În artă e tot omul *un „gourmand de la cie"!*...

D. Rimniceanu trebue să opteze odată pentru una din aceste două păreri, pe care, până acuma, le îmbrățișează cu o egală căldură...

D. Rimniceanu închee, asupra acestei chestii:

De aceea *nici nu e cu putință* o clasificare a operelor după însemnătatea sau *semnificația* subiectului.

Că pentru D-sa „nu e cu putință", îl privește, dar afirmarea că „nici nu e cu putință" o asemenea clasificare, e o falsificare a istoriei

filozofiei artei, căci Taine (care nu e inferior d-lui Rimniceanu decît prin aceea numai că n'are certificat dela d. Tăslăoanu) admite asemenea clasificare în Philosophie de l'Art !... E deci, măcar, „cu putință" o asemenea clasificare...

Acolo însă unde d. Rimniceanu nu mai poate de triumf, acolo unde *rigolează* și face gesturi de conivență și de bucurie d-lui Tăslăoanu, acolo unde d. Rimniceanu dovedește mai clar decît ori unde că nu știu cele patru operații,—este cînd ajunge la *sentimentul estetic*, pe care d. Rimniceanu îl tratează ca un fel de răzășie a sa, și care formează, cum s'ar prinde, *le clou* al polemicii sale.

Nu numai în cel mai elementar tratat de psichologie, dar și într'un dicționar D-sa (d. G. I.) ar fi putut afla că sentimentele compuse ale omului se împart (după calitate) în *intelectuale, estetice, morale, religioase*[1]. Despre această împărțire însă d. G. I. pare a nu avea nici o cunoștință; pentru D-sa există numai un sentiment, *sentimentul moral*, și de aceea de cîteori întîlnește cuvîntul sentiment în articolul meu pe care îl critică, D-sa îl scrie cu litere mari, atrăgînd atenția că m'am prins, am vorbit de sentiment, *deci* de morală căci *sentimentele se judecă din punct de vedere moral*...

D. Rimniceanu devine cam suspect! Să nu știe cineva de *existența* (măcar) a sentimentului estetic? De *existența* (măcar) a sentimentului religios? etc?—D. Rimniceanu vrea să fie de tot comod în discuție și își pregătește niște premise foarte comode!

Dar d. Rimniceanu, cînd falsifică, n'are toate prudențele acestei nobile meserii, căci iată un pasaj din polemica sa:

Cînd d. G. I. conchide despre aceleași opere că sînt „admirabile artistice... opere din cele mai artistice" și tot odată că sînt *imorale* nu e oare *surprinzător* (!!) că D-sa nu deosebește judecarea artistică de cea morală? Căci, atunci cînd *laudă* partea artistică a unei opere, de sigur că o analizează din alt punct de vedere, decît acela cînd îi *critică* moralitatea... (Și acest domn aiurea găsește iar contrazicerea că d. G. I. laudă tendința morală din nuvela Ion Ursu a d-lui Sadoveanu, pe care tot d. G. I., literaricește, o găsește slabă !..)

Apoi, domnule Rimniceanu, dacă singur constați că judec din *două* puncte de vedere, din punct de vedere *estetic* și din punct de vedere *moral*,—pentruce te pieptoșezi așa de grozav, că numai d-ta și cu d. Tăslăoanu ați știi de existența sentimentelor religioase, estetice, intelectuale, etc?

Să mai amintesc de pasajul din „Probleme Literare", unde vorbind de evoluția sufletească a lui Maupassant, arătam cum, în acest suflet, considerarea *estetică* a lumii creștea pe socoteala celei *morale?* Pasaj din care d. Rimniceanu ar fi putut vedea nu numai că *deosebesc*

1). Aci d. Rimniceanu are o notă în care citează autori spre a dovedi că... sentimentele sînt de mai multe feluri!!!! D-sa e un scriitor foarte documentat...

aceste sentimente, dar că—în specie—le găsesc chiar că se resping între ele?

D. Rimniceanu, deci, pretinde că „sentimentul" de care vorbea d-sa în articolul „Morala în Artă", era pretutindeni „sentimentul *estetic*" și că eu neștiind decît de existența sentimentului *moral*, îmi închipuiam că d. Rimniceanu vorbește de acesta din urmă, și de aceea aș fi vorbit de „sentimentele care, produse de lectura unei cărți, se adaogă la seria de motive determinante"!...

Mai întăiu n'am spus că ceea ce se adaugă la seria de motive determinante e *sentimentul moral*, ci sentimentele în genere. Frica, să zicem, e o cauză de acțiune? E! E un sentiment etic? Nu e! Dacă mi se cere, voiu dovedi că, dacă d. Rimniceanu *știe* că există sentimente morale, nu știe însă *ce* e un sentiment moral (voiu dovedi mai jos că acest cavaler al sentimentelor estetice, nu știe ce e un sentiment estetic)!

Dar e altă chestie aci. Și anume: d. Rimniceanu se falșifică pe sine. D-sa, în „Morala în Artă" spunea:

Sf. Ștefan, *ca orice operă de artă*, exprimă un sentiment—*spiritualismul evului mediu*.

E vorba aici de sentiment *estetic?* Spiritualismul evului mediu e sentiment estetic? Nu-i așa că nu, domnule Rimniceanu?

D. Rimniceanu mai spunea:

Sentimentul își va imprima *și el* caracterul său în operă.

Această *concesiune* („și el") se raportează, cînd e vorba de o operă *estetică*, la sentimentul *estetic!?* Nu-i așa că nu, domnule Rimniceanu?

D. Rimniceanu spunea, în „Morala în Artă", că:

Arta mișcă un suflet, dar nu-l influențează în acțiune (cu rezervă poezia patriotica, care deși e născută dintr'un sentiment hotărît, nu e scrisă spre a aprinde patriotismul). *Sentimentul durează numai cît impresiunea estetică*, e ceva asămănător visului[1].

Sentimentul care durează numai cît impresiunea estetică și care e asămănător visului (acestea-s argumente că el nu poate fi cauză de acțiune) nu e „sentimentul *estetic*", căci, mai întăiu, domnule Rimniceanu, n'ai avea nevoe să argumentezi că sentimentul *estetic* nu e cauză de acțiune; al doilea, ar însemna că: „sentimentul estetic durează numai cît impresia estetică", ceea ce ar fi o prea grosolană tautologie ca s'o poți comite și, al treilea, sentimentul *patriotic*, pe care-l exceptezi din aceste sentimente („estetice"), ar fi un sentiment *estetic*!...

1) Dacă am voi să-l facem și noi plagiator, i-am pune alăturea arta =vis cu *Lipps*, Aesthetik, II, 86—87... citat tot de d. Rimniceanu în acest ultim articol. În „Morala în artă", de unde e citația de sus, s'a dispensat să-l citeze pe Lipps.

Că e în stare, însă, d. Rimniceanu să considere sentimentul patriotic ca estetic, se poate. Posibilitatea o vom dovedi imediat.

Ați văzut că d. Rimniceanu nu știe ce e un sentiment *moral*, cînd crede că dacă eu spuneam că cutare sentimente sînt *cauze* de acțiuni, și că pot fi judecate *„din punct de vedere"* moral, apoi le-ași socoti „sentimente morale".—D-sa nu pricepe că dacă le socotesc *pe ele* din punct de vedere moral, apoi ele *nu-s* morale. De aceea zice:

D. G. I. cu știința psichologică ce îi stă la dispoziție, consideră tristeța, veselia, melancolia, pesimismul ca sentimente morale.

E fals, încă odată! Le consider ca apreciabile din punct de vedere moral,—asta e cu totul altă ceva!.... Dacă consideri beția ca un lucru apreciabil din punct de vedere moral, apoi însamnă c'o socoți un *sentiment moral*?

Dar știți pentru ce d. Rimniceanu luptă cu mine în privința „veseliei" și a „pesimismului" etc.? Pentrucă D-sa, acest teribil estetician, le consideră ca sentimente *estetice!!!* Nu credeți? Credeți că glumesc?

Poftim:

De ce atunci D-sa (d. G. I.) nu critică „la Psichologie des sentiments" a lui Ribot de pildă, (iau pe acesta fiindcă cuprinde un rezumat de ce s'a spus în timpul din urmă asupra sentimentelor, și așa, criticînd pe acesta, D-sa ar critica întreaga psichologie modernă) care vorbește de pesimism *la* sentimentul estetic (rubrica caracterelor generale ale sentimentelor patologice estetice)?..

Sărmanul Ribot! L'a falșificat și pe acesta,—căci Ribot spune atît de *clar* că nu poate vorbi de patologia sentimentului estetic ca atare și că deci *se va scobori* la *„cauzele" psicho-patologice* (¹) pesimism, ²) megalomanie etc.), încît d. Rimniceanu nu poate beneficia de circumstanța atenuantă că n'a priceput! Un indiciu că nu e nepricepere, ci falșificare, e cuvîntul *„la"* subliniat de noi în citație: Ribot pune pesimismul *la* sentimentele estetice!—Apoi, dacă ar fi fost nepricepere, punea ca sentiment estetic nu numai „pesimismul" (veselia, etc. le-a inventat d-sa singur) ci și... *megalomania*!—căci Ribot pune: 1) pesimism.... 2) megalomanie...

Și, în treacăt, ați observat ce ironic e polemistul d-lui Tăslăoanu? Cică să-l răstorn cu pe Ribot!

Și acum să ne apucăm să-i dovedim că confundă arta și cu realitatea, cînd zice că deosebirea între impresia produsă de artă și cea produsă de natură e de grad? Deosebirea impresiei produsă de un măgar din ogradă sau de unul pictat e de grad? Faptele omenești produc sentimente estetice, numai cît mai puternice decît atunci cînd sînt tratate în artă? Sau să ne mai oprim la ridicola afirmare că „Critica lui Sainte-Beuve nu e critică propriu zisă"?—Nu face însă să discutăm. Mai bine să revenim la scopul urmărit: demascarea unui falsificator. Mai departe d. Rimniceanu scrie:

Așa D-sa (d. G. I.) afirmă odată sigur ceea ce critică la mine (fără să fi susținut eu). „Artistul creează realitatea a doua oară, *în al doilea exemplar*". Iată pe d. G. I. predînd arta drept copie a lumii.

Să vedem ce zice d. G. I:

Dar iată altfel de oameni—artiștii—care nu mai *explică* lumea ci se apucă *să creeze*, după modelul lumii lăsată de D-zeu, o altă lume,—*care* adaogă ceva, care prelungesc creațiunea. Pe lîngă cei un miliard și jumătate de oameni în carne și oase, artistul mai crează alți oameni.... Iar uneori, cînd artistul redă o persoană reală—Napoleon în „Războiu și Pace", de pildă—*el tot crează*, **crează, a doua oară în al doilea exemplar**, *acea persoană*.

Va să zică, d. Rimniceanu lasă la o parte începutul unde vorbesc de crearea operei de artă, alege locul unde vorbesc de redarea unei persoane *reale* (Napoleon), amputează fraza cu îngrijire, lasă la o parte pe Napoleon și citează cuvintele relative la un caz special, cași cum acele cuvinte ar fi despre creația în genere!

Frumos meșteșug, domnule Rimnicene!

Dar acest procedeu e obișnuit la d-sa. Să mai cităm un exemplu:

D. G. I. se încurcă rău, așa D-sa spune: „arhitectură morală *nu*!" și *mai* departe: „arhitectura are o valoare moralizătoare". Mă rog, dacă există o arhitectură moralizatoare, ar trebui să fie cu putință și o arhitectură demoralizătoare, și atunci aceasta din urmă ar fi imorală, și atunci unde e consequența? Cum rămîne cu exclamația de la început „arhitectură imorală *nu*"?

Cum rămîne, domnule Rimnicene? Trist de tot! trist de tot! lamentabil! Chestia devine penală, căci eu am spus așa:

Arhitectură imorală! Nu, de sigur, dacă d. Rimniceanu vrea o clădire pornografică! Și nu, pentrucă, cum a spus D-sa, nu se „imitează lumea"; dar dacă sentimentul de umilire, de frică, de descurajare, e un sentiment care determină voința în lupta vieții, atunci arhitectura catedralelor gotice poate fi judecată chiar din punct de vedere strict moral! Va spune cineva că arhitectura gotică înnobilează sentimentele, ne face să ni se tempereze orgoliul, etc? Foarte bine! Atunci are o valoare moralizătoare, în loc de demoralizătoare,—lucrul rămîne același: are o valoare morală!

Cum rămîne, domnule Rimnicene? Rămîne că ai falșificat citația, ai tăiat cu cruzime propoziția a doua din fraza: *„Arhitectură imorală! Nu*, **dacă** *d. Rimniceanu vrea o clădire pornografică!"*... și ai scos din ea ceea ce-ți trebuia: „Arhitectură imorală nu".

Și acum să răspundem la spiritualele ¹) întrebări ca: cum să exprime artistul sentimente morale prin linii și proporții matematice? Nu sentimente „morale", ci sentimente care lucrează asupra voinții, dom-

¹) D. Rimniceanu face și exerciții de spirit. Prin o gamă de subtile delicății de elefant, D-sa convinge pe d. Tăslăoanu că eu cred că Burckhardt e un guide...

nule Rimnicene! (Vezi citaţia de mai sus).—Ai auzit d-ta de sentimentul de depresiune şi melancolie produs de o salcie, *pentrucă* ramurile ei cad *vertical*? De sentimentul de putere şi bucurie produs de o coloană dreaptă, *pentrucă* ea se ridică sfidind forţa gravitaţiei, duşmana omului? Aceste sentimente sînt sau nu de acele care determină acţiunea unui om?.., Dar ce să mai discut? [2]).

Nu mai continuăm. Ajunge.

Rugăm pe cetitor să reflecteze iarăşi, măcar un minut, la „cele patru operaţii" şi la certificatul d-lui Tăslăoanu. Dacă acesta din urmă ar pricepe chestiile literare, certificatul său ar căpăta înţelesul unei complicităţi. Dar nu-l vom taxa de complice conştient, deşi, totuşi, avem o mică îndoială: în privinţa afirmării d-lui Rimniceanu că ar exista cineva, oricine ar fi acela, care să nu ştie de *existenţa* sentimentelor estetice, religioase, etc., putea şi d. Tăslăoanu să priceapă ceva!...

La injuriile personale ale d-lui Tăslăoanu nu voiu răspunde. Ele nu mă privesc pe mine; îl privesc pe d-sa.

G. I.

Post-Scriptum.—N'am avut de gînd să discut aci *nici* o chestie, dar fiindcă, chiar în acest moment, îmi vine în gînd o pagină din Paul Bourget, în care acest scriitor expune în mod admirabil influenţa operei de artă asupra publicului, înţelesul operei de artă ca „adaos la seria de motive determinante ale voinţii", îmi voiu permite s'o transcriu aci pentru cetitorii noştri.

Ambiţia mea a fost să redijez cîteva note care să fie în stare a sluji istoricului Vieţii Morale, din vremea jumătăţii a doua a veacului al XIX-lea în Franţa. Această Viaţă Morala, cum se întîmplă în societăţile foarte civilizate, se compune din elemente diverse. *Nu cred că enunţ un adevăr tare nou dacă afirm că Literatura este unul din aceste elemente, cel mai important poate, căci, în micşorarea din ce în ce mai evidentă a influenţelor tradiţionale şi locale,* ***C a r t e a*** *devine marele învăţător. Nu e nici unul din noi care, scoborîndu-se în fundul conştiinţei sale, să nu recunoască că el n'ar fi fost întocmai aşa cum este, dacă n'ar fi cetit cutare sau cutare carte: poemă sau roman, bucată de filosofie sau de istorie.* Chiar în momentul acesta, şi pe cînd scriu acest rînd, un adolescent, pe care-l văd, stă cu coatele pe pupitrul său de student în această frumoasă sară de Iunie. Florile se deschid sub ferestră, drăgostos. Aurul e Id al soarelui apus se'ntinde pe linia orizonului cu o delicateţă adorabilă. Nişte fete stau de vorbă în grădina vecină. Adolescentul stă plecat pe cartea sa, poate vre-una dintre acele despre care e vorba în aceste *Essais*. Poate *Fleurs du Mal* ale lui Baudelaire, poate *Vie de Jésus* a lui Renan, poate *Salambo* a lui Flaubert, poate *Thomas Graindorge* al lui Taine, poate *Rouge et Noir* al lui Beyle... Cu cît ar face mai bine să trăiască! zic înţelepţii... Vai! dar el trăeşte în această clipă, şi o viaţă mai intensă decît dacă ar privi Apusul melancolic, decît dacă ar strînge gingaşele degete ale uneia din fete. El se pierde întreg în frazele autorului său favorit. El vorbeşte cu acesta dela inimă la inimă, de la om la om. *El îl ascultă vorbind asupra chipului de a gusta iubirea, de a căuta fericirea şi de a suporta nenorocirea, de a privi moartea şi întunecosul de dincolo de mormînt, cuvinte care sînt revelaţii.* Aceste cuvinte îl introduc într'un univers de sentimente până atunci abia zărit. *Dela această primă revelaţie până la* ***i m i t a r e a*** *acestor sentimente, distanţa e mică şi adolescentul nu întîrzie a o parcurge.* Un mare observator a spus că mulţi oameni n'ar fi fost niciodată amorezaţi dacă n'ar fi auzit vorbindu-se de amor. Ceea ce e sigur, ei ar fi iubit în alt chip. A defini cîteva din exemplarele de *sentimente pe care unii scriitori ai epocei noastre le propun spre* ***i m i t a r e*** *celor cu totul tineri, şi a indica prin ipoteză cîteva din cauzele generale care au făcut pe aceşti scriitori să zugrăvească aceste sentimente precum ele fac pe cetitorii lor să le guste, acesta este, exact, fondul acestor Essais.*

Această pagină e din „introducerea" la opera clasică a lui Bourget: *Essais et Nouveaux Essais de Psychologie contemporaine* (în care studiază, din punctul de vedere enunţat în fragmentul citat, punct de vedere susţinut şi de noi, pe Baudelaire, Renan, Flaubert, Taine, Stendhal, Dumas fils, Leconte de Lisle, Fraţii Goncourt, Turghenieff, Amiel). Paul Bourget e nu numai un romancier, deci el însuş în poziţie de a şti ce e un scriitor, dar, şi mai ales, un fin şi adînc critic (Ultima sa operă, *Sociologie et Littérature*, a provocat elogiile lui Faguet).

2) D. Rimniceanu pretinde că în canţonetele unei cocote *numai* cuvintele exprimă sentimentele de cocotă. Melodia **nu**? Va să zică *orice* melodie se poate aplica la *orice* cuvinte? Un marş funebru de Beethoven la „Margaretă, îngeraş iubit"? Aria pristandalei noastre poporlae (erte-ne cetitorul) la „Cîntecul florilor" din Faust?

Miscellanea

D. N. IORGA ŞI „JIDANO-RUŞII".

D. N. Iorga în No. 69 al „Neamului romînesc" se miră „de înţepături, insinuări şi batjocuri făţişe" (pentru lămurirea cetitorilor noştri trebue să spunem că cea mai obiectivă observaţie asupra actelor d-lui Iorga, pe care au putut-o ceti în „V. R.", e considerată de d-sa ca o „batjocură") la adresa d-sale din partea „Vieţii romîneşti", cu toate că d-sa „ar urmări scopuri ce ar trebui să fie mai simpatice," etc.

D. Iorga nu vrea să admită, că actele publice chiar ale unui eminent istoric sînt supuse judecăţii opiniei publice, ca şi ale ori-cărui muritor, şi că literatura nu este şi nu poate fi o consiparaţie înpotriva opiniei publice, care să ţie seamă numai de intenţiunile mai mult sau mai puţin curate ale literaţilor şi publiciştilor, trecînd cu vederea greşelile şi păcatele lor,—macar că „iadul e pavat cu intenţii bune".

Până acum,—colecţia „Vieţii romîneşti" este faţă,—nici odată n'am contestat intenţiile bune ale d-lui Iorga.

Dar acum sîntem siliţi, şi cu adîncă mâhnire, să relevăm înaintea cetitorilor noştri un „caz de conştiinţă".

În No. 65 al „Neamului Romînesc", d. Iorga consacră unui incident petrecut în auditorul d-lui prof. A. C. Cuza,—asupra căruia nu voim să insistăm,—o notiţă, pe care o încheе cu următoarele cuvinte:

„Acest incident, fără importanţă în aparenţă, e în legătură cu ve-„nirea a vre-o zece studenţi *jidano-ruşi*, studenţi, cari au început în di-„ferite cercuri o vie propagandă de socialism jidovesc. Lucrurile se în-„curcă rău, şi *o lămurire demonstrativă* va avea loc cu siguranţă în „curînd"....

Pentru edificarea complectă a cetitorilor (fără să mai relevăm neexactitatea faptului că studenţii vizaţi ar fi provocat incidentul), dăm numele acestor *jidano-ruşi*, însoţite de mici indicaţiuni biografice, după *actele depuse la Universitate*:

Alistar Cristea, născut în com. *Roşa*, jud. Izmail, Basarabia, *fiu de pisoli*, absolvent al Seminarului din Chişinău.

Niţă Sirghie, născut în com. Pereseceni, jud. Orheiu, Basarabia,

fiu de preot sătesc, *absolvent al Seminarului* din Chişinău, a fost urmărit de poliţia rusească ca „agitator".

Vintu Ioan, *fiu de sătean*, din com. Hagea, jud. Izmail, Basarabia, *absolvent al Seminarului, a fost arestat în timpul campaniei electorale trecute* ca „agitator al ţăranilor moldoveni" (vezi *corespondenţa din Basarabia*, în „Viaţa romînească", 1906, No. 3 pg. 472).

Scobihorn Ioan, *fiu de preot* sătesc, născut în com. *Cereşti*, jud. Chişinău, Basarabia, absolvent al Seminarului din Chişinău.

Miţă Ioan, născut în Stînca, jud. Soroca, Basarabia, absolvent al şcoalei normale superioare de învăţători; pentru „agitaţie" i s'a propus alternativa: Siberia sau exilarea peste graniţă, — a preferit să vie în Romînia.

Uiinici (i s'a schimbat la şcoală numele din Şiiubeiu), fiu de preot sătesc, absolvent al Seminarului, etc. etc.

Pe ceilalţi îi chiamă *Prodan, Loghin, Pelivan, Şchiopu, Popovski (Popescu)*, şi toţi, dar *absolut toţi* sînt copii de preoţi, pisaiţi, săteni şi au învăţat la Seminar sau în „şcoala eparhială" (explicaţia vezi în *corespondenţa din Basarabia*, „Viaţa romînească", 1906, No. 3 pg. 469).

Şi acum să judecaţi.

Nu voiu discuta cu acest prilej cu d. Iorga asupra socialismului. Să admitem că socialismul nu poate fi decît „jidovesc"; că „jidani" sînt Jaurès şi foştii şi actualii minişiri francezi, Briand, Viviani, Millerand şi chiar Clémenceau, care a revendicat în Senat calificativul de socialist; că „jidan" este John Burns, ministru englez de interne, şi chiar primul ministru Campbell Bannerman, care a declarat în parlament „că astăzi ori-ce om modern e socialist, ne desparte numai judecata asupra oportunităţii într'un moment dat a diferitelor propunari concrete"; că „jidoveşti" sînt acele peste trei milioane de voturi obţinute zilele acestea de socialiştii germani (şi nici un alt partid n'a avut atîtea *voturi*, deşi au mai mulţi *aleşi*); că „jidoveşti" sînt masele acelea cari se adună în jurul steagului roş în Franţa, Italia, Austria, Ungaria (unde sînt singurul partid politic, care sprijină revendicarile Romînilor), Rusia, etc.

Asupra unor astfel de păreri se va pronunţa istoricul viitor al culturii noastre la începutul veacului XX; pentru moment nu ele ne interesează.

Nu vom discuta asemenea, cari sînt ideile adevărate ale acestor tineri (cari reprezintă în realitate aproape *toate* curentele, bine înţeles înaintate, cari agită astăzi ţara din care ei au venit), nici nu vom releva faptul, că numai mulţămită *acestor* idei, astăzi în Basarabia a putut fi cunoscut şi numele profesorului Iorga, citat în ziarele *romîneşti* de acolo.

Să luam faptul în toată goliciunea lui brutală.

De un veac aproape e despărţită de noi Basarabia.

În cursul acestui veac nici o legătură sufletească n'a putut să fie stabilită între noi şi fraţii despărţiţi de „rîul blăstămat": ei nu învăţau decît în şcoli ruseşti, nu-şi cunoşteau nici istoria neamului, nici istoria

statului romîn, nu cunoşteau macar după nume pe oamenii noştri mari, pe poeţii, literaţii şi învăţaţii noştri. Toate cunoştinţile lor asupra noastră se mărgineau la cîte-va rînduri dintr'un manual de geografie, care de 40 ani invariabil îi face să înveţe în toate şcoalele: „Principatele-Unite ale Moldovei şi Valachiei", capitala Bucureşti cu 100,000 locuitori, un popor slav, ortodox,—de aproape 4 milioane, emancipat de Ruşi de sub jugul turcesc, produce prune uscate, vin acru şi porumb". Şi atît!...

În cursul acestui veac nu ne-au venit de peste Prut decît vre-o cîţi-va *refugiaţi*, ce nu mai puteau rămînea acolo, şi au rămas perduţi pentru ţara lor.

În aceste condiţiuni, vădit, că mentalitatea, toată starea sufletească a Basarabenilor a ajuns foarte deosebită de a noastră.

Însă iată că din mijlocul acelui clocot de popoare, care este astăzi Imperiul rus, o mînă de tineri, *ridicaţi tocmai de valurile revoluţiunii*, ascultînd graiul sîngelui, *pentru prima oară* de la despărţire, se înscrie într'o şcoală din Romînia, nu pentru a face vr'o carieră în ţară, ci pentru a învăţa limba noastră, a se înrudi cu cultura noastră, şi apoi să ducă la ei acasă, peste Prut, *învăţătura romînească*, şi să restabilească astfel străvechile legături sufleteşti.

Şi aici, într'o ţară, pe care ei o socoteau liberă, şi au început să o iubească, fără să o cunoască, ca ţara *neamului lor*, de la început chiar cîţi-va maniaci se cred în drept să-i supună inchiziţiunii asupra ideilor lor politice, sociale, religioase... Şi fiindcă dela maniaci nu ne putem aştepta să înţeleagă toată *legitimitatea* stării sufleteşti a acestor tineri, cărora numai *o revoluţiune le-a putut deschide porţile şcoalelor din vechea capitală a ţării lor*,—este uşor de înţeles ce a urmat.

Unii dintre tinerii Basarabeni, abia înscrişi la Universitate, desgustaţi şi amărîţi de această primire neaşteptată, s'au retras şi s'au întors acasă...

Dar alţii, înţelegînd că nici ţara, nici neamul nostru, *al lor*, nu sînt responsabile pentru faptele cîtorva maniaci, au rămas.

Şi iată, acum un profesor de Universitate, un savant şi publicist ilustru—le aruncă epitetul de „jidano-ruşi" şi *instigă* la... *lămuriri demonstrative* (?!)...

Nu ne plac cuvintele tari, cu atît mai mult că ne dăm bine seamă ce nenorocită e starea sufletească care poate să ducă pe cineva pînă aici. Dar lăsăm pe orice Romîn de inimă şi cu judecată sănătoasă să hotărască ce calificativ merită acest gest urît şi dacă d. Iorga mai are dreptul să se plîngă „de înţepăturile, insinuările şi batjocurile noastre."

Şi acum să ne fie permise cîteva cuvinte şi pentru tinerii Basarabeni.

Să ştiţi, fraţilor, că nu este un popor mai tolerant, decît poporul nostru, poporul *vostru*,—fiindcă milenii moşii şi strămoşi noştri au trăit nedespărţiţi, pînă acum 95 ani.

Chiar în întunericul evului mediu acest popor, singur în Europa, nici odată n'a aprins rugul inchiziţiunii. Iar în ultima jumătate de veac, abia scăpat el însuşi de jug, el a deschis largi porţile ţării sale victimelor despotismului din toate statele, chiar atunci cînd împărăţiile mari nu se ruşinau să le predee în mîna călăilor.

Puteţi veni cu încredere în sînul nostru, şi oricare vor fi ideile voastre, veţi fi îmbrăţişaţi ca *fraţi*,—deşi poate mulţi, chiar majoritatea covîrşitoare nu le vor împărtăşi. Dar cu toţii putem preţui entuziasmul şi idealismul vostru; fiindcă desamăgirile crude ale vieţii vor turna cu vremea multă apă în vinul vostru şi vor potoli focul ce astăzi vă mistue inimile, acel ce de tînăr însă nu are destulă proviziune de foc sacru şi nu s'ar crede în drept să răstoarne cerul şi pămîntul în numele *idealului*, ar fi fost mai bine să nu se nască...

Să nu luaţi dar în nume de rău chiar cuvintele d-lui Iorga: un temperament de profet e pornit să-şi exagereze însămnătatea persoanei şi greutatea cuvintelor,—însă nu e un neam mai puţin inpresionabil de aere profetice decît neamul nostru.

Aceste mici incidente vor trece, şi peste puţin timp ne veţi putea judeca mai bine, decît acum, prin prisma primelor impresiuni neplăcute,—şi veţi duce de aici în sînul poporului, pentru care voiţi să luptaţi, un dar nepreţuit: sămînţa *culturii naţionale*; singura cale spre progresul general omenesc, care să credeţi, ni este scump tot atît cît şi vouă, deşi poate unii dintre voi înţeleg altfel etapele intermediare, decît unii dintre noi.

Aşa dar, fără supărare?

POLEMICĂ ACADEMICĂ.

Este un fapt cunoscut că d. A. D. Xenopol desfăşură o foarte mare şi variată activitate şi că, în sărăcăcioasa culturalitate oficială în care trăim de cîtva timp, d-sa găseşte mai totdeauna mijloacele să *iasă în frunte*. Foarte firesc deci ca, acei care se ocupă de mişcarea noastră culturală, să se gîndească şi la d. Xenopol. Totuşi, aprecierile făcute în această revistă, au avut darul să-l nemulţămească pe modernul nostru Proteu, care, smulgîndu-şi cea mai ascuţită dintre penele sale, pleacă astfel înarmat în nobila-i cruciadă. Şi se luptă cu o logică minunată!

În primul loc, credincios metodei sale ştiinţifice, d. Xenopol falsifică adevărul istoric. De unde noi îl învinuisem că-şi exercită *poligrafia* sa în domenii pentru care nu are absolut nici o pregătire (literatură şi critică literară); de unde afirmasem că chiar în specialitatea sa istorică, nu este nici „cel mai mare", ba nici măcar un „mare" scriitor, după cum îi place să treacă; de unde îl acuzasem categoric că se transformă fără scrupul în *buccengiul* propriei sale celebrităţi,—d-sa, ocolind toate aceste aprecieri, ne impută că l'am fi taxat de „ignorant". Ca în totdeauna, cînd este vorba despre sine, d. Xenopol exagerează... Şi triumfă ieftin apoi, combătîndu-şi propriile sale exageraţii!

Nu, d. Xenopol nu este un ignorant. D-sa este numai lipsit de orice talent literar (cetește operele complecte ale ilustrului pseudonim Laur), și nu are nici gustul, nici pregătirea necesară, pentru a judeca operele literare ale altora (cetește comentariile poeziilor d-nei Riria). Criticile sale, impresioniste, lipsite de ori-ce fundament științific, nu sint de nici un folos pentru marele public și ar putea servi doar numai psihologilor, pentru studiul unei mentalități bizare.

D. Xenopol *este* însă un istoric; dar nici „mare" și cu atît mai puțin „cel mai mare" istoric romîn. Este istoric, numai în marginile restrînse ale pregătirii sale științifice și în marginile, încă și mai restrînse, ale materialului ce și-a putut apropia... Îi lipsește adică cu desăvîrșire cunoștința limbilor slave și în genere a filologiei moderne, după cum îi lipsește și cunoștința celor mai multe documente,—fără de care nu se poate scrie o istorie critică a poporului romîn. Astfel îl judecă—fără excepție—toți acei care s'au ocupat, în țară la noi, cu studiul mai serios al istoriei: d-nii Hasdeu, Onciul, Iorga, Bogdan, Nădejde, Densușianu, Anghel Dimitrescu, etc., dintre care unii merg până a-i imputa chiar necunoștința limbii romîne și stilul său „agramat".

Iată cum stăm cu valoarea intrinsecă a istoricului Xenopol; iar dovezile *externe* pe care le produce d-sa, nu pot avea nici o greutate, mai ales cînd ele emană de la străini, care nu se pot pronunța, *în cunoștință de cauză*, în domenii unde este vorba de documente și monumente lor înșile necunoscute... Înainte de cercetarea *documentelor* fantasticului Crawford, faimoasa Tereza nu s'a bucurat și ea de o mare și gratuită celebritate?... Și unde aceasta? În inima chiar a Parisului, tocmai acolo unde—zice d. Xenopol—„acum chiar am fost *invitat* să țin 12 lecțiuni".

Invitat?... „Iată cum stau lucrurile:—spune d. Iorga în „N. R." din 7 Ianuar—d. Xenopol a dorit să poată vorbi studenților din Paris. I s'a primit *cererea*. Ar fi fost nepoliticos să se refuze. O Universitate n'ar putea jigni în așa chip o alta"...—Va să zică nici vorbă de invitare! Și d. Xenopol se laudă, numai cu o „cerere", care—după Codul internațional al Universităților,—nici măcar nu-i putea fi refuzată! Nu e îndrăzneț, d-le Xenopol? Dar dacă noi apucam să-ți facem amendă onorabilă?...

Este încă și mai interesantă psihologia d-lui Xenopol, atunci cînd d-sa încearcă să-și fixeze valoarea prin „asămăluiri". Cu cine credeți că se compară „marele" istoric? Cu colaboratorii noștri, care n'au scris nici un rînd de istorie! Abil Academician d. Xenopol! Dar, cu *metoda* aceasta ieftină, d-sa poate apărea „mai mare" istorie de cît Michelangelo ori Petrarca, după cum și d-na Riria, va apărea, mai ilustră poetă decît „însuși" Mihaiu Viteazul!... Nu; dacă d. Xenopol dorește cu tot seriosul să-și valideze uzurpările sale superlative în Istoria Romînilor, atunci binevoiască a se compara cu d. Onciul, ori cu d. Iorga care—credem noi—s'ar grăbi să-l servească, pe fostul său dascăl, cu folositoare lecțiuni de cercetare a documentelor și poate chiar de filologie modernă...

Mai nimerit ar fi însă, ca d. Xenopol să se resemneze odată a fi numai ceia ce este. Să ne scutească prin urmare de reclamele sale, care încep totdeauna cu „ilustrul istoric" ori „marele nostru istoric" și pe care le colportează singur prin biurourile tuturor redacțiilor... Și tot așa, să-și desființeze și „biuroul de plasare" ce a deschis de curînd pentru celebrificarea altora... D-sa nu are capital suficient pentru a trage polițe asupra posterității, pe sama sa, necum pentru a comandita și alte păvălii!...

Încolo, activitatea d-lui Xenopol nu ne interesează. Nu ne vom cobori dar până la polemica sa „academică". Elatea *), ori chiar întreaga sa persoană, ne interesează și mai puțin. Tot așa, sintem de părere că mijloacele cinstite" prin care d-sa știe a stoarce onorarii, ori contorsiunile sale de floarea-soarelui, după traista cu „misii și subvenții" care trece de la un club politic la altul,—nu interesează deocamdată mișcarea noastră culturală. Deocamdată, zicem, pentrucă va trebui să ținem samă și noi cîndva de asemenea „trăsături", anume atunci cînd vom ajunge la convingerea că învățămîntul superior are misiunea de a forma *și* caractere...

„LUPTA" DIN BUDAPESTA.

La Budapesta apare un nou organ romînesc, sub direcțiunea d-lor Al. Vaida-Voevod și Aurel Vlad, cu titlul de „Lupta".

În articolul-program din No. 1, cu drept cuvînt se relevează însemnătatea epocei în care trăim pentru tot viitorul neamului nostru:

„Idei nouă rezvrătesc omenirea.

„Vechia Monarchie a Habsburgilor a ajuns la o răspântie a evoluției sale.

„Așezămintele, cari în firea făpturei lor purtau de mult germenele „putrăziciunei sunt zguduite în temelia lor șubredă de atotputernicul „duh al vremilor.

„*Ne dăm seamă, că zilele noastre aparțin unei epoce istorice a „întregului nostru neam!*

„*Evenimentele mari se pregătesc.*

„Probleme hotărîtoare vor trebui deslegate.

„Dela înțelepciunea și dela curajul rândului de oameni, ce trăește „astăzi, va *depinde soartea generațiunilor viitoare ale neamului nostru.*

„Cu drept cuvânt trebue deci să pretindem, cu toată hotărîrea dela „toți aceia, a căror ursită a fost să stea în zilele acestea grele la cârma „conducerei destinelor neamului nostru,—*să fie conștienți de mărimea „misiunei lor istorice*".

*) Fiindcă, pentru d. Xenopol, un factor determinant al valorii sale este și etatea colaboratorilor noștri, informîndu-ne, am aflat că cel mai venerabil dintre dînșii, atinge jumătate de veac abia la 1914. El are dar, până atunci, tot timpul să scrie nu numai și cel al doilea al său volum de poezii,—pe care ilustrul critic literar l'a condamnat cu anticipare, încă de la 1906,—ci și toate capodoperile, pe care d. Xenopol n'a izbutit încă să ni le deie până acum...

Iar în articolul semnat de d. I. Vaida-Voevod, se arată astfel temeiul adevărat al naţionalismului sănătos, care caracterizează direcţia noului confrate:

„Astfel asimilînd poporul nostru din tezaurul cultural al marilor „naţiuni europene tot ce-i va fi congenial, va răzbi de a-şi *crea o cul-„tură naţională romînească specială, puternică, bazată pe marile cul-„turi occidentale, dar individualizată conform geniului propriu al nea-„mului romînesc.*

„Această cultură naţională mi-o închipui ca insulă puternic fortifi-„cată dela natură între cele trei mări puternice ale Europei indo-ger-„mane, o insulă care rezistă neclintit valurilor ce-o izbesc din toate păr-„ţile. Dar formarea acestei culturi la Triplex Confinium al Continentului „nostru n'are să se întîmple *prin izolare meşteşugită şi excluzivitate „trufaşă, ci prin alipire către Europa apuseană indo-germană*, prin „rîvna de a ne face părtaşi de toate binefacerile culturii acelor rase de „a căror înrudire făloşi sîntem, faţă de care însă cu toate acestea dorim „a ne susţinea individualitatea, limba şi cultura noastră proprie naţi-onală"

Faţă de obscurantizmul şi „exclusivismul trufaş" ce predomină în Regat, alături de o dezolantă scurtime de vederi în ce priveşte problemele momentului istoric, şi faţă mai ales de rolul tot mai mare ce este menită să-l joace Rominimea din Ardeal în destinele neamului nostru întreg, salutăm cu o vie bucurie noul ziar din Budapesta şi-i urăm să ajungă îndreptătorul autorizat al întregii acţiuni a naţiunii noastre.

VANDALISMUL „INTELECTUALILOR".

Într'un cerc al „intelectualilor" d-lui Macedonski, acesta, *& Co.*, a ţinut protesteze împotriva „vandalismului ardelenesc în literatură". „Vandalii" probabil sînt Octavian Goga, Coşbuc, Iosif, Slavici, Agîrbiceanu, etc.

Se vede, că după experienţa cu Eminescu, d. Macedonski „a uitat toate, şi... n'a învăţat nemic"...

NOI ZIARE ROMÎNEŞTI ÎN BASARABIA.

Primim la redacţie primele No. ale ziarului „Moldovanul" ce a apărut la Chişinău sub direcţia d-lui G. Madan, fost artist al teatrului naţional din Bucureşti.

În No. 1 gazeta „naţional-independentă" publică un apel electoral în favoarea... „alianţei *adevăraţilor Ruşi*" !...

Nu cunoaştem pe d. Madan, dar pe de altă parte ni s'a trimis o înştiinţare a societăţii basarabene „Milcovul", prin care se aduce la cunoştinţa publică, că d. Madan este exclus din societatea Basarabenilor pentru... raporturile sale cu jandermeria rusească !...

Cu toate acestea considerăm apariţia „Moldovanului" ca un adevărat triumf al cauzei naţionale.

Să ne explicăm.

Înainte de revoluţie nu ar fi putut apărea la Chişinău nici d. Madan, fiind-că oficialitatea tăgăduia însă-şi existenţa chestiunii romîneşti, şi chiar a Rominilor în Basarabia. Iar dacă acum chiar „Alianţa adevăraţilor Ruşi", şi, (dacă e exactă învinuirea societăţii „Milcovul"), chiar jandarmeria rusă, are nevoe de d. Madan,—ce probă mai puternică voiţi de însemnătatea elementului romînesc în Basarabia ?...

Salutăm deci apariţia „Moldovanului"; din discuţia ce va urma, poporul romînesc va şti să aleagă pe prietenii săi adevaraţi.

— Ni se anunţă de asemenea un nou ziar, „Viaţa Basarabiei" pus sub direcţia d-lor Ioan *Petrillo* (Petrilă) şi Alexis *Nour*. D-nii Petrila şi Nour sînt naţionalişti sinceri şi progresişti, ca direcţie generală. Sperăm că se va putea stabili o colaborare frăţească cu cei de la Basarabia întrucît punctele de divergenţă nu pot fi ireductibile.

JUBILEU ARTISTIC.

Însemnată pentru mersul cultural al oraşului nostru a fost sărbatorirea activităţii de 50 ani a d-lui Caudella. Deşi pregătit în pripă, concertul dat în onoarea lui a fost interesant. El a dat prilej iubitorilor de muzică să-şi arăte admiraţiunea pentru o muncă rodnică şi aleasă, a oglindit, atît cît forţele artistice ale Iaşului o îngădue, activitatea sărbătoritului în cele mai multe ale ei manifestări, a prezintat publicului producţiunile din ultimii cinci ani, dovedind astfel că d. Caudella este încă în plină forţă de producere. În adevăr, fragezimea şi seninul inspiraţiei, firescul cu care se 'nlănţue frazele muzicale, armonia cumpătată şi pururea mlădioasă, care se insinuează scoţind în relief atîtea nuanţe de gîndire, ne dau dreptul să aşteptăm încă mult dela dramaturgul nostru muzical.

Compoziţiunile care s'au impus admiraţiunii tuturor au fost: „Fantazia" pentru vioară, „Nocturna" pentru clavir, „Romanţele" şi „Baladele". Deşi lipsea manifestarea cea mai înaltă a talentului d-lui Caudella, opera, iubitorii de teatru au putut simţi avîntul şi fiorul dramatic, care par să fie forţa de căpetenie a compozitorului ieşan, în romanţa „S'a stins" şi mai ales în „Balade".—Foarte gustată a fost şi „Fantazia" pentru orchestră. Cu ajutorul cîtorva melodii populare şi arii de Miculi, d. Caudella ne-a dat o inspiraţie minunată. „Fantazia jubilară" este, după noi, oglindirea unui amurg, cu melancolia nepătrunsă care-l precede, cu jalea nestinsă care-l urmează. Lămurit se desprind din pînza sunetelor poezia întinderilor ţării noastre, voioşia zburdalnică şi jalea nemotivată a horilor desfăşurate în largul naturii, odihna umbrelor şi dorul de nemărginire ce-l trezesc în suflet şi cerul nostru limpede şi zarea cu luminile-i tăinuite.

Ca compozitor d. Caudella e un tip intelectual. Această intelectualitate se învederează cu osebire în mlădierea extraordinară cu care urmăreşte cele mai mici cute de gîndire ale versurilor, în puterea descriptivă a compoziţiunilor lui şi 'n predomnirea elementului dramatic. Căci, formă

cu adevărat obiectivă a inspirațiunii muzicale nu poate fi decît de genul dramatic.

Acestei predomniri de intelectualiitate muzicală îi datorește d. Caudella și păstrarea puterii de producere până la o vrîstă, relativ rebelă inspirațiunii, și posibilitatea de a fi lucrat fără preget într'o ramură în care iubirea de artă era, până mai dăunăzi, singurul îndemn în țara romînească.

CONDAMNAREA D-LUI V. E. MOLDOVAN.

Ziarele de peste munți ne aduc vestea, că fostul director al revistei literare „Orizontul", d. V. E. Moldovan, e condamnat de Curtea din Cluj la un an și jumătate de temniță de stat (închisoare politică) și 1500 coroane amendă (sau în caz de neplată încă 150 zile închisoare!) pentru un articol din „Orizontul"....

Gavriliță la Chișinău de Ruși, Moldovan la Cluj de Unguri, — pe cînd vreunul la Cernăuți de Nemți?....

Singurul acest fapt poate vădi pentru ori-cine anomalia vieții noastre naționale: încaltea la pușcărie să fim cu toții împreună!....

DESFRÎNAREA MINORILOR.

Un proces recent pune din nou la ordinea zilei chestiunea *răspunderii* penale pentru corupțiunea fetelor minore.

După legile în vigoare o copilă de patrusprezece ani împliniți, care nu poate consimți valabil la înstrăinarea nici a unui fir de ață, se consideră ca fiind în stare să consimtă valabil la distrugerea morală a întregii sale tinere vieți.

In asemenea condițiuni, un arendaș libidinos sau un cuconaș stricat, poate nenoroci un sat întreg, poate sădi până în adîncul inimii poporului desfrîul cel mai groaznic, fără teamă de pedeapsă, dacă poate dovedi „consimțămîntul" victimelor (care în mizeria groaznică a satelor, cu atît mai ușor se capătă după... ireparabilul fapt), adică lipsa de „violență" (art. 263 c. pen.).

Vădit că o serioasă revizuire a legislațiunii noastre în această privință, — o rămășiță a altor vremuri, — se impune, dacă nu vroim să compromitem sănătatea morală a noilor generații la țară.

STUDENȚIMEA DIN BUCOVINA.

Studenții din Cernăuți sînt împărțiți în vr'o trei societăți. Dacă aceasta s'ar datori divergințelor de idei (ceea ce nu este, pe cît se poate vedea), încă la *studenți* fracționarea în atîtea grupuri quasi-ostile nu se poate justifica: ciocnindu-se toate ideile în sînul unei singure societăți studențești, cu atît mai ușor pentru fie-care ar fi să-și aleagă, în cunoștință de cauză, calea vieții. Și doar acesta este scopul principal al anilor de studii, — pregătirea pentru lunga și spinoasa cale a vieții.

In No. 1 din acest an al „Voinții Poporului", din Cernăuți, cetim un călduros apel pentru împăciuire, în formă de scrisori către societățile studențești „Bucovina" și „Dacia", iscălite de d. dr. *Teofil Lupu*.

Va avea acest apel vr'un răsunet? Din parte-ne îl dorim din suflet.

PENTRU UN STUDIU ASUPRA CIMILITURILOR.

D. G. Pascu ocupîndu-se deja de mai mult timp cu un studiu filologic și etnologic asupra cimiliturilor, și dorind a fi cît mai complect, face un apel călduros către d-nii preuți și învățători, precum și către alte persoane care stau la țară, atît din Regat cît și din afară de Regat, să binevoiască a-i trimete cît mai complecte liste de *cimilituri* sau *ghicitori* (de la cele mai simple până la cele mai complexe, de la cele mai cuviincioase până la cele mai necuviincioase). La adunarea lor d-nii culegători sînt rugați a ținea samă de următoarele lucruri: la fiecare cimilitură trebue să se dee înțelesul ei, explicarea, pe cît e posibil, a cuvintelor puțin cunoscute pe care le cuprinde, precum și locul (satul și județul ori comitatul) de unde sînt culese; textul cimiliturilor trebue să fie în dialectul regiunii respective. Toate cimiliturile trimise se vor publica într'un volum care va fi oferit, drept resplată, tuturor acelora care vor răspunde apelului. *Adresa d-lui G. Pascu: Iași, str. Săvescu No. 20.*

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Radu Sbiera, *Poezii*. Iaşi, Tip. „Dacia", Iliescu, Grossu & Comp. 1906. Preţul 3 Coroane.

Un scriitor bucovinean trebue tratat cu indulgenţă, căci Bucovina e mai departe de mişcarea literară din Regat. O licărire de cultură naţională acolo trebue preţuită. Totuşi nu putem să manifestăm nici un entuziasm faţă cu volumul d-lui Radu Sbiera.

Şi, mai intăiu, volumul acesta este o neindeminatecă prelucrare a lui Eminescu. Dar, ca proces intelectual, e o manifestare foarte curioasă şi interesantă, care ar merita să fie tratată intr'un lung studiu de psichologie şi de stilistică.

Noi ne vom mărgeni a indica pe scurt şi cu un exemplu două, procedeele mai caracteristice prin care d. Radu Sbiera transpune pe Eminescu in ceea ce numeşte d-sa „poeziile" sale. Presupunem, dar, că cetitorul cunoaşte bine pe Eminescu.

Primul procedeu. D. R. Sbiera ia poezii intregi ale lui Eminescu, pe care le reface. *Satira* sa a *III-a (Bucureşti, 13 Martie, 1906 stil vechi)*, nu e decit „Satira III" a lui Eminescu, bine inţeles scoborită la ultimul nivel:

Voi, eroi, voinici de modă, inţelepţi şi somizei,
Ce sinteţi decit o gloată de nebuni şi de mişei?
A sunat şi ceasul vostru, banul nu vi se mai trece,
Prea ne-aţi imbătat intr'una cu misciuni şi apă rece!
Fanfaroni, pungaşi de ţară, calpuzani vechi de palavre,
Ce din ţară faceţi bursă, din biserici faceţi havre!
. . . .
Şi-apoi petecile ţerii le cirpiţi cu cifre calpe,
Şi din pielea ei, sărmana, faceţi voi mănuşi şi talpe,
Şi'n jobeu şi luci de strada, in orgii de cafenele
Şi'n saloane ingropaţi voi a poporului grea jele...
. . . .
Voi aveţi neruşinarea să vă ziceţi patrioţi,
Cind prădaţi averea ţării pe furiş ca nişte hoţi?
. . . .
Voi sinteţi stăpinii ţării, descendenţi de vechi Romani?
Scamatori ce'nşală ţară şi popor, vechi şarlatani,
. . . .
O, strămoşi cu obiceiuri romineşti şi voevozi,
Aţi ajuns să fiţi o mască pentru aceşti mişei, nerozi,
Cari vă mestecă*) in gură toată ziua, noaptea toată,
Şi cu voi ei işi acopăr tot deşertu'n care 'nnoată!
O, Mihai, ce stai călare pe un roib, şi-ţi zic viteaz
Şi-ai privit cu ochii 'n lacrimi la nebunii cei de azi,
Cum de pala-ţi nu s'ascunde, calul tău nu prinde viaţ,

*) Interesant proces intelectual: „*mestecind* veacul de aur in noroiul greu al prozei" din Eminescu... Tirania *cuvintului*!

Şi in glas de tunuri multe nu le sapi un greu mormint?
Voi, ce nu mai sinteţi vrednici să vă zicem noi Români,
Stirpituri de falǎ veche, pocituri de vechi stăpini...

Nu e o psichologie interesantă?

Al doilea procedeu. D. R. Sbiera combină bucăţi din diferite poezii ale lui Eminescu: In *Luna, luna mă omoară!...*

De la strunga cea din vale urcă tinguiri de clopot
Şi tăcerea din văzduhuri se cutremură de-un ropot

din „Călin" şi urmează imediat:

Iar talanga'n glas de-aramă mii de simţuri ea invie
Şi din noaptea neființei scoate'n viaţă iar o mie

din „Satira I"; apoi:

„E atita poezie...,

din „Satira IV" şi tot de aici:

Ea (luna) din ceruri o cărare până in pămint durează,

Imagină falşă, căci la Eminescu „cărarea" ce o face luna e pe iaz, ceea ce are un inţeles.

In *Satira I* a d-lui R. Sbiera, e:

De ce nu scriu?...

din „Satira II" a lui Eminescu. Ideea e aceiaşi, dar d-sa ia şi din alte bucăţi:

Cind omul pentru el e tot, şi totul pentru el nimic,
Şi crede, ştie, jură toate că sint in degetul său mic,
Cind el, un punct din univers, chiar universul, lumea 'ntreagă
In cap el spune că cuprinde, că el o leagă şi-o deslegă, etc.

din „Satira I" de Eminescu. Apoi:

Dar cind a morţii coasă rece sălaş ii dă puţine scinduri, etc.

Cum vedeţi: „De ce nu scriu?" e problema din „Satira II" a lui Eminescu; răspunsul il dă d. Sbiera arătind nimicnicia omului (a savantului), după „Satira I" a lui Eminescu... Şi sint aici şi bucăţi din „Satira III" a lui Eminescu:

Şi cine-s ce din innălţimea monoclului de sumeţie
Privesc horţiş . . . .
. . . .
Eroi născuţi in zodia virginelor de cafenele
Cu idealu 'nchis in pungă şi 'n foşnet surd de scumpe rochii...

In *Potopul*, d. R. Sbiera vorbeşte de:

Dumnezeu—cerescul tată, care toate le-a făcut,
Dară el nici ani nu are, nici sfirşit, nici inceput,
. . . .
El bătrinul fără virstă, tatăl lumii fără tată, etc.

din „Satira I" de Eminescu.—Apoi, mai departe găsim şi „*neamul Cain*" (din Satira IV de Eminescu) etc.

Al treilea procedeu. D. R. Sbiera *ia* factura, procedeul, *tonul* lui Eminescu. Procesul intelectual aci e foarte curios. Iată, de pildă, *Măi Ciobane*, in care imprumutul este mărturisit prin *motto* („Las' arhimandritului — toată grija schitului,—lasă grija sfinţilor— in sama părinţilor! *Eminescu*). D. Sbiera scrie o, cum să-i *zic*?... o transpunere a „Doinei" lui Eminescu, in care găsim şi strofa:

Măi, ciobane de la stină,
. . . .
Lasă'n sama vintului
Toată grija ciutului,
In sama copoilor
Toată grija oilor...

în care transpunerea e jignitoare, căci „copoilor" e în loc de „sfinţilor" din Eminescu !...

Dar iată un caz mai curios, fără să fie mărturisit: E vorba de grozăvia potopului. Citez puţin, căci n'am loc:

...Ce, cu ceasul care trece, se apropie şi vine,
Şi tot creşte şi se înflă, golu 'n lume de îl imple,
Şi flori de rele şoapte se lovesc de— urechi şi timple.
Şi din patru părţi a lumii se porneşte o furtună.
Vijilie (?) cu vintoase urlă, şueră şi tună.
Şi la mijloc se încinge un virtej de uragane.
Ce se'nceară la trintă, luptă de oştiri duşmane;
Vifor, viscole şi vinturi vijie, vuesc în vaer, etc.

în care visul lui Baiazid, puţin, dar mai ales lupta dela Rovine din „Satira III" a lui Eminescu a servit d-lui Radu Sbiera ca inspiraţie...

Nu mai insist, căci lucrul e uşor de înţeles, asupra faptului, care ar fi „al patrulea procedeu", că d. Radu Sbiera utilizează *pretutindeni* idei, cuvinte, imagini din Eminescu... E vorba de *Scumpa Bucovină* !...? De sigur vom găsi că peste Bucovina:

...prisos de-omidă se aşterne,

care e: „Din Boian la Vatra Dornii a umplut omida cornii" a lui Eminescu...

Două bucăţi are d. Sbiera mai bune: această *Scumpa Bucovină* ! şi *Sus pe bolta albăstrită*... În colo:

Prozaism:

Şi privirea ce-mi zbura
Incolo şi încoace,
A'ngheţat, şi-urechea mea
Aude numai toace.

Toace de dureri şi chin
Şi alta nu simţeşte... etc.

Lipsă de gust:

Şi-un bilet mă pun să-ţi scriu
Cu a ochilor cerneală,
Genele-s condeiul viu...
Buzele mi-s sugătoare
Şi coperta al meu piept.
Marcă gîndul ca să sboare
La-al tău sin scrisoarea drept...

Spirit *à la* d. *R. D.* Rosetti, căci are şi o epigramă:

După ele 'mblă intr'una
Cit era voinic holtei:
Dar decînd i-au pus cununa,
Nu-i plac chipuri de femei !

Verbiaj.—Nu pot cita, căci... citaţiile ar ocupa pagini întregi. Să consulte cetitorul, de pildă: paginile 58 şi 59 din *Satira I*; pag. 92, 93, 94 din *Potopul*. Aci, din cauza verbiajului neînfrînat, d. R. Sbiera ne vorbeşte, în vremea potopului, de:

Prin bordee şi palate, prin saloanele feerici...!!!

etc. etc. — Nu voiu da decît un vers, spre a se vedea acest verbiaj:

Jale, geamăt, strigăt, urlet, vaiet, ţipăt, bocet, plins...

In adevăr, e „potop"!

Acelaş verbiaj şi lipsă de talent îl fac ca, atunci cind satirizează, să înjure ca în gazetele de provincie: „nebuni", „mişei", „mincinoşi", „fanfaroni", pungaşi" „calpuzani", „bezmetici", „hoţi".—Apoi o... „critică socială" de un... pesimism *à la* Florian Becescu:

Familia:

Faţă'n faţă cu altarul stă un mire şi-o mireasă

. . . .

Dară ei, cînd el (preotul) înşiră rugăciuni de cununie,
Gîndul şi-l trimit nainte la divorţul ce-o să vie.

. . . .

Pe sub gene la cucoane el se uită mişeleşte,
Ei îi place de pe-acuma altul, şi abia aşteaptă
Ca să treacă ziua nunţii şi să fie mai deşteaptă
În alegeri rafinate şi'n a dragostelor riuri...

Dar a murit bărbatul:

Cînd probodul lingă raclă-l cîntă preutul şi psaltul,
Tînăra văduvă biata, dintr'un leşin cade'n altul...

urmează cîteva ironii la adresa durerii prefăcute a văduvelor, apoi:

Nici un an nu trece bine—şi văduva desperată
Veselă iar se mărită, cu speranţă încărcată...

Prietenia?

Dragostea de-amic şi frate, este dragoste de şarpe.

. . . .

La colegi de funcţiune cauţi tu sinceritate?

Şi aşa mai departe... Explicaţia lucrului e simplă: cînd n'ai sentiment voind să dovedeşti că-l ai, te dedai la exageraţii de limbaj ca doar-doar îţi vei da ţie şi altora impresia că simţi,—şi aceasta, o acordăm, se face aproape inconştient.

Constatăm dară, cu părere de rău, că d. Radu Sbiera nu e un poet.

G. I.

* * *

Edma-Liane. *Minutes Vécues*. Socec, Bucureşti, 1906.—Un elegant volum apărut numai în 225 exemplare numerotate. Exemplarul peste care am dat, din întîmplare, poartă No. 52 şi-i adresat d-lui I. Teodorescu, fostul director al ziarului „Drapelul". Volumul conţine 70 de mici bucăţi—parte în proză, parte în versuri—scrise în foarte corectă limbă franceză, deşi autoarea pare să fie romincă, din înalta societate bucureşteană. Regina Elisabeta recomandă volumul prin prefaţa intitulată: „*A une enfant de mon Ame*": „Si Je vous disais que vous êtes la joie de mon Âme, mon enfant, ce ne serait pas assez. Vous êtes plus qu'une grande espérance; car, déjà, vous tenez les promesses de votre regard profond et de votre âme vibrante.... dans votre main Dieu a placé une étoile pour éclaircir les ténèbres et pour conduire toujours plus haut!" Sînt în acest volum bucăţi care ne fac să imputăm autoarei anonime romînce că le-a scăzut din literatura noastră, scriindu-le în limba franceză. Vom cita aproape în întregime: „*Mourir... Dormir*"

...le jour de la grande Résurrection était arrivée.
A son tribunal suprême Dieu appela les morts.
Mais, de toutes les tombes dont la terre est couverte, une plainte s'éleva immense, un long cri de révolte retentit:
„Nous ne voulons pas nous réveiller; nul n'a le droit de troubler notre repos si péniblement gagné... La force réunie de toutes nos douleurs humaines égalera la puissance divine!..."

. . . .

Et Dieu les laissa dormir.

Tonul trist până la dezolare, resignarea filozofică şi reveria în care plutesc cele mai multe din bucăţile cuprinse în volum, trădează, se pare, mai mult influenţa unei Şcoli, decît sincere „minutes vécues" ale autoarei.

Plină de desnădejde, autoarea caută pretutindeni fericirea, fără să o găsească în viaţă:

J'ai demandé le bonheur à toute la Nature.
La mer m'a répondu qu'il s'était dissipé au milieu
des embruns des vagues de la veille.

Le ciel m'a répondu qu'il avait cessé
de briller avec les
rayons morts des astres disparus.
Et la terre m'a dit: „Cherche-le dans
les tombes!..."

Păcat că delicateţa imaginilor e risipită fără efect în exprimarea unui pesimism copilăresc şi banal!

Pretutindeni autoarea nu vede decît lipsă de viaţă, melancolie, lipsă de vigoare şi de epic; oceanul chiar, oceanul producător al impresiilor de sublim şi de groază, pentru anonima scriitoare e un „Pauvre Océan, fatigué de rouler à jamais l'amertume de ses vagues". Pesimismul autoarei nu apare numai ca tînguirea unei nefericiri personale; negaţia vieţii ajunge ideal de fericire, dorit pentru omenirea întreagă: „O pauvre humanité, lasse de désirer, je t'endormirais dans le néant.... si je le pouvais!" Acest pesimism exagerat, prea răspîndit de obiceiu printre scriitorii noştri tineri, ne face să credem că autoarea n'a avut încă timpul să încerce amarele experienţe ale vieţii, care s-o îndreptăţească a-şi forma o concepţie aşa de neagră despre ea. Unele din imperfecţiile tehnice ne întăresc încă în aceeaşi părere, şi sperăm că timpul va vindeca ambele neajunsuri din viitoarele scrieri, *în romîneşte*, ale autoarei anonime.

*

Petre Gârboviceanu, *Societatea pentru Învăţătura Poporului Romin din Bucureşti cu şcoalele ei*.—Bucureşti, 1906.

O foarte interesantă monografie—267 pagini text şi anexe—care ilustrează cu fapte puterea iniţiativei private şi în ţara noastră.

Munca dezvoltată de membrii acelei societăţi în curs de 40 de ani n'a fost risipită în zadar. Viaţa societăţii e un fragment din viaţa culturală a ţării. Un lucru rar: nu s'a făcut politică aici. Secţia centrală din Bucureşti—singura de care se ocupă autorul—a ajuns azi, prin şcoalele ce-a organizat, un real colaborator al Ministerului Instrucţiei. Nu aceeaşi soartă fericită au avut numeroasele secţiuni înfiinţate în capitalele judeţelor. Secţiunea din Iaşi—singura care există dela întemeearea Societăţii—se ocupă azi numai cu procurarea de îmbrăcăminte pentru elevii săraci, ceea ce desigur nu-i deajuns.

Cu alcătuirea monografiilor celorlalte secţiuni, autorul ne anunţă că Ministerul a însărcinat pe d. G. Ghibănescu, profesor la Şcoala Normală de Învăţători din Iaşi. Am fi dorit ca istoricul activităţii societăţilor de iniţiativă privată să nu fie făcut de autori *ex officio*, deşi recunoaştem talentul d-lui Ghibănescu în acest gen de literatură. Să aşteptăm.

I. B.

* * *

Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului romîn din Ardeal*, Bucureşti, Göbl, 1906, preţul 1 l. 50 b.

Valoarea unui glosar se judecă şi după bogăţia şi raritatea cuvintelor cuprinse într-însul, dar şi după metoda înşirării lor. Glosarul d-lui Viciu, publicat de Academie, cuprinde cuvinte numeroase cu înţelesuri puţin cunoscute, dar înşirarea lor nu este tocmai metodică. Mai întăiu autorul nu face categorii aparte pentru *a-ă-â*, *s-ş*, *t-ţ*. Deşi aceste *litere* sînt foarte asemănătoare din punct de vedere *grafic*, ele reprezintă totuş sunete foarte deosebite din punct de vedere *fonetic*. Pentru fiecare din ele trebue deci să se facă categorii aparte. Autorul înregistrează supt acelaş grupă cuvintele cu *s* şi *ş*, *t* şi *ţ*; iar în ce priveşte pe *a*, *ă*, *â*, în loc să înşire de pildă toate cuvintele *ba-* — *baz-*, apoi toate cuvintele *bă* — *băz-*, apoi toate cuvintele *bâ-* — *bâz-*, autorul le înregistrează

de pildă cam aşa: *băb-*, *bac-*, *bâd-*, *bah-*, *băj-*, *ban-*, *băs-*. Semnele *â*, *î*, deja de Academie adoptate fără nicio raţiune pentru sunetul *î*, sînt întrebuinţate încă şi mai inconsecvent în glosar (*bârgeică*, dar *bîrzeică*; *dârjală*, dar *dîrtă*). Nici chiar ordinea alfabetică a cuvintelor nu este riguros observată (*duduruz* este pus după *dulac*; între *haspor* repetat de două ori se află cuvintele *hârzoabă*, *hăşcală*, *haşlen*; *mânghe* este pus după *meleau*). Uneori se dă în titlu o formă, iar în text se dă altă formă (*adăveşi-adăvosi*, *laugră-lăugra*, *jdenică-jdaică*, *frateano-frateano*, *mocăc-mocac*, *săndaci-sundaci*). Alteori se dă în titlu o formă, iar în parantez se dă şi pronunţarea care e altfel decît ar rezulta din titlu (*fădle-fedie*, *feşeli-feşeli*, *fidirăie-fighirăie*, *fiulare-hiulare*, *sătiri-săchiri*). La verbe se dă în titlu cînd forma de infinitiv (*împilostri*, *încolocolo*, *încăripa*), cînd forma de indicativ present pers. 1 sg. (*înec*), cînd însfîrşit forma de indicativ pres. pers. 3 sg. (*săcărăţază*); la adjective şi substantive se dă cînd forma de nominativ, cînd forma de vocativ (*mondîo*, *mondăitule*), cînd forma de singular, cînd forma de plural (*moacre*, *oglează*, *săndaci*). Unele cuvinte sînt traduse tot cu cuvinte dialectale (*leşierită* — „cenuşariul ce se foloseşte la *suparlitul* rufelor"). Altele-s chiar rău traduse. Un exemplu nostim de acest fel este *mesc*. Autorul crezînd că acest cuvînt este latin *misceo* îl traduce prin *mişc*; cetind însă fragmentul de colinda citat vedem că înţelesul trebue să fie *servesc* (la masă). Alte cuvinte însfîrşit nu-s traduse deloc (*lămureă*, *împilostri*, *gurzuiă*, *j-ji*). Pentru cuvîntul *lis*, pe care nu-l traduce, sîntem trimeşi la dicţionarul etimologic al d-lui Sextil Puşcariu. Ce haz are această trimetere! La multe cuvinte supt un titlu oarecare se dau şi derivate şi sinonime, fără însă ca ele să mai fie repetate la locurile respective (*cobîlă*, *golgotină*, *jaşcău*, *loloţ*, *duhot*, *feliherţ*, *flintie*, *şteand*, *saschiă*). Cine să le ţie minte? Accentul emfatic depe cuvinte uneori nu este însemnat. Din această cauză nu putem şti cum se accentuează cuvinte ca *rogchiu*, *colţiş*. Alteori e însemnat, dar cînd cu accentul grav (`), cînd cu cel ascuţit (´), învreme ce ar fi trebuit notat *totdeauna* şi *numai* cu accentul *ascuţit*, *acesta* fiind accentul obişnuit din limba noastră (A. Philippide, Über den lateinischen und rumänischen Wortaccent, în Forschungen zur romanischen Philologie, volum publicat în onoarea d-lui H. Suchier). Însfîrşit greşelile de tipar, inevitabile oricărei cărţi romîneşti, nu lipsesc nici ele. În asemenea cărţi însă greşelile de tipar devin o adevărată pacoste, fiindcă nu mai poţi şti care e forma adevărată a cuvîntului. Cine poate şti ce sînt *bârzeică*, *ghijarită*? Cine poate şti ce este *orpie* înregistrat între *propdesc* şi *proţap*? Cine poate şti cum este accentul în *burăciţă* (cu două accente!).

Glosarul are la sfîrşit pagini speciale pentru terminologia baeşilor (minerilor), plutaşilor, chibriturilor şi cartofilor. Neglijenţa autorului reapare, căci aceste table nu cuprind toate cuvintele din textul glosarului. Aşa de pildă din tabla numirilor date cartofilor lipsesc cuvintele *bobilci*, *bobice*, *picioci*, *pirogla*.

Am făcut atîtea observaţii nu pentru a deprecia o muncă respectabilă şi o carte utilă, ci pentru a atrage atenţia Academiei asupra diletantismului pe care-l patronează. Diletant, ca cea mai mare parte dintre folkloriştii noştri, d. Viciu a făcut tot ce i-a stat prin putinţă. A umblat prin multe părţi ale Ardealului şi a adunat cuvinte numeroase, dintre cari unele foarte interesante. Fiind însă lipsit de cunoştinţi filologice, fiind ma

ales lipsit de *deprinderea științifică*, autorul ș-a înșirat cuvintele halandala. Dacă d. Viciu este scuzabil, nu tot așa însă stă lucrul cu Academia. Luîndu-și însărcinarea de a tipări glosarul d-lui Viciu, Academia era datoare să exercite un control riguros asupra metodei de publicare. Acest control riguros, științific, nu putea însă să-l facă vreun impiegat oarecare pus acolo să supravegheze tipărirea cărții, ci un *filolog*, un om cu cunoștinți speciale și cu deprindere științifică. Astfel neglijența d-lui Viciu se restrînge asupra Academiei. Prin publicarea glosarului nostru în condițiile arătate mai sus Academia arată aceiaș lipsă de deprindere cu ordinea, ca și d. Viciu. Ar fi vremea însă ca, în loc să publice defectuoase cărți de diletanți obscuri, Academia să însărcineze, ori măcar să înlesnească, ca *filologi* competenți să culeagă cît mai neîntîrziat această limbă a noastră a tuturor, din care vom avea atît de mult de învățat. Dintre dialectologii noștri cel mai bine pregătit este, hotărît, d. Iosif Popovici.

*

I. Dalametra, *Dicționar macedo-romîn*, București, Göbl, 1906, prețul 2 lei.

Alt glosar util publicat de Academie este glosarul macedo-romîn al d-lui Dalametra, institutor în Caraferia (vilaetul Salonic). Deși diletant, ca și d. Viciu, d. Dalametra pune totuș mult mai multă îngrijire în alcătuirea glosarului său.

Semnalez numai cîteva lucruri. Nu se poate înțelege ce vra să spue autorul prin următoarele rînduri din prefață: „în lucrarea de față am căutat, pe cît mi-a fost cu putință, să reproduc cuvintele așa cum poporul nostru le rostește, căutînd ca acesta, ca acest dicționar să poată fi folositor tuturor și mai cu samă clasei inculte [sic!]". Fie că-i adresezi „clasei culte", fie că-i adresezi „clasei inculte" (ce va fi și asta !), un glosar trebue să reproducă cuvintele *întocmai* „așa cum poporul nostru le rostește", căci altfel nu are nicio valoare. Ca om de știință nu mă împac apoi cu ideia autorului de a înregistra, dintre cuvintele străine, numai pe acele „cari există aproape la toți Macedo-Romînii, lăsînd la o parte pe acele cari au numai o întrebuințare parțială". Cîtă vreme un cuvînt, oricît de rărleț ar fi, există în graiul viu al *poporului*, el *trebue* înregistrat. *Alegerea cuvintelor* este treaba literaților, nu a glosatorilor și lexicografilor. Asupra acestei chestiuni am scris mai dăunăzi un întreg articol (Arhiva din Iași 1905), a cărui lectură va fi foarte folositoare d-lui Dalametra.

G. P.

* * *

V. Mangra, *Mitropolitul Sava Brancovici (1656—1680)*, Arad 1906, 181 pp. în 8°,— prețul 2 coroane (2 lei 50 bani).

Ca toate religiile ajunse din culturi persecutate la rangul de culturi oficiale, protestantismul, mai precis calvinismul, în principatul Ardealului din sec. XVI și al XVII-lea a căutat să se impue prin teroare, înlăturînd ori măcar persecutînd acele confesiuni care i se păreau mai primejdioase prin puterea lor, ori mai de invidiat prin numărul credincioșilor lor. Firește religia „Volahilor" era pentru acest din urmă motiv cea mai de invidiat. Doară tot Romînii alcătuiau și atunci majoritatea populației din Ardeal și ținuturile „ungurene". Încercările de calvinizare a Romînilor din veacurile mai sus pomenite au avut ca urmare neapărată persecutarea capilor bisericești ai Romînilor, întrucît aceia nu s'au lăsat înfricoșați de amenințări ori convinși de binefaceri.

Cel din urmă prelat romîn a cărui cădere și suferință, ba chiar moarte, se pune în legătură cu lupta calvinismului împotriva ortodoxiei Romînilor e mitropolitul Sava Brancovici.

Cum însă izvoarele istorice care să dovedească apriat martiriul lui pentru credința ortodoxă aproape lipsesc, și argumentarea se duce mai mult à coups de... logique (!), cunoscutul istoric Augustin Bunea s'a ridicat, mai ales de-acum cinci ani, împotriva tezei că în Sava Brancovici avem a venera pe unul dintre marii prelați cu iubire pentru neamul romînesc, și care numai din pricina tăriei lui în credință a suferit detronarea, întemnițarea și schingiuirile din partea guvernului calvinesc al lui Mihail Apafi, principele Ardealului.

Bunea s'a silit să dovedească în scrierile sale că Sava Brancovici n'a fost decît un simplu Sîrb din Ineu (nu din familia despoților sîrbi), că și-a păstrat chiar aceste sentimente sîrbești în timpul păstoriei sale, că nu a fost un apărător al credinții ortodoxe orientale, ba dimpotrivă s'a lăsat influențat de calvini, că însfîrșit căderea lui n'are de a face cu statornicia lui în credință ci e în legătură cu alte cauze străine de aceasta, anume, politice, (uneltiri împotriva lui Apafi) și personale (presupusa imoralitate a lui Sava Brancovici). (Bunea, *Vechile episcopii romînești*, Blaj 1902, p. 112 și urm.,— și *Ierarchia Romînilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj 1904, p. 219 și urm. și *passim*).

Împotriva acestor încheeri ale d-lui Bunea, și apărînd vechia tradiție trecută din istoriograf în istoriograf pînă în zilele noastre, s'a ridicat d. V. Mangra în scrierea de care ne ocupăm acum. D-sa însă în prea marele zel de a-și apăra „eroul", a socotit că trebue să revie și asupra unor lucruri pe care noi ceilalalți le socoteam ca definitiv stabilite.

Astfel în capitolul introducător, (p. 2—9) d. Mangra încearcă să dovedească existența mitropoliei romînești în Ardeal înainte de Mihai Viteazul. Argumentele prin care vrea să răstoarne concluziunile d-lor Iorga și Bunea, că tocmai Mihai Viteazul a întemeiat acolo întîia mitropolie, la Alba-Iulia,— sînt însă slabe și de ordin secundar.

Al doilea capitol se ocupă de fratele mitropolitului Sava, George Brancovici, care după o viață de diplomat foarte agitată a ajuns în temniță (întîi la Viena, apoi la Eger) unde după o îndelungată recluziune a și murit. Cît a stat închis, el a scris o mare istorie a Sîrbilor, care are însă mai mult caracterul de *memorii* și unde e vorba între alte lucruri și de viața și activitatea sa și a fratelui său, mitropolitul Sava. Deși, precum a arătat d. Bunea, scrierea lui George Brancovici e cu totul tendențioasă și pe alocurea de-a dreptul plină de falsuri, d. Mangra admite de bani buni ce dă George Brancovici, și pe temeiul spuselor lui, pe care se silește a le dovedi—cel puțin în parte—de întemeiate, d. Mangra alcătuește genealogia familiei mitropolitului Brancovici ca trăgîndu-se din despotul George Brancovici. Argumentarea ce-i dreptul ține seamă de obiecțiile aduse împotriva probabilității datelor genealogice ale lui George fratele mitropolitului și de aceia se pune mare temeiu pe înrudirea—pretinsa—a fraților George și Sava cu familia Brancovenilor din Țara Romînească, și astfel prin aceștia cu familia despoților Sîrbi din veacul al XV-lea.

Capitolul al treilea (p. 36—46) se ocupă de episcopia Ienopolei (în comitatul de azi al Aradului) pe care d. Mangra o socotește de episcopie romînească și unde mai mulți Brancovici au fost episcopi. Al patrulea capitol (p. 47—68) intră însfîrșit în subiect ocupîndu-se cu viața lui Sava

până la alegere și cu alegerea și întărirea lui ca mitropolit. Atît în acest capitol, cît și în precedentul, punctul de greutate se pune asupra romînității lui Sava Brancovici și apoi în special în Cap. IV, asupra independenței lui față de calvini, deși fusese recomandat principelui Rákoczi, spre întărire, de superintendentul calvinesc Csulai.

Al cincilea capitol, despre activitatea lui Sava, păcătuește prin interpretarea prea largă ce să dă actelor istorice, scoțîndu-se din ele mai mult decît pot firește da. Lucru sigur e că Sava s'a interesat foarte de aproape de clerul romînesc căpătind decrete de ușurare a soartei lui dela principii Barcsai și Apafi; de asemenea e în afară de discuție că Sava avea tragere de inimă și pentru scaunul său metropolitan, căutînd să-l restaureze în urma arderii lui de Turci și Tătari și să-i asigure venituri cît mai frumoase. Dar că el n'a putut împedica punerea bisericii romîne supt supraveghere calvinească și n'a făcut împotriva acestui abuz nimic de seamă, e tot așa de incontestabil. Și accentuez acest lucru de oarece d. Mangra interpretează ca independență a bisericii romîne faptul că nu s'a știrbit teritoriul eparhial al mitropolitului (diploma din 1675), ba dimpotrivă a fost chiar crescut. Dar dacă creșterea acestor *venituri* stătea tocmai în legătură cu anume concesii făcute calvinilor?— Nu afirm, ci întreb...

Capitolele VI—VIII despre așezămintele bisericești, detronarea lui Sava, reabilitarea și moartea lui, pe alocurea strins argumentate și frumos expuse (de pildă sint de aceiași părere cu d. M. în interpretarea așezămintelor din 1675. și nu văd în ele ca d. Bunea *intenții* de colonizare a bisericii ortodoxe-orientale; de asemenea consider ca intrigi josnice acuzarea de imoralitate a lui Sava,—fiind pe de altă parte în contra interpretării ce dă d. Mangra sentinței împotriva mitropolitului) au iarăși o sumă de neajunsuri, asupra cărora, din lipsă de spațiu, nu mă pot opri aici mai mult.

Cît privește părerile diferiților istorici asupra lui Sava, date în cap. IX (p. 132 și urm.), cred că ocupă prea mult loc față de dimensiunile monografiei d-lui M.—Documentele date în anexe (p. 155 sqq., 14 de toate), toate deja publicate de alții (documente inedite folosește d. M. în lucrare însăși) sînt de mare ajutor pentru cel ce vrea să-și dea mai de aproape seama de cele dezvoltate în monografie.

În general cred că dacă scrierea d-lui M. ar fi fost mai puțin polemică, ar fi apărat mai bine pe Sava Brancovici. Și apoi, dacă-i vorba să apărăm pe un „nedreptățit", de ce să-i dăm mai mult decît merită, de ce să-l punem mai sus decît Inochentie, Clain și Șaguna? (Mangra, p. 78)..

Dar asupra acestor lucruri voiu reveni cînd voiu face dare de seamă despre amănunțitul răspuns pe care d. Augustin Bunea l'a dat d-lui Mangra și care în prezent se tipărește în „Unirea" din Blaj și va apărea și aparte..

*

Sigmund Prager,—*Blănăria în trecutul țărilor romînești.*—colecțiune de documente [*cu o introducere, tot documentară*], București, tipografia „Speranța", 1906, 151 pp. in 8°.

E o lucrare de diletant în înțelesul bun al acestui cuvînt. Adică, fără a merita titlul de operă științifică, e totuși de folos nu numai publicului mai mare, ci și istoricilor. Dar cît e de simțitoare, de pildă—în afară de absența ori cărui *index* lipsa de explicații technice comparative la *foarte însemnatele* documente publicate de d. P.,—explicații pe care d-sa ca specialist în această ramură de industrie și

comerț, a blănăriei, le-ar fi putut da mai complect ca ori care altul,—simpla istorie! Luînd lucrul—așa cum am spus—ca o bună faptă a unui diletant, las firește la o parte ori-ce alte observări cu privire, în general la metoda istorică a *autorului* și în special la felul de tipărire al *„editorului"*, ambele, ele odată destul de nesatisfăcătoare.

Cartea cuprinde 48 de documente dintre 1741 și 1826 inclusiv, dintre care unele date *in extenso* de două ori: în introducere și, la rîndul lor, între documente. Meșteșugul blănăriei e firește înțeles în chip destul de larg pentru ca să poată fi date documente nu numai cu privire la *cojocari* (meseriași și negustori) și *ișlicari*, dar și la *pielari (No. XLIV)* și *săbunari* (XLV-VIII).

V. P.

* * *

Die gr.-or. Kirchenfrage in der Bukowina und die Jungruthenen.

Kritische Beleuchtung der Broschüre: Beitrag zur Kirchlichen Frage in der Bukowina. Zwei zeitgemässe Artikel vom Reichsrats abgeordneten Hierotheus Pihuliak und einem gr.-or. ruthenischen Priester. Von einem gr.-or. rumänischen Priester. Czernowitz 1906, *S. 124.*

[Chestiunea *bisericii* gr.-or. din Bucovina și Rutenii *tineri.*

Apreciare critică a broșurii: Contribuire la chestiunea bisericească în Bucovina. Două articole actuale de deputatul din cameră Hierotei Pihuliak și un preot gr.-or. rutean. Scrisă de un preot gr.-or. romîn].

S'a accentuat de mulți și la ocaziuni diferite că Bucovina este o *„Austrie în mic"*. Cei ce o spuneau aceasta, adăugeau că în Bucovina se oglindesc în miniatură toate părțile rele, dar și cele bune ale Austriei poliglote. Ei bine, nu'i așa. Părțile rele, slăbiciunile și defectele Austriei se pot afla în viața publică din Bucovina, părțile bune—și aici sîntem în mare perplexitate, căci nu prea știm care sînt acele părți bune—nu le aflăm. În mica noastră țărișoară,—pămînt romînesc odinioară, s'au îngrămădit străinii într'atîta, încît nici un singur județ din țară n'are o populație curat romînească; nu'i district în care să nu fie presărate și sate cu populație ruteană și nu'i sat, în care să nu se afle și destui străini. Toate conflictele și problemele care zguduie de un timp încoace bătrîna Austrie s'au concentrat în Bucovina și au aflat teren priincios. *Conflictele naționale* sînt demult la ordinea zilei și ele se ivesc nu numai în politica mare, ci se manifestă în toate chestiunile începînd dela cele mai vajnice și mai ponderoase, până jos, la cele de însemnătate minusculă: ocuparea unui post de servitor e o chestiune națională pentru care se luptă cele cinci—șese națiuni ce locuesc în Bucovina. Cel mai aspru dintre conflictele din Bucovina, e cel izbucnit înnainte cu cîteva decenii între cele două popoare care formează majoritatea locuitorilor din Bucovina: între *Romîni* și *Ruteni*. Acest conflict a cuprins apoi toate terenele vieții publice. Ori și care ar fi adevărul în chestia rutenizării, atît de mult discutată în timpul din urmă, fapt e că lupta dintre aceste două popoare a înlesnit străinilor să le încalece mai ales pe terenul economic. Străinii au cucerit orașele și de acolo și-au luat avînt să robească și satele. Și astăzi gem și Romînii și Rutenii subt domnia lipitorilor sătești. Camăta groaznică, alcoolul și alte necazuri îi silesc să se înfrățească în părăsirea vetrelor părintești.

La conflictele naționale s'au alipit altele de natură *economică* și înfine au venit și cele de natură *confesională* și de toate acestea a avut să sufere poporul romîn, care singurul *acea ce pierde* în aceste conflicte.

Toate popoarele care și-au găsit în decursul timpului un adăpost în această „dulce Bucovină", ocrotite de dragostea autorităților, se desvoltă, cuceresc teren, cer îndreptățiri la supremație și toate acestea pe contul poporului băștinaș al Romînilor. Acest popor nu e de invidiat, căci el de zeci de ani se află în defensivă; fie-care cucerire a altei seminții e o pierdere a lui; ori și ce progres se face prin ținerea în loc a noastră și e curios că până acuma numai puțini sînt oamenii, care văd cu o privire clară situația așa precum este, și caută să îndrume o politică în direcție realistă. Căci toată munca noastră—cam puțină ce e drept—ce s'a depus până în prezent a avut ca scop final numai apărarea poziției noastre, dară pentru o întărire a ei n'a mai rămas puteri și timp. Pe cînd străinii înaintează, clădesc, lucrează pozitiv, noi sintem bucuroși dacă n'avem de înregistrat pierderi și munca noastră—excepționînd ultimii ani—e mai că numai negativă.

Multă vreme nu poate să meargă așa și noi, dacă voim să rămînem factor important de primul rang în țara în care am fost odată singuri stăpîni, trebue să încetăm cu fantaziile, cu revindicările istorice, cîtă vreme nu ne-am asigurat pe deplin ceea ce ne-a mai rămas, căci pe cînd gîndurile noastre înaripate zboară măreț peste „Prutul blăstămat" și ne vedem întronați în mărirea noastră veche, străinul ni se apropie tot mai mult fără zgomot și declamații și vai de momentul cînd ne va da lovitura de grație! Ar trebui ca în toate chestiunile să fim conduși de un principiu bine stabilit, să năzuim încontinuu la realizarea posibilului, ș'apoi întăriți s'apucăm drumul cuceririlor.

Dar așa, să lăsăm locul nostru neîngrădit, nescutit și să ne aventurăm în întreprinderi cu reușită problematică, dovedește că nu ne dăm seama de *timpurile în care trăim* și de *mijloacele ce dispunem*; noi trăim o viață frumoasă, dar primejdioasă, de visuri.

Această digresiune a fost necesară spre a putea înțelege concluziunea ce vom face-o la finea acestei dări de samă.

O chestiune de actualitate în Bucovina este și *chestiunea bisericească*. Această chestiune se compune din două părți: *chestiunea organizării* pe altă bază a bisericii gr-or. din Bucovina și *chestiunea națională*. Broșura de față se ocupă mai mult cu partea a doua a chestiunii și atinge partea întâia numai indirect. Primul și cel mai însemnat postulat al celor ce cer o organizare a bisericii, este **congresul bisericesc**, convocat deja odată și disolvat apoi. Ei mai susțin că acesta ar fi forul competent să *rezolve* și chestiunea națională din biserică. Nu e locul aici să dăm bibliografia acestei chestiuni, mult discutată în ziare și broșuri între anii 1880—1891, iară de atunci încoace mai mult incidental, semnalăm numai apariția în broșură a studiului deputatului *dr. Aurel Onciul* „**Zur gr-or. Kirchenfrage**" (1905).

În acest studiu d. Onciul discută drepturile și organizarea constituțională a bisericii gr-or. din *Bucovina* și tipărește la sfîrșit și un proiect de lege referitor la regularea referințelor din afară ale bisericii gr-or. din *Bucovina*. Autorul e pentru paritatea celor două popoare ce constitue biserica gr-or. și cere împărțirea consistoriului în două secții naționale. Propunerea li s'a părut multora prea radicală și a fost primită rece.

O chestiune ruteană s'a ivit în *Bucovina* prin anii 1860 și s'a manifestat chiar la început și în biserică. Față de stăruințele Romînilor de a avea o singură mitropolie, se accentuează într'o scriere clericală intitulată „*Dorințele* drept credinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecesei și a ierarhicei sale referințe în organismul bisericii ortodoxe den Austriea", și apărută în Cernăuți în 1861, existența Rutenilor în diecesa Bucovinei; aceștia din urmă nu admit crearea unei singure mitropolii, în care să fie incorporată și diecesa Bucovinei [1].

Din acest moment și până în prezent chestiunea națională a Rutenilor a tulburat cînd mai mult, cînd mai puțin, dar neîncetat pacea în biserica gr-or. din Bucovina. Mai ales din 1880, de cînd a intrat în politică profesorul *I. Pihuliak*, n'a fost ocaziune potrivită sau nepotrivită, în care să nu fi fost discutată și chestiunea bisericească. În dietă și în parlament, în ziare și în broșuri, în adunări poporale, deputatul Pihuliak își reînoia acuzațiile și plîngerile sale contra asupririlor consistoriului „romanizator", pe cînd de fapt Rutenii cucereau zi cu zi terenul și ocupau poziții sigure în diecesă.

Din scrierile, în care sînt depuse desiderile Rutenilor pe terenul bisericesc amintesc numai una: *Daszkewicz* „Die Lage der Ruthenen in der Bukowinaer Erzdiöcese," 1891, căci e caracteristică pentru toate celelalte. Partidul Rutenilor tineri ajungînd la putere a început a agita chestia bisericească și a se folosi de dînsa cu scopuri pur politice și de *partid*. Rutenii s'au văitat încontinuu, dar au făcut încontinuu progrese și apetitul li-a venit mîncînd; astăzi cer nici mai mult nici mai puțin decît: despărțirea diecesei în două părți naționale. Această dorință a fost formulată într'un memorand, pe care l'a predat o deputație în frunte cu Romînul renegat Nikolay Wassilko împăratului, în vara trecută.

Ca răspuns la acest pas al Rutenilor, un anonim—se crede că un profesor de universitate de la o facultate teologică—publică o serie de articole în ziarul „Bukowinaer Lloyd" în care discută în mod obiectiv dorințele Rutenilor și plîngerile lor. Aceste articole scrise cu multă competență, cu cunoștință de cauză și tocmai într'un timp cînd guvernul bucovinean avea să referează asupra cererilor Rutenilor depuse în memorandul amintit, au atras atenția factorilor competenți asupra scopurilor „nebisericești" pe care le urmăresc Rutenii cu politica lor bisericească, dară autorul broșurii și-a atras și ura Rutenilor iar apărătorul drepturilor bisericești ale Rutenilor, „inevitabilul" Pihuliak, a publicat în tovărășie cu un preot rutean un pamflet care e plin de invective și insinuări. Ca răspuns la această broșură s'a publicat broșura, al cărei titlu l'am pus în fruntea acestor șire. E o scriere polemică de valoare istorică. Autorul, care trebue căutat iarăși în șirul profesorilor de universitate, dacă nu'i chiar acelaș care a publicat articolele în „Lloyd", este un cunoscător temeinic al chestiunii și un polemist excelent. Într'un stil ireproșabil, care face cinste unui Romîn, într'un ton urban lipsit de grațiozitățile pe care le întîmpinăm regulat în interpelările și articolele lui Pihuliak, autorul desfășură încă odată amănunțit chestiunea aceasta.

Autorul arată cu dovezi, care nu se pot răsturna, că politicianii ruteni—se înțelege ruteni tineri, căci fracțiunea așa numiților Ruteni bătrîni sau Ruși nu posedă nici un mandat—s'au folosit de chestiunea bisericească numai pentru scopurile partidului lor: ei au căutat să ocupe toate posturile în administrarea bisericii și în facultate cu aderenții lor politici, și au încercat să se așeze și în consistoriu și să-l influențeze și pe mitropolitul. Nu li-a succes însă aceasta și atunci ei s'au

[1] *Dr. I. G. Sbiera*. Familia Sbiera pag. 162.

aruncat cu o furie barbară asupra capului bisericii.

Autorul arată că în cei 25 de ani (1880—1905) pe care Pihuliak îi numeşte cu predilecţie „epoca de asuprire a Rutenilor pe terenul bisericesc", Rutenii au cîştigat pas cu pas teren, şi au cîştigat o poziţiune după alta; ei au introdus pe încetul şi în mod ilegal limba ruteană ca limbă oficială alături de cea romînă, ei au ocupat posturi în consistoriu, în facultatea teologică şi în seminariu, scurt, ei au cîştigat în toate privinţele pe contul Romînilor.

În sfîrşit autorul se ocupă pe larg cu chestiunea creărei unei diecese rutene cu un episcop în frunte, combate argumentele aduse de Ruteni pentru susţinerea acestui postulat şi insistă asupra greutăţilor canonice peste care Rutenii trec fără grijă la ordinea zilei.

Romînii nu sînt în contra unei despărţiri, zice autorul, dară nu se pot decide aşa de iute ca Rutenii care n'au nimic de pierdut, ci numai de cîştigat.

Punctul acesta de vedere e foarte just; Romînii trebuie să chibzuiască bine până ce'şi spun cuvîntul lor, care încă trebuie ascultat, dară credem că cuvîntul acesta, în vederea situaţiei descrise la începutul acestei recenziuni, unde se arată că noi ne istovim puterile numai apărîndu-ne şi neglijăm organizaţia internă, ar trebui să fie afirmativ. Mi se pare că noi apărăm o poziţie pierdută şi cine ne poate spune, că după alţi 25 de ani, nu vom fi noi acei ce vom dori o separare şi Rutenii nu vor admite-o, căci ei vor fi, judecînd că lucrurile merg mai departe, tot aşa stăpînii absoluţi ai situaţiei.

Punctul asupra căruia cu greu se va putea ajunge la o înţelegere reciprocă este: *fondul religionar gr. or.* Rutenii ar dori ca din veniturile acestuia să se acopere cheltuelile viitoarei diecese; autorul polemicei arată că veniturile fondului sînt deja astăzi insuficiente pentru cerinţele diecesanilor şi află cuvinte calde şi însufleţite întru apărarea originii romîneşti a acestui fond.

E imposibil a rezuma expunerile concentrate ale autorului, căci fiecare pagină, fiecare şir are valoare documentară şi e necesar pentru înţelegerea chestiunii abandonate. Deşi autorul şi-a împărţit scrierea în capitole scurte şi izolate, în care răspunde pe rînd la afirmările din broşura lui Pihuliak, totuşi între ele există o legătură strînsă şi se cunoaşte că toate capitolele sînt grupate într'o ordine anumită în jurul unei idei generale.

Am ţinut de datoria mea să atrag atenţia cetitorilor acestei reviste, atît de răspîndite, asupra acestei interesante broşuri, în care se află tratată cu multă cunoştinţă de cauză una din chestiunile principale care agită viaţa publică din Bucovina şi la a cărei rezolvare Romînii din Bucovina au interesul cel mai mare.

Gt.

* * *

Trandafir G. Djuvara, Ministru plenipotenţiar, Preşedinte al Asociaţiunii literare şi artistice internaţionale,—*Dreptul de autor al străinilor în Romînia. Bucureşti, 1907.*

T. G. Djuvara, Ministre plénipotentiaire, Président roumain de l'Association littéraire et artistique internationale,—*Les droits de propriété littéraire et artistique des étrangers reconnus par la justice en Roumanie.* Bucarest, 1906.

Trandafir G. Djuvara, raportor,—*Ante-proect de lege asupra dreptului de autor.* Comisiunea pentru studiul dreptului de autor (fără altă indicaţie).

D. Tr. G. Djuvara, cunoscutul om politic şi diplomat, care ne-a reprezintat în timpul din urmă cu multă energie la gurile Dunării, e în acelaş

timp poet, (ca autor al delicatului volum de poezii „Coarde sparte") şi specialist în chestii de proprietate literară,—fiind Preşedintele Asociaţiunii literare şi artistice internaţionale, cum ne arată coperta broşurii romîneşti, sau Preşedintele romîn al acestei Asociaţiuni (probabil al secţiunii romîneşti),—cum ne spune cea franceză.

Mai mult. D-sa se poate spune şi-a consacrat viaţa dreptului de autor al străinilor în Romînia, întrucît duce de douăzeci şi opt ani „le bon combat" pentru această cauză, după cum ne-o spune în textul broşurii romîneşti şi în dedicaţia „camarazilor" din cea franceză.

Lupta a fost grea şi adesea foarte dramatică, dar neobositul campion nu se descuraja şi ducea războiul înainte împotriva chiar a inerţiei şi a dezinteresării complecte a acelora, pe care lupta aceasta îi privea mai aproape,—a autorilor străini,—luptă prin presă, înaintea instanţelor judiciare, în parlament şi mai ales în congresele literare internaţionale, cum constată numeroasele citaţii pe care le face autorul din propriile d-sale discursuri, totdeauna elegante ca formă şi emoţionante ca fond, ţinute la congresele din Paris (1878), Viena (1881), Roma, Amsterdam, Geneva, Marsilia, etc.

Pentru energia nesdruncinată a d-lui Tr. G. Djuvara e caracteristic epizodul ce d-sa ni-l povesteşte în capitolul al treilea („Depozitul pentru străini"). De multe ori apărătorul drepturilor sacre ale proprietăţii literare, încercase în zadar să înfrîngă îndărătnica nepăsare a autorilor străini, pe care nu-i mişcau spoliaţiunile şi contrafacerile din Romînia.

În sfîrşit reprezentîndu-se în Bucureşti, fără autorizaţia prealabilă a autorului, piesa d-lui *Georges Ohnet* „Serge Panine", d. Djuvara stărue pe lîngă autor să-l însărcineze pe d-sa să-i apere interesele înaintea justiţiei romîneşti.

„Eu aveam credinţa nestrămutată „—cetim în broşura romînească,—că „justiţia ar fi dat cîştig în cauză autorului francez. Din nenorocire în „ultimul moment, d. Georges Ohnet „a stat la îndoială şi nu mi-a trimes „procura necesară.... Văzînd că, după „expresiunea unui spiritual confrate, „nu pot să fac pe un cocoş să se bată „cu de-sila, hotărîi să urmăresc prin „toate mijloacele, desfiinţarea art. 9 „al legii din 1862, care stabilise de„pozitul obligatoriu". (Drept. de autor p. 17) şi care făcea cu nepotinţă apărarea în justiţie, fără consimţimîntul lor, a acelor „cocoşi ce nu voesc să se bată".

Şi astfel, fiind silit să ducă lupta până şi chiar împotriva autorilor străini, pe care se simţia dator să-i apere, d. Tr. G. Djuvara transmută această luptă de pe terenul judiciar pe cel diplomatic şi legislativ.

În capitolul despre „Desfiinţarea depozitului (1904)", autorul nostru reproduce întâiu moţiunea ce a propus d-sa, om de stat şi diplomat romîn, în congresul literar internaţional din Paris (1900), prin care acel Congres „roagă pe guvernele străine, în general, şi pe guvernul Republicii Francese, în special, *să intervină, în acest scop pe lîngă guvernul romîn*" (ibid., p. 18).

Bine înţeles, continuă poetul „Coardelor sparte", că „această moţiune nu „a fost luată în nici o considerare de „guvernele ce s'au succedat",—şi astfel încercarea de a porni o coaliţiune a guvernelor europene, din cauza îndărătnicei în „cestiunea art. 9 al legii din 1862", împotriva statului, pe care autorul nostru de atîtea ori l-a reprezintat cu demnitate în străinătate, n'a izbutit.

„Departe de a mă descuraja, cetim „mai departe,—aflîndu-mă la congre„sul literar şi artistic internaţional de la „Vevey, din 1901, am făcut următoarele

„declarațiuni: ....Avînd onoarea, cum „și fratele meu, să fim în Parlament, „sperăm să realizăm cît mai curînd „această dorință, care ne este scum„pă...." (ibid. p. 18).

În adevăr, după trei ani, în calitate de raportor la Senat, fugosul președinte romîn al Asociațiunii internaționale, contribue la desființarea „acelui blestemat art. 9 al legii din 1862, „privitor la depozitul obligatoriu, pri„cina atîtor *încâlcituri juridice*" (ibid. p. 18).

Dar—vai!—chiar titlul capitolului următor—„Reinvierea îngropatului art. 9" ne arată că relele pricinuite de acest blestemat articol nu erau încă prin aceasta imediat înlăturate:

„Credeam, că mîntuisem în tot ca„zul cu depozitul obligatoriu atît de „bine îngropat de mine în Senat în „1904! Dar o ultimă surprindere mă „aștepta...." (ibid. p. 21). Ce s'a întîmplat?

Tribunalul de Ilfov secția IV, în procesul editorilor francezi, intentat după îndemnul autorului nostru pentru „contrafacerea" notelor muzicale de valoare artistică necontestabilă, cum sînt „Annette et Lubin" și „Vous êtes si jolie", găsește că art. 9 nu e bine înmormîntat.

Din fericire Casația a hotărît altfel!

Astfel, Președintele Asociațiunii literare poate cu o legitimă satisfacțiune să încheie, că aceste hotărîri „vor „rămînea istorice, pentru că ele au „statornicit pentru totdeauna dreptu„rile autorilor străini în Romînia, a„tîta vreme nesocotite și năpăstuite...." și, continuă d-sa „credința mea este „că poporul romîn, conștient de vita„litatea sa, se va alipi cît mai mult, „pe zi ce va trece de legislațiunile „țărilor civilizate din occident.... As„tăzi nu mai sînt zorile care lucesc, „pentru cei mai neîncrezători, e soa„rele chiar al Adevărului care strălu„cește pentru lumea întreagă și ne „putem măguli cu toții, Romîni și „străini, că campania întreprinsă în „contra nedreptății și spoliațiunii or„ganizate a învins pe toată linia" (ibid. p. 27—28).

Mîndria noastră trebue să fie cu atît mai mare, că în această privință, în progresul nostru vertiginos, mergem chiar înaintea Marii Republici din America de Nord, unde există o dispoziție analoagă cu aceea din cu atîta trudă îngropatul art. 9 al legii din 1862 și deci „de fapt străinii nu se bucură de nici o protecțiune în Statele-Unite" (ibid., p. 16).

La obiecțiunea că nu există nici un interes real de a se împiedeca traducerea romanelor de senzație în foiletoanele ziarelor sau retipărirea notelor muzicale de felul „Embrassez moi, Ninette" și „Mein lieber Augustchen", întrucît „contrafacerile" operelor serioase la noi și așa nu se întîmplă și nici nu se pot întîmpla, față de prețul hîrtiei, al tiparului etc.; că în ce privește pe bieții autori romîni, ei—vai!—nu sînt amenințați să fie „contrafăcuți" în străinătate,—iar pentru traduceri ar trebui încă noi să plătim străinilor, pentru că am avea tot interesul să fim mai cunoscuți acolo, unde până acum, din toată producțiunea noastră artistică nu e cunoscut de marele public decît doar valsul def. Ivanovici „Valurile Dunării",—cu drept cuvînt, d. Djuvara poate răspunde triumfător: „În prima jumătate a secolului XIX, „pe cîtă vreme a dăinuit în Belgia un „adevărat desfrîu de contrafaceri, lite„ratura și arta belgiană nici nu au e„xistat. Îndată ce legea belgiană a „urmărit pe pirații literari și artistici, „Belgia a fost cu drept cuvînt mîndră „de a cita nume ilustre, ca acele a lui „Maeterlinck și Cesar Frank! Tot „astfel și Elveția a încerit în făgașul „imitațiunilor pînă la încheierea tra„tatului său tractat literar cu Francia „din 1864".... (ibid., p. 30).

E dovedit deci, că pentru ca să se nască pe pămîntul sfînt al Romîniei un Kant, un Balzac sau un Mozart, ne lipsește numai o protecțiune mai energică a dreptului autorilor străini.

Aceste idei ale autorului ne explică măsurile draconice propuse de d. Djuvara pentru protecțiunea drepturilor autorilor străini și indigeni, în „ante-proectul" d-sale, prin care „drep„tul de autor se încheză̦șuește moște„nitorilor autorilor sau tuturor acelora „în drept *în răstimp de 50 de ani de „la moartea lor*", (art. 5),—adică pentru un termen cu 43 ani mai lung ca în Anglia, cu 20 ani mai lung ca în Germania, Austria, Elveția și Japonia,—și nemăsurat mai lung ca în Olanda, Statele-Unite, Brasilia, Grecia și chiar Turcia, unde termenul de protecțiune se socoate *de la data publicațiunii* sau a înregistrării, încît poate expira chiar în timpul vieții autorului.

Dacă pe această cale vom ajunge și noi să avem „nume ilustre ca acele a lui Maeterlink și Cesar Franck",—prețul nu e scump.

Broșura franceză reproduce, în prima parte, textul celei romînești, cu mici modificări, iar în adoua, ca „anexe", texte de lege, jurisprudența, tratate internaționale, și mai ales corespondența ilustrilor camarazi de luptă ai autorului nostru, precum și „alocuțiunile" pronunțate de d-sa in diferite ocaziuni;—și cetirea lor nu e mai puțin instructivă.

Șr.

* * *

Dr. G. D. Creangă,—*Situația arendașilor față de chestiunea țărănească*, București, 1906.

Fostul director al statisticii generale din Ministerul finanțelor, își publică sub acest titlu conferința ținută la Congresul Agrarienilor.

Oratorul s'a simțit, vădit, cam jenat în fața unui astfel de public. Aceasta ne explică și rezervele pe care le face la început pentru ca spusele sale să nu fie „privite ca jignitoare de spirite mai susceptibile", și mai ales eșirile sale împotriva „gogoriții socialiste", cu totul deplasate: pentru a arăta că în Romînia un partid socialist nu are sorți de izbîndă ele sînt inutile,—iar pentru partidele socialiste din străinătate, săgețile aruncate la un congres al agrarienilor romîni sînt cel puțin indiferente...

Tot așa, apelul adresat, la sfîrșitul conferinții, către marii proprietari, ca să nu-și arendeze moșiile „trusturilor", —de sigur nu va ajuta rezolvirea unei chestiuni, ce nu poate fi lăsată numai pe sama sentimentalității celor interesați.

Cu toate aceste conferința, ca toate lucrările d-lui Creangă, cuprinde multe date interesante, adunate de d-sa în calitate de director al serviciului de statistică.

Așa d. Creangă ne arată cum proporția proprietăților arendate crește în legătură cu întinderea proprietăților mari, și anume:

dintre moșiile în întindere de 100—500 ha sînt arendate 51%;

dintre moșiile în întindere de 500—1000 ha sînt arendate 57%;

dintre moșiile în întindere de 1000—3000 ha sînt arendate 59%;

dintre moșiile în întindere de peste 3000 ha sînt arendate **75%**!

Autorul arată că la noi arendările au cu totul alt caracter, ca în Apusul Europei: acolo arendașul e un capitalist care dă o mai mare intensitate culturii agricole, pe cînd la noi e numai un *speculant* al pămîntului, care exploatează nevoia de pămînt a țăranului; e interesantă, de pildă, informațiunea, că din cele 240.000 ha, acaparate de trustul Fischeresc, *peste 80% sînt subarendate la țărani cu prețuri îndoite și întreite!*

Spre a ilustra cauzele urcării aren-

zilor în anii din urmă, d. Creangă citează cazul unui proprietar, care a primit din partea „trustului" oferta de arendă cu 50% mai urcată, dar cînd a voit să-i impună menținerea învoelilor agricole în vigoare,—„trustul a spălat putina", spune d. Creangă.

Cu drept cuvînt autorul vede în sistemul acesta de arendare un pericol economic și național, și tot cu drept cuvînt se întreabă: „dacă arendașii „subarendează la rîndul lor pămîntul, „nu este oare logică și patriotică cererea, ca proprietarii să se pue în „legătură directă cu cei care în adevăr au nevoe de pămînt spre prelucrare, cu țăranii" (p. 37).

Dar tot atît de sigur este, că la acest rezultat nu se va putea ajunge prin predici adresate proprietarilor noștri, ci numai prin măsuri luate de stat în felul, de pildă, pe care l-au propus d-nii Vintilă Brătianu și D. Protopopescu (măsuri fiscale, organizare de credit, privilegii pentru obștii sătești, etc.).

*

Dr. G. D. Creangă.—*Banca țărănească din Rusia și rezultatele ei, precum și o scurtă dare de seamă asupra băncilor țărănești din Rusia, Ungaria și Bucovina*, București, 1906.

Chestiunea „Casei rurale" intrînd la noi, în sfîrșit, în sfera „politicii practice", broșura d-lui Creangă capătă un deosebit interes, și cu atît mai mult, cu cît autorul ne spune că a făcut această lucrare din însărcinarea d-lui Ioan I. C. Brătianu, care de sigur va avea un rol însemnat la rezolvirea acestei probleme.

Din nenorocire broșura e prea sumară și necompletă. Autorul, de pildă, nu cunoaște criticile aduse „Băncii țărănești" din Rusia de către fostul deputat în Duma, d. Herzenstein, asasinat de „adevărații ruși", care susținea, că ea nu poate rezolvi chestiunea agrară, și arăta că în adevăr a contribuit, așa cum a fost alcătuită, la urcarea exagerată a prețului pămîntului și la ruina țăranilor cumpărători.

De asemenea pentru a fi complect, d. Creangă ar fi trebuit să ne dee și informațiuni asupra încercărilor în aceiași direcție din *Anglia*, despre reforma agrară din Irlanda, și mai ales despre politica agrară în coloniile Australiene, și în special în Noua Zelandă. Numai așa am fi putut avea un material de *comparațiune* îndestulător, pentru ca să judecăm în cunoștință de cauză proectele analoage în Romînia.

Dar în sărăcia literaturii noastre totuși lucrarea d-lui Creangă, fără îndoială, e foarte folositoare.

*

Agricola (D. P.). — *Casa Rurală*, București, 1906.

Lucrarea d-lui Agricola (D. Protopopescu), e atît de însemnată prin subiectul ei, și mai ales prin personalitatea autorului, încît ne rezervăm să revenim asupra ei mai pe larg, cînd vom vorbi asupra diferitelor soluțiuni ale chestiunii agrare ce se agită la noi.

Aci ne mărginim numai să recomandăm această broșură celor ce se interesează de modul cum e înfățișată problema agrară de cercurile diriguitoare ale partidului liberal, care de curînd a inscris înființarea „Casei Rurale" în programul său de guvernămînt, de realizare imediată.

Relevăm numai că în ideea d-lui D. Protopopescu, „Casa rurală" trebue să fie o instituțiune de credit, care să ajute pe țărani nu numai la cumpărare de pămînt (cum este, de pildă, Banca țărănească din Rusia), ci și pentru *arendarea de moșii*.

C. S.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Decembrie). D. Evoleeanu dă un folositor și interesant Indice al celor patruzeci de volume ale Convorbirilor. Dacă indicele ar fi fost făcut nu numai pe autori, ci și pe materie, ar fi fost și mai util.

Multe mai poate descoperi cineva în acest indice, relativ la diferiții scriitori care au colaborat la această revistă și deci relativ la o bună parte din mișcarea culturală a țării!... Mai înainte de toate, în acest indice găsim aproape toate numele mari ale literaturii noastre de la 1870 încoace, afară de Gherea, Delavrancea, Goga... și nu știm dacă am mai uitat pe cineva. Unii și-au publicat acolo mai tot ce au scris (ca d. Maiorescu, Eminescu, etc.), alții o bună parte din opera lor (ca Slavici), alții măcar s'au atins un moment cu Convorbirile (ca d. Hasdeu).—Apoi vedem scriitori din cei mai nuli (ca d. Becescu, d-ra Adela Xenopol, Smara, etc.).—O altă grupă o formează scriitorii care au apărut un moment, efemere literare (ca Sc. Capșa... ni se pare că a murit tînăr, E. Bairan, D. Bogonos, T. Dordea etc.) care apoi n'au mai avut nimic de spus.—Apoi scriitori care au fost mai pe urmă terfeliți în Convorbiri (d. Ilie Bărbulescu, etc.).—Dușmani, mai înainte sau după colaborare, ai Convorbirilor (A. Densușianu, d-nii Hasdeu, Pompiliu Eliade, etc.).—D. Carp, acest om așa de superior, care însă, în acest indice, face o figură atît de... săracă cu o recenzie, vre-o cîteva traduceri, un aforism și o cugetare...—Curiozități ca traducerea poeziei Intristarea lui Olympio din V. Hugo de... Al. Lahovari (dacă e fostul fruntaș conservator).—Descoperirea unor pseudonime ca A. Costin (d. Pătrașcu), Demster, Pollux (d. Antimireanu), Castor (d. M. Dragomirescu), de unde înțelegem că d-nii Antimireanu și M. Dragomirescu erau, între dînșii ca Castor și Pollux...—O categorie interesantă și plină de înțeles o formează scriitorii universali (întrebuințăm acest cuvînt în loc de altul mai bun), care au pipăit mult pînă să-și descopere vocația, dacă și-au descoperit'o vreodată, ca d-nii Antimireanu, care a scris povești, poezii, critici, recenzii; d. Basilescu: poezii, poezii traduse, tragedii, proză variată; d. M. Dragomirescu, care are pe conștiință o sumă de poezii, tragedii traduse, proză variată, d. Sextil Pușcariu care a început cu poezii lirice; și chiar d. Iorga, care și-a prelungit și la Convorbiri activitatea sa poetică cu „Gitsemani", urmînd însă, imediat, cu serioasele sale studii istorice... Păcat că oameni ca d. M. Dragomirescu au părăsit poezia, căci sîntem siguri că, și în acest gen, ar fi fost tot atît de tari ca și în critica literară...—Însfîrșit acum 15—20 ani, o generație în-

treagă de detractotori ai d-lui Gherea, care apoi după ce au fost satisfăcuți, au tăcut, mulți părăsind critica „literară" și, unia, orice veleități de a „îndruma" gustul public.

Sămănătorul (Decembrie). D. M. Sadoveanu isprăvește admirabila sa povestire „Vremuri de bejenie", în care evocă cu atita putere și strălucire vremurile triste, dar bărbate, ale trecutului nostru de singe și, cu acest prilej, și citeva din peisajele cele mai frumoase ale dulcii noastre Moldove. Mai remarcăm un foarte frumos „Pastel" de d. D. Anghel, o regretabilă apoteozare a d-lui Tărăbuță (sintem convinși că autorul a scris în necunoștință de... cauze), și mai multe bucăți alese din numărul de Crăciun: „Colindătorii" duioasă poezie de G. Coșbuc; „Pe cimp" poezie plină de un innalt sentiment de O. Carp; „Cintec de leagăn", un mic capodoperă de St. O. Iosif; cea mai minunată „povestire de crăciun": „O umbră" de Sadoveanu, etc., etc.

Luceafărul (Sibiiu, Decembrie).— „O Scrisoare tatii," datorită admirabilului nuvelist I. Agîrbiceanu; o poezie și o schiță de d-ra Maria Cunțan; o poezie de d-ra Ecaterina Pitiș; o polemică a d-lui M. Simionescu-Rimniceanu cu d. G. Ibrăileanu; o traducere din Sienkiewicz; „Un Interview cu d. Mark Twain" de d. Vasile Pop, care amestecind în afacerile sale pe Mark Twain, dovedește că e lipsit de orice prudență; o „Scrisoare din București" despre V. Alexandri de harnicul și conștiinciosul d. G. Bogdan-Duică; poezii de d-nii Dinu Ramură, Ion Bratu, G. Coșbuc; o poveste de d-na Adelina Tăslăoanu; o apologie, cu fotografie, a d-lui S. Pușcariu; o „Cronică" în care d. Tăslăoanu înjură pe d. G. Ibrăileanu, în care d. Goga spune lucruri foarte la locul lor în privința citorva reviste din Ardeal și în care se vorbește și de multe alte lucruri. Și, în capul revistei, o admirabilă poezie a d-lui O. Goga, pe care ne vom permite s'o transcriem aci pentru plăcerea cetitorilor noștri:

Graiul pinii.

Poveste 'ntunecat'a pinii
Nu-i strună să te știe plinge,
Căci de durerea ta străveche
În suflet cîntecul se frînge.
Cind de strigarea strunei mele
Aș vrea plînsoarea ta s'o fierec,
Se sfarmă coardele strivite
De-atita jale și 'ntunerec.

Din umbra nopții care 'ngroapă
Al vostru neam din vremi bătrine,
Vă deslușiți în negre rinduri,
Voi datatorilor de pine.
Cinstite mini de soare arse
Și înăsprite de sudoare:
Din truda săptăminii voastre
Trăește-a lumii sărbătoare.

Eu vă 'ntilnesc în drumul minții
Și 'n calea visurilor mele,
Drumeți neresplătiți și vrednici
Ai vremii vitrige și rele.
Cite dureri neînțelese
Și gemăte nepricepute
Acopere cu voi alături
Cenușa veacurilor mute.

Al vostru neam cu umeri girbovi
Dintru 'nceputul vremii plinge
Și holdele cu spice grele
Răsar din lacrimi și din singe.
Păcate grele dorm supt glie
Și patimi ne 'mblinzite încă.
Eu le 'nțeleg și mă 'nfioară
Cum fierb în mintea lor adincă.

O groază mintea mea o sapă
Și jalea sufletu-mi apasă,
Căci umbra vostră 'ndurerată
Pe veci îmi străjuie la masă.
Simt duhul răsvrătirii negre,
Înfricoșata zi de mine—
Cum și-au dospit amărăciunea
În bucătura mea de pine.

Revista Politică și Literară (Blaj, Decembrie). — D. Aurel Ciato spune că **politica reală** în Ardeal trebue să stea în „conlucrarea pentru înțelegerea principială a chestiunii na-

ționale. Aceasta să fie sarcina, mai întăiu, a deputaților și, al doilea, a presei.—D. Sadoveanu publică o schiță, *Balta Liniștei*, în care face să ne apară, în treacăt, o viață lipsită de farmec, de bucurie, de ceva interesant, a unei femei,—viața banală care e soarta celor mai multe femei din clasa umilită și săracă sufletește a micii burghezimi de provincie și a micii funcționărimi.—D. Melin țese citeva fantazii agreabile pe socoteala *pseudonimatului* său.—D. I. Agîrbiceanu, care e unul din cei mai productivi scriitori, contribue cu o bucată, *Bologoaie*.—Un *cîntec haiducesc* de d. A. Ciato, în privința căruia sintem de aceiași părere cu d. Goga.—Un articol de popularizare, *ce știm despre originea pămîntului*, de dr. V. Meruțiu.— O „cronică literară" care e una din rarele în care să se fi vorbit și de d. Brătescu-Voinești.— **Emigrații** de d. Sever Dan, care susține că emigrațiunea țăranilor în America e un bine, căci se îmbogățesc și se oțelesc în lupta vieții.—O poezie de Dafin, etc.

Orizontul (Cluj, Decembrie). E ultimul număr care mai apare. Revista anunță că se contopește cu *Revista* dela Blaj.—D. dr. E. Moldovan arată că *adevăratul* naționalism și *adevăratul* cosmopolitism nu se exclud ci *se completează*.—D. dr. Petru Șpane de părere că nu trebuesc, pentru sănătatea țăranului, desființate posturile, ci *reduse*.—D. Sever Dan propune înființarea unor **magazine de bucate**, care ar cumpăra, iarna, bucatele țăranului nevoeș, și nu le-ar vinde, primăvara, decit dacă țăranul nu *le-ar răscumpăra* (dind un adaos, ca procent, pe lingă suma luată iarna). Cu aceasta s'ar înlătura aceia care exploatează mizeria țăranului.—D. V. Nițescu protestează cu indignare împotriva învinuirii de *daco-rominism* ce șoviniștii maghiari o aduc Rominilor. Rominii au luptat întotdeauna pentru *Ungaria democratică*... Ei își iubesc pămîntul lor și nu voiesc să-l... ia în spate să plece cu el. Cind Rominul pleacă, pleacă, de mizerie, în America... O observație: scriitorii din Ardeal fac mare caz de mizeria țăranilor de acolo,— și aceasta le face onoare. La noi, unde țăranul stă de 21 de ori mai prost (Vezi „Cronica Internă" a d-lui C. S. din acest număr), se face mult mai puțin caz de aceasta de 21 de ori mai mare mizerie! Dumnezeu, se vede, a început să ne ia mintea, căci cu asta începe el să piardă pe cineva !...

Junimea Literară (Suceava, Decembrie). —Bucăți în versuri de Leandru, d. V. Loichiță, d-na Ana Conta-Kernbach; un specimen din dicționarul d-lui S. Pușcariu, despre care s'a vorbit în „V. R." Anul I, 10; rerenzia ultimei opere a d-lui I. G. Sbiera, de d. L. Vicol; *O zi însemnată la Iași* (desvălirea monumentului lui Alexandri), de d. G. Rotariu-Rotică; dări de seamă de d. V. Morariu, etc.

Arhiva (Decembrie).—În **O călătorie la Rominii din gubernia Kamenitz-Podolsc** (Rusia), d. T. C. Burada împărtășește cercetările făcute, fără pretenție, (d-sa a mîncat acolo brînză proaspătă și a cintat doine din scripcă) în vr'o 30 sate moldovenești de pe malul sting al Nistrului. Evaluează la 40,000 numărul Rominilor așăzați acolo, care păstrează până astăzi nesmintit limba, datinile, credințele, jocurile, până și măsurile *moldovenești*.—În **Congresul pentru proprietatea literară și artistică**, d. A. D. Xenopol începe o dare de samă a lucrărilor acelei adunări.—D. dr. Zosin prezintă în acest număr un nou bolnav: **Calendarul**; face o scurtă ochire asupra istoriei lui și propune un proiect, al său, de calendar.—Numărul mai cuprinde o nuvelă de d. Clement Bacîu, versuri

de Riria, bogat adnotate, cu recomandarea cuvintului nou *insingiuire* „prea nimerit pentru *secă*“, a icoanei „cărbunele lui Mart“=soarele primăverii, precum și a altor *asămănări*; apoi un articol de geologie în care d. R. Sevastos studiază *Prundul Vechiu* din Moldova și înfine un articol de polemică, semnat A. D. Xenopol, în care autorul nu izbutește să se ridice la înălțimea subvenției *oficiale*, cu care este onorată revista ce diriguește.

Revista Generală a Invățămîntului (București, Ianuarie).—D. *Spiru C. Haret*—*„Școala Naționalistă“*—cu un luminat patriotizm și cu competința-i cunoscută, ridică una din chestiile cele mai grave privitoare la existența neamului nostru. Chestia fiind prea importantă și spațiul prea restrins ne rezervăm dreptul de a reveni asupra ei în No. viitor, la rubrica recenziilor de cărți.

Revista de Filosofie și Pedagogie (București, Ianuarie).—Una din revistele cele mai mult și mai îndelung așteptate de public, din cauza însușirilor rari de scriitor ale Directorului ei. Studiul de psihologie socială al d-lui C. Dimitrescu-Iași—**„Două Morale“**—pe lîngă reala valoare științifică, lucru destul de rar în literatura noastră filosofică, arată un superb curaj moral din partea autorului; a spune adevărul împotriva stăpînitorilor, la noi, e lucru primejdios chiar și pentru d. C. Dimitrescu-Iași. Autorul e fără șovăire socialist în critica societății actuale; ca adevărat spirit științific, d-sa nici nu putea să nu se potrivească în analiza alcătuirii sociale cu doctrina socializmului științific, admisă azi de ori-ce spirit luminat ca singura în stare să pătrundă legile evoluției sociale. În toate timpurile morala oficială nu-i decît o *morală de servitute*, creată de stăpînitori pentru clasele exploatate, pecînd clasele dominante își duc viața cu totul după alte norme: „Ipocrizia claselor stăpînitoare, *duplicitatea normelor vieții*, trebue să se verifice pe toată linia. Religie, artă, știință, educație, organizare politică, toate trebuesc să conlucreze pentru unul și același scop: *menținerea privilegiilor claselor stăpînitoare*. Pentru aceasta, poporul trebuie adormit, legănîndu-l sau în dulcile visări ale unei credințe transcendente, sau în iluziile deșarte ale constituționalismului modern; făcîndu-l să creadă, că el e suveranul dela care pleacă puterea, asupra lui se revarsă beneficiile gloriei cîștigate pe cîmpul de războiu, că el este bogat, dacă suma totală a bogăției statului dovedește cel puțin semnele exterioare ale stării prospere. Arta trebue să'l amețească cu idealuri în care să fie apoteozată sărăcia, abnegația, sentimentul datoriei, respectul puterilor constituite. Sistemul pedagogic trebue să consiste în dresarea maselor populare pentru supunere și ascultare“.... Amintim încă odată că aceste concluzii revoluționare nu sînt acuzări isvorite din mintea vreunui tînăr dinamitard, încălzit de largi sentimente umanitare ori amărît de suferințele și umilirile personale, ci sînt concluziile logice ale unui om de știință, ale unui *„stîlp“* al actualei organizări sociale, ale unui om matur și competent, de-asupra capului căruia niciodată n'au fluturat cutele drapelului roș, simbolul *„subversivilor“* în regatul Romîniei.

Economia Națională (Decembrie 1906). — **Scumpirea lemnelor de foc.** D. G. Popescu Toruu cercetînd cauzele acestei suferinți a orașelor noastre, găsește că insuficiența mijloacelor de transport și trustul negustorilor de lemne sînt numai niște cauze secundare, cea principală fiind scumpirea pădurilor, datorită faptului că anul trecut nu s'a aprobat de cît un foarte mic număr din licitațiile

pentru exploatarea pădurilor Statului, ceia ce a micșorat simțitor cantitatea lemnului exploatabil. Autorul crede că prețul lemnelor se va ieftenì, în urma măsurilor ce vor urma să se eie pentru regularea producțiunii anuale lemnoase a țării.—D. N. Idieru ocupă o bună parte din acest număr continuînd **Istoria învățămîntului nostru comercial**, în care urmărește cu priviri critice organizarea lui prin legea din 1883, precum și reforma din 1899. — Mai găsim o cronică parlamentară, alta agricolă, economică și comercială, precum și interesante recenzii datorite d-lui Z. C. Arbore.

Săptămîna (Decembrie) — D. G. Panu se pronunță în contra prejudecății, după care *femeea* ar fi menită pentru eternitate să n'aibă de cît rolul de obiect de plăcere. Pusă în condiții omenești, ea va deveni om.— Vorbind de *autorii dramatici romîni*, d. Panu constată că sînt puțini, că literatura dramatică națională nu e suficientă pentru a ne dispensa de cea straină și că autorii noștri dramatici, prea abuzează de subiectele, eftene, istorice.

Statistica (Decembrie 1906). — Directorul, d. I. Scărlătescu face un mare serviciu publicului vulgarizînd datele statisticii noastre oficiale și comparîndu-le cu acele ale altor State. În **Producțiunea, comerțul și consumațiunea alcoolului în Romînia și în alte țări** ni se dau cifre comparative pentru vin și bere în periaoda 1889—1903. Pe cînd consumațiunea berei a rămas staționară la 1 litru de cap, în Romînia, consumațiunea vinului a scăzut de la 30 litri de cap în perioada 1899 | 1903, de unde fusese de 59 litri în perioada 1889 | 1893. De remarcat că și exportul vinului a scăzut de la 32.000, la 3,000 hl., în ultima perioadă.—Din **Forța de producțiune a șantierelor de petrol din Romînia**, aflăm creșterea considerabilă (120% pentru Buzeu) în ultimii cinci ani a puterii productive a tuturor schelelor din Muntenia, față cu scădere de 24 % a schelilor din județul Bacău, scădere care se explică prin „neseriozitatea lucrărilor făcute de marea majoritate a exploatatorilor de aici“.—**Spiritul de economie în diferite țări**, d. Scărlătescu îl compară numai după situațiunile *Caselor de economie*, făcînd abstracție de depunerile aflate în alte institute de bancă.

Convorbiri (Ianuar). — Directorul acestei publicații, d. M. Dragomirescu scoate revista pentrucă literatura noastră „are trebuință de o limpezire, o pătrundere și o rînduială ce i-a lipsit pănă acuma“. Și, în adevăr, o limpezește, o rînduește și o pătrunde chiar deodată prin afirmarea că: o poezie, bunăoară, d.-a lui Cerna, face mai mult decît toate poeziile acestui cîntăreț al Ardealului (Goga).“ Și urmează o poezie a d-lui Cerna, cu note ale d-lui Dragomirescu. Sistemul nu e o noutate: și d. Xenopol își are poetul său, Riria, pe care-l laudă în articolul prim și-l adnotează la poezia ce urmează imediat. De altmintrelea, nevinovata nevoe de a descoperi genii personale a mai jucat o festă d-lui M. Dragomirescu (d. Florian Becescu) cum i-a jucat și d-lui Xenopol (d. Vojen).—In teoriile literare, d. Dragomirescu e partizan al „frumosului“ (cine nu e?) și se declară că are aceleași idei cu amicul nostru d. M. Simionescu-Rimniceanu. O parte nostimă a acestei reviste este rubrica recenziilor filozofice, din care aflăm că un domn Petrovici are teorii proprii în chestia paralelismului psicho-fizic, în chestia categoriilor lui Kant, etc.; că un alt domn are, și el, alte soluții în aceste chestii,—și în care vedem pe d. Dragomirescu dînd dreptate cînd d-lui Petrovici,

cind lui Kant. etc.—O altă parte nostimă e persistența cu care d. Dragomirescu caută de originalitate pe scriitorii care-i cad in mină.—O rubrică utilă e aceea in care d. Dragomirescu, folosindu-se de experiența-i pedagogică dela Seminariul Pedagogic, unde a funcționat ca profesor, analizează nuvelele și poeziile apărute în cursul lunii, complectindu-și astfel, prin aducerea la zi, Poetica și Retorica sa. Din acest punct de vedere revista sa e foarte interesantă pentru elevii din liceu, mai ales că a dispărut și *Cetirea* de la Craiova și o altă revistă de acelaș gen (numele ei ?) dela Turnu-Severin. Revista Liceului Național din Iași ar putea lua exemplu dela d. Dragomirescu, căci in programele de liceu se recomandă că nu numai profesorul, dar și elevii inșiși să facă „analiza bucăților cetite"...

Annales scientifiques de l'Université de Jassy *Tome IV, fasc. II Janvier 1907* cuprinde articole speciale de d-nii:

Stoenescu Donăre, maistru de conferințe la Universitatea din Iași, *Considération sur la translation des Astres: Aberration.*

E. C. Severin, *Acide phtalique dibromé.*

P. Bogdan. *L'Equation de Van der Waals et l'état liquide.*

M. Stamatiu, *Contribution à la Flore phanérogamique de la Roumanie.*

La Nouvelle Revue (Decembrie 1906). O chestiune care preocupă de citva timp opinia publică și a dat naștere unor polemice violente in presa engleză, este lupta dintre ziarul „Times" și editorii din Londra și celelalte orașe mai insemnate ale Angliei. Intr'un articol intitulat *Războiul cărților în Anglia*, Eugène Morel arată cauzele acestei lupte și urmările ei. Faptul că in Anglia se cetește foarte mult și că in genere cărțile sint foarte scumpe (afară de operele scriitorilor mai vechi, care's foarte eftine), a dat o desvoltare foarte mare societăților de imprumuturi de cărți. Cetitorul englez, ca să nu plătească cite 5 orió shillingi pentru un roman nou, preferă să se aboneze pentru cetit. Unul din cele mai mari institute de imprumutat cărți este al lui Mudie, lingă British Museum, care are șapte milioane de cărți și 40 de mii de abonați, cari plătesc dela 13—26 fr. pe an pentru cetit, dacă vin de-și iau cărțile de la depozit, ori 45 fr. pe an dacă li se aduce acasă. Contra unui astfel de comerț editorii nu au nimic de zis, pentrucă magazinul Mudie cumpără el singur in mii de exemplare operele scumpe ale scriitorilor englezi și editorii tot ciștigă (astfel ultima carte de Marie Corelli a fost cumpărată de Mudie in 5000 de exemplare pentru abonații săi). Dar iată că ziarul *Times*, voind să facă și el un biurou de abonament pentru cetitorii săi, ca să le imprumute cărți, a constatat că, in loc să cumpere cărțile tipărite de la editorii actuali, îi vine mai bine să editeze el insuși operele. Asta insamnă ruina editorilor englezi și de aceia lupta lor contra numitului ziar e aprigă. Cineva invinge, nu se poate incă ști, dar deocamdată rezultatul luptei e scoborirea prețului cărților, ceia ce e un mare bine pentru publicul cetitor englez.

Mercure de France (Decembrie 1906). Intr'un admirabil articol intitulat *Italia care muncește*, cunoscutul publicist Paul Louis se ocupă de mișcarea de redeșteptare și de ridicare ce se observă de cîți-va ani în Italia, de marea deosebire dintre nordul și sudul peninsulei in această privință și de rolul insemnat pe care de sigur că-l va avea Italia nordică in mișcarea de regenerare a poporului italian.—După ce timp de un sfert de veac de la unificarea sa, Italia n'a dat de cit foarte slabe semne de activitate, după ce mult timp a suferit dictatura lui Crispi,

ale cărui visuri de cucerire s'au sfărmat de rezistența *Ethiopiei*,—de-odată țara s'a scuturat de visuri megalomane și de iluzii sentimentale, și a inceput să aclimatizeze pe pămintul ei industria și comerțul. Astfel, de la 1898 incoace, ea cunoaște fenomenele de evoluție economică prin care au trecut Anglia, Belgia, Germania, și toate celelalte țări in care s'a dezvoltat capitalizmul: concentrarea producțiunii industriale și intărirea diviziunii claselor sociale.—Dar nu toată Italia participă egal la această transformare: pe cind nordul a devenit focarul economic al țării (Milano, prin Expoziția de curind, s'a dovedit a fi oarecum capitala industrială a Italiei, Genua rivalizază cu Marsilia ca port, tot nordul e plin de fabrici etc.), sudul a rămas tot sărac și neproductiv ca și mai inainte, afundat in aceiași groază de muncă, in aceiași indolență, in aceiași mendicitate și corupție in care l-a ținut ignoranța pe care, in curs de veacuri, principii și preoții au intreținut-o in popor. De aceia e mare luptă intre nord și sud, și această luptă se dă mai ales pe calea politică: ea ne explică, de pildă, căderea neașteptată a unor guverne și dăinuirea la cirma țării a unor oameni lipsiți de orice insușiri de barbați de stat. Sudul, prin numeroasele Maffia și Camorra ale sale, a făcut din politică o industrie lucrativă pentru membrii acestor societăți, așa că, afară de partidul socialist și de fracțiunea republicană, nu există in Italia alt grup politic demn de acest nume. Dar socialismul și republicanismul infloresc tocmai in nord, adică acolo unde și industria e mai dezvoltată și unde și muncitorimea e mai conștientă. Astfel, e lucru evident că din nord va veni mintuirea Italiei intregi și că o dată sudul, liberat din mizeria și robia in care lîncezește, va recunoaște că datorește această mintuire nordului, mulțumită căruia azi Italia ocupă un loc frumos intre statele civilizate ale Europei.

La Revue des Idées.—15 Decembrie 1906.

In „Commentaire sur les raisons de l'idéalisme" Jules de Gaultier explică geneza și ideile fundamentale ale sistemului său filosofic, în care sub influența filosofiei indiene și a metafizicei lui Schopenhauer a reinoit, sub o formă originală, ingenioasă și subtilă idealizmul lui Berkeley. Combinind ideia acestuia, că nu putem concepe faptul existenței decit prin cel al cunoștinței, cu actul de diferențiare prin care lumea sau eul își opun in interiorul propriei lor entități, obiectul subiectului cunoștinței, născîndu-le dintr'o substanță identică, Gaultier pretinde că sistemul său poate da existenței, sub infinitatea formelor ce ea imbracă, o realitate concretă. Existența e cunoștință și această veșnica diferențiare. Faptul de a se concepe altul, actul de a diferi de sine insuși in opoziția obiectului cu subiectul, ceia ce numește Gaultier bovarysmul, imprumutind un nume dela imaginativa eroină a lui Flaubert, e relația fecundă care in inima faptului de conștiința și exprimind tot conținutul acestuia sculptează indefinit toate formele realitații. In acest act se manifestă puterea creatoare pe care o căutăm zădarnic in lumea realității concrete. El naște primele imagini, primele realități care, odată create, reacționează unele asupra altora și actul, intrînd din prima lui formă creatoare in forma a doua calitativă, ele se concep ca diferite unele de altele, după imitarea unui model fascinator și imitarea unora de către altele. Această concepție, care consideră lumea ca un act de imaginație și explică formarea elementelor existenței, e după Gaultier singura formă a idealizmului care permite o concepție a universului lipsită de contradicție

și face loc în interiorul ei diverselor categorii de fenomene ce distingem în lume: categoriei științifice, făcînd să apară în jurul unor anumite serii de mișcări ale gîndirii, cadrele necesită- ții unde știința își înscrie formele, și acea a categoriei morale, recunoscînd activității gîndirii o parte de arbitrar. Substituind punctul de vedere idealist, metafizicelor dualiste, Gaultier con- chide la substituirea esteticei în locul moralei ca principiu de explicare și justificare a faptului existenței.

Pe cînd hipoteza morală apelează la o stare finală către care s'ar îndrepta evoluția, la providență sau la o teleo- logie metafizică, explicarea universului din punct de vedere estetic se bazează numai pe analiză și pe singura obser- vație a activității ce se desfășură în univers. Această activitate insepara- bilă de faptul de conștiință, implică în mod necesar și fără excepție un act spectacular. Orice senzație naște o percepție, aceasta e forma elemen- tară a fenomenului. Acest fapt de per- cepție, germenul prim al faptului es- tetic, e scopul și rațiunea de a fi a senzației, a cărui oficiu e îndeplinit după ce a jucat rolul său de mijloc și a dat naștere obiectului în faptul per- cepției. Căutarea fericirei prin senzație nu-și atinge niciodată scopul și ardoa- rea dorinței în urmărirea realizării sale nu se explică decît ca un mij- loc de intensificare a spectacolului, un mijloc de a procura o hrană mai îm- belșugată simțului spectacular. Exis- tența ca fenomen de gîndire, în cons- tiința de propriul ei scop în atitudi- nea estetică.

Revue philosophique. Decem- brie 1906.

Intr'un important și profund arti- col *„Morala condițională"* cunoscutul profesor al universității din Geneva, Adrien Naville, susține împotriva școlii sociologice contemporane a lui Dürk- heim și Lévy Brühl, legitimitatea unei teorii a scopurilor în domeniul mora- lei. Morala ca disciplină regulativă a actelor voluntare presupune după el, două teorii: acea a scopurilor obliga- toare și acea a mijloacelor celor mai bune pentru a ajunge la aceste sco- puri, un sistem de regule practice pen- tru voință și un sistem de regule pen- tru acțiune. Prima teorie, acea a sco- purilor o numește teleologia morală, acea de a doua, teoria mijloacelor celor mai bune pentru realizarea idealului conceput de teleologie, mo- rala propriu zisă. Preceptele morale ce nu se raportă în mod imediat la chipul de traiu, la moravuri, la acțiune, la mijloace nu fac parte din dome- niul moralei practice, ci din acel al teleologiei morale. Această disciplină nu e unică dar e indispensabilă, mo- rala nefiind decît o aplicare a teoriei scopurilor obligatoare la acea a mij- loacelor, sau o aplicare a teleologiei morale la teoria actelor. Arta socială cea mai savantă, așa cum o concepe Lévy Brühl, n'are în ea însăși un ca- racter moral și poate servi la diferite scopuri. Morala nu se poate baza nu- mai pe cunoștința realității și a le- gilor ei efective și nu se poate lipsi de concepția unui ideal. Ea e teoria mijloacelor celor mai bune procurate de realitate pentru realizarea cea mai complect posibilă a idealului. Teleo- logia morală ca teorie a scopurilor se bazează mai ales pe psihologie. A- ceste scopuri nu pot fi după Naville decît patru: adevărul sau cunoștința pentru mine sau pentru altul, și feri- cirea pentru mine sau pentru altul. Intre ele pot fi uneori grave conflicte și teleologia morală presupune o doc- trină a valorii lor comparate. Dar te- leologia morală singură nu-i deajuns. Cît timp nu știu mijloacele prin cari pot contribui la realizarea idealului, n'am regule de acțiune și de mora- vuri. Numai cunoștința realității so- ciale îmi permite să lucrez asupra ei

și s'o modific. Preceptele morale sînt condiționale, nu categorice. Ele im- plică un dacă și trebue să ție samă de situațiuni și împrejurări diverse, căci din aceiași teleologie morală se pot trage după cazuri, concluzii cate- gorice foarte diferite. Naville crede că din cauza diferențelor morale nu pu- tem conchide la neexistența unei ra- țiuni practice universale. O schimbare de morală nu implică, spune el, în mod necesar, o schimbare de teleo- logie și de rațiune practică. Ceia ce se schimbă în morală cu împrejură- rile sînt mijloacele, dar ele mereu per- fecționîndu-se, lucrează tot pentru a- tingerea vechilor scopuri.

Revue Latine (Decembrie). E. Faguet analizează partea de critică li- terară din cel mai recent volum al lui Bourget: Sociologie et Littérature. Faguet e bucuros că găsește o critică *tecnică*, în special despre *nuvelă* și *despre compoziția* romanului, făcută de un om care a scris el însuș lite- ratură și care deci își poate da singur samă de acest „meșteșug" și care, în acelaș timp, este și un fin analist. Dar probabil că noi înșine vom face o re- cenzie a volumului lui Bourget în unul din numerele viitoare ale „V. R.".

La Revue Socialiste (Decem- brie 1906). Cu prilejul apariției în tra- ducere franceză a *noului roman so- cialist* „La Jungle" al scriitorului american Upton Sinclair, Jean Lon- guet face o dare de samă asupra a- cestei însemnate opere, pe care mulți o consideră ca una din cele mai de frunte creațiuni intelectuale ale Ame- ricii. Autorul articolului constată mai întîiu că traducerea în limba franceză „e conștiincioasă, exactă și păstrează mai totdeauna toată savoarea expre- siunii și stilului colorat și de un rea- lizm atît de puternic al lui Upton Sinclair". Apoi dă un rezumat critic al operei. Acțiunea se petrece în Chi- cago, în cetatea tipică a capitalismului, în imensele uzine din „Packingtown", în care lucrează 30 de mii de oameni. Eroul romanului, Jurgis Rudkus, care e personificarea întregului proletariat, e un lituanian emigrat în America îm- preună cu familia lui, atras acolo de dorința de a trăi liber și de a și crea o stare. In marele centru industrial însă omul acesta plin de forță și de sănătate, naiv și cinstit, e exploatat, înșelat, umilit; rudele îi mor de mi- zerie și de greutățile muncii, iar el din cădere în cădere ajunge o ființă perdută, un vagabond, intră în servi- ciul poliției, suferă închisoare, și în cele din urmă este mîntuit din această stare prin socializm: intrînd într'o sară la o întrunire socialistă, ca să se mai încălzească, este cucerit de e- locvența puternică și de cuvintele fru- moase ale unui orator și conștiința lui de proletar se deșteaptă, el devine adept al noilor teorii și începe a trăi o viață cinstită de muncă și de acti- vitate,—devine om. Mediile variate prin care își poartă pe eroul său îi dau prilej lui Upton Sinclair să arăte toate ticăloșiile din fabricele de con- serve americane, corupțiunea poli- ției care e în serviciul fabricanților, exploatarea necomenoasă a proletarilor, stricăciunea tinerilor feciori de bani gata, infamiile coteriilor politice, — toată putregiunea societății capitaliste americane e redată „cu un realizm pu- ternic și cu o intenzitate de emoții care rar a fost ajunsă până acum".

Nuova Antologia (Roma 16 De- cembre 1906). Fostul ministru, *Luigi Luzzatti*, publică prima lecție de re- deschidere a cursului său asupra „li- bertății religioase", curs întrerupt, după cum spune el, de o scurtă „ne- norocire ministerială",—o disertație în care dovedește **„Superioritatea Asiei antice și moderne în doctrina și a- plicațiile libertății de conștiință"**. Libertatea religioasă în America și Europa, spune el, a eșit totdeauna

dintr'un compromis politic, dintr'un tractat încheiat după lupte îndelungate și aspre. Cei ce se luptau pentru credința lor, istoviți de puteri se împăcau, dar ura nu pierea. In Asia din potrivă; în India, cu vre-o 600 de ani mai înainte de edictul de Milan din 313, prin care Constantin cel Mare punea capăt dușmăniilor dintre păgînismul în decădere și creștinismul triumfător, un rege braman convertit la Buddism, anume Açoka, proclama libertatea nelimitată a credințelor religioase, pe cînd, cam pe aceiași vreme, Atena, cea mai înțeleaptă dintre republici, condamnă la moarte pe Socrat, pentrucă nu credea în zeii patriei, și Socrat primea sentința fără a protesta în numele libertății conștiinții. Dar acest mare rege indian nu făcea alta decît să pue în practică învățăturile lui Budda; de la Budda datează principiul libertății de conștiință, și acolo unde a pătruns religia lui, a pătruns în acelaș timp și această libertate ideală. Astfel în insula Ceylan, povestește călătorul Robert Knox, pe la 1680, că budiștii respectau pe creștini și că regele Ceylanului îi prefera chiar la funcțiunile însemnate. Tot așa și în China, atît învățăturile lui Confucius cît și ale lui Budda au făcut ca toate diferitele culte să trăiască în cea mai desăvîrșită armonie. Nu e de mirare deci că în Japonia astăzi strălucește mai mult ca ori unde libertatea de conștiință.

Rivista d'Italia, (Roma, Decembre 1906). *Giorgio Mortara*. „Dezvoltarea marilor orașe italiane".—Creșterea populațiunilor urbane în toate țările în sec. XIX, se poate numi un fenomen nou în istorie. In antichitate cea mai mare aglomerație urbană a fost Roma, care totuși, chiar în cea mai strălucită a ei epocă, n-a întrecut cifra de un milion, cifră care a mers descrescînd, și în tot evul mediu și-n primele trei veacuri ale evului modern n-a mai fost atinsă de niciun oraș. In 1800 Londra—deja atunci cel mai populat oraș—avea numai 958,000 loc.; acuma trece de cinci milioane și New-York o întrece. Această creștere enormă nu e numai o urmare a creșterii generale a populației, măcar că și populația în sec. XIX a crescut relativ mai mult decît în oricare altă epocă, căci populațiile urbane au crescut în proporții mai mari decît cele rurale. Italia, după ultimul recensement din 1901, are numai 11 orașe cu peste 100,000 loc. Deci din acest punct de vedere stă în urma celorlalte țări europene și a NordAmericii. Orașele ei n-au crescut ca acele ale altor țări. Din ce pricină? Creșterea populațiilor urbane se datorește la mai mulți factori: 1º dezvoltarea marelor industrii, 2º progresul în repegiune și eftinătate a căilor de comunicație și 3º îmbunătățirea condițiilor exterioare de viață, deci descreșterea mortalității. Aceste fiind pricinele, se-nțelege că în Italia, unde lipsa materiilor prime împiedică nașterea unei mari industrii și unde din pricina și a configurației geografice și a diviziunelor politice căile de comunicație n-au putut să se dezvolte prea mult, populațiunele urbane n-au putut să ajungă la proporțiile din Anglia ori Statele-Unite. Cu toate acestea, dela unirea statelor italiane într-o singură țară, în ultimii 40 de ani, creșterea orașelor mari italiene a fost mai însemnată decît în toate epocile precedente, și acuma se poate zice că și în Italia se manifestă fenomenul urbanismului. Autorul apoi, bazindu-se pe statistici, cercetează modul cum au crescut populațiile în cele 11 mari orașe ale Italiei și ajunge la următoarele concluzii. Din toate cea mai mare creștere a avut-o Roma; creșterea populațiunii orașelor nu se datorește excedentului de nașteri—care din potrivă merge scăzînd—ci excedentului de imigrare.

Deutsche Rundschau (Berlin, Decembre 1906). *J. Reinke* „Cunoașterea naturii". Autorul se ocupă cu cunoașterea naturii de cătră noi, punîndu-se din punctul de vedere al teoriei cunoștinței. Din acest punct de vedere însă, ceea ce cunoaștem noi imediat este numai conținutul conștiinții noastre. S-ar părea dar că existența și cunoștința sint unul și acelaș lucru: și în adevăr astfel susțin idealiștii: esse est percipi; ei consideră conținutul conștiinței noastre ca esența ori-cărei existenți și afirmă că o lume exterioară nu există sau cel puțin că nu avem nici un motiv să o admitem. Realiștii însă ajung la altă încheere; că o lume în afară de noi există și această lume din afară provoacă în noi senzațiile noastre, cel puțin în mare parte. Avem deci două ipoteze; care e mai probabilă, se întreabă Reinke? Reprezentările noastre, trebue să aibă o cauză; cauza aceasta poate să fie ea tot o reprezentare? Idealiștii așa susțin: o sensație se naște dintr-o altă sensație: realiștii admit că o senzație e produsă de ceva care nu e sensație, de ceva în afară de conștiința noastră. Kant, pe care autorul îl numește realist, numea acea cauză exterioară „lucrul în sine". Aceste „lucruri in sine", prin mijlocirea organelor simțurilor, afectează facultatea noastră de conștiință și trezește astfel în conștiința noastră lumea fenomenelor. Idealismul însă nu poate explica varietatea și schimbarea reprezentărilor noastre decît printr'o cauzalitate mărginită la conștiința noastră. Consecvența acestui idealism este solipsismul, adecă negarea unei existenți reale chiar a semenilor noștri, chiar a celorlalte conștiinți străine de a noastră, măcar că în esența lor, asemenea cu a noastră. Această consecvență îi apare autorului absurdă. El admite mai ușor că reprezentările noastre sint provocate de lucruri din afară de noi, decît numai nu trebue să credem că putem cunoaște acele lucruri, căci nu cunoaștem în realitate decît urmele, întipăririle în conștiința noastră. Numai indirect, din reprezentările noastre, putem conchide la existența „lucrurilor in sine" din afară de noi. Astfel realismul poate fi admis, deosebindu-l bine însă de acel realism naiv care crede că poate ști chiar direct cum ar fi lucrurile din afară de noi. Deci, din punct de vedere realist, noi nu putem cunoaște direct natura, ci numai indirect, și astfel s-ar părea că mai atrăgător pentru oamenii de știință ar fi idealismul, care susține că cercetarea naturii se poate face foarte bine din punctul de vedere al realismului naiv, de oarece obiectele naturii sint identice cu lumea reprezentărilor noastre și nu avem decît să renunțăm la credința în lumea exterioară și să considerăm natura ca esența conținutului conștiinții noastre. Dar, spune autorul, și realismul științific poate proceda tot astfel, din punct de vedere al realismului naiv, și nu avem decît să admitem o concordanță între reprezentările noastre și lucruri. Prin urmare și idealismul și realismul științific, în mod *practic*, ajung la acelaș rezultat, anume că omul de știință procedează bine cînd observă, gîndește și experimentează conform cu realismul naiv, de unde urmează că pentru cercetarea naturii, speculațiile asupra teoriei cunoștinții sint indiferente.

Sozialistische Monats Hefte (Berlin Decembre 1906). *Roman Streltzow* „**Cele două direcții în socialdemocrația rusă**". Inceputul certelor de azi în sînul socialdemocrației ruse, datează din 1903, cînd cu ocazia celui de al doilea congres se dezbătu chestia organizației partidului. Atunci, majoritatea, cu Lenin în frunte, susținu ideea celei mai exagerate centralizări, pe cînd minorita-

tea, condusă de Martow, consideră această centralizare ca o primejdie pentru partid. De atunci au rămas două fracțiuni: Leninianii și Martowianii. Chestiunile principale în care există astăzi mai mare deosebire de vederi între aceste două fracții sînt: răscoala în armată, Duma, raporturile cu partidul Cadeților și convocarea unui congres al muncitorimii. Leninianii sînt încredințați că o răscoală generală este inevitabilă și cu toate că izbucnirea ei fixată pentru Septembre trecut n-a avut loc, totuși nu renunță la această credință. Această credință a lor explică și poziția lor față de Duma trecută și de cea viitoare: la început o priveau cu dușmănie fiindcă se temeau ca nu cumva poporul să se lese orbit de iluzia constituțională și să renunțe la revoltă, iar cînd Duma fu dizolvată ei se veselira, căci socoteau că acum poporul are să se convingă că nu se poate face nimic fără revoluție. Martowianii nu împărtășesc aceste credinți, căci ei sînt convinși de lipsa de pricepere politică a masei poporului, mai ales a țărănimii. De aici rezultă și poziția ambelor fracțiuni față cu partidul cadeților: Pentru Leniniani un cadet e tot așa de nesuferit ca și un octombrist, fiindcă și cadeții sînt în potriva constituantei, pecînd pentru cea de a doua fracție socialdemocrată nu e acelaș lucru. In rezumat Leninianii socotesc că forțele necesare revoluționare există deja și se poate întreprinde o luptă cu succes pentru constituantă și prin urmare pentru o republică democratică, pe cînd ceilalți socialiști își dau seama că aceste forțe necesare nu există încă și că trebuesc pregătite. Ca un mijloc pentru această pregătire, consideră aceștia din urmă și convocarea unui congres general al muncitorimii, pe cînd Leninianii se opun acestei idei ca ceva nefolositor.

Contemporary Review (London. Decembrie).—D. *J. A. Spender*, în „*Guvernul și adversarii lui*", analizează actuala situație politică din Anglia, ajunsă la o adevărată *criză*, din cauza atitudinei Camerei Lorzilor față de *Bilul Educației*, prezentat de Guvern. Pe deoparte Guvernul are o mare majoritate în Camera Comunelor — adevărata reprezentantă a poporului — iar pe de alta, Camera Lorzilor — adunarea privilegiată a reacționarilor — îl reduce la neputință, prin sfidarea inconștientă ce o aruncă Camerei Comunelor. Guvernul, sprijinit de Camera Comunelor voește să treacă una din cele mai importante legi pentru viitorul Angliei: *să laicizeze educația națională*; iar Camera Lorzilor, prin ceea ce ea numește „*reconstituție*", a alterat atît de mult proectul în economia lui esențială, încît dacă el va trece astfel, Biserica ajunge încă mai stapînă pe Școală decît este acum. Actualul Guvern însă, chiar în cazul cînd sistemul „*reconstituției*" ar izbuti, nu trebue să renunțe la rolul mare ce-l are în democratizarea Angliei; el trebue să rămîie la cîrma țării, unde are încă mult de făcut. Dacă Bilul Educației „*reconstituit*" va trebui să fie convertit în lege, totuși sistemul rezistenței pasive îl va face nepracticabil, căci nu este nici o putere de constringere împotriva Consiliilor Engleze, spre a le sili să voteze sumele necesare pentru întreținerea școalelor clericale. Conflictul dintre cele două Camere face pe autor să se întrebe dacă în adevăr Anglia e o țară democratică în adevăratul înțeles al cuvîntului. Partidul liberal și socialist au o înaltă datorie morală față de țară; să uite neînțelegerile dintre ele și să se unească spre a doborî reacționarizmul claselor dominante adăpostit legal în Camera Lorzilor. Socialiștii, în interesul lor propriu, să dea ajutor Liberalilor în lupta împotriva Conservatorilor, căci înfrîngerea Liberalilor însamnă aproape distrugerea Socialiștilor. Prin firea lui, un partid liberal nu e adversarul socializmului, ci numai moderatorul lui în domeniul vieții practice. Mai mult, un partid liberal nu are nici un viitor și e lipsit de orice bază intelectuală dacă se ține izolat și refuză atingerea cu idealurile generoase și umanitare ale socializmului. Orice om serios, în orice țară civilizată, trebue să considere vrednică de a sa preocupare marea chestie pusă de Socializmul științific: *distribuția inegală a bogăției naționale și tendința, în împrejurările vieții moderne, de a fi îngrămădită în mînile a cît mai puțini indivizi atotputernici ori trusturi monopolizătoare.*

North American Review (New-York. Decembrie).—Problema imigrării e una din cele mai importante și mai complexe pentru Statele-Unite. *Dr. Thomas Darlington* — *Aspectul medico-economic al problemei imigrației*—îmbrățișează chestia numai din două puncte de vedere, lăsînd la oparte chestia de rasă, deși ea nu e fără importanță pentru problema ce-și pune autorul. Dl. *Darlington* face o deosebire fundamentală între vechii imigranți Anglo-Saxoni, cari au creat națiunea, și actualii imigranți amestecați, care nu-s decît niște aventurieri atrași de faima bogăției acestei țări. Numărul acestor imigranți-aventurieri a ajuns amenințător: Numai în 1906, au debarcat în Statele-Unite 1,101,491 imigranți, dintre cari 880,543, adică 80% în New-York. Adevărata rezistență fizică a acestor imigranți, atît de importanți pentru constituția etnică și sănătatea publică a locuitorilor țării, se poate vedea clar din statistica și budgetul spitalelor din New-York. In 1905 din 35,199 pacienți din diferite spitale, 19,146, adică 54.4% erau imigranți. Intreținerea acestor bolnavi a costat 648,480,76 dolari, adică din suma totală, 352,773,54 dolari au fost cheltuiți pentru străini. Evident că această statistică nu pledează interesul imigranților nici din punct de vedere al întăririi rasei dominatoare în Statele-Unite, nici din punct de vedere al sporirei avuției acestei țări. O cercetare asupra populației școlare întărește încă mai mult concluziile din statistica precedentă: din 500 decese de copii în New-York, 376, adică 75% au fost găsiți fii de imigranți, deși populația locainică din New-York e în proporție de 63.5% față de populația imigrantă. Spre a îndepărta primejdia degenerării rasei autorul propune ca severe măsuri medicale și garanții bănești să se aplice imigranților la debarcare.

Review of Reviews (London. Decembrie).—*Character Sketch* din acest No. e consacrat întreg unui studiu asupra Afganistanului din toate punctele de vedere, cuprinzînd și date interesante asupra emirului *Habib Ullah Khan*, și asupra relațiilor anglo-afgane. Studiul se datorește d-lui *Angus Hamilton*.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Th. Ribot. *Essai sur les Passions.* Alcan, Paris. 3 fr. 75.

O foarte insemnată lucrare de psihologie, prin care marele filosof combate tendinţa ac uală de a se refuza pasiunilor un capitol aparte in tratatele de psihologie şi caută să separe pasiunea de celelalte moduri de sensibilitate, fixindu-i un loc in clasificarea acestora. Autorul defineşte pasiunile şi arată cum se nasc şi cum se sting ele.

Georges Dumas. *Le Sourire.* Alcan, Paris, 2 fr. 50. Nemulţumit cu interpretările lui Darwin şi ale lui Wund asupra surisului, autorul se adresează fiziologiei, care ii dă o teorie mecanică a surisului; acesta nu ar fi de cit „reacţiunea motrice cea mai uşoară a muşchilor obrazului faţă de ori ce excitaţie slabă a facisului". Autorul arată apoi cum această mişcare reflexă a ajuns intre oameni un semn convenţional al plăcerii.

Dr. Pascal Rossi, *Les Suggesteurs et la Foule. Psychologie des meneurs.* Michalson, 2 fr. 50.

Un studiu puţin aprofundat asupra psihologiei conducătorilor de mulţimi.

F. Le Dantec, *L'Athéisme,* Flammarion, Paris, 3.50.

După ce dă definiţiunea ateismului şi discută probele despre existenţa lui Dumnezeu, autorul examinează urmările rele şi pe cele bune ale ateismului şi se ocupă cu chestiunea dacă ateismul e logic sau nu. El apără monismul şi respinge obiecţiunile care i se aduc.

ISTORIE

A. Mathiez, *Contributions à l'Histoire religieuse de la Révolution française.* Alcan, Paris.

Bazindu-se pe fraza lui Michelet: „Revoluţia n'a adoptat nici o Biserică" pentrucă „ea singură era o Biserică", autorul consideră Revoluţia franceză ca un fenomen religios,—cultul „Patriei" fiind pentru revoluţionari o adevărată religie. In lumina acestei concepţii Mathiez arată că diferitele culturi apărute atunci in Franţa („a Raţiunei şi a Fiinţei Supreme", cultul „décadaire", religiunea „Théophilantropilor" etc.), care au fost considerate de istorici numai in rolul lor politic, răspundeau in realitate nevoiei unei religiuni absolut naţionale şi erau de esenţă mistică şi religioasă.

Maurice Dumoulin, *Figures du Temps passé.* Alcan, Paris.

Autorul aduce o nouă serie de izvoare pentru cunoaşterea vieţii sociale din trecut a Franţei: aşa numitele „livre de famille" in care se notau cheltuelile casnice, intimplările din familie şi unele evenimente publice mai insemnate. Fiind redijate de particulari şi de oameni obscuri, ele dau de obiceiu adevărul nefalşificat şi pot fi un bun izvor pentru istorie.

G. Ferrero. *Grandeur et Décadence de Rome,* t. IV: *Antoine et Cléopâtre.* Plon-Nourrit, Paris.

Continuarea insemnatelor studii ale savantului italian asupra istoriei Romanilor.

A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten.* Ed. a 2-a din nou prelucrată, 2 vol. de XIV+421 şi 312 pg. in 8⁰, Leipzig. J. C. Hinrichs, 1906.—preţul 13 mărci.— Foarte obiectivă (absolut neinfluenţată de prejudecăţi teologice) expunere a intinderii creştinismului in lumea antică până la biruinţa lui definitivă dela inceputul secolului al IV-lea. Pentru bogăţia informaţiei şi lărgimea vederilor, o carte clasică.

W. Drumann, *Geschichte Roms in seinem Uebergange von der republikanischen fur monarchischen Verfassung,* etc., ediţia a 2-a de P. Groebe, vol. III, *Domitii-Iulii,* Leipzig. 1906. XI+829 pg. in 8⁰.—Groebe şi-a luat asupra-şi ingrata sarcină de a pune la curent vestita *istorie a Romei* de Drumann, cea mai completă adunare de material făcută pentru epoca de care se ocupă şi care intocmai ca *istoria împăraţilor romani* a bătrinului Tillemont va fi in totdeauna indispenzabilă cercetătorilor istorici.

Theodor Mommsen, *Historische Schriften* (ca al patrulea volum din **Th. M.**'s *gesammelte Schriften,* publicate supt directa ingrijire a lui Otto Hirschfeld in unire cu alţi invăţaţi) I. un vol. in 8⁰ de VIII+566 pg.— preţul 12 M. (legat 14.40). — Treizeci şi două de studii adunate de prin publicaţii periodice, cu privire la istoria romană, dela legenda lui Remus (!) până la năvălirile Vandalilor in Italia (XXXII).

Rich. Ungermann, der russisch-türkische Krieg 1769—77. Wien 1906, I vol. de VII+268 pp. in 8⁰, — cu 7 harţi.—O amănunţită cercetare asupra războiului de pe urma căruia noi am pierdut Bucovina.

STIINŢĂ

Prof. G. H. Roger, *Alimentation et digestion.* in 8⁰, 254 pag. 10 fr. Masson, Paris.

O lucrare foarte completă asupra chestiunii. Autorul studiază diferitele alimente arătind valoarea lor nutritivă, cum şi toate părţile tubului digestiv cu funcţiunile lor. Întreaga lucrare se bazază pe cele mai recente cercetări ale invăţaţilor.

J. Grasset, *Le Psychisme inférieur.* Chevalier et Rivière.

Autorul se ocupă de actele psihice inferioare (acele inconştiente, automatice şi involuntare), pe care nu le consideră, faţă cu cele superioare, ca nişte grade deosebite de activitate ale aceloraş centre cerebrale, ci le atribue chiar unor centre psihice deosebite (inferioare).

S. Leduc. *Les Bases physiques de la vie et la biogénèse.* Masson, Paris, 0.75.

O conferenţă care a dat naştere la multe discuţii, de oarece autorul a susţinut că chestiunea generaţiunilor spontane există şi că fără dreptate experienţele lui Pasteur a stins-o. Autorul a căutat chiar să producă viaţă, prin mijloace fizice, in sinul materiei minerale,—dar nu a reuşit.

STUDII SOCIALE

Gabriel d'Azambuja, *L'Histoire expliquée par la Science sociale: la Grèce ancienne.* Didot.

Autorul pune in adevărata lor lumină unele fapte din istoria Grecilor, privindu-le prin prizma datelor sociologiei moderne.

P. Stanislas Reynaud, *La Question sociale et la civilisation païenne,* Perrin.

O descriere exagerală a relelor vieții din antichitate și o sporire injustă a rolului pe care creștinismul l'a avut in omenire. Autorul nu e în curent cu cele mai nouă lucrări asupra istoriei Grecilor și Romanilor.

CRITICĂ ȘI STUDII LITERARE

Joseph de Zangornix, *Bibliothèque littéraire de la Renaissance: Montaigne. Amyot et Saliat.*

Autorul arată împrumuturile pe care le-a făcut Montaigne, în scrierile sale, din operile lui Amyot și Saliat, cum și influența pe care Amyot a exercitat-o asupra ideilor și stilului lui Montaigne.

Georges Casella et Ernest Gaubert, *La Nouvelle Littérature 1895—1905*, Sansot.

Un studiu detaliat și imparțial asupra literaturii franceze din ultimul deceniu și o încercare de clasificare a tuturor scriitorilor acestei epoce.

G. Lanson, *Les Grands Écrivains Français: Voltaire*, Hachette.

Cunoscutul critic și istoric literar studiază activitatea literară a lui Voltaire în toate multiplele ei variațiuni, și scoate în relief mai ales rolul de inițiator și de vulgarizator al lui.

LITERATURĂ

M-me Octave Feuillet, *Mystérieux passé*, Calman-Lévy, 3.50.

Suferințele unei tinere fete, care nu se poate mărita pentru că tatăl iubitului ei se opune căsătoriei, aflînd că fata e fructul unui adulter.

Dostoievski, *Le Double*, Mercure de France, 3.50.

Traducerea pentru prima oară în limba franceză a unui roman, în care marele scriitor rus face pe cetitori să asiste la nașterea și la desfășurarea nebuniei unui funcționar, arătîndu-i toate accidentele vieții lui nenorocite.

Arthur Symons, *The Fool of the World*, Heinemann, 5 sh.

Un volum de poezii nouă ale poetului bine apreciat în literatura engleză nouă.

CHESTIUNI MILITARE

Capitaine Spero, *La Défense nationale sous la République*. Juven.

O dare de samă sinceră asupra forțelor armate ale Franciei în comparație cu ale altor popoare. Autorul cunoaște toate relele organizației militare ale țării sale, cum și toate bunurile ei, și de aceia încheerea la care ajunge nu e de un optimism fără rezervă, după cum nici nu-i de un pesimism neliniștitor.

Jean Lagorgette, *Le Rôle de la Guerre*, Giard et Brière.

Un volum de 700 de pagini în care, pe baza unui material bogat, se studiază rolul social al războiului în omenire.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

Omer, *Iliada*, traducere de *George Murnu*, Ediția „Luceafărul", prețul 4 cor. (p. Romînia 5 lei).

Em. Grigorovitza, *De la hotare*, istorii moldovenești, București 1905, Librăria Națională. Prețul lei 2. Un volum de 204 pagini.

G. I. Ann, *Florica*, dramă în 5 acte. București, 1906. Editura Minerva. Prețul 2.50.

A. Steuerman, *Rahab*, dramă în 5 acte de R. v. Gottschall, traducere liberă în versuri.

A. Steuerman, *Loiza*, poem dramatic.

A. Nora, *Clipe trăite*, schițe și nuvele. Editura librăriei Alcalay. București. Prețul 30 bani.

Al. Cazaban, *Departe de oraș*, (nuvele). Editura librăriei Alcalay. București. Prețul 30 bani.

Molière, *Doctorul fără voe*, comedie în 3 acte. Traducere. Editura librăriei Alcalay. București. Prețul 30 bani.

Henrik Ibsen, *Stîlpii societății*, dramă în 4 acte. tradusă de B Marian. Editura librăriei Alcalay. Prețul 30 bani.

Spiru C. Haret, *Școala Naționalistă*. București. Institutul de arte grafice „Carol Göbl". 1907.

Dr. Augustin Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici*. B'aj, 1906. Tipogr. Semin. arhidiecezan. Prețul 1 cor. 50 fl.

Dr. E. Dăianu, *Biserica lui Bob în Cluj*. Cluj 1906, Tipografia „Carmen". Prețul 1 cor. 30 fl.

Drăgan Miklós. *A roman szóösszetétel*, Besztercze. 1905. Matheiu Gy Nyomdája

Gh. V. Botez, *Schiță istorică a Școalei Superioare de Arte și Meserii din Iași*. 1906, Tipografia Națională. Prețul 2 lei.

M. V. Sassu. *Chimia în Suedia*. București, 1903. Editura „Minerva", 13 pag., 0,30 bani.

M. V. Sassu, *Cîteva regule practice de laborator*. București, 1906. Editura „Minerva", 32 pag. 0.60 bani.

Ștefan Chicoș. *Importanța unei case de asigurări agricole*, ne-

cesitatea înființării ei de către stat. București 1905. Editura ziarului „Curierul Judeciar". Prețul 2-lei.

D. I. Gheorghiu, *Reforma accizelor.* București 1906. Institutul de arte grafice „Carol Göbl".

Victor Tordășanu, Al XVIII-lea raport general al Comitetului central al „Reuniunii romîne de agricultură" din Comitatul Sibiului pentru anul 1905. Sibiu, 1906.

Mai mulți feciori de săteni, *Calendarul sătenilor* pe anul 1907 (IV). București, Editura „Librăriei Naționale". Prețul 60 bani.

D. Serbescu-Lopatari, *Proprietatea Moșnenească în indiviziune* (Studiu economic-social). Buzeu. Tipografia Ioan Călinescu. 1905. Prețul 1 leu.

Gr. G. Tocilescu, *Catalogul Museului Național de antichități din București.* Imprimeria Statului. București 1906.

Societatea muzicală „Armonia" din Cernăuți, *Raportul anual* pe anul administrativ 1906. Cernăuți 1907.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSU & Comp.—IAȘI.

TABLA DE MATERII

Viaţa Romînească

TABLA DE MATERII

Nicuşor

Copiilor mei

La marginea dinspre miazănoapte a oraşului, pe malul iazului, e o grădină frumoasă în care sînt patru clădiri mari: a tribunalului, a prefecturii, a judecătoriei şi a casieriei; restul grădinii e numai tufişuri dese de lemn cîinesc, de baţachină şi de rugi, în care primăvara cîntă privighetorile de e o frumuseţe. Chiar pe marginea malului e o moviiă pe care cînd te-i sui, ai înaintea ochilor o minune de tablou. Aici sub mal, iazul umbrit de sălcii şi de anini cu o moară vorbăreaţă; mai departe valea verde a Ialomiţei, închisă în fund de dealurile viilor, pe culmea cărora stă de streajă mănăstirea; iar mai în fund, topită 'n aburi albăstrii, toată coama munţilor de la Piatra-Craiului pînă la Penteleu; în tot o privelişte frumoasă, de parcă ţi se primeneşte sufletul uitîndu-te la ea.

Prin grădina asta e drumul lui conu Mişu, care şade alături, cînd e să iasă în oraş.

Cum trecea într'o zi din primăvara trecută, s'a oprit să asculte o privighetoare, care cînta de răsuna grădina; şi fiindcă tufişul în care cînta era chiar alături, s'a aplecat să încerce n'o putea-o zări? Cînd, ce să vază? Jos în tufiş un băeţaş. Cu degetul arătător de la mîna dreaptă peste buzele ţuguiate, îi făcea semn să tacă, iar cu cel de la mîna stîngă îi arăta privighetoarea. Aplecîndu-se mai mult o văzu....

Şi a stat aşa multă vreme, neputîndu-se sătura de a o privi şi neştiind ce să privească mai cu drag, pasărea mică şi neînsemnată care scotea sunete atît de puternice şi de măestre

din gușulița ei care se vedea săltind, ori fericirea fără seamăn care zimbea pe toată fața copilului?

Îl mai văzuse el de cîteva ori p'aici prin grădină jucindu-se cu alți copii de seama lui, dar niciodată nu-l privise cu luare aminte. Acolo, un broscoi de băețaș slăbuț, cu părul cinepiu, încurcat ca un caer și cu pantalonii în vine, cirpiți în zece locuri. Acum pentru întîia oară vedea ce ochi negri, catifelați și dulci avea.

La o mișcare nedibace pasărea sbură și lui Conu Mișu îi părea grozav de rău, crezînd că s'o mîhni copilul; —dar acesta ieși din tufiș și privindu-l drept, cu seriozitatea adorabil de hazlie a copiilor:

— Nu fațe nimic. Vine îndărăt. Asta e a mea. A fost și poimîine.

— Ce spui mă? A fost și poimîine?

— Da, a văzut-o și Lenuța.

— Care Lenuța?

— Lenuța, sora mea....

Și clătinînd din cap:

— Da' lu Vasilică nu i-o arăt.

— Care Vasilică?

— Vasilică a lu nenea Dumitru de la Zudecătorie.

— Și de ce nu i-o arăți și lui?

— Că fincă dă cu pietre.

— Bravo! să nu i-o arăți.

— Țț!

— Dar pe tine cum te chiamă?

— Nicușor al lu Ioniță, odăiașu de la casierie și sînt de șase ani.

— Ce vorbești, domnule!!? Păi bine, tu poate că vrei și doi bani, să-ți cumperi covrigi.

Nicușor răspunde cu umărul drept, săltîndu-l în sus. Și conu Mișu, rîzînd cu mulțumire, scoate și-i întinde doi bani. Copilul luîndu-i zice: «săru' mîna» și pleacă grăbit, ținîndu-se cu o mînă de brăcinarii pantalonilor prea largi; dar după cîțiva pași se întoarce să-l întrebe serios dacă la spițerie se vinde ouă de furnică.

— Ce să faci, mă, cu ouă de furnică?

— Mi-a spus mamica mea asa: că le plaţe la privighetori și vreau să pui pe zos la a mea....

Are și conu Mișu trei îngerași de copii de la care aude

în fiecare zi fel de fel de nostimade copilărești, dar asta i s'a părut atît de drăgălașă, încît a luat pe băețașul odăiașului în brațe și l-a sărutat pe amîndoi obrajii; pe urmă rușinat parcă de înduioșarea lui, l-a lăsat jos și l-a scuipat:

— Ptiu! Marș d'aici potae mică!...

Din ziua aia datează prietenia lui Conu Mișu cu Nicușor; e! dar negreșit prietenia care poate să mijlocească între un boer mare și copilul unui odăiaș. Din vreme în vreme, cînd îl vede prin grădină, îl strigă: «pst! mă hoțule, vino'n coa!» și-i dă cîte un ban, cum dă și Lenuții pe care acum o cunoaște și o întîlnește mai în fiecare zi, venind din tîrg, încărcată cu o dublă de pîine și cu un clondir, pe care de-abia le duce. Cunoaște acum și pe părinții lui Nicușor: tatăl unu gros, negru, păros, cu o mutră aspră, în care numai roșața vîrfului nasului pune o pată mai veselă; muma slabă, ofilită, prăfurie și totuși plăcută pentru blîndețea ochilor...

Negreșit Nicușor nu e primit în curtea lui Conu Mișu să se joace cu copiii lui și cu musafirii lor, dar se uită și el din grădina prefecturii pe crăpăturile ulucilor; și tot încercînd crăpăturile a dat peste cîteva prin care poate vedea tot raiul din curțile boerului. Așa, printr'una se văd ronturile de flori frumoase și locul unde joacă copiii croket; printr'alta se vede terasa îmbrăcată în flori albastre, unde mănîncă boerii vara; prin a treia căprioara cu țarcul ei; iar prin a dela capul din fund al ulucilor grădina de poame, curtea paserilor și doi cîini mari legați în lanțuri pe sîrmă...

* * *

Frumos Crăciun o să fie! A nins două zile din Crivăț și acum în ajun s'a schimbat vîntul; suflă Austrul subțiind norii printre care încep să se ivească stelele și aducînd cu el un ger de te tae.

La curtea caselor lui conu Mișu e zarvă mare. Pe porțile deschise larg nu mai contenesc săniile încărcate de mosafiri. E pom de Crăciun la care sînt poftiți copiii tuturor prietenilor. În mijlocul salonului încăpător, care ține dela intrare până la terasa din fund, e așezat bradul împodobit de-ți ia ochii. Cucoanele se învîrtesc de colo până colo rînduind lucrurile la locul lor. Copiii nerăbdători așteaptă în odaia din dreapta semnalul cînd vor putea intra. Să aștepte, că nu e încă gata. Mai sînt

de aşezat jucăriile pe meşcioara din jurul bradului şi de pus la fiecare teanc de jucării cîte o carte de vizită cu numele copilului căruia i se cuvine; şi nici conu Mişu n'a sosit încă dela club cu bărbaţii, ca să se bucure de bucuria copiilor...

În vremea asta, alături, la casierie, e un sufleţel stingher, care se sbate şi se frămîntă... Mama e dusă la cucoana casierului să ajute la gătit şi la scuturat—şi a luat şi pe Lenuţa cu ea; tatăl e dus la circiumă... iar el stă singur în gangul casieriei muncit de ginduri... A văzut azi dimineaţă pe un om din curtea boerească, ducînd la spinare un brad mare, mare;... pe urmă băeţi dela cofetărie cu tăvi şi alt băiat dela librărie încărcat cu fel de fel de cutii... Şi el ştie ce insemnează asta. Anul trecut, cînd l-a durut în gît l-a dus mă-sa la spiţerie şi atunci prin uşa întredeschisă a zărit o clipă în odaia de alături, cu ochii lui împăenjănaţi de friguri, un brad frumos îmbrăcat în... dar a închis spiţerul uşa... şi era ziua, luminăricile nu erau aprinse şi mămica i-a spus aşa: că seara e mai frumos cînd se aprind luminăricile.. Toţi copiii ăştia care trec în sănii, acolo se duc, să vază pomul de crăciun... pomul de crăciun!!... Şi nici prin crăpăturile ulucilor nu poate să se uite, că e zăpada pînă la gît... E! dar dacă ar vrea conu Misu... Ţe, conu Misu nu e om bun? Ba e bun. Nu-i dă lui întotdeauna cîte un ban? Adineauri a trecut în tîrg şi nu s'a întors încă acasă... Dacă i-ar ieşi înainte şi l-ar ruga să-i arate şi lui pomul de crăciun,—numai niţel,—niţel de tot...

Cît e de mică inimioara lui, s'a despărţit acum în două. Jumătate îl îmbrînceşte înainte: „încearcă, conu Misu e om bun; poate te duce să vezi pomul... pomul!!" iar cealaltă îl trage înapoi: «fugi d'acolo, nu se poate... nu se poate»...

Se aud sănii venind dinspre tîrg... Uite-le, cotesc la colţ şi în bătaia lămpii electrice dela răspîntie Nicuşor recunoaşte pe conu Mişu şi-l aude rîzînd cu poftă. Repede o ia la fugă să-i iasă înainte. Cine ştie? poate chiar fără să-i spue nimic, văzîndu-l, o să l ia să i-l arate, că e om bun. A ajuns! Aci e altă cotitură. «Hei! la o parte!» strigă birjarul degeaba; iar conu Mişu, ieşind pe jumătate din sanie şi văzînd copilul în drum:

— În drum hai? Drace împeliţat! Să te calce sania. Marş acasă!

Şi săniile trec... E noapte... nu se pot vedea lacrămile care au năpădit în ochişorii negri, catifelaţi, dulci ca o mîngiere...

I-a zis aşa: «marş acasă!» dar ce să facă acasă? nu e nimeni acasă... nimeni... Şi coşul de la sobă ţiuie.. Şi-i e urît.. Şi cum stă în drum parcă-i şopteşte cineva la ureche: «Ştii ce? poate că se vede de la poartă prin ferestre.» O ia la fugă în spre curtea boerească. Se dă la o parte lîngă uluci ca să treacă săniile care ies; apoi cînd au trecut, face doi paşi în curte şi se uită cu încordare... Ies valuri de lumină pe ferestre, dar pomul nu se vede... Şi mai face doui paşi stringîndu-şi la piept paltonul lung şi larg, făcut dintr'o scurteică veche a mă-si, în care parcă e un pui de lăutar... Ferestrele sînt prea sus... degeaba... A! ştie el un loc de unde ar putea vedea, d'acolo de pe prispa unde mănîncă boerii vara! Acolo, a văzut el prin crăpăturile ulucilor, sînt ferestrele jos. Da, dar cîinii!!! Gîndul ăsta îl face să se retragă repede din curte... Ce bine ar vedea el d'acolo pomul de crăciun!! Stă.. şi-şi face în gînd socoteli de om mare. Nu se poate să fie cîinii deslegaţi acum cînd vine lume... Asta nu se poate! ce, să muşte pe lume? Face cîţiva paşi în curte trăgînd cu urechea şi neputîndu-şi deslipi ochii de la lumina ferestrelor... Ocoleşte în vîrful picioarelor casa... mai sînt cîţiva paşi... A ajuns!.. na! perdelele lăsate.. ba nu, una e ridicată! Păşeşte binişor... binişor... Aaaa!! ce frumos! ce frumos!!

Poate de-acum să sufle Austrul vînt tăios de rece, că în tot trupul copilului s'a revărsat căldura unei fericiri nemăsurate. Tot sufletul i s'a urcat în ochii care privesc cu nesaţiu... Cum sclipeşte beteala! Uite şi luminăricile aprinse! Şi ce de jucării! Ce de jucării!! Trîmbiţe, tobe, păpuşi! Uite şi nişte iepuraşi albi mici şi drăguţi...

Înăuntru se deschide de perete uşa odăii din dreapta prin care năvăleşte o droaie de copii, băeţaşi, fetiţe şi noduleţe mici, pe care parcă-i dă jos funtele. Sînt cîteva clipe de extaz general vrednice de admirat: copiii de-o parte rămaşi ţaglă cu ochii pironiţi la pom, părinţii de alta cu ochii umezi de fericirea bucuriei lor. Acum madamele aşează copiii în semicerc. Trebue să cînte: «O! Tannen-baum! o! Tannen-baum!» Se face o tăcere desăvîrşită. Cocoana Zoe, gazda, deschide pianul şi se aşează să-i acompanieze... dar în clipa în care-şi ridică mîna ca să înceapă, dinspre terasă se aude lătratul gros al unui cîine şi ţipătul unui copil, ţipăt de groază, lung, sfîşietor, care spintecă tăcerea şi trece ca un junghi în inimile tutulor.. Bărbaţii dau năvală într'acolo; deschid uşa. «Marş Leu! marş Leu!» strigă conu Mişu dînd cu piciorul în cîine... Jos lîngă fereastră zace copilul fără cunoştinţă...

* * *

Nu te mai frămînta atîta, coane Mișule. Închide ochii și dormi în pace, că Dumnezeu e bun și iertător. El știe c'ai priceput prea tîrziu de ce-ți ieșise copilul înainte și că te-ai căit de a-l fi gonit cu asprime. Te-a văzut cum l-ai adus în casă, cum l-ai îngrijit, cum i-ai încărcat brațele de jucării și de bunătăți și pentru el și pentru Lenuța. El știe că ești hotărît mîine în ziua de Crăciun să te duci la casierie, să te încredințezi cu ochii dumitale că copilul nu s'a îmbolnăvit de spaimă. Dumnezeu e bun și iertător și a auzit ce-ai pus de gînd cu cucoana Zoe să faceți la anul. Închide ochii și dormi în pace.

Ioan Al. Brătescu-Voinești

SPECIALISTUL ROMÎN

CONTRIBUȚIE LA ISTORIEA CULTURII ROMÎNEȘTI DIN SECOLUL XIX

(Urmare)

III

Dar nu aceasta e cauza, care m-a împins să scriu recensiea operei lui Tiktin, ci alta. Tiktin anume prin întreaga sa activitate științifică, dar mai ales prin al său dicționar a probat în mod strălucit că acei care susțin că Evreii nu se asimilează cu popoarele, în mijlocul cărora trăesc, sînt niște bîrfitori. Cînd și-a început activitatea științifică acum vreo 25 de ani în urmă (*Un fenomen morfologic în limba romînă* în Convorbiri literare XIII; *Studien zur rumänischen Philologie*, Leipzig 1884) Tiktin era proaspăt venit dela Breslau și avea aere de Neamț, dar încet încet procesul asimilării cu noii săi compatrioți a progresat și, dupăce s-a manifestat asimilarea destul deja în *Vokalismus des Rumänischen* în Zeitschrift für romanische Philologie X, XI, XII, *Consonantismus des Rumänischen*, ibid. XXIV, a atins culmea în dicționarul limbii romîne, astfel că astăzi între Tiktin și între cea mai pură specie de specialist romîn nu este absolut nicio deosebire. Trei lucruri principale caracterizează lucrarea din urmă a lui Tiktin și aceste trei lucruri formează tocmai caracterele specifice ale specialistului romîn.

I. Bogăție bibliografică. Cîte cărți a cetit Tiktin, din care și-a extras materiea dicționarului, te încrucești. Dar nu numai că a cetit cărți multe se vede din lista scurtărilor precum și dintr-o răsfoire superficială a dicționarului său, ci din chipul cum *vorbește*, din chipul cum *așează* materialul, din chipul cum întrebuințează tot feliul de *scurtări* și de *semne* (cruci; steluțe; linioare; caractere fonetice; parenteze; litere, unele mai mari, altele mai mici, unele mai supțiri, altele mai groase) se vede cît de colo că e un om cu *metodă*, care lucrează după *tipicul* adevăratului om de știință: chiar cele mai bune dicționare, cele mai *nouă*, scrise de maiștrii lexicografiei, nu prezintă o *așezare*

a materialelui mai *sistematică* și în aceïaș vreme mai *precisă* (knapp!). Dar nu numaï atîta se vede dintr-o răsfoire superficială a dicționarului său, se mai vede că acest învățat știe o mulțime de limbĭ, din chipul cum vorbește despre dînsele, și posede vaste cunoștințe filologice, din chipul cum întrebuințează o mulțime de *terminĭ tehnicĭ*.

Aici-ĭ tare *specialistul romîn*. Și mare deosebire e între el și învățații depe la 1866. Ce e drept, mare progres am făcut de atuncĭ încoace din acest punct de vedere. Nu e vorbă, și pe atuncĭ eraŭ uniĭ învățațĭ foarte ignoranțĭ, care citaŭ cărțĭ multe și voïaŭ să-șĭ dea aere că știŭ carte multă. Eĭ, dar ce are a face! Se vedea cît de colo. Era o învățătură cusută cu ață albă, cum se zice. Specialistul romîn de astăzĭ e altceva! Ia gîndiți-vă la chipul cum scria V. A. Ureche. Cita talmeș balmeș scriitori anticĭ și din veacul de mijloc pentru științe moderne, nu cunoștea termeniĭ tehnicĭ, se încurca cu dînșiĭ, vorbïa tot de Spanioli și era așa de simplu încît să lese pe lector să priceapă că autorul nu cunoaște din limbile romanice decît spaniolește și o leacă de franțuzește, nu era în curent cu noutățile, nu cetïa reviste de recensiĭ. Istalalt de astăzĭ e altceva. ‚Îmĭ pare răŭ, zice, de pildă, că în momentul cînd eraŭ aceste rîndurĭ sub presă, am căpătat de abïa cartea D-luĭ Lundell, Det svenska landsmalsalfabetet, nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmal, despre care de o cam dată numaĭ atîta pot spune, în urma uneĭ repede lecturĭ, că e o lucrare excelentă.' Eĭ, eĭ, nu numaĭ că știe limba suedeză, dar poate încă cetĭ și repede! Cată-țĭ treaba! Îl vezĭ pe acest... individ? Știe puțin franțuzește, aproape de fel nemțește, limbile greacă și latină, pe care le învățase puțin în liceŭ, le-a uitat azĭ complect, așa că-șĭ bat joc de el la examene de capacitate candidațiĭ. Atîta știe, are însă *meșteșug*, cunoaște *chipul* cum vorbesc învățații, căcĭ într-adevăr învățații, cînd primesc o carte tocmaĭ în momentul cînd aŭ o lucrare a lor sub presă, așa fac, o citesc—chïar o citesc—repede și o pomenesc pe scurt. Ista, al nostru, n-a cetit, dar așa vorbește că pare că ar fi cetit: *de formă* a cetit. Orĭ, dupăce spune cîteva nimicurĭ într-un paragraf, la sfîrșitul paragrafuluĭ regulat înșiră 10—15 nume de autorĭ, pe care chipurile ĭ-ar fi consultat pentru materiea paragrafuluĭ, și cînd ĭ-aĭ număra pe toțĭ autoriĭ astfel citațĭ aĭ găsi vreo cîteva sute. Mult a maĭ cetit, veĭ zice! Ba n-a cetit nimic. Decît așa e obiceïul la uniĭ învățațĭ (căcĭ la alțĭ învățațĭ obiceïul e altul). Și e un obiceïŭ comod, căcĭ dacă citezĭ pe fiecare autor la locul pentru care-l citezĭ, maĭ lesne te poate controla lectorul curios, pecînd controlul e cu mult maĭ greŭ atuncĭ cînd 10—15 nume sînt la un loc citate pentru toate chestiile din paragraf. E un obiceïŭ la modă, comod însă numaĭ pentru specialistul romîn, căcĭ specialistul străin, acela chïar a cetit cărțile citate la sfîrșitul paragrafuluĭ. Eĭ, unde cunoștea V. A. Ureche asemenea meșteșugurĭ? Pe vremea aceïa era un om, Timoteïŭ Cipariu, și omul cela și zi și noapte era numaĭ cu cartea în mînă, și cînd dormïa, dormïa pe scaunul dela masa de lucru. Știa multe limbĭ, atîtea cîte toțĭ specialiștiĭ romînĭ de astăzĭ la un loc luațĭ nu știŭ, și cetise toțĭ scriitoriĭ romînĭ din sec. XVI și XVII din scoarță în scoarță, și un mic rezumat din această muncă de eroŭ a publicat într-o capo d'opera ‚*Principiĭ de limbă și de scriptură*.' Dar de giaba, n-avea forma, șicul, moda, maniera, sistema, metoda—goale, căcĭ nu voise să și le procure, căcĭ dacă ar fi voit, un om ca el ar fi devenit perfect specialist romîn într-o noapte. Dar alergarea după forma goală, după modă, șic, manieră, era atuncĭ în toïŭ la Iașĭ, și unul din metoadele științiĭ moderne este și acela al tendințiĭ de a fi în curent cu știința până în cele maĭ recente manifestărĭ ale sale, voïŭ să zic până la cele maĭ recente scrierĭ asupra chestieĭ: învățatul de astăzĭ citește toate noutățile. Cipariu nu voïa să știe de aceasta. Și pe vremea aceïa era în vogă o lucrare (astăzĭ complect răsuflată și care chïar dela capul locului n-a avut cea mare valoare) a luĭ Max Müller, *Lectures on the science of language*. Și leader-ul formeĭ goale îl acuza pe Cipariu că nu e în curent cu știința și că n-a cetit pe Max Müller. ‚Habar n-am cine-ĭ acela, a răspuns Cipariu, și nicĭ nu vreaŭ să știŭ cine-ĭ'. Halal să-țĭ fie, Cipariu, D-zeŭ să-țĭ hodinească sufletul cu drepțiĭ! Aĭ fost un mare om! Eĭ, astăzĭ leader-ul poate să fie mulțămit. De orice poțĭ acuza pe specialistul romîn, daĭ de aceïa că n-ar fi în curent cu știința, ferit-o d-zeŭ. Ba el e în așa mare curent cu știința, că și-a hotărît chïar ca principïu că tot ce e noŭ e bun și tot ce e vechïŭ e răŭ, în justă proporție. De pildă, iaca o *gramatică latinească*, a luĭ Kühner. S-a maĭ publicat alta după dînsa? Nu. Apoĭ atuncĭ e bună. Cum s-a maĭ publica încă o gramatică, a luĭ Kühner începe să fie rea, și bïetul Kühner îșĭ pierde din valoare, până ce ajunge să inspire specialistuluĭ romîn chïar groază. Numaĭ să te încercĭ să facĭ acestuĭ învățat o întîmpinare, că îndată-țĭ răspunde: «Se cunoaște că Dl. X. n-a cetit pe Conhlaconhla!» Cine e acesta? Un autor care a apărut astă-noapte. Cum nu l-aĭ cetit D-ta, așa nu l-a cetit nicĭ el, nu-ĭ vorbă, dar așa e că țĭ-a tăĭat apa de la moară? Am făcut dela 1866 încoace marĭ progrese!

2\. Sub această formă corectă, copiată întocmaĭ după forma științiĭ moderne se ascunde la Tiktin lipsă de cuprins al opereĭ și lipsă de cultură a autoruluĭ. Exact aceste două lucrurĭ caracterizează însă pe specialistul romîn. Am probat aceasta cu privire la un specimen de specialist romîn în *Omagiu luĭ Tit Maiorescu*, pag. 91 sqq. Aicĭ voïŭ da alte două exemple, care, sper, vor fi tot atît de convingătoare.

În Zeitschrift für roman. Philologie XXVIII 326 Radu I. Sbiera publică un studïu asupra vocalelor romîneștĭ *ă* și *î*, asupra articulațieĭ cărora există două teoriĭ, una a mea, făcută cunoscută întîĭaș dată în Principiĭ 16, apoĭ în Gramatică 5, și alta a luĭ Weigand, făcută cunoscută în Olymp 21, Aromunen II XV,

III-er Jahresbericht 207. Weigand susține că ă, î sînt tot felu| de vocale (a, e, i, o, u) pronunțate cu larinxul lăsat în jos. Eu susțin că ă și î sînt cel dintîiu o și cel de al doilea u nerotunzite, adecă la ă limba are poziția dela o, iar buzele sînt neutre, la î limba are poziția luĭ u, iar buzele sînt neutre. Nenumărat| experiențe, pe care le-am făcut la cursul meŭ de fisiologia su-netelor cu instrumente foarte precize și totodată foarte simpl| m-aŭ convins, și cred că aŭ convins și pe ascultătoriĭ meĭ, 1) c| la ă, î larinxul nu se lasă maĭ jos decît la a, e, i, o, u, ă, â, și 2) că la ă, î principalul este să țiĭ limba în poziția luĭ o, u și să nu rotunzeștĭ buzele, în cele acestor din urmă poțĭ să le dai orice poziție posibilă, poțĭ să cașiĭ gura maĭ puțin orĭ maĭ tare (până la căscat), poțĭ să apropiĭ buzele maĭ mult orĭ maĭ puțin una de alta, poțĭ să îndepărtezĭ colțurile gurii până la extrem unul de altul, poțĭ să te strîmbĭ, dînd o falcă într-o parte și o falcă în altă parte. Perfect egal, pe ă, î poțĭ să le producĭ, nu-maĭ să țiĭ limba în poziția luĭ o pentru ă orĭ u pentru î. Lec-torul poate singur face experiența, e cel maĭ simplu lucru. Ce spune Radu I. Sbiera? Nimic, însă iată cum. Maĭ întîiu găsește ocazia să citeze pe următoriĭ autorĭ: Tiktin, Körting, Weigand, Meyer-Lübke, Miklosich, Mangiuca, Hasdeu, Diez, Manliu, Ci-pariu, Thausing, Sievers, Trautmann, Brücke, Winteler, Apostol Philippide, Max Müller, Lepsius, Techmer, Melville Bell, Sweet, Storm, Hellwag, Laurian (și mi se pare că am scăpat vreo cîți va din vedere), apoĭ dă tonurile propriĭ ale vocalelor după Traut-mann (Da de ce nu după Rousselot orĭ după Scripture? Așa e, D-le Sbiera, că nu eștĭ în curent cu știința, fac și eŭ ca cela ?). Iar la urmă nĭ spune că ă, î sînt cel întîiu o și cel de al doilea u, cum spun eŭ, însă nu cu buzele neutre, cĭ cu buzele în poziția luĭ e, i. O singură experiență n-a făcut D. Sbiera, o experiență pe care poate s-o facă oricine fără să fi cetit(?) atîția foneticĭ, și care prețuește maĭ mult decît toată această erudiție de titlurĭ ale unor scrierĭ necetite. Această experiență, pe care rog pe lector să o facă, este aceia că să pronunțe pe ă, î căscînd tare, ca atuncĭ cînd cade cineva de somn (ceia ce se întîmpla tocmaĭ foarte des). Orĭ, această poziție a guriĭ și a buzelor în special din timpul căscatuluĭ nu este de fel acea dela e, i, căcĭ la e, i limba posterioară se apropie de partea anterioară a ceruluĭ guriĭ și în această poziție este imposibil căscatul. Rog pe lector să facă experiența, e foarte simplă. Da, dar oricît de simplă e, este foarte grea pentru savantul romîn. Să citeze nume propriĭ, vrute și nevrute, ca să ne sparie, aceasta poate. Dar ca să învețe ceva, aceasta niciodată!

La baza limbilor romanice vocalele i și u scurte accentuate latineștĭ aŭ suferit următoarea schimbare: i (i scurt, care era tot odată și deschis) s-a prefăcut în é (é închis), și u (u scurt, care era tot odată și deschis) s-a prefăcut în ó (ó închis). A-ceastă schimbare însă n-a avut loc cu aceiaș consecvență în toate limbile și pentru ambele sunete. Anume, dintre cele două sunete

acel care a suferit schimbarea maĭ mult este i accentuat, căcĭ toate limbile romanice, afară de dialectele din Sardinia, prezintă cu cea maĭ mare consecvență în loc de i accentuat latin un é; u accentuat din contra se găsește păstrat nu numaĭ în dialectele din Sardinia, dar și în unele cuvinte din limba romînă (dacă nu cumva pe ici pe colea chiar și în alte limbĭ romanice). Raportul dintre locurile unde schimbarea a avut loc în romînește și între acele unde ea n-a avut loc se poate vede din următoarele tablourĭ.

1. u accentuat neprefăcut în ó: *ascult—ausculto, asupra—su-pra, ciuc, ciurcă—κύκλος, ciutură—κύτος, cruce—crux, cuc—cucus, dulce—dulcis, fug—fugio, fulger—fulgur, furcă—furca, gură—gula, iuo—ubi, jug—jugum, lucru—lucrum, lup—lupus, lupt—luc-tor, lut—lutum, muc—mucus, mulg—mulgeo, mult—multus, muscă—musca, must—mustum, nuc—nucus, număr—numerus, puiŭ—pullens, pulbere—pulvis, pulpă—pulpa, pumn—pugnus, puț—pu-teus, rug—rubus, saramură—muria, sătul—satullus, scurt—curtus, scutur—excutulo, spurc—spurco, sturz—turdus, sufer—suffero, suflu—sufflo, surd—surdus, turb—turbo, tusă—tussis, umăr—humerus, urs—ursus, vulpe—vulpes, vultur—vultur.*

2. u accentuat prefăcut în ó: *cioc—κόκκος, cot—cubitus, doi—duo,* mr. *gione—juvenis, moare—muria, noră—nurus, ploae—pluvia, ploăă—pluit, roib—rubeus, roibă—rubia* (garance, Br.), *sŏŭ—*soŭ, suus, tŏŭ—*toŭ, tuus, toamnă—autumnus*

3. Locurĭ îndoioase, pentrucă actualul ú a putut proveni dintr-un ó, deoarece în romînește ó+n și ó+m+consonantă alta afară de n se prefac în ú: *ajung—jungo, atuncĭ—tunc, cimbru > *cumbru, θύμβρον, cuiŭ—cuneus, fund—fundus, împung—pungo, june* (cf. mr. *gione*)—*juvenis, junghiŭ—jugulum, luntre—lunter, pătrund—pertundo, plumb—plumbum, porumb—palumbes, trunchiŭ—trunculus, umbră—umbra, undă—unda, unde—unde, ung—ungo, unghie—ungula.* Apoĭ *poașcă,* care orĭ e totuna cu mr. *pusca*—lat. *pusca,* orĭ e—lat. *posca; bută,* care orĭ e totuna cu *bute,* cu care ar forma un dublet—βότις, orĭ poate e, împreună cu *bute,* vreun împrumut maĭ tîrziŭ din limbile romanice.

Acestea sînt fapte cunoscute și elementare, chiar pentru un student începător, dar încă pentru un profesor. Pentru romî-nește le-aŭ făcut cunoscute Diez în Grammatik, Tiktin în Zeit-schrift für roman. Philologie, dar maĭ ales Miklosich în Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Cu toate acestea Sextil Pușcariu într-o cercetare etimologică asupra cuvîntuluĭ *toamnă,* pe care a publicat-o în Zeitschrift für romanische Philologie XXVIII 688, nĭ spune că „*după cum se știe,* în romînește *ŭ tot-deauna* s-a păstrat ca *u.*" Cum? *Dupăcum se știe?* Acest lucru ar fi meritat luĭ Sextil Pușcariu o bilă neagră la un examen de facultate, și Sextil Pușcariu e încă doctor, ba chiar profesor. Dar toate lucrurile aŭ o explicare, și iaca ce s-a întîmplat. A treia ediție a gramaticiĭ luĭ Diez, ca să iaŭ pe una maĭ cunos-cută, e din 1869; Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dia-lekte ale luĭ Miklosich sînt din 1881—1883; Vokalismus des Ru-

mänischen al lui Tiktin este din 1886—1888; gramatica lui
Meyer-Lübke, dedicată lui Gaston Paris și lui Adolf Tobler, cela
ce, fie zis în parenteză, e încă o garanție că trebue să fie foarte
bună, e din anii 1890—1899. După socotelile specialistului ro-
min, făcute mai sus cunoscute, ordinea de bunătate este, deci,
următoarea: gramatica lui Meyer-Lübke, fiindcă e cea mai nouă,
e foarte bună; Vokalismus al lui Tiktin, fiindcă e cu un grad
mai vechiŭ decît gramatica lui Meyer-Lübke, este bunișor; Bei-
träge ale lui Miklosich sînt proaste (Săracul Miklosich!); grama-
tica lui Diez e complect răsuflată, așa că e chiar rușine să pue
mîna specialistul romîn pe dînsa. Și acum iaca ce s-a mai în-
tîmplat. Meyer-Lübke, pe a căruĭ gramatică numai specialistul
romîn a răsfoit-o, a făcut din punct de vidére al vocalizmului
limbilor romanice următoarea schimbare față de cele spuse de
Diez. Acest din urmă anume admitea că nu totdeauna *ị* accentuat
s-a prefăcut în *é* și nu totdeauna *ụ* accentuat s-a prefăcut în *ó*.
Meyer-Lübke din contra susține că totdeauna *ị* accentuat s-a pre
făcut în *é* și explică în diferite chipuri excepțiile aparente; și că
totdeauna *ụ* accentuat s-a prefăcut în *ó* la celelalte limbi romanice
afară de limba romînă, unde totdeauna *ụ* accentuat ar fi ră-
mas neschimbat. Excepțiile pentru *u* la celelalte limbi roma-
nice (unde adecă *ụ* accentuat s-ar păre că a rămas neschim-
bat) le explică el cum poate. Excepțiile din limba romînă
însă (unde adecă *ụ* accentuat apare prefăcut în *ó*) a uitat
(ori n-a știut) să le înșire și să le explice, ci le pomenește numai
incidental, pe unele ca provocate de labiala următoare (§ 130), pe
altele ca obscure (§ 146). Și ceiace Meyer-Lübke a uitat, Sextil Pușcariu
a crezut că nu există de fel, și, deci, cînd a dat din întîmplare
peste *toamnă* > *autŭmnus*, a rămas uimit, căci 'după cum se
știe etc...'! și a căutat îndată să explice lucrul printr-o teorie:
toamnă nu e = *autumnus*, ci **autumnia*, de unde a eșit întîiŭ
**atuŭmna*, și apoi **atoĭmna*, și apoi **atomna*, căci, pe semne, în
romînește *ŭi* se preface în *óĭ* și *óĭ* în *ó*! Prin tinerețea D-lui Hasdeu
nu se aflaŭ legile alunecării sunetuluĭ mai cu puțină băgare de
samă. Am făcut mari progrese dela 1866 încoace!

Cum că fisiologiea sunetelor este copilul dezmierdat al filo-
logilor, care îi dă de gol puțina pregătire înainte de a se avin-
tura în istoriea limbilor, este lucru foarte cunoscut. Dupăcum un
copil răŭ crescut, măcar că va fi îmbrăcat în mătasă și impo-
dobit cu tot felĭul de cordele, dă de gol prin vorbe urîte defec-
tele morale ale părinților, tot astfel fisiologiea sunetelor desco-
pere, din mijlocul a tot felĭul de paradă de erudiție, lipsurile de
cultură ale filologilor. Toți vorbesc de dînsa, toți jonglează cu
termini tehnici dintr-însa, dar numai puțini o cunosc atîta cît
trebue pentru a-și asigura o bază solidă în discuții limbistice.
Și fisiologiea sunetelor este într-adevăr temeliea oricăruĭ studiŭ
asupra limbilor, așa dupăcum aritmetica este temeliea matema-
ticiĭ. În privința aceasta specialistul romîn se poate lăuda că
are colegi și în străinătate. Să daŭ un exemplu. W. Meyer-
Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, I, Leipzig, 1890:

'*r*, *ts*, *dz*, sînt sunete *guturale* și *palatale*' pag. 63; —'*l*, *u*, *z* sînt sunete *velare*' pag. 78; —'*a* nazal se disimilează în *ă*' pag. 106; —'*cină*, *cine*, *mine*, *vinde*, *sînge*, *limbă*, *strînge*, *însu* sînt *proparoxytona*' pag. 108; —'*diftongii sînt legături de două vocale care (vocale) aŭ aceĭaș tărie de accent*' pag. 112; —'*ng*, *ni* sînt n + sunet *palatal*' pag. 135; —'în *dātus* *ā* se lungește în *a* și cu toate acestea devine *deschis*, iar în *dāt* *ă* rămîne scurt și cu toate acestea devine *închis*' pag. 193; —'*tonlos* = *unbetont* [*afon* = *neaccentuat*]' pag. 200; '*k*, *g* în *facie*, *cane*, *granum* sînt *palatale*' pag. 205; —'în prefacerea lui *panis* în francezul *pẽ* influința lui *n* s-a manifestat prin aceĭa că a reținut pe *a* în treapta sa de mai înainte (auf einer früheren Stufe)' pag. 215; —'prefacerea lui *arbore* în genuezul *erbore*, a lui *barba* în corsicanul *berba*, este o *Brechung*' pag. 221; —'în *tro*, *cro*, *pro*, *mno*, *lno*, *tmo* avem o legătură de *consonant* + *sonant* + *vocală*' pag. 251; —'în *erm* *r* este *sonant* și formează cu *e* precedent un diftong analog diftongului *ei* din *teĭi*' pag. 251; —'în *tryér* avem o legătură de *consonant* + *sonant* + *sonant* + *vocal*. Primul *sonant* se leagă cu *consonantul*, în urma căreĭ operații al doilea *sonant trebue* să se prefacă în *vocală*, așa că din *tryer* rezultă *tri-y-er*' pag 308. Meyer-Lübke se joacă cu vorbele. El face fonetică așa cum aș face eŭ chimie cînd aș zice: 'Dacă punem în contact *fier* cu *lut*, cu *piatră acră* și cu *țipirig*, avem o combinație de *metal* + *gneis* + *gneis* + *schist*, în care primul *gneis* se preface în *cristalin*, astfel încît al doilea gneis *trebue* să devină *metaloid*, iar rezultatul este ori o *sare alcalină* ori, poate, *piatra filosofală*'. Cu toate acestea, dacă nu cercetăm lucrul cu amănunțime, ci-l privim așa mai pe departe, nu putem tăgădui lui Meyer Lübke o lectură foarte superficială a manualului lui Sievers, singurul tratat de fonetică pe care specialistul străin se crede obligat de a-l răsfoi. Pe acest manual profesorul neamț l-a răsfoit, dar nu l-a priceput, pentrucă fisiologiea sunetelor nu se învață așa, ca un roman, răsfoind-o. Altfel stă lucrul la specialistul romîn. Acesta cunoaște pe Sievers numai din auzite, iar dacă vrea să facă paradă de erudiție învață pe de rost numele tuturor foneticilor (vezi începutul acestui paragraf și IV, 3), dar de răsfoit, n-a răsfoit nici macar pe Sievers, și știința lui în fonetică se reduce la zero. Sînt în oricare știință lucruri mai ușoare și lucruri mai grele. Cel care răsfoește o carte de știință pricepe pe cele dintîiŭ și nu pricepe pe cele de al doilea. Cel care nici macar n-o răsfoește, firește că nu pricepe nimic. Profesorul neamț se încurcă cu *sonant*, *consonant*, *fonic*, *afon*, *gutural*, *palatal*, *velar*, *Brechung*, nu-și dă socoteală că este imposibil ca un sunet *lungit* să devină mai *deschis* decît un sunet rămas *scurt*; însă tot știe ce vrea să zică *închis*, *deschis*, poate deosebi o *explozivă* de o *spirantă*, și pricepe că, dacă prin schimbarea spontanee a sunetelor cele *închise* sînt *lungi* și cele *deschise* sînt *scurte*, este imposibil ca să existe excepții de așa fel încît sunetul să fie *închis* și *scurt*. Astfel cel care a frunzărit o mineralogie și o chi-

mie se încurcă cu *gneis* și cu *sare alcalină*, dar tot macar știe ce e un *metal*, orĭ cel care a frunzărit o aritmetică nu pricepe *extragerea rădăcinilor*, dar știe sigur că, dacă *două + două fac patru*, este cu neputință ca într-un caz oarecare, unde i-ar conveni luĭ, *două + două să facă treĭ*. La specialistul romîn nicĭ atîta cunoștință nu se găsește. Una din cunoștințile elementare date de fisiologiea sunetelor, asămănătoare cu adunarea din aritmetică, este că unele (dintre multe altele) sunete se produc prin *pleznitur*ĭ, iar altele prin *frecăturĭ*, că adecă la unele aerul expirator sfarmă cu plesnitură un obstacol format de organele vocale, iar la altele aerul expirator se freacă printre organele vocale. Cele dintîiŭ se numesc *explozive*, cele de al doilea se numesc *spirante*. Una din explozive este *k*. Această explozivă se formează prin sfărmarea decătră aerul expirator al unuĭ obstacol format de partea posterioară a limbiĭ alipită de palatul moale orĭ de palatul tare. Cînd *k* se formează la palatul moale, se însemnă de foneticĭ cu *k*; cînd se formează la palatul tare, se însemnă de foneticĭ cu *k̑*. Cel dintîiŭ se găsește, de pildă, în cuvîntul romînesc *cap* (*kap*), cel de al doilea se găsește, de pildă, în cuvîntul romînesc *chip* (*k̑ip*). Și copilul, cînd începe întîiŭ să învețe a ceti, pronunță aceste două sunete foarte lămurit și-șĭ dă socoteală că cel dintîiŭ *plesnește: k-a-p kap, k̑-i-p k̑ip!* Altceva cu totul o spirantă. Iaca spiranta omorgană a luĭ *k* este *h* în *ham*, de pildă, și spiranta omorgană a luĭ *k̑* este *h̑* în *h̑irurg*, de pildă. Și copilul, cînd începe întîiŭ să învețe a ceti, pronunță aceste două sunete foarte lămurit și-șĭ dă socoteală că cel dintîiŭ *se h̑irîește: h-a-m ham, h̑-i-r-u-r-g h̑irurg!* Da, și copilul pricepe. Numaĭ specialistul romîn nu; căcĭ iată ce ni spune Dl. Sextil Pușcariu în Lateinisches *ti* und *ki* im Rumänischen, Leipzig, 1904, pag. 175 (extras din X! Iahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig): «Sunetul *exploziv* k se preface în sunetul *spirant k̑*.» Va fi o greșeală de tipar, va zice lectorul. Nu, căcĭ tocmaĭ autorul pune mare bază pe acest fapt, cum că adecă *k̑* ar fi o spirantă, pentru a explica într-un chip oarecare *ingenios* prefacerea luĭ *ki* latinesc în africata *tšĭ*, iar recensentul din Zeitschrift für romanische Philologie XXX 622 se întreabă cu oarecare sfială (vezĭ că nicĭ el nu e tocmaĭ sigur): «este *k̑* în adevăr o spirantă? vezĭ Sievers [Nelipsitul Sievers!].» — Altă cunoștință elementară dată de fisiologiea sunetelor, asămănătoare cu scăderea din aritmetică, este că vocalele sînt unele maĭ *închise* și altele maĭ *deschise*, dupăcum limba se apropie *maĭ mult* orĭ *maĭ puțin* de ceriul guriĭ: cu cît la o vocală limba se apropie maĭ mult de ceriul guriĭ, cu atît e maĭ închisă, cu cît la o vocală limba se îndepărtează maĭ mult de ceriul guriĭ, cu atît e maĭ deschisă. Lucru clar. Și un copil, cînd începe să învețe limba franceză și află întîiŭ că în această limbă este un *e* fermé și un *e* ouvert și pronunță pe cel dintîiŭ într-un cuvînt ca aim*é* și pe cel de al doilea într-un cuvînt ca m*è*re, îșĭ dă bine socoteală că la cel dintîiŭ stă maĭ aproape limba de ceriul guriĭ decît la cel de al doilea. Da, și copilul pricepe. Numaĭ specialistul romîn nu; căcĭ iată ce ni spune Dl. Sextil Pușcariu în Studiĭ istroromîne, Analele Academieĭ Romîne ser. II, tom. XXVIII, pag. 119: «*ą* pentru *a* accentuat are sunetul unuĭ *a* foarte deschis spre *o*, așa cum pronunță Unguriĭ pe *a* în *nap, hat*.» Vra să zică, dacă apropiĭ articulațiea luĭ *a* de a luĭ *o*, adecă dacă ridicĭ limba puțin în sus, capețĭ un *a* deschis? Iar *a* cel la care limba nu se ridică defeliŭ în sus, ci se trage numaĭ puțin îndărăt, acela e un *a* închis? Va fi o greșeală de tipar, va zice lectorul indulgent. Ba nu, căcĭ iată ce socoteală și-a făcut Dl. Pușcariu: dacă țiĭ limba neridicată în sus defeliŭ și lipită de partea inferioară a guriĭ, atuncĭ aĭ un *a lipit, închis*, firește, iar dacă dezlipeștĭ limba de partea inferioară a guriĭ și o ridicĭ puțin în sus, atuncĭ aĭ un *a dezlipit, deschis*, firește. — Altă cunoștință elementară dată de fisiologiea sunetelor, asămănătoare cu înmulțirea din aritmetică, este că, dacă prin schimbarea spontanee a sunetelor cele *închise* sînt lungĭ și cele deschise sînt *scurte*, este imposibil ca să existe excepțiĭ de așa feliŭ încît sunetul să fie închis și scurt. De pildă, în limba latină *toate* vocalele închise eraŭ lungĭ și *toate* vocalele deschise eraŭ scurte. A admite că s-a putut întîmpla ca să fie și o vocală *scurtă închisă* este tot una cu a admite că s-ar pute întîmpla ca doĭ + doĭ să dea cîteodată și treĭ. Cu toate acestea Dl. Sextil Pușcariu în Convorbirĭ literare 1905 pag. 53, ca să poată deriva cuvîntul bănățean *lis* alb din latinul **lissus*, admite că în acest cuvînt latin «era un *i* închis, dar scurt.» Nicĭ pe vremea, cînd îșĭ publica Dl. Hasdeu Ialetica (vezĭ IV, 3), nu-șĭ bătea specialistul romîn maĭ mult joc de fisiologiea sunetelor. Am făcut marĭ progrese dela 1860 încoace!

3. Al treilea caracter principal al dicționaruluĭ luĭ Tiktin constă în silințele pe care și le dă autorul de a se arăta maĭ învățat decît este împrumutînd dela alțiĭ fără să mărturisească împrumutul. Cumcă acest caracter este unul din cele specifice ale specialistuluĭ romîn, am probat în de ajuns maĭ sus (II, 10 fine). Aicĭ am o observație de făcut. Savantul romîn oglindește societatea romînească. Cum e Turcul, și pistolul. Cum e țara, și savantul. Ceĭ care vor să cerceteze maĭ cu amănunțime faptul pot ceti cele spuse de mine în Principiĭ 272 sqq. asupra *stihuluĭ*. Furătura e o boală endemică la noĭ, așa ca frigurile galbene în Brazilia. Maĭ mult saŭ maĭ puțin fiecare a furat orĭ fură orĭ are să fure. Rușinea e numaĭ de partea celuĭ prost care se lasă a fi prins, și pedeapsa e numaĭ pentru cel mic care a furat o bucată de pîne. Cel care a furat mult și cu meșteșug e arătat ca un eroŭ și dat de părințĭ ca model copiilor: „Ei, dragul tateĭ, ia așa se trăește în lumea asta. Dreptul umblă cu capul spart. Dacă umblĭ cu mierea, linge-țĭ degetele. Cine poate oase roade, cine nu nicĭ carne moale. Cutare a furat? Bine a făcut! Ce? Să umble cu crucea în sîn ca mine și să tragă pe dracul de coadă? Ba să te lingușeștĭ și să furĭ. Numaĭ așa poțĭ trăi bine în țara

aceasta'. Aceste sfaturi, dacă nu se găsesc totdeauna pe buze, dar se găsesc totdeauna în mintea părinților de familie. Și, ca să arăt că furatul nu e considerat ca o rușine, voiŭ povesti următorul fapt. Odată, într-un loc oarecare, unde fusese între altele vorba de faptul că eŭ citez pe Tiktin în dicționarul meŭ oridecîteori împrumut ceva dela dînsul,—ceia ce pentru specialistul romîn, care e totdeauna mare naționalist și mare patriot, e în special rușinos, deoarece Tiktin este Evreŭ—un vechiŭ cunoscut al meŭ (Nomina odiosa), care de altfel n-a furat în viața lui nimic, decît doar prin vreo carte ceva depe undeva, cum e obiceiul, mi-a dat sfatul următor: «la citațiile din Tiktin, dar nu cita pe Tiktin». Și știți cum mi-a dat sfatul acesta? Așa, cu sînge rece, ca ceva foarte natural, ca cum mi-ar fi spus: «Ia poftim o țigaretă.» Eŭ m-am gîndit numai atunci: «Tare mici mai sînt oamenii cei mari, cînd îi cunoști de aproape!»

IV

Pănă cînd a ajuns specialistul romîn în starea lui actuală, a trecut o bucată de vreme. Dar mai înainte de a discuta lucrul mai departe să punem o întrebare. Oare toți savanții romîni, de orice specie vor fi ei, prezintă caracterele văzute mai sus, adecă sînt și medicii, zoologii, jurisconsulții, fizicianii, matematicii, etc. romîni la aceiaș înălțime intelectuală și morală, ca și filologii, sînt și ei bogați în titluri de cărți, săraci la știință, etc? Eŭ sînt sigur că da. Ar fi absurd ca numai o breaslă de oameni să prezinte anumite caractere și să reflecteze o anumită societate, iar celelalte bresle nu. Cum e filologul, așa e și medicul, și fizicianul și jurisconsultul, și matematicul... Eŭ mă mărginesc însă, firește, la studiarea acelei bresle din care am onoarea să fac parte și, reluind vorbele de mai sus, zic că, pănă cînd a ajuns specialistul romîn în starea lui actuală, a trecut prin trei faze.

1. Faza întîia e reprezentată prin oameni ca Laurian, Papiu Ilarian, Cipariu, Asachi, Săulescu, Cogălniceanu, Pumnul. Aceștia aŭ fost oameni, unii mai învățați, alții mai puțin învățați, unii mai inteligenți, alții mai puțin inteligenți, însă toți *voiaŭ sincer să știe*, doriaŭ să capete cunoștințe nu pentru a spăria pe alții, ci pentru hatîrul cunoștințelor acelora înseș. Iar acele cunoștințe, multe puține, cîte le-aŭ putut căpăta, le-aŭ căpătat cu mijloace drepte, muncind cît aŭ putut munci, și n-aŭ devenit niște savanți ca cei din Franța ori din Germania nu din cauza lipsei de iubire pentru știință, ci din cauza lipsei de putere. Dacă pe lîngă iubirea de știință i-a împins la muncă intelectuală și vreun alt motiv, apoi acela a fost patriotizmul, din cauza căruia aŭ văzut de multe ori lucrurile altfel decît cum le-ar fi văzut, dacă n-ar fi fost preveniți. Niciodată însă acești oameni nu s-aŭ gîndit să capete cu știința glorie, niciodată niciunuia din ei nu i-a trecut prin cap că ar fi geniu. Eraŭ convinși că natura nu face salturi, vedeaŭ în activitatea lor un *început*, pe care sperau că-l vor continua generațiile viitoare. Sinceritatea, cea atît de trebuitoare pentru aflarea adevărului, o aveaŭ în cel mai mare grad. Dacă ar fi avut la aceiaș înălțime și cealaltă putere, ar fi produs în adevăr niște lucruri minunate. Dar chiar așa, lucrările lor nu și-aŭ perdut încă valoarea și unele din ele nu-și vor perde valoarea niciodată. Orice lexicograf va consulta, adesea cu profit, *glosarul* lui Laurian. Orice istoric politic va consulta *tesaurul* lui Papiu Ilarian, care e o lectură interesantă chiar și pentru cei care nu sînt de breasla lor istorici politici. Serviciile pe care le-aŭ făcut culturii romînești, și pe care le vor face de acum înainte, *letopisețele* publicate de Cogălniceanu sînt necalculabile. Gramatica lui Pumnul ar merita chiar astăzi să fie învățată în școlile romînești mai mult decît orice gramatică aprobată de ministerul de instrucție, a fost apoi mai pănă dăunăzi unica gramatică, din care un străin putea învăța ceva romînește; iar *lepturariul* lui este indispensabil istoricului literar, căci cuprinde numeroase și mari bucăți din tot felul de scriitori romîni din prima jumătate a secolului XIX, ale căror opere astăzi ori sînt perdute ori există numai în colecții rari, ca cele ale Academiei romîne.

2. Aceste începuturi aŭ fost niște începuturi solide, comparabile cu acele care pe terenul activității politice se făceaŭ prin secularizarea averilor mănăstirești și împroprietărirea țăranilor. Dacă am fi avut noi Romînii noroc să nu pierdem terenul de sub picioare și să mergem încet încet pe urma părinților noștri, astăzi alt aspect ar ave și bogăția materială a țării și bogăția ei intelectuală. Din nefericire am perdut cumpătul. Și aŭ apărut atunci, ca o ciumă, geniile și talentele.

Era imposibil ca să nu se nască în mintea omului cu oarecare cultură comparația între operele Laurianilor, Ciparilor, etc., de o parte, și între operele savanților europeni contemporani pe de altă parte. Ce deosebire între Cipariu și între Schleicher, ce deosebire între Pumnul și între Grimm, între tesaurul lui Papiu Ilarian și Monumenta Germaniae historica! își zicea oricare tînăr venit de la vreo universitate germană ori franceză. Da, negreșit, decît așa merg lucrurile în lumea aceasta, treptat. Dar tînărul n-avea răbdare, căci se nemerise pentru nenorocirea culturii romînești, ca tinerii în stare de a învăța carte mai multă și în stare de a se duce pela universități străine să fie tot oameni fără răbdare. Și apoi tot uitîndu-se la specimenele franceze și germane, nerăbdătorii tineri, care se nemerise pentru nenorocirea culturii romîne să fie și cam seci, aŭ fost ademeniți mai mult de gloriea provenită prin știință decît de știința însăș și aŭ fost mușcați la inimă de șarpele gloriei. Ei, ce bine ar fi să-mi zică lumea: „Măi, ce învățat, ce învățat! Se poate compara cu Scaliger, ba chiar îl întrece". Iar cine ar vede un așa mare savant răsărit deodată, fără tranziție, într-o țară care pănă dăunăzi trăise în veacul de mijloc, va recunoaște negreșit că

acel savant trebue să fie un geniu. Și așa gîndiaŭ nenorociții tineri, nepregătiți nicĭ ca minte nicĭ ca școală, cu ochiĭ fixați asupra infoliilor Scaligerilor. De aicĭ pănă la nebunie nu era decit un pas. N-aŭ înebunit de legat, nu e vorbă, dar aŭ devenit grandomanĭ. Și aŭ început atuncĭ să răsară talentele și geniile ca ciupercele.

Tipul este V. A. Ureche. Era un om doborît de iubirea științiĭ și perdut în cărți, cu buzunările pline de documente, în corespondență cu toțĭ savanțiĭ, membru al tuturor societăților docte, răsplătit pentru meritele sale cu toate cavaleriile din țară și din străinătate, împodobit cu toate darurile: poet, istoric, autor a sute de volume în maĭ multe seriĭ cu titlurĭ ca acestea: V. A. Ureche, Opere complecte, seria I, tom. I, vol. I, partea I, fascicula I, care din fericire aŭ rămas nepublicate, în sfîrșit celebrul Ureche, genialul Ureche, cel care a cetit un car de *codice* și o haraba de documente pentru a face o ediție, în aparență critică, în realitate nulă, a cronicii luĭ Miron Costin, cel care a publicat o istorie a literaturiĭ romîneștĭ, unde importante sînt numaĭ niște facsimile de iscălitu̦rĭ, cel care a publicat istoriea Romînilor în zecĭ de volume, unde nu se găsesc decît documente, cel care în sfîrșit scria cărțĭ ale căror titlurĭ și conținuturĭ se potriviaŭ ca nuca în părete și care cît de colo se vedea că are numaĭ pretențiea de a scrie volume fără să aĭbă și materiea pentru ele.

Deosebirea între operele învățaților din prima fază și operele talentelor și geniilor din faza a doŭa este următoarea. Cele dintîiŭ eraŭ bogate în cuprins, dar fără formă: din chipul cum *vorbește* autorul, din chipul cum *așează* materialul, din chipul cum întrebuințează *scurtările* și *semnele* (crucĭ; steluțe; liniare; caractere fonetice; paranteze; litere, unele maĭ marĭ, altele maĭ micĭ, unele maĭ supțirĭ, altele maĭ groase), din chipul cum face *citațiile*, din chipul cum este orĭ nu este în curent cu *noutățile*, cum le înregistreză orĭ nu le înregistrează pe acestea, după o repede lectură, în vremea cînd ĭ se tipărește cartea, se vede că învățatuluĭ nostru ĭĭ lipsește *tipicul* savantuluĭ european, ĭĭ lipsește *școala*. Operele talentelor și geniilor din faza a doŭa sînt sărace în cuprins (De multe orĭ nu cuprind chiar nimic), însă daŭ la iveală o vădită tendință a autorilor de a imita acel *tipic* al savantuluĭ european, acea *școală*. Din nenorocire imitațiea este nereușită. De pildă, la 1885 V. A. Ureche a publicat „*Schițe de istoriea literaturiĭ romîne*". Dela cele dintîiŭ cuvinte se vede că autorul nu știe ce vra să zică o istorie literară, și că n-a știut cum să procedeze ca să afle ce-ĭ aceia, că e cu alte vorbe lipsit în cel maĭ mare grad de elementele de cultură, pe care trebue să le poseadă cineva cînd se apucă să facă o istorie literară (Cum ți-aĭ închipui un om că ar vrea să scrie o aritmetică fără să știe ce-ĭ aritmetica și fără ca macar să știe unde să se adreseze ca să afle ce-ĭ aceia?). Cu toate acestea dorința de a face paradă de erudiție o are și iată

cum procedează. Spune ce-ĭ filologiea după Ioannes Wowerius Polymathia C. XV. pag. 148; Caspar Scioppius De arte critica p. 2 Amsterdam 1662; Seneca epistola CVIII; Suetonius Vita Augusti cap. LXXXIX, Vita Caligulae CLIII; Camus, Litterarum latinarum institutiones; Gill de Zarate, Cursul săŭ de literatură, Madrid (Acesta a fost profesorul luĭ V. A. Ureche, care-ĭ citează cursul din manuscript. Acest Gill de Zarate, după cum se vede dintr-o citație a luĭ V. A. Ureche, a spus ceva important, anume că «fiece națiune are literatura sa, trebue să aĭbă literatura sa.»). Aceasta e pur și simplu ridicul. Și apoĭ și aceste ridicule citațiĭ le dă cu *vezĭ; vezĭ* Woweren, *vezĭ* Camus! Cine maĭ citează așa astăzĭ? Nu-ĭ în curent cu *forma* științiĭ autorul. Pe Hasdeu îl citează cu *D.*, adecă *domnul*, de pildă: Vezĭ Cuvente din betrânĭ de D. Hasdeu. Cine maĭ citează așa astăzĭ?

3. In vremea aceasta, pecînd unele talente căutaŭ să facă știință cu tot aparatul și de fond și de formă al savantuluĭ european, fără ca să poseadă nicĭ fondul nicĭ forma, alțiĭ, maĭ modeștĭ, renunțaŭ la știință din punct de vedere al fonduluĭ și își concentraŭ toată atențiea asupra formeĭ sale. Acest studiu amănunțit formal pe terenul științiĭ fusese provocat la talentele acestea de faptul că ele de mult deja făcuse amănunțite studiĭ asupra poezieĭ romîneștĭ artistice, la care constatase o slăbiciune totală, și de formă și de înțeles, comparabilă slăbiciuniĭ științiĭ. Dacă aceștĭ oamenĭ ar fi avut (ceia ce era imposibil) aceiaș pricepere asupra științiĭ ca și asupra poezieĭ, poate că răul manifestat în scrierile oamenilor de tipul luĭ Ureche ar fi fost înăbușit în începuturile sale și știința romînească ar fi fost scutită de o mare primejdie. Din nenorocire eĭ eraŭ ceĭ maĭ mulțĭ orĭ poețĭ orĭ oamenĭ fără nicio meserie, iar în fruntea lor era un specialist în logică, adecă în forma goală. Aceștĭ oamenĭ, care pricepeaŭ foarte bine lipsurile poezieĭ romîneștĭ și care aveaŭ și profunde cunoștințĭ asupra formeĭ științiĭ franceze orĭ germane, aŭ constatat chipul cum savanțiĭ de tipul luĭ Ureche își fac știința cunoscută și aŭ dat alarma. Din nenorocire aŭ dat alarma numaĭ în ce privește forma! Și savanțiĭ de tipul luĭ Ureche aŭ luat măsurile de cuviință, aŭ învățat tipicul tot așa de bine ca și criticiĭ dela Iașĭ și s-aŭ transformat din geniĭ faza II în geniĭ faza III, din bolnavĭ, la care boala se manifesta prin gălbineala obrazuluĭ, în bolnavĭ, al căror obraz e boit cu un deget de suliman și de rumeneală. Aceștĭ din urmă sînt *specialiștiĭ romînĭ*. Transformarea a avut loc în însuș tipul V. A. Ureche. Acest barbat a publicat la 1886 o noŭă ediție a scrierilor luĭ Miron Costin sub titlul „*Miron Costin, Opere complecte*". Savantul romîn a vrut să dea o ediție critică, adecă o ediție unde, pe baza comparațieĭ tuturor orĭ a celor maĭ multe manuscripte, să se găsească textul *original*, așa cum a eșit din pana autoruluĭ, iar variantele provenite dela copiștorĭ să fie însemnate în josul paginiĭ orĭ la sfîrșitul cărțiĭ. Pentru ca

să facă însă o ediţie critică a scrierilor luĭ Miron Costin, aşa după cum se fac ediţiĭ critice de autorĭ prin ţărĭ civilizate, nu numaĭ de formă, ci şi de fapt, editorul, savantul nu trebue numaĭ să adune orĭ să copieze cît maĭ multe manuscripte, ci maĭ trebue să cunoască limba romînească depe timpul luĭ Miron Costin şi maĭ în special limba luĭ Miron Costin. Acest de pe urmă lucru e greŭ, trebue *lectură* multă, trebue *minte*, trebue muncă *intelectuală* multă, *pricepere*, *comparaţie*, *sintetizare*. Şi acest lucru, principalul, *fondul*, nicĭ nu se vede în ‚*Miron Costin, Opere complete*'. Cel dintîiŭ lucru însă, adunarea, copierea, catalogarea manuscriptelor şi documentelor, *forma*, e aşa de bine, aşa de complect, aşa de sistematic dus la capăt, încît criticul dela Iaşĭ n-ar pute să-ĭ facă vreo imputare, şi sigur, cînd a răsfoit cartea, acel critic trebue să fi dat din cap cu mulţămire, că avem şi noĭ o ediţie critică a unuĭ scriitor oarecare. Ca să probez că se înşeală aceĭ critic, care nu poate judeca lucrurile decît din punct de vedere al formeĭ, voiŭ cita cîteva exemple de necunoaşterea decătră V. A. Ureche a limbiĭ vechĭ romîne (Citez pagina din vol. I). Locul 485 ‚de care lucru s-aŭ cutremurat Leşiĭ, de vreame ce, văzîndu-şĭ şi risipa oştilor cu amîndoĭ hetmaniĭ şi a vedeare venind asupra sa puteare ca aceía' sună în ediţiea luĭ Cogălniceanu (LET. I 276) ‚de care lucru s-aŭ cutremurat Leşiĭ, devreamece, văzîndu-şi şi risipa oştilor cu amîndoĭ hetmaniĭ, şi a vedeare venirea puteareĭ ca aceaía asupra lor', şi e foarte clar. V. A. Ureche îl găseşte foarte obscur: «Foarte confuză frază. Am dat sensul maĭ mult decît textul.» Cred şi eŭ că e obscură, dacă toată viaţa te-aĭ ostenit să daĭ numaĭ titlurĭ de manuscripte, documente, şi nu te-aĭ gîndit că măcar unul ar trebui să-l citeştĭ cu băgare de samă de colo pănă colo. Cogălniceanu, care nu era aşa mare savant cum eştĭ tu, şi n-avea pretenţiea să facă ediţiĭ critice cu cataloage de codices şi de documente înşirate pe 224 de paginĭ pentru a speria lumea, a făcut o ediţie pe baza unuĭ manuscript, însă a ştiut limba, a priceput locul din Miron Costin şi nu şi-a permis să-l schimbe, cum l-aĭ schimbat tu. E adevărată nenorocire cînd scriitorĭ ca Miron Costin ajung pe mîna tuturor babelor. Află, decĭ, că în limba veche romînească participiul prezent avea valoarea de imperfect al indicativuluĭ! (Philippide Principiĭ 130). Un loc 558 sună: ‚Acest domn aŭ făcut ca de iznoavă şi curţile ceale domneştĭ, casele ceale *cucinii*, grădinĭ, grajdurĭ de piatră' cu un cuvînt foarte important, neprobat aĭurea în alt loc, *cucinii* = latin *coquinus*, *casele cucinii* = *bucătăriĭ*. V. A. Ureche însă nu-l pricepe şi propune o emendare (Cum fac savanţiĭ din Evropa, întocmaĭ): «Oare nu este a se ceti *cu cincĭ* grădinĭ?» Dar ajunge atîta.

(*Va urma*)

A. Philippide

Într'amurg

La fîntîna dintre lanuri stăm pe iarbă într'amurg...
Muncitori grăbiţi, cu coasa, unul după altul curg;
Peste cîmpul care-adoarme trece vîntul fîşîind
Şi departe, sub luceafăr, stele argintii s'aprind.

Dar în liniştea 'nserării se porneşte-un glas, şi rar
Cîntă ca o doină veche: «Frunză verde de stejar...»

Frunză verde de stejar,
Griu-mi creşte unde ar,
Şi porumbul unde-l pun,
Fie anul rău sau bun.

Frunză verde de cireș,
Numai la cules dau greș:
Unde ar și saman eu
Strînge altu'n locul meu.

Frunză verde nuc rotat,
Doamne, cine-i vinovat?—
Singur eu, și cîți mai sînt
Tot ca mine pe pamînt...

Glasul tace.—Vîntul suflă străbatînd aceleași căi,
Iar pe drum se pierd în noapte două umbre de flăcăi.—

O. Carp

In Munții Neamțului

(Amintiri)

— FLORICICA —

Sînt acum douăzeci de ani, de cînd mă aflam la Schitul Tarcăului cu mai mulți prieteni; între noi se afla și sfătosul G. L., om vesel, încercat și pățit. Ne spusese el multe și mărunte, și acuma îl așteptam cu nerăbdare să-și urmeze firul povestirii întîmplărilor sale de drum, întrerupt cu o sară mai înainte.

...Noroc numai, urmă el, că mersesem trei ceasuri fără oprire și că Pisicuța îmi aduse aceasta la cunoștință gemînd și strănutînd... era obosită.—Descălecai sub un plop bătrîn și stufos de pe marginea drumului, luai șeaua din spetele Pisicuții, o frecai la ochi, o trăsei de urechi, o mîngîiei pe obraz și o sărutai drept pe mijlocul botului; ea, măgulită de această neașteptată dragoste, întinse capul ei drăgalaș și-l răzămă pe umărul meu.... Iată pentru ce-i'nvoii să pască slobodă patlagina, troscotul și chirul colbăit de pe marginea drumului; iar eu desfăcui și întinsei pe iarbă, mai de-o parte, mantaua mea imensă, cu care aș fi putut acoperi întregul nostru emisfer, aprinsei o țigară și mă lungii pe spete, ca un alt Prometeu, la umbra stufoasă a plopului... Atît numai, că pe Prometeu îl ciupiau de pîntece și de nas vulturii cu pliscuri de fer ai lui Zefs, în timp ce pe mine mă pișcau de spete și de ceafă o întreagă republică de furnici, peste a căror țară se abătuse—se vede—o margine din poalele nesfîrșit de lungi ale mantalei mele; și aceasta tocmai atunci, cînd priveam mai inspirat, prin rețeaua frunzelor plopului, albastrul adînc și limpede al cerului, cînd sufletul meu era gata să străbată pe o rază de lumină, taina lumilor nevăzute, cînd inima mea începuse să bată sub pintenul dureros sau dulce al amintirilor, cînd strălucita mea închipuire era să mai adaoge, însfîrșit, o nestimată, încă, la cununa nemuririi mele!!...

Cuminte însă ca totdeauna, îmi căutai de treabă; lăsai cerul în pace să-și cearnă azuru-i adînc în picături albastre prin rețeaua deasă și mișcătoare a frunzelor de plop, razele de soare să se topească, în tonuri de aur, pe fundul vioriu și depărtat al munților, vîntul amăgitor să sărute florile și să fugă, iar flo-

rile înşelate să plece în urmă-i capul şi să plîngă cu lacrimi de rouă... şi-mi umflai mantaua de-o aripă, o tîrîi pănă dincolo de ţara neagră a furnicilor cu dinţii de criţă, o scuturai aşa de puternic, încît stîrnii o groaznică vijelie păn' în depărtare şi surgunii din sinul dulce al Patriei, în ţări străine şi necunoscute, o sumedenie de furnici îndărătnice, care se acăţaseră de mantaua mea, hotărîte să mă urmărească cu războiu chiar dincolo de hotarele lor!... Şi fiindcă buna cuviinţă cere, cînd te afli în largul Naturii, să cugeţi cît o ploşniţă cel puţin, mă mulţămii, doar, să găsesc cusur frunzelor de plop, că fac prea mare gălăgie degeaba şi fără cuvînt, că, adică, la înălţimea la care se află, fără ca o adiere cît de uşoară să le bage în samă, ele totuşi se clatină cu zgomot, lovindu-şi unele de altele discul lor lat şi greoiu, aninat, fără cumpăneală, de o coadă lungă şi subţire.... N'aş putea spune tocmai hotărît, dacă, în timp de vr'o două ceasuri lungi, am stat deştept şi am visat, sau dacă am dormit şi am cugetat, după cum iarăşi n'aş putea lămuri, cam ce hotar ar putea fi între vis şi aevea; atîta ştiu, că la deşteptare, mă trezii cu sfîntul soare acăţat de vîrful plopului.

Din albastrul şters al cerului adînc, soarele, alb de fierbinte ce era, ploua cu foc peste capetele noastre; nicio suflare de vînt nu mişca aerul învăpăiet; în fineţe nicio floare, în lanurile de grîu niciun spic, pe arbori nicio frunză nu se clătina; chiar plopul neastîmpărat se liniştise şi, de pe verdele gingaş al foilor lui încremenite, lumina soarelui se răsfrîngea în văzduh ca de pe mii de mici oglinzi aeriene. Întreaga fire răsufla greu... Cel mult dacă cosaşul răguşit, locuitor nevăzut al miriştii uscate şi greerul de cîmp, negru şi sprinten stăpînitor al umbrei din împărăţia îmbălsămată a florilor, mai ţîrîiau a arşiţă!...

După alte două ceasuri de gebea sau, mai bine zis, de-înot al Pisicuţii mele prin marea de flacări, ce se revărsa peste pămînt în miezul arzător al zilelor de vară, cîrnii la dreapta şi intrai deadreptul şi triumfal, prin porţile larg deschise, în ograda caselor de ţară, unde locuia un vechiu prieten al meu.—Stăpîna casei, în haină albă de dimineaţă şi cu capul slobod învăluit în o grimea tot albă şi cu ţurţuri mici de mărgele roşii pe margină, trebăluia nu ştiu ce prin cerdacul larg din faţă. Cînd văzu de departe pe cineva intrînd călare, făcu repede unghiu drept din braţu-i alb, rotund şi gol pănă la cot, puse iute despre soare, cu palma-i diafană, o mică perdea trandafirie privirii, se răzămă cu celălalt braţ săpat în marmură vie de balustrada cafenie a cerdacului, se mlădiă puţin înainte, rămase neclintită şi se uită ţintă... O mai frumoasă şi mai desăvîrşită cariatidă nu se putea închipui... şi în o clipă dispăru şi se mistui, ca înghiţită de privazul întunecos al unei uşi întredeschise... Cu atît mai rău sau... cu atît mai bine pentru cine n-a văzut stele căzătoare în plinul miez al zilelor de Iulie; şi încă şi mai bine pentru acel, căruia privirea nu i s-a întunecat într'adevăr sub

închipuirea, că o rază—şi cea mai luminoasă—s-a rupt din soare şi s-a mistuit, ca înghiţită... fie chiar de privazul întunecos al unei uşi întredeschise!... Decît vezi, sufletul meu era acum o fiinţă care mergea la gebea şi care se legăna slobod, larg şi simetric, ca o limbă de ceasornic, între toate punctele cardinale ale universului; *ergo*, era în drept să se dea de-a tumba prin toate lumile nălucirilor şi să-şi făurească, spre desfătarea lui, tot felul de năzdrăvănii.—Ast-fel, mă mir şi acuma, că a fost aşa de cuminte, încît n-a luat smerita casă a prietenului meu drept palatul fermecat al vreunui Smeu din poveste, cele cîteva flori şi arbori din faţă drept grădinile cu mere de aur, străjuite de balauri cu douăsprezece capete, legiunea de curcani umflaţi în pene drept o turmă de preoţi pinticoşi ai templului vreunei divinităţi antice oarecare, giştele, care se bălăceau într'o treucă, drept nişte zîne nebunatece, care şi-ar fi răcorit nurii trupului lor în rîuri de rece şi curgătoare rouă, purceii mici, care foiau prin ogradă în toate părţile, drept nişte grăsulii şi gingaşe zeităţi... căzute... pe nas, din ceruri pe pămînt şi pe mine însumi drept Făt-Frumos, cel cu pletele de aur...

Pisicuţa se opri la scară şi, înainte de a descăleca, o femee trimisă întru întîmpinarea mea, mă pofti în casă, din partea „duducăi".—Eu, care, cînd îmi vine la socoteală, iau vorbele după slova lor, făcui chip Pisicuţii cu frîul la dreapta, ca şi cum aş fi avut de gînd să sui scara călare şi să intru în casă cu Pisicuţa, cu tot. Pisicuţa, care nu şovăia între glumă şi între frîu, şi puse una din copite pe întîia treaptă.

— Iu! făcu femeea, ţipînd spărietă; şi repede fugi în casă.—Auzii din lăuntru un hohot de rîs femeesc din toată inima, ce nu putea fi decît al stăpînei de casă, care de mult îmi cunoştea apucăturile.

Descălecai şi dădui pe Pisicuţa, spre îngrijire, unui argat de ogradă, iar eu suii scara, aruncai mantaua pe balustrada cafenie a cerdacului şi intrai în casă. Femeea, pe care o spăriasem, mă scutură de colb cu o perie, privind în pămînt şi de abia stăpînindu-şi rîsul, cu palma la gură; mi se dădu apă, mă spălai, mă ştersei, mă slujii de degete în loc de peptene şi trecui în altă odae mare şi curat îmbrăcată, unde, pănă ce să vină cineva, mă răsturnai pe o canapea şi aprinsei o ţigară, cu privirea perdută în podele ca în adîncul cerului.

Mare lucru, să nu fi fost fermecate podelele casei aceleia! Altfel nu mi-aş putea da samă, pentru ce, fără să-mi fi fost somn, pleoapele-mi căzură peste ochi şi, în loc de întuneric, o puternică lumină îmi inundă privirea... Nu e vorbă, că neînfrînata mea închipuire îmi făcea de multe ori nişte şotii, de-mi puneam mînile 'n cap; ast-fel, îi prinsesem frica şi o lăsam, cînd nu puteam altmintrelea, să-şi joace în voe *mendrele* ei.... De astă-dată, se hotărîse să iasă prin pod, să scotocească, ca ştie pe unde, şi să-mi aducă pe tipsie icoana vie a unei lumi şi a unei vieţi din alte vremuri peste care, timpul şi

uitarea, credeam că aruncase un linţoliu pentru veşnicie nestrăbătut!.. Strînsei pleoapele mai tare, ca să văd mai bine.... Un mare oraş, aşezat între dealuri verzi, se întindea înaintea mea şi, pe străzile-i albe, largi şi pline de soare, lume multă foia în toate părţile. Eu, cel de altă dată, istovit de nevoi, cu ochii stinşi, cu obrazul îngropat, cu musteaţa bătrînă înainte de vreme, cu pantalonii scurţi până la glezne, de se vedea guma sărăcăcioasei mele încălţăminte, cu haina roasă la un cot şi cîrpită la celalalt, pe cap cu o pălărie naltă în stil «acordeon», scoboram la vale pe o stradă lungă, largă şi dreaptă, cu capul plecat şi plin de gînduri, la o subţioară cu un teanc de cărţi ponosite, iar sub ceelaltă cu... un mare şi rotund harbuz turcesc.. Intrai în ograda unei mari clădiri din coastele unei biserici şi un stol de fete între opt şi zece ani, în fuga mare, se repeziră înaintea mea; una, mică numai cît o lingură şi iute ca o picătură de argint viu, le întrecu pe toate, îmi sări in gît, mă sărută sau mă muşcă de obraz sau de ureche, sări repede jos, înapoi, luă harbuzul mai greu de cît ea, îl trînti de pămînt de se desfăcu în o sută de bucăţi, luă pe cea mai mare şi prinse a-i roade mezul, înmormîntîndu-şi în el, până la sprincene, faţa-i mică de copil. Din cînd în cind, arunca spre mine, peste marginea de deasupra a coajei de harbuz, ochii ei mari, negri şi plini de o nevinovată bucurie; zama roşie îi picura de pe barbă pe pestelcă şi de pe pestelcă pe pămînt... Cînd ridică capul spre a-şi mai lua suflet şi a vedea în ce parte mai are de lucru, era mînjită până la urechi şi o sămînţă de harbuz neagră şi lată îi rămăsese lipită pe vîrful nasului...

O singură dată în viaţa mea am simţit părerea de rău că nu sînt pictor...

Apoi iute ca o sviîrlugă se repezi şi îmi sări drept în braţe; cu o mînă îmi prinse o musteaţă, iar cu ceelaltă mă luă pe după gît, de-mi ajunse coaja de harbuz drept dinaintea gurii.

— Mănîncă, bădie, şi mata; să vezi ce bunu-i!.. Şi-mi potrivi la gură partea, unde mai rămăsese ceva mez.

— A! tare-i bun! zisei, muşcind. Se cunoaşte, Floricico, că pe-aici a mers botişorul tău de trandafir şi dinţişorii tăi de şoricuţ.

Şi c'o îndemnare de *cow-boy*, svîrli coaja roasă până la verde în ceafa unei fete; mă lăsă de musteaţă, mă impresură cu amîndouă mînile pe după gît, îşi vîrî capu-i mic sub marginile pălăriei mele şi mă sărută cu sgomot pe frunte.

— Bădie, tare-mi eşti drag! zise ea, lăsîndu-se puţin pe spete, răzămată de amîndouă braţele mele şi privindu-mă drept în ochi cu un fel de extaz nepotrivit cu cei opt ani ai ei. Aşa i că şi eu ţi-s dragă?

— Dragă, dragă, Floricico, zisei eu, strîngînd-o în braţe, dragă ca o floare mititică şi nebunatică, ce eşti, fiindcă, pe lumea asta, numai tu, draga bădiei, te mai gîndeşti la mine. Un zîmbet amar îmi trecu pe buze, mi se umeziră ochii şi glasul mi se înodă în gît.

— Iar plîngi, bădie?

— Nu, Floricico, mă bate soarele 'n ochi..

— Spui minciuni; soarele te bate 'n spete; te doare ceva?

— Să-ţi spun drept, Floricico, mă doare capul.

Cu amîndouă mînile ei mici, şi ude încă, mă netezi pe frunte moale şi drăgălaş şi... şterse ea singură şi... pentru totdeauna, locul unde mă sărutase cu atîta nevinovăţie.

Se făcu întuneric.

Cînd lumina reveni, nu mai văzui nimic din ceia ce fusese... Atîta, doar, că mă aflam într'o casă de ţară, într'o odae mare şi curat îmbrăcată, răsturnat pe o canapea, cu ţigara 'n gură şi cu privirea perdută 'n podele ca în adîncul cerului....

Mare lucru să nu fi fost fermecate podelele casei aceleia!..

Pe unde intrase, nu-mi putui da samă... poate că pe aceleaşi scări ale văzduhului, peste acelaşi rîu larg şi vijelios al timpului, peste care şi închipuirea mea, făurind spre trecere o punte de lumină, legase între ele cele două capete depărtate ale vieţii mele... Poate că intrase chiar, cu pas mărunt, uşor şi nesimţit, prin uşa întredeschisă a odăii... Se poate; cînd pleoapele mi se ridicară de pe ochi şi recăpătai simţul realităţii, stăpîna casei, îmbrăcată într'o rochie neagră de mătasă uşoară, încinsă peste mijloc cu un colan lucrat în solzi auriţi, stătea în picioare dinaintea mea şi mă privea nemişcată; de sub horbota neagră şi subţire a mînicii stîngi, din prejurul alb al braţului ei, mijiau cu scînteeri palide-roşii, boabele mari ale unei brăţări de mărgean; iar din noaptea negrii rochii, cu răsfrîngeri mişcătoare şi molatice de lumină mută, resăria gîtul ei de alabastru viu şi capul ei sculptural de Venere antică. Pare c'o văd ş'acum... Cîte vieţi, cîte inimi, cîte suflete n-ar fi putut găsi mormîntul lor de veci în taina adîncimii fermecate a negrilor ei ochi!...

Şi tot aşa de-adînci şi mari
Îţi sînt ş'acuma ochii...
Şi-mi dă fiori o'ncreţitură
A negrii tale rochii...

Gura....

Şi dacă florile te-ar şti
Cît farmec dai zîmbirii,
Pe tot pămîntul s-ar păli
De pizmă trandafirii...

Părul....

În rama negrului tău păr,
Stă chipul tău feeric,
Cum noaptea luna stă pe cer
În ramă de 'ntuneric...

Și....

Și tot ca ea plutești de sus
Și 'n depărtări te perzi,
Dar... luna are un apus,
Tu... veșnic luminezi...

O privii drept în față... Pe nas nu mai avea lipită nicio sămință de harbuz neagră și lată...

Pe fruntea mea, nicio urmă de nevinovată sărutare !!... Îmi întinse amîndouă mînile ei albe și mici; eu i le sărutai pe amîndouă, fără să-i dau măcar buna dimineață și fără să mă urnesc de cum stăteam răsturnat pe canapea.

— Foarte frumos, domnule bădie, zise ea însfîrșit, desfăcîndu-și ușor mînile din strînsoarea mea și așezîndu-se pe un scaun aproape de mine ;—foarte frumos! Va se zică d-ta vii la mine să dormi, nu să mă vezi?

— Mă iartă, cuconiță Floricico, zisei eu foarte serios: mai întîi află că eu nu dorm niciodată, fiindcă visez totdeauna; al doilea, nici n'am nevoe să te văd, fie acasă la d-ta, fie ori unde, deoarece, cînd mă aflu singur, prea ai meșteșugul de a mi te vîri nepoftită în suflet, prin fundul pălăriei și a-mi stîrni în suflet fel de fel de vedenii cu farmazoniile d-tale. De cînd crezi d-ta, că umblu eu după o vrăjitoare, care să-mi descînte de-a scăpării? Ia te poftesc, caută în creții de la spete ai rochiei d-tale celei cafenii, cu care erai îmbrăcată la Dumbravă acum o lună, și ai să vezi că le lipsește o bucățică tăetă cu cuțitașul; ce vrai? mi-a spus o vrăjitoare să-i duc ceva de pe d-ta, și am să-i duc.

— Nu glumești? Mi-ai tăet rochia mea cea cafenie?, zise ea cu glas de spaimă glumeață; și, punîndu-și mîna la gură cu o nespusă drăgălășie dată numai femeilor, mă privi o clipă, cu zîmbetul pe față, drept în luminile ochilor...

— Ar trebui să fiu o mare secătură, ca să m'apuc de glumit cu fermecătoare ca de-al-de dumneta; cel mult, dacă umblu să-mi răscumpăr sufletul din o robie mai grea de cît a Turcilor și a Tatarilor!...

— Rochia mea cea cafenie, pe care mi-a cumpărat-o Ștefan de la București?!

— Ei, da!... Rochia... dumnetale... cea cafenie... pe care... etc. etc... și ce poftești?

— Uf!... bădie, tare-mi ești urît... fugi de-aici!... zise ea acoperindu-mi și împingîndu-mi ușor fața cu toate cele zece degete moi, calde și răsfirate ale amînduror mînilor sale mici,— ești un sălbatec și un original, cum n'am mai văzut!...

— Nu cumva, mititica mea, cuconiță Floricico, vei fi crezînd d-ta, că tare-mi ești dragă? Te înșeli!... Sălbatec și original!... Of!... ce mare descoperire ai mai făcut!.. Oricum însă, zisei eu răzgîndindu-mă, tot e mai mare decît a doua cămeșă, de la raci și nu știu a mai cîtea prostie de la scoici, descoperite de mustăciosul, bîlbîitul, gușatul și... favoritul d-tale învățat de la București.

— Bădie, iar începi cu...

— Prostiile... Se poate; decît să faci bine să nu mă mai pui în față cu favoritul d-tale învățat; ce vrai? Nu pot suferi mutrele roșii și bîlbîite!...

— Și va să zică d-ta, domnule Bădie, nu mă mai iubești de loc? zise ea cu un ton, pe care se silea să-l facă amenințător.

— De loc.

— Și nu mai poți suferi mutra mea?

— Nu.

— Și n-ai să vii să mă mai vezi niciodată?

— Niciodată.

— Și-ți sînt urîtă tare?

— Tare urîtă!...

Iute ca fulgerul își puse și își îndesă pe gura mea dosul moale și cald al amînduror mînilor sale albe și mici...

— Sărută, să te ert!...

Drept răspuns, chemai în ajutor tot stoicismul sîngelui meu și, cu zîmbetul în ochi, rămăsei nesimțitor.

— Bine, am să te pîrăsc lui Ștefan că nu mă mai iubești, zise ea cu fața înflăcărată de o drăgălașă mînie și cu ochii aprinși de ura unei iubiri înădușite...

— Ei și?... Nu cumva Ștefan al d-tale o să mă facă să-mi fii dragă cu deasila, o dată ce-mi ești urîtă foc?...

Zîmbind și neclintită, mă privi o clipă drept în ochi.

— Știi ce una, bădie?

— Ce, cuconiță Floricico?

— Hai să ne împăcăm.

— Hai... da ce-mi dai?

— Ce să-ți dau?...

— Unghiuța matale de la degetul cel mic.

Cu o mișcare mlădioasă și ageră, vrednică de cea mai ageră și mlădioasă pisicuță, își lipi repede de buzele mele unghia degetului celui mic de la mîna dreaptă... Ce să săruți din o unghie mică, chiar caldă și trandafirie de-ar fi!... Totuși răsună în văzduh zgomotul puternic al unei pătimașe sărutări!...

Ștefan, bărbatul Floricicăi, era cel mai bun prieten al meu de copilărie.

Ea... mai pre sus de cît Ileana Cosinzana, din cosiță floare-i cîntă sau de cît Trestiana, fiica dumnezeește greșită a vre unui Statu-palmă-barba-cot...

Eu... nici prin minte nu-mi trecuse vre-o dată să fiu Făt-frumos din poveste, cel cu pletele de aur... și aceasta cu atît mai mult, cu cît, în loc de calul cu șepte inimi dăruit de sfînta Vineri, n-aveam de cît o biată Pisicuță, care înota ca o broască pe uscat și căreia nu-i trăsnise nici o dată prin cap să sboare prin văzduhuri cu vre-o Trestiană sau Ileană Cosinzană pe spetele sale...

— Dar, însfîrşit, zisei eu schimbînd vorba, ce e cu leneşul d-tale de Ştefan, de nu se mai arată? Nu cumva doarme ş'acum?

— De unde? Ştefan e dus de eri la Galaţi cu de-ale moşiei.

— A!... va să zică, mititica mea coniţă Floricico, o s'avem cinstea şi plăcerea de a prînzi între patru ochi?

— Ba, cu voea matale, domnule Bădie, o s'avem cinstea şi plăcerea de a prînzi între două-zeci şi patru; toate surorile şi verele mele au năvălit, săptămîna asta, peste mine, de pretutindeni.

— Ce păcat, că n-a năvălit, săptămîna asta, peste d-ta şi învăţatul d-tale de la Bucureşti!... Am fi avut atunci cinstea şi plăcerea de a prînzi între douăzeci şi cinci de ochi!... Am auzit că învăţatul d-tale, uitîndu-se prea deaproape la un rac mare şi viu—ştii că e scurt de vedere— racul l-a apucat cu foarfeca piciorului de lumina ochiului, şi l-a chiorît...

— De mă mai năcăjeşti aşa, bădie, să ştii că mă mînii foc.

..... O! cît îmi place să mă cerţi
Cu-adînci-ţi ochi şi mari!..
De-ai şti tu'n urmă, cînd mă erţi,
Cît de frumoasă-mi pari!...

Mă lovi uşor cu palma peste gură şi, sculîndu-se repede de pe scaun, se duse de apăsă cu arătătoru-i elastic pe butonul de lîngă uşă al unei sonerii. Dureroasa fericire ţinuse o clipă!... In depărtare, respunse apăsării un lung ţîrîit metalic... iar ţîrîitul metalic luă în urechea mea înfăţişarea puternică a zgomotului de prăbuşire înaltă şi năprasnică a unei vechi clădiri... Ceva se prăbuşi, parcă, în inima mea şi, în o clipă, mi se păru că am trăit o viaţă întreagă... Singele mi se scurse din faţă şi numai ochii mei umezi de lacrimi şi pironiţi în podele mai rămaseră vii pe chipul meu de mort...

— Iar... zise ea uitîndu-mi se în faţă şi scuturîndu-mă uşor de umăr—iar?...

— Nu... mă bate soarele'n ochi...

— Spui minciuni, bădie,... unde vezi soare? ce-ţi este?...

— Drept să-ţi spun, mă... doare... capul...

Nu zise nimic.—Se lăsă mai mult să cadă, de cît să se aşeze pe scaun, cu mînile încrucişate pe genunchi şi cu capul plecat. Cine ştie?... Poate că şi ea trăi în o singură clipă o întreagă viaţă!...

— Ah!... Izbucni ea deodată, ridicînd şi încleştîndu-şi în văzduh, ca spre rugăciune, mînile.—Ah! bădie, tare sînt nefericită... Doamne! Doamne!...

Şi nodul lacrimilor îi tăie glasul.

Cu ochii umezi şi perduţi în deşert, cu mînile împreunate şi rugător îndreptate spre o putere nevăzută, avu o clipă de încremenire.

Chipul durerii desnădăjduite, chemînd asupra-i îndurarea cerului, n-ar trebui să fie alt-fel săpat în marmură...

— Nu fii copilă! zisei eu sculîndu-mă repede de pe canapea şi netezindu-i uşor amîndoi obrajii.—Nu fii copilă!... Nu se pot înfrînge hotărîrile soartei; pe căi deosebite sîntem meniţi a ne duce fiecare crucea până pe vîrful Golgotei...—Nu fii copilă!...

Mă privi rătăcit cu ochii plini de lacrimi.

— Nu fii copilă pentru Dumnezeu!... Linişteşte-te...

Şi apucîndu-i capul între mîni, o sărutai ca pe un copil, în părul ei negru şi bogat.

Işi desfăcu mînile şi molatec le lăsă să cadă pe amîndoi umerii mei...

— Bădie, tare-mi eşti drag!...

Şi cu o uşoară strîngere nervoasă, mă atrase puţin spre dînsa.

— Aşa-i că şi eu ţi-s dragă?... zise ea privindu-mă adînc în ochi.

Ii apucai amîndouă mînile ei mici în mînile mele tremurătoare.

— Dragă, Floricico, dragă de la sămînţa de harbuz lipită acum două-zeci de ani pe vîrful nasului tău de copil, şi până la alunica neagră ce doarme dusă şi fericită pe braţul tău de femee, în umbra trandafirie a culcuşului său de fulgi auriţi!....

.... Şi nici odată n-am întinat pe această femee în noroiul murdar al simţurilor, şi n-am tîrît niciodată în vîrtejul de dragoste pîngărită a singelui ce clocoteşte în vine stricate şi păcătoase pe acest înger nefericit, icoană desăvîrşită a dumnezeeştii frumuseţi...

Totuşi...

— Destul!... zisei eu cu glas înecat şi răguşit, desfăcînd şi aruncînd repede şi brutal, mînile ei din mînile mele.—Destul, Floricico!...

Iute ca o zvîrlugă, mă împresură pe după gît cu braţele ei şi... mă sărută sau mă muşcă de obraz sau de ureche...

Şi trupul meu cuprins de fiori nu se mlădiă sub greutatea ameţitoare a trupului ei...

.... In ograda unei mari clădiri din coastele unei biserici... mică cît o lingură... iute ca o picătură de argint viu... oare timpul şi uitarea nu aşternuse încă, peste icoana vie a unei vieţi de altă dată, linţoliul lor nestrăbătut?...

Femeia, pe care o spăriesem, intră cu apă şi dulceţi.

— Lasă, Anică, tablaua pe masă zise ea femeei, şi vezi dacă duducile's îmbrăcate, pofteşte-le 'ncoace; spune-le c'avem musafiri de la Peatra.

Femeia eşi.

— Apropo!—zise ea, venindu-mi în faţă şi punîndu-şi o mînă pe umărul meu,—nu ţi-am spus că Magda...

— Ei, ce e cu Magda?

— Gici!...

— Și-a scrintit fără îndoială vr'un picior, dîndu-se de-a tumba pe vr'o căpiță de fîn...

— Nu.

— Atunci se vede că, din nebunatică, drăgălașă și mincinoasă ce era, s-a făcut înțeleaptă ca un vițel de trei ani?

— Nu, gici!...

— Apoi atunci, Floricico, rogu-te să te faci linguraríță, căci țigancă ești; pune-ți în părul tău negru ghioci în loc de flori, ca să am de unde lua unul, spre a-ți gici.

— Ei, nu, zise ea nerăbdătoare și vîrîndu-se în sufletul meu...

Drept răspuns o sărutai ușor pe frunte.

— Ei, nu, gici... și se auzi pe dușamea bătaea ușoară și poruncitoare a piciorului ei mic...

— Nu cumva,—zisei eu zîmbind cu înțeles și răsucindu-mi vîrful mustății,—nu cumva frumoasa noastră Maria din Magdala—așa îi ziceam eu Magdei—și-a vîndut vila sa din Erusalem și, cu prețul aurului de pe ea, a cumpărat miresme scumpe, spre a le vărsa pe picioarele vre-unui Isus de contrabandă și a le șterge, în urmă, cu părul ei negru și bogat?

— Tocmai!... Tocmai!... Magda se mărită, e aici și...

— „Viitorul" dumisale?

— Da! o să-l vezi, o să-i faci cunoștința și ai să-mi spui cum ți se pare.

— Cu alte cuvinte, ne aflăm în deplină Cana Galileei...; Foarte bine!... Magda e o vițică proastă.

— Și pentru ce, mă rog?...

— Pentru că nu-mi place, cînd vin la voi, să pun frac și mănuși albe; știi că sînt cam necioplit; putea să mai aștepte Magda cu marafeturile prezentațiilor și ale reprezentațiilor sale matrimoniale, măcar până ce treceam eu Bistrița și putea, în urmă, să se îndoape cît poftia cu rățoelile nesărate ale cine știe cărui vînător de gologani... De sigur că-l chiamă sau Georges sau Jean... Știu eu că voi toate aveți gusturi frauțuzești; adu-ți aminte, cît sînge rău ți-am făcut, până ce să te dezbăr de a zice lui Ștefan al tău «Étienne»; dar însfîrșit cum îl chiamă pe viitorul tău cumnat?

— Georges...

— Destul, că mă zgîrii în ureche.

Un ropot de alergătură repede și o mare gălăgie de glasuri femeești, care vorbeau tare și rîdeau în același timp, se auzi prin cerdacul larg din față și, cît ai clipi, privazul ușii se umplu de ochi veseli și de fețe înflorite și iarăși, cît ai clipi, mă simții apucat de mîni, de brațe, de umere, de cheotoarea surtucului....

— Bine ai venit, bădie!

— De unde vii, bădie?

— Ne-a spus Floricica c'o să vii....

— Așa-i că o să mai stai la noi?...

— Azi mergi cu noi la Dumbravă....

— Iiii!... Ce bine-mi pare c'ai venit!... zise Emilia, sărind în sus prin casă și bătînd din palme de bucurie...

— O să-mi devastați persoana, Tătari ce sînteți!... zisei eu însfîrșit, cuprinzînd în brațe atîtea capete cîte puteam și sărutîndu-le pe fiecare drept în creștet....

— Bine v'am găsit!...

Și nu știu pentru ce potopul acesta de bucurie, izvorît din atîtea inimi curate, nu era în deajuns să înece un fel de dureroasă întristare, ce-mi stăpînea sufletul și inima...

Floricica, cu ochii în podele, stătea răsturnată pe o canapea în locul unde șezusem eu și, învîrtind pe deget o chee mică legată de capătul unei cordele roșii, părea dusă pe gînduri și străină de ceea ce se petrecea în jurul ei...

Oare podelele casei aceleia nu erau fermecate și pentru dînsa?...

— Dar, însfîrșit, mai lipsește cineva! zisei eu apucînd pe Magda de vîrful amînduror urechilor și privind'o drept în ochi.

Se uită un moment la mine nedumerită și întrebător, apoi iute se înroși...

— Ia te rog să mă la-i în pace, zise ea dîndu-mi jos mînile cu o lovitură ușoară; și, întorcîndu-se repede și oarecum supărată, se duse de se opri dinaintea unei oglinzi, unde se prefăcu că-și îndreaptă și-și mai resfiră legătoarea lată de la gît, întocmită sub bărbie într'un mare fiong auriu-închis.

— Femeia e, fără îndoială, gicitoarea cea mai grea de dezlegat.... Vădit jignită de aluzia mea, Magda se dusese, totuși, să întrebe oglinda, dacă e destul de frumoasă!... Are, se vede, femeia ceva și din natura paingănului: prinde în mrejele sale tot ce-i cade, dar se desfătează, mîncînd numai ce-i place... Și Magda era un paingăn cu gusturi foarte subțiri!...

Un miros ascuțit de piele rusească mă izbi în nas; întorsei capul!...

— Domnul Georges., îmi zise Floricica, făcînd cu stînga mișcarea reglementară de recomandare; «Bădia», Domnule Georges; și cu dreapta făcu spre mine aceiași mișcare.

— Încîntat! Domnule Georges.

Și fără obicinuita încovăere de mijloc, strînsei verde și scuturai și mai verde cu dreapta mea cam rustică, dreapta grăsulie și rotundă de femee cochetă a d-lui Georges... Mi se păru ca strîmbă puțin din nas; dar suferi cu eroism felul curat romînesc al sălbatecii mele strînsori..

Și Domnul Georges, care stătuse doi-spre-zece ani la Paris, nu mirosea numai a piele rusească... Nasul meu avu, până'n sară, minunatul prilej de a se desfăta pe lîngă d-l Georges, cînd cu mirosul dulceților de smeură, cînd cu acel al dulceților de fragi sau de căpșune, cînd, în sfîrșit, cu mirosul mult mai prețuit, pe vremuri, de «Patchouly». Ori cum însă, dl. Georges era «ireproșabil»: scurt, gros și pleșuv, avea, totuși, părul de

după ureche adus cu măestrie pe amîndouă tîmplele; fața-i rotundă și brusnată era străjuită din josul fie-cărei urechi, de cîte o mică pingea de păr castaniu, rămășiță din niște favoriți odată întregi, dar chinuite, mai tîrziu, de forfeca glumeață a vre unui bărbier parizian. Vîrful gălbiu și ascuțit al musteților sale resfirate pe buze, se arcuia perfect de simetric deasupra nărilor largi ale unui nas deșelat; buzele cărnoase, umede și roșii chemau, parcă, spre ele mîncările grase și sărutările calde; ochii spălăciți și leneși vădeau o minte somnoroasă; sub bărbia cu îndoituri proaspăt rase și pudruite, țipa, de-ți ameția privirea, fiongul imens al unei legături roșii; pe pintecele-i rotund și plin stătea frumos și rotund îmbumbată jiletca fără încrețituri; din josul pantalonului strîns pe gleznă, eșiau și se întindeau lipite pe dușamea, botinele roșii, lungi, înguste și cu bot de rață ale d-lui Georges; iar de pe zarea lustruită a creștetului sau pleșuv, ochiul luneca în văzduh ca de pe luciul sterp și gol al unei ape adormite...

— Cu toate acestea, domnule Georges, să nu crezi că mă chiamă «Bădie»; ia, stolul acesta de caragațe, pe care-l vezi d-ta aicea, a găsit de cuviință să mă boteze după legea lor; și aceasta pentru singurul cuvînt că, nu știu cîți ani vor mai fi de-atunci, le luam pe toate la subțioară ca pe o testea de linguri, și alergam cu ele cît era ograda de mare; ai fi dat mult să le fi văzut atunci, cum se înroșiau, cum boldeau ochii de sub subțioara mea, cum scoteau limba și cum țipau, de frică să nu le scap... Și cîte odată le scăpam inadins... Ia, vezi d-ta pe domnișoara cea de la oglindă, care se preface că-și îndreaptă fiongul de sub bărbie?—și arătai spre Magda—și care astă-zi nu știe ce să mai facă cu ochii dumisale cei mari și negri?... O vezi?... m-a mușcat o dată de nas, de-am purtat o lună de zile urma dințișorilor dumisale celor mici și ascuțiți... Te pot încredința că mușcă rău și adînc, deși, de alt fel, e un înger din ceruri în călătorie de plăcere pe pămînt...

Magda întoarse capul și se uită la mine peste umăr.

— Vrai să te mușc iar, bădie?

— Nu, Magdo, nu; păstrează-ți dinții, c'o să-ți trebuiască.

Mă privi lung, fără să-mi răspundă.

— Mare parte din toate acestea, zise d-l Georges, le știam de mai înainte; un singur lucru nu știam...

— Că Magda e un înger?...

— Nu. Că...

— Mușcă rău și adînc?...

— Cam așa ceva, zise el privind spre Magda cu cea mai spălăcită dulceață din lume...

— Nu face nimic, de cumva ai prins de veste că e un înger, desamăgirea n-o să fie tocmai mare, cînd, mai la urmă, vei afla că e un simplu cățel....

Se stîrni un hohot de rîs; singur d-l Georges rămase scandalizat de metafora mea și... în gîndul lui, mă făcu mojic...

— Fiind-că d-ta, d-le Bădie, m-ai făcut cățel, zise Magda apropiindu-se de mine și prinzîndu-mă metodic de cheotoarea surtucului,—apoi te condamn să-mi scrii, spre pedeapsă, chiar acum, pe albumul meu, versuri galante, care să mă reabiliteze în ochii d-tale personal...

— Mi-i foame, Magdo, și știi că, pe nemîncate, nu plătesc nici două parale.

— Bine; îți amîn pedeapsa pe după prînz.

— După prînz... bine.

Floricica se sculă de pe canapea și eși.

Emilia mă luă de braț și mă tîrî după ea în grădină; peste cîteva minute sosiră toate celelalte, cu Magda în frunte și cu dl. Georges în coadă.

Magda veni drept la mine, mă apucă de celălalt braț și mă îndreptă pe o cărare dinspre fundul grădinii, care dădea în cîmp.

— Magdo, știi că...

— Te rog să mă lași în pace, zise ea ghicindu-mi gîndul și întrerupîndu-mă.

— Cu toate acestea...

— Te rog să mă lași în pace; nu vezi ce nas deșălat are?

— Dar...

— Și ce ochi spălăciți?! Ce pintece mare?! Gura!... buzele!... uf!... parcă-s doi cîrnați umbriți de nările nasului, ca de două aripi de vultur desfăcute în aer!...

— Ești tare în comparații, totuși ascultă, Magdo...

— N'ascult nimic și te rog să mă lași în pace; după prînz ai să-mi scrii versuri pe album, dar să fie galante...

— Mă trudesc, Magdo, să te pricep și nu pot; pentru-ce adică, să mai deștepți zulia bietului domn Georges și să-l mai umilești, o dată ce-ți e indiferent sau, mai bine zis, nesuferit?

— Treaba mea...

— Cum «treaba mea»? adică vrai să faci din mine topor de oase?

— Treaba mea.—Să-mi scrii versurile pe album, dar să fie galante de tot.

— Și dacă nu ți-aș scrie?...

— Serios, domnule Bădie? zise ea cu glas de miere și uitîndu-mi-se în față cam pieziș și de jos în sus,—n'ai să scrii Magdei versuri pe albumul ei?...

Mă învinse și tăcui ca un vinovat.

— Bietul domnul Georges! cugetai eu, cuprins de o adevărată milă.

Nu știu, dar a fi iubit pe acest diavol de Magda și a nu fi fost iubit de dînsa, trebuia, de sigur, să fi fost o mare nenorocire.

Imi făcui cruce.

— Ce-ți faci cruce, bădie, zise Magda uitîndu-se întrebător la mine.

— Cum să nu-mi fac cruce, cînd, la dreapta, am un diavol împielițat?

— Da?... Socoteam că-ţi faci cruce, fiind că o să ne punem la masă!

Avea ea răspuns la toate.

Ne chemă la masă.

Floricica se puse în capul mesei, eu la dreapta, d-l Georges la stînga, Magda lîngă mine, Emilia lîngă d-l Georges. Ilenuţa, Antonia, Ana, Frăsinica etc. etc...

Biata maică-mea—D-zeu s'o erte—de cîte ori nu m-a plesnit cu lingura peste mînă şi peste gură, numai ca să mă înveţe să mănînc frumos!... Aşi!... ţi-ai găsit!... Şi astă-zi cînd mănînc ouă moi, mă mînjesc pân' la urechi!... Ei bine!... Dl. Georges le mînca cu atîta măestrie!... degetele sale albe, gră-sulii şi ascuţite la vîrf mînuiau furculiţa sau cuţitul cu atîta îndemănare în autopsia oului, în cît rămînea, la urma urmei, găoacea pe dinăuntru tot aşa de lucie ca şi pe dinafară... şi nici o pată de ou pe şervet, pe farfurie, pe cuţit, pe furculiţă sau pe musteţile d-lui Georges!... Şi dacă în viaţa mea vre-o părere de rău mi-a ros inima, apoi aceasta a fost părerea de rău, că n-am stat şi eu macar doi-spre-zece ani la Paris, spre a învăţa cum se mănîncă ouăle moi!... O căpiţă de brînză cu smîntînă, foarte artistic clădită de d-l Georges pe farfuria d-sale, însoţită de mămăliguţa caldă corespunzătoare, dispăru metodic în adîncul pîntecelui său, printre crăpătura transversală a buzelor sale groase, întocmai cum o colină de deal ar dispărea în crăpătura adîncă a unui cutremur de pămînt!... Fu însă un moment, cînd admiraţiunea şi—aş putea zice—chiar respectul meu atinse culmea... Aceasta fu la puiul cu smîntînă:... Cine dracu mai poate scăpa cu obraz curat din faţa unui puiu cu smîntînă?!.. Eu, cel puţin, n-am putut nici odată mînca, în chip cuviincios, acest blăstămat soiu de mîncare; şi tocmai de la acest soiu de mîncare, am căpătat de la biata maică-mea, D-zeu s'o erte, cele mai multe linguri peste mînă şi peste gură!... Ei bine, d-l Georges era un om în puterea cuvîntului genial!... Altmintrelea, cel puţin, nu mi-aş fi putut da nici o dată socoteală, cum un întreg cimitir de pui să păşească din lumea aceasta în ceealaltă lume din pîntecele d-lui Georges şi să nu lese, ca amintire despre dînşii, de cît, doar, ciolanele lor lustruite şi, anume, frumos şi foarte sistematic înşiruite pe marginea, ca şi ele de albă, a farfuriei d-lui Georges?... Şi nu ştiu cum făcea: prindea, cu mult meşteşug, gîtul de puiu între vîrful cuţitului şi fundul farfuriei, iar cu unul din coarnele ascuţite ale furculiţii scotocea carnea de prin încheieturi, de nu rămînea, din gîtul de puiu, de cît o lungă, nodoroasă şi încovoeată „miţa popii", care mergea sburlită să-şi iea, la rînd, locul lîngă celelalte oase smerite de pe marginea farfuriei.. Şi pe fundul farfuriei, nici un strop de smîntînă, cuţitul şi furculiţa ca din testea, şervetul virgin, musteţile d-lui Georges, resfirate sub nas şi arcuite de-asupra nărilor, ca eşite proaspăt din oficina celei mai moderne frizerii!.. Şi cînd mă uitam la blăstămăţia de pe farfuria mea, cînd mă gîndeam, că şervetul meu nu mai poate figura cu cinste a doua

oară pe masă, şi cînd, mai cu samă, zăpseam pe d-l Georges, că mă trage, din cînd în cînd, ironic cu coada ochiului... Ei bine, mă simţiam umilit! Noroc numai, că cei de casă erau toţi şi de mult deprinşi cu tot felul meu de stîngăcii şi noroc, mai cu samă, că Floricica nu mi-ar fi îngăduit niciodată să cioplesc vre unul sau vre una din cusururile şi sălbătăciile mele... Avea şi Floricica gusturile ei necioplite....

— Ce ţi-i şi cu ţivilizaţia asta, cugetam eu, privind pe d-l Georges cu cîtă eleganţă desfăcea carnea de pe un picior de puiu fript, sau coaja de pe un măr domnesc!.. Şi avea d-l Georges un aşa meşteşug la ţinut paharul şi la turnat vinul!... Şi vinul gălbiu aşa sclipea de frumos, din paharul străveziu, printre graţia fină de alabastru însufleţit a degetelor sale!!... Şi, după ce-l bea, i se umeziau buzele roşii de o aşa de trandafirie rouă, care iute dispărea sub o uşoară apăsare cu şervetul, fără, bine înţeles, nici o daună pentru musteţile sale!!... Hotărît că Magda îşi pierduse minţile... Să fi fost eu în locul Magdei, mie să mi se fi pus la picioare o asemenea comoară de însuşiri!..

— Sărut mînuşiţa matale, cuconiţă Floricico, zisei sculîndu-mă de la masă şi sărutînd dreapta stăpînei de casă,—sărut mînuşiţa şi cine-a dat azi să dee şi mîni.

— Merçi M-me, zise d-l Georges cu o frumoasă reverenţă şi sărutînd aceiaşi mînă.

— Merele le-am adus eu de la Iaşi, zise Magda, punîndu-mi pe gură şi fără multă ceremonie, dosul alb al mînii sale mici....

Ni se aduse cafeaua în „salon".

Eu îmi luai locul de dimineaţă în colţul canapelei şi liniştit îmi sorbeam cafeaua şi îmi fumam ţigara.

Magda eşi iute şi se întoarse şi mai iute.

— Domnule Badie, te poftesc să-ţi faci pedeapsa, zise ea, punîndu-mi pe genunchi un mic album legat în catifea vişinie cu monogram aurit.

— Mai întăiu, Magdo, n-ar fi nici tocmai o pedeapsă nici tocmai greu de a-ţi scrie ţie versuri; căci n-ar fi silit cineva să-şi cheme muza prea de departe; de cît...

— De cît să faci bine şi să nu lungeşti vorba, domnule Badie.—Şi-mi dete şi un creion mic.

— Atunci cu o condiţie: am să ţi scriu ceva şi am să iscălesc dedesupt; ce-ţi voiu scrie, poţi ceti oricui; iscălitura însă, n-ai s'o ştii de cît numai tu.

— Adică cum?

— Adică cum, adică necum, o condiţie ca toate condiţiile.

— Bine, primesc.

După vr'o zece minute, albumul Magdei, plin de toate prostiile, se mai înavuţi şi cu următoarea:

Maria din Magdala, de sfînt amor cuprinsă,
Îmbrăţişa cu lacrimi genunchii lui Isus...
Şi fulgera de patimi privirea ei aprinsă...
Ce feri ciţi, acuma, sînt ei în ceruri, sus!...

Tu, poate, să rîzi, Magdo, de-aceste amintiri
Din biblicele vremuri.—O! ştiu că eşti pe dos!...
De-aceia, n-ar fi bine, prin schimb de însuşiri,
Să fiu eu Magdalena şi tu să fii Hristos?...

Şi iscălind dedesupt pe d-l Georges, dădui Magdei albumul şi creionul.

Ea aruncă o privire repede pe foaia scrisă, se duse într'un colţ al odăii, limba îi fulgeră roş pe vîrful arătătorului drept, şterse ceva, scrise ceva şi iute închise albumul.

— Da' nouă, duducă Magdo, nu ne arăţi ce ţi-a scris bădia pe album? ziseră toate într'un glas.

— Nu-i voe de văzut iscălitura, dar dacă bădia mă desleagă de condiţie...

— Şi dacă te-aş deslega, ai arăta? zisei eu, neînchipuindu-mi ce schimbase ea in album.

— De ce nu?

— Ei bine, te desleg, zisei eu, voind s'o pun într'o încurcătură, din care nu-mi trecea prin minte, cum o să scape.

Dete albumul Emiliei şi Emilia ceti cu glas tare versurile scrise.

— Ceteşte şi iscălitura, zisei eu, cînd ajunse la sfîrşit.

De odată Emilia bufni de rîs.

— Ce rîzi, Emilio? ceteşte!..

— Ci-chir-me-za... silabisi Emilia rîzînd cu lacrimi.

— Cichirmeza era un tip caraghios din copilăria lor, şi bietul d-l Georges fusese înlocuit de Magda prin Cichirmeza!..

Ce vrai? Cu fetele e greu s-o scoţi la capăt!

Peste puţin, trebuia să plecăm la Dumbravă, unde urma să luăm masa de sară şi unde Floricica avuse grija de a trimite mai dinainte toate cele trebuitoare.

— Hai gătiţi-vă de plecare, zise ea, adresîndu se la toţi;—am spus să pună caii.

— Să ştii, Floricico, zise Magda, ţinîndu i calea şi vîrîndu-şi faţa până sub nasul Floricicăi—să ştii, că eu şi cu bădia mergem călare la Dumbravă; eu pe Pisicuţa şi bădia pe Burbachi al lui Ştefan, şi să pună şelele.

Şi venind repede dinaintea mea şi atîrnîndu-se uşor în jos de amîndouă clapele surtucului meu,

— Aşa-i, bădie, că mergem călare la Dumbravă? zise ea, vîrîndu-şi nebunatic şi peziş, până sub nasul meu, mutra-i veselă, deşteaptă şi întrebătoare.

— Mai rămîne vorbă?! Cu mutra ta eşti în stare să faci pe cineva să înghită cue de potcoavă.

Inhăţă pe Ana şi pe Antonia de după gît şi eşi cu amîndouă buluc pe uşă.

După ea d-l Georges şi apoi toate celelalte.

Floricica rămase la urmă.

— Floricico, n-ai să rîzi de o rugăminte ce am să-ţi fac?

— Bădie, zise ea cu un fel durere în glas, şi cu o nădejde galeşă în ochi,—chiar dac'aş voi să rîd, n'am să pot, ori-ce rugăminte mi-ai face.

Aşa n'o văzusem pe Floricica nici odată. Ii prinsei capul între palme, ca unui copil şi, îndreptîndu-i faţa spre mine, o privii... avea ochii păinjeniţi de lacrimi.

— Floricico, zisei eu privind-o în ochi şi urmînd a ţinea între palme faţa-i îndreptată spre mine,—Floricico, mă tem să bănuesc pricina stării tale sufleteşti; totuşi mi se pare că Magda e o nebună şi tu o proastă...

— Bădie!.. zise ea cu glas tremurător; şi molatec îşi lăsă fruntea să-i cadă pe pieptul meu.

O sărutai uşor in creştetul capului.

— Floricico, Floricico! din toată gama dragostei noastre curate, senine şi dumnezeeşti, o singură notă lipsea... N'ai putea să mi spui tu care?...

— Gelozia!... zise ea ridicînd repede fruntea şi privindu-mă înflăcărat,—gelozia!...

— Nu, Floricico, te înşeli.. prostia!.

Şi pentru întâia şi cea din urmă dată în viaţa mea strînsei în braţe pe această femee, sărutînd-o cu patimă pe amîndoi obrajii... Era aşa de frumoasă!...

— Şi ce rugăminte era să-mi faci? zice ea atîrnîndu-mi-se de gît cu ochii înrouraţi.

— Pentru ziua de azi să nu schimbi nimic din îmbrăcămintea ta.

— Aşa-i că ţi-s dragă? zise ea ştergîndu-şi ochii cu dosul amînduror mînilor;—aşa-i că mă iubeşti?

— Nebuno ce eşti!

Şi apucînd-o de vîrful urechii, mă prefăcui că-i fac vînt pe uşă.

— Nebuno ce eşti!... să nu schimbi azi o iotă din îmbrăcămintea ta.

Eşi.

Şi cînd rămăsei singur, nu ştiu dacă durerea, desgustul de viaţă sau împietrirea, ce însoţeşte un traiu făr' de nădejde, năvăliră fiecare în parte sau dacă toate deodată puseră stăpînire pe sufletul şi inima mea...

— Adică—mă gîndeam eu—de ce soarta vitregă, dacă ne-a îndrumat viaţa pe cărări deosebite, n'a sfărîmat tot ea, încai, şi legăturile neîndurate dintre două suflete nefericite? Sau poate voeşte soarta să afle de la mine şi de la Floricica, dacă, în cumpăna vieţii, trag mai greu întocmirile omeneşti de cît cele dumnezeeşti?

— Doamne, Doamne!... cugetai eu ca încheere—pentru ce, în rostul adînc al înţelepciunii tale ai mai zămislit pămîntul cu puterea cuvîntului tău? Şi dacă l'ai întrupat din nimica, oare, în largul nesfîrşitului tău fără de margini, nu găseai un alt adăpost pentru casa de nebuni?....

Până ce tot şi toate să fie gata de plecare, luai albumul

Floricicăi, care se afla din întîmplare pe masă, mă răsturnai în colţul ştiut al canapelei, îl deschisei....

Aş vrea să smulg din suflet icoana feţii tale
Şi-a ochilor tăi rază să-mi pară că s'a stins!
Să uit că vre o dată te-am întîlnit în cale;
De te-am iubit... să-mi pară că te-am iubit în vis!!

Noianul veşniciei aş vrea să se deschidă
Imens, fără hotară, cu negre adîncimi;
Şi'n braţe de 'ntunerec aş vrea să mă cuprindă
Pe veci.....

Magda intră pe uşă ca o vijelie.

— Gata, bădie, hai!... şi mă înhaţă de mînă.

— Du-te, te rog, Magdo, de spune femeii să-mi scoată mantaua pe cerdac, că vin şi eu îndată.

Magda eşi repede.

Pusei albumul pe masă la locul lui.

In o trăsură mare de casă se suiră toate fetele, într'un docar mic cît o găoace de nucă, tras de un cal bătrîn numai cît un şoarece, se suiră Floricica cu d-l Georges; Magda pe Pisicuţa băeţeşte, eu pe Burbachi bărbăteşte. Trăsurile apucară înainte, eu cu Magda încheeam mersul.

— Să rămînem, bădie, mai în urmă, că mă îneacă colbul, zise Magda strunind pe Pisicuţa.

Burbachi îşi măsură, de la sine, pasul după al Pisicuţii.

— Magdo, azi n'ai fost cuminte de loc, zisei eu privind înainte, fără a 'ntoarce capul.

— De ce, bădie? întrebă ea repede, făcînd pe şea o mişcare, ca şi cum ar fi voit să se aşeze cu faţa spre mine.

— Pentru cuvîntul că azi, toată ziua, ai fost un diavol împieliţat.

— Ei, şi?

— Ai supărat pe Floricica...

— Mai întăiu, Floricica n'are nici o treabă cu mine, şi al doilea, dacă s'a supărat, ei bine, am s'o muşc la Dumbravă de vîrful nasului şi am s'o desmînii.

— Aşa te împaci tu cu lumea?

— Aşa mă împac eu cu Floricica.

— Şi cu mine, dacă aş fi supărat, cum te-ai împăca?

Simulă spre mine o muşcătură în aer, fără să zică nimic.

— Eşti, pur şi simplu, un căţel primejdios, Magdo...

— Da' înger nu-s?

— Şi chiar dac'ai fi, eu vrai să ţi-o spun asta?

— Şi de ce nu?..

Hotărît că acest diavol de Magda îşi bătea joc şi de mine; totuşi căzui pe gînduri şi până la Dumbravă nu mai schimbarăm nici o vorbă.

Cînd ajunserăm în poiana Dumbrăvii, caii erau deshămaţi pe lîngă trăsuri; mai de-o parte masa albă întinsă pe iarba verde; iar prin fînaţul înflorit al poenii, cuprins de umbra înaltă a stejarilor, fetele, care încotro, cu capetele goale, alergau după flori şi după fluturii albaştri şi galbeni de sară... Mi 'nchipuiu, că n'aţi văzut nici odată un nebunatec stol de fete într'un fînaţ înflorit... bine: atunci n'aţi văzut nici un fînaţ de două ori înflorit. Şi zîna florilor şi toate zeităţile femeeşti ale apelor şi ale pădurilor, plăzmuite de închipirea păgînă a celor vechi, au trebuit să răsară din înrudirea fermecată dintre floare şi femee... Totuşi acest cadru zugrăvit cu atîta măestrie de mîna întîmplării era mînjit de... o pată de undelemn!! Cel puţin d-l Georges se hotărîse, de astă dată, să nu fie, nici mai mult, nici mai puţin, decît undelemniu! În tot cazul, pardesiul d-sale lung, sau, mai bine zis, scurt de la ceafa-i roşie până aproape de ciobotele d-sale tot roşii, bătea în floarea verzie a undlemnului de masline grecesc!.. Cel mult, dacă de sub mîneca pardesiului scotea capul la iveală marginea sfioasă a «manchetei» de un alb fără cusur; iar din „manchetă" se arătau mînile grăsulii ale d-lui Georges, ocrotite înpotriva muşcăturilor soarelui, vîntului şi ale ţînţarilor de nişte mănuşi „Bismarc", adică tot roşii... Şi fiindcă diavoliţele de fete fugeau, de nu le zăreai, după fluturi în toate părţile; şi fiindcă rotunzimea scurtă şi grăsulie a d-lui Georges nu era clădită pe roate, apoi stătea, şi ea, înfiptă în mijlocul poenii şi, cu o mînă, ce se silea să pară îndemănatecă, cerca să vîneze, cu o baghetă fină de abanos negru, fluturii din aer... La rădăcina unui stejar, aproape înmormîntată în iarba înaltă şi înflorită, Floricica, în rochia-i neagră de mătasă uşoară, stătea culcată cu capul răzămat pe mînă... Un gînd dureros pe fruntea veselă a Naturii!..

Descălecai.—Magda se duse călare până lîngă Floricica, şi, de călare, îi vorbi nu ştiu ce; Floricica se sculă şi Magda căzu deodată, de pe Pisicuţa, drept în gîtul Floricicăi...

— A!!... auzii de odată pe Floricica ţipînd...

Şi cînd întorsei capul să mă uit, Floricica se ţinea cu mîna de nas...

Mă buşi un rîs nebun şi, rîzînd, mă dusei lîngă Floricica; Magda se şi amestecase printre celelalte fete după flori şi după fluturi.

— Bădie, Magda a'nebunit; mă roagă să-i ajut să descalece şi după ce descalecă, se repede la mine şi mă muşcă de nas... Şi, mă rog, de ce rîzi?...

— Rîd, fiind că nici o dată Magda n-a fost mai cuminte de cît acum.

— Ce fel de cuminte, dacă mă muşcă de nas?

— Tocmai fiind că te-a muşcat de nas! I-am spus că te-a supărat purtarea ei de azi şi s-a hotărît să te muşte de nas, ca să te desminie, şi te-a muşcat; mai cuminte, ce vrai?

— Putea să mă sărute.

— Magda muşcă nu sărută, zisei eu sentenţios.

Un vînt, care se iscă din senin şi cîţiva nori adunaţi în

pripă la sfat deasupra capetelor noastre, ne grăbi masa și ne scurtă șederea în Dumbravă, pe care, dealtmintrelea, ne hotărîsem s-o mirăm până noaptea pe lună... Dușmani ai poeziei vieții se găsesc, de multe ori, și în aer!

Cu aceiași regulă ca la venit, ne întoarserăm devreme acasă.

Sara ceaiu și sindrofie.

D-l Georges, cu o vădită iscusință și mîndru, oare cum, de îndemânarea și desăvîrșita-i destoinicie, înjghebase cu fetele jocuri «de societate», pe care le vrista, din cînd în cînd, cu cîte-o boscărie cu o batistă, cu un gologan, cu cărțile de joc... și mai ales cu cărțile de joc!...

Magda, cuprinsă de o melancolie prefăcută și ghidușă, de te umfla rîsul, se așezase dinaintea pianului ei. «Scherzando, andante, stacato, veloce, con brio...» se alinta cu degete ușoare pe clapele albe și negre ale pianului și din gamele nebunatice și stîlcite, simțirea nu lipsea!... Magda era tipul desăvîrșit al femeei, care sub forme ușoare și nestatornice, ascunde înțelesuri temeinice și adînci!...

Floricica, plecată, sub lumina lămpii, pe o catifea vișinie, își cusea pe dînsa gîndurile cu fire de aur...

Eu?... Eu stăteam răsturnat și liniștit în co'țul știut al canapelei și, prin norii viorii ai fumului de țigară, mă sileam să pătrund în adîncul depărtat al lumii de gînduri, ce frămîntă, poate, atîtea capete vesele și înflorite sau melanco'ice și visătoare....

...... Același cap îl pleci ș'acum
Pe mîna-ți de copil;
Și'ntipărit e'n umbr'același
Dumnezeesc profil!

. . . .

Ș'acum din visu-ți te deștept
Cu-aceiași sărutare;
Ș'acelaș rumân trandafir
Pe față ta răsare!....

Cugetam eu privind pe Floricica cum stătea plecată și cum pe fundul de lumină, era săpat în linii de umbră profilul ei dumnezeesc!...

Cu toate acestea cum era ea de cufundată în acul și ața ei... mi se părea că văd pe Venerea împletind la colțun...

— Unde ți-e albumul, cuconiță Floricico, întrebai eu de departe—te rog să mi-l dai, că am să-ți scriu ceva pe el; cine știe, dacă voiu mai avea prilejul de a-ți mai face versuri de acum înainte; mîni plec pe coclauri, și...

— Și ai să te întorci iar pe aici, zise ea oprindu-și acul la mijlocul unei împunsături și întorcînd capul spre mine.

— Dacă nu mă iea dracu, poate...

Magda se și sculase repede de la piano, luase albumul de pe masă și mi-l pusese pe genunchi împreună cu un creion mic.

— Numai te rog, zise Floricica, să faci bine să nu-mi scrii vr'o ghidușie, cum ai totdeauna obiceiul de a-mi scrie pe albumul meu.

— Nu, Nu! de astă dată m-am hotărît să fiu foarte serios.

Magda își reluă locul la piano, Floricica sfîrși împunsătura începută și-și urma lucrul, d-l Georges scotea cordele pe nas, fetele căscau gura, eu.... făceam versuri....

IDEAL PIERDUT

Ai, de sigur, ochii negri, gura mică, nasul fin,
Ș'un oval tăet cu artă de vr'un maestru divin!

Mersul tău, înfățișarea, trandafirii de pe buze
Mi-amintesc pe cea mai dulce dintre cele nouă Muze.

Tot ce vede ochiul, gîndul, în cereasca ta făptură,
Mai presus mă'nfiorează, de cît tot ce e'n Natură!

Ah! Aș pune firmamentul sub picioare-ți pedestal!...
Și să fac—aș vrea—din tine strălucitu-mi ideal!...

Și așa cum te-ar încinge Nimbul tău dumnezeesc,
O întreagă veșnicie aș voi să te privesc!...

De cît spinul, Floricico, crește veșnic lîngă roză,
Poezia șchiopătează și se schimb' ades în proză...

Ești frumoasă, Floricico... O minune 'ntre minuni!...
Lasă dracului andreaua... Nu cîrpi sara colțuni!...

Magda ceti cu glas tare și strofei din urmă îi dădu o intonație așa de naturală și la:

«Nu cîrpi sara colțuni»

dădu cu dosul mînii o așa măiastră lovitură peste catifeaua Floricăi, în cît sbură biata catifea tocmai în fundul odăii.

Se stîrni un colosal hohot de rîs, iar bietul d-l Georges rămase la mijlocul unei boscării începute.

— Vezi, bădie, că iar mi-ai scris ghidușii pe albumul meu? Dacă-s eu nebună de ți-l dau!...

A doua zi dimineață și eu și Pisicuța apucarăm drumul munteiui....

C. Hogaș

Un aliment primejdios

Pe cînd antialcooliștii extremi căutau să propovăduească credința că „alcolul în orice formă,— ca rachiu, vin sau bere,— și chiar în doze relativ foarte mici este o otravă pentru corpul omenesc", cercetările unei comisiuni de învățați din America dovediră cu metode din cele mai exacte că alcolul este un aliment. Depărtarea de la otravă la aliment, abia perceptibilă pentru Claude Bernard sau alți fiziologiști, pare enormă pentru profani, așa încît se explică emoția cu care publicul urmărea scrierile asupra alcolului aliment, interesat să știe cine se înșeală. Discuția urmată cu aprindere, mai ales în Franța, a răscolit cunoștințele noastre asupra substanțelor alimentare ca și asupra celor zise sau presupuse *nervine*, printre care se numără și alcolul, și rezultatul a fost că s'au precizat mai bine fenomenele de intoxicație și relele datorite băuturilor spirtoase. Publicațiile nouă asupra alcoolismului au adunat în această privință toate documentele cu atîta zel, încît autorii unui tratat apărut acum doi ani la Paris au pus între accidentele cauzate de alcoolism *combustia spontanee*, „unul din cele mai excepționale, ca și din cele mai curioase" cum zic autorii, uitînd să se întrebe dacă un asemenea accident este posibil[1]).

Cu toate exagerările, nelipsite mai ales în discuții, rămîn destule fapte sigure cu ajutorul cărora ne vom sili să arătăm aici că alcolul este un aliment, dar că în acelaș timp este și otravă. Acțiunea sa este vătămătoare pentru indivizi, și mai mult încă pentru societate, reclamînd să se ia măsuri de înfrînare, cu atît mai trebuincioase cu cît otrava atinge mai grav vitalitatea claselor muncitoare, care și altminteri lasă mult de dorit.

*

Discuțiile și cercetările asupra rolului ce ar avea alcolul în alimentație se urmează de mulți ani, fiindcă nu este prea ușor să se constate puterea sau valoarea hrănitoare a unei substanțe.

1) Triboulet, Mathieu et Mignot: Traité de l'alcholisme, pag. 286.

La întrebarea atît de simplă: ce este un aliment, nu se poate răspunde cu o definiție mulțumitoare[1]); în tot cazul o asemenea definiție nu ne-ar ajuta să recunoaștem dacă o substanță oarecare este sau nu capabilă să hrănească organismul omului, și în ce măsură posedă această însușire.

In general există cea mai strînsă legătură între substanțele hrănitoare de o parte, și între organismele viețuitoare de altă parte. In cazul nostru particular, adică față de corpul omenesc, nu pot fi hrănitoare decît substanțele care conțin unul sau mai multe din cele 14 elemente înfrățite spre a alcătui deosebitele țesături ale organismului. Cărbunele, oxigenul, hidrogenul, azotul, fosforul, sulful, ferul, etc., subt o formă sau alta, izolate sau combinate în chipuri deosebite, intră neapărat în compoziția substanțelor hrănitoare, de care avem nevoe. Și se înțelege lesne temeiul acestei relațiuni necesare. Tot ceea ce produce corpul ca energie: căldura lui, munca mecanică, activitatea nervoasă și psihică, ca și întunecata și neîntrerupta activitate a tuturor elementelor sale celulare, nu se produce decît cu prețul unor combinații și descompuneri care iau și scot din celule o parte din materialele lor constitutive. In 24 de ore un adult cheltuește, adică pierde în modul arătat, vre-o 270 grame de cărbune, vre-o 15 grame de azot, cantități mari de oxigen, fosfor, diferite săruri, fier, etc. Aceste pierderi trebuiesc înlocuite prin substanțe de acelaș fel: azotul prin azot, cărbunele prin cărbune, ș. a. m. d.— O substanță care nu ar procura corpului nici unul din elementele acestea eliminate în timpul activității sale, nu ar mai fi aliment pentru om. Nu rămîne deci îndoială că alcătuirea chimică a corpului omenesc reclamă ca substanțele alimentare să aibă o anumită compoziție, întru cît privește natura elementelor care constituesc aceste substanțe.

O a doua însușire a substanțelor alimentare și pe care o impun particularitățile funcționale ale organismului omenesc, constă într'o adaptare de structură a oricărui aliment, în raport cu funcțiunile organelor sau țesăturilor noastre. Astfel cu toate că celuloza conține trei dintre corpurile de care avem mai multă nevoe, ea nu constitue un aliment, fiindcă din cauza structurii sale deosebite, nu poate fi transformată și solubilizată, ca amidonul de exemplu, subt acțiunea sucurilor digestive. Tot asemenea substanțele care ar fi absorbite în sînge, dar care în contact cu celulele țesăturilor noastre nu ar putea fi oxidate sau arse, nici hidratate sau atacate în alt chip, spre a fi incorporate de celule în locul substanțelor pierdute, sau pentru a degaja energie subt o formă oarecare, nu ar reprezinta substanțe hrănitoare, ci medicamente sau otrăvuri. Din acest punct de vedere este cea mai mare asemănare între substanțele alimentare și

1) Littré de ex. definește astfel alimentele: „materii, oricare le-ar fi natura, care servă obișnuit sau pot servi la nutriție"... Dar în ce constă nutriția?

cele fermentescibile. După comparația lui E. Fischer una sau alta din aceste substanțe nu poate fi atacată de un ferment oarecare, decît dacă există o adaptare de structură, ca între o încuetoare și cheea potrivită pentru această încuetoare; fermenții ar fi cheile, iar substanțele fermentescibile ar fi atacate fiindcă structura lor—încuetoare—este potrivită pe măsura acestor chei. Tot astfel s-ar întîmpla și cu substanțele alimentare, care nu devin alimente, decît dacă structura lor permite celulelor să le atace, spre a le transforma sau utiliza.

Această din urmă particularitate de structură a alimentelor nu poate fi constatată decît pe calea experiențelor la animale și la om, de oarece este vorba să se vadă tocmai cum se comportă o substanță oarecare în contact cu celulele vii: le cedează din elementele sale, sau în cele din urmă se oxidează cu degajare de căldură?

Spre a hotărî dacă alcolul este aliment, oamenii de știință au urmat această cale. Primele experiențe, de acum vre-o 50 ani, își propuneau să caute ce se întîmplă cu alcolul ingerat: se elimină în natură, se arde, sau ce devine? Rezultatele erau contrazicătoare; pentru unii experimentatori organismul elimină în 24 oare până la 16 procente din alcolul introdus în stomah; după alții plămînii, pielea și rinichii elimină numai o parte neînsemnată; în sfîrșit alții presupuneau că alcolul s-ar comporta ca unele medicamente sau otrăvuri, circulînd în sînge și eliminîndu-se fără a încerca nici o schimbare. E adevărat că Liebig, Bouchardat ș. a. atribueau alcolului funcția de aliment respirator, care se oxidează în organism, dar produsele acestei oxidări sau arderi nu se găseau nici în aerul expirat, nici în urină.

Rămînea de cercetat dacă nu cumva arderea alcolului în organism este mascată, din pricină că o cantitate oarecare de alcol, care se oxidează, face de prisos și prin urmare oprește arderea unei proporții corespunzătoare de grăsime sau de alt aliment asemănător. Astfel s'ar explica îngrășarea bețivilor și în acelaș sens s'ar tălmăci și experiențele lui Strassmann, care supunînd cîțiva cîni la un regim de mîncare cu alcol, a constatat la aceștia o producție de grăsime de 2—3 ori mai mare de cît la cînii martori, hrăniți în condiții egale, dar fără alcol. Dacă rezultatul acestor experiențe ar avea numai această interpretare ar urma negreșit că alcolul, putînd să ia locul grăsimii în proporții anumite, spre a produce prin ardere o parte din căldura necesară corpului, este un aliment «combustibil», ca și grăsimea.

Dar experiențele lui Strassmann pot să arate că alcolul este o substanță otrăvitoare care împiedică arderea grăsimii, nu fiindcă o înlocuește ca combustibil sau aliment, ci fiindcă micșorează în general oxidările intra-organice, sau fiindcă provoacă transformarea albuminei în grăsime, după cum presupune Bunge; cercetările experimentale în această direcție nu sînt încă destul de conchizătoare.

Însfîrșit o probă indirectă în privința valorii alimentare a

alcolului ar fi acțiunea acestei substanțe asupra utilizării albuminei, dar autorii care au studiat această chestiune nu sînt de acord dacă alcolul se comportă întocmai ca și grăsimea, îngăduind o mai bună utilizare a albuminei, sau oprind în oarecare măsură consumarea rezervei de albumină din țesuturi. Experiențele făcute în urmă de Neumann asupra lui însuși (1901) erau încă discutate, cînd apărură publicațiile Comisiunii americane, cu rezultatele hotărîtoare ce dobîndiseră Atwater și colaboratorii săi cu privire la valoarea alcolului ca aliment.

*

Pentru o mai bună înțelegere a metodei pe care au urmat-o învățații americani spre a dovedi dacă alcolul este aliment, trebue să ne aducem aminte că ceea ce caracterizează mai ales o substanță alimentară este modul cum se comportă ea cînd vine în atingere cu celulele: numai substanțele care pot fi utilizate de celule sînt alimente. Dar oricare ar fi forma acestei utilizări,—combustie intra-organică sau asimilare propriu zisă,—ea nu există fără degajare de căldură. Felul și proporția alimentului utilizat hotărăște cantitatea căldurii produse; un gram de albumină dă 4,1 Calorii, [1] tot atîta produce un gram de hidrocarbonate, pe cînd un gram de grăsime dă 9,3 Calorii, și ceea ce este interesant de observat este că substanțele alimentare examinate degajează aceiași cantitate de căldură și atunci cînd sînt arse în laboratoare, în bomba calorimetrică a lui Berthelot sau în alt calorimetru. Singura deosebire este că în calorimetre arderea substanțelor alimentare se face cu ajutorul experimentatorului, pe cînd în organism substanțele alimentare sînt oxidate prin intervenția celulelor proprii.

Din punct de vedere al căldurii ce degajează substanțele alimentare, unele pot să înlocuească pe celelalte în cantități echivalente, dînd acelaș număr de Calorii; astfel un gram de albumină este echivalent sau de aceiași putere *(isodinam)* cu un gram de hidrocarbonate, iar un gram de grăsime este echivalent cu 2,27 gr. de albumină sau de un hidrocarbonat oarecare.

Cunoscînd aceste fapte putem urmări experiențele instituite de Comisia americană. Cei trei experimentatori care au încercat asupra lor acțiunea alcolului ca aliment și-au compus un regim igienic de mîncare, din albumină, grăsime și hidrate de cărbune, în așa fel încît greutatea lor să rămînă neschimbată; după ce au ajuns la această rațiune de echilibru, s'au închis pe rînd într'o cameră special construită, spre a putea funcționa ca un aparat obișnuit de calorimetrie, în care aveau să fie supuse combustiei intraorganice deosebite substanțe alimentare, și printre acestea și alcolul. Dispozitivele acestei camere—calorimetru in-

1) O Calorie (calorie mare) este cantitatea de căldură trebuitoare ca să ridice temperatura unui kilogram de apă *dela zero* la 1 grad.

gădue să se culeagă şi să se măsoare exact toată căldura pro-
dusă, energia sau munca mecanică transformată în căldură, pre-
cum şi toate produsele eliminate pe o cale sau alta din organism.
Inainte de experienţe aparatul a fost controlat şi s'a văzut că
funcţiona perfect, de oarece arzînd într'însul 10 grame de alcol
curat aparatul a făcut să se găsească toată căldura, precum şi
cantitatea exactă a produselor de combustie indicate de chimie,
ca valoare teoretică.

Întîiele trei zile experimentatorii urmau în camera de ex-
perienţă regimul de echilibru fără alcol; după acest timp înlocu-
iau pentru alte trei zile o cantitate oarecare de zahăr şi de gră-
sime din mîncare, printr'o cantitate isodinamă sau echivalentă
de alcol (aproape 500 Calorii din cele dintîi ,prin tot atitea Ca-
lorii din alcol, subt formă de vin); experien a se sfîrşea reve-
nind la regimul fără alcol. Rezultatul a fost acelaş în toate ex-
perienţele: *greutatea corpului a rămas neschimbată, întocmai ca*
şi căldura sau totalul Caloriilor produse zilnic, atunci cînd al-
colul înlocuea o parte de grăsime şi de hidrocarbonate, ca şi
atunci cînd se urma regimul igienic dela început. Incheerea nein-
doioasă este că *organismul utilizează alcolul în întregime,* cel
puţin cînd nu se trece peste doza de 100 grame de alcol abso-
lut pentru 24 ore, ca în experienţele Comisiei americane. Cu alte
cuvinte alcolul se comportă ca un aliment; el procură organis-
mului omenesc trei din elementele constitutive ale acestuia, în-
tr'o formă care îngădue celulelor noastre să le utilizeze cu de-
gajare de căldură, întocmai cum se utilizează zahărul, grăsimea
sau oricare altă substanţă alimentară. Experienţele riguroase ale
învăţaţilor americani au înlăturat toate îndoelile, care mai exis-
tau în această privinţă.

Obiecţiea care se poate face este de natură mai mult prac-
tică, decît ştiinţifică. S'a zis într'adevăr că experienţele Ameri-
canilor dovedesc că alcolul este un aliment, dar numai de labo-
rator, adică numai în condiţiile bine hotărîte în care s'au pus
experimentatorii; regimul urmat era bogat în albumină, doza de
alcol rămînea subt 100 grame şi se găsea diluată subt formă
de vin (de 10°/₀), înstîrşit experienţele au ţinut numai cîteva
zile, aşa încît nu se poate trage nici o concluzie cu privire la
efectele întrebuinţării *prelungite* a alcolului, chiar în doze mo-
derate, sau privitor la acţiunea băuturilor spirtoase *concentrate*
pe care le consumă mai ales clasele muncitoare, de obiceiu rău
hrănite.

Pe de altă parte, dacă este vorba de cerinţele practice ale
alimentaţiei omului, atunci nu este destul a se dovedi că o sub-
stanţă oarecare se comportă ca un aliment faţă de celulele sau
ţesăturile noastre, spre a fi recomandată sau admisă ca aliment
obişnuit; astfel o grăsime greţoasă, poate să aibă o valoare ali-
mentară indiscutabilă şi cu toate acestea să nu fie întrebuinţată
de nimeni ca hrană. Alcolul nu este în acest caz, cel puţin cînd
se prezintă subt forma de băuturi spirtoase, naturale sau arti-

ficiale, şi cu toate acestea el nu merită să fie primit şi tratat
ca un aliment obişnuit, fiindcă alături de demonstraţia Comisiei
americane care ne face să recunoaştem valoarea alimentară a
alcolului, stau numeroase alte experienţe şi observaţii, tot atît
de riguros exacte, care dovedesc că această substanţă este în
acelaşi timp o otravă primejdioasă.

Faţă de celulele vii în general alcolul este toxic prin cîteva
din proprietăţile sale fizice şi chimice, dintre care mai însem-
nate sînt: puterea de a pătrunde în corpul elementelor celulare,
cu aceiaşi intensitate ca cloroformul sau eterul, de pildă, avidi-
tatea alcolului pentru apă şi înstîrşit acţiunea coagulantă asu-
pra gelatinei, a mucinei şi a albuminei. Aceste proprietăţi ar
constitui treimea de însuşiri care produc şi explică tulburările
funcţionale ale organismelor celulare, adică manifestaţiile de in-
toxicaţie alcolică. Tulburările sînt deosebite după natura celule-
lor influenţate. Bacilul dalacului şi bacteriile de putrefacţie în-
cetează de a se înmulţi într'o zeamă de carne, în care am turna
alcol în proporţie de 5—10 la sută. Celulele drojdiei de bere nu
mai atacă glicoza spre a o preface în acid carbonic şi alcol, de
îndată ce acest din urmă produs de fermentaţie atinge propor-
ţia de 15—20 la sută în mustul care „fierbe". In contact cu al-
colul infuzoriile, cu mişcări de obiceiu atît de vii, îşi pierd cu
totul mobilitatea. In corpul animalelor şi al omului celulele glan-
delor stomacale, ale ficatului, ale rinichilor şi mai ales celulele
nervoase ajung subt influenţa alcolului să nu-şi mai îndeplinească
în mod corect funcţiunile lor speciale. Beţia cu cortegiul ei ne-
lipsit de vorbe şi fapte semi conştiente, rău stăpînite, triviale
sau incoherente, putînd ajunge pănă la acte de violenţă sau la
delir, traduce şi exprimă intoxicaţia acută cu alcol a centrilor
psicho-motori. De altfel s'a putut constata că dintre toate orga-
nele acela care fixează mai repede alcolul, şi în cantităţi mai
mari, este creerul.

Experienţele care s'au făcut asupra animalelor, spre a stu-
dia în amănunte toxicitatea alcolului şi a băuturilor spirtoase,
sînt foarte numeroase, dar de multe ori rezultatele dobîndite nu
au nici un interes practic, de oarece experimentatorii adminis-
trau alcolul pe alte căi decît la om şi în concentraţii sau doze
cu mult mai mari. Aceste experienţe au căutat mai ales dacă
alcolurile zise superioare,—propilic, butilic, amilic, etc.—şi care
se găsesc ca impurităţi în băuturile spirtoase obişnuite, sînt mai
toxice decît alcolul ordinar sau etilic. In acastă privinţă s'a cons-
tat că doza mortală de alcol ordinar este de 2, 3 sau chiar 4
ori mai mică decît doza mortală de alcol propilic, butilic sau
amilic. Această deosebire însă nu ne dă nici un fel de indicaţii
pentru igiena băuturilor spirtoase, de oarece în cifră absolută
doza mortală de alcol amilic, de exemplu, este foarte ridicată,
de aproape 2 centimetri cubi pentru un kilogram de animal, ceea
ce ar reveni la vre-o 120 centimetri cubi pentru un om adult. Pe
de altă parte rachiul cel mai impur conţinînd numai 2 - 4 cen-

timetri cubi de alcoluri superioare la mia de lichid, ar urma că un om ar trebui să bea 30—60 litri de rachiu spre a se omorî cu alcolurile superioare din această băutură; se înțelege că până a ajunge la această doză individul ar muri din cauza alcolului ordinar din rachiu, dela al 2-lea sau al 3-lea litru după unele observații ale lui Orfila, sau chiar după mai puțin de un litru după Pouchet.

Asemenea trebue să observăm că ceea ce ne interesează cind este vorba de băuturile spirtoase obișnuite nu este doza mortală, ci doza toxică a alcolului din aceste băuturi. Care este doza minimă capabilă a produce fenomene de intoxicație acută, și care este doza, care repetată zilnic, ar putea să dea naștere tulburărilor și leziunilor de intoxicație cronică cu alcol? Răspunsul la aceste întrebări ar fi de cea mai mare însemnătate pentru practică, fiindcă cunoscind cele mai mici doze toxice, s'ar putea stabili și doza inofensivă, pe care am putea-o bea fără grijă.

După medicii și igieniștii anti-alcoliști alcolul este toxic în orice doză, așa în cit ar fi de prisos să se caute mai departe, spre a se recomanda băutorilor oarecare măsură. Singura măsură salvatoare ar fi înlăturarea desăvîrșită a alcolului din consumație. Acest ideal însă pare foarte îndepărtat, dacă nu imposibil de realizat, și din această cauză unii oameni de știință mai moderați au cercetat dacă nu se poate afla o doză limită, subt care alcolul să înceteze de a produce cel puțin fenomene de intoxicație acută. In această privință merită toată atenția experiențele făcute mai în urmă de Gréhant, care a constatat că în cazuri de beție experimentală la animale, singele conține cantități însemnate de alcol în tot timpul cit ține beția. Proporția de alcol în singe și durata prezenții sale în circulație atîrnă de doza administrată pe cale digestivă. Fenomenele de intoxicație acută nu apar sau încetează cind proporția de alcol din singe este de aproape 1 la mie și această limită-toxică se atinge de îndată ce animalul primește cite 1 centimetru cub de alcol pur pentru fiecare chilogram din greutatea sa. Pentru un om de 65 chilograme doza limită sau doza inofensivă ar fi de 65 centimetri cubi alcol absolut, băut dintr'odată. Această cantitate se găsește în 650 c.c. vin de 10%, sau în 1300 c.c. bere de 5%, sau în 260 c.c. țuică de 25% etc...

Dacă alcolul este ingerat în cantități mai mari, așa ca să revie la 3, 4, 5 c.c. de chilogram, animalele cad în nesimțire și analiza singelui arată că alcolul circulă în singe *nemodificat* mai multe ceasuri, și în doze mari 3—5 la 1000 c.c. de singe. In aceste condiții organele, și în primul loc creerul, apoi rinichii, mușchii și ficatul, conțin o proporție însemnată de alcol, de și mai mică decit cea din singe.

Rezultatele experiențelor lui Gréhant pot fi considerate ca valabile și pentru om, cu atit mai mult cu cit aceste experiențe reproduceau condițiile în care se îmbată oamenii, de oarece alcolul era administrat animalelor prin stomah, și în diluațiune de

1‰, ca într'un vin obișnuit. Cu toate acestea sint și rezerve de făcut; în adevăr, cind se alcolizează cini sau alte animale de laborator manifestațiile otrăvirii alcolice, și anume pierderea cunoștinții, a sensibilității, și a mișcărilor voluntare sint tulburări de intoxicație profundă. Dar la om beția are grade, și intoxicația nu începe cu pierderea cunoștinții sau cu paralizia membrelor; primele fenomene de intoxicație constau în turburări psichice sau sufletești, greu de constatat chiar la om, și imposibil de înregistrat cind este vorba de animale. Din această cauză, cind se fixează prin experiențe asupra animalelor cea mai mică doză toxică de alcol, se înțelege că se determină cea mai mică proporție care ar produce o intoxicație adincă, așa zicînd masivă, ca la cinii sau epurii alcoolizați, iar nu un început de intoxicație ca la omul „amețit" puțin de băutură.

Trebue să recunoaștem însă că, întru cit ne privește, ar fi și greu să se găsească o limită inferioară pentru cantitatea de alcol ce ar fi capabilă să producă acest început de intoxicație psichică, fiindcă sensibilitatea creerului față de alcol variează de la om la om, și chiar la acelaș persoană scade treptat prin obișnuință. Pe de altă parte, considerind acțiunea alcolului numai asupra creerului, sau asupra centrilor psichici, nu s'ar putea deosebi efectele sale fiziologice, inofensive, de cele toxice sau otrăvitoare. Repedea succesiune și asociație de idei care se observă subt înriurirea alcolului, nu poate fi socotită ca un efect toxic al acestei substanțe, dar odată cu accelerarea proceselor psichice se produce și oarecare slăbire a atenției, precum și o netăgăduită scădere a stăpînirii de sine, fenomene care denotă o acțiune toxică, vătămătoare. Se pare chiar că turburările psichice, adică intoxicația centrilor «superiori» din creer, constitue o condiție neapărat trebuincioasă și însăș temelia impresiilor de plăcere și de mulțumire, pe care ni le procură băuturile spirtoase. In acest chip dacă într'o anumită doză alcolul nu ar mai fi toxic, în acelaș timp ar înceta de a ne dispune bine, și nu s'ar găsi nici un om care să se mulțumească cu asemenea doză într'adevăr inofensivă, dar fără efect. Pentru serviciile ce i se cer, alcolul nu poate fi activ de cit în doze toxice.

Această încheere, care subt altă formă reproduce verdictul antialcooliștilor extremi, nu însemnează osîndirea absolută a băuturilor spirtoase, ci arată numai că tuturor băutorilor li se impune să fie cumpătați, de oarece acțiunea toxică a alcolului devine cu atit mai mică, cu cit se absoarbe mai puțin dintr'odată. Doza de 60 c. c. alcol absolut pentru 24 ore nu ar trebui depășită în nici un caz, observîndu-se ca această cantitate să fie luată dintr'o băutură diluată, cum este vinul sau berea. Băuturile distilate, în care alcolul se găsește într'o concentrație de 25—50%, sint mai vătămătoare tocmai din cauza acestei concentrații, care permite absorbția repede a unei cantități prea mari de alcol.

Intoxicația acută cu alcol, judecată din punct de vedere curat medical, constitue de obiceiu o «indispoziție» trecătoare; otrava dispare în întregime din organism, iar celulele scăpate de alcol își recapătă după citva timp vigoarea lor primitivă, cel puțin în aparență. Cu toate acestea, dacă după un «acces» de intoxicație «pacientul» nu renunță la alcol, cum se întîmplă mai totdeauna, atunci recunoaștem ușor că accesele de intoxicație produc, prin repetarea lor, și unele efecte durabile. Cel mai evident este *obișnuința*, care se traduce prin nevoea de a bea în doze din ce în ce mai mari.

Această nevoe bolnăvicioasă, socotită de unii ca o boală a voinței, duce la întrebuințarea zilnică a băuturilor spirtoase și la intoxicația cronică cu alcol, cu urmări din cele mai păgubitoare nu numai pentru indivizii intoxicați, ci și pentru întreaga societate.

Pentru individ manifestațiile otrăvirii cronice constau în boale bine definite: faringite și laringite, gastrite, ciroze, nevrite, etc. sau în turburări funcționale și infirmități penibile: tremurături, slăbirea memoriei, inaptitudine la lucru, iritabilitate exagerată, insomnii, etc. Pentru societate alcoolizmul reprezintă o cauză însemnată de pierderi, de oarece chiar înainte de a produce leziuni organice, otrăvirea cronică cu alcol atacă ființa psichică și micșorează valoarea socială a indivizilor. Victimile acestei otrăviri ajung nu numai la spital și la cimitir. Orfelinatele, închisorile și casele de prostituție, ospiciile de nebuni și azilele de infirmi sînt populate de alcolici și progenitura lor. Intr'un singur an Franța ar fi cheltuit peste 8 milioane lei pentru alcolicii nebuni, 9 milioane pentru reprimarea crimelor săvîrșite de alcolici și 70 milioane pentru asistența alcolicilor. In Anglia pierderile din cauza alcolismului ar fi de aproape 3 miliarde pe an. In Statele-Unite, după socotelile unui ministru de peste Ocean, intoxicația cu alcol a făcut următoarele victime în zece ani: «a distrus 300,000 de indivizi, a trimis 100 000 copii în stabilimentele de binefacere, 150 000 osîndiți la închisoare, 10 000 nebuni în azile. A pricinuit 1,500 asasinate, 2,000 sinucideri, a făcut 200,000 văduve și un milion de orfani...»

Este foarte probabil că unele din aceste cifre n'au o bază tocmai sigură, cu toate acestea nu se poate tăgădui că intoxicația cronică cu alcool se prezintă ca o boală gravă prin răspîndirea și urmările ei, ca și prin leziunile sau turburările ce o caracterizează.

Observînd mai de aproape acțiunea alcolului asupra băutorilor, constatăm că intoxicația cronică, studiată la patul bolnavului cu mult mai bine decît prin experiențe de laborator, atinge de preferință unele organe și sisteme ca: ficatul, sistemul nervos, inima și vasele sanguine. Cu toate acestea, chiar în aceste cazuri, unde legătura dintre otravă și leziuni este mai vă-

dită, nu se cunoaște exact determinismul acțiunii deletere a alcolului. Persoanele care abuzează de băuturi spirtoase sînt cu mult mai numeroase decît bolnavii de ciroză a ficatului, sau de altă afecțiune organică imputabilă alcoolismului. Deasemenea mulți dintre bolnavii atinși de vre-o afecțiune de acest fel sînt băutori cumpătați care, de exemplu, nu beau mai mult de 60 c. c. alcol absolut pe zi, sub formă de vin sau bere. In aceste cazuri, medicii fac să intervie predispoziția și deosebite cauze ajutătoare ca: vieața sedentară, hrana insuficientă, unele intoxicații cu metale, etc. Dar oricare ar fi explicația, rămîne faptul că din 100 de intoxicați cu alcol ajung să prezinte leziuni organice numai 10, sau 20, sau 50. In fața acestei observații ușor de făcut, s'ar părea că băutorii au dreptul să rămie puțin impresionați, cînd li se arată urmările nefaste ale otrăvirii cu alcol; din moment ce alcolul cruță pe unii băutori, fiecare își poate face socoteala că tocmai el va fi cel cruțat.

In realitate alcolul este mai puțin indulgent de cît se arată; cînd intoxicația cronică nu produce leziuni organice manifeste, funcțiunile sistemului nervos sau ale celulelor în general pot fi compromise serios, după cum se dovedește la cea mai mică încercare. O operație hirurgicală, o emoție puternică, o pneumonie sau altă boală infecțioasă fac să izbucnească delirul alcolic, sau un acces de *delirium tremens*. Numeroase experiențe arată de altfel că animalele de laborator, alcoolizate zilnic, pot să rămie sănătoase în aparență și chiar să se îngrașe în timp ce rezistența organismului față de unii microbi patogeni scade foarte mult. Vaccinarea împotriva turbării, a dalacului și a tetanosului este imposibilă sau foarte grea la animalele alcoolizate.

La aceste leziuni și turburări, trebue să adăugăm acțiunea bine dovedită a alcolului asupra copiilor, care se nasc aci puțin viabili, aci osîndiți să ajungă epileptici, idioți sau degenerați, din cauza intoxicării părinților. In sfîrșit la activul alcoolismului cronic avem să însemnăm toate dezordinile și mizeriile de natură etică și socială, care decurg în mod fatal din turburările psichice provocate de alcol, după cum am văzut deja. Atîtea elemente antisociale și foarte mulți infirmi, a căror întreținere constitue o povoară pentru societate, se numără cu drept cuvînt printre victimile băuturilor spirtoase.

O comparație între pagubele sociale și între cele individuale, care rezultă din cauza alcoolismului, arată ușor că însăși societatea are mai mult interes să stăvilească intoxicația cu băuturi spirtoase, de oarece pentru băutori consecințele patologice, individuale, pot să întîrzieze sau să lipsească adesea-ori, pe cînd pagubele de natură socială, datorite acțiunii alcolului nu lipsesc niciodată.

Pentru prevenirea relelor amintite este de văzut dacă intoxicația cronică cu alcol nu ar putea fi înlăturată prin limitarea dozelor întrebuințate. In această privință cele cîteva expe-

rienţe de laborator au arătat că doze mici, chiar de mai puţin de 1 c. c. alcol pur pentru un kilogram, dar repetate în fiecare zi, sunt capabile să omoare un cîne după 8 luni jumătate; aceiaşi experimentatori însă observă că doze de trei ori mai mari, administrate altui cîne în timp de 8 luni, au produs numai o uşoară paralizie, lăsînd animalul în viaţă. Aceleaşi mari deosebiri individuale se întîlnesc şi la oameni. Cărţile de medicină citează cazul extraordinar al unui bărbat care, dela vîrsta de 25 până la 55 ani, băuse vre o 11,000 sticle de cognac, tot atîtea de *whisky* sau de *gin*, şi de vin ordinar, absorbind în acelaşi timp peste 11,000 sticle de şampanie şi alte vinuri generoase, precum şi 22,000 aperitive şi aproape 33,000 sticle de bere, şi cu toate acestea fenomenalul băutor abia prezinta „un început probabil de ciroză a ficatului". Alţi băutori consumă zilnic cîte 3—6 litri de vin totuşi nu ajung la spital, bolnavi de ficat, decît după 6—15, ani după observaţiile lui Lancereaux.

Faţă de aceste mari deosebiri de sensibilitate, este cu neputinţă să se fixeze doze-limite pentru prevenirea accidentelor de alcoolism cronic; cu toate acestea trebue să presupunem *a priori* că accidentele vor fi cu atît mai atenuate sau mai tîrzii cu cît dozele zilnice vor fi mai mici. Pe de altă parte, observaţiile medicilor recunosc că unele persoane sunt cu deosebire simţitoare la acţiunea toxică a alcolului şi de aceea li se recomandă să fie foarte cumpătate, dacă nu pot renunţa cu totul la băuturile spirtoase. Artriticii, nervoşii şi nevropaţii, istericii, epilepticii şi descendenţii acestora, persoanele cu vieaţă sedentară, ca şi oamenii rău hrăniţi sau obosiţi peste măsură, trebue să se ferească de alcol, sau să nu bea decît cu cea mai mare prudenţă, dacă ţin să fie sănătoşi.

*

Alcolul se arată în definitiv subt două înfăţăşări: 1) ca otravă pentru celulele nobile, cu funcţiuni diferenţiate ca celula nervoasă, hepatică sau reproducătoare (ovul şi spermatozoid) şi 2) ca aliment sau combustibil. Funcţionînd ca aliment alcolul degajează mai multă căldură decît aceiaşi cantitate de pîne, de porumb şi de zăhar, şi ceva mai puţină decît grăsimile, după cum se vede din cifrele următoare:

100 gr.	pîne	degajează	223	Calorii;
"	porumb	"	361	"
"	zahăr	"	388	"
"	*alcool*	"	*645*	"
"	slănină	"	726	"
"	unt	"	750	"

E păcat că o substanţă hidrocarbonată, capabilă să procure organismului atîtea Calorii subt un volum mic şi într'o formă

care nu reclamă nici o muncă din partea organelor digestive, este nu numai aliment, ci şi otravă în acelaşi timp. Păcatul este cu atît mai mare cu cît, pentru acelaşi număr de calorii, alcolul este mai eftin, după costul de producere, de cît porumbul, zahărul şi celelalte hidrocarbonate obişnuite în alimentaţie. Cu toate aceste însuşiri, în adevăr excepţionale, alcolul nu poate intra în regimul nostru de toate zilele decît ca o substanţă primejdioasă, faţă chiar de cerinţele alimentaţiei normale, fiindcă în doze de 100 grame pe zi, de exemplu, alcolul ar elimina din raţiunea zilnică o cantitate isodinamă de grăsimi şi hidrocarbonate, care alături de cărbune, oxigen şi hidrogen, ca alcolul, mai conţin de obiceiu şi azot asimilabil subt formă de albumină. De fapt această eliminare sau înlocuire a substanţelor azotoase din raţiunea băutorilor se produce şi din cauza turburărilor digestive, datorite alcolului, ca şi din cauză că bugetul destinat pentru hrană este redus în folosul băuturilor spirtoase. In acest mod denutrirea sau hrănirea insuficientă a populaţiei muncitoare stă adesea în legătură cu întinderea alcoolismului. La noi mai ales, unde hrana ţăranului, este de regulă neîndestulătoare trebue să ne îngrijească înlocuirea unor substanţe alimentare igienice prin otrava-aliment, care este alcolul.

In această privinţă nu trebue să treacă neobservat faptul că exportul de *ouă*, care era numai de 783,712 chilograme pe an între 1887 şi 1889, a ajuns la media anuală de 3,700,300 chilograme în perioada 1899—1901 (*F. Robin.* Evoluţiunea producţiunii româneşti), deşi nu se vede că în acest timp s'ar fi desvoltat în ţară avicultura sistematică. In schimb consumaţia de spirt şi de ţuică sau rachiuri s'a ridicat simţitor de la 124,191,110 grade pe an între 1886—1891 la 158,206,942 grade în perioada 1896—1901 (*Dr. Creangă.* Anuarul statistic al Romîniei). Cine cunoaşte rolul cîrciumarilor în negoţul cu ouă va presupune cu temeiu că spirtul a trebuit să înlocuiască în hrana ţăranului substanţele grase şi azotoase din milioanele de chilograme exportate care conţin aproximativ 444,000 chilograme albumină şi tot atîta grăsime.

In alte părţi alcolul goneşte zahărul din consumaţie; astfel în 7 familii de muncitori industriali, cari cheltuesc pentru băuturi spirtoase de la 0—12 mărci pe an, consumaţia zilnică de zahăr era de 98—51 grame, pe cînd în alte 7 familii de lucrători din aceiaşi industrie (fabricanţi de ciasornice) unde se cheltuia pentru alcolice 13—57 mărci pe an, se consumă numai 49—21 grame zahăr pe zi (Feuerstein).

La noi consumaţia zăharului, cel puţin la ţară, este cu totul neînsemnată, de oarece după media anilor 1897—1902 publicaţiile oficiale arată numai 515,855 chilograme de zăhar rafinat dat în consumaţie pentru întreaga populaţie rurală, ceea ce reprezintă vre-o **107 grame** *pe an*, de locuitor. In locul zăharului se consumă cantităţi mari de spirt revenind de locuitor la cîte 12, 50 litri alcol absolut pe an după d-nul Urbeanu, la 9,98 litri după

d. M. Haret şi la 9,07 litri după regretatul profesor I. Felix. Dar dacă facem socoteala după cifrele publicate mai în urmă de către d. E. Costinescu sau de d. dr. Creangă dobîndim cantităţi deosebite. In afară de bere s'ar consuma din vinuri, ţuică sau rachiuri şi spirt de la 32 până la 64 milioane litri alcol absolut în medie anuală (în perioada 1897—1901 şi 1898—1902), adică de la 5.4 până la 10.8 litri de cap. Cifra cea mai mică, dedusă din cifrele date de d. Costinescu, ni-se pare mai verosimilă, de oarece în expunerea legii fondului comunal, cifrele privitoare la spirtoase reprezintă cantităţile mijlocii *date în consumaţie*, iar nu media producţiei anuale totale, ca în anuarul d-lui dr. Creangă.

Cu consumaţia de 5,4 litri alcol absolut de locuitor, România nu ar fi dintre ţările cele mai atinse de alcoolism, dar nici dintre cele mai bogate, unde consumaţia de alcol este de două, trei ori mai mare de cît la noi, după cum se vede din următorul tablou împrumutat de la *A. Delbrück*[1]).

Consumaţia alcolului din toate băuturile, pe cap de loc., în medie anuală:

Franţa 16.5 litri alcol absolut;	Anglia 9,2 litri alcol absolut;
Belgia 13 4 „ „ „	Ţările de jos 6 9 „ „
Italia 13,2 „ „ „	Statele Unite 6,0 „ „
Elveţia 11,9 „ „ „	Suedia 5 4 „ „ „
Danemarca 11.8 „ „	Rusia 3,8 „ „ „
Germania 11.2 „ „ „	Norvegia 3 3 „ „ „
Austro-ungaria 9,5 „ „	Bulgaria 3,0 (I. Felix). „

Cifrele din acest tablou, în care locul Romîniei ar fi alături de Suedia, îndreptăţesc până la un punct observaţia autorilor cari afirmă că: «în toată lumea se întîlnesc cifre mari de consumaţie a alcolului, acolo unde masele au venituri bune, unde beau regulat şi unde nu sînt beţivi de sărbători, după moda rusească» (W. Bode). Dacă apropiem de aceste date cifrele privitoare la zăhar întrevedem că alcoolismul la noi trebue să fie mai grav.

După consumaţia zăharului în frunte vine Anglia cu 44 chilograme de locuitor, apoi Statele-Unite cu 30 chilograme, Elveţia cu 24, Danemarca cu 23, Olanda cu 20, Franţa cu 17 în 1902 şi la urmă Romînia cu *mai puţin de trei chilograme* pe an, după media anilor 1898—1903.

Gravitatea intoxicaţiei alcolice pentru populaţia noastră provine mai ales din cauza stării de sărăcie, pe care o zugrăveşte bine statistica din urmă asupra consumării zăharului. Masele muncitoare dela noi, şi în deosebi muncitorii dela ţară duc lipsă de zăhar, ca şi de carne, de substanţe azotoase în general şi chiar de grăsime, şi cu toate acestea cheltuesc cîteva zeci de milioane de lei pentru băuturi spirtoase. Cîte 375 locuitori rurali susţin cu contribuţiile lor voluntare, şi adesea fac să pros-

1) Hygiene des Alkoholysmus in Handb. d. Hyg., I Supple-Bd. 1901.

pereze cîte o cîrciumă, care mai nu vinde alt articol, în afară de băuturile spirtoase. In sfîrşit sărăcia cunoscută a ţăranului îl face să bea după moda rusească, adică la intervale relativ rare, dar atunci fără măsură, până la marginele intoxicaţiei mortale.

Vătămările organice, pagubele şi primejdiile neîndoioase care rezultă din întrebuinţarea alcolului nu sînt de loc compensate, oricît de mare ar fi căldura de combustie intra-organică a acestui aliment hidrocarbonat. Serviciile sale ca substanţă hrănitoare pot fi îndeplinite tot aşa de bine de alte materii, ca grăsimile şi zăharul, aproape tot atît de uşor de absorbit ca şi alcolul, dar ne-otrăvitoare.

Scumpirea artificială a acestor alimente prin impozite, este o anomalie pe care o poate egala numai o politică de încurajare a producerii şi desfacerii băuturilor spirtoase. Dacă o asemenea politică mai este cu putinţă, discuţia urmată asupra alcolului ca aliment şi ca otravă arată că vina nu este a oamenilor de ştiinţă. Cele mai întemeiate argumente impun restrîngerea consumaţiei alcolului, dar această restrîngere ar atinge prea multe interese care nu sînt dispuse să se jertfească din convingere; împotriva acestora singură ştiinţa este prea slabă. Aliatul său firesc, cu ajutorul căruia acţiunea primejdioasă a alcolului ar fi stăvilită, este opinia publică, dar o opinie publică bine luminată şi activă. Care dintre noi nu ar putea contribui la formarea acestei opinii?...

Dr. G. Proca.

Ciobănaşul

Un ciobănaş cu turma lui
De-abea se mişca,
Doinind, în dorul nu ştiu cui,
Din trişca.

De mult nici nu mai ştii ce vrea,
Nici ce-i cu dînsul—
Şi-şi racoreşte inima
Cu plînsul....

Şi azi, pe deal, cu turma lui
De-abea se mişca,
Doinind, în dorul nu ştiu cui,
Din trişca.

Patru zile în Ardeal

— Impresii fugitive —

XIX

In „Motor."

Iar cîmpii verzi de «mătasă» şi brîne aprinse de flori de mac.

«Motorul» (un tren cu două vagonete mici, puse în mişcare de un motor cu benzină) fuge tot între lanuri, împestriţate de cupe roşii; dealungul şinelor şi în şanţuri macul îşi adună flăcările în cărări largi însîngerate; liniştea peisajului de cîmpie se înviorează de toată gama tonurilor verzi ale şirurilor de pomi, cari dau ogoarelor aspectul unui parc englezesc.....

In vagonul de clasa a doua, afară de noi,—d. şi d-na Russu-Şirianu, d-ra Tulia B., Sever Secula [1]) şi cu mine,—mai sînt încă numai doi pasageri: un neamţ slab şi spălăcit, şi o doamnă «între două vrîste», foarte brună, cu contururi «impozante», cu un lanţ gros, de aur, ce din jurul gîtului se coboară până la brîul rochiei de mătasă, şi cu un muzeu petrografic întreg în inele; accentul şi curbele exagerate ale profilului îi trădează îndată rasa aleasă de Dumnezeu.

Bietul neamţ se vede că avea de ispăşit grele păcate: abia şi-a ocupat locul în faţa lui venerabila matronă, sclipind de aur

1) In numărul trecut greşit s'a tipărit, că d. Secula primeşte ca salar 80 K. pe lună,—în realitate salariul d-sale ca şi al tuturor profesorilor seminarului e de 150 K. pe lună (1800 K. anual),—modestia acestui salar n'are nevoe de comentar.

și pietre scumpe, după ce și-a așezat la stinga un pachet legat cu sfoară colorată, la dreapta un „reticul" și sub picioare un geacu mandanaș, și a și început îndată un asediu în toată regula. Intâiu l'a supus (în nemțește) unui interogator sever: de unde vine, unde se duce, pentru ce, dacă-i place teatrul din Arad? Apoi, cu vădită mulțumire de sine, urmă în efuziuni autobiografice nesfirșite. Am aflat că dumneaei e din Seghedin, unde soțu-i e un om mare și are „cea dintâiu" prăvălie de coloniale „ca în Buda-Pesta"; că prețul coksului s'a urcat din cale afară; că în Arad sint mai multe distracții; că nu-i plac blondele, fiind-că «n-au caracter», și că femeile slabe nu pot avea «măreție» (aici capul se pleacă puțin la stinga, și bărbia—în trei caturi—se rotunjește cu o grație de fetică naivă); că în parlamentul din Buda se spun numai fleacuri și nu se protejează comerțul național (cele trei caturi se umflă de mindrie națională); că la o femee principalul e „distincția" (capul aruncat înapoi desgolește toate ascipalul e „distincția" (capul aruncat înapoi desgolește toate ascunsorile celor trei caturi și ale torsului «suggestiv»),—și «dacă-ți place mai mult drama sau opereta? Ah! mie-mi plac grozav dramele, și pling, și pling»... (în glas gîlgîituri sentimentale, clătinările melancolice ale capului proectează și mai expresiv nasul „aquilin", pleoapele se lasă, «languros», deasupra ochilor bulbucați)...

Nenorocita victimă încearcă în zădar să scape prin răspunsuri seci de „da" și „nu"; țeapăn, cu capul rezimat de spetează, cu bărbia sprijinită de pumnul dreptei, al cărei arătător stringe nervos dedesuptul urechei, bălăbănind cu stinga geamul,—neamțul, cind pironește pe călăul său cu priviri canibalice, cind își închide ochii, prefăcindu-se că doarme.

Omul, pe jumătate amețit, e vădit la marginea nebuniei sau a crimei, aruncă în zădar cite-o privire desperată spre noi par'că implorind ajutor: voluminoasa băcăliță de la Seghedin, rezimîndu-și virful umbrelei de banca lui, îi tae orice chip de retragere, își apropie amenințător cangea nazală, îl împresoară cu genunchi-i monumentali, și vorbește, vorbește, vorbește....

Fără voe, începem să facem haz de această tortură,—orice om are destulă cruzime ca să ridă de năpăstile aproapelui,—și, convingîndu-ne că nu riscăm să fim înțeleși, comentăm peripețiile tragediei,—ne stricăm de ris. Până și sumbra wagneriană ride în hohote!...

După vre-o oară de drum «Motorul» ajunge pe la 3 după amiază, la Pecica. Lăsăm pe sărmanul neamț pradă neastimpăratei băcălițe, și ne coborim.

XX

Pecica.—Intelectuali și plugari.—Moș Toader Orga.—Fierarul Hodoș.—Alte cunoștinți.

Pe peronul gării ne întîmpină d-șoara Roxin, fiica farmacistului din localitate (un Romîn din Bihor), care ia cu dînsa pe doamnele noastre iar noi cu Russu-Șirianu și Secula ne suim în trăsură și înaintăm pe o stradă largă, cu case albe și mari, de zid, pe amindouă lăturile,—pe frontonul fie-cării case sint scrise data clădirii și numele stăpinului,—și tot nume romînești!

Incepem îndată colindările noastre.

Intâiu vizităm pe cei trei preoți din Pecica: pe tînărul Savu Tămășdean, pe care nu-l găsim acasă; în locuința lui nouă, cu mobilă modernă, pian, etc., schimbăm numai cîteva vorbe cu tînăra preuteasă; apoi pe bătrînul Ion Tămășdean, a cărui casă bătrinească plină de miros plăcut de flori și ierburi uscate, mobilată cu simplicitate patriarhală, evoacă alte vremuri; pe părintele Dr. D. Barbu, pe care, spre marea mea plăcere îl găsim cu un număr al «Vieței Romînești» în mină; din conversație cu gazdele am aflat multe lucruri interesante din trecutul Pecicăi, și asupra vieței de sat în partea aceasta de avangardă a Rominismului, la distanță de vr'o patru cinci ceasuri de drum de fier de la Buda-Pesta.

Plecind de la părintele Dr. Barbu, întilnim în drum pe tînărul «teolog» Octavian Tămășdean, căruia îi exprim dorința mea de a vedea case țărănești de toate stările, și mai bogate și mai sărace. Cu multă amabilitate tînărul se pune la dispoziția noastră, și ieșind din strada cea mare în străzile laterale, ne îndrumăm întâiu la moș Vasile Tămășdean, un fruntaș al satului (din acest vechiu neam de plugari, cum vedeți, au ieșit și acei intelectuali din Pecica, cari fac cinste preoțimii și învățătorimii ardelene).

O casă gospodărească mare, cu o ogradă largă și curată, în care sint îngrămădite tot felul de acarete solide, cu o frumoasă grădină și o mică vie replantată cu viță americană, în fund.

Din scară dăm îndată în bucătărie,—la stinga un cuptor, la dreapta o «pliță» modernă, iar păretele din față, între aceste două sobe, e împodobit cu fel de fel de farfurii, străchini, oale și urcioare (din cari multe prezintă un real interes pentru amatorii de vechea artă națională), și alte unelte de gospodărie;

dintr'o parte şi alta două uşi dau in jumătatea locuită şi in cea „curată" a casei.

Şi în acest fel sînt construite toate casele ţăranilor romîni din Pecica; chiar la cei mai săraci am găsit tot cele două sobe: cuptorul şi «plita», precum şi etalajul interesant de olărie pe păretele din faţă; variază numai numărul odăilor, bogăţia mobilării în covoare şi alte ţesături, sau că unele sînt cu lut pe jos, în loc de duşamelele obicinuite aici la majoritatea ţăranilor etc. Dar tipul casei e acelaşi, şi cea mai săracă ar părea desigur palat, chiar unui ţăran fruntaş din Moldova...

Pe moş Vasile Tămăşdean l'am găsit în mijlocul pregătirilor pentru o mare bucurie a casei: măritişul unei fete. Gazdele ne-au arătat cu o mîndrie legitimă zestrea ce-i pregătesc: mai multe lăzi pline cu tot felul de ţesături şi cusături,—şi regret că nepriceperea mea în ast-fel lucruri mă împiedică să descriu sau chiar numai să denumesc toate frumuseţile de îndămînare şi gust, pe cari le-am admirat acolo. La complimentele mele entuziaste, mireasa,—o copilă voinică şi foarte blondă, cu o pieliţă roz-albă, ruşinată, în mişcări stîngace de emoţiune, abia îşi poate stăpîni bucuria ei tînără: ea însă-şi le-a lucrat pe cele mai multe. Noroc şi sănătate!

Dar mai ales m'a impresionat casa moşului Teodor Orga, de şi n'am avut norocul să-l găsesc acasă, însă nevasta d-sale, o bătrînă voinică încă şi vioae, ne-a arătat bucuros toată gospodăria; ţinîndu-se drept, şi umblînd sprinten prin casă, ea ne dă toate lămuririle, cu furca în brîu, tot răsucind firul subţire de lînă albă.

Pe o masă văd cîte-va numere de gazetă; la întrebarea mea—cine le ceteşte,—bătrîna îmi răspunde mîndră:

— Dumnealui! Dumnealui e mare cetitor la noi...

Şi îmi arată două poliţi mari, pline de cărţi: bisericeşti, de economie agricolă, broşuri politice, literatură...

D-l Russu-Şirianu îmi spune că moş Toader din cînd în cînd publică în «Tribuna» corespondenţe pline de judecată şi de experienţa ce poate da o viaţă de plugar sfătos, despre viaţa satului şi despre nevoile gospodăriei ţărăneşti!...

Şi băgaţi de samă, că moş Toader Orga e departe de a fi un «bogătaş» aici: casa lui e tocmai din cele cu lut pe jos, şi toată viaţa până acum el n'a încetat să ducă plugul de coarne...

Prin intervenţia prietenului Russu, bătrînul plugar mi-a

trimis un izvod al cărţilor sale. Dar mai interesant decît acest izvod (bătrînul a uitat să-mi scrie şi numele autorilor, ci numai titlurile cărţilor) e însăşi scrisoarea ce-l însoţeşte şi din care îmi permit să citez părţile esenţiale:

«*Onorate Domnule profesor*,

«Domnul Russu-Şirianu mi-a scris din Basna cu datul 12, «VII, 1906 să-ţi arăt ce cărţi am eu în mica mea bibliotecă. «Imi pare foarte rău că n'am fost acasă cînd D-ta însoţit, pare-«mi-se, de domnii Secula, Russu-Şirianu şi Tămăşdan, aţi făcut «cinste Casei mele prin mult preţioasa d-voastră vizită, pentru «care cinste vă mulţumesc din adîncul inimii mele. Dacă eram «atunci acasă, vă arătam bucuros întreaga mea bibliotecă. Dom-«nul Russu ştie cam din ce cărţi se mai alcătuesc bibliotecile «cărturarilor din aceste părţi, şi te va lămuri şi mai bine.

«Un prieten al meu, cam glumeţ, carele îmi cunoaşte de-«aproape mica şi neînsemnata mea bibliotecă, mi-a zis că se «miră cum de nu-şi sar în cap una la alta cărţile mele, de «oarece tractează material foarte deosebit, bună oară sînt: «religioase şi mirene, altele naţionaliste şi antinaţionaliste, apoi «pocăite şi aşa mai departe.

«Eu am un fel de plăcere să cetesc tot felul de cărţi, să «cercetez—întru cît îmi este cu putinţă—părerile autorilor, şi în «urmă să-mi fac şi pe ale mele. Avînd la îndămînă vre-o trei «biblioteci destul de bogate, am cetit cu multă dragoste mai pe «toţi autorii noştri naţionali, şi pe vre-o cîţiva din cei clasici. «Simţesc mare plăcere cînd cetesc despre progresele pe toate «tărîmurile vieţii săvîrşite de d-voastră din ţară; *mă doare însă «cînd cetesc despre starea mizeră în care se află cea mai mare «parte a ţăranilor*... Bun este însă Dumnezeul părinţilor noştri, «va lumina şi pe poporul nostru de rînd, şi-l va mîntui de să-«răcie, şi-l va scăpa de prostia în care l-a cufundat vitregita-«tea vremilor»....

Urmează apoi un şir de *peste o sută* de denumiri de cărţi, din care voiu reproduce numai o parte, în ordinea scrisă de însuşi stăpînul lor, pentru ca să vă daţi samă de caracterul acestei biblioteci *ţărăneşti*, alcătuită în felul „bibliotecilor tuturor cărturarilor din aceste părţi», cum îmi scrie acest înţelept al satului:

«Acte oficioase privitoare la reînfiinţarea Metropoliei ortodoxe romîne din Ardeal şi Ungaria».

«Biblia».
«Teologia naturală».
«Istoria adunărilor bisericeşti».
«Steaua magilor».
«Natura lui Dumnezeu».
«Cărturarul şi popa».
«10 Mai 1902».
«Răsboiul oriental ilustrat».
«Povestea unei coroane de oţel».
«Raporturile Rominilor cu Ungurii».
«Impăratul Napoleon III».
«Din vremuri apuse».
«Chestia romină şi Ungurii».
«Luptele Rominilor din com. Aradului».
«Ungaria» (moş Toader adnotează: «colecţia din revista celui mai vinzător de neam Romîn de dincoace...»)
«Vinătoare după aur» (roman).
«Moş Călin» (nuvelă)
«Regule de bon-ton» (!).
«Higiena poporală».
«Despre îngrijirea în contra tuberculoasei».
«Sfătuitor farmaceutic».
«Resunetul» (versuri).
«Istoria fizică».
«C. A. Rosetti ca tipograf».
«Primatul papal şi infailibitatea papei».
«Independenţa bisericească a Metropoliei din Alba-Iulia».
«Merinde dela şcoală».
«Caterisirea Metropolitului primat Ghenadie Petrescu» (cit de mult interesa această chestie pe bătrînul plugar din celălalt capăt al Rominimii se poate vedea din faptul că în biblioteca lui sînt *cinci* broşuri, cari o expun din punctul de vedere *al ambelor lagăre înduşmănite...*)
«Modul de educaţiune a vechilor Egiptieni, Persieni, Greci şi Romani».
«Robinson Crusoe după I. H. Campe».
«Glume».
«Cercetări literare istorice».
«Anticităţile Romanilor».
«Istoria Naturală».
«Istoria Ţiganilor».

«Elemente de Istoria universală».
«Economia rurală» (G. Maior).
«Vieritul».
«Colectă de recepte».
«Curs de practica grădinăritului şi de economia casei».
«Stirpirea moliei de vie».
«Grădina din preajma casei».
«Plugăritul».
«Vaca de muls».
«Creşterea viţeilor».
«Casa noastră de ajutorare».
«Evoluţiunea proprietăţii».
«Propaganda în mişcarea socialistă».
«Chestiunea lucrătorilor».
«Statutul organic al bisericii ortodoxe romîne din Ardeal şi Ungaria».
«Manuducerea la afacerea învăţămîntului poporal»...
Şi tot aşa mai departe; se vede îndată o curiozitate vie şi o gîndire independentă, dorul de a se instrui şi de «a-şi face părerea» asupra marilor probleme ale vieţii, şi deprinderea de a utiliza datele ştiinţii pentru trebuinţile zilnice...

Scrisoarea se închee cu următoarele rînduri:

«Urmează colecţiile din foile noastre: *Albina, Federaţiu-* «*nea, Observatorul, Gazeta Transilvaniei, Tribuna* şi *Foaia Po-* «*porului* din Sibiiu, *Tribuna* din Arad, complectă de la înce- «put, şi *Şezătoarea*. Apoi mai mulţi numeri din sus amintitele «foi ce cuprind material însemnat istoric, precum şi acei nu- «meri din des amintitele foi şi ziare în care sînt publicate scrie- «rile mele. Toate le păstrez şi *voesc să le las ca moştenire* «*fiilor şi nepoţilor mei...*

«Primiţi, D-le profesor», etc...

Urmează iscălitura, pusă cu o vădită mîndrie: *„Teodor Orga, plugar“...*

Să-i trăiască fiii şi nepoţii, să-i vadă spre apusul zilelor sale urmîndu-i calea de plugari mîndri şi cinstiţi de munca sfîntă a ogorului părintesc...

O, doamne!...

După ce am ieşit de la moş Toader Orga, vorbind între noi, sub impresia celor văzute, despre starea ţărănimii ardelene în comparaţie cu cea din Regat, mergînd din stradă în stradă, trecem pe lîngă o fierărie; prin poarta deschisă zărim în curte

pe fierar care intindea o șină de fier pe o roată; însoțitorii mei răspund la salutul lui și trec înainte. Faptul acesta și experiența din Regat mă fac mai mult să-mi spun tare un gînd, decît să întreb:

— Fierarul, de sigur, nu e Romîn?

— Ba-i Romîn, îl cheamă Hodoș.

Mă opresc:

— Putem să-l vizităm și pe el?

Ne întoarcem și intrăm în curte. La recomandarea mea de către Russu-Șirianu, fierarul se ridică de la roata lui, își șterge mîna de șorțu-i de piele, și stringîndu-ne mînile:

— Poftiți în casă, Domnilor!

Intrăm. Intr'o odae veselă, a cărei mobilare, cu tot caracterul ei „țărănesc", ar putea să fie invidiată de mulți intelectuali de la noi, găsim o domnișoară de vre-o 16—17 ani, cetind o carte,—e fata fierarului.

Cînd iese pentru un moment ca să ne arăte ceva din lucrările ei de broderie, mă uit la cartea lăsată pe masă: e un volum din „Proza" de V. Alexandri! Pe masă mai văd un volum de Eminescu și cîte-va broșuri din „Biblioteca pentru toți"...

Imi zic că ăsta, cel puțin, trebue să fie un „bogătaș", și întreb:

— D-ta nu faci numai fierărie, ai și pămînt?

— De-aș avea pămînt!... Nu, trăesc din meșteșugul meu...

După ce am admirat lucrările d-șoarei Hodoș,—flori de mătasă, care cu o artă uimitoare imitau coloritul florilor vii,—ne luăm rămas bun...

Mulțumirea mea de cunoștința unor astfel de oameni, fala neamului, îmi era, fără voe, amărîtă de evocarea tristă a vieții de sat din cealaltă lature a munților. Ce grozavă lecție ar putea constitui pentru ticăloșia și egoismul sălbatec al claselor noastre diriguitoare, totuși atît de «patriotice», cunoștințile de felul acestora! Un curs intuitiv de înțelepciune politică...

* * *

Ieșim din nou în strada mare și intrăm într'o căsuță veselă, cu oale de flori în ferești, straturi de flori în curte, în fața unui coridor adumbrit de viță, cu o grădiniță care parcă ar fi o florărie îngrijită de un artist: e locuința D-șoarei

Emilia Ciorogariu, vechia învățătoare care a crescut atîtea generații din Pecica. Simt o deosebită plăcere să fac cunoștință cu d-na Ciorogariu, mama părintelui Roman Ciorogariu, care poartă cu multă seninătate povoara anilor, ca un om cu cunoștința de datoria vieții împlinită; expresia blîndă a ochilor bătrîni îmi aduce minunat aminte privirea încă vie și bărbătească, cu toată blîndeța ei, a energicului director al seminarului din Arad.

Tot aici am avut prilejul să văd o candidată de învățătoare,—vai! candidata căzută în alegerile din Duminica trecută,—tînăra și foarte interesanta domnișoară Ersilia C., vădit încă iritată de această primă înfrîngere electorală, și pornită, ca toți candidații căzuți (am trecut și eu pe aici!) să învinuească pentru acest insucces mai ales procedeurile electorale ale fericitei rivale: aceasta a recurs la o tactică ingenioasă,—în duminicele premergătoare s'a pus să cînte la strană toată sf. liturghie și să citească «Apostolul», și ast-fel a cîștigat atît de mult simpatiile sătenilor, încît pentru a-și asigura plăcerea de a auzi în toate sărbătorile acest contralto tînăr, i-au dat cu entuziasm sufragiile lor... Și ascultînd peripețiile homericei campanii electorale, cu toată simpatia ce-mi inspira frumoasa mea convorbitoare, parcă regretam că n'am putința să fac cunoștință și cu energica ei concurentă...

Ne primblăm prin grădină; d-na Ciorogariu îmi oferă primele căpșune coapte din astă primavară, iar eu rog pe D-șoara Ersilia să-mi prindă de cheutoare o floare, ca simbol al acestor puține momente plăcute, și, urîndu-i succes mai bun în altă alegere,—*alegerea unui singur*, pentru o frumoasă fată totdeauna mai însemnată decît alegerea mulțimii,—sărutăm mîna doamnelor și ne despărțim, nu fără un sentiment melancolic, cel puțin din parte-mi, al fragilității clipelor de mulțămire...

* * *

Inaintînd tot pe strada cea mare spre casa d-lui Roxin, mai facem cîteva cunoștinți interesante: d. Ioan Ardeleanu, un bătrîn învățător pensionar, care cu multă emoțiune mă întreabă despre expozițiunea națională, a cărei deschidere se așteaptă, despre programul de serbare în acest an al zilei de 10 Maiu, în ajunul căreia chiar sîntem, etc; d. dr. Aurel Novac, candidatul nostru de deputat; ne abatem și pe la un negustor romîn, d. Vasile Ciorogariu,—o casă orînduită și bogată...

* * *

Aproape 7 ore sara.

Toată strada e plină de cireada satului ce se intoarce de la pășune,—tot vite mari și frumoase, de rasă elvețiană, aclimatizată prin încrucișări îngrijite; chiar numai din deosebirea în aspectul cirezii satului se poate vedea prăpastia ce desparte satele noastre de cele de aici...

* * *

Pe trotuar tropotește spre noi, cu piciorușe desculțe, dar intr'o rochiță curată de cit, albastră cu picățele albe, o fetiță de vre-o 4—5 ani cel mult; o față roză și albă, umbrită de un păr bălaiu buclat și înseninată de niște ochișori albaștri ca două viorele, un tip de pe icoanele lui Rafael sau Tițian...

Fără voe, intind minile să o prind; nu se sfiește și rizind cade drept în brațele mele.

— Cum te chiamă.

— *Malița!...*

O ridic și o salt în sus,—ride și mă apucă de barbă....

— Am să te iau cu mine, departe, departe!...

— Da' mama?...

— Vrai să mă săruți?

Își întinde obrăjorii și zimbește, șireată, și deja cochetă! O, *das ewig Weibliches!...*

Ce să-i faci? O pun jos, și o urmăresc cum tropotește mărunt înainte, cu piciorușele-i goale, fluturîndu-și minuțiile; se întoarce, luminîndu-mă încă o dată cu razele-i albastre, îmi face cu mîna, și dispare după colț...

XXI

La d. Roxin.—Iar la Arad.—La Cafenea.—Tot „Europa"!

In salonul d-lui Roxin dau de un domn pletos, cu ochii ca maslinele, cu trăsăturile de corectitudinea exagerată a litografiilor de pe bomboniere; coloritul întunecat al feței îi tradează, cu tot fasonul «artistic» ce și-a dat, neamul străvechiu al cintăreților Rominimii...

Săltîndu-și coama, cu o mișcare de mult învățată, după manualul perfectului artist, se ridică și se recomandă:

— Orfeescu, *tenor de la opera Regală din București!...*

Aflând că sint și eu din Regat, și prin urmare știu ceva despre «Opera Regală din București» pletosul și oacheșul artist se evaporează ca prin farmec....

Mi se spune că venise spre a invita la un concert ce se pregătește a-l da la Pecica, împreună cu o primadonă, „mezzo-soprano-contralto", negreșit tot de la «Opera Regală din București».

E o speță de călători pe la „frații de dincolo", care ne compromite atita în ochii Ardelenilor,—oameni așezați și serioși, care cu greu pot înțelege aceste tipuri de «bohemă», mai mult sau mai puțin artistică....

După citeva momente de jenă, provocată de acest incident, se aranjează, în așteptarea prînzului, la care ne face cinstea să ne invite doamna Roxin, un fel de serată muzicală.

Mai întâiu cîntă din gură, pe rînd, domnișoarele Roxin, cu acompaniamentul profesoarei lor, d-na Hortensia P.; apoi cîntă singură din pian d-na Hortensia P.,—o brună de vr'o 20 ani, cu ochi focoși, un chip rupt din vr'o statue a anticei Elade (pentru caracteristica culturii fetelor noastre de peste munți: d-na P. predă fiicelor d-lui Roxin limbile franceză, germană, engleză, ungurească, romînă, pianul, și toate obiectele cursului secundar...)

O omonimă a prietenului Russu, d-șoara Russu, execută și ea un cîntec unguresc. Numai gentila wagneriană, d-șoara Tulia, nu cîntă nimic, simțind probabil un dispreț suveran pentru această muzică ușoară...

Prietenul Russu-Șirianu se simte foarte fericit în mijlocul acestui roiu de tinerețe,—mîngiie părintește pe bărbie, sau ia la braț, cînd pe una, cînd pe alta.

D-na Lucreția Russu, deși din cînd în cînd parcă observ în ochii negri o scinteere suspectă, ride cu bunătate, a tot iertătătoare, de aceste fasoane bătrinești.

Eu parcă mă simt mai bine în lipsa unui control autorizat.

Vă puteți închipui ce a fost și masa asta de sgomot vesel, cu atita tineret, și cu ajutorul bătrinilor ca Russu și ca....mine!...

D-șoara Russu a revelat un adevărat talent de anecdotistă; o anecdotă a ei, caracteristică pentru «statul național maghiar», merită să fie păstrată:

D-șoara fiind învățătoare la o școală de stat, autoritățile îi propun să-și maghiarizeze numele în „Oröszi" (mi se pare).

— Dar n'am de gînd să-mi port mult timp numele,—răspunse îndrăsneț d-șoara Russu...

Și astfel a reușit să-și păstreze până acum numele părin-

tesc,—dar pentru această anecdotă îi dorim să se ţie de cuvint şi să-l schimbe cit de curînd.....

* * *

Numai aproape de 9 ore ne suim din nou în „Motor"; pe peronul gării observ silueta întunecată, cu gulerul paltonului ridicat, a «tenorului de la Opera Regală din Bucureşti»....

* * *

La Arad, doamnele plecînd acasă, noi, partea bărbătească, ne ducem la cafeneaua dela «Crucea Albă», unde ne înţelesesem de mai înainte să petrecem sara cu cîţiva din ai noştri.

Acolo ne aşteptau deja părintele Roman Ciorogariu, d. Sava Raicu, secretarul băncii «Victoria», energicul deputat dr. St. C. Pop, ce ne adusese noutăţi din parlament, dr. G. Ciuhandu, referent şcolar, tînărul diacon C. Lazăr şi alţi cîţiva ale căror nume îmi scapă acum.

* * *

Subiectul conversaţiei îl formează, în mod firesc, cele văzute la Pecica.

Acest minunat sat romînesc e o cucerire relativ recentă; nu tocmai de mult Romînii, mulţumită acelei extraordinare puteri de expansiune caracteristică lor, au ajuns aci să formeze majoritatea locuitorilor. Atunci spre a evita majorizarea Ungurilor de către ai noştri, satul, din punctul de vedere administrativ, a fost împărţit în *„Pecica romînă"* (cu *opt mii locuitori!*) şi *„Pecica ungurească"* (numai cu vr'o patru mii),—despărţite, cum am văzut eu însumi, numai prin o stradă.

In acest avanpost al Romînismului, în care ţăranii au pierdut portul lor naţional (femeile umblă în haine de oraş, iar bărbaţii poartă nişte stranii pantaloni largi—parcă-s două fuste,—luaţi de la Unguri),—ceea ce dă un aspect ciudat satului,—simţul lor naţional e totuşi de o uimitoare vigoare şi conştiinţă politică foarte vie.

In cursul alegerilor trecute, de pildă, în toată Pecica Romînă, a votat cu guvernul un singur sătean, Alexa Igrişan,—cine ştie din ce interes (şi în Ungaria se votează pe faţă!). Şi a-

cum vai de el: şi copiii se ţin de el în stradă, îşi bat joc de el şi aruncă cu bulgări....

Omul acum se căeşte, dar satul nu-i iartă. Imi aduc aminte cum la cuvintele mele, că pocăinţa lui ar putea fi primită cu mai multă îngăduire, un bătrîn, cu faţa aprinsă de mînie, mi-a răspuns:

— Cum? Să-l iertăm? Ne-a făcut de ruşine între toată Romînimea,—nu ne trebue.... să plece din sat!...

* * *

Tîrziu după miezul nopţii, după ce m'am înţeles asupra zilei de mîne cu părintele R. Ciorogariu, Russu şi Secula, mă urc în camera mea.

Cu „Neue Freie Presse" în mînă, simt un adevărat deliciu cufundîndu-mă în patul moale cu albituri neprihănite, ca să mai cetesc puţin la lumina lămpii electrice de pe măsuţa de noapte.

Ori-şi-cum „Europa"!...

(Va urma)

C. Stere.

Viața Romînească în Bucovina

— Nicolae Fekete-Negruțiu, sprijinitorul culturii Romîncelor din Bucovina. —

S'ar părea că e o nemodestie să vorbești in public tu singur despre faptele tale, cu care lumea ar crede că te lauzi; dar cînd faptele acelea sînt nepărtinitorul adevăr și constitue istorie ce poate aduce folos, atunci imputarea de nemodestie trebue să dispară. Voi vorbi deci și in cele ce urmează despre unele fapte ale mele cu conștiința împăcată, căci sînt și dator să aduc tributul meu de recunoștință distinsului amic, care mi-a înlesnit împlinirea lor.

În anul 1870, pe cînd eram in clasa a patra a gimnaziului din Suceava, am fost primit părtaș la o bibliotecă de cărți romînești a studenților din clasele superioare ale acelui institut, plătind oarecare taxă. Biblioteca avea de scop cultivarea simțului național mai ales prin lectură. Recunosc cu plăcere că *ea* a pus temelia întregii mele creșteri in direcție națională, căci abia de atunci am început a ceti mai cu temeiu romînește și mi s'a stimulat tot mai mult dorul de a cunoaște cît se poate de multă literatură și istorie a neamului nostru.—Cetiam și în decursul anilor școlari, dar mai ales în vacanțe. Nu'l pot uita pe mult simpaticul Iftimie Grigorean care era eminentist și cu două clase înaintea mea, fiu de țărani, decît care mai brav nu-mi pot închipui altul; dar bietul era așa de sărman, încît se susținea numai cu un mic stipendiu și cu meditații, și in vacanțe, din cauza sărăciei părinților, nici nu mergea acasă, ci rămînea in Suceava, cîștigîndu-și subsistența pentru continuarea studiilor viitoare. Biblioteca studenților a fost adăpostită cîtva timp și în locuința acelui brav tînăr, pe care, după absolvirea studiilor universitare in Viena, încă numai odată l'am întîlnit, în mondură de oficer, pare-mi-se în anul 1876; apoi, scurt timp după aceea, am auzit că a răposat.

Fiind și părinții mei țărani, eu în vacanțe munceam de-a valma cu ei și cu surorile mele, dar ocupațiunea cea mai plăcută îmi era să cetesc. De aceea în Dumineci sau sărbători, după sfînta liturgie, legam într'o basma felurite merinde și cu legătura în mînă, mergeam dela Mănă-

stirul—Dragomirnei, satul meu natal, pe jos până la Suceava, la Grigorean, unde deșărtam basmaua și mi-o umpleam cu cărți împrumutate din biblioteca studenților. Zile întregi de peste săptămînă ședeam apoi întins pe iarba din pomătul casei părintești, cetind și mai variind cetirea cu exerciții gimnastice pe aparatele făcute de mine însu-mi, bine înțeles, dacă tatăl meu, Dumnezeu să'l odihnească, îmi da răgaz cu lucrul cîmpului. Nu voi uita nici odată, ce impresie deosebită a făcut asupra mea cetirea pentru prima oară a scrierilor lui Alecsandri.

În decursul studiilor universitare am început a publica cîte ceva. Drept dovadă de ceea ce mă agita pe atuncia pot servi primele mele articole intitulate „Din Bucovina" și apărute în „Familia" din Budapesta, anul 1877, pag. 143 și 166. Cu destulă naivitate, care însă nu s'a dezmințit, ziceam atunci în al doilea articol: „Pătruns până'n adîncul cel mai subtil al inimii mele de nemărginită iubire către patrie și națiune... cu amărăciunea și durerea lui Ieremie voi să depling starea cea mizeră a poporului romîn bucovinean, voind a atrage prin aceasta și pe alții la compătimire și îndurare; cu entuziasmul și bucuria lui Arhimedes voi să strig din răsputeri „Εὕρηκα!"—cînd voi vedea vr'o rază de îmbunătățire a acestei stări mizere, sperînd că strigătul meu debil poate va pătrunde urechile unora; în urmă cu energia și curajul lui Muciu Scevola voi să-mi bag mîna în flacările patimelor și ale răutăților ce influresc asupra acestui popor, direct sau indirect, cauzîndu-i și preparîndu-i astfel ruina".

Din convenirea cu damele romîne bucovinene de pe timpul studiilor mele universitare, neorientarea observată la cea mai mare parte din ele în chestiile naționale mi-a rămas multă vreme ca o tristă pată de umbră pe suflet. Împrejurarea aceasta m'a împins de am scris un fel de articol-apel intitulat *„Însemnătatea culturii naționale pentru femei în genere și lipsa acesteia la femeile romîne bucovinene"*, publicat în almanahul călindarului bucovinean pe anul 1882. În acel articol, bazat pe date statistice și felurite izvoare, arăt mai întâi rezultatele, la care au ajuns în privirea culturii naționale a femeilor Germanii din imperiu, Englejii, Ungurii și Romînii din celelalte țări, și în fine ajung a constata că „afară de școalele poporale de pe la sate și unele de prin orașe, pe care sînt obligate să le frecuenteze și copilele,—ceea ce însă nu se întîmplă, căci țăranul nostru nici cu sila nu voiește să știe de școlirea fiicelor sale,—noi Romînii bucovineni nu avem nici o școală, nici un institut pentru creșterea în direcțiune națională a sexului nostru femeiesc, și cu convictele de fete din Cernăuți și Suceava etc... nu ne putem încălzi, pentrucă institutele străine sînt fatale pentru Romîne". Drept concluzie ziceam: *„Diferența între educațiunea junimii noastre de ambele sexe este o cauză de înstrăinare a unei părți din ea de către corpul național, o cauză de împuținare a căsătoriilor, o cauză de înmulțire a celibatarilor, o cauză de descreșterea poporului nostru, o apucare pe calea stingerii, și probe despre acest trist adevăr nu ne mai trebuesc, căci ele*

se stau înaintea ochilor, la lumina zilei". (Urmează apelul). Constatînd acest rău în publicitate, m'am silit să'l combat și cu fapte, precum vor dovedi cele ce urmează.

Colegul meu seminarial, fostul profesor de religie la școala reală gr. or. și actualul protopopă al bisericii catedrale din Cernăuți, părintele Calistrat Coca, fiind ales secretar al Societății pentru cultura și literatura romînă din Bucovina și avînd a edita călindarul bucovinean pe anul 1883, s'a adresat și la mine, la Toporăuț, să-i trimit vre-o lucrare pentru almanah. I-am trimis puținul material ce'l aveam gata, dar P. C. S-a mi-a răspuns că nu-i mulțămit cu atîta, ci așteaptă dela mine mai mult. Atunci mi-am propus să traduc opera lui Goethe „Herman și Dorotea", pe care o cetisem în clasa a opta gimnazială împreună cu bunul nostru profesor de limba germană, d. Stefan de Repta, ilustrul director de mai tîrziu al gimnaziului din Suceava și veteranul de astăzi trecut la pensie și distins de Maiestatea Sa Împăratul cu titlul de „*consilier guvernial i. r.*" În timp de o lună am fost gata cu traducerea și am trimis-o părintelui Coca, dar P. C. Sa mi-a reinturnat-o, scriindu-mi că e prea lungă.

Pe atunci, eram deja vechiu prieten cu răposatul preot gr.-cat. Nicolae Fekete-Negruțiu din Gherla, căci încă dela 1878 abonasem toate foile sale, colaborînd la ele. Prietenia aceea, deși nu ne-am văzut nici odată, a adus mult bine neamului nostru din Bucovina, iar pentru mine a fost cea mai intimă și mai dulce. Epistolele, ce le păstrez dela răposatul, oglindesc în adevăr o inimă așa de nobilă, cum rar mai poți afla. Sub pretext de mulțămită pentru colaborare amicul mă surprindea cu atîtea daruri, încît mă simțiam umilit. Așa într'un bilet de vizită, fără dată, îmi scrie: „Primește, te rog, prea stimate d-le frate, aceste puține cărți de valoare prea neînsemnată în semn de mulțămită pentru colaborare. Dispune, te rog, ori cînd de librăria și starea mea în caz de lipsă!" Și în epistola din 3 | I 1879: „În semn de mulțămită primiți dela noi două tablouri, unul pentru d-v., iar altul pentru d-na Elena" (soția mea). Altă dată m'a surprins cu un pachet voluminos plin cu tot felul de rechizite de scris pentru fiul meu Victor. Și în epistola din 12 | 24 II 1883: „Binevoește a dispune de toate scrierile mele și de toate opurile ieșite în edițiunea sau trecute în proprietatea mea, barem cu atîta răsplătindu-ți buna inimă și neobosita-ți conlucrare". Și în epistola din 18 | 12 1883: „Dispune, mult onorate d-le frate, de mine și de punga mea în ori ce împrejurări ale vieții, și tot așa dispue și soția și familia d-tale, căci am învățat a vă stima într'atîta, încît eu *singur în lume fiind*, v'ași da bucuros din viața mea chiar, numai să știu că d-v. rămîneți fericiți și aveți încă mulți ani de trăit, știind că d-v. veți umple prea bine micul gol ce ar rămîne în urma mea".—Din cauza speluncii umede în care siliți am fost să locuim în Toporăuț, atît soția mea cît și eu, bolnavi de reuma, am trebuit sa mergem în 1885 să ne căutăm sănătatea la băile din Mehadia. În epistola din 24—2 1886, pe cînd eram acuma

în Cernăuți, amicul îmi scria: „La vară, de mă va ținea Dumnezeu, și eu voi merge la Mehadia barem pe 2—3 zile, ca să ne vedem și cunoaștem. Sper că vei merge împreună cu gentila-ți soție și cu micii Morari. De nu-ți vor ajunge spesele, te rog să mă avizezi, eu îți stau la dispozițiune. Primește, rogu-te, acest ofert ca dela un sincer amic și frate.... Iartă dizordinea în scriere și concept, căci sînt peste toată cugetarea ocupat. Am personal de 12 inși și tot ce lucră aceștia ca culegători, eu citesc mai întîi și îndrept, ba o parte o scriu însu-mi, apoi reviziune și supra-reviziune, ca să producem cît de mult. Afară de aceea banca proprie o direg singur în toate direcțiunile, deși ași pute trăi nici să nu prind peana în mînă, nici altfel de lucru să nu întreprind. Am însă ambițiunea de a încerca să fiu și eu folositor cuiva și nu numai la rudenii, neavînd eu altă familie, decît pe marea și scumpa familie—*nația romînească!*"—La toate epistolele acestea eu nu odată i-am răspuns amicului, precum am zis și mai nainte, că mă simțesc umilit de atîtea surprinderi de bunătate și îmbieri cu bunătăți, asigurîndu'l că personal pentru mine ori pentru familia mea nici odată nu voi cuteza a-i cere ceva, ci numai pentru binele obștesc al neamului nostru din Bucovina.

Așa am făcut și cu traducerea „*Herman și Dorotea*". I-am trimis-o amicului cu rugarea, s'o tipărească pe spesele sale și exemplarele, cîte ar crede ca mi se cuvin, să se vîndă în folosul creării unui fond, care să fie administrat de societatea „*Școala romînă*" înființată chiar atuncia (1883) în Suceava și din care, cu timpul, să se înființeze o școală romînească de fetițe în Bucovina. Drept dovadă de entuziasmul, cu care amicul a primit ideia mea, dau aice începutul următorului „*Apel către p. t. public romîn*" scris de dînsul în luna Decemvre 1883, publicat în toată ziaristica romînă și distribuit la publicul romîn în mulțime de exemplare:

„A vorbi azi despre lipsa de a se înființa școale romînești în toate orașele și satele locuite de Romîni, credem că ar fi a face vorbă de paradă, căci nici nu presupunem să existe vre un Romîn care să nu fie adînc pătruns de importanța școalelor romînești și să nu simțiască lipsa înființării de atare școale pretutindeni, unde numai există vre o suflare romînească. De un timp încoace s'au și înființat astfel de școale, dar sîntem încă departe de a fi înființat atîtea, de cîte avem trebuință.—Cu deosebire în Bucovina, unde ne e atît de mult amenințată naționalitatea, abia avem cîteva școale cu caracter curat național. Iar școale de fetițe nu avem de loc".

„Auziți Romîni din patru unghiuri ale lumii! **În Bucovina întreagă nu avem nici o școală romînească de fetițe!**—nici o școală, care să crească fetițe romîne care să trimită pe tineri a se lupta cu inimicii țării și ai națiunii pentru a se face demni de mama lor—nici o școală, care să crească soții romîne care să-și înfigă pumnalul în pieptul dezonorat—nici o școală, care să crească mame romîne care să-și arete

în copiii săi, romînește crescuți, talismanele și giuvaerele sale. Înțelegeți, ce va să zică aceasta—a nu avea nici o singură școală pentru a da creștere romînească fetițelor romîne, care au să fie mîndre soții și mame romîne, și ca atare să susție și străplinte caracterul nostru național în fiitoarea generațiune. Dacă înțelegeți, precum sperăm că înțelegeți fiecare, atunci vă rugăm să nu stați cu mînile în sin, ci vă dați mînă cu mînă și, care mai mult care mai puțin, contribuiți fiecare după a sa putere, pentru a mîntui ce încă se mai poate mîntui prin înființarea de școli romînești în Bucovina".

Anunțînd oferta traducerii mele, apelul urmează mai departe: „Ca să îndemnăm și pe alții a jărtfi după putință spre acest scop, și ca să dăm și mai învederată dovadă despre viul interes ce nutrim față de starea fraților noștri din Bucovina—căci „una trebue să fie Nația romînească!" —purtînd noi toate **spesele de edițiune**, oferim pentru fondul din care va fi să se înființeze școale romînești de fetițe în Bucovina, prețul întreg al tuturor exemplarelor cîte se vor petrece din opul „Herman și Dorotea" pe calea abonamentului... până la 19 | 31 Ianuar 1884".

Mai tîrziu terminul de abonament fu prelungit până la 31 Mart v. 1884 și în „*Anexe*"-le tipărite la finea broșurii „Herman și Dorotea" amicul își încheie darea de samă așa: „S'au abonat dară preste tot 415 exemplare și cu prețul acestora, cu supraplătiri cu tot, au încurs bani gata 239 fl. și au rămas a se plăti după primirea exemplarelor comandate 55 fl. 90 cr. Rezultatul final ar fi dară **294 fl. 90** cr. Și luînd asupra sa toate cheltuelile, urmează: „preste aceasta mai adaogem la suma de 294 fl. 90 cr. încă 5 fl. 10 cr. din al nostru și așa întregim suma încurselor la 300 fl. Suma aceasta de 300 fl. v. a. am și asigurat-o la adresa Societății „Școala romînă" în Suceava. Încheind, mulțămim din inimă tuturor acelora p. t. domni și dame, care abonînd acest opșor și în parte oferind și peste prețul de abonament fixat, ne-au făcut posibilă punerea la cale a unei instituțiuni eminamente naționale, *cum e crearea unui fond pentru înființarea celei dintâi școale romîne de fetițe din Bucovina*. Din parte-ne, încurajați de această încercare bine succeasă, vom urma a mai eda din timp în timp pe spesele noastre proprii astfel de opuri cu destinațiunea, ca din sumele ce vor încurge din prețul de abonament al acelora, să se acopere cîte o trebuință națională de mai mare urgență. Fie, ca acestea mici grăuncioare, aruncate în ogorul națiunii, să aducă roduri înmiite spre prosperarea și mărirea neamului romînesc.—N. F. Negruțiu". [1])

În 1887 am tipărit în Cernăuți pe spesele proprii traducerea autorizată a novelei „*O rugăciune*" de Carmen Sylva în 1000 exemplare, menind venitul curat din vînzarea ei tot pentru fondul amintit. Avizînd despre

1) Nu știu, cum de am primit pe atuncia în Toporăuț, prin cancelaria Negruțiu, un bilet de la laureatul din Mircești cu însemnarea, că a cetit *cu plăcere* traducerea mea.

aceasta pe amicul, el mi-a adresat cu mandatul poștal din 1 | 3 1887 fl. 50 scriindu-mi: „Din suma aceasta achitează de tot tipografia, trimițindu-mi în valoarea ei vre-o 20—30 exemplare din „O rugăciune".—Broșurica aceasta am vîndut-o foarte răpede, și după cît îmi aduc aminte, am adaos la fond suma curată de 105 fl.

Tot în 1887 am tradus din textul original „Omiliile s. Ioan Gură de aur la epistolele sf. ap. Paul către Tit și Filemon" — aprobate de Conzistoriul gr. or. bucovinean cu emisul din 17/29 Mart 1888 Nr. 987 —și trimițîndu-le amicului în scopul știut, am primit pentru fond 100 fl. și avizul: „Cît pentru Omiliile traduse de d-ta, îți asignez această sumă și, la timpul său, vei primi și o sută exemplare din opul d-tale. Eu mă duc la băi la Elöpatak și de acolo la Tușnad ori Mehadia. Administratorul tipografiei însă va isprăvi totul în absența mea. Vă adresați deci direct ori la „Cancelaria Negruțiu" ori la „Tipografia Aurora" cu orice dorință a dv., iar dacă ați vrea vre-o deslușire, adresați-mi epistolele la Elöpatak".

Pentru atîtea jertfe aduse de amicul binelui obștesc al Romînilor bucovineni am crezut că trebue să-i mulțămesc, dedicîndu-i schițele mele germane. L'am rugat deci pe d. director Cornel Diaconovich, cu ocazia trimiterii primului meu manuscript pentru „Romänische Revue", să binevoiască a mă remunera pentru munca mea cu o retipăritură a schițelor în cîte exemplare va crede că mi se cuvin, și în coala primă să tipăriască și dedicația. Cu epistola din Resicea, 13 Iulie 1888, d. Diaconovich mi-a și adresat prima coală tipărită separat, după cum am dorit, în 100 exemplare. Dedicația, în traducere romînească, este aceasta: „Dedicat neuitatului meu amic, mult veneratului domn Nicolae Fekete-Negruțiu, redactor al foii enciclopedice-literare „Amicul Familiei" și al foii bisericești „Preotul romîn" etc... în Gherla (Szamosujvár) în semn de cea mai sinceră mulțămită și cea mai intimă iubire frățească".—Comunicînd amicului un exemplar din această coală, el îmi scrie în epistola din Elöpatak, 14/26 Iulie 1888: „Îți mulțămesc din inimă pentru neașteptata și nemeritata atențiune și distincțiune. Eu fac ce pot, fără să aștept nici o răsplată și nici chiar recunoștință. Atențiunea și distincțiunea d-tale cu atîta mai mult m'a frapat și deobligat. Primește, te rog, profunda-mi mulțămită împreună cu asigurarea despre iubirea-mi intimă și adesiunea-mi neclintită. Să facem, frate și amice, tot ce putem și de aice înainte pentru națiunea noastră, fiecare în cercul său și după puterile sale. Din parte-mi nu voi înceta a da sucursul material posibil, după starea mea, la toate întreprinderile naționale.—Eu cred că ar fi bine să se tipăriască scrierea d-tale barem în 400—500 exemplare, și apoi să se împărțiască gratis la revistele și celebritățile străine, spre a se informa publicul străin despre noi din izvor fidel și demn, nu numai dela aceia, care vreu a ne înegri și mici. Spre acest scop eu îți pun la dispozițiune trei sute florini, care ți-i voi asigna cînd și cum va cere trebuința, pe rînd sau și toți deodată, numai te rog a aduce în curat ces-

tiunea întâi cu d. Diaconovich. Eu cred că retipărirea unui op de 30—35 coale cu culegerea din nou a coalei întâia nu poate să coaste mai mult de 300 fl. cu broșat cu tot.—Te rog a-mi adresa scrisoarea la Gherla, unde fratele meu se află angajat ca secretar al cancelariei mele. El desface scrisorile și cele private mi le trimite unde mă aflu. Am dispus să ți se trimită din Omilii încă 50 exemplare. De vei mai avea lipsă, bucuros iți trimit cite ți-or trebui".

D. Diaconovich m'a înștiințat în 17 | 8 1888 că primește propunerea amicului, tipărind deja coala a doua a schițelor în 400 exemplare, [1] iar coala primă, culeasă din nou, în 300 exemplare, și amicul cu epistola din 8/20 Oct. 1888 mi-a trimis recepisa postală drept dovadă că a asignat d-lui Diaconovich întreaga sumă de 300 fl.

În 1889 am tipărit în „Revista politică" și retipărit în ediție separată „Istoricul școalei reale gr. or. din Cernăuți"—pretegere publică ținută în localul Societății pentru cult. și lit. romină din Bucovina în 5/17 Mart 1889—vînzind broșurile pentru același fond.

Tot în 1889 amicul din Gherla mi-a tipărit și în „Amicul Familiei" și în broșuri separate „Biografia lui Constantin Morariu-Andrievici—unchiul meu—fost profesor ordinar de teologia morală la Institutul teologic din Cernăuți—vînzîndu-se și aceste broșuri în același scop.

Și tot în 1889 și în același scop s'au vîndut foarte puține exemplare din „Nouăsprezece Omilii ale sf. Ioan Gură de aur la epistola sf. ap. Paul către Romani", traduse de mine împreună cu vărul meu dr. St. Saghin și publicate în „Candela" și separat în 1000 exemplare.

Cea din urmă carte tipărită de amicul în tipografia sa în 1890 și menită să înavuțească fondul școalei de fetițe a fost „Poesii Germane" traduse de mine liber.

În același an organul „Tribuna" din Sibiu, Nr. 232, m'a surprins cu adînc întristătoarea știre, că scumpul și neuitatul meu frate și amic a răposat în etate de 42 ani, la 11 Noemvrie în Abbazia.

Tot „Tribuna" scrie în Nr. 254 din 7/19 Noemvre 1890 sub titlul „O faptă bună": „Primim din Gherla cu data de 16 Noemvre următoarele știre: Domnule redactor! Călătorind astăzi cu trenul căii ferate someșene dela Cluj către Bistrița, la stațiunea din Gherla mă surprinse o adunare impozantă cu întreagă preoțimea gr.-cat. și armeano-cat. din loc, îmbrăcată în ornat bisericesc. Atunci căpătăi înștiințare că osemintele fiiului celui iubit al națiunii romîne, patronului bisericilor, școalelor și al săracilor, Nicolae F. Negruțiu, aduse cu trenul, cu care călătoriam, se vor înmormînta. Deci descinsei și eu din tren și azistăi la ceremoniile funebrale. Las ca altul mai competent să descrie în detail acest act sacru, la care mai multe sute de bărbați și femei din loc și împrejurime au vărsat lacrimi ferbinți de condolență pentru perderea defunctului.

1) Primind eu 300 exemplare spre vînzare în folosul fondului, se vede că d. Diaconovich a folosit 100 exemplare pentru informarea străinătății.

Sper că și vorbirile ocazionale ale domnilor Ioan Papiu, dr. Ioan Pop, Podoabă, protopopului Anton și advocatului dr. Tripon, tot atîtea vorbiri clasice, se vor da publicității. Numărul cununilor cu inscripțiuni a putut să fie la 50 în valoare de 600—1000 fl."

Am plîns la moartea scumpilor mei amici Ciprian Porumbescu și Pompiliu Pipoșiu, dar mai amar am plîns după cel mai distins amic din viața mea de până acuma, după care am simțit că și neamul romînesc din Bucovina rămîne oarecum orfan. Și am căutat să-mi împlinesc datoria. Am scris comitetului dela „Școala romînă" să facă pe spesele fondului școalei de fetițe un parastas pentru defunctul, care—după o corespondență a d-lui profesor V. Bumbac publicată în „Revista politică" No. 23 din 1890—s'a și oficiat Duminecă în 30 Noemvre de către întreg soborul mănăstirii Sfîntului Ioan cel Nou din Suceava, fiind biserica iluminată ca la sărbătorile principale, azistînd un public numeros din toate clasele societății, cîntînd corul gimnaziaștilor și răposatul arhimandrit Ciuntuleac rostind cuvîntarea funebrală. Mi-am făcut și eu datoria în biserica sf. Paraschiva din Cernăuți, inscriind numele defunctului în pomelnicul familiei mele. În fine l'am rugat pe d. A. Todoran, asociatul tipografiei „Aurora" din Gherla, să binevoiască a-mi trimite datele biografice și clișeul răposatului, a cărui biografie am tot așteptat s'o scrie altul mai competent decît mine, dar—după cît știu—nefăcîndu-se aceasta de nime, o fac eu abia acuma pe baza notițelor comunicate de d. Todoran și complectate de mine cu unele date ce d-sa le-a scăpat din vedere.

Nicolae Fekete-Negruțiu s'a născut la 6 | 18 Decemvre 1843 în comuna Sucutard, comitatul Solnoc-Dobica din grînarul Ardealului, numit *Cîmpia*, care a dat neamului romînesc pe Șincai, Petru Maior, Papiu Ilarian și Bariț[1]). Pe tatăl lui Nicolae, Simeon, fiind fiu de preot, oamenii din sat îl numiau *Simionul popei*. Mama lui Nicolae, născută *Secuiu*, era din Fizeșul Gherlei. Din cinci copii rămași în viață Nicolae era cel mai mare, și părinții, ca oameni religioși, morali și muncitori, s'au năzuit să-l crească bine, mai ales fiind tatăl Simeon ajutorat de fratele său de pie memorie Ioan, fost canonic în Blaj. Mama Anna sau *Aniuca*, cum îi ziceau în sat, a răposat pe cînd Nicolae era în clasa a opta a gimnaziului din Blaj. El și cu frații săi se ocrotiră apoi mai mult pe lîngă unchiul lor Ioan, care le devenise adevărat părinte crescător, iară sora acestuia, preoteasa văduvă Anișca, adevarată mamă crescătoare, până ce-i așezară pe toți. [2]) În 1890 Simeon, deși avea aproape 70 ani, totuși,

1) Împrumut aceste știri despre Cîmpia Ardealului dela profesorul V. Gr. Borgovan, care publicînd biografia canonicului Ioan Fekete—Negruțiu în primele 5 numere din „Amicul Familiei", anul 1882, zice că familia Fekete purta odinioară numele de „*Olteanu*".

2) E interesant a ceti în amintita biografie, cum acel unchiu Ioan a adăpostit și crescut în casa sa mai întâi ca protopop-paroh în Cluj, apoi

cum zice d. Todoran, „muncește încă și azi cu sîrguință în mijlocul con-
sătenilor săi și cu deosebire săracii din comună au mare noroc de din-
sul, ajutorîndu-i să-și are pămîntul, să-și aducă lemne, să ducă la
moară“ etc... Preoteasa văduvă Anișca se afla în 1890 la Nicolae în
Gherla, va se zică nepotul o grijia pe mătușa-mama sa crescătoare de
odinioară.

Nicolae și-a început studiile la școala rom.-cat. din Cluj, urmin-
du-le acolo până la a doua clasă gimnazială și finindu-le cu succes bun
la gimnaziul din Blaj, unde locuia la unchiul său Ioan. Studiile teolo-
gice le-a absolvit cu succes strălucit în 1872 în seminarul gr.-cat. romîn
din Gherla. În seminar a luat parte activă la înființarea societății teolo-
gilor numită „Alexi-Șincaiana“, fiind ales și prezident al ei.

În 16 | 28 Septemvre 1872 Nicolae fu hirotonit în biserica din
Blaj ca preot celib și imediat după aceea fu aplicat în gremiul din Gherla
întâi ca actuar, apoi ca vicenotar conzistorial și mai tîrziu ca profesor
la preparandie. După doi ani el fu numit administrator protopopesc în
Dej, dar simțindu-se lipsa lui în gremiu, l'au rechiemat la preparandie,
servind și ca asesor conzistorial pînă la 1878, cînd s'a retras cu totul în
viața privată, și-a procurat împreună cu tipograful Todoran o tipografie
ce în scurt timp deveni cea mai cercetată tipografie din Ardeal, și s'a
dedicat cu trup și cu suflet literaturii și publicisticei romîne, cu care se
ocupase și înainte.

Dela 1875—1879 „*Popa Nicolae Fekete-Negruțiu*“, cum din în-
ceput el însuși se titula în foile sale, a redactat „*Predicătoriul sătea-
nului romîn*“, foaie bisericească care apărea în fascicule lunare de cîte
32 pag., și căreia dela 1880—1890 i-a schimbat numele în „*Preotul ro-
mîn*“ și i-a mărit și volumul. Aceasta a fost pe vremile acelea cea mai
bună foaie ecleziastică a Romînilor din Austro-Ungaria, și e numai me-
ritul redactorului ei că a avut o viață așa de lungă, fiind-că el a știut
să grupeze în jurul său pe cei mai buni scriitori și n'a crutat nici
muncă nici sacrificii de bani, cînd era vorba ca foaia să steie la cul-
mea misiunii sale.—Dela 1876—1886 același „*Popă proprietar, editor
și redactor*“ a redactat „*Cărțile săteanului romîn*“ în fascicule lunare
de cîte 16 și mai multe pagini. Tot dela 1876 a editat foaia „*Higiena
și școala*“, al cărei redactor era dr. P. Vasiciu. În 1878 a tipărit novela
tradusă de el după Ponson du Terrail „*Amor și dincolo de mormînt*“.
În biblioteca mea aflu „Cartea I“ de 64 pag. intitulată „*Biblioteca fa-
miliei de redactorul și editorul N. F. Negruțiu*“. Dela 1878—1890 a
redactat foaia enciclopedică—literară „*Amicul Familiei*“ care apărea de
două ori pe lună. *Cărțile săteanului romîn* i-au adus două procese de
presă, iar pentru editarea foilor umoristice „Gura-Satului“ și „Lumea

ca canonic în Blaj, mult mai mulți decît vre-o 15 nepoți și nepoate, stră-
nepoți și strănepoate, înstărindu-i foarte bine pe toți și—cum zice prof.
Borgovan—„*fiind în privința aceasta*“ în adevăr „*o raritate, un unic în
felul său!*“.

Nouă“ a avut de suferit persecuțiuni sistematice.—În 1883 a tipărit bro-
șura de 94 pag. „*Nu mă uita, colecțiune de versuri pentru ocaziuni
funebrali*“ cu dedicația „*Umbrei prea iubitei și mult regretatei noastre
Mama dedicăm acest opșor inspirat de sentimente de jele și durere
Nicolae, Susana, Ioan, Iosif și Emiliu Fekete-Negruțiu*“.

Sînt prea convins că activitatea publicistică și literară, după cum am arătat-o până aice, nu e de fel complectă, și ar fi bine ca cei chemați s'o fixeze definitiv. Rezultă însă și din cele înșirate, după dovezile ce le am, că răposatul a fost un model de activitate și jărtfire pentru cauzele culturale ale neamului. Închei această schiță cu cuvintele d-lui Todoran: „Bunătatea inimii, ce caracterizează întreaga familie Negruțiu, l-a ornat și pe defunctul Nicolae. Nu odată el s'a lipsit pe sine ca să poată ajutora pe alții, iară cînd soartea a început a-i surîde, a împărțit cu amîndouă mînile ajutoare atît la singuratici cît și la corporațiuni cu scopuri nobile de cultură. Nu-i nici o societate culturală romînă, la care N. F. Negruțiu să nu fi fost membru fundator; nu-i nici un jurnal romînesc, pe care el să nu'l fi procurat în 5—10 exemplare; nu-i nici un scop filantropic, la care el să nu fi contribuit cu sume considerabile. Pe toate terenele a lucrat cu multă ardoare și abnegațiune, numai ca să vadă înaintînd și înflorind scumpa sa națiune“.

După moartea amicului mi-am răscumpărat, cu învoirea comitetului societății „Școala romînă“, pe spesele fondului școalei de fetițe, toate exemplarele scrierilor mele tipărite în Gherla cu menirea să se vîndă pentru același fond, și cu învoirea aceluiaș comitet și pe aceleași spese am retipărit din „Deșteptarea“ broșurile „Părți din istoria Romînilor bucovineni“, vînzîndu-le în acelești scop. Restul de bani al fondului școalei de fetițe, în suma de 725 fl. 78 cr., l'am dăruit în 1896, la inzistenta rugare a unor amici, *Internatului de școleri romîni din Cernăuți* cu atîta mai mult, cu cît Institutul acesta, creat la începutul anului școlar 1896 | 7, avea să servească drept azil de apărare în contra primejdiei gimnazului rutean inaugurat în capitala țării în anul școlar 1896 | 7 și cu cît *Societatea doamnelor romîne din Bucovina* grijise deja de creșterea națională a copilelor neamului nostru, înființînd în 1893 *Internatul de fetițe romîne* din Cernăuți, împreunat mai tîrziu și cu o școală poporală romînă de fetițe.

După multe stăruinți și lupte, mai ales din partea energicului consilier conzistorial și deputat în camera imperială, răp. dr. Ioan Zurcan, i-a succes în sfîrșit și autorității noastre bisericești să obție în timpul din urmă crearea și susținerea unei școale gr. or. superioare de copile în Cernăuți, pe spesele milionarului fond religioner gr. or. bucovinean.

C. Morariu

Scrisori din Ardeal

Pentru popor.—O pornire greşită.—Luptă înălţătoare în Dietă. Politica d-lui Burdea.—Alegerea de la Bocşa.

Anul ce a început ne-a adus o întărire în ce priveşte lupta politică. În Budapesta, graţie intervenţiei clubului parlamentar romîn, s'a pus capăt unei ruşini: ziarul „Poporul Romîn", pe care întemeietorul şi proprietarul său d. Birăuţ il vînduse, în taină, guvernului unguresc, a fost recîştigat, cu jertfe mari, pe seama partidului naţional.—Tot acolo s'a întemeiat ziarul „Lupta", ca organ al clubului parlamentar romîn.—„Poporul Romîn", care înainte apărea de patru ori pe săptămînă, e redactat acum numai pentru ţărani (se scoate în 10.000 exemplare) şi apare odată pe săptămînă, Duminica.—„Lupta" apare zilnic.

„Tribuna" din Arad, care ieşea până acum de cinci ori pe săptămînă, apare zilnic şi pentru a putea să dee toate ştirile de peste zi, se redactează şi tipăreşte noaptea.

„Libertatea" (Orăştie) şi-a mărit formatul; în Făgăraş se tipăreşte (odată pe săptămînă) noua foaie „Ţara Oltului", în Oradia-Mare a încetat vechea revistă literară „Familia", dar s'a scos un număr (pân'acum) din foaia poporală „Bihorul", iar în Sibiu s'a pornit o foaie poporală, care, credem noi, e menită să tragă brazdă lată şi adincă în viaţa poporului nostru.

Iubitul nostru poet Octavian Goga a întemeiat revista poporală „Ţara Noastră." Articolul program din numărul I, scris de Goga, ne îndreptăţeşte la mari speranţe. O foaie scrisă în acest chip, *s-o înţăleagă tot natul*, are să prindă rădăcină.

Peste tot, trebue să constatăm, că dela 1893 încoace, de cînd scriitorul acestor şire a pornit în Sibiu (ajutat de d. Eugen Brote) *întâia* foaie pentru popor („Foaia Poporului", care se ridicase la 8,000 abonaţi regulaţi), gustul de citire în popor, şi astfel cea mai temeinică propagandă naţională, a luat un avînt îmbucurător. Nici nu este azi centru romînesc, care să nu aibă ziar ori foaie săptămînală întocmită anume pentru popor. În Arad e „Tribuna" şi numărul ei pentru popor, în Braşov „Gazeta Transilvaniei" şi numărul ei de Duminică, în Sibiu „Foaia Poporului" şi „Ţara Noastră", în Orăştie „Libertatea" şi „Tovărăşia", în

Şimleu „Gazeta de Duminică", în Cluj „Răvaşul", în Bistriţa „Revista Bistriţei", în Făgăraş „Ţara Oltului", în Caransebeş „Renaşterea", în Lugoj „Drapelul", în Temişoara „Plugarul Romîn", in Oradia „Bihorul"... Sînt apoi reviste curat economice, ca „Revista Economică" în Sibiu şi „Bunul Econom" în Orăştie.

Se înţelege, nu toate acestea sînt redactate de publicişti, care ştiu să scrie măcar binişor, ci de redactori improvizaţi, la care numai bunăvoinţa e mare; pregătirile necesare şi talentul la cei mai mulţi stă în raport invers cu zelul. De aceea, unele publicaţii sînt slab redactate şi adesea întîlnim pocituri de limbă care denotă o cultură străină (maghiară, mai ales). Vorba e că se scrie şi se citeşte romîneşte şi combatem din toate părţile influenţa ce ar putea deveni dezastroasă a foii „Poporul", *editată de guvernul unguresc* şi parte răspîndită cu sila (primăriile trebue s-o aboneze „din oficiu"), parte dată—gratis. Azi avem un număr de cetitori ţărani *de patru ori* mai mare ca înainte cu 12—14 ani. Ş'apoi cu vremea au să se îndrepteze cele slabe, ori pier şi le iau locul cele redactate mai bine. S'a şi remarcat, cu începutul anului, o concurenţă care are să aducă bune roade: ziare şi foi redactate mai cu îngrijire!

De-odată cu apariţia în Budapesta a ziarului „Lupta", s'a pus în discuţie şi o altă chestie: centralizarea, la Budapesta, a vieţii publice romîne. Unii dintre deputaţi cred anume, că fiind ei datori să stee la şedinţele Dietei, e neapărat necesar atît un ziar la care să se concentreze toate puterile bune, cît şi să fie făcută capitala ţării centru şi de manifestări ale vieţii romîneşti. Astfel unul dintre deputaţi s'a mutat deja la Budapesta, altul e pe cale să-l urmeze. S'a pus deasemeni la cale o şezătoare (serată etnografică) în felul celeia ce s'a aranjat în vara anului 1905 la Sibiu, cu prilejul serbărilor Asociaţiunii... În capitala Ungariei nu sînt însă decît puţine (cît să le numeri pe degete) familii romîne, ale cîtorva funcţionari de stat şi studenţimea trecătoare... Ca să se aranjeze dar fie o petrecere, fie o şezătoare, se face apel la publicul romînesc de prin oraşele şi satele din Ardeal şi Banat, situate la distanţă de 400—800 kilometri depărtare. Până şi pe aranjatorul şezătorii trebue să-l aducă dela Sibiu...

Asta e ca şi cînd deputaţii Dumei, aleşi de fraţii din Basarabia, ar stărui pentru aranjarea la Petersburg ori Moscova a unei „şezători" romîneşti...

Mulţi dintre noi, foarte mulţi, nu înţelegem rostul acestor „manifestaţiuni". Nu înţelegem de ce am cheltui bani şi oboseală pentru a ne închide în vre-o sală din Budapesta, departe de căminul nostru şi *departe de popor!...*

La 1896 s'a făcut, cu perfect efect, propagandă să nu mergem la expoziţia milenară din Budapesta! Guvernul ducea cu sila şi gratis ţărani romîni (puţini cîţi a putut prinde ori prosti, pentru ca să se laude

că iată, şi Rominii gravitează spre „emporiul" culturii şi sentimentului maghiar... Ce ar zice poporul acum, auzind că „domnii noştri" se duc să petreacă în Budapesta?

Noi toţi credem că deputaţii noştri, tocmai dimpotrivă, ar avea misiunea să aranjeze astfel de lucruri în centrele romîne şi să cheme în jurul lor poporul... Prima serie de reprezintanţi ai noştri au ţinut vre-o sută de adunări, s'a făcut un bal al deputaţilor, în Arad... Acum, că sînt de două ori atîţia, abia unul dintre ei s'a dus prin cerc, între alegători. Să fie asta întîmplător?... Eu cred că este mai mult o urmare a preocupărilor vieţii din Budapesta.

Împotriva centralizării la Budapesta a afacerilor romîneşti, „Tribuna" a scris încă de săptămîna trecută. Se vede că şi în cercul deputaţilor s'a recunoscut dreptatea observaţiunilor ziarului aradan, căci „Lupta" nici pînă azi n'a susţinut, cu un singur cuvînt măcar, că are rost chemarea la Budapesta a fruntaşilor din mijlocul masei populaţiunii romîne.

De cînd s'a redeschis Camera, şedinţele ei sînt stăpînite de glasul deputaţilor naţionalişti. S'au rostit, din partea acestora, vorbiri care ar face onoare oricărui parlament din apusul Europei (d'aceea nici n'au prea fost ascultaţi şi cu atît mai puţin înţeleşi de partidele maghiare). Şeful Sîrbilor, dr. M. Polyt, vechiu parlamentar, care a lucrat alături de marele Andrásy şi Deák, respunzînd faimoasei vorbiri a ministrului actual de interne, a arătat cum pigmeii de azi s'au abătut dela principiile maeştrilor şi nesocotesc legile făcute de generaţia trecută. În căutarea unui ideal imposibil: maghiarizarea naţionalităţilor, miniştrii de acum fug de cunoaşterea şi adoptarea vre-unui principiu modern, democrat, şi astfel ţara geme sub un sistem de guvernare oligarhică.—Din partea Rominilor au vorbit cei mai buni doi oratori şi bărbaţi cu escelente pregătiri: Vasile Goldiş (ales la Radna, lîngă Arad) şi deputatul Ighiului, dr. Al. Vaida, singurul reprezintant al bravilor Moţi din Munţii Apuseni. Amîndoi au analizat vorbirea dela 26 Noembrie a ministrului Andrásy, vorbire de o rară violenţă la adresa deputaţilor naţionali şi care a fost tipărită în toate limbile şi împărţită în sute de mii foi volante, în toate satele. Le-a fost uşor să dovedească toate călcările de legi şi marele neadevăr, că Ungaria este o ţară liberală. Legea de naţionalităţi există doar numai pe hîrtie şi unul dintre deputaţii romîni, le-a strigat: „Desfiinţaţi această lege, să fie cu o minciună mai puţin!"—Fiindcă l'au tot întrerupt, acuzîndu-l că gravitează spre Romîni, deputatul Goldiş a abordat chestia legăturii noastre cu Regatul romîn. Invocînd spusele celebre dela 1868 ale lui Ioan Brătianu, cel mai clasic reprezintant al rominismului, el a spus că da: urmărim cu interes şi dragoste propăşirea Rominiei; asta nu este însă iridentism, ci relaţiunile dintre noi sînt aşa cum le-a arătat marele Brătianu, atunci cînd a zis ca el, fraţii din Romînia, nu ar putea sta nepăsători cînd asupra sorei lor (de aici) cineva ridică braţul cu arma ucigaşă.—Întreaga vorbire s'a întemeiat de altfel pe istorie, demonstrînd chiar cu mărturii ungureşti întreaga nefericire isvorîtă din ră-

utatea, egoismul şi nepriceperea oligarhilor care au avut şi deţin şi în prezent cîrma ţării.

Deputatul Vaida a fost pe cît de aspru, pe atît de demn. Răspunzînd contelui Battyani, secretar de stat, care zisese că guvernul va da atenţie naţionalităţilor, dar cu o condiţie: deputaţii noştri să nu agite, ci să fie „băieţi buni", să se mai dee şi ei după păr,—d. Vaida a răspuns: „noi tot aşa de puţin cerem bunăvoinţă, pe cît nu aşteptăm nici o graţie, pentrucă noi reprezintăm popoarele noastre şi pretindem drepturi pe seama lor."

Foarte nimerită şi comparaţia dintre politica Ruşilor şi a Ungurilor:

„Dacă vom căuta cauzele (înfringerii în război şi ale stării anarhice lăuntrice), vom ajunge la convingerea, că motivele acestei stări dezolate trebuie căutate în faptul că în Rusia veacuri dearîndul peste masele mari a domnit o clasă privilegiată. Clasa asta a pus mîna pe toate drepturile din stat şi în guvernarea ţării niciodată nu a răbdat lîngă sine elemente cu tendinţe de a se ridica.

„Natural, că membrii acestei clase privilegiate, fie că aveau însuşirile necesare, fie că nu le aveau, ocupau posturile de căpetenie începînd de la cea mai mică treaptă administrativă pînă la demnitatea de ministru şi şef al armatei"...

„Care a fost urmarea acestei politici?

„Urmarea a fost că acele clase privilegiate care ţineau prin teroare în cătuşe întreaga viaţă publică, au devenit greoaie, leneşe, au degenerat sufleteşte şi în privinţa caracterului. Cînd a sosit apoi ziua mare a luptei şi a socotelilor, s'au putut convinge toţi de urmările rele ale politicii lor."

Privitor la acuzarea contelui Andrásy, că fruntaşii romîni agită poporul, altfel ar fi pace şi frăţie în ţară, a zis: „Dacă poporul nostru ar rămîne fără conducători, dacă nu ar avea resvrătitori cum sîntem noi, ce s'ar întîmpla? Atunci ar trebui să se repete ce s'a petrecut, atunci ar trebui să vorbească în felul lui Horea şi Cloşca!"

Şi mai la vale:

„D. ministru de interne spune că pe cînd partidele maghiare au întotdeauna în vedere statul, noi nu urmărim de cît interese naţionale. Întreb însă: dacă neamul meu face parte integrantă din stat, nu este oare îndreptăţit să fie factor al vieţii statului? Şi dacă d. ministru de interne zice că pentru noi nu este statul întîiul, ci interesele noastre specifice naţionale, căci noi numai la aceasta ne gîndim, întreb: arată-ne o singură pildă *cînd se gîndeşte statul şi la noi?*"

Partidele maghiare au căutat să strice efectul acestor două vorbiri: au întrerupt într'una ş'au strigat spre oratorii romîni tot felul de vorbe provocătoare, între altele i-au trimis în Romînia, iar preoţii catolici Hock şi Markos i-au ameninţat cu—ştreangul. Cu atît mai excelentă este însă impresia ce atitudinea bărbătească a deputaţilor naţionali a produs-o în toate părţile locuite de Romîni.

La o săptămînă după ce scrisesem şirele de mai sus, din sorginte autorizată aflu, că deputaţii romîni, discutînd temeinic chestia unei manifestări culturale-naţionale în Budapesta, prin aranjarea unei serate etnografice, au decis să nu dee adeziunea lor la o asemenea acţiune fără nici un rost. Comitetul aranjator a ţinut şi el o şedinţă şi a revenit: vede că e greu să se adune atîţia Romîni din aşa mari depărtări, nu mai ţinteşte deci cu tot dinadinsul la publicul din centrele romîneşti, ci se mulţumeşte să facă ceva pentru Romînii din Budapesta.

O greşală aduce însă după sine alta! În Budapesta sînt puţini Romîni, n'ar umplea chiar nici o sală modestă. S'a acceptat deci să se invite cîteva familii maghiare, cunoscute domnilor aranjatori din Budapesta. E sigur că, de dragul acestora, la şezătoarea romînească se va vorbi mai mult ungureşte, şi complezenţi cum sîntem, o să ne pomenim şi cu „ciardaş"... Lucrul acesta s'a mai întîmplat nu de mult, în Oradia-Mare, unde cîţi-va aranjatori de asemeni stăruiseră să fie invitate „cîteva familii maghiare cunoscute", şi măcar că n'a fost în program, s'a dansat, pe întrecute, ciardaşul... Dar s'a întîmplat ruşinea aceasta chiar zilele trecute, într'o comună curat romînească din cel mai curat comitat romînesc: ş'acolo Romînii (preoţi, învăţători etc.) au crezut de cuviinţă să invite „lipitorile satelor" la petrecerea lor; din complezenţă s'a dansat ciardaş şi s'au ţinut vorbiri ungureşti... Mi-e teamă ca şezătoarea dela Budapesta să nu aibă ca urmare repeţirea ruşinii dela Căpîlnaş (c. Caraş-Severin).

Iată de ce am ţinut să tratez chestia şi în „Viaţa Romînească".

Datorez adevărului să spun—şi o fac asta cu plăcere—că ecoul acestor păreri şi temeri s'a făcut, în societatea din Budapesta, şi inimosul deputat dr. Al. Vaida.

Inconştienţa pericolului de a ne amesteca cu Ungurii, fie chiar în cele sociale, a făcut ca mai zilele trecute o corporaţiune curat romînească (Comunitatea de avere grăniţerească din Caransebeş) să voteze, aproape unanim, peste 200.000 coroane pe seama unui liceu unguresc ce statul va ridica în acel oraş... Anul trecut s'a ridicat în Caransebeş, tot din banii Romînilor grăniceri, statue numai cu inscripţie ungurească... Acum se risipeşte o sumă enormă (căci s'a dat şi teren pentru liceu) pentru palat culturii maghiare! Iată unde ajungem păşind odată pe panta oportunismului...

Astă vară le-am dus pe frumoasele Selişcence la Bucureşti... A le duce acum şi la Budapesta, este a face politică ce se bate în cap.

Lipsa de intransigenţă în tot ce este romînesc, din nefericire, avem destule cazuri să ne convingem unde duce: la politica lui Burdea din Caransebeş, care pentru a sta la o masă cu magnaţii, a îmbrăcat cizme cu pinteni şi nădragi roşii, cumpărase un ziar romînesc ca să facă în el politică guvernamentală şi, ca prezident al comunităţii de avere, iată, asvîrle cu sutele de mii bani romîneşti pentru maghiarizarea (căci asta o urmăreşte guvernul) celui mai curat colţ de ţară, romînesc.

*

În mersul politicii noastre activiste avem de înregistrat o eclipsă. Alegerea dela Bocşa, întîmplată la 1/14 Febr., s'a terminat cu o ruşinoasă înfrîngere a partidului naţional romîn. Cercul electoral care în primăvara anului 1906, la alegerile generale, trimisese în parlament cu atîta însufleţire pe C. Brediceanu, acum a făcut tocmai dimpotrivă: a dat candidatului guvernamental Weiss (ovreiu care nici nu s'a arătat prin cerc) 1,634 voturi, iar candidatul romîn dr. V. Branişte a întrunit numai 1,108 voturi. În rîndul trecut Ovreiul Weiss nu avusese nici cinci sute voturi, iar Brediceanu (al cărui mandat a fost anulat pentrucă s'ar fi ales în urma unor agitaţiuni şi terorizări naţionale nepermise de lege) avusese aproape o mie peste majoritatea necesară.

Şi nu e vorba, de astă-dată, numai de pierderea unui mandat, ci primejdia e că guvernul a găsit mijlocul de a înfrînge partidul naţional: n'are decît să protesteze mandatele cucerite de Romîni, şi comisia Dietei iute le şi anulează. La a doua alegere se aruncă apoi cu toată forţa şi cu bani mulţi asupra satelor noastre, terorizează cît poate şi cheltuieşte cît trebue, şi ne dă gata. În comitatul Caraş-Severin chiar mai sînt petiţionate (la comisia Dietei) două mandate: ale d-lor dr. G. Popovici (Lugoj) şi dr. St. Petrovici (Zorlenţ). După isbînda dela Bocşa, e aproape sigur, că se va întrebuinţa acelaş proceden. Mai ales că cercul Lugojului nu este aşa de curat romînesc ca al Bocşei, ci aproape a treia parte străini, iar la Zorlenţ cel mai interesat să lupte: actualul deputat, e condamnat să stee pasiv în temniţa dela Seghedin, unde a fost tîrît chiar în ziua alegerii dela Bocşa.

Înfrîngerea a produs cu atît mai dezastroasă impresie, cu cît guvernul nici n'a trebuit să recurgă la atrocităţi pentru înregistrarea şi denunţarea cărora se aduseseră ziarişti din străinătate (Paris, Viena, Colonia), ci sate întregi, cu preoţi şi învăţători în frunte, au venit la dragă voe să voteze împotriva candidatului romîn. O aşa demoralizare nu ni s'a mai dat să vedem.

E adevărat, că nainte de alegere, cu două săptămîni, cercul a fost ca în stare de asediu, dar nu e mai puţin adevărat şi aceea, că din partea clubului parlamentar romîn nu s'a desvoltat o acţiune energică, nu s'a dus nici un deputat să stee zile întregi prin sate, ci alegătorii au fost aşa zicînd părăsiţi ori mai bine: lăsaţi în puterea jandarmilor şi a slujbaşilor unguri. Conducătorii prea s'au încrezut în popor şi în trecerea ce ar fi avînd-o la sate. Deziluzia e crudă. Să sperăm însă, că lecţia dată, dezastrul suferit, ne va îndemna în viitor la acţiuni mai temeinic organizate.

Arad, [illegible] Febr. 1907.

I. Russu-Şirianu.

Cronici Bucureştene

Fevruar.

Negreşit, n'am pretenţia să vă dau o noutate senzaţională spunîndu-vă că... iarna continuă la Bucureşti. Probabil că acelaş lucru il face şi pe la dumneavoastră prin Iaşi, ca şi prin toate oraşele: egalitatea cetăţenilor înnaintea barometrului şi termometrului e poate singura egalitate reală în Romînia.

Dar, ceea ce'mi închipuiesc că nu-i pe-acolo şi nici pe-aiurea, în provincie, este belşugul de aşa numite „baluri de caritate" ce ne bîntuie. Aproape în fiecare seară cîte unul, la noi. Milostenia, fără îndoială, este una din cele mai nobile virtuţi. Dar, mă 'ntreb eu, vecinic cîrtitorul:— Oare nu se poate practica deadreptul caritatea, fără baluri, fără serate dansante, picnicuri şi atîtea alte nimicuri cum le-or mai fi zicînd? Cu alte cuvinte, bogătaşii care au bani de prisos nu pot ei să-i împartă săracilor direct, în mod simplu şi creştinesc, fără ostentaţie şi pompă, fără să mai fie ahtiaţi ca fapta lor caritabilă să se înregistreze într'o „Chronique mondaine" a ziarului „L'Indépendance Roumaine", dimpreună cu descrieri amănunţite—pe care eu le găsesc cam indiscrete—a braţelor, umerilor, părului şi rochiilor nevestelor lor?

Se pare că nu. Se pare că mila nu mai e o virtute pentru cei cu dare de mînă, ci un sport, sport sadea ca „lawn-tennys"-ul ori ca patinajul. Pentru a dărui unui nenorocit o sută kilograme de lemne şi o pîne neagră, Madame Cheschevulescu şi Monsieur Jemanfişidi, „spre a se antrena la caritate", trebuie să cheltuiască întăi mii de lei cu toaletele, ei trebuie să danţeze, să „flirteze", să „epateze". Un bal aşa zis de caritate produce, în cazul cel mai fericit, 2—3000 de lei pentru săraci; pe cînd, la o asemenea petrecere, se risipesc zeci de mii de lei din care desmoşteniţii soartei nu se'nfruptă de loc. A, ba da: mai cîştigă cîteceva şi lucrătoarele sărmane care 'mbracă pe elegantele cucoane, mai cîştigă o sumă de atîţi alţi uvrieri care se trudesc să asigure balului strălucirea cuvenită. Ce adevărată e frumoasa vorbă a lui Chamfort: „Luxul este birul pe care munca săracului îl pune asupra vanităţii bogatului." Poate asta să fie „o circumstanţă atenuantă" a balurilor de caritate.

Dintre balurile de caritate din iarna aceasta la Bucureşti merită o

menţiune deosebită balul societăţii „Obolul". Numita societate, vrednică de laudă de altminteri pentru sîrguinţa filantropică ce desfăşoară, dădea în fiecare an cîte-o reprezentaţie în limba franţuzească. Am fost cel dintăiu (mi-am permis s'o iau chiar înnaintea d-lui Iorga), care am arătat,— printr'o serie de articole în „Epoca", adunate apoi în broşura mea „Franţuzomania",—că s'ar cuveni ca doamnele din „elită" să vorbească romîneşte măcar pe prima noastră scenă romînească. Căci—vorba bătrînească —peştele dela cap miroase, şi dacă *„Obolul"* dă regretabilul exemplu al desconsiderării frumosului nostru grai matern, atunci repede *Oborul* se va molipsi de această franţuzomanie, şi de altfel mica burghezie şi mahalalele s'au şi molipsit. La prima reprezentaţie franţuzească a „Obolului", publicul a fost indispus; anul următor, publicul a murmurat; iar la a treia reprezentaţie s'a deslănţuit nenorocita vijelie pe care-o ştiţi.

Ei bine, anul acesta „Obolul" n'a mai jucat piese franţuzeşti. A jucat... numai danţuri franţuzeşti, ceea-ce nu-i tocmai primejdios pentru naţionalismul nostru, recunosc, deşi poate n'ar fi rău şi nici prea neestetic să se intercaleze de către „doamnele din societate", între un boston şi un cotillion, şi cîte-o mîndră horă de ale noastre, cum pildă dete la o recentă serbare însăşi graţioasa principesă moştenitoare, o Englezoaică ce caută să-şi apropieze sufletul romînesc mai cu rîvnă şi dragoste ca multe Romînce băştinaşe din protipendada noastră. Convertirea „Obolului" la sentimente mai naţionale merită felicitări. Renunţînd la piesele franţuzeşti a dovedit că dacă *errare humanum est*, apoi *perseverare non di... Obolicum.*

Această maximă scumpă d-lui Sturdza mă tîrăşte fără voie în politică. Şi era mai plăcut lucru să stau la bal, decît să intru în bal... amucul vieţii noastre politice.

În cîteva cuvinte, situaţia politică, aşa cum o văd eu cel puţin, e destul de urîtă. Partidul guvernamental, desbinat în două tabere făţiş vrăjmaşe, *boerii* şi *mitocanii* (boeri ca de pildă d. Pascal *Toncescu*, mitocani ca d. Virgil *Arion*), ar trebui să plece dela cîrmă. Partidul liberal, pe de altă parte, deasemenea frămîntat şi el de două curente protivnice, nu poate să vie *acum* la guvern. Ţara, cu cele două ale ei partide istorice, se găseşte într'o situaţie tot aşa de neplăcută ca şi a lui Cilibi Moise, care spune în mucalitele-i glume că are două case: dar dintr'una nu-l lasă să iasă şi în cealaltă nu'l lasă să intre.

Mai îi rămîne ţării, ce-i dreptul, ca rezervă, partidul junimist. Tot „junimist", în ciuda anilor care aleargă „cu viteza-a treia" (cum trebuie să'şi bată joc moşneagul Saturn de modestele „cent à l'heure" ale automobiliştilor!); tot „junimist" partidul, deşi conducătorii lui devenit-au azi nişte juni foarte venerabili; nostimă titulatură anachronică ce-mi reaminteşte că am citit cîndva o telegramă cam aşa: „Eri a încetat din viaţă Baclavă Effendi, cunoscutul *tînăr* turc. Răposatul era în vîrstă de 99 ani".

Hei, ce te faci, ţară, cu „rezerva junimistă"? Mărturisesc că aştept eu însu-mi cu nerăbdare deslegarea tristei cimilituri, fiind (vai!) unul

dixit-e acei junimiști care ar putea spune: „La garde meurt, mais ne se rend pas!“ Luntrea partidului d-lui Carp (numai dușmanii pretind că e vorba de două luntri, se leagănă azi între o Scyllă și o Charybdă: ori *cartel* cu „colectiviștii“ în opoziție, ori *fuziune* cu „fevruariștii“ la putere. Cartel sau fuziune? Ce va fi? „Entre les deux mon coeur balance“, cugetă de sigur în momentul de față d. Petre Carp, acest *înțelept* în accepțiunea antică a cuvîntului, acest înțelept cu aparențe de excentric rătăcit într'o lume în care nebunii au aparențe de înțelepți, d. Carp căruia i se asvîrl dela o vreme alîtea pietre că-i vor fi deajuns ca viitorimea să-i înjghebeze din ele piedestalul monumentului său.

Puțin numeros, dar cu adevărat „bloc“, partidul junimist aduce-aminte „bătrîna gardă“ a grenadirilor lui Napoleon. Toți credincioși, toți ireductibili, toți strîns uniți în jurul, nu numai al unui drapel, dar în al unei cruci de osîndă, cu care urcă un calvar politic penibil și neterminabil. Totuși, printre acești fideli, o mică defecțiune. Mă grăbesc să spun că este una literară, nu politică. Un junimist, de altminteri mai proaspăt, d. Mihail Dragomirescu, s'a retras dela „Convorbiri Literare“ și a scos o nouă revistă, pe care a găsit cu cale să o boteze „Convorbiri.“ Nu împing răutatea pînă la epigrama pe care i-a făcut-o eruditul meu amic Nerva Hodoș în „Revista noastră“, insinuînd că titlul nouei reviste însemnează că „Convorbirile“ nu mai sînt „literare“. Cu toate astea, mă 'ntreb: nu putea d. Dragomirescu să găsească un nume nou revistei d-sale, ca să nu nască în spirite bănuiala vagă a unei mici uzurpări? Aveam deja—și nimeni nu se bucură—„clubul partidului conservator“ din casa Vanicu și „clubul partidului conservator“ din casa Mandy. De ce să mai avem și „Convorbirile“ de subt direcția d-lui S. Mehedinți și „Convorbirile“ de subt direcția d-lui M. Dragomirescu? Ori, nu cumva e convins d. Dragomirescu că d-sa, disidentul, reprezintă adevărata tradiție literară „junimistă“, cum odinioară d. Fleva — singur contra tuturor—susținea că reprezintă pe cea liberală? În cazul acesta, d. Dragomirescu trebuia să fie consecvent. A'și însuși numele revistei nu era deajuns, trebuia să'l ia și pe-al Maestrului și ar fi încalte original dacă și-ar iscăli articolele: Mihail T. Dragoma'o-escu!

Eu unul, în locul d-sale, n-aș fi ținut grozav la titlul ăsta de „Convorbiri“. O revistă literară, la noi, în vremea de azi, nu e mai niciodată o convorbire între scriitor și cetitor. La aproape toate multele noastre reviste, azi, e numai unul „care vorbește singur“. Am pus ghilimele într'adins ca să nu'mi tălmăciți vorbele în înțelesul lor obicinuit. Nu convorbesc, ci vorbesc singuri domnii directori ai acestor prea numeroase reviste romînești. Nu se sinchisesc să pipăie puțin și pulsul publicului cetitor. Ei nu'l întreabă niciodată pe acest public, care în definitiv este suveranul lor atotputernic, *ce* și *pe cine* preferă în literatură. Vorbesc singuri, pontifică. Fiecare vrea să'și impue, cu autoritatea de contrabandă a lui „magister dixit“, părerile și scriitorii lui. Așa vrea să facă d. Dragomirescu la „Convorbiri“, d. Iorga în „Neamul Romînesc“, d. Ovid Densușianu la „Viața Nouă“ și chiar d. Ilarie Chendi la „Viața literară și artistică“, etc. Nu că vreau să fiu părtinitor, dar „Viața Romînească“ prin faptul că are doi directori, nu unul singur, este revista cea mai în măsură de-a realiza adevărate „convorbiri literare“, de-a practica o largă libertate și un bine selecționat eclectism, și cea mai bună dovadă este... poate chiar publicarea cronicii subscrisului cu care de sigur în unele puncte nu se vor învoi „domnii directori“.

Cu asta, ar fi timpul să'mi închei această cronică, mă tem, prea lungă. Am trecut în revistă tot ce s'a petrecut mai de seamă, luna trecută, în viața noastră socială, politică și literară, prea din cale-afară centralizată la București, precum omul nechibzuit gospodar grămădește tot luxul în salon și oropsește celelalte odăi, chiar din punct de vedere higienic. Mi-ar mai trebui numai clasicul „mot de la fin“, pe care tipicul meșteșugului îl reclamă pentru acest gen de cronici ușoare, scrise cu zîmbetul pe buze și în sborul condeiului. Îmi pare rău, însă, că nu vă pot servi, de data asta, iubiți cetitori, acest glumeț „mot de la fin“. Am să'mi sfîrșesc cronica mea ceva mai trist.

În clipa cînd scriu rîndurile acestea stat subt impresiunea cetirii discursului rostit în parlamentul din Buda-Pesta de deputatul romîn dr. Alexandru Vaida Voevod. Minunată cuvîntare! Minunată și ca simțire romînească și ca istețime de luptător parlamentar subtil, care știe să se facă ascultat cu interes chiar de o adunare ostilă, și știe să asvîrle în fața dușmanului dinamita singeroaselor adevăruri răzbunătoare, cu grația cu care le-ar oferi bomboane învelite în hîrtioare dantelate.

Cetiți discursul acesta și veți înțelege de ce—după ce am expus în cîteva trăsături comedia vieții noastre ușuratece din Regatul liber,—mă sfiesc să trag în vînt focul de artificiu al unui eftin cuvînt de duh cînd cortina vecinic lăsată a Carpaților ascunde o dramă așa de dureroasă.

Noi ceștia *liberii* ne certăm, în literatură ca și în politică, pe chestii meschine, ca în epoca de decădere a Bizanțului; dar *dincolo*, ce aspră luptă și cît de înălțătoare! Luptă omerică a unui neam întreg care nu vrea să fie înmormîntat de viu!

Cetisem discursul vrednicului naționalist Al. Vaida Voevod și cînd l'am sfîrșit, ca împins de-o putere nebiruită, m'am așezat la masa mea de lucru și—recitind ultimele vorbe ale deputatului transilvănean — am scris versurile de mai jos, pe care mulți prieteni binevoitori le-au găsit bune, cărora însă eu nu le dau altă valoare decît aceea a neînvinsului sentiment spontaneu care mi le-a inspirat...

D. dr. Al. Vaida Voevod isprăvește frumosul său discurs astfel:

Ce privește însă poporul nostru, despre care d. ministru de interne a zis că-l iubește, eu m'am dus și am întrebat ce zice Romînul opincar fratele meu, despre discursul d-lui ministru de interne, și acesta mi-a răspuns: Domnule, las să vorbească cît o vrea groful Andrássy, noi știm una și bună: „ținem minte“.

Iată și versurile mele, cărora le-am pus „motto" de mai sus:

Voi, ne iubiți?! De cînd? Și cum?
Am mai văzut noi jurăminte
Fățarnice, ce pier ca fum!
...Noi ținem minte.

De voi n'ați vrut să ne legați
Cu lanțul prieteniei sfinte,
Ci'n alte lanțuri ne-aruncați!
...Noi ținem minte.

Și nu ne dați măcar răgaz
Ca scumpa doină să alinte
Un suflet vecinic în necaz!
...Noi ținem minte.

Trufia voastră scuipă tot
Ce ne e sacru. Chiar morminte!
„Valahu"-i pentru voi ilot!
...Noi ținem minte.

„Deșteaptă-te Romîne", ca
Și „Cîntecul Latinei Ginte",
La voi nu-i slobod a'l cînta!
...Noi ținem minte.

Rugați pe-Atila și pe-Arpad
Să nu punem mîna pe flinte,
Căci de-om intra'n codrii de brad...
Veți ține minte!

...Și parcă mi-e rușine cînd mă gîndesc că, publicate într'o foaie ardeleană, aceste versuri ar fi atras autorului lor amendă grea și osîndă la temniță, pe cîtă vreme eu le scriu acuma pentru „Viața Romînească", instalat comod în fotoliul meu de biurou, sorbind un ceaiu delicios și trăgînd fumuri dintr'o bună țigară, fără teamă de nimeni și de nimic...

George Ranetti.

Corespondențe literare*)

Emile Faguet

— Pour qu'on lise Platon. Amours d'hommes de lettres —

Un critic german [1]) spunea odată: „A reveni la Lessing înseamnă a merge înainte". Sînt și alți gînditori, la care, o întoarcere înseamnă o înaintare. Platon e unul dintre aceștia.

E foarte bine deci să ni se aducă aminte că trebue să pășim și îndărăt, pentru a merge înainte. De cele mai multe ori literatura zilei ne răpește în curentul ei, lovindu-ne de malurile intereselor și problemelor imediate. Luați de valurile tulburi ale romanelor, uităm mai totdeauna că în urma noastră e o literatură bogată, uităm că gînditori mari au sămănat perlele cugetării lor în cărți, pe care trebue să le fi cetit, pentru a putea trece mai departe. Și aceasta nu numai dintr'o datorie de conștiință, care trebue îndeplinită ca atîtea altele, ci dintr'un interes și profit real...

Iată deci pentru ce e bine, cînd Faguet ne bate pe umăr, aducîndu-ne aminte de Platon. Și fiindcă a reveni singuri la opera filosofului e cam greu pentru timpurile noastre, preferim să fim luați de mînă și conduși. De altminteri nu cunosc tovărășie mai plăcută, decît cea a lui Faguet. E tovărășia unui om pătrunzător, a unui erudit și a unui om de spirit. Căci el pătrunde subiectul, de care se ocupă până în amănunțimile lui, îl compară cu tot ceea ce o bogată asociație de idei, îl pune în legătură, și îl înfățișează în stilul cel mai plăcut cu putință....

*

Dacă ar fi să rezumăm filosofia lui Platon în cîteva cuvinte, am putea spune: toată filosofia lui Platon se poate reduce la o tendință, la o năzuință către perfecție. Perfecția este scopul oricărui lucru și al

---

*) *Sub acest titlu vom publica, asupra mișcării literare și artistice din străinătate, cronicile ce s'a oferit a ni le trimite d. Eugen Lovinescu, care se află acum la Paris. (N. R.)*

1) Gustav Kühne

lumii întregi. Această doctrină îl apropie pe Platon mai mult de Renan, cu acea deosebire că pentru Renan lumea și omul vin dintr'o auroră necunoscută și se îndreaptă spre perfecție, creînd-o și realizînd-o în drum, din ce în ce mai mult, pe cînd pentru Platon lumea și mai ales omul se desfac din perfecție, îndreptîndu-se totodată spre ea. Cu alte cuvinte, pe cînd Renan e un moralist, Platon e un moralist dublat de un metafizician. Grecul își arată totdeauna urechile. Chiar cînd preocupația lui e alta, el revine la metafizică. O doctrină nu-și capătă valoarea sa decît atunci cînd are o bază metafizică. Se cunoaște că Platon scria acum două mii patru sute de ani, pentru un popor îndrăgostit de problemele albastre, care n'au nici o deslegare. În fond însă Platon e un moralist, mergînd pe urma trasă de Socrat. Metafizica adăugată de dînsul e pentru a da un pedestal mai solid moralei socratice. Căci dacă tot Platon se poate reduce la tendința spre perfecție, pentru dînsul însă perfecția cea mai mare e *perfecția morală*. În aceasta e și sîmburele întregului lui sistem.

Noi sîntem făcuți pentru a realiza în noi și în afară *binele*. Ideia *binelui* însă nu reiesă atît din conștiința noastră, pe cît din știința sau din meditația filozofică. Căci pentru Platon e de ajuns de a avea ideia binelui, pentru a fi coprins și de dorința de a o pune în practică. Aceasta e de altminteri piatra unghiulară a filosofiei socratice. Prin urmare omul rău face răul pentrucă nu cunoaște binele. Răutatea lui vine din neștiință. Tot așa virtuosul e un om care *știe* ce e virtutea.—După cum se vede Platon confundă știința cu voința. A ști însă nu înseamnă a voi. Se poate întîmpla să ai o noțiune clară despre virtute, fără a avea și destulă putere de a o pune în practică.

Totuși e ceva adevăr în această doctrină. Un om depildă nedrept, poate ști ce e dreptatea sau virtutea, dar o știe în mod sumar, căci dacă ar ști că virtutea e cea mai mare fericire, care se poate gusta pe pămînt, e probabil că ar și practica-o. Totul se reduce deci la o probabilitate. Siguranță nu poate fi niciodată. Pentru Platon însă ea există. El crede că virtutea e ceva, care se poate învăța de oricine. Cu alte cuvinte binele suprem e în știință, în inteligență.

Pentru Platon binele e o armonie, care deși nu presupune ideia de plăcere, nu o exclude totuși în mod absolut. Dar binele nu merge fără frumos, precum frumosul nu merge fără armonie. Morala în fond e și o estetică. Aceasta e concepția lui Platon. Căci dacă contemplația artistică are o valoare morală, cu atît mai mult o va avea creația însăși a frumuseții, în sine sau în afară. Arta o creează în afară, virtutea în sine. Virtutea face din viață un obiect de artă. Cum virtutea însă se cunoaște prin *rațiune*, morala lui Platon se închee, așa dar, prin supunere absolută la rațiune.

Rațiunea ne îndeamnă la dreptate. Trebue să fim drepți. A face o nedreptate e mai dureros chiar de cît a o suferi. Socrat a fost mai fericit decît judecătorii lui. Nedreptatea e o dezordine care strică armonia sufletului. A căuta să faci numai dreptate e o cinstire a sufletului, tot așa precum e și disprețul plăcerilor sau al bunurilor înșelătoare. Omul cuminte trebue să tindă numai spre perfecția morală....

Morala lui Platon e deci foarte curată și nobilă. Ea e negația contingențelor, a corpului, a simțurilor. Din ea ușor va putea ieși stoicismul. Fundamentul e acelaș: binele suprem n'are nimic a face cu ceea ce numim de obicei „bunuri". El stă tocmai în disprețuirea acestora ca și în înfrîngerea tuturor pasiunilor. Pasiunile te împedică de a deosebi dreptul de nedrept. Dar în această morală curată e o mare lacună. Lipsește *bunătatea*. Platon și Socrat au fost desigur oameni buni, dar au uitat să recomande și altora de a fi buni. Altruismul nu se vede nicăeri în morala lor. Idealul lor moral e nobil, e frumos, dar e rece. El e un soare de iarnă. O astfel de doctrină poate fi sublimă, dar nu va putea fi nici odată populară. E lipsită cu desăvîrșire de sentiment. Sentimentul însă e acel care pătrunde ca o rază de soare în toate adîncurile stratificației omenești. Lipsită de el, filosofia lui Platon a rămas patrimoniul cîtorva ideologi. A trebuit să vie Galileanul pentru ca să-și aducă aminte de bunătate și de altruism. Din ele, Isus a făcut o pîrghie minunată de propagandă printre „sclavi". Iar sclavii vor fi totdeauna într'o majoritate impunătoare...

Am spus că Platon a pus moralei sale un fundament metafizic, ceea ce nu făcuse Socrat. Aceasta era în spiritul elen. Filosofii vechi erau convinși că atît timp cît nu înțelegi întregul, nu poți înțelege partea, sau amănuntul. Pentru aceea toate sistemele filosofice aveau la început o cosmologie.

Dar ori ce metafizică într'un fel e o religie, pentru că ea desprinde pe oameni dela *individual*, reunindu-i în contemplația cîtorva mari probleme.

Platon atacă politeismul, fără a lovi totuși în *divin*. Dumnezeul lui e creatorul și organizatorul acestei lumi; el e isvorul binelui. Dar în afară de dînsul mai e și *necesitatea*, care e izvorul răului. Vedem deci că Platon nu e departe de Manicheism

Sufletul nostru nu e decît o părticică, o emanație din acest suflet universal, care pentru Platon e divinul. El, încorporîndu-se pierde multe din calitățile primare. În locul științii absolute nu-i mai rămîne decît amintirea acestei științi. De aici și teoria ideilor înăscute.

Dintr'un număr mai mare de lucruri asemănătoare, noi tragem o idee generală. Pentru noi ea e o idee abstractă, sau ceea ce numim în limba noastră modernă, o noțiune. De fapt însă nu e abstractă. Ea există în dumnezeu, ca o parte esențială a lui. Prin urmare ideea abstractă e mai concretă decît însuși concretul. Acesta e numai o aparență, pecînd abstractul e o realitate eternă. Dumnezeu e reuniunea acestor idei. Divinitatea lui Platon nu e deci un panteism material, ci e panteismul ideelor generale. De aceste idei omul își aduce aminte, printr'o slabă amintire, din timpul cînd și el era o idee, adecă o divinitate...

Aceasta e metafizica lui Platon. Faguet insistă puțin asupra ei.

Pentru a face mai bine cunoştinţă cu ea va trebui încă să ne mai adresăm la Schopenhauer, care a analizat-o atît de aprofundat..

Platon are reputaţia de a fi în contra artei. Nu—el e contra artiştilor. Lui i se părea că artiştii sînt nişte corupători ai publicului, pentru că avea o concepţie deosebită despre artă. Platon e cel dintăi care s'a ridicat împotriva artei pentru artă. Această revistă are deci un patron venerabil.

Pentru Platon arta nu e decît un mijloc de a moraliza pe oameni; ea e un mijloc de educare. Artistul trebue să fie un filosof poet, iar arta o filosofie exprimată prin imaginaţie.

Nu e locul aici de a mă întinde asupra acestei teorii. De altminteri am făcut-o aiure, destul de larg. Părerea mea personală mi-o rezumez totuşi în aceste cuvinte ale lui Goethe:

„Nu m-am ocupat niciodată de rezultatul practic al operelor mele. Am motive să cred că au făcut mai mult bine; dar nu aceasta a fost intenţia mea. Artistul nu e ţinut decît să-şi realizeze visul în scrierile sale. El devine apoi ceea ce poate în imaginaţia oamenilor. E datoria lor de a extrage binele şi de a arunca răul. Artistul nu trebue decît să-şi reverse sufletul".

În politică Platon e un conservator revoluţionar. Pentru el guvernul democratic e cel mai rău dintre guverne: e guvernul incompetenţei şi al prostiei. Sistemul lui e oligarhic. Republica trebue guvernată de cei mai buni. Poporul e împărţit în caste: în agricultori, meşteşugari şi magistraţi. Deasupra lor clasa răsboinicilor, a apărătorilor patriei. Averile acestora vor fi în comun. Sistemul lui Platon ia astfel uneori un aspect comunist...

* * *

Dela opera de filosofie senină şi abstractă, ca acea a lui Platon, Faguet, în ultimul volum, *Amours d'hommes de lettres*, se pogoară printre oameni. Din cer el vine pe pămînt. Dela metafizică el ajunge dintr'o săritură la ceea ce e mai profund omenesc în noi: la dragoste.

Faguet în prima linie e un logician. El e criticul care se mişcă mai cu uşurinţă în mijlocul ideilor abstracte. Opera sa asupra lui Platon este o operă de logică. Toate teoriile lui filosofice sînt discutate cu cea mai strînsă înlănţuire logică. Dar Faguet mai e şi un psiholog. Nicăeri nu vom vedea mai bine, decît în criticile lui, trecerea dela fenomen la subiectul generativ al fenomenului. Nicăeri nu vom vedea descoperit mai bine sufletul autorului din mijlocul operelor sale analizate. În această privinţă Faguet urmează pe Sainte-Beuve. El e un critic psiholog. O operă de psihologie e şi ultimul său volum. În el se studiază viaţa sentimentală a cîtorva dintre marii scriitori francezi.

Pentru Faguet nu există subiect prea puţin serios. E de ajuns să-l atingă, pentru a-l face interesant. Faguet tratează cu aceiaşi graţioasă uşurinţă subiectele cele mai grave, ca şi cele mai mărunte. O problemă de metafizică îl atrage tot atît ca o legătură de dragoste. Iată pentru ce Faguet, după ce a scris pagini adînci asupra lui Voltaire sau Pascal, pătrunzîndu-le opera lor literară şi sufletul, nu dispreţueşte să se ocupe şi de legăturile lor de dragoste. Şi vă asigur că grija şi interesul ce le dă, nu sînt mai mici. Nu-ţi poţi închipui mai multă fineţă şi sagacitate întrebuinţate pentru a despleti firele atît de încurcate ale unei intrigi de dragoste. Nici un amănunt nu rămîne la o parte. Nici un document, nici o scrisoare nu sînt uitate. Toate sînt studiate cu o amănunţime de benedictin, cu o înţelegere de psiholog, şi cu o graţie de om de bun gust. Astfel a isbutit să scrie articole care sînt pe de o parte şi documente istorice şi psihologice, iar pe de alta romane mişcătoare. Aceste studii contribuesc nu numai la restabilirea istorică a unor legături celebre, ci şi la luminarea lăuntrică a scriitorilor; ele sînt o contribuţie folositoare pentru reconstruirea caracterelor. În dragoste mai mult de cît o trăsătură sufletească se trădează. Un critic nu trebue s'o dispreţuiască.

Faguet nu restabileşte toată viaţa sentimentală a fiecărui scriitor. Ar fi fost şi oţios şi cu neputinţă. El alege numai cîteva episoade mai semnificative. Aşa pentru George Sand, Faguet alege numai episodul cu Alfred de Musset. Asupra celorlalţi amanţi trece. Poate că ar fi trebuit să ne povestească şi drama mişcătoare cu Chopin. Dar aceasta şi-a găsit un alt istoric. Despre Chateaubriand aminteşte numai dragostea sa senilă pentru o fetiţă de 16 ani, trecînd peste celelalte aventuri celebre ale acestui cuceritor de inimi. Despre Lamartine aminteşte numai legătura cu Madame Charles. Aceste episoade sînt alese fie pentru noutatea, fie pentru semnificaţia lor psihologică.

Juvaerul însă al întregului volum e studiul dragostei lui Sainte-Beuve cu Adela Hugo. Nici nu se poate o analiză mai amănunţită, mai ingenioasă, mai profundă. Ea e un roman şi un document totodată de adîncă investigaţie psihologică...

Trebue să spun acum cîteva vorbe şi despre stilul lui Faguet. El îmi pare cel mai desăvîrşit din cîte cunosc în critică. Perfecţia stilului reiese din adaptarea la obiect, şi la felul general de cugetare al autorului. Stilul lui Faguet e admirabil adaptat cugetării sale şi materiei despre care vorbeşte.

În prima linie acest stil are două calităţi: claritate şi repeziciune. Totul e limpede şi repede spus. Îţi face impresia unei fete sumese ce sare de pe piatră, pe piatră... În cîteva minute pîrăul e trecut. Nu-ţi rămîne decît să admiri iuţeala şi dexteritatea: pe vîrful ghetelor nu e nici un strop de apă...

Dar stilul lui Faguet nu e numai sprinten, ci e şi spiritual. Nu cunosc un critic mai de spirit decît Faguet. El are nu numai spiritul lui, ci şi pe cel al întregii lumi. Faguet posedă şi istoria spiritului. Să mă explic.

Atitudinea lui Faguet faţă de orice lucru e acea a unui om independent, de un humor fără răutate, uneori chiar prea indulgent,—ea e

atitudinea unui om de spirit, de o bunătate desăvîrşită. Felul lui deci de a vorbi despre lucruri, e vesel, cordial şi spiritual. Intimitatea cea mai mare domneşte între autor, critic şi public. Cordialitatea aceasta spirituală, te cîştigă, învăluindu-te într'o atmosferă simpatică...

Dar pe lingă spiritul său propriu, Faguet mai are şi pe acel al altora... Memoria sa e din cele mai bogate din cîte cunosc. La orice împrejurare, un spirit, o glumă celebră revine sub condeiul său, însufleţindu-i stilul. De aceia nici o expunere a lui Faguet, fie ea cît de abstractă, nu e aridă. Ea e veşnic spirituală.

Un volum al lui Faguet e o lungă convorbire cu publicul. Stilul său urmăreşte toate întorsăturile vorbirii curente... El e sinuos dar e şi repede; el e coada de şopîrlă ce dispare iute prin iarbă.

Stilul lui Faguet e deci „abandonat" cum e şi conversaţia. El e însă o conversaţie bine condusă: totdeauna ajunge la o ţintă şi poate chiar mai repede decît te-ai putea aştepta. Ceia ce-ţi părea că e o neglijenţă, e mai tîrziu un element folositor.

Faguet are această armonie sufletească de a scrie cum vorbeşte. Ai crede că-şi dictează criticile, ca d. Panu articolele. Ajunge să-l auzi vorbind la Sorbona pentru a-i înţelege stilul. Şi fiindcă veni vorba, să povestesc o amintire personală.

Faguet anunţase un curs asupra lui Montaigne. Făcuse chiar cîteva lecţii. La una din ele asistai şi eu. Îl auziam pentru întâiaşi dată.

Un om mic şi îndesat, cu un cap mare şi rotund... Faţa e palidă. Din toată înfăţişarea, vezi pe omul care a trăit mai mult printre cărţi. Vorbeşte stînd jos, fără nici o greutate, dar fără uşurinţă oratorică. În nici o vorbă nu se vede pretenţia. E simplu, prea simplu. Atitudinea e cu totul abandonată. Ridică vocea în trei tonuri; vorbeşte cu cartea dinaintea gurii, sau cu o bucăţică de zăhar între dinţi; vorbeşte în manşetă. Scapă creionul sub masă; Faguet se apleacă, vorbind de sub masă. Discursul lui e o conversaţie cu exclamări, cu „oh!" „ah!", cu întrebări, cu răspunsuri: e o conversaţie cu un prieten invizibil.

Şi despre ce vorbeşte, Faguet?—Despre André Chénier.

Cineva din sală se scoală, se duce la masă şi îi spune ceva la ureche. Faguet rămîne un moment înlemnit. Îşi revine apoi îndată în fire, izbucnind de rîs:

— Oh, monsieur, à un certain âge ça arrive souvent... Apoi ca şi cum nu s'ar fi întîmplat nimic, continue prelegerea despre... Montaigne. E o cordialitate generală.

Cărţile lui Faguet îi reproduc vorba, cu deosebire că nu tratează niciodată despre Chénier, cînd ar trebui sa trateze despre Montaigne.

În colo aceiaşi graţie, aceiaşi lipsă de pretenţie, acelaş spirit şi aceiaşi... cum s'o numesc? O voi numi-o cu un cuvînt franţuzesc „bonhommie". Aceasta în deosebi mă farmecă, cînd vine dela un om, care e unul din spiritele cele mai coprinzătoare, din cîte avem astăzi.

Paris, 5. Ianuarie 1907

Eugen Lovinescu

Cronica Istorică

— Albumuri de istorie culturală[1]) —

Cultura unui popor nu se judecă numai după strălucirea creaţiunilor sale artistice şi ştiinţifice, ci şi după intensitatea cu care binefacerile civilizaţiei sînt răspîndite în masele mari ale lui.—Atîta vreme cît strălucirea culturii unui popor nu se sprijină pe intensitatea răspîndirii ei, acel popor nu se poate numi cult,—deoarece eflorescenţa genialităţii lui e ceva cu totul independent de cultura generală a mediului înconjurător.

Oamenii mari ai unui neam răsar chiar în condiţii de completă incultură a neamului lor. De aceea creaţiunile lor arată, nu cultura neamului lor, ci numai posibilitatea cultivării lui. „Un neam care a dat astfel de personalităţi geniale e un neam de viitor", se zice în aşa cazuri. —Alături însă de manifestările vulcanice care schimbă, relativ, numai foarte puţin faţa pămîntului, sînt prefacerile latente, care-o schimbă cu adevărat măreţ. Astfel şi înfăţişarea generală a unui popor numai puţin şi sporadic se schimbă prin creaţiile geniilor sale, ci, cu adevărat măreţ, prin prefacerile latente ale răspîndirii culturii în masele mari ale lui.

Cultura noastră actuală nu e cultura *poporului* romînesc, ci e cultura *aleşilor lui*. Ea nu e crescută din starea culturală generală a neamului nostru, ci îşi are originile sale fireşti în cultura din trecut, tot a aleşilor neamului. Ea nu e o cultură general naţională, ci e o continuare de înalte tradiţii culturale, naţionale.—Dar acest fel de cultură are ceva neorganic şi exotic în ea. Dacă la un moment dat ar înceta apariţia de personalităţi creatoare, iar cele în viaţă ar muri, „cultura noastră" ar fi o cultură moartă, despre care s'ar vorbi ca despre cultura unui popor din antichitate. Căci cealaltă „cultură", aceea a poporului nostru în masele adînci ale lui, neexistînd, neamul nostru n'ar fi în stare să-şi păstreze ca alte neamuri, *„epuisate"* dar *„civilizate"*, rangul de neam cult.

*

Viaţa şi tăria culturii noastre actuale stă în legăturile cu viaţa trecutului nostru. Actuala şi viitoarea luminare a maselor poporului romînesc îşi are şi îşi va avea cel mai mare sprijin în deşteptarea cunoştinţii de vechiu trecut istoric naţional. Ca şi pentru cei aleşi, aşa şi pen-

1) „Albumurile" sînt în cele ce urmează mai ales un motiv binevenit pentru a vorbi în genere despre *mijloacele intuitive pentru studiul istoriei culturale.*

tru neamul întreg, chezășia viitorului ne e trecutul nostru. Cunoașterea acestui trecut e dară o chestie de viață, pentru noi.

Ce-a fost în zbuciumul omenirii luptă și patimă trecătoare pentru viață, putere, bogăție ori glorie, a pierit. Noi știm ce-a fost, dar de aceste bucurii și dureri ale celor apuși numai a ne induioșa mai putem. Ci partea de veșnicie din viața acelor strămoși, partea de înălțare a omului în lumea senină a artei și a științelor, aceea a rămas: atunci cînd flacăra geniului creator în omenire a amenințat să se stingă, spiritul omenesc s'a hrănit din străvechile comori de frumusețe și înțelepciune ale culturilor trecute.

Cultura prezentului e cultura trecutului purtată prin sufletele generațiilor ce s'au urmat, prefăcîndu-se.

Viața strămoșilor noștri a avut, ca și viața strămoșilor altor popoare, și ea, o parte trupească și alta sufletească. Partea „trupească" a ei, cu luptele pentru păstrarea ființii neamului nostru ca popor deosebit, etnic și politic, de altele, aceia trăește în noi, cei de azi, ca o amintire plină de recunoștință pentru jertfele strămoșilor. Partea „sufletească" însă, a vieții străbunilor noștri, aceea a fost veșnică. Din ea trăește și mulțimea celor cu suflete simple a plugarilor pămîntului nostru, din ea trăește și pătura mai înaltă a aleșilor neamului. Pe ea se va clădi în viitor *cultura* cea mare a întregului popor.

Căci cultura trecutului nostru, fie în manifestările ei mai modeste de viață statornic orînduită, fie în cele mai mîndre de adevărată înălțare sufletească, e singura îndreptățire a existenții noastre în prezent și a silințelor noastre pentru viitor.

Întrebuințînd dară termenii în deobște folosiți pentru a exprima cele două idei desvoltate aici, vom zice că, dacă trecutul nostru *politic* ni-i scump, pentrucă ne-a păstrat ființa noastră națională, trecutul *cultural* e pentru noi și mai însemnat, deoarece pe dînsul vom clădi noi *cultura viitorului*.

Cunoașterea trecutului nostru cultural e deci cea mai nobilă strădiunță a timpului de față.

Care sînt însă manifestările trecutului nostru cultural?

Fără îndoială, cea mai măreață manifestare a culturii unui popor e arta lui: literatura și artele reprezentative. Vin apoi mijloacele de răspîndire a culturii: meșteșugul scrisului,—iar ca manifestări ale culturii, *în cel mai larg înțeles*, a unui popor, considerăm urmele despre viața lui publică și de familie, despre obiceiurile lui, ori, și mai amănunțit, despre gospodăria și locuințele, îmbrăcămintea, armele și obiectele de cult ale lui, și nu mai puțin alte mărturii de acelaș fel.

Cît privește mijloacele timpului de față pentru *cunoașterea* trecutului cultural, ele sînt de trei, respective de patru, feluri, și anume:

I. *Prin scris.* Aici ar fi de cuprins toate știrile literare vechi și noi, nemijlocite (inscripții și documente) ori mijlocite (cronici, expuneri de călătorii) și studiile speciale ale învățaților.

II. După cum urmele *palpabile* ale trecutului cultural există încă, depline ori numai fragmentate, ori lipsesc, avem cunoașterea:

1. Prin *reproduceri* după însăși resturile și obiectele ajunse până la noi. Aceste reproduceri pot fi plastice, picturale ori grafice (—aici și reproducerile fotografice), sau vii—reprezentative. Acest din urmă caz e pentru reproducerea sub formă de reprezentație teatrală, ori în general publică, a unui *fenomen cultural*, pentru înfățișarea părților constitutive ale căruia avem *resturi destule*, spre a nu recurge la al doilea fel de cunoaștere a trecutului cultural concret.—

2. *Prin reconstituiri.* Atunci cînd urmele rămase din trecut sînt numai fragmentare, ori chiar n'avem decît știri literare cu privire la ele, se încearcă „reconstituirea" (ori „restaurarea") acelor urme. Astfel reconstituirea unei opere de artă, a unei cetăți, a unei locuințe, a unei arme, a unei ceremonii, etc.—Prin procedeele sale, reconstituirea stă la mijloc între știrea literară și între reproducerea directă. Căci reconstituirea se bazează și pe *mărturii scrise* (cuprinzînd aici atît descrierile cît și *schițele* după obiectul fragmentat ori pierdut) și pe *resturi*.—Reconstituirea ținînd locul obiectului însuși, poate fi dară la rîndul ei *reprodusă* ca și însuși obiectul: plastic, pictural ori grafic, sau viu-reprezentativ. [1])

III. *În natură.* Întrucît mărturiile concrete ale trecutului cultural s'au păstrat până la noi, ele pot fi, firește, văzute în natură. Un oraș, o cetate, o clădire (întregi ori în ruine), direct unde se află,—o operă de artă, o armă, o haină, un obiect de cult, în *colecția* ori *muzeul* respectiv.

Toate cele patru, ori mai drept, *trei* feluri de cunoaștere a culturii trecutului sînt folositoare întrucît nu sînt singuratice, ci toate la un loc. Cunoașterea literară fără cea *intuitivă*, indirectă ori (și mai bine) directă, a unei culturi, e nesatisfăcătoare. Și tot astfel contrarul.

Despre felul întîi de cunoaștere a trecutului, cel *prin scris*, care e mai ales obiectul istoricului cultural, se știe în deajuns de toată lumea, cît e de trebuitor și de important.—Despre felul al treilea, cunoașterea *în natură*, specialitatea mai ales a archeologului, s'a vorbit iarăși în timpul din urmă, și rostul și folosul lui sînt clare pentru ori cine.—Despre al doilea fel de cunoaștere a trecutului, acel prin reproduceri, fie după însăși resturile ajunse până la noi, fie după reconstituiri, nu s'a vorbit însă mai de loc la noi și de aceea vom încerca să spunem în cele ce urmează cîteva cuvinte cu privire la natura și la folosul său *ca mijloc de cunoaștere intensivă* a trecutului nostru cultural.

Precum am arătat mai sus, o „urmă palpabilă", întrucît nu e accesibilă oricui, e reprodusă, e copiată adică, într'un fel sau altul, și e răspîndită astfel spre cunoașterea de cît mai mulți. Această reproducere poate fi sau o *imitare* în acelaș material ca originalul, de pildă pentru o haină ori o armă, ori o locuință,—sau o simplă *copie*, fie în dimensiu-

1) Astfel „cortegiile" istorice dela aniversarea de patru secole dela moartea lui Ștefan cel Mare și „povestea neamului" dela Expoziția Națională de anul trecut.

nile originalului, de pildă pentru o operă de artă (sculptură, pictură: în marmoră şi pe pînză,—sau, ca „reproducere", sculptura „copiată" în gips, ca mulaj), fie pe o scară mai mică (reproducerea propriu zisă) (pictură, fotografie, gravură, etc.),—sau, în sfîrşit, numai o *„schiţă"* după original.

În toate aceste feluri de reproducere rolul principal îl are artistul ori meseriaşul specialist. Rolul istoricului de artă ori istoricului cultural e numai de a conduce lucrările.

Atunci însă cînd pentru un monument cultural se cere întăi reconstituirea lui, rolul istoricului creşte în aşa măsură încît artistul nu poate isprăvi nimic fără ajutorul lui. Interpretarea ştirilor literare asupra aceiui „monument", precum şi, la nevoe, aducerea de analogii de civilizaţii înrudite cu a noastră, cade în întregime istoricului, fie el cultural, fie de artă. Artistul are numai a urma indicaţiile istoricului *traducîndu-le în artă*. Această traducere cade toată artistului şi reuşita ori nereuşita ei îl priveşte numai pe dînsul.

„Reproducerile se string însă în deobşte, şi ele, în colecţii particulare şi publice şi în muzee, ele nefiind, decît numai doară ca fotografii ori în publicaţii ilustrate, accesibile unui public mai mare.

Educaţia istorică culturală ce trebue să se dea copiilor şi tinerilor în şcolile secundare şi în universităţi supt auspiciile şi cu mijloacele puse la dispoziţie de Stat, cere deasemenea o adunare mai bogată de mijloace de concretizare a fenomenelor culturale studiate, căci numai în acest chip şcolarii ar putea căpăta o cultură în adevăr intensivă în trecutul neamului lor.—Din nefericire această parte a educaţiei naţionale e cu totul neglijată la noi. Nu e locul aici de a mă opri mai mult în genere asupra păcatelor predării istoriei în şcolile noastre secundare şi superioare, şi nici asupra lipsei de orientare a opiniei publice în chestiile de istorie atît culturală cît şi politică,—lipsă decursă tot din reaua educaţie istorică de care am avut a ne plînge cu toţii cît am fost şcolari. Voiu accentua însă faptul că *pentru răspîndirea cunoştinţelor intuitive de istoria culturală a neamului nostru*, tot şcolile rămîn centrul de activitate în această direcţie şi că deci pentru prefacerea împrejurărilor nemulţămitoare, în şcoli e a se lucra întăi mai cu energie, dacă vrem ca silinţele noastre de luminare a poporului întru cultura naţional—istorică să aibă vre-o izbîndă.

Dar pentru formarea culturii istorice a neamului nostru atît în şcoli cît şi în societate, în afară de mijloacele curat pedagogice [1],—cu care poate să ne ocupăm altă dată în special,—sînt mijloace destul de practice şi eftine, la îndămîna tuturora, cel puţin tot aşa de folositoare ca şi cele de şcoală, dar accesibile unui public şi mai mare.

[1] Întrebuinţate atît în şcoli cît şi în conferinţele publice (pentru publicul mare). Ast-fel: hărţi, planuri, vederi şi diagrame pe planşe mari, fotografii şi clişee pentru proecţii luminoase, modele în gips, lemn, etc., colecţii de ilustraţii, cărţi ilustrate, etc. Cf. Perry Gardner, *Classical archaeology in schools, with an appendix containing lists of archaeological apparatus* by P. G. and J. L. Myres, ed. 2-a, Oxford, 1905,—preţul 1 sh.

Aceste mijloace sînt publicaţiile ilustrate de istorie culturală şi în special de istoria artelor,—fie sub formă de mari colecţii de reproduceri fotografice ori de altfel, fie sub forma de **albumuri**.

Cele dintăi, mai scumpe, pot fi folosite mai de puţini. Albumurile însă, pentru eftinătatea lor, sînt astăzi cel mai potrivit mijloc pentru răspîndirea culturii istorice în masele adînci ale poporului.

La noi în afară de cîte-va albumuri etnografice, ce-i dreptul unele excelente, dar toate peste măsură de scumpe din pricina puţinei cătări,—n'avem nici publicaţii ilustrate de istoria artei noastre, nici albumuri de istorie culturală.—Şi, în ce priveşte publicaţiile de istoria artei romîneşti, mă folosesc de acest prilej pentru a accentua cît de mare lipsă e atît în activitatea noastră ştiinţifică, cît în şi cultura noastră generală, nepublicarea până acum într'o mare colecţie de reproduceri şi text a bogăţiei artistice, ce ne-a lăsat-o moştenire trecutul, se pare, fără s'o merităm.

*

Ce ar trebui să cuprindă *un album de istorie culturală*, în adevăr folositor atît tinerimii studioase, cît şi publicului mare romînesc, doritor de a cunoaşte cultura trecutului?

I. Cea mai credincioasă icoană a culturii unui timp e *arta* lui. Fireşte dară, că într'un album cultural romînesc locul de frunte ar fi ocupat de arta noastră. Şi nu numai pentru partea de frumuseţă cuprinsă în creaţiile ei, ar trebui să ocupe arta acest loc, ci pentru că ea ne ajută şi la însăşi cunoaşterea istorică a trecutului nostru cultural: înrîuriri streine, curente de idei, concepţii filosofice, religioase şi practice dintr'o anume epocă, ba chiar amănunte de viaţă zilnică: felul de locuinţă şi de îmbrăcăminte, deprinderi şi obiceiuri.

Apoi, dintre toate artele reprezentative, arhitectura ar ţinea locul de frunte, întrucît nu numai că ni s'au păstrat mai multe monumente, dar ea a şi ajuns, de fapt, la o mai mare desvoltare în ţările noastre. Şi în special arhitectura bisericească. Alăturea însă de o alegere a *momentelor caracteristice* din arhitectura religioasă a diferitelor timpuri şi ţinuturi, albumul ar trebui să cuprindă şi pe toate monumentele de arhitectură profană, mai caracteristice, în aşezare, pe de o parte cronologică, pe de alta statistică, dela curţile domneşti şi boereşti ce s'au mai păstrat încă, până la vechile hanuri şi în genere la arhitectura municipală a capitalelor şi oraşelor noastre.—Tot aici ar trebui adăogate şi diferitele „cetăţi" romîneşti ori burguri de origină streină pe pămînt romînesc, turnurile de strajă, etc.—Fireşte, ce n'ar fi deplin ori îndeajuns păstrat ca să poată fi direct reprodus, s'ar reconstrui cu ajutorul vechilor picturi şi ilustraţii, vederi, planuri şi schiţe, de care avem destule ca să putem măcar pentru vremile mai noi încerca reconstituiri cît mai aproape de adevăr.

Pictura timpurilor mai vechi fiind aproape peste tot bisericească, s'ar alege iarăş, cu ajutorul specialiştilor, operele mai caracteristice, tot în chip cronologic şi pe ţinuturi şi, întrucît ar fi cu putinţă de urmărit,

chiar și după curentele artistice predominante în cutare vreme ori ținut.

Atît la arhitectură cît și la pictură s'ar scoate apoi, și prin ilustrații potrivite și prin explicări, ceea ce e asămănător și deosebitor între operele de artă născute la noi și între cele cu care se înrudesc, ori din care se trag, din alte părți: ce e nou de pildă la noi față de stilul bizantin și oriental, ori gotic tîrziu, subt înrîurirea cărora se dezvoltă arhitectura noastră[1]; ori, ce e specific romînesc în pictura noastră bisericească față de modelele ei bizantine.

Un loc cu mult mai modest ar ocupa sculptura. Din pricina concepției artistice bizantine domnitoare și în arta noastră, sculptura n'a putut să se desvolte ca o artă de sine stătătoare, ci, atît cît s'a desvoltat, ea a fost aproape, exclusiv în slujba arhitecturii, ca funcțiune ornamentală. Acelaș rol de ornamentație îl joacă sculptura și pe crucile de morminte (în piatră,—așa de răspîndite la noi): ca încadrare și împodobire și, iarăși, înțeleasă nu figural, ci linear, ca desen.—Cît privește sculptura profană, ea ar ocupa de asemenea puțin loc, fiind mai ales reprezentată prin sculptura în lemn, cu caracter tot ornamental, și ca miniatură și în genere *Kleinkunst*: săpături în lemn, os, etc.

Nu s'ar uita apoi nici artele grafice (un loc de cinste s'ar acorda frumoaselor vignete și inițiale din vechile noastre manuscrise și tipărituri) și în special artele aplicate (mobile, legături de cărți, *obiecte de cult* și de lux, ori obiecte de prima necesitate, etc.).

II. Cît privește „domeniul utilitar" al vechii noastre culturi, locuri speciale s'ar da:

1. *Locuințelor* și în genere *gospodăriilor* străbunilor noștri. Și cum gospodăria era altfel orînduită la țărani, altfel la orășeni, altfel la boeri,—destul de asămănătoare însă cu cele de azi la cei dintăi și cei din urmă,—ar fi de ilustrat în *Album* cu pilde pregnante partea deosebitoare a gospodăriei romînești după *timp, loc* și *clase sociale*. Aici ar fi de cuprins și înfățișarea externă,—ca „gospodărie municipală",—a satelor și „tîrgurilor" noastre, pecît ar fi cu putință de restaurat după gravurile ori schițele ce ni s'au păstrat. (Precum am amintit, înfățișarea din punct de vedere architectonic a orașelor noastre ar fi de cuprins supt rubrica arhitecturii).

2. Un capitol interesant ar fi apoi *îmbrăcămintea*. Dacă *„portul"* țăranului de la strămoșii Daci și până azi, în liniile lui mari, a rămas aproape neschimbat, portul clasei mijlocii și al celei de sus s'a prefăcut de nenumărate ori, după înrîuririle străine care într'o epocă dată au fost hotărîtoare în fixarea *modei*, atît pentru bărbați cît și pentru femei. Aceste schimbări, care ne dau un punct de vedere prețios pentru aprecierea vechii noastre culturi, ar fi iară de consemnat cu îngrijire în albumul cultural, fie prin reproduceri directe după vechile chipuri de ctitori în bisericile și mănăstirile noastre, fie după alte picturi, gravuri, portrete

1). Cf. Al. Tzigara-Samurcaș, *Denkmalpflege in Rumänien*, Braunschweig. 1906.

de familie, etc.,—fie prin reproduceri de restaurări făcute cu ajutorul numeroaselor „mărturii istorice" păstrate în cronici și descrieri de călătorii, documente și diferite alte însemnări.—Iarăși ar fi a se face distincția ținuturilor, epocelor și claselor sociale.

3. Un alt capitol ar fi despre *arme*. Aici, din pricina lipsei originalelor, ar fi foarte mult de restaurat,—fie după fragmente de originale, fie după schițe și desene, întrucît s'au păstrat, fie după mărturii istorice, fie după analogie cu țările vecine.

4. In general pentru *viața economică* a trecutului s'ar căuta să se dea chipuri de unelte de muncă, de mijloace de transport, reproduceri de monete, etc.

III. Un loc însemnat ar ocupa viața *social-culturală* a trecutului, cu chipuri privitoare la *viața de familie* și *viața publică*. Aceasta din urmă, în special ca viață orășănească (mai puțin boerească, tot așa de patriarhală ca a țăranului) și viața de curte, în capitalele țărilor; apoi *viața monachală*.—Nu mai puțin chipuri cu privire la vechile *obiceiuri, ceremonii* și *sărbători*, etc.

Mai tot acest mare capitol s'ar sprijini pe restaurări. Pentru vremile mai noi după schițe și tablouri ale diferiților artiști, mai ales streini așezați la noi (așa începuse odată *„Sămănătorul"* a da reproduceri după Raffet și alții), pentru cele mai vechi după numeroasele și amănunțitele descrieri de prin cronici, relații de călătorii și documente.

Nici vorbă că, făcînd enumerarea de mai sus, îmi vor fi scăpat o sumă de alte manifestări culturale ale trecutului nostru, care ar merita să fie ilustrate într'un album de istorie culturală. Dar nici n'am voit decît să dau o ideie de ce *ar fi* de *făcut*. Atunci cînd s'ar începe lucrarea s'ar găsi cu ușurință toate punctele de vedere trebuitoare. Mai greu ar fi de împlinit după cuviință acele puncte de vedere.

Albumul de istorie culturală, pe care ni l'am închipuit noi aici n'ar putea fi dat de un singur om, fie el istoric, fie artist. Mai întăi de toate, pentru că la fie care pas istoricul ar avea nevoe de un artist și invers. Dar și din pricina răspîndirii materialului și lipsei aproape totale de lucrări pregătitoare, dacă nu pentru explicarea, apoi pentru strîngerea lui (ceea ce e iarăși puțin cam ciudat: să fie studii înainte de adunări de material), alcătuirea unui astfel de album ar întîmpina cele mai mari greutăți.

De aceea credem că cel mai bun lucru ar fi o asociare de istorici și artiști, care umăr la umăr, să ne dea însfîrșit această operă de cea mai mare valoare științifică și național—educativă, pe care nerăbdători o așteptăm cu toții.—Pentru ei ca și pentru neamul întreg cunoașterea trecutului nostru cultural trebue să fie cea dintăi și cea mai nobilă străduință a timpului de față, căci pe acest trecut vom clădi noi cultura viitorului.

Vasile Pârvan

Cronica internă

— Formarea latifundiilor —

„Se poate stabili ca principiu că: orice clasă care se deosebește de obște prin faptul că deține în mînile ei o putere mai mare decît aceea obștie, *tinde să abuzeze de puterea ei*. Și această tendință se manifestă prin fapte abuzive care sînt în raport invers cu gradul de cultură și de creștere al clasei privilegiate, cu bunătatea și eficacitatea legilor și, mai cu samă, cu *spiritul și puterea de rezistență a obștiei*".

Radu Rosetti. *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, tom. I: dela origină până la 1834, București, 1907,—p. 370.

Pentru lucrarea sa,—care nu mai poate lipsi din biblioteca vreunui cercetător al trecutului nostru, nici a omului de stat, sau a unui simplu publicist,—d. Radu Rosetti a ales ca *motto* următoarele cuvinte ale lui Th. von der Goltz: „fără cunoștința trecutului nu se poate judeca în chip sănătos starea de astăzi a gospodăriei naționale".

În cronicile mele precedente, descriind situația noastră agrară, am putut atinge numai în treacăt acest trecut, acum însă voiu încerca să scot la lumină învățămintele cuvenite din împrejurările istorice, care au dat naștere acestui groaznic sistem de latifundii, cum ele sînt cu atîta putere lămurite de cercetarea documentată a d-lui Radu Rosetti. *)

Deși în sfera de cercetare a d-lui Rosetti nu intră decît Moldova, dar, desigur, afară de deosebiri de detaliu, aceiași evoluție se poate constata și în Muntenia, precum de altmintrelea și rezultatele ei le vedem astăzi atît de asămănătoare.

La întemeiarea Domniei în Moldova se găseau împrăștiate o mulțime de sate mici, fără vre o legătură mai statornică între ele.

În fruntea fiecărui sat se afla un ocirmuitor ereditar, *județul* sau „cneazul", a cărui menire de căpitenie era să împartă dreptatea între locuitorii satului.

*) În No. viitor al „V. R." vom publica o recensiune a acestei lucrări, din punctul de vedere istoric, datorită d-lui V. Parvan.

Tot *hotarul* pe care era așezat satul se considera ca un *bun obștesc*, și deși teoreticește împărțit în „jireabii", în cea mai mare parte—afară de casă, grădină, arătură, care intraseră în folosința individuală—rămînea în devălmășie.

Județul,—deși se folosea și el de o „jireabie" sau mai multe, *nu era proprietar* al hotarului sătesc: dreptul lui de folosință, ca și dreptul de a lua a zecea parte din produsul pămîntului și a se folosi de trei zile de muncă pe an din partea fie-cărui cap de familie,—nu erau decît o *răsplată* pentru serviciile aduse ca judecător și ocirmuitor, nu izvorau din drept de proprietate; tot pentru aceasta județului i se recunoștea dreptul excluziv de a ținea moara și crîșma.

Această alcătuire străveche, cunoscută ca „dreptul rominesc", *(jus valachicum)* o găsim și peste munți, după cucerirea maghiară, și în coloniile romînești din Polonia, ce s'au așezat acolo din Ardeal.

Acesta este punctul de plecare al evoluției, care, dela întemeiarea Domniei, ne duce pe nesimțite, în curs de cinci veacuri, până la distrugerea complectă a „dreptului rominesc" sub Regulamentul organic.

În această evoluție putem deosebi cinci faze caracteristice:

I. *Primele două veacuri* dela întemeiarea Domniei, până la sfîrșitul veacului XVI, dreptul vechiu e încă plin de viață; daniile și întăririle Domnilor se referă la „judecii" nu la proprietate; dar judeciile ajung alienabile; sub înrîurirea năvălirilor și a pustiirilor vecinice ale hordelor barbare caracterul posesiunilor începe să se tulbure; dreptul județului devine un drept scris pecînd al săteanului remîne tot nescris; ceea ce, mulțămită și coloniilor străine aduse în satele pustiite, dă naștere unei credinți că județul are un fel de drept superior peste pămîntul stăpînit de săteni,—vechiul cuvînt de „județ" treptat se înlocuește prin cel de „stăpîn al satului".

Bine înțeles acești „stăpîni" formau, față de țărani, o clasă privilegiată, o clasă diriguitoare, în toată puterea cuvîntului,—„totuși,—spune „d. Radu Rosetti,—această perioadă a fost fără îndoială, cea mai fericită „din istoria țărănimii noastre, aceasta mai ales *pentrucă interesele ei „erau aceleași ca ale clasei stăpînitoare* și dela vigoarea țăranului atîr„nau bogăția și siguranța stăpînului" (p. 234). Singurul venit al stăpînului provenea doar din zeciuiala roadei pămîntului (puținele zile de muncă ce i se datoreau nu se întrebuințau pentru munca cîmpului).

II. *În cursul veacului XVII*, această organizație, deși dreptul țăranului de a se folosi de *întregul* hotar al satului remîne neatins, începe să sufere o adîncă schimbare.

Drepturile „stăpînului" cresc tot mai mult; dijma ce țăranii dau acestuia nu se mai consideră ca răsplata serviciilor lui de ocirmuitor sătesc, ci ca un *cens* pentru pămîntul ocupat de ei; stăpînul în acelaș timp tinde tot mai mult să mărginească libertatea țăranului, să-l „vecinească".

Pe de altă parte, în sînul clasei stăpînitoare se începe o diferen-

țiare; unii sărăcesc, și prin împărțiri succesive a judecillor, ajung la o stare apropiată de a țăranilor (răzășii)—iar alții se ridică, ca o clasă aristocratică tot mai puțin numeroasă, dar puternică, care acaparează toate dregătoriile statului,—„boieriile". Această boierie manifestă o tendință mai aprigă de a aduna în mînile sale tot mai multe sate, despoind pe răzăși.

„La sfîrșitul veacului XVI și la începutul veacului XVII desele „schimbări de Domni, toleranța de care acești suverani efemeri trebuiau „să facă uz pentru a aduna și a-și păstra partizani, întrunise în mînile „unora din boeri averi mari, și cine pe atunci zicea avere mare, înțelegea „sate multe. Cine avea sate multe căuta să adune și mai multe, și căuta „să le cumpere și mai ieften... Însă din nenorocire prea adesea în asemenea alienări de ocini intervenea fie abuzul de putere, fie înșelăciunea, „fie o neomenoasă exploatare a nenorocirii sau a slăbiciunii omenești. A„buzurile de această natură erau înlesnite de obiceiurile vremii, de greutatea birurilor și de organizarea vițioasă a administrației și a justiției" (p. 191—192) *).

Nu putem rezista ispitei de a reproduce aici cîteva dovezi documentare adunate de d. Radu Rosetti:

2 Iulie 1642, Vasile Lupu întărește Vornicului Constantin Neaniul o parte din Todirești *„pentru un bou ce a căzut, a Neaniului, într'o groapă a lui Danco"!*

17 Iulie 1661, Antonie Colăcescul mărturisește, că a furat un bou și spre a scăpa de spînzurătoare „a dat lui Gheorghiță Pîrcălabul de Tutova ocina lui din sat, din Ceruvești, un bătrin, cu heleșteu în Pereschiv"...

1 Noembrie 1694, Andrei sin Mihașco *„fiind dator* jidovului Meier din Tîrgul Trotușului cu 30 lei pentru niște miere și cu 8 lei pentru o vacă" și neplătindu-și datoria, este pus la închisoare. Îl scoate Droboiă plătind datoria și luînd în schimb dela Andrei *a patra parte* din satul său Petricenii!...

Iancu Dumești dăruește 50 stînjeni de moșie posteinicului Iordache, ca mită, să-l scape de oaste....

13 Octombrie 1721, Mihai Racoviță, impunînd o amendă răzășilor din Pomîrla, fiind că pe moșia lor s'a găsit un cadavru, dă moșia lor lui Dumitru Macri, fiindcă a plătit pentru răzăși gloaba!.... (p. 192—194).

Cu astfel de negustorie se îndeletnicesc cei mai mari boeri,— și cînd răzășii nu săvîrșesc crime reale, pentru ca să li se poată lua moșia,— le inventează! (p. 195).

„În lista de sate aparținînd, la 1688, Visternicului Gheorghe Ursache, găsim *treisprezece*, care sînt făcute petec cu petec de la răzăși, „iar în acea a satelor lăsate de Vornicul Iordache Roset găsim 38 care

*) Numeroasele acte domnești, citate de d. Radu Rosetti, întrebuințează ca termenul cel mai potrivit pentru a desemna strîngerea darilor, cuvîntul „prădăciune"!...

„sînt făcute prin cumpărături de la răzăși".... (vezi aceste liste p. 246 urm.).

Acest proces schimbă cu totul fizionomia țării: deși „vecinia" în această epocă e încă relativ foarte blîndă, și deși nimene nu contestă țăranului dreptul de a se folosi de tot hotarul satului (Pravila lui Vasile Lupu impune numai, pentru a lucra pămîntul pe un hotar *străin*, învoirea stăpînului,—dar nici de această regulă țăranii nu țineau samă)—„însă „este vederat că numărul de boieri cu sate multe înmulțindu-se și cei „mulți din aceștia trăind mai mult pe lîngă Domn la Curte, relațiile pa„triarhale dintre stăpîn și sătean se muiase și că cel dintăi tindea din ce „în ce a pierde calitatea lui de județ.... *Interesele stăpînului se deosebeau „din zi în zi mai mult de cele ale sătenilor*, el se depărtase de ei, nu „mai era cel dintăiu dintr'înșii, ci mai mult un stăpîn străin, care nu mai „avea nici o comunitate de gîndiri cu ei și căuta mai cu seamă să scoată „din satele lui cel mai mare folos posibil. Rostul țării se stricase"... (p. 237).

III. *În prima jumătate a veacului XVIII*, cu înrădăcinarea regimului fanariot, procesul acesta se accentuează cu o repejune amețitoare.

Pe de-o parte boerii, trecînd prin toată gama de abuzuri și violență, „de la înșelăciune până la crimă", căutau să-și rotunjească toate satele acaparate pe socoteala răzășilor, în trupuri uriașe de moșii, în *latifundii*.

„Documentele vremii, spune d. Radu Rosetti, ne arată o acțiune a„proape sistematică de stingere a răzășilor de către boeri. Mijloacele necurate întrebuințate până atunci pentru a răpi răzășilor ocinile lor se fac „văzînd cu ochii *mai frauduloase și mai arbitrare*, ceea ce era firesc, „dat fiind că puterea și lăcomia boerimii creșteau în raport direct cu stoar„cerea țării de către Domnii fanarioți, cu stricarea obiceiurilor, cu venalitatea și voia veghiată care domneau în justiție și *cu slăbirea puterii de „rezistență a poporului jăfuit și batjocorit*" (p. 298).

În acest period, de pildă, vedem trei generații ale familiei Razu „lucrînd trei sferturi de veac pentru a se face stăpîni pe ocinile a aproape „*treizeci de obștii răzășești*, din împreunarea cărora a eșit moșia Dom„nești. Documentele sînt față pentru a dovedi stăruința cu care au urmat „această acțiune, căreia i-a pus cununa Costache Conache, și nenumărate „sînt exemplele de asemenea natură" (p. 300).

Aproape toate latifundiile din Moldova s'au alcătuit pe această cale, în epoca Fanarioților (p. 306),—pentru judecata acestei epoci nu ne este iertat să uităm faptul acesta.

Să cităm cîteva exemple începînd chiar cu Domneștii:

„La sfîrșitul veacului XVII satul Domneștii era stăpînit de Ilie Ca„targiu, care mai făcuse cumpărături și în Păunești. Aceste sate trecînd „prin moștenire la familia Razu, vedem succesiv pe Vornicul Costache „Razu, pe hatmanul Vasile Razu, pe spătarul Iancu Razu, și pe văduva „lui, Elencu, cumpărînd (chipurile!) de la răzăși, petec cu petec pe lîngă „cele două trupuri sus numite, încă *27 de trupuri* (autorul le enumeră pe „toate)... Aceste cumpărături sînt desăvîrșite de Costache Conache, care „alcătuește din ele moșia Domnești în întindere de 11.000 fălci" (p. 310).

„Marele complex Cristeşti-Cosmeşti (Suceava), alcătuit din 14 trupuri deosebite, a avut ca miez trupurile Săoanii şi Năvrăpeştii, care la 1711 erau în stăpînirea lui Sandu Sturdza. La 1725 el alipeşte Cristeştii, la 1726 Homiţa şi cumpără de la răzăşi, la 1731, părţi din Ciohoreni. Fiul seu Dimitrache alipeşte la 1746 Cosmeştii, Miroslăveştii" şi aşa mai departe (p. 309).

„Dar toate aceste exemple rămîn neînsemnate faţă de alcătuirea, de către acelaş Costache Conache, a uriaşii moşii Nămoloasa care, înainte de legea rurală *cuprindea 28,000 fălci !...* (urmează numele celor **53** „trupuri" din care s'a format)... Acest complex a început să se alcătuească în veacul XVII, în urma cumpărăturilor făcute de Grecul Dia, care *stinse mai multe obştii răzăşăşti.* Cele mai multe cumpărături însă fură făcute de Conăcheşti la sfîrşitul veacului XVIII şi la începutul acelui următor..." (p. 311).

„Cumpărăturile" şi întrunirile de trupuri deosebite, făcîndu-se mai cu deosebire de membrii unor neamuri mai bogate şi mai puternice, prin faptul că ştiuse să acapareze în folosul lor atît slujbele cele mari, cît şi „bună-voinţa" adese silită a Domnilor,—aceste neamuri au întrunit în mînile lor o parte copleşitoare din pămîntul Moldovei: *mai bine de o treime din întinderea totală a ţării a căzut astfel în stăpînirea numai a 28 familii boereşti*, pe jumătate de origine grecească!.... (p. 312—314).

Pe de altă parte boerii... caută să „vecinească", iarăşi cu toate mijloacele pe care le poate pune la îndămînă a tot puternicia unei lăcomii neînfrînate, cît se poate de mulţi ţărani, şi să înăsprească vecinia până la o adevărată robie în care cade obştia de ţărani liberi de altă dată; ei caută să tragă la vecinătate pe ţărani, chiar *falşificînd actele* şi vedem pe Domnul Grigorie Ghica (II) că este silit să stigmatizeze *obiceiul ce'l au mulţi*, „netemători de Dumnezeu", să facă izvoade meşteşugite de vecini (p. 276).

De la sfîrşitul veacului XVII „vedem pe stăpîni vînzînd, dăruind sau lăsînd prin diată pe vecinii lor, deosebit de moşie, începînd a-i întrebuinţa în slujba casei întocmai ca pe Ţigani şi siluindu-i *să lucreze fără soroc* după cum zice însuşi actul de desfiinţare al vecinătăţii". Nemulţumiţi cu vecinirile individuale ei încearcă să vecinească pe oameni „cu hurta", încît îl silesc pe Domnul Constantin Duca să înfrîneze această lăcomie, înfierînd-o cu cuvintele: „păcat este să'l robeşti pe fratetău, căci păginii îşi cumpără robi pe bani şi în al şeptelea an îi iartă, iară alţii şi mai curînd le dau slobozenie, iară tu eşti creştin şi neluîndu-l pe bani şi fiind creştin ca şi tine, şi tu vrei în veci să'l vecineşti"... (p. 278).

„Puterea şi avuţia aristocraţiei,—urmează d. Radu Rosetti, crescînd necontenit, *creştea în chip firesc* lăcomia şi arbitrarul ei. Ţara începu sub jalnicul regim fanariot, în judecăţi domnea acuma, mai mult decît oricînd, corupţiunea şi voia vegheată, care în limba vremii, începu să se numească *hatîr.* Atît nenorociţii săteni liberi traşi la vecinătate, cît

şi acei veciniţi până atunci şi care se vedeau transformaţi în robi, îngroziţi şi desnădăjduiţi, începură a fugi încotro apucau, până şi la Turci, în raiaua Hotinului şi peste Dunăre. Satele se pustieau văzînd cu ochii şi Visteria domnească începuse să se resimţă greu de scăderea numărului birnicilor"... (p. 279).

In aceşti cincizeci ani, prima jumatate a veacului XVIII, ţărănimea noastră primi o lovitură de urmările căreia nu s'a mai putut ridica până azi: cu regimul fanariot, nu se mai poate recunoaşte străvechea obştie romînească.

Dar dacă boerii au reuşit să robească pe ţăranul altă dată liber, ei nu s'au atins încă de dreptul lui de a se folosi de tot hotarul satului; ţăranul tot are dreptul să are atîta cît poate munci, poate avea atîtea vite cît poate ţinea, şi neîmpedecat se foloseşte de lemnul pădurilor,—toate acestea tot încă sînt considerate ca „ocina", ca patrimoniul lui; obştia tot are, după pravila lui Vasile Lupu, dreptul să se judece „pentru hotarul satului *lor*" cu stăpînii megieşi (p. 216, urm.)

IV. Dar *în a doua jumatate a veacului XVIII şi până la 1828*, asistăm la o lungă agonie a dreptului vechiu romînesc.

Până la epoca aceasta boerii *nu aveau încă interesul de a mărgini folosinţa pămîntului de către ţărani*: ei nu făceau aproape de loc agricultură pe seama lor, ei din pricina aceasta caută numai să stoarcă cît mai mult din produsul muncii sătenilor şi tocmai pentru aceasta aveau tot *interesul* ca aceştia, *robiţi*, să aibă cît mai mult pămînt.

„In a doua jumătate a veacului XVIII însă Ţarigradul începe a se îndestula cu cereale în Moldova şi în Ţara-Romînească şi în curînd ţările noastre capătă numele de *Keler* (grînar) al Impărăţiei" (p. 327).

Din momentul acesta se schimbă direcţia evoluţiunii, şi în boierime se naşte o nouă tendinţă, de a mărgini dreptul de folosinţă al ţăranilor. Până acum noţiunea de „stăpîn al satului" nu se confundă cu acea de *proprietar al pămîntului*,—de acum înainte boierii caută din ce în ce mai mult *să se transforme în proprietari*, şi să considere pe ţărani ca simpli deţinători ai *pămîntului boeresc*, pentru care li se impune tot o mai mare cîtime de muncă, de „clacă", ca *plată pentru pămîntul* de care se folosesc,—sîntem departe de cele trei zile pe an datorite de un gospodar judeţului, după dreptul străvechiu.

Interesul de a-şi afirma dreptul de proprietate şi de a mărgini folosinţa ţăranului, o dată cu creşterea „clăcii", e acum pentru boeri cu mult mai mare decît *serbirea personală* a ţăranului. Aceasta ne explică, împreună cu interesul Domnului de a stăvili „bejeniile", (exodul ţăranilor care aducea atîtea goluri în visterie), urbariile care tind de a reglementa vecinia (actul lui Constantin Mavrocordat din 1749, numit de desfiinţarea vecinătăţii, hrisovul pentru bejenari al lui Constantin Racoviţă,—din 1756).

Şi tot de aci—acel lung şir de aşezăminte, hrisoave „ponturi", reproduse în cartea d-lui R. Roseti,—un adevărat martirolog al ţărănimii,—

din care fie-care tot ştirbea ceva din folosinţa ţăranului sau înmulţea zilele de clacă, la 6, 12, 24 şi peste 30 zile pe an.

Îmi este cu neputinţă să rezumez aici toate actele aceste de despuiare.

Voi releva numai, că d. Radu Rosetti dovedeşte cu prisosinţă toată *reaua credinţă* a boerilor, precum că, cu toată despoiarea ţărănimii, actele citate, până în sfîrşitul acestei epoci, recunosc implicit *dreptul* ţărănimii la folosinţa pămîntului.

Aşa, vorbind despre anaforaua boerilor către Grigore Ghica, din 1775, prin care ei căutau să justifice pretenţiunile lor prin „vechile obiceiuri", d. Radu Rosetti spune: „boierii care iscăliau această anafora *nu puteau să* „*fie de bună credinţă*. Fiind oameni copţi la 1775, trebuiau să-şi aducă a„minte că cu treizeci sau patruzeci de ani înainte, raporturile între stăpîni „şi săteni erau mult mai favorabile acestor din urmă decît acuma, *după* „urbariile lui Mavrocordat, a lui Ghica şi a lui Calimah (care toate ştirbise „ceva din dreptul sătenilor). Trebuiau să ştie de la părinţii lor, că în „vremea tinereţii acestora sătenii făceau slujbă şi mai puţină decît apu„case ei" (p. 334),—iar bieţii săteni, desbrăcaţi de drepturile lor, ştieau sărmanii şi mai bine aceasta!...

Tot aşa despre aşezămîntul lui Al. Moruz, din 1805: „lungul şi „întortochiatul preambul al acestei legiuiri nu aduce în sprijinul aplicării „ei alt argument decît *interesul şi binele stăpînilor de moşii*, reprezen„taţi de boierii cei mai mari. Alegaţiunea cum că din vechime sătenii „slujiau stăpînilor cît le trebuia acestora alcătueşte un neadevăr"... (p. 351).

Dar „tendinţele de căpetenie ale boerimii, ale clasei stăpînitoare „în veacul XVIII sînt lăcomia de bani şi setea de pămînt; o desăvîrşită „lipsă de scrupul şi de omenie în alegerea mijloacelor spre a-şi însuşi „atît bani, cît şi pămîntul şi *o ignorare desăvîrşită a intereselor ţării* „decîte ori acele interese nu erau în legătură *cu averea lor*"... (p. 369): „această stare mintală a boerimii, la care vine de se adaogă cumplita „doză de egoism, *nedespărţită de orice clasă privilegiată*" (p. 373) explică pe deplin grozava lipsă de bună credinţă, cu care mai multe generaţii dearîndul ale boerimii lucrează la ruina ţăranului şi la decăderea ţării.

Cu toate acestea dreptul străvechiu al ţăranului asupra pămîntului, pe care era aşăzat, e recunoscut, cum am spus, şi de toate urbariile din veacul al XVIII şi până la sfîrşitul acestei epoci.

Aşa aşezămîntul lui Gr. Calimah stabileşte, că arendarea unei moşii de către stăpînul ei se poate face numai respectîndu-se de către arendaş dreptul ţăranului (p. 331); chiar în anaforaua boerilor din 1803, către Al. Moruz, în care pretenţiunile boerilor sînt atît de exagerate, ei sînt siliţi să recunoască, că obştia sătenilor are un drept de *protimisis* asupra moşiei, pe care e aşezată, în ce priveşte arendarea ei,—adică că stăpînul nu poate să-şi arendeze moşia unui străin, dacă obştia vrea să o iee ea însăşi (p. 343).

Însfîrşit, chiar aşezămîntul lui Al. Moruz, care se prezintă ca „o

nouă mai puternică şi mai îndrăzneaţă atingere, decît celelalte la obiceiul strămoşesc" şi care „mai mult decît ori-care altul sgudue temeliile obiceiului celui vechiu, tinde la transformarea judeciei în alod şi calcă drepturile incontestabile ale ţărănimii în folosul unui număr tot mai restrîns de stăpîni",—chiar acest aşezămînt, care urcă claca la peste *trei zeci zile* pe an şi reduce dreptul de folosinţă al ţăranului numai la trei pătrimi din hotarul locuit de el: tot îi recunoaşte *dreptul* la aceste trei pătrimi! (p. 354).

Tot în această epocă apare însă un nou fenomen al vieţii noastre sociale: boerii încep să aducă pe moşiile lor, ca arendaşi, pe Evreii din Polonia; patriotismul lor nu-i împiedică să dee pe ţărani pe mîna acestora, cum patriotismul urmaşilor lor de astăzi nu-i împiedică să-şi arendeze 75% din întinderea moşiilor lor diferitelor „trusturi" (p. 379, urm.).

În rezumat: „constatăm la stăpîni în cursul vremii dela 1742 până la 1828, două năzuinţi:

„1) Acea de a-şi asigura pe stăpînirile lor un izvor din ce în ce „mai mare de muncă neplătită şi sigură;

„2) Acea de a reduce la cît mai puţin dreptul strămoşesc al ţă„ranului asupra hotarului locuit de el.

„Încercările lor în amîndouă aceste direcţiuni, au fost încununate „de isbîndă. Vechiul obiceiu al pămîntului, sgudult din temelia lui în epo„ca de decădere a Domniei indigene, fu aproape nimicit în urma lo„viturilor repetate ce i le purtară Fanarioţii" (p. 360—362).

Până la distrugerea lui desăvîrşită nu rămînea decît un pas de făcut.

V. *Între 1828—1834*, ocupaţiunea rusească şi Regulamentul organic desăvîrşesc această operă.

Ori-ce îmbunătăţire a situaţiunii în această epocă ajunsese cu neputinţă din cauza relei voinţi a boerimii: „boerimea trăgea prea mari „foloase din organizarea sau mai bine zis, *dezorganizarea* în fiinţă, pen„tru a avea *interes să aducă vre-o schimbare temeinică*. Din boeri se „alcătuiau divanele şi boerii erau *duşmani neîmpăcaţi ai ori-cărei schim„bări*"... (p. 397).

Chemată să redacteze noua constituţie a ţării, boerimea poate, în sfîrşit, să-şi realizeze, dimpotrivă, visul de un veac: distrugerea dreptului străvechiu: „Regulamentul nu mai cunoaşte *stăpîni de sate* ci numai „*proprietari de moşii*, *) el de judeţie nu mai ştie nimica"... (p. 414), e firesc, că, „*buna credinţă vederat era străină de această redactare*" (p. 418).

Felul cum au înţeles boerii să reglementeze raporturile între proprietari şi ţăranii aşezaţi „pe moşiile lor", îl caracterizează însuşi Kisseleff:—folosinţa pămîntului e redusă pe jumătate, iar munca datorită pentru ea nu numai nu scade, ci încă se sporeşte!... (p. 430 şi anexe).

*) În Regulamentul organic, pentru prima oară în dreptul nostru, apare cuvîntul de „proprietar", relativ la stăpînii de moşii.

În zădar generalul *rus* (!) un an se luptă cu boerii pentru ca să-și reducă pretențiunile, cînd făcînd apel la patriotismul lor, cînd dîndu-le să înțeleagă, că nu ar putea să sprijine aplicarea unor astfel de dispozițiuni cu armele rusești, împotriva țăranilor romîni (p. 431 și 516, urm.), —în zădar „boerimea cea mică și rămășițile *cărvunarilor* de sub Ioniță „Sturdza, (excluse din Adunarea boerilor), începură să se mișie și să „se adune în taină; începură să iasă foi volante cu protesturi, să se al- „cătuească contraproecte de constituție și să se trimită scrisori amenință- „toare boerilor celor mari" (p. 405); în zădar țărănimea pe alocurea încearcă să se răscoale. Patrioții boeri fac apel la baionetele rusești; Kisseleff e silit la urma urmelor să cedeze, „cărvunarii" sînt puși la răcoare, țăranii Moldovei sînt împușcați de cazacii Donului (p. 408 urm.),—ad majorem gloriam... patriae,—Regulamentul organic fu aplicat, după voea boerilor, cu sprijinul armatei „protectorului" din Petersburg.

Pentru a învedera sarcinile ce s'au impus țăranilor pentru folosința pămîntului ce li s'a lăsat, publicăm datele relative la prețul pămîntului și costul muncilor ce trebuiau să facă pentru el diferitele categorii de țărani, după d. R. Rosetti:

	Prețul arenzii în lei	Prețul muncilor prestate în lei	Diferența în lei
Locuitorii cu 4 boi	98	150,25	52,25
Locuitorii cu 2 boi	69	119,5	50,5
Pălmașii	43	109	56

„Fruntașul își plătea deci stapînului pămîntul cu 52 lei 25 parale „mai scump decît l'ar fi plătit pe acea vreme un arendaș; mijlocașul cu „50 lei și 5 parale mai scump; pălmașul cu 56 lei mai scump.—Cu cît „era locuitorul mai sărac, cu atîta plătea mai scump!"—**„Și doară acest „pămînt era al lui"**, exclamă d. Rosetti (p. 448).

„Din toate nedreptățile,—încheie d-sa—de care a avut parte țără- „nimea romînă, cea mai strigătoare e fără îndoială Regulamentul organic. „Pe cînd clasa stăpînitoare se încarcă cu privilegiuri, cu scutiri, cu pu- „teri, cu drepturi și cu foloase, țărănimii i se rupea, în folosul aceleiași „clase stăpînitoare, folosința a jumătate din pămîntul ce-i lăsase *chiar a- „naforaua din 1805*, fără ca macar să se scadă în schimb ceva din în- „datoririle ei către stăpîni ce aceștia făcuse să-i impună sub regimul fa- „nariot.—I se răpește totodată și dreptul de folosință la pădure, chiar pen- „tru trebuințile ei personale, de care nici Fanarioții nu cutezase s'o des-

„poae. Boerimea, în același timp parte interesată și judecător, hotărăște „cu de la sine putere transformarea aproape desăvîrșită a *judeciei* în *alod*, „prefacerea *stăpînilor* în *proprietari*" (p. 452).

....„Numai ajutorul baionetelor rusești a împiedecat pe acea umbră „de popor, smerită și batjocurită, dar trezită din somnul ei de moarte, să „strivească pe apăsătorii ei".... (p. 362).

* * *

Și am văzut, în Cronica din No. 1, cum această situație, creată de Regulamentul organic, a fost consacrată de legea din 1864,—și aceasta nu s'a putut impune de cît prin o lovitură de stat!...

* * *

Învățăminte?

Ele sînt cuprinse în cuvintele, pe care le-am pus ca *motto* în capul acestei cronici: o clasă privilegiată nu renunță la abuzurile cele mai strigătoare, dacă nu i se opune „spiritul și puterea de rezistență a obștiei"...

Pot fi excepții cît de multe, și au fost și la noi în vechime boeri luminați și cu dragoste pentru țară—dar nici atunci boerii vechi nu-și sacrificau interesele, precum nici astă-zi urmașii lor, cei „o mie", ca și ori-care altă clasă privilegiată, nu-și vor impune cel mai mic sacrificiu, fără o presiune morală energică din partea celorlalte elemente sociale, a noastră a tuturora, a cărturarilor, a orășenilor, răzimați pe masele anonime din întunericul satelor....

Dar tot de aci rezultă, că e naivă credința că se poate aduce vre o lecuire mai temeinică relelor de care ne stingem, păstrîndu-se privilegiile electorale, stabilite de Constituția de la 1866,—care ar face neputincioase guvernele cele mai bine intenționate.

Am arătat altă dată, că și în țara cea mai civilizată, cum e Anglia, privilegiile electorale au avut de urmare despoiarea țărănimii și o corupțiune cumplită.

Aceleași cauze produc aceleași efecte.

A venit timpul să înțelegem aceste adevăruri elementare?

C. S.

Cronica Externă

— Alegerile pentru Duma —

Cu vr'o trei septămîni înainte de alegeri, d. Stolipin, cu multă siguranță, a declarat unui corespondent al marelui ziar din Londra, „Times", că va avea „o Dumă ascultătoare"...

Se părea că toate măsurile pentru a asigura succesul guvernului au fost luate: partidele au fost împărțite în două categorii,—„legalizate" și „nelegalizate",—și fiind-că „legalizarea" atîrnă cu desăvîrșire dela guvern, n'au fost legalizate decît partidele din dreapta, numai până la „Octombriștii" și „partidul renovării pacinice" inclusiv; partidul care avusese majoritatea în Duma disolvată, cu care se tratase un moment formarea unui guvern constituțional,—cel constituțional-democrat („cadeții") a rămas „nelegalizat", și declarat „revoluționar", combătut cu aceiași înverșunare ca și grupările socialiste.

Partidelor „nelegalizate" nu numai nu li s'a învoit ținerea vre-unei întruniri electorale, dar nu li se permitea măcar să publice manifeste electorale, sau chiar liste de candidați; biurourile poștale au primit ordin să sechestreze toate exemplarele unor ast-fel de manifeste și liste, pe care partidele ar fi încercat să le răspîndească pe această cale; agitatorii „nesiguri", etc., se arestau cu duiumul (un mare număr de deputați aleși trebue să se întoarcă acum din Siberia!)...

Mai mult. Fiind-că, după ingenioasa procedură inventată de „constituționaliștii" guvernului, nimene n'are dreptul să vină la vot decît cu o „citație" în regulă, iar acestea se distribuiau de poliție, alegătorii „nesiguri" pur și simplu nu primeau citațiile: sînt locuri unde ast-fel au fost lipsiți de dreptul de vot 30—40% din alegători (chiar pentru Moscova și Petersburg!)...

Nu e destul: nu se poate vota decît cu buletinul eliberat de primărie și purtînd stampila aceșteia,—și dela foarte mulți alegători poliția lua buletinele și nu le mai înapoiă (ast-fel, cum este *oficial constatat*, la Chișinău au votat... morții!), sau le înapoiă cu numele de candidați scrise de ea,—și alt buletin nu se mai poate elibera!...

Adăugiți la aceasta presiunea brutală chiar în ziua alegerilor, acom-

paniamentul de fuziladă, activitatea febrilă a tribunalelor militare, etc.—și veți avea numai o slabă idee despre energia desfășurată pentru a asigura o „Dumă ascultătoare".

Iată cum descrie martorul ocular ziua de alegere a delegaților în Moscova, într'un ziar publicat chiar în această „cetate sfîntă" de către profesorii universitari locali,—„Russkia Viedomosti",—un organ atît de moderat că nu și-a atras fulgerile administrației nici în această epocă turbure:

„Nicăiri nici o animație. Nicăiri nu se observă nici o agitație, și ori-ce încercare în această privință e imediat reprimată de poliție. Posomoriți și tăcuți intrau alegătorii în localul de vot și, dîndu-și buletinele, imediat se îndepărtau. Aproape nu se observau grupuri de alegători, chiar în localul de vot, să converseze între ei, în așteptarea depunerii buletinului, fiind-că ori-ce ast-fel de grup, ori-cît de neînsemnat, se împrăștia îndată de poliție. Lîngă fie-care secțiune de vot stăteau detașamente mari de poliție, cu carabine în mînă, și cu stăruință priveghiau ca să nu se facă vre o agitație în stradă. Aceste detașamente se înșirau pe o distanță mare dela localul de vot, pentru ca agenții de poliție să poată surprinde pe agitatori nu numai lîngă casele în care se aflau localurile de vot, ci și în străzile laterale, și dacă poliția îi observa ori-cît de departe dela secțiunile de vot, că împart alegătorilor buletine sau apeluri electorale, îi aresta pe dată. Detașamente de poliție staționau chiar în curțile și în camerele secțiunilor de vot (în total au fost 17 secțiuni de vot, în care au votat aproape 40,000 de alegători). Sergenții, ofițerii de poliție până la sub-comisar stăteau pe scări, în anticameră, prin coridoare; ofițerii mai superiori de poliție—chiar în localul de vot... In toate secțiunile alegătorii după ce-și dădeau votul, plecau pe o altă eșire, spre a nu se întîlni cu acei ce veneau pentru a vota; alegătorii vin la vot pe rînd, cîte unul, nu se tolerează nici o îmbulzeală. Pretutindeni, în localurile de vot, în străzi—liniște și tăcere. Nici o urmă din animația alegerilor trecute; nicăiri nu se aud strigările ca atunci: „cetățeni, votați pentru cutare partid"; nicăiri nu se văd ziare, manifeste sau buletine; prin localuri de vot,—nici un afiș, sau apel... Totuși în cursul zilei au fost arestate peste o sută de persoane „pentru încercare de agitație"... N'au lipsit și incidente hazlii: în secțiunea Suscevski, cînd președintele explica în ce gheretă trebue să meargă alegătorii (după inițialele numelor), un alegător întreabă cu naivitate: „dar încotro trebue să meargă social-democrații" (bine înțeles poliția l'a pus îndată *la rezon*)"... („Russkia Viedomosti", No. 23, din 30 Ianuarie 1907).

Rezultatul: ca delegați au fost aleși 160 „cadeți" și 19 socialiști, —*nici un moderat sau conservator!*...

Am făcut această lungă citație înadins pentru ca să vă dați seama, cît de adînc trebue să fie sguduită toată masa poporului rus, pentru ca aceste alegeri „mute", făcute în mijlocul unui decor atît de fantasmagoric, cu toată complicația nespusă a sistemului electoral, cu trei și

patru grade de alegere,—să poată da rezultatele obținute (și dacă în „inima Rusiei" s'au petrecut ast-fel lucrurile, vă puteți închipui ce a fost prin provincii!).

Partidele ce au fost în luptă se pot împărți în următoarele șepte grupe principale, *dela stinga la dreapta:*

I. *Socialiștii* (se împart în trei fracțiuni: socialiștii revoluționari, social-democrații, și socialiștii poporani).

II. *Partidul muncii* (grupul ce se organizase în Duma disolvată, se apropie foarte mult de socialiști, dar fără doctrinarism).

III. *Radicalii* (am preferit să numim ast-fel diferitele grupări, care în Rusia se intitulează „extrema stingă" sau „mai la stinga de cadeții").

IV. *„Cadeții"* (cuprindem aci și alte grupări mai mici, aliate cu constituționalii democrați).

V. *Grupările naționale* (mai ales Polonejii, în chestiuni politice merg cu „cadeții", dar sînt mai moderați în ce privește programul agrar).

VI. *Moderații* („renovare pacinică", constituționaliștii monarhiști).

VII. *Conservatorii* (aci intră trei grupări: a) „Octombriștii",—aceștia în prima Dumă făceau opoziție, și se afișează ca „constituționaliști", ca de alt-fel și b) „partidul ordinei"; și c) monarhiștii,—singurii reacționari propriu zis, pe cari guvernul poate conta cu desăvirșire).

Intre aceste partide, cei 437 deputați aleși până în momentul în care scrim aceste rînduri (mai sînt de ales 87 de deputați, care nu mai pot schimba fizionomia Dumei, cu atît mai mult, că aparatul guvernamental e demoralizat de rezultatele de până acum), se repartizează, după cum urmează:

I. *Socialiștii:*		
a) Socialiștii revoluționari	34	
b) Social-democrații	57	
c) Socialiștii poporani	7	
	Total —	98
II. *Partidul muncii*		24
III. *Radicalii*		41
IV. *Cadeții*		111
V. *Grupările naționale*		36
VI. *Moderații*		13
VII. *Conservatorii:*		
a) Octombriștii	14	
b) P. ordinei	47	
c) Monarhiștii	29	
	Total —	90
VIII. *Neinregimentați*		24
	Total general —	437

Ast-fel spre deosebire de Duma trecută, în care cadeții singuri aveau majoritatea de voturi, iar guvernul nu dispunea decît maximum

de 14 voturi, conservatorii sînt acum mult mai numeroși (deși guvernul și de astă-dată nu poate conta cu oarecare siguranță pe cele 76 voturi ale monarhiștilor și partidului ordinei),—dar în schimb atunci și socialiștii erau numai 14, pe cînd astăzi sînt deja 98!

E ușor de văzut, cît de anevoioasă va fi formarea unei majorități pentru vr'un program de guvernămînt, în aceste condițiuni.

Partidele în actuala Dumă se vor grupa în mod firesc astfel:

La stinga,—socialiștii și partidul muncii,—cu 122 mandate.

In centru,—radicalii, „cadeți", și grupul naționalităților,—între care înțelegerea e sigură, cu 188 de mandate.

La dreapta, moderații și conservatorii,—cu 103 mandate.

Nici unul din aceste grupuri, prin urmare, nu poate avea majoritatea, și în același timp nu e cu putință nici vre-o înțelegere între ele.

Ținînd seamă că numărul total al deputaților e de 524,—pentru o majoritate solidă e nevoe cel puțin de vr'o 300 voturi,—pe cînd grupul cel mai numeros, cel din centru are numai 188 de mandate,—și chiar dacă vom repartiza pe cei 87 deputați ce sînt încă de ales, în proporția aleșilor de până acum, acest grup poate ajunge cel mult la 225—230 de voturi.

Pentru ca să aibă o majoritate, și încă foarte neînsemnată și șubredă, grupul central ar fi trebuit să-și asigure pe de o parte sprijinul partidului muncii, (ceea ce este greu de admis), iar pe de altă parte al moderaților, și încă să cîștige peste o jumatate din cei „neînregimentați" (după experiența din trecut se poate crede, că aceștia se vor așeza cei mai mulți mai la stinga de „cadeți"),—o combinațiune dacă nu cu desăvirșire imposibilă,—peste măsură greu de realizat.

Iar pentru cele-l'alte două grupuri ori-ce posibilitate de a aduna o majoritate, trebue cu totul înlăturată, ca cu desăvirșire fantastică.

Atunci o nouă disolvare?

De data aceasta, disolvarea ar putea atrage după sine o catastrofă atît de groaznică, încît e greu de admis, că guvernul ar îndrăzni să riște această măsură,—în ori-ce caz *nu cel actual...*

Și telegraful ne-a și adus vestea, că aghiotantul țarului, baronul Frederiks, a început tratative cu șefii „cadeților",—până ieri un partid „nelegalizat"!...

Se vor înțelege?...

Nu mai avem mult de așteptat, pentru a avea un răspuns la toate aceste întrebări.

Un lucru e sigur: revoluția rusească e încă departe de sfîrșit...

St.

„Adevărurile d-lui Pușcariu"

D. Sextil Pușcariu răspunde în No. 2 al „Convorbirilor Literare", 1907, la grava imputare ce-i face d. Al. Philippide în articolul ce am avut onoare de a publica în „Viața Romînească", cum că d-sa s'ar fi folosit de 22 etimologii date de d. Philippide, *fără a indica izvorul.*

Și în acest răspuns se crede în drept de a trata pe d. Philippide foarte de sus.

D. Sextil Pușcariu, care e profesor de limba și literatura romînă la Universitatea din Cernăuți și care a primit dela Academia romînă însărcinarea de a scrie Dicționarul limbii romîne, în polemicile ce ar vrea să poarte are anume îndatoriri de îndeplinit, dacă nu din respectul pentru sine însuși,—cel puțin față de situația sa oficială.

Și una din principalele îndatoriri este de a nu specula asupra necunoștinții marelui public,—în cazul de față, în ce privește situația ce o are d. Philippide în știință.

D. Philippide,—un om atît de străin de ori-ce spirit de reclamă, atît de cufundat în lucrările sale, inaccesibile profanilor, un om pe care puțini au ocazia să-l cunoască, chiar la Iași,—„un om care tace", oricît de mult ar fi atacat, un om care nu scrie versuri, sau nuvele, nu pronunță discursuri (nici măcar obligatorul discurs de recepțiune la Academie, unde nu s'a dus măcar odată după ce a fost ales),—acest om pentru marele nostru public, cetitor de ziare și reviste, e ca și cum nu există...

Înainte dar de a caracteriza răspunsul d-lui Sextil Pușcariu, ne simțim datori să limpezim un punct: locul ce ocupă acest taciturn în filologia romînă.

Și pentru ca să începem cu lucruri ce însuși d-lui Sextil Pușcariu nu-i este iertat să nu le știe, vom cita, întăiu, aprecierile dintr'o analiză detaliată asupra „*Principiilor*" d-lui Philippide, datorită profesorului dela Universitatea din Viena, *unde a studiat d. Pușcariu,*—**W. Meyer-Lübke** (pe care d. Pușcariu se crede dator să-l apere împotriva d-lui Philippide!),—aprecieri reproduse în *Arhiva*, 1896, No. 3—4, p. 206—207, din *Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie*, XVI, 170:

Dacă autorul operei de față [d. Philippide] spune în precuvîntare că lucrarea sa va găsi puțini lectori în Romînia [prevedea pe „Specialistul" d. Pușcariu], *apoi ar fi de dorit ca profeția să nu i se îndeplinească* [vai!] pentrucă lucrarea este o excelentă introducere în studiul limbilor. Faptul că principiile de istoria limbii ale lui Paul au servit ca model și că principalele idei și vederi sînt acele ale lui Paul nu aduce nici o pagubă valoarei totului, căci este vorba de a pune la îndămîna Romînilor aceia ce un învățat Neamț a scris pentru lectorii Nemți, ceia ce a necesitat nu numai o înlocuire a exemplelor germane prin exemple romînești, ci *o completă pricepere, prelucrare și* **originală transformare** a materialului oferit de un premergător. Apoi se înțelege de la sine că Philippide a lăsat la o parte multe capitole de ale lui Paul și a discutat cu deamăruntul multe lucruri pe care Paul nu le-a discutat de loc... *Chiar lectorul străin, care ar cunoaște îndeajuns principiile istoriei limbilor, încă va urmări cu plăcere și cu* **profit** *expunerea autorului. Principalul merit al cărții însă pentru un asemenea lector va consista în exemplele care ne fac cu-*

noscut tezaurul de cuvinte ale limbii romîne **într'un chip, precum toate lucrările de până acum, la un loc luate, nu ne pot face să-l bănuim**: exemple care procură etimologului și sintacticului o mulțime de material nou, mai totdeauna bine explicat, în lămurirea căruia autorul probează **multă originalitate,** *astfel încît oricare se ocupă cu vreo ramură a gramaticii romînești va trebui* **numaidecît** *totdeauna să consulte acest întăiu volum al Istoriei limbii romîne...* Volumul se intitulează întăiul. Cîte vor mai urma și ce vor cuprinde lectorul curios nu poate ști. [Ocupat cu dicționarul, d. Philippide n'a putut publica celelalte volume, al căror material îl profesează la Universitate]. *De un lucru însă trebue să fie cineva în orice caz sigur, că studiul limbii romîne va progresa prin acele volume foarte mult.*

Și fiind-că avem în mînă acest No. al „Arhivei" și pentru a nu mai alerga după informațiuni în altă parte, reproducem de acolo (p. 205) și aprecierile *asupra aceleiaș lucrări*, ale lui Th. Gartner (profesor de filologie romanică, la Innsbruck, autor al unei gramatici istorice a limbii romîne și cercetător al dialectului istrian), publicat în Zeitschrift für romanische Philologie, XIX, 282:

Primul volum al acestei istorii a limbii romîne poartă acelaș titlu ca și cunoscuta de toți filologii carte a lui Paul, „Principii de istoria limbii", și studiază, ca și acesta, cauzele transformării limbii [Urmează aici o lungă dare de samă a cuprinsului. Apoi urmează Gartner:] După cît știu **această** *operă este cea dintăiu studiare sistematică a subiectului în Romînia* și pentru aceea, fără îndoială, *de foarte mare valoare pentru studiarea limbii în acea țară.* Dar chiar în afară de Romînia prezintă *un mare interes*, și anume nu atît prin comparația pe care va face-o lectorul între învățăturile lui Philippide și acele ale lui Paul, între sistemul urmărit de Philippide și acel urmărit de Paul, cît mai ales prin detaliile foarte bogate pe care le dă autorul în cele 73 de paragrafe. [Urmează apoi iarăși o lungă dare de samă, după care încheie Gartner astfel:] **Erudiția și originalitatea de judecată,** pe care le probează Philippide, în acest întăiu volum, ne dau dreptul să sperăm că al doilea volum al operei sale va duce cercetarea limbii romîne cu mulți pași înainte.

Iată, în sfîrșit tot din „Arhiva" (p. 208) și un extras din recensia marelui romanist H. Suchier, profesor de limbile romanice la Universitatea din Halle, publicată în Litterarisches Centralblatt, 1895, 1051:

Philippide a plănuit o istorie a limbii romîne și în cel dintăiu volum, care servește de introducere întregii opere, expune principiile istoriei limbii. Însuș acest titlu arată că el și-a luat ca model biblia *filologului*, distinsa operă a lui Hermann Paul. **Cu toate acestea, modul de vedere al lui Philippide este cu totul original.** După ce și-a asimilat metoda filologiei germane, pune la încercare problemele și asupra limbii sale materne și le studiază din nou pe baza unui material puțin exploatat de învățații germani. [Urmează apoi o lungă dare de samă, din care extragem următoarele lucruri:] **Nici un capitol** *nu există în această carte, unde problema să nu fi înaintat cu un pas mai departe, atît prin chipul discuției cît și prin exemplele aduse. Adeseori priviri filosofice dau expunerii un deosebit farmec...* Capitolul care discută lămurirea psihică a cunoștințelor este instructiv prin multe observații și oferă din punct de vedere al funcțiunii și formării cuvintelor și al sintaxei o excelentă caracteristică a limbii romîne... Un merit principal al cărții stă în numeroasele exemple care dau o ocazie autorului să arăte **profundă cunoștință** *ce are de limba romînă, de istoria ei, de literatura și dialectele ei* și să explice astfel o mulțime de fenomene.

Vă rog, să aveți în memoria d-voastră aceste aprecieri ale unor savanți cu o reputațiune europeană,—această opinie asupra cărții d-lui Philippide—cînd veți ceti pasagiul din răspunsul d-lui Pușcariu, prin care d-sa avea să ne dovedească că n'a putut să „împrumute" nimic dela d. Philippide, fiind-că *n'a cetit* lucrarea ast-fel apreciată.

Citâm acest pasagiu în întregime, fără să-i cruțăm lexicografului Academiei un singur rînd:

Cartea din care aș fi putut „împrumuta“ cu etimologiile citate se numește *Principii de istoria limbii*. Se știe că această lucrare este *o localisare neisbutită după H. Paul* [ați văzut ce *știu* despre aceasta Gartner, Suchier, și *profesorul d-lui Pușcariu*, Meyer-Lübke], în care se găsesc atîtea vederi greșite, etimologii și explicări linguistice atît de *copilărești*, o lipsă atît de desăvîrșită *de cele mai elementare noțiuni de filologie romanică*, încît nu cred să existe *om pe lume*, care respectînd timpul, *să o fi cetit întreagă*. Ca student am început să o cetesc (adică, *cînd urma cursul lui Meyer-Lübke, judecata căruia o cunoașteți de mai sus*) atunci am dat peste etimologia *ridic > eradico* (pag. 19), dar văzînd că pierderea de timp nu stă în nici un raport cu *folosul ce l'aș putea avea* din cetirea cărții, în care se vor fi găsind pe aici, pe colo, și cîte un lucru demn de luat în seamă, *am pus-o la o parte și n'am mai reluat-o* (C. L. 1907, No. 2, p. 205—206)...

Et nunc erudimini!

Un specialist în filologia romînă, fiind încă student al lui Meyer-Lübke, dă de o carte, despre care profesorul său spune că „ne face cunoscut tezaurul de cuvinte al limbii romîne *într'un chip, precum* toate **lucrările de până acum, la un loc luate,** nu ne pot *face să-l bănuim*“ și că ori-ce specialist „va trebui **numaidecît totdeauna** să o consulte“,—de o carte din care „*fie-care capitol*,—după Suchier—face *un nou pas înainte*“ în știință, și căreia „*privirile filosofice* îi dau un farmec deosebit“, — dă „specialistul romîn“ de această carte, și... dela pagina 19 n'o mai cetește, ca „să nu peardă timpul“ zădarnic!... N'o cetește chiar cînd scrie un Dicționar al elementelor latine!, chiar cînd e însărcinat să lucreze Dicționarul limbii romîne, cu toate că d. Philippide fusese însărcinat de Academie cu această lucrare *înaintea* d-sale, și nu se stricase înțelegerea cu Academia, decît fiindcă d. Philippide făcuse, după judecata savantului corp, un plan *prea vast* și un lux *prea mare* de erudiție!... (vezi articolul subsemnatului „Dicționarul Academiei și d. Philippide“ „V. R.“, 1906, vol. I, No. 3...)

Sau d. Sextil Pușcariu are temeiu de a nu se încrede în specialiștii la care se adresează Academia?...

Pentru *cine* dar scrie toate acestea d. Sextil Pușcariu?

Mărturisim, că am avea ispita să-l credem că, în adevăr, n'a cetit „Principiile“ d-lui Philippide; acest *fel de a fi* ne-ar explica mai ușor și *felul de a face* filologie al specialistului Academiei... Dar vom *dovedi* îndată, că *le-a citit!*

Nu putem trece înainte, fără a releva încă o dată insinuarea cuprinsă în cuvintele „*localizarea* neisbutită după H. Paul“.

Ați văzut că un Suchier *(Suchier!)* numește opera lui H. Paul „*biblia* oricărui filolog“,—și în adevăr, cel puțin pentru epoca în care au apărut „Principiile“,—această operă se prezintă, pentru d. Philippide, elevul lui, ca întruparea însăși a *principiilor generale* de istoria limbii.

Închipuiți-vă că, după *Lyell*, un geolog romîn ar fi voit să studieze structura geologică a munților și a șesurilor Romîniei. Ar fi putut dînsul să se abată dela *principiile generale*, în ce privește istoria scoarței pămîntului, formulate de Lyell,—dacă vroia să rămînă în cadrul științii vremii? Și iată, cu toate că ar fi studiat, din acest punct de ve-

dere, o regiune încă neexplorată, făcînd descoperiri de o însemnătate covîrșitoare,—ce ați spune dacă un *geolog* Sextil Pușcariu ar desemna opera lui ca o „localizare după Lyell“?

Pentru ce dar îndrăznește se facă aceasta *filologul* Sextil Pușcariu?

Pentrucă „omul care tace“, a tăcut, cînd un alt „specialist romîn“, d. Ovid Densușianu, speculînd deasemenea asupra credulității profanilor, a descoperit acest „plagiat“, deși... însuși d. Philippide *invoacă pe H. Paul!*... Față de paraponul unui candidat la o catedră, căruia d. Philippide n'a putut să-i dea „nota de trecere“, d-sa n'a crezut necesar să răspundă la acea „descoperire“. Dar d. Sextil Pușcariu s'a crezut în drept să întrebuințeze acum expresiunea generală de „se știe“ pentru cele ce „știe“ numai d. Ovid Densușianu...

Acum însă, fiind cunoscut ceia ce, în adevăr, „se știe“ despre locul d-lui Philippide în știință, putem să judecăm mai în cunoștință de cauză și răspunsul însuși al d-lui Sextil Pușcariu.

Argumentul principal al d-lui S. Pușcariu că n'a „împrumutat“ cele 22 de etimologii dela d. Philippide e, cum ați văzut, *că D-sa n'a cetit „Principiile“ d-lui Philippide*.—Din rîndurile citate mai sus, prin care d. Pușcariu *caracterizează* cartea d-lui Philippide, s'ar părea—nu-i așa?—că d. Pușcariu *a cetit* cartea? Căci o caracterizează complect, în toate privințele și cu o mare și definitivă siguranță! Dar să zicem că această caracterizare ar fi putut'o face, și fără să cetească cartea!—Să dovedim cu *fapte* că a cetit'o. Până la pagina 19 e nevoit să recunoască că a cetit'o, căci la acea pagină e acel *ridic>eradico*, pe care l-a combătut. Dar a cetit *și până la pagina 62*, căci d. Pușcariu, în cartea sa „Die Rumänischen Diminutivsuffixe“ (p. 50) citează discuția d-lui Philippide relativ la sufixele *ic, icel*, pe care d. Philippide o face la *pagina* 62 a „Principiilor“ sale! Și până la această pagină, se găsesc *9 (nouă)* din cele 22 de etimologii, și anume: *acăț, adăpost, arunc, cam, dezmierd, său, tău, subpsuoară, urez*.—N'avem timpul acuma, căci azi am primit „Convorbirile Literare“, să căutăm și alte locuri unde d. Pușcariu a citat pe d. Philippide, ca să *reconstituim* cît a mai cetit din „Principii“, dar putem dovedi imediat că a cetit și până la *pagina 180*. D. Pușcariu deși pretinde, în răspunsul său, că pe *ie* l-a luat de la Cihac (ce Dumnezeu! socotea că'n Iași nu e nici un exemplar din Cihac?), totuși l-a luat dela d. Philippide, căci Cihac n'are decît pe *ie-ilia*, pe cînd d. Pușcariu are pe *ie-ilia*, într'un înțeles și pe *ie-linea* în celălalt înțeles, și, cum vedeți, *aceasta* nu este la Cihac, dar... este numai la d. Philippide: *ie (ilia)* la *pagina* 66 din „Principii“ și *ie (linea)* la *pagina 180*. Și de la pagina 62 (vezi mai sus) până la pag. 180, d. Philippide mai face și etimologiile următoarelor cuvinte (din cele 22): *amin, auș, deretic, despic, ie*, celălalt *ie, minciună, răspic, rînd, stric, ușor*, adică încă 11 (unsprezece), care, împreună cu cele 9 de mai sus fac *20!*—Au mai rămas două etimologii, care sînt după pagina 180! Noi credem că dacă a cetit d. Pușcariu până la pagina 180, o fi cetit și până la pagina *214*, unde e ultima din etimologiile cu pricina: *vită-vita*....

Așa dar argumentul d-lui Pușcariu nu poate sta în picioare,—și nici nu ar fi fost cu putință—chiar dacă n-am fi avut dovezi—să putem crede că d-sa n'a cetit cartea lăudată de profesorul său, unica carte pe atunci de acest fel, etc. etc....

Acuma să vedem de unde spune d. Pușcariu că a luat aceste 22 de etimologii (căci... nu le-a luat dela d. Philippide, pentrucă... nu l'a cetit!).

Despre *7 (șapte)* din ele *(amin, arunc, cam, minciună, rînă (rîlă), stric, vită) nu spune nici un cuvînt!* (A observat acest lucru cetitorul „Convorbirilor Lit. ?"). Deci ne-am înțeles!

Despre *adăpost, despic, urez* și *dezmierd*, zice d-sa că le-a luat dela d-nii Tiktin, O. Densușianu și A. Candrea! *Aceștia* le-au luat dela d. Philippide care le-a publicat întâiu, și, dacă d. Pușcariu n'ar fi cetit pe d. Philippide, ar fi putut să le ia dela aceștia. Dar d. Pușcariu *a cetit* pe d. Philippide, care el le-a dat întâiu, și atunci e clar că le-a luat dela d. Philippide.

Observați că pe *dezmierd* zice că l'a luat dela d. Candrea. Dar pe pagina următoare a „Conv. Lit." citează pentru acest cuvînt pe Miklosich. Așa dar d-sa nu cetise pe Miklosich, cînd și-a făcut *dicționarul*. (S'o fi plictisit de pela pag. 19!). Că d-sa a cetit foarte de curînd pe Miklosich, se va dovedi în această revistă. Și atunci *acăț* (arătat ca luat din Miklosich) e luat dela d. Philippide,—după cum *dezmierd* al lui Miklosich, singur o mărturisește aiurea, e luat din Candrea!—Despre *subsuoară*, pe care zice că l'a luat din Cipariu, nu putem spune nimic, căci, ne citînd locul, nu-l putem găsi noi în pripă.—*Deretic*, are dreptate, e după Cihac, căci d. Philippide îi dă altă explicare, mai completă.—*Sarbăd*, are dreptate, l'a putut lua din Schuchard.—*Tău, său*, le-a putut lua ori din Meyer—Lübke ori din d. Philippide, căci operele lor au eșit în acelaș an (1894).—*Ie* l'a luat din d. Philippide, nu din Cihac, cum pretinde,—am dovedit mai sus.—*Ușor* l'a luat tot din d. Philippide și nu, iarăși, din Cihac, cum pretinde, căci Cihac îl derivă din *leviciolus*, pe cînd d. Pușcariu, după d. Philippide, din *levis*+—*ușor*.

Credem că cetitorul este pe deplin lămurit.

.... In zădar d. Pușcariu încearcă să-și justifice procedarea invocînd critica aspră pe care d. Philippide o face unor recenzenți, căci d. Philippide *nu avansează nimic fără dovadă*. (Vezi „Specialistul Romîn", No. 10 Anul I și No. 1 și cel de față, Anul II).

D. Pușcariu isprăvește: „Articolul d-lui Philippide va urma—nu însă pentru mine."—Crede-ne, domnule Pușcariu, *gestul* acesta nu se potrivește, ba mai are păcatul că e și arhi-banal.

Grammaticus

P. S. S'a scris în această revistă un articol (recunoaștem, de un necunoscut oarecare), bazat nu pe inducții ori pe deducții, ci pe fapte foarte *concrete*, în care se dovedea că d. Pușcariu „împrumută" pe d. Hasdeu.... Cetitorul îl găsește în No. 10, Anul I, al acestei reviste... Opinia d-lui Pușcariu în zădar o caută cetitorul: *încă* n'o poate găsi nicăeri.

Dacă membrii redacției noastre au muncit și muncesc și acum fără nici o remunerație, totuși, făcînd apel la forțele literare din toate părțile Romîniei, am socotit că ar fi și nedrept și chiar imoral ca o revistă ce se adresază unui popor de peste 12 milioane,—fiindcă pentru literatura și cultura națională, nu există hotare,—să nu poată *forța* pe cetitorii ei să contribue, în schimbul momentelor de distracție sau instrucție ce li se oferă, la o răsplată cît de modestă a muncii literaților, din afară de redacție,—punîndu-se astfel un început modest, e adevărat, al unei dezvoltări literare normale.

Singura garanție de succes, în aceste condiții, a fost să creăm o revistă, nu numai pentru Moldova, în capitala căreia se află din întîmplare sediul redacției, nici măcar pentru Romînia, *ci pentru toată Romînimea*.

Pornind revista noastră cu aceste speranțe, era firesc ca oamenii „cuminți" să ne taxeze de vizionari și utopiști.

Reușita revistei, ne scutește de orice alt răspuns.

Cu totul izolați în mijlocul publicațiilor noastre periodice,—confrații din dreapta ne denunță ca „subversivi" sau chiar lipsiți de patriotizm, cei din stînga ne învinuesc ca „reacționari" și „șoviniști", iar mulțimea de suflete mărunte, ce nu se pot ridica peste punctul de vedere comercial al concurenții, bîrfesc sau încearcă o „conspirație de tăcere", comică în situația concretă,—în această reușită găsim o nouă întărire a credinții noastre, că sîntem în nota justă, că am răspuns la o nevoe reală a momentului, că servim adevăratei culturi naționale, și că luptînd pentru triumful ideilor democratice și al înaltelor idealuri ale omenirii, luptăm în acelaș timp pentru înălțarea neamului nostru întreg și biruința cauzei lui drepte.

Putînd astfel privi cu adîncă mulțumire rezultatele obținute în primul an de luptă, și mulțumind din suflet tuturor colaboratorilor noștri care ne-au ajutat să cucerim simpatiile cetitorilor, mulțumind cetitorilor că ne-au dat putința de a strînge în jurul „Vieții Romînești" pe atîția literați de frunte ai neamului,—pășim cu încredere în al doilea an al vieții noastre, fără să mai fim umbriți de acele temeri, de care erau învălite începuturile noastre.

Dacă ajutorul colaboratorilor noștri și simpatiile cetitorilor nu ne vor lipsi și deacum înainte, nădăjduim chiar în anul acesta să lărgim încă cadrul revistei și să ne apropiem de idealul, pe care niciodată nu l'am perdut din vedere, ca ea să ajungă în adevăr oglinda *vieții romînești*, de pretutindeni.

RECTIFICĂRILE D-LUI N. IORGA.

Am primit din partea d-lui Iorga următoarele rînduri:

„Cu privire la observațiile d-tale de pe pp. 179—181 ale ultimu-„lui număr al „Vieții Romînești", repet că notița din „Neamul Romînesc" „privitoare la Basarabeni nu e scrisă de mine, ci primită din Iași și că

„din greșală nu s'au trecut inițialele *unui corespondent întîmplător și „mie cu totul necunoscut.* Vă rog a publica în numărul viitor al re„vistei această rectificare, la care am drept“.

D. Iorga publică apoi în acelaș sens și o notiță în „N. R“.

Avem de spus numai două lucruri.

Deși d. Iorga afirmă că *repetă* această rectificare, însă de fapt nu numai nu apăruse nicăiri nici o rectificare a notiței din No. 65 al „N. R.“, comentate de noi, ci ea fusese chiar *confirmată* printr'o altă notiță (din No. 68), tot *neiscălită*, și deci ieșită din pana d-sale. (Nu fusese pănă atunci rectificată decît corespondența referitoare la un pretins incident la cursul d-lui Cădere).

Deci până la apariția numărului nostru eram în drept să atribuim notița d-lui Iorga însuși și nu puteam ști, că d-sa oferă ospitalitate altor notițe provenite de la corespondenți necunoscuți, sub scutul numelui d-sale, adică *neiscălite* (dintr'un recent pasagiu din „N. R.“, putem presupune, că însuși d. Iorga s'a convins că astfel lesne poate cădea victimă unor mistificatori fără scrupul).

Dar în cazul nostru e chiar cu desăvîrșire indiferent, dacă notița comentată a fost scrisă personal de d. Iorga,—pentrucă ceea ce e *esențial* în această notiță este instigarea la „lămuriri *demonstrative (!)*“ împotriva tinerilor Basarabeni și epitetele injurioase aruncate lor („Jidano-Ruși“), numai pentru motivul că ei ar vedea altfel lucrurile ca d. Iorga și prietenii d-sale din Iași.

Un director de revistă nu răspunde numai pentru articolele scrise de el, mai ales într'un caz ca acesta, cînd e o chestiune cu totul secundară, dacă faptul comunicat d-lui Iorga de corespondentul d-sale este sau nu exact,—cel puțin dacă directorul revistei nu *desaprobă categoric* injuriile și instigările cuprinse în corespondența publicată.

Acest lucru directorul „Neamului Romînesc“ n'are obiceiu să-l facă nici cînd i se dovedește lămurit, că a fost indus în eroare (cazul Crușevan-Dicescu!).

Cunoscînd felul d-lui Iorga de a face publicistică nici nu ne-am așteptat, ca d-sa să-și mărturisească greșeala. Am pus numai înaintea *cetitorilor* „un caz de conștiință“,—și acesta rămîne în întregime, oricît ar susține directorul „Neamului Romînesc“, că observațiile noastre sînt „fără rost“ numai fiindcă acea notiță de o netoleranță medievală, dintr'o revistă *romînească*, la adresa fraților născuți sub „cerul de plumb“ al Moscoviei, n'a fost scrisă chiar de mîna directorului ei.

Deci, nu avem de schimbat nimic la comentariile noastre (vezi „Miscellanea“, No. 1 din „V. R.“, 1907), la care trimetem pe cetitorii noștri ce nu le-ar cunoaște încă.

PROECTUL APPONYI.

D. Russu-Șirianu ne trimete o scrisoare, pe care am primit-o prea tîrziu spre a putea fi publicată în rubrica „scrisori din Ardeal“, dar

find dată însemnătatea prea mare a chestiunii ca să-i putem amîna publicarea până la No. viitor,—o reproducem aci:

Ministrul Apponyi a depus la biuroul Camerei proiectul de lege zis „privitor la ameliorarea salariilor învățătorești.“ În realitate o astfel de lege ar însemna *desființarea școalelor primare a naționalităților.* Până acum, se știe, confesiunile și-au susținut școlile primare cum au putut. Unde a fost din ce, au dat învățătorilor leafă mai mare: legea regnicolară prevedea doar atîta, ca leafa să nu fie mai puțin de cît 600 coroane pe an (plus, se înțelege, locuință, lemne etc.) Prin proiecul lui Apponyi se prevede minimul de 1000 coroane și cu adausurile la fiecare cinci ani învățătorul poate ajunge la 2400 coroane. Comunele noastre mari, cîte cu 4—6 ori 8 învățători, nu o să mai poată susține d'aci încolo toate acele școli, de oare-ce și până acum plăteau o dare „pentru cult“—cum se zice—de 70—90% (aproape cît darea către stat), iar ajutorul de stat li se acordă în așa condițiuni oneroase, în cît desigur mai bine renunțăm la acel ajutor. Întăi de toate se pune condiția că studiile principale, ba aproape toate (învățămîntul intuitiv, limba maghiară, istoria, geografia și aritmetica) să se propună *unguresțe* și din cărți făcute de ministerul maghiar. Își poate închipui ori cine, în ce spirit sînt compuse acele cărți! Învățătorii dela acele școli ar fi apoi absolut la discreția administrației comitatului (județ): atît progresul în școală, cît și purtarea morală și cetățenească (politică) n'ar mai fi judecate de consistoarele noastre, ca acum, ci de comisia județeană pusă la ordinele prefecților.

Asta ar însemna desființarea autonomiei noastre școlare și bisericești acordată prin Statutul organic (1869).

O mare revoltă și îngrijorare i-a cuprins pe Romîni. În Cameră deputații vor combate proiectul, mergînd chiar până la obstrucție, iar în comunele mai mari se vor aranja meetinguri de protestare. Înaltul cler deasemeni, sînt semne că va sări în luptă, luînd cuvîntul în Casa magnaților. E apoi aproape sigur, că cel mai înalt for al bisericii naționale orientale, *congresul,* va fi chemat în sesiune extraordinară. Se prepară o luptă cum de mult n'a fost. Dar nici așa primejdie mare n'a amenințat cultura noastră națională.

DIN BASARABIA.

De asemenea a întîrziat și corespondența din Basarabia asupra rezultatelor campaniei electorale. Putem da aci numai un rezumat:

Basarabia e una din puținele provincii ale Imperiului, în care măsurile eroice ale administrației au dus-o la o victorie electorală.

Pentru aceasta răzeșii au fost lipsiți de dreptul de vot în colegiul proprietății, unde rîndul trecut aveau o majoritate covîrșitoare. Ast-fel caracterul acestui colegiu a fost radical schimbat. Apoi spre a asigura, în adunarea electorală provincială, predominarea delegaților acestui colegiu, pur și simplu nu s'au efectuat alegerile de delegați ai colegiilor țărănești din județele Soroca și Hotin!

În Chișinău, cum s'a stabilit acum în mod oficial, *au votat morții*, au funcționat bătăușii, și toate celelalte mijloace de presiune administrativă, despre cari puteți ceti în „Cronica externă" a acestui No.

Ca rezultat au biruit pe toată linia reacționarii și membrii „Alianței adevăraților Ruși", cu d. P. Crușevan în frunte...

E adevărat, că alegerile au fost protestate și fiind dată compunerea Dumei, desigur vor fi casate,—însă se va schimba până atunci practica administrativă?

Simțul de dreptate ne face să recunoaștem, că acest trist rezultat se datorește în mare parte și lipsei de organizare și energie a elementelor progresiste și naționaliste în Basarabia.

În condițiunile specifice ale Basarabiei, unde masele populare nu știu nici carte și nici măcar limba statului, și unde o lungă opresiune a înrădăcinat deprinderea de supunere fatalistă față de administrație, în campania electorală nu poate avea atîta însemnătate agitația prin presă și manifeste („Bessarabscaia Jzni" a publicat o circulară a guvernatorului către toate oficiile poștale ale provinciei, prin care li se ordoană, pur și simplu, să nu transmită abonaților nici măcar ziarele cele mai moderate de opoziție, iară să mai vorbim de manifeste electorale), ci mai ales prin *contactul viu cu poporul*.

Aceasta presupune o organizație puternică, cu ramificări în toate comunele, cu agenți numeroși,—precum au și făcut „adevărații Ruși".

Și opoziția nu s'a îngrijit măcar să adune pentru aceasta de cu vreme mijloacele materiale suficiente, și nu putea opune agenților administrației și ai „Alianței",—cari aveau la dispoziție tot felul de fonduri, —decît puțini propagandiști dintre intelectuali, pe cari era ușor administrației să-i „scoată din circulație"...

Să nădăjduim, că lecția amară ce au primit-o, va face pe Românii din Basarabia să se prezinte alt-fel în alegerile ce vor avea loc după invalidarea deputaților actuali.

Și înainte de toate, să se înțeleagă între ei: în fața primejdiei reacționare, deosebirile, ori-cît de mari, între elementele progresiste și naționaliste nu au însemnătate.

GIOSUÈ CARDUCCI.

Zilele trecute, în doliul întregului popor italian, o mulțime imensă a condus la locașul de veci rămășițele pămîntești ale celui mai mare poet al Italiei contimporane.

Născut la 1836 în Val di Castello, Carducci a trăit și și-a desfășurat activitatea sa literară în una din epocele cele mai frămîntate ale Peninsulei și a fost, după părerea unanimă a criticilor, „omul sintetic și reprezentativ al acelei stări naționale căreia i se dă numele de *a treia Italie*", „personalitatea literară cea mai înaltă a Italiei moderne". El a întrupat toate aspirațiunile către libertate și unire ale poporului italian, a

cîntat evenimentele cele mai însemnate ale istoriei țării sale și de aceia opera lui are o significație națională. Poet luptător, el „a văzut totdeauna în poezie un sacerdoțiu" și „nimeni n'a avut mai desăvîrșit conștiința responsabilității pe care o aduce cu sine geniul".

Activitatea poetică a lui Carducci se poate deosebi în două epoce, după împrejurările vieții poporului italian. Primele colecții de poezii ale lui, *Juvenilia* (1850—1860), *Levia Gravia* (1861—1871) și *Giambi ed Epodi* (1867—1879), „conțin în special elanul patriotic, furia vijelioasă a omului care a asistat la evenimentele cele mai tragice și cele mai decizive ale patriei sale", în ele poetul luptător, revoluționarul înflăcărat strigă durerile țării sale, exaltează frumusețele ei. Această epocă a activității lui poetice culminează în celebrul *Imn către Satana* (Inno a Satana), în care poetul salută spiritul de revoltă și de răzbunare, rațiunea, libertatea.—În cele din urmă colecții, acele care corespund unei epoce mai liniștite din viața poporului italian, care la 1861 proclamase regatul, în *Rime Nuove* (1861—1887) se vede o discordare a luptătorului: preocupațiunile politice slăbesc și patriotismul poetului se întoarce cu seninătate către pămîntul scump și plin de amintiri al țării sale. Poetul devine în acelaș timp mai artist, mai îngrijit,—calități care ajung la cel mai înalt grad în *Odi Barbare* (1877—1889). Aceste ode, care și ca formă și ca fond arată tendința spre clasicism a poetului, au avut un mare răsunet atît din cauza frumuseții cît și din cauza spiritului liber cugetător, din cauza *păgînismului* autorului. O nouă colecție de versuri *Rime e ritmi*, apărută în urmă, nu a făcut decît să mențíe faima la care poetul se ridicase deja prin operele anterioare.

Activitatea literară a lui Carducci nu se mărginește însă numai la volumele de versuri înșirate aice. Polemicele și mai ales studiile lui literare au deasemeni o mare valoare. Fiind numit la 1860 profesor de literatură la Universitatea din *Bologna*, el a continuat cercetările literare care i-au adus această numire, și a îmbogățit critica italiană cu studii foarte însemnate asupra diferitelor epoce ale literaturii și asupra celor mai însemnați scriitori, ca Dante, Ariosto, Tasso etc.

Poet de o extraordinară energie și totodată de o duioșie mișcătoare, cugetător profund și plin de originalitate, patriot înflăcărat și, mai presus de toate, luptător aprig pentru ridicarea poporului său, Carducci ajunsese pentru Italieni un *simbol*: „el încarnează în ochii națiunii nu oarecare opiniuni particulare, ci geniul italian, Italia însăși" spune despre el unul dintre criticii lui. Și dacă împrejurările vieții poporului său l-au făcut să apară cînd ca republican și garibaldian, cînd ca sprijinitor al monarhiei, cînd iarăși ca dușman al acesteia, apoi în toată viața lui un fir luminos înlănțue și explică toate atitudinile poetului: dragostea pentru țară și pentru neamul său.

POLITICA D-LUI G. RANETTI.

Oamenilor de spirit, ca și poeților, li sînt iertate toate licențele,—chiar licența de a face politică... junimistă într'o revistă, care nu numai

are îndrăzneala de a se crede mai presus de partidele politice şi în drept de a le lumina pe toate, fără a sprijini nici unul, dar mai ales nu prea are simpatii pentru junimişti, ca partid politic, decît doar din punctul de vedere pur artistic,—întrucît între ei se află atîţia oameni de spirit şi maiştri ai condeiului sau ai cuvîntului; dintre aceştia e şi colaboratorul nostru, care a fost, de alt-fel, om de talent şi de spirit chiar şi... înainte de a i se înregistra cererea de înscriere de către secretarul clubului din Casa Mandy...

PENTRU d. S. MEHEDINŢI.

Campania împotriva proiectului de reformă a învăţămîntului superior a servit profesorului de geografie dela Universitatea din Bucureşti, d. S. Mehedinţi, de pretext pentru un atac neaşteptat şi nejustificat în contra... d-lui Al. Philippide !...

Bizuindu-se pe o butadă, atît de caracteristică lui „Philippide-Hurul", pentru toţi cari îl cunosc, strecurată într'un proces-verbal (pe care acest solitar feroce, desigur, nici nu l'a cetit cînd l'a iscălit),—d. Mehedinţi scrie în *Epoca* (din 10 Februarie a. c.) un violent articol, plin de invective („mincinos", „nedemn", „necinstit" etc), de cari se feresc astă-zi şi gazetarii de profesie, dacă se respectă, la adresa unui savant, unui muncitor cum nu avem mulţi, de o cinste „sălbatecă",—împărechindu-l chiar cu cel mai aprig politician pe acest om care, (nu ştiu dacă a votat vr'o dată) adesea nici nu află, din biuroul său, că „ţara se află la marginea prăpastiei" şi că scapă prin „schimbarea regimului" (A propos. Cînd i s'a adus d-lui Philippide spre iscălire procesul-verbal cu hotărîrea Consiliului Universitar,—la care se înţelege nu asistase—de a demisiona în corpore,—d-sa l'a iscălit, şi, rămînînd cu totul convins că nu mai este profesor, s'a mirat foarte mult, cînd peste vr'o două zile un coleg i-a spus „că totul s'a aranjat" !...)

Cu aceste mijloace crede d. Mehedinţi, că se înalţă prestigiul corpului profesoral ?...

Pentru ori-ce ieşan, precum şi pentru toţi acei ce cunosc cît de puţin pe d. Philippide, simpla împărechere de nume mai sus pomenită, clasifică opera „moralizatoare" a d-lui Mehedinţi, din „Epoca".

Dar pentru marele public, care n'ar fi auzit despre acest savant decît din acea operă, ne simţim datori să spunem două vorbe:

Nu este adevărat, că d. Philippide ar fi schimbat raportul său, că butada lui ar fi avut înţelesul de mărturisire a acestei schimbări.

Dacă d. Mehedinţi ar fi reprodus şi raportul în chestie, ori-ce om nepărtinitor s'ar fi convins, că nici nu era ceva de schimbat...

Plictisit de sgomotul ce fac de obiceiu două tabere de „ai noştri" în jurul unei recomandări la catedră (mai ales cînd vreunul din candidaţi poate dovedi cu chitanţă în regulă, că e patentat de „om de talent" şi „intelectual", decătre „Serviciul Monopolului cultural romîn"), — Philippide, „Hurul" cum i-i firea, a curmat discuţia inutilă cu acea butadă, („am dreptul să schimb", etc.) care a dat d-lui Mehedinţi prilejul să-şi plaseze în *Epoca* toată seria de gesturi clasice de moralist indignat...

Ah, gesticulaţia de moralist atît de des acopere porniri ascunse şi mici răsbunări...

Ne putem doar mîngîia, că d. Mehedinţi, care e şi directorul „Convorbirilor Literare", a simţit, d-sa însu-şi, că paginile unei reviste literare şi ştiinţifice, pe a cărei copertă *decenii* întregi a figurat şi numele d-lui Philippide între membrii „comitetului de redacţie", trebue să fie mai neprihănite decît ale unui ziar politic... chiar cînd acest nume nu mai figurează pe acea copertă...

O SCRISOARE.

Primim dela colaboratorul nostru d. G. Kernbach rîndurile următoare, cărora le facem loc spre a certifica realitatea faptelor ce ne privesc:

„Un ziar săptămînal din Bucureşti, politic-literar-religios, nemulţumit de modul în care „Viaţa Romînească" apreciază producţiunile literare ale d-lui A. D. Xenopol şi ale d-nei Riria,—publică diferite necuviinţi la adresa mea, şi a altora, chiar cu totul străini de cauză.

„Dacă este neîndoios că fiecare are dreptul să-şi aleagă pe acei a căror educaţie înţelege să o refacă, apoi tot aşa de sigur este că datoria de a restabili adevărul, faţă de oricine, se impune tuturor. Impins de aceste sentimente, vă rog a face ştiut următoarele:

„Că răspunderea mea la „Viaţa Romînească" se mărgineşte numai la acele articole cu care colaborez; că Direcţiunea revistei ţine negreşit la disposiţia tuturor interesaţilor numele colaboratorilor săi anonimi, ori pseudonimi; că înfine, între aceştia, nu a figurat niciodată d-na Ana Conta-Kernbach.

„Toate acestea spre a servi şi drept orice prealabilă înştiinţare."

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Edouard Maynial. *La Vie et l'Oeuvre de Guy de Maupassant.* Paris, Mercure de France, 1907. Prețul 3 lei 50 b.

Admiratorul lui Maupassant va citi cu emoție această carte, care, într'un senz, este un roman dureros: viața unui mare nefericit.

Autorul a voit să ne zugrăvească viața celui mai mare dintre nuveliști, întrucît această viață explică opera lui Maupassant. Autorul nu studiază, decît rar, înrîurirea vieții asupra sufletului care a produs opera; în general el ne arată cum întîmplările vieții scriitorului au devenit *subiecte* ale operei sale.—Așa, el ne arată copilăria și adolescența scriitorului, petrecute în Normandia,—de unde subiectele sale normande; înrolarea sa la 1870,—de unde subiectele sale de războiu și mai ales de invaziune; gustul pentru vînat,—de unde multele sale nuvele de vînătoare; pasiunea lui pentru canotaj pe Sena,—de unde nuvelele sale cu acest subiect; călătoriile sale,—de unde nuvelele „exotice“; senzualitatea scriitorului și considerarea femeei ca obiect de plăcere,—de unde nuvelele sale „gauloises“; fobiile, în vremea nebuniei sale lucide,—de unde nuvelele sale „extraordinare“... În această din urmă privință, autorul cărții de care vorbim, intră puțin mai adînc în sufletul scriitorului și ne arată că multe din concepțiile lui Maupassant asupra vieții se datoresc boalei care avea să-l doboare definitiv: nesociabilitatea dusă până la ură de oameni, obsesiunea morții și spiritul tiranic de auto-analiză, care, toate, se găsesc în opera sa, mai ales dela 1884 încolo și concentrate, de pildă, în *Sur l'Eau*...

Tatăl lui Maupassant se trăgea dintr'o familie din Lorena, venită în Normandia în veacul al XVIII-lea. Mama sa era din burghezia normandă. Cîndva strămoșii săi avuseseră titlul de marchiji, la care au renunțat.

Mama sa, prietenă de copilărie cu Flaubert (nu erau rude) avea gust pentru literatură, ca și fratele ei Alfred Le Poittevin, mort foarte tînăr, poet care promitea mult și cel mai bun prieten al lui Flaubert. Mama sa l'a inițiat pe tînărul Guy în literatură și i-a pus în mînă pe Shakespeare.—Despărțită de timpuriu de bărbatul său, educația lui Guy i-a revenit numai ei. După primele studii căpătate acasă, în villa Verguies, pe cînd mama lua parte la jocurile, adesea aventuroase, ale copilului ei, Guy a fost dat la Seminarul din Yvetot; dar temperamentul său și mai ales o bucată de versuri galante surprinsă de superiori, l'a făcut să părăsească, spre bucuria sa, seminarul (Maupassant a fost întotdeauna indiferent în materie religioasă...) și, după o bucată de vreme de vagabondaj fericit pe cîmpia și

oceanul normand, a fost dat la liceul din Rouen, unde a luat bacalaureatul și unde a versificat, sfătuit de poetul Louis Bouilhet.—La 1870 s'a 'nrolat.—La Paris, funcționar la Ministerul de Marină, apoi la cel de Instrucție, singura lui plăcere mare este canotajul; viața aceasta a zugrăvit'o mai ales și mai autobiografic în nuvela *Mouche*, ale cărei personaje d. Maynial ni le arată cu numele adevărate.

Acești ani, dela 1870 și ceva până la 1880, sînt și anii de ucenicie literară ai lui Maupassant. Până la 1880 (la vrista, deci, de treizeci de ani), Maupassant a publicat, cu pseudonime, cîteva versuri și cîteva articole. În acest timp nu-și cunoaște încă chemarea: ezitează mai mult între teatru și poezie, dar visează și la un roman (*Une Vie?*)... Dar totul trece sub ochii lui Flaubert. Grija și iubirea lui Flaubert pentru Maupassant și respectul fiesc al acestuia pentru marele său prieten, formează partea cea mai luminoasă din viața lui Maupassant. Prietenia lui Flaubert pentru mama lui Maupassant, dorința acesteia ca fiul ei să ajungă scriitor și talentul pe care-l ghicește Flaubert în Maupassant, ne explică răbdarea nedesmințită cu care Flaubert *dă lecții* lui Maupassant. Maupassant, între 20 și 30 de ani, face adevărate *teme* (descripții de natură, de oameni, etc.) pe care Flaubert le corijă, cu observațiile necesare pe margine...

Afară de acestea, la întrunirile de Duminică dela Flaubert, la cele de Joi dela Zola, etc. Maupassant a avut prilejul să vină în contact cu tot ce avea Franța pe atunci mai de samă (Flaubert, Zola, Daudet, Taine, Renan, etc. etc. și, în plus, Turghenieff...).

Și cînd, în 1880, grație ideei ce-i vine lui Zola, la Médan, ca fie-care din convivii săi (erau cinci) să istorisească o întîmplare relativ la invazia dela 1870,—Maupassant crează *Boule de Suif*, el devine *deodată* un mare scriitor!... Mai tîrziu, cînd se va hotărî să se sinucidă (a'ncercat la 1 Ianuarie 1892), va spune unui prieten al său, José Maria de Hérédia: „Nu voiesc să-mi supraviețuesc. Am intrat în viața literară ca un meteor, voiu eși din ea ca un fulger“... Intrase, în adevăr, ca un meteor!... Peste un an era celebru, cunoscut în toată Europa, tradus în toate limbile... Lunga ucenicie își dăduse roadele.

Maupassant a fost unul dintre cei mai gustați scriitori. În succesul de librărie venea al doilea după Zola... Și în chestii de bani, nu glumea; nu se poate lăuda nici un editor să-l fi mistificat cu vre-un ban; ba, în vremea cînd boala i se agrava, devenise grozav; a avut multe procese. Și banii mai cu seamă îi trebuiau pentru cea mai mare plăcere a sa: Voiajul. Se știe, din operele sale (Au Soleil, La Vie Errante, Sur l'Eau) că el a călătorit prin Italia, Nordul Africei, etc.—A călătorit și'n Anglia... Dar n'a fost un egoist: și-a ajutat mama, fratele și după moartea acestuia, cumnata, nepoata, etc...

În curînd a ajuns la modă și saloanele au început să și-l dispute cu furie. Dar el nu și-a pierdut niciodată cumpătul și, ceea la ce ținea mai mult, libertatea intelectuală. Din cauza aceasta s'a ținut tare și nu și-a dat niciodată sufletul unei femei. Tot din cauza aceasta s'a hotărît, dela început, să nu-și pună candidatura la Academie (și s'a ținut de hotărîre), să nu primească Legiunea de onoare (și s'a ținut și aci de hotărîre) și să nu scrie în *La Revue des Deux Mondes* (s'a ținut până la urmă, aproape de nebunie cînd, după prea mari stăruințe, a dat la acea revistă *Notre Coeur*.)

El producea mult, vre-o șase pagini pe zi (scria dela 7—12 dimineața), vre-o 1500 pagini pe an (căci, desigur, avea

și zile de repaos, ori vacanții). Seria foarte ușor, aproape nu ștergea, dar, inainte, avea adunat și aranjat tot materialul. Se zice că in fiecare sară seria ce văzuse mai caracteristic ziua. Seria 3—4 volume pe an, in 1885 a seris 5, din care un roman (ce puțin productiv e Sadoveanu pe lingă el!)— Nu vorbea nimic despre sine și—din exces de mindrie,—declara adesea că scrie pentru bani, deși, avea și el, ca și Flaubert, religia artei!

Ca impresie asupra criticilor, voiu cita exclamația lui Taine, cind Maupassant i-a cetit *Le Champ d'Oliviers*: „Mais c'est d'Eschyle!"... (Nuvela aceasta face parte din volumul de traduceri din Maupassant pe care-l pregătește Sadoveanu).

Dar boala—cauzele, după d. Maynial: o ereditate „incărcată", surmenajul fizic (canotaj, etc.) și intelectual, escitante*)—boala și-a trimis vestitori incă inainte de 1880: Maupassant se plinge de oboseală, de tristeță și de ochi: are o pupilă dilatată, simptom de paralizie progresivă. Dela 1884 insă, boala se tot agravează și Maupassant (in vremea celei mai strălucite activități literare!) e un nebun lucid! Are halucinații, se vede pe sine insuși in al doilea exemplar (nuvela *Lui*), se simte urmărit de ceva teribil și invizibil de care nu poate scăpa (*Le Horla*), are halucinațiile teribile zugrăvite in *Qui sait?* (fuga mobilelor, intoarcerea lor, etc...)

Această stare sufletească, cum am spus, apare in opera sa. Chiar slăbirea vederii (uneori nu vedea de loc cite un sfert de ceas!) o găsim zugrăvită in pictorul Bertin din *Fort comme la Mort*!..

„Personalitatea" apare in opera sa „impersonală" in tot lungul operei sale, nu numai prin zugrăvirea propriilor stări sufletești, ci și prin aceia că-și da drumul sentimentelor și concepțiilor sale. Ura impotriva „burghezului", pe care și-o satisface prin o mulțime de farse trăite (d. Maynial povestește multe anecdote nostime) și-o satisface și 'n opera sa, caricaturizindu-l; despreţul pentru „femeea cerebrală" apare și 'n opera sa (*Bel-Ami*, *Notre-Coeur*, etc.) Intr'o scrisoare declară că-i pare rău că nu se poate răzbuna de prostia și vulgaritatea Altețelor, căci cunoștea mulți prinți și se jena de ei (dar in *Sur l'Eau* a indrăznit).

La 1 Ianuarie 1892 se incearcă să se sinucidă, dar nu reușește. Din acea zi viața sa conștientă a incetat. Mai trăește in casa de nebuni, la Maison Blanche, până la 6 Iulie 1893, cind moare, in vrîstă de 43 de ani. In vremea nebuniei, abia dacă mai cunoaște pe 2—3 din cei care il vizitau...

Tatăl său a murit in 1899, iar mama sa, care il adora, cu care a avut cele mai strinse legături de prietenie, 'a mai trăit incă zece ani după moartea fiului ei!!. Ca o dovadă de sentimentele acestei nenorocite femei, vom aminti aici un fapt: după moartea lui Maupassant, un individ din Rouen pretinzind că e frate de lapte cu nuvelistul, D-na Laura Maupassant a scris imediat o scrisoare in *Le Journal*, prin care desmințea pretenția aceluia și protesta că ea „a avut onoarea" să alăpteze pe fiul său...

Cine, cetind rindurile acestea, nu și-a adus aminte de Eminescu, a cărui soartă doar intr'atita a fost mai bună, că, pe cit știm, n'a avut ani intregi de nebunie lucidă, că n'a asistat, conștient, la pregătirea catastrofei și n'a așteptat, in fiecare clipă, desăvirșirea ei, intrarea de viu in vecinica noapte a neființei.

C. V.

* * *

Em. Grigorovitza, *De la hotare*, istorii moldovenești. București, Libraria Națională. Prețul 2 lei.

Domnul Grigorovitza pregătește a doua ediție a acestui volum de povestiri, apărut acum vre-o doi ani. Așa dar, pe tăcute, fără multă vilvă in jurul numelui său, povestitorul vieții bucovinene își face cu incetul loc in sufletele iubitorilor de literatură.

Faptul acesta curios (care s'a mai remarcat și cu alt prilej in această revistă), lipsa de atenție a criticei, pe de-o parte, și buna primire a publicului, pe de alta,—se explică, in cazul acesta special, atit prin conținutul operelor, cit și prin felul talentului scriitorului nostru.

D. Grigorovitza nu e un talent artistic din acele care chiamă strigător atenția asupra lor prin strălucirea lor orbitoare. D-sa nu are acea puternică imaginație, care dă relief și colorit obiectelor pe care le descrie, și insuflețire scenelor pe care le povestește, — nu e un creator de viață. D. Grigorovitza nu poate, ca d. Brătescu-Voinești, să scoată dintr'o micsandră ruptă de „un om" dintr'o grădină pentru a o duce soției sale, ori din ingrijirea pentru nevastă-sa a unui biet evreu sărac, invinovățit de „contravenție", neintrecute efecte de duioșie,—nici, ca d. Sadoveanu, nu ne poate trezi in minte toată tainica măreție a unui codru nestrăbătut de razele aprinse ale soarelui de vară, ori fioroasa lui splendoare in vijelioasele inserări ale toamnei... In general eroii povestirilor d-lui Grigorovitza nu-și trăesc viața in fața noastră: mai mult auzim spuindu-ni-se despre ei, decit ii vedem pe ei inșiși.

Cu toate aceste, povestirile d-lui Grigorovitza se citesc cu multă plăcere și de indată ce ai inceput una, nu mai lași cartea din mină până nu o isprăvești. Aceasta din cauză că autorul e un adevărat povestitor, din stofa povestitorilor din vocațiune. Fără să-l cunosc, aproape ași indrăzni să afirm că d-sa trebue să fie unul din acei povestitori inamorați de acest dar al lor, in jurul cărora fac cerc iubitorii de istorisiri frumoase.

Viața circulă—povestită mai mult decit trăită—in nuvelele sale așa cum e ea, cu intimplările ei neașteptate, cu plăcerile și durerile, cu bucuriile și intristările ei nestatornice. D. Grigorovitza știe o mulțime de intimplări foarte interesante și știe să le facă interesante și pentru cei cărora se adresează. Afară de asta, cunoaște foarte bine viața pe care o descrie, ceia ce dă o deosebită impresie de seriozitate și de adevăr povestirilor sale. (Poate uneori autorul merge prea departe cu conscienţiozitatea, cum, de pildă, in „Oirah Gutman", unde dă zeci de cuvinte evreești pentru a arăta diferitele sărbători, ritualuri, ocupațiuni etc...)

Dacă la *subiectele* totdeauna captivante ale povestirilor d-lui Grigorovitza și la cunoașterea desăvirșită a vieții descrise in ele, mai adăugăm simplicitatea și limpezimea stilului, lipsa de pretenție, moderația și sinceritatea exprimării,—atunci putem ințelege pentru ce povestirile d-lui Grigorovitza își lărgesc mereu cercul cetitorilor.

*

N. C. Teodorescu, invățător, *Maramă ori foc?* Piesă țărănească de moravuri, Cimpulung, 1906. Tipografia G. N. Vlădescu.

Intrucit operele de artă au o putere moralizătoare in societate și teatrul indeosebi are o mare inriurire asupra spiritelor mai inapoiate,—firește că și scrierea de piese teatrale pentru săteni poate fi o activitate folositoare... Și dacă e cam ridicula atunci cind ea e preocuparea principală a unora dintre conducătorii neamului, a unora dintre acei care ar putea face, și știu că ar trebui să facă *altăceva* pentru ridicarea stării poporului, — apoi ea merită toată simpatia cind pornește

*) De teribila boală, care, dacă nu e luată din prepă, nu iartă, de care s'a vorbit, d. Maynial nu vorbește.

de la cei mici, de la acei care, pe lingă lupta pe care o duc, după slabele lor puteri, prin celelalte mijloace ce le stau la indămină, se silesc și pe această cale să facă ceva pentru cauza cea mare a neamului lor.

Din nefericire, în operele de artă intenția—oricît de lăudabilă—e ceia ce contează mai puțin..

D. Teodorescu își caracterizază lucrarea sa: „piesă țărănească de moravuri", dar ceia ce ne dă d-sa nu's nici moravuri, nici oameni dela țară.

Nu numai că intriga piesei e țăsută pe baza unor apucături caracteristice mahalalei: tendința exagerată a femeilor spre cochetărie... (Maria face pe bărbatul ei, Ion, să vindă o *juncă* pentru ca să-i cumpere *o maramă de un pol*, și bărbatul, după ce se'mbată prin tirg cu niște prietini, se'ncurcă prin treuuri, își pierde hainele și marama pe care o aducea nevestei, și se'ntoarce acasă, unde are o scenă grozavă cu femeia lui și apoi se 'mpară...). Dar chiar țăranii și țărancele d-sale sint în realitate niște simpli mahalagii. Nu putem să cităm bucăți întregi din piesa d-lui Teodorescu (de pildă: Scena II. Act. I, unde Maria se alintă și lingușește pe bărbatul ei care s'a hotarit să-i cumpere marama... și altele); vom arăta numai două fapte caracteristice pentru a dovedi aceasta.

Ca personaje de la țară sint mai importante în piesă: trei femei și trei bărbați. Ei bine, toate cele trei țărance (Maria și cu prietenele ei, Tinca și Ioana), deși femei măritate, *toate* au ibovnici și chiar *se tachinează* între ele la fintină pe această temă, ba încă se și laudă că fetelor din sat li-i ciudă pe ele pentrucă le iau... flăcăii!.. De asemeni *toate* trei își bat bărbații!...

Nu vrem să pretindem că nu s'ar găsi și la țară femei care să-și înșele bărbații,—dar să se laude între ele și s'o facă așa... *coram populo*? Și am fi dispuși să admitem (deși mai greu) că vor fi fiind și între țărani bărbați care să se teamă de nevestele lor,—dar să ni se înfățișeze trei căsnicii și în *toate* femeile să-și bată bărbații!?.. Și asta s'o facă un om care trăește între țărani ?...

Avem impresia că d. Teodorescu, voind să facă o piesă morală,—ca să arăte țăranilor ce nu trebue să facă, a inventat niște... „moravuri țărănești"...

Tot dorința aceasta de a face o piesă morală l-a făcut pe autor să dee o încheere nefirească și neașteptată lucrării sale: după ce Ion se 'ntoarce din tirg fără haine și fără maramă, după ce Maria îl fugărește toată scena, îl batjocorește și îl bate,—deodată se'ntoarnă amîndoi cu copiii lor (care pling de foame, dar pe care, cu o scenă mai înainte Maria îi blăstăma și-i amenința cu bătaia pentru că cereau mîncare) și Maria declară așa din senin:

„Măi, da nebună fusei? Cum ?, Vindui junca și m'alesei cu nimica. *Maramă ori foc*! Copiii mor de foame. Eu umblu după dracu, zăpăcesc și omu, mare blăstem. la să-mi văz eu de rost și de cinstea casei..." (*Cinstea* casei?—dar ibovnicul?!..).

Apoi își sărută bărbatul și amîndoi rostesc spre public împăcați:

—După furtună și voe bună!...

Și cortina cade.

Ce determină dar pe Maria să se cumințească? Vederea copiilor flămînzi, pe care ceva mai înainte îi blăstăma și-i amenința cu bătaia pentrucă... le era foame? Suferințele bărbatului pe care ceva mai înainte îl snopise în bătăi?

Nu. Probabil numai dorința autorului de a termina piesa și de a-i da un sfîrșit... moral.

Ca execuție lucrarea d-lui Teodorescu e la aceiași înălțime.

M. C.

* * *

Per. Papahagi, *Graie Aromîne*. București, Göbl, 1905, prețul 1 leu 60 b.

D. Pericle Papahagi este cunoscut

ca un harnic adunător de material folkloric privitor la dialectele macedo-romin și meglenit. Publicațiile d-sale în această privință sint foarte importante și autoritatea d-sale pe *acest* teren este desăvîrșită. Volumul de față cuprinde o bogată serie de *izvoare* macedo-romine. In prefața autorul atrage atenția învățătorilor asupra gravelor defecte care fac din Dicționarul macedo-romîn al lui Mihăileanu o carte care trebue ștearsă din rîndul izvoarelor sigure respective.

*

Alexandru Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*. București, Göbl, 1906, prețul 1 l. 20 b.

Poeziile populare adunate de d. Țiplea din Maramureș, o regiune romînească așa de puțin cunoscută, prezintă un interes deosebit. Colecția cîștigă în valoare și prin faptul că autorul s-a dat osteneala de a nota cu anumite caractere fonetice pronunțarea dialectală a unor sunete, mai ales muiate. Volumul cuprinde balade, diriaturi (doine și strigături), chiuituri, colinde și descintece, este presărat cu note subpaginale și are la sfîrșit și un glosar.

*

Per. Papahagi, *Notițe Etimologice*, București, Göbl, 1907, prețul 50 b.

Greu lucru etimologiile! Pe lîngă cunoștinți solide de fonetică și fonologie romînă, mai trebue și oarecare ingeniozitate care să-ți permită asociații aproape spontane între cuvîntul romînesc și prototipul său dintr-o limbă oarecare, sau invers între un cuvînt dintr-o limbă oarecare și derivatul său romînesc. Nu mai vorbesc apoi de faptul că cine are pretenții de etimologist trebue să fie la curent cu tot ce se publică în domeniul etimologiilor și trebue să aibă destulă onestitate științifică pentru a recunoaște fiecăruia ceia ce e al său.

In broșura d-lui Papahagi sint și lucruri bune, sint și lucruri slabe. In afară de etimologiile transparente care, evident, sint sigure, sint oricum interesante etimologiile propuse pentru *mă* din **mămaș* > *mamă*, *mire* > m i l e s soldat (aceasta din urmă a propus-o cîndva, dacă nu mă înșel, și d. Tiktin). Sint însă o sumă de etimologii absolut inadmisibile: *aburire* > a v o l o zbor, mr. *arucinédzu* stropesc > *r e v e r r o mătur, *mbóir* înșir > b a l a r e behăesc, *bácur* veselesc > b u c c u l a guriță, *fiór* > *f i l e o l u m firișor, *gurúni* porc > g u l o gourmand; *aburire* este un derivat dela *bórire*, *arucinédzu* este *r o r i n o (Arhiva din Iași XVIII 38), *fiór* este un derivat imediat dela verbul *înfiorare* > *i n f e b r a r e, *gurúni* este *g r u n n i u s, adică cel care grohăește, iar *bácur* și *mbóir* sint obscure. Despre alte asemenea etimologii voiu vorbi în altă parte.

Este apoi supărător că autorul e părtinitor. Pe unii filologi îi citează la tot pasul. Așa este cazul cu d. Sextil Pușcariu, *specialistul romîn* la moda astăzi, care este citat chiar și pentru o etimologie așa de elementară ca *rourez* din r o r o, ori chiar și pentru o etimologie copilărească ca *bácră* din v a r i a (Despre aceasta din urmă v. Arhiva din Iași XV 438). Pe de altă parte filologi, care firește nu-s la modă, sint trecuți cu vederea. Așa, autorul atribue d-lui Ovid Densușianu etimologia după care *răzbún* venger este *răs-+bun*; totuș acest lucru este cunoscut de mult (Șaineanu, Semasiologie; Philippide, Principii 101). „De origină latină trebue considerat prefixul [*răs-*] din *răsfir*", scrie d. Papahagi ca noutate; această *noutate* este iarăș veche (Philippide, Principii 101). Această părtinire face pe d. Papahagi să descopere... lucruri cunoscute. Așa, autorul... descopere că *găoază* este un derivat dela **găúă* > *g a v a, că par-

ţină este porcina. Aceste descoperiri ar fi intr-adevăr frumoase, dacă nu le-ar fi făcut alt cineva mai de mult (Arhiva din Iaşi XVII 270, 272, Iunie 1906). Părtinirea autorului pentru filologii săi favoriţi merge aşa de departe incit nici nu vrea să discute o etimologie după care mr. *aspdir*, dr. *spdriă* sint lat. *expavilo (Arhiva din Iaşi XVI 131), iar pe de altă parte despre *stăpin* scrie: „nu cunosc să se fi propus vreo etimologie pentru cuvintul acesta", deşi chiar şi elevii de liceŭ cunosc faimoasa etimologie a lui Lambrior, etimologie după care *stăpin* este vechiul sloven stopanŭ.

G. P.

* * *

Raymund Netzhammer, *Nach Adamklissi, — ein Sommerausflug in das Pompeji der Dobrogea*, extras aparte din „Katholische Kirchenzeitung" Salzburg 1906, 19 pp. in 8° cu un plan al ruinilor oraşului (in special bazilicele).

O vioae povestire a unei excursii făcute de autor in Iunie trecut (1906) la Adamclissi. Pe lingă descrierea monumentului dela Adamclissi şi a ruinilor oraşului *Tropaeum Traiani* din apropiere, se mai găsesc in broşură şi diferite date istorice privitoare la aceste rămăşiţe din vremea Romanilor. In descrierea ruinilor oraşului specială atenţie e acordată bazilicelor creştine găsite in număr de patru acolo.

*

Raymund Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrogea*, —eine archäologische Studie, Bukarest, 1906, 39 pp. in 8°.

Autorul adună in această lucrare toate datele archeologice şi epigrafice privitoare la inceputurile creştinismului, găsite in vechea provincie romană Scythia (Dobrogea de azi). O introducere istorică (p. 6—13) asupra eparhiei Scythiei şi a episcopilor ei rezidind in Tomi (mijlocul secolului al IV-lea—mijlocul secolului al VI-lea), serveşte de cadru general lămuritor pentru restul broşurii. Urmează descrierea inscripţiilor creştine ori cu privire la creştinism, din Dobrogea (p. 13—17),—un fragment din scrierile episcopului Ioan din Tomi (p. 17—19) şi in sfirşit, formind partea cea mai mare a broşurii, descrierea resturilor de clădiri creştine (biserici) din *Troesmis* (azi Igliţa) (p. 21 şi urm.) şi *Tropaeum* (Adamclissi) (p. 29 şi urm).

Cum se vede o scriere foarte interesantă pentru istoria antică a pămintului nostru rominesc. Cu părere de rău trebue insă să observ că lucrarea aceasta nu poate aduce tot folosul la care ne-am aştepta, din pricina destul de multelor scăpări din vedere de ordin atit istoric cit şi epigrafic. Astfel, p. 6, nu e adevarat că Romanii ar fi intărit malul Dunării „până la gurile ei" incă dela 25 a. chr. (această afirmare se repetă sub altă formă pe p. 28); harta lui Castorius are origini mult mai vechi de anul 366 (p. 10); nu inţeleg de ce Sciţi poate fi vorba pe p. 11 şi, tot acolo, *Ad Salices* e staţiune şi aşezare pe drumul dela Dunăre la Istriopolis, iar nu un simplu loc poreclit aşa; proba despre neinţelegerea dintre Constantin şi Licinius adusă la p. 16 e cu totul nepotrivită; afirmarea despre garnizoana din Troesmis pe p. 26, sus, e falsă. De asemenea sint de controlat (in afară de cele spuse mai sus) pp. 6, 8, 14, 21, 26 şi 31. Cit priveşte partea epigrafică, inscripţia dată la p. 15, in nota 1, are in şase rinduri şase scăpări din vedere, iar in traducerea ei sint cel puţin două greşeli (dacă nu trei).

Trebue să observ aici că un d. I. N., făcind in *Albina* No. 10 dela 17 Dec. 1906, o dare de samă despre această publicaţie a d-lui Netzhammer, deşi putea vedea din traducerea inscripţiei (18 Noemvrie) că in latineşte nu poate fi decit *XIV Kal. Decembres*, afirmă totuşi foarte sigur că pe piatră e *XIII Kal. Dec.* Tot aşa repetă recensentul şi alte inadvertenţe ale d-lui Netzhammer (avind insă şi *confusii* de-ale D-sale proprii).

Sperăm insă că toate aceste lipsuri vor fi indepărtate la o nouă ediţie a lucrării.

*

Dr. Augustin Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici*, reproducere din „Unirea"—1906, Blaj, 1906,—preţul 1 cor. 50. Un vol. de 99 pg. in 8°.

Scrierea d-lui Bunea este un răspuns la cartea cu acelaş titlu a d-lui V. Mangra, despre care s'a vorbit in n-rul trecut al acestei reviste (1907, t. I. p. 194). Pentru informaţii generale asupra chestiunii trimet la locul citat. Acolo am spus că sint o mulţime de lipsuri de constatat in cartea d-lui Mangra. D. Bunea le arată in amănunte, indreptind greşelile şi combătind părerile neintemeiate şi in aceeaşi vreme işi apără propriile păreri atăcate de d. M.—D. Bunea a exprimat anume in lucrările sale istorice anterioare, de repeţite ori, o judecată asupra mitropolitului Sava Brancovici, deosebită de a tuturor celorlalţi istorici. In scrierea de faţă d. B. işi documentează, pre cit posibil, judecata exprimată tot cu argumente dar mai pe scurt, mai inainte. D-sa menţine aproape in totul părerile sale asupra mitropolitului Sava, şi anume, că Sava a fost un episcop calvinizant, că el chiar la intronarea sa a trebuit să făgăduiască principelui Ardealului că va promova Calvinismul, că s'a şi ţinut de cuvint, că deci nu poate fi vorba de suferinţile lui Sava pentru biserica rominească ortodoxă, ci dacă a fost prigonit, pricina e a se căuta in intrigile politice in care s'a amestecat şi in imoralitatea purtărilor sale; că apoi Sava n'a purtat grijă nici de cultura rominească, de oarece n'a infiinţat nici-o şcoală, n'a tipărit cărţi romineşti, a lăsat in părăsire averea mitropoliei, şcoala şi tipografia din Bălgrad; că el n'a luptat pentru păstrarea neatirnării bisericii romineşti, ci din potrivă a ajutat ori a cedat la calvinirea ei; că in sfirşit Sava n'a păstorit neintrerupt ci cu prilejul tulburărilor din anii 1659 şi următorii Sava şi-a pierdut tronul şi de-abia in 1662 el e *din nou* ales.—Paginele 82—98 cuprind o expunere polemică a istoricului chestiunii dela Cserei şi Engel până la apariţia cărţii d-lui Bunea.

Nu toate dovezile istorice şi argumentările d-lui B. sint convingătoare. In special *intenţia* lui Sava de a calvini biserica rominească şi imoralitatea lui nu mi se par deplin probate. Scrierea aceasta pe larg a d-lui B. despre mitropolitul aşa de sus pus de ceilalţi istorici, incit la unii e considerat, dacă nu ca un sfint apoi ca un martir pentru credinţa ortodoxă rominească,—va avea insă desigur un rezultat pozitiv. Vaza in care a stat până acum Sava va fi simţitor scăzută pentru viitor. Şi in nici un caz, cred că nu va mai fi pus mai sus chiar decit Inocenţiu Clain şi Şaguna, precum a făcut d. Mangra.

Partea in care d. B. combate părerile d-lui M. despre istoria bisericii romineşti ardelene inainte de Mihai Viteazul precum şi critica diferitelor izvoare istorice folosite de d. M. pentru a susţine argumentările sale, sint excelente. Intreaga lucrare chiar, e un model de critică istorică pozitivă.

*

N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii Ardelene şi Maramureşene*, I. *Scrisori*, II. *Inscripţii şi insemnări*, formind vol. XII şi XIII din *Studii şi doc. cu privire la Istoria Rominilor*, 2 vol. in 8° mare de LXVII+302 şi 335 pg.—

Prețul lei 4 și 3,50. — București. Socec, 1906.

D. Iorga atrage și prin această publicație Ardealul în sfera de cercetări de *istorie generală romînească*, prin aceiași învățați și cu aceeași metodă. In *introducerea* din capul volumului întâi găsim între altele o prețioasă contribuție la istoria economică a trecutului nostru, despre activitatea comercială a „companiei Grecilor" Sibiiului și o altă contribuție, cu numeroase date noi, cu privire la istoria bisericească a Romînilor maramureșeni.

Volumul I cuprinde mai ales scrisori comerciale de aceea poartă ca subtitlu: *Scrisori*. Anume o mare parte din ele e prinsă de *documentele* și *scrisorile* culese din arhiva romînească a companiei Grecilor Sibiiului. Prin aceste doc. se lămuresc în chip neașteptat nu numai împrejurările economice și culturale ardelene din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, dar se aduc și noi lumini cu privire la legăturile comerciale cu Țara—Romînească.—In „anexe" se dau documente făgărășene (din arhiva protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri) mai ales culturale-bisericești, dar și economice (cu privire la corporația pielarilor din Făgăraș); documente hațegane; doc. rășinărene (între care un foarte interesant doc. fals cu data de 1383); doc. maramureșene de cuprins mai ales bisericesc (—un mare registru parochial cu nume interesante); urbariul Beiușului din 1600; însfîrșit, importante documente dela expoziția din Sibiiu și din alte părți.

Volumul al II-lea cuprinde la început o listă de manuscrise și tipărituri expuse la expoziția din Sibiiu, rari, ori necunoscute. Apoi cea mai mare parte din el „Inscripții" în ordinea alfabetică pe localități—cele mai multe din „inscripții" fiind însemnări pe cărți de slujbă din bisericile Ardealului și Maramurășului. Dar și inscripții adevărate se găsesc destule în volum. Interesul acestor „inscripții și însemnări" (așa sună și subtitlul dat de d. Iorga vol. al II-lea din publ. sa) e de o natură foarte variată. Astfel el e și bibliografic (d. Iorga dă listă de *toate* cărțile de slujbă aflătoare în fiecare biserică) și cronografic și cronologic; onomastic și biografic; cultural în sens restrîns,—și mai ales, bisericesc.—In „apendice" se dau extrase dintr'o conscripție dela 1761 (în coresp. episcopului Dionisie Novacovici) din Arhivele de Stat din Buda (liste de popi și familii din dif. sate romînești); apoi *scrisori ardelene* (din aceeași corespondență), de deosebit interes bisericesc și cultural.

La sfîrșitul vol. II urmează pe 70 de pagini admirabile table: I de nume, II de lucruri (f. bogată), III onomastică și IV glosar.

Noul material istoric dat la lumină în această publicație în afară de datele prețioase de istorie culturală, politică, economică și bisericească și de noile contribuții la cunoașterea legăturilor Ardealului cu țările de dincoace [Ștefan Cantacuzino dăruește de pildă la 1716 un potir mănăstirii din Dragomirești, tocmai în Maramureș (p. 91)],—mai clarifică încă un lucru deja dinainte cunoscut, dar care nici odată nu va fi îndeajuns accentuat, curățenia limbei romînești din Ardeal și completa ei identitate cu limba populară de dincoace în timpurile mai vechi, și ca atare relele înrîuriri ale latinizării și maghiarizării de mai târziu a vorbei de dincolo, grație mișcării de „civilizare" din sec. XIX. Cetind aceste două volume ale d-lui Iorga mi-au venit în minte două planuri, unul lexical, altul istoric pedagogic. Anume să se facă un *dicționar al limbii documentelor* și o *carte de lectură istorică* cu bucăți alese din documentele, scrisorile și inscripțiile romînești (nu și din cronici ori alte izvoare narative).

V. P.

Spiru C. Hâret, *Școala Naționalistă*, București, 1907.—O broșură *numai* de 12 pagini, care însă te emoționează și te lasă gînditor asupra viitorului neamului nostru. Lipsă totală de tirade patriotice, fapte semnalate de o urgentă gravitate, un patriotizm luminat și tolerant, indicația direcției unei adevărate activități naționaliste: iată ce explică ecoul deosebit ce a avut în presa noastră apariția acestei broșuri. Autorul vede clar rolul de organ social al școalei și puterea ce ea are în realizarea stabilirii unității naționale în un stat modern. O scurtă privire asupra rolului școalei în Apus arată metodul științific întrebuințat în tratarea chestiei. Organizarea adevăratei școli naționale trebue să fie condusă de adevărul că: „Existența unui popor nu este asigurată decît atîta timp cît toate elementele lui sînt strîns unite, și unire nu poate fi dacă întregul popor nu se crește și nu se întreține în simțiri comune de iubire de țară și de neam"... „Astăzi, afirmă și *dovedește cu fapte* autorul, continuăm a fi de cea mai culpabilă indiferență în ceea ce privește acțiunea școlii față de elementul străin, precum și de acțiunea școlii străine la noi". Naționalismul serios de om de stat nu poate să admită ura și patima comună a manifestărilor zgomotoase, de aceea credem că autorul vorbește ca un adevărat naționalist cînd spune: „Datori sîntem a ne îngriji ca toți supușii țării să poată trăi unii pe lingă alții în bună înțelegere și în sentimente de stimă, dacă nu și de iubire reciprocă. Pentru aceasta, prima condiție este ca ei să se poată înțelege în vorbă. Trebue dar ca toți cei care trăesc sub ocrotirea statului romîn și a legilor lui să cunoască limba poporului dominant... Ingrijitu-ne-am noi oare de această datorie? Răspunsul ni-l dau satele de Bulgari, de Ruteni și de Unguri, așezați la noi de sute de ani, și în care cu toate acestea se întîlnesc nu puțini oameni care nu înțeleg o vorbă romînească." Neglijența noastră în ce privește funcționarea de fapt a școalei romîne pentru streini și supravegherea oficială a organizării școlilor străine de pe teritoriul nostru sînt dovedite cu fapte peste măsură de revoltătoare: în o școală de călugărițe unde își căpătau educația fiice de părinți romîni, elevele învățau că Ștefan cel Mare a fost un cap de bandiți și că Romînii sînt niște eretici... „Și cu toate aceste, închee autorul, ce sonor sună în gura noastră cuvîntul de patrie! Dar patria nu este numai pămîntul din care stoarcem rente. Patria o face și limba și istoria și religia și tradițiile. A da cu piciorul în toate acestea, este a se lepăda cineva de patria sa".

I. B.

***

D. St. Christide, *Amăgiții* (roman). București, 1907, 361 pag.

Jumătatea de la început a cărții e ocupată de articole de gazetă care dezbat chestia țărănească și combat socialismul. In aceste articole, care sînt ca oricare altele din gazetele noastre zilnice, găsim o propunere originală, care, după d. Christide, dezleagă această chestie arzătoare. „Țăranul, zice d. Christide, să aibă totul: să nu-i lipsească nimic..." (pag. 152).—Cealaltă parte a volumului e umplută de o *răscoală țărănească*, „pentru pămînt". Un notar imbecil, un învățător imbecil, mii de țărani imbecili sînt aduși față în față cu armata și împușcați. Povestirile sînt mai mult sau mai puțin *fapte diverse*. Pricinile măcelului, pentru autor, ar fi vorbele spuse de unii și de alții, de notar, de învățător, de anarhiști. Pentru *vorbe* un județ întreg se turbură. Altfel nu există o pricină adevărată a turburărilor și nenorocirilor,—cel puțin a turburărilor și nenorocirilor mai verosimile decît cele

din acest roman.—Un arendaș grec (Mazuris) rămine aproape în afară de turburări. E un om simpatic și foarte cum se cade. Ceilalți oameni, din administrație, justiție, etc., și ei sint îndivizi foarte cum se cade, chiar sufleto alese,—și dacă d. Christide vorbește în *sine*, ici, colo, împotrivă-le, aceasta nu însamnă nimic. D. Christide poate se înșeală: ei pretutindeni nu dovedesc că n'ar fi niște oameni destul de cum se cade.—Cîteva capitole din carte sint consacrate iubirii între doi tineri „ironici". Descripțiile locurilor sint geografice; ale oamenilor inventarii.—Limba corectă, gazetărească.—Cîteva lucruri interesante:

O cugetare: „Dacă iubirea o dăm celor ce nu au făcut nici un rău, stima n'o dăm decît celor care fac bine" (pag. 16).—*Observație*: „persuaziunea infailibilă ce naște din blîndețe..."—*Portret*: „un tînăr ca de 27 de ani, haine de dril, cravată roșie fîlfîindă, pantofi de tennys, pălărie panama; numele său: Victor Vorniceanu, proprietar la Berceni, moșie vecină cu Domnești..." (pag. 100).—Și mai departe, complectarea portretului:

„—Și ai putea asista, cind i-ar împușca pe țărani?

—De sigur, nene Leonida, de pe balconul meu ași privi masacrul, după cum Neron privea arderea Romei..."

„S'ar crede că Victor era un om rău. Nu.... Era *moral*, corect, nu pentru că așa convenisără oamenii în decursul veacurilor, ci pentrucă firea lui îi dicta să fie așa" (pag. 107).—Și o cugetare, un argument împotriva „egalității" a acestui personagiu iubit, cu care autorul pare a se identifica. „Dacă înțelegem prin „suflet" acea parte de dumnezeire cu care se naște omul, acel ceva care ridică pe om deasupra celorlalte viețuitoare, dacă asta e „suflet", atunci el, țăranul, firește că sint pe ici, pe colo, rare excepțiuni, n'are suflet, deci nu e om în adevăratul și înaltul înțeles al cuvintului. Căci nu are suflet o ființă care poate face o crimă pentru cîțiva lei, pentru o dragoste păcătoasă, sau pentru cine știe ce josnică răzbunare" (pag. 103).—*Glumă*: „Misticismul, decadentizmul și alte ismuri, plus cei de Corint, dacă vrei..." (pag. 116).—*Descripție*: „Pozițiunile pe care șoseaua le străbătea, se puteau, cu oarecare indulgență, numi poetice" (pag. 131).—Etc. etc.

Cea mai nostimă ficțiune a acestui roman e talentul domnului Christide.

A. B.

* * *

D. I. Gheorghiu, *Reforma axi-zelor*. București 1906, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl".—10 pg.

Autorul, șef de biurou în Ministerul finanțelor, studiază pe temeiul datelor oficiale rezultatele Legii alcătuite d[e] d. ministru E. Costinescu și pusă î[n] aplicare la 1 April 1903. Lucrare[a] este interesantă pentrucă emanînd d[e] la o persoană cu caracter oarecum o[-] ficial și întemeindu-se pe rezultatel[e] a doi ani de experiență, răspunde cr[i-] ticelor apriorice ce se făceau reform[ei] axizelor, pe care unii o găseau cel p[u-] țin ineficace, dacă nu chiar prime[j-] dioasă. Iată concluziunea scoasă d[e] autor din datele statistice, expuse [în] tabele cu îngrijire alcătuite: „Aceas[tă] lege a dat libertate comerțului, făc[înd] să înceteze antagonismul ce era în[tre] comune, a mărit veniturile comunel[or] rurale, dîndu-le mijloace spre a pu[tea] avea o administrație mai bună, a a[si-] gurat comunelor urbane—*chiar în p[e-] rioada economică rea cînd bugetul f[on-] dului comunal pe 1904—1905 s'a s[ă-] zut*—venitul minim egal cu ven[itul] mediu, ce au avut din axize în cei d[in] urmă 5 ani".—Este un sobru, dar fr[u-] mos, omagiu, pe care experiența aduce priceperii!

G. K.

Revista Revistelor

Convorbiri literare.— Ianuarie 1907.

No. 1 al bătrînei reviste a apărut sub direcția d-lui S. Mehedinți.—Relevăm: o poezie de *O. Carp*; începutul unui articol al d-lui *C. Alimănișteanu*, „o îmbunătățire importantă de introdus în agricultura Romîniei",—prin care se recomandă agricultorilor noștri *gazogenul Riché & Brătășianu*, ca aparat producător de forță motrice eftină; un interesant studiu al d-lui *Al. Tzigara-Samurcaș*, „Arta în Romînia"; mai multe studii istorice și cronici.

D-l Tzigara-Samurcaș, în studiul menționat dovedește că în Moldova spre sfîrșitul veacului XV, iar în Muntenia numai la începutul celui XVII, abia încep să se contopească, în arhitectura noastră bisericească, elementele diverse ale diferitelor influențe străine, „dînd tipul de biserică ce întîlnim pe întreg pămîntul romînesc, cu mici variante, și pe care îl putem numi stil național". Dar arta populară, în industria casnică, a păstrat de la început și neîntrerupt caracterul național. În această direcție trebue să căutăm redeșteptarea unei arte naționale, și apoi „se va putea purcede mai lesne și la naționalizarea artei monumentale", dar aci „trebue create *tipuri noi* pentru cerințele noi ale vieții moderne: căci a da de pildă unei gări sau altei clădiri moderne aspectul unei mănăstiri, nu însemnează a face arhitectură în stil național". Autorul își propune să cerceteze din acest punct de vedere diferitele tipuri ale monumentelor noastre arhitectonice. În acest prim articol, arată că vestita „cula" e de proveniență străină (turcească), n'a pătruns (prin Serbia) decît într'o singură provincie romînească (Oltenia), și n'a avut decît o existență efemeră.

Sămănătorul (Ianuarie). Versuri de d. Anghel, A. Stavri, St. O. Iosif și alții; proză din care remarcăm o frumoasă evocare a vestitei Poiana a Țigăncei de deasupra mănăstirii Varaticul, de Sadoveanu; un articol, în care d. Scurtu arată nevoia" bibliotecilor pentru toți"; cronica literară, științifică și veselă; un just articol în „Chestiunea hîrtiei în Romînia", o chestiune strîns legată cu cultura, căci scumpetea hîrtiei—din care se îmbogățesc o sumă de indivizi de toate soiurile—este o piedică serioasă ce se pune răspîndirii culturii naționale.

Luceafărul, (Februarie), d. O. Goga scrie un admirabil articol, plin de gîndire și de poezie, despre **Chemarea preoțimii din Ardeal**. Atitudinea istorică a preotului din Ardeal a fost de conducător al poporului, el fiind singurul cărturar al Romînimii de acolo,—și în legătură cu poporul.—Și azi, mai mult decît în trecut, acest *rol politic* al preotului este mai necesar,

căci lupta pentru păstrarea naționalităţii e mai acută. Aşa dar, ceea ce trebue preotului nu e atita intărirea in dogme, ci educarea lui ca să devină conducător,—preoţimea fiind şi azi singura tagmă de cărturari in legătură directă cu poporul. — Toate acestea le scrie d. Goga pentru a arăta inutilitatea Revistei Teologice din Sibiiu, care mai poate aduce şi primejdia reinoirii războiului confesional intre Sibiiu şi Blaj. Arest articol, ca şi o notiţă din *Cronic*, (din acelaş număr) ne înfăţişează pe poetul Goga şi ca un preţios luptător in arena publicistică.

Revista politică şi literară (Ianuar 1907). **Profesorii şcoalelor secondare şi ajutorul dela stat** este titlul unui articol, in care d. Dr. Aug. Bunea işi exprimă ingrijirea asupra soartei pe care vor avea-o şcoalele secundare ale Rominilor din Ardeal dacă vor primi ajutor dela stat: statul avind drept de a controla pe profesorii romini şi a-i pedepsi pentru „ţinuta lor patriotică",—in mod fatal se vor ivi conflicte intre stat şi autorităţile bisericeşti romine, de care atirnă scoalele secundare şi aceste conflicte nu vor putea fi de cit in dauna Rominilor. De aceea d. Bunea se arată uimit de faptul că gimnaziile romine din Braşov, Brad şi Beinş au cerut ajutor de la stat, cu atit mai mult că chiar Saşii, mai circumspecţi, s'au ferit până acum de a o face pentru ei, temindu-se de urmări.

In acelaş număr Revista mai publică un documentat studiu asupra **Creşterii şi exportului nostru de animale odinioară şi astăzi** datorit d-lui Dr. G. Moroianu; un studiu geologic, **Cum s'au format munţii şi văile?** al d-lui Dr. Vasile Meruţiu, cum şi alte articole politice şi ştiinţifice. Partea literară e reprezentată prin o frumoasă nuvelă a d-lui I. Agirbiceanu, o schiţă drăguţă a d-lui A. Ciura, o alta a d-lui A. Melin, o poezie de Dafin, şi o cronică literară.

Junimea Literară (Suceava, Ianuarie, Februarie). Versuri de colaboratorii obişnuiţi ai revistei; proză de d-nii Grigorovitza, Petra-Petrescu, Liviu Marian; „O scrisoare" a d-lui S. Puşcariu relativ la neinţelegerile bucovinene: folklore de d. S. F. Marian şi d-na E. Voronca; „Movila lui Hurmuzachi de pe Rarău" de d. T. V. Stefanelli; „Chestiunea ţărănească—cărţi pentru popor" de d. G. Tofan; „Documente privitoare la istoria Rominilor din Bucovina" de d. D. Dan; „Arta Romină—scaunul arhieresc al vechei mănăstiri Moldoviţa", cu ilustraţiunea acestui admirabil scaun, de d. Ilie Veslovschi; un elogiu al „Sămănătorului"; dări de samă, etc...

Revista Idealistă (Ianuarie), cu un sumar care, desigur, e variat, e delicioasă mai cu samă prin acea rubrică, hotărit humoristică, numită „Viaţa in ţară şi in străinătate", in care d. Holban, de data aceasta, ia o poziţie francamente ostilă republicei „socialisto-radicale" franceze şi-şi pune competentul său condeiu in sprijinul partidelor clericale, legaliste, monarhiste şi cum se mai chiamă. D. Holban e alarmat de uneltirile republicei „socialisto-radicale" care „urmăreşte distrugerea credinţei creştine şi *chiar a lui Dumnezeu*; intreprindere nebună"—Credem şi noi: Clemenceau vrea să distrugă cu jandarmii săi, pe insuş Dumnezeu!... Copleşit de aceste ginduri pesimiste. d. Holban constată că dacă am propăşit pe terenul material şi economic, pe cel moral n'am făcut nimica, pentrucă religia şi credinţa dispar,—iar cauza acestei dispariţii, autorul o găseşte... in insăşi această dispariţie... Dar D-sa va pune in curind cetitorilor săi o intrebare: „Ce trebue să facem ca să scăpăm de această stare morbidă, care duce ţara la ruină?"... Toate acestea il fac să declare că: „După cele scrise mai sus, cu oarecare pesimism, nime nu se aşteaptă ca prevederile pentru 1907 să fie optimiste. Cam aşa este până la un punct". Dar, totuşi, autorul găseşte oarecare consolaţii (nu e vorba de nici o misiune... Apropo! Aflăm tot de aci că in 1905 d. Holban a fost „delegat al guvernului la Congresul Internaţional de... Geografie dela Londra!!).—Dar teribilul director face o declaraţie complectă de principii. Aşa el se declară impotriva votului universal, pentrucă „libertatea rău inţeleasă duce drept la anarhie, dovezi despre aceasta avem de pildă in evenimentele singeroase ce bintue in Rusia, fără a mai vorbi de marea revoluţie franceză"... Şi are dreptate omul: in Rusia evenimentele singeroase sint datorite „libertăţii"—o ştiu şi copii... Şi acum citeva note mai duioase: In 1905 d. Holban a fost la *Paris* (probabil cu prilejul vre-unui congres de Ginecologie) şi a vizitat şi pe confratele său, Brunetière, deja bolnav. „Incercai să-l mingiiu, zice cu modestie d. Holban, spunindu-i că poate va recăpăta vocea, că in tot cazul ii rămine condeiul şi atunci imi răspunse..." etc... Şi d. Holban işi mărturiseşte apoi satisfacţia de a crede că graţie d-sale, peste un an, Brunetière a publicat articolele despre Romini ale d-lui Bellessort!—Epilog: „Singurul lucru ce cer dela colaboratorii mei este *obiectivitatea, talentul*", zice d. Holban tot in această rubrică!...

Viaţa Nouă (Ianuarie). D. Pompiliu Eliade işi publică o lecţie ţinută la facultatea de litere din Bucureşti cu prilejul morţii lui Brunetière: Interesante amănunte personale (D-sa a fost elevul lui Brunetière), intr'un stil care te face să plingi pe acest om că a avut nenorocirea să fie retransplantat in ţara aceasta de mitocani, deprinşi să vorbească verde şi bărbăteşte...

Arhiva (No. 1, Ianuar 1907).—**Inceputul Teatrului din Moldova** este urmarea unui lung şi incă nesfirşit studiu intreprins de d. T. C. Burada.— D. G. Pascu continuă ale sale interesante **studii filologice** cu privire la elementele greceşti şi latine in limba romină.—D. A. D. Xenopol sfirşeşte darea de samă a activităţii desfăşurate in **Congresul pentru proprietatea literară şi artistică**.—In **Colecţia Costache Negri**, d. A. D. Atanasiu publică date, in parte inedite, relative la tratările urmate in 1871, intre Stat şi proprietar, in scop de a se cumpara pentru Pinacoteca din Iaşi colecţia de 39 pinze ale marilor maiştri străini: Van Dyk, Velasquez, Murillo, Carlo Dolce, Veronese, etc., pe care C. Negri o avea depozitată in acea Pinacotecă. — D. Gh. Aramă impărtăşeşte in **Mănăstirea Neamţului** notele sale asupra bibliotecii, odoarelor şi citorva picturi văzute acolo.—Partea literară este reprezentată prin schiţe de d. Caton Teodorian şi *Deca* (o Romincă din Salonic), versuri de Adinoela (!) şi *Strădănuiri* de Riria, pe care d. Xenopol renunţă de astă-dată a ni le mai comenta. Infine, d. Al. Valeriu ocupindu-se de lumea artistică ieşană, ţine să ne informeze că *beneficiendo* „a debutat totuşi şi ca demi-mondaine"..., pe cind d. A. D. Atanasiu se exercitează in *recensiuni*.

Convorbiri (1 Februarie). Alegem din „Revista Critică" următoarea notiţă, in care parcă-parcă tot gravitatea criticului e mai nostimă decit *opera* criticată:

„**Mă lasă sub cerul albastru** de *Riria* (Rominul literar, VI, 1; 7 Ian. 1907). Autoarea vrea să-şi exprime dragostea pentru iubitul ei, dar la aceasta n'o ajută nici concepţia, care e lipsită de delicateţea ce se cere de la o *poetă* (Iar pieptu-ţi de pieptu-mi s'atingi—prin stavila sprintenii rochii— Din braţu-mi să fugi...—Cu gind ca mai mult să te-apropii), nici mai cu seamă stilul care e plin de improprie-

tatea figurilor („...grumazul prins sub scutul cosiţii"). Nu mai punem la socoteală monotonia armoniei şi lipsa de energie şi relief"....

Ce „relief" domnule Dragomirescu?

Acelaş critic, conştient de importanţa „verbului său" zice aiurea:

Sensualismul simţirii şi naturalismul impresiunilor ce caracterizează concepţia lui Sadoveanu, sint două însuşiri care au dat dreptate unor critici sinceri, dar cu sfera estetică prea strimtă, să-i conteste ori şi ce merit literar;—şi desigur, că aceia se vor fi bucurind, văzind că mai sint şi alţii—*şi nu cei din urmă*—care cugetă ca ei. Pe de altă parte, relevarea acestor defecte din partea mea, trebue să fi neliniştit mult pe aceia care ştiu că în „Literatura modernă" publicată din anul acesta, am arătat pe Sadoveanu ca pe „cea mai puternică imaginaţie epică" din literatura noastră. Să nu se bucure nici unii, şi nici ceilalţi să nu se neliniştească"...

Precauţiunile d-lui Dragomirescu ne amintesc pe stolerul Snug, care, în *Visul unei nopţi de vară*, (Shakespeare), trebuind să joace rolul „leului" (din Piram şi Tisbe) se teme, şi el sărmanul, ca nu cumva, să „neliniştească" publicul prin cojocu-i ponosit, întors pe dos, cu care voia să facă pe „leul",—şi deci, se simte, şi el, dator să dea explicaţii asiguratoare:

„—Frumoase dame... aţi putea să vă înfioraţi şi să tremuraţi de spaimă cind un leu feroce urlă în turbarea sa. Aflaţi dară că eu, Snug stolerul, nu sint nici un leu feroce nici o leoaică... etc".—

„—Un foarte blind dobitoc, şi cu o conştiinţă onestă", adaogă Teseu, ducele Atenei.—

„—Cel mai detreabă dobitoc pe care l'am văzut vreodată, prinţul meu", răspunde Demetrius..."

P. S. Acelaş critic, care e şi *profesor de literatură* şi autor de *Poetică*, vrea să convingă pe cetitorii săi că Homer, în Iliada sa, a redat, respectindu-l, adevărul istoric!!!

Revista Generală a Invăţămintului. (Februarie, Bucureşti). D. *Haret* revine cu nouă observaţii asupra compromisei reforme: **Militarizarea şcolilor.**—D-sa arată că tulburările produse în invăţămintul primar şi secundar prin noua reformă sint de natură a distruge complect posibilitatea de a se da în şcoală *instrucţia* şi *educaţia* corespunzătoare scopului ei. Apoi autorul dovedeşte că cu tot acest sacrificiu—desfiinţarea aproape a şcolilor primare şi secundare de nivel modern—elevul nu este instruit nici din punct de vedere militar. Cheltuelile necesitate de aplicarea acestei reforme apasă *în special* asupra clasei rurale aşa de greu incit face imposibilă urmarea la şcoală a copilului de ţăran: „Cind toată lumea ştie sărăcia extremă a o mulţime de copii, cind la ţară sint o mulţime care nu pot veni iarna la şcoală pentru că nu au opinci şi căciulă, cind nenumăraţi ţărani nu sint în stare să cumpere nici abecedarul de 30 bani, trebue să fie cineva ori lipsit de minte, ori lipsit de bună credinţă, pentru a le impune cheltuială de 20 lei de fiecare copil. Acesta nu este decit un mijloc abătut şi necinstit de a se realiza ideea reacţionară, de a se reduce invăţămintul ţăranilor numai la cetire şi scriere, căci de nevoie copiii lor nu vor mai putea trece în clasa III, de vreme ce pentru asta trebue să cheltuiască 20 lei.—O lege care, în chip aşa de îndrăzneţ tinde să anuleze prescrierea expresă a Constituţiei, că „invăţămintul primar este obligator şi gratuit pentru toţi Romînii", este nulă de drept. Pe cind atit de mari sacrificii băneşti se fac pentru aplicarea unei reforme rele, din toate punctele de vedere, la ţară, ne spune d. Haret, sint încă 400.000 copii pentru care nu sint nici şcoli nici invăţători.

Cultura Romînă (Ianuarie, Iaşi).

—*D. I. Găvănescul*—**Universitatea din Bucureşti contra Universităţii din Iaşi**—scoate în evidenţă rivalitatea de culise ce există între aceste inalte focare de lumină. Nu e desigur nimeni în această ţară care să nu dorească ca prestigiul universităţilor noastre să fie neştirbit; cu toate aceste nimeni nu poate nega că de citva timp o imputare amară şi încă „discretă flutură cu dreptate, pe buzele fiecărui om de cultură împotriva universitarilor noştri.

Săptămina (Ianuarie). Lectura articolului d-lui Coco Dimitrescu (*Cele două morale*), i-a suggerat d-lui Panu mai multe consideraţii asupra acestei teme, a căror concluzie e că „morala nu trebue să fie un ideal în societate", adică să nu se ceară omului *idealul*, căci idealul nu se poate realiza şi atunci creezi tu, moralist, prin schematizarea ta, oameni „imorali" care, în realitate, nu sint aşa. Preceptele moralei nu trebue să fie în contra naturii omului, nu trebue să ceară dela el mai mult decit se poate. D. Panu dă exemple de precepte de asemenea natură: „Iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi;" „Dacă cineva îţi dă o palmă, întinde şi obrazul celălalt," etc. „Ce ţie nu-ţi place altuia nu face", de pildă, este un precept cuminte, aplicabil.—In „Pariurile în Politică", d. Panu zugrăveşte cîteva tipuri de pariatori, care işi dau aere grozave că prevăd cu fixitate ce se va intimpla în politică, iar în „Sociologul Politic", eminentul scriitor analizează cu fineţă şi cu ironie tipul „*electorului*", dovedind că meseria asta nu presupune nici o aptitudine psihică mai deosebită şi că „electorul" se înşală adesea în „poantajurile" sale.—In „Indrumări rele şi periculoase", d. Panu în numele adevăratului naţionalism, se ridică împotriva sălbătăciilor ridicole la care se dedau unii sub pretext de iubire de ţară,—e vorba de aceia care se cred în drept să monopolizeze acest sentiment.—In articolul intitulat „Reprezentaţiile D-nei Suzanne Desprès" d. Panu, poate chiar din cauza calităţilor spiritului său: claritatea şi logica, dă dovadă că nu poate gusta cum trebue pe Ibsen şi chiar pe Shakespeare.

Economia Naţională (No. 1, Ianuar 1907).—În Psichologia Industriaşului, d. C. R. Motru analizează sufletul industriaşului occidental, produs al culturii moderne, în care descopere: o energie intensivă, tendinţa spre dominare şi nervozitatea care susţine o muncă fără preget. Simpatic ori nu, Romînii trebue să cunoască acest suflet mai deaproape, căci: „el este împuternicitul legal şi nelegal al mult doritei culturi apusene", căruia „trebue să plătim vamă înainte de a ajunge să facem cunoştinţă cu aceasta din urmă".—D. I. Risescu, agronom, studiind **Vitele de muncă în agricultura noastră** găseşte că proprietatea mare nu are nici numărul, nici calitatea vitelor trebuitoare pentru muncă şi aceasta, din cauză că păşunele restringîndu-se mereu, cultura furajelor n'a venit să le înlocuiască la timp. De aici necesitatea pentru proprietatea mare de a părăsi cultura în regie, renunţînd la muncitorii permanenţi, pentru a recurge la învoelile cu ţăranii, care istovesc pămîntul şi micşorează producţia la hectar.—Indreptarea lucrurilor ar sta în revenirea la cultura în regie, prin restringerea pămîntului lucrat prin învoeli, care—în optimismul autorului—ar fi menită să folosească nu numai proprietăţii mari ci chiar şi ţăranului proprietar, nevoit să-şi concentreze atunci munca numai pe propriul său ogor, care lucrat intensiv, ar produce şi cantitativ şi calitativ mai bine.—Urmează cronicile obişnuite, recensii şi informaţii.

La Nouvelle Revue (Ianuar 1907). Publicarea scrisorilor, jurnalelor, memoriilor etc... diferiţilor oa-

meni mari, artişti, savanţi, oameni de stat, este una din îndeletnicirile cele mai obicinuite ale revistelor franceze, în timpul nostru. Din partea sa, revista aceasta începe, în numărul de Ianuar, publicarea **Scrisorilor lui Gambetta**, către familia sa, care vor apărea în curînd în două volume, şi care aduc multă lumină asupra sufletului celebrului tribun.— Ca un fel de introducere, un martur al împrejurărilor cărora se datoreşte **Moartea lui Gambetta**, povesteşte desfăşurarea acestui eveniment şi caută să risipească legendele care s'au creat în jurul lui. Anonimul autor arată că, contrar părerilor ce s'au emis, incidentul cu împuşcarea în mînă a lui Gambetta, cînd a voit să împiedice pe amica lui Leónie Léon de a se sinucide, nu are altă legătură cu moartea lui Gambetta, de cit aceia că l-a silit să steie cît-va timp în pat şi că în această vreme, din nebăgarea de samă a medicilor, care l-au lăsat opt zile fără să se îngrijească şi de stomachul său (de care suferea încă de copil), s'a produs o perforaţie intestinală, care i-a cauzat sfîrşitul.

În numerele din Ianuar ale revistei mai găsim şi alte articole mai mult sau mai puţin însemnate, dintre care cităm: o conferinţă despre **Schubert, Schumann şi Heine** de Maurice Vaucaire, un studiu asupra **spiritului francez în Algeria**, impresii din Aix-en-Provence de I. Charles-Roux.

Mercure de France (Ianuar 1907). Henry D. Davray publică o foarte amănunţită dare de samă asupra **mişcării literare anglo-canadiene**, care, mai ales de vre-o patruzeci de ani încoace a luat o desvoltare mai mare. Într'o înşirare cam aridă şi greoaie autorul trece în revistă pe toţi scriitorii de toate felurile, poeţi, romancieri, savanţi etc... ai vastului ţinut din nordul Americei. Concluzia studiului lui Davray este că literatura anglo-canadiană are încă un caracter nedecis şi confuz, că influenţa Angliei e încă prea puternică, aşa că o deosebire între cele două literaturi există numai în punctele secundare, dar că, această ţară intinsă fiind încă la începutul dezvoltării sale, cu încetul literatura ei se va emancipa de influinţa Angliei, după cum deja mai de mult a început să facă acea a Statelor-Unite din America. Autorul crede chiar că o fuziune, în această privinţă, se va face între cele două vecine din America de Nord.

Afară de alte articole, cum sînt: **încercarea de clasificare a poeziilor „Fleurs du mal" ale lui Baudelaire** făcută de Gilbert Maire, cele cîteva **note asupra simbolismului** datorite lui Georges Grappe şi altele,— revista continuă publicarea **Memoriilor D-nei Sacher-Masoch**, şi a **Scrisorilor unei Amice ale lui Sainte-Beuve**, care aduc o mulţime de amănunte asupra vieţii intime a acestor doi scriitori.

La Revue (Ianuar 1907). Unul dintre admiratorii marelui poet-filosof francez Sully Prudhomme, Camille Hémon a pregătit un volum, care va apare în curînd şi în care a căutat să adune ideile filosofice ale lui Sully Prudhomme răspîndite în numeroasele lui scrieri şi să scoată în relief unitatea lor şi firul conducător al întregii lui filosofii. Pentru acest volum, **Sully Prudhomme** a scris o prefaţă pe care o intitulează: **„Testamentul meu filosofic"**, şi pe care excelenta revistă pariziană o publică în paginele sale. După ce face un scurt istoric al educaţiei şi al evoluţiei spiritului său, autorul dă o scurtă expunere a ideilor sale asupra condiţiunii omului. În ceia ce priveşte existenţa lui Dumnezeu Sully Prudhomme spune: „Mai bine-i să lăsăm sub vălul său nepătruns principiul creator şi ordinator al Universului. Aceasta nu-i ateism, ci resignaţia de a nu întreba Universul asupra principiului său iniţial". La chestiunea supraveţuirii psihicului, adică a nemuririi sufletului, Sully Prudhomme răspunde: „Pe de-o parte mărturisesc că nu-s în stare să probez riguros că nu moare totul în mine o dată cu corpul meu, dar, pe de altă parte, nici nu's sigur că totul în mine moare odată cu el". În privinţa concepţiilor sale estetice, autorul rezumează în cîte-va rînduri vederile pe care le-a dezvăluit în scrierea sa „l'Expression dans les Beaux-Arts". El admite că ceia ce ne impresionează în faţa unei opere de artă, frumosul, nu e numai raportul între sensibilitatea noastră şi obiectul pe care-l admirăm, ci e ceva în afară de noi. „Această calitate, frumuseţa, care e totodată obiectivă şi cu nepuţinţă de definit complect, trezeşte în mine, în aspiraţiuni, o imagine vagă a unui fel de cer care mă farmecă şi se relevează ca un ideal realizat undeva, nu ştiu unde şi cum; dar am credinţă în el. Aceasta-i religia mea". Morala sa se rezumă în următoarele: „Acţiunile bune, la drept vorbind, nu ajung toate la frumuseţă; ele pot impune stima, fără a trezi admiraţia. Sentimentul pe care-l fac să nască toate, este că ele dovedesc *demnitatea* omenească. Demnitatea măsoară rangul speciei noastre pe scara vieţuitoarelor şi cere de la fiecare din noi ca să-l menţie şi să-l respecte în persoana sa, sub pedeapsă de a decădea. Aice e principiul obligaţiunii morale, care e inevitabila alternativă de a lucra ca om, sau de a fi sufleteşte mai puţin om, sau chiar de a nu fi de loc, de a deveni, moralmente, un monstru, cum atestă limbajul, stigmatizînd pe un Nerone ori un Caligula". Sully Prudhomme îşi termină testamentul său filosofic cu constatarea că ideile sale „nu constitue un sistem, un total care îngădue a concepe raţiunea de a fi, cauza şi evoluţiunea universului".

În numerele de pe Ianuar ale acestei reviste mai găsim importante articole, dintre care remarcăm un studiu al lui G. Bonnier (**Le création de la vie**) plin de ironie asupra conferinţei recente a lui Stéphane Leduc, care pretindea, printr'o experienţă cunoscută încă de pe la 1865, că a reuşit să creeze viaţa prin mijloace fizice; o recenzie a lui Emile Faguet asupra cărţii de curînd apărute: **„Voltaire"** a lui G. Lanson; o foarte mişcătoare dare de samă despre **viaţa prizonierilor politiei ruşi** de Vera Starkoff; continuarea unor interesante studii asupra „forţelor naturale necunoscute" datorite lui Camille Flammarion,—şi altele.

Revue des Idées, Febr. 1907.— Cu prilejul apariţiei operilor lui Bréal şi Lang asupra **chestiei homerice**, *A. van Gennep* arată rezultatul ultimelor cercetări ştiinţifice în această direcţie. Cercetările filologice asupra formelor şi schimbărilor senzului cuvintelor arată că limba homerică e departe de a fi primitivă şi de factură pur populară. Din punct de vedere literar, cu toate digresiunile şi repetiţiile, armonia compoziţiei poemelor homerice e evidentă. Din punct de vedere istoric, după cum „Les chansons de geste" ne dau un tablou exact nu a societăţii despre care vorbesc ci a aceleia pentru care ele au fost făcute şi în timpul căreia au fost compuse, Iliada şi Odiseea deşi vorbesc despre evenimente anterioare compunerii lor, ne permit să reconstituim tipul de civilizaţie militar şi agricol, contemporan lui Homer. Cînd acesta ne descrie viaţa din taberele troiene sau dela curţile regilor, el ne descrie în realitate pe contemporanii săi oricare ar fi epoca personajelor puse în scenă. Dar aceste descripţii nu sînt exacte decît inconştient, ele erau un mijloc instructiv în'rebuinţat de poet pentru a menţinea contactul între el şi ascultători. Epopeele nu pot avea va-

loare documentară decit pentru epoca compoziţiei lor. Societatea descrisă de Homer e o feodalitate în descompunere, instruită şi elegantă, cu o civilizaţie deja bogată şi rafinată.

Studiile folklorice contemporane şi acel al epopeelor medievale ruinează cu totul teoriile răspîndite până acum asupra originii epopeelor. Ele au dovedit că cîntecele şi poemele populare se deosebesc de poemele mari epice nu numai prin conţinut dar şi prin factură şi prin vădite preocupări literare. Criticii care s-au ocupat de folklore susţin azi că nici o epopee nu-i populară.

Epopeele homerice considerate atita vreme ca opere colective inconştiente trebue din nou recunoscute ca producţii literare conştiente. E adevărat că ele cuprind teme legendare anterioare, unele avind elemente populare, cum e legenda lui Polifem, deasemeni numeroase fragmente de religie, drept, artă populară. Dar aceste fragmente sint toate asimilate şi nu sint deajuns pentru a nega existenţa poetului. Ca şi Shakespeare în Macbet şi Goethe in Faust, Homer s-a folosit de fondul legendar colectiv dar numai geniul lui poetic a făcut din vechile legende o operă armonioasă şi bogată de un interes larg omenesc. Nu e vorba in asemenea ocazie de plagiat, nici de imitaţie dar de un caz literar de individualizare a colectivului, de îmbogăţire în idei şi imagini a unei vechi teme cu o semnificare primitivă, strimtă şi locală. Importanţa elementului individual în creaţia epică nu poate fi negată. Franţa era în evul mediu în condiţii sociale aproape analoage cu acelea în care s-a creat epopeea homerică, dar ea n-a avut un mare poet capabil să sintetizeze toate elementele literare şi culturale ale timpului şi mediului său.

Argumentele de ordine literară, filologică şi archeologică ne obligă să datăm compoziţia poemelor homerice între secolele VIII—X înainte de Christ şi s-o localizăm în insule. Ele sint datorite în cea mai mare parte unui poet genial care a utilizat legendele populare mai vechi într'o sinteză armonioasă. Fixate prin scriere, poate chiar în cursul compoziţiei lor, căci se presupune după recentele cercetări archeologice a lui Evans, că aezii din secolul al VIII utilizau scrierea, aceste poeme au fost mai tîrziu recitate de alţi aezi care au modificat în unele locuri textul primitiv, conservînd totuşi mişcarea generală. Aceste schimbări de detaliu au fost consemnate în scris. Şi după unul sau mai multe din aceste manuscrise a fost desigur elaborat textul adoptat de Atenieni pentru recitările care se făceau cu ocazia Panateneelor.

Intru'n articol **„Plasmogenia în evoluţia materiei"** *G. Renaudet* arată rezultatele şi viitorul acestei noi ştiinţi, analizînd lucrările profesorului Herrera din Mexico.

Th. Duret scrie despre **misticismul evului mediu** cu ocazia operii lui Paul Sabatier „Vie de François d'Assise".

Lucien Corpechot analizează discursul ţinut de Maurice Barrès la Academia Franceză.

Revue de Métaphysique et de Morale. Ianuar 907. Intr'un profund articol **„Noţiunea de voinţă"** cunoscutul cugetător danez Harald Höffding dezvoltă una din ideile fundamentale ale psihologiei sale, susţinînd ca şi James, Wundt, Fouillée, primatul voinţii ca element fundamental al vieţii psihice. Senzaţiile, sentimentele şi reprezintările noastre nu se prezintă niciodată izolate. Ele sint în experienţa reală ca picăturile unui curent şi ceia ce determină raportul reciproc al picăturilor şi chiar natura lor e direcţia şi răpejunea curentului. Experinţa noastră internă nu ne prezintă un chaos de elemente izolate ci grupuri, sisteme psihice dirijate într'un chip mai mult sau mai puţin clar către un scop sigur, către un punct determinat, fie acesta sau nu obiect de conştiinţă. În nici o stare conştientă, nu lipseşte orientarea, dispoziţia într'o anumită direcţie, ea e elementul istoric al vieţii psihice. Natura vieţii conştiente se manifestă printr'o acţiune sintetică şi dacă sinteza e o funcţie, o activitate, putem spune că conştiinţa în esenţa ei, e voinţă. Percepţia, cugetarea, sentimentul nu se pot explica fără un element de activitate original şi continuu. La fie-care punct din psihologia cunoştinţii şi a sentimentului trebue să revenim la o activitate şi la o trebuinţă fundamentală ca la o presupunere ultimă. Unii psihologi restring concepţia voinţii numai la acţiunile ce se fac cu conştiinţa clară a scopului şi a mijloacelor, dar după Höffding nu e o deosebire esenţială de conţinut între acestea şi formele inferioare ale voinţii. Concepţia dorinţii presupune un scop dar sforţarea de a obţinea un lucru de valoare e o formă mai elementară ca dorinţa. Conştiinţa scopului nu e absolut necesară, o trebuinţă obscură ne duce într'o direcţie determinată. Un fenomen interesant şi enigmatic e trecerea dela trebuinţă, la dorinţă, sau de la involuntar la voluntar. (Inţălegînd prin acţiune voluntară acea care are ca condiţie reprezentarea scopului). Cum ceva devine scop pentru noi? Această trecere după Höffding se face involuntar, primul scop n-a fost dedus din nici un alt scop. Înainte de a avea facultatea de a forma reprezentări, viaţa psihică are o direcţie primitivă, o trebuinţă sau sforţare ce poate fi favorizată sau împedicată de experienţă. In acţiunile noastre voluntare s-adaogă totdeauna o abundenţă de momente involuntare. Nu lucrăm niciodată cu o claritate complectă, deciziile voinţii noastre nu pot fi epuizate în judecăţi formulate într'un chip precis. In acţiunile noastre cele mai conştiente se adaogă trebuinţa de a descărca energia acumulată. In toate formele atit de eterogene ale voinţii, dela trebuinţa de activitate şi de conservare involuntară până la voinţa capabilă de a face o alegere în plină conştiinţă, Höffding găseşte două trăsături comune: direcţia activităţii e determinată totdeauna de o preferenţă şi asupra lucrului preferat decide propria natură intimă a individului. Sintem cu atit mai activi cu cit cauzele stărilor şi acţiunilor noastre izvorăsc mai mult din natura noastră primitivă sau din acea cîştigată prin experienţă şi prin acţiune.

Léon Brunschvicg analizează importanta operă a lui Victor Delbos **„La philosophie pratique de Kant"** conchizind că acesta a făcut să între în chip definitiv în istoria cunoştinţa moralei kantiene.

Ed. Goblot în „Licence en philosophie" susţine că profesorii de filosofie au nevoie de o cultură ştiinţifică mult mai serioasă decit acea pe care o capătă acum în universităţile franceze.

Intr'un articol *„Sindicalismul revoluţionar" Félicien Challaye* analizează filosofia acestei importante mişcări servindu-se de scrierile teoreticianilor săi Fernand Pelloutier, G. Sorel, Hubert Lagardelle.

Revue d'hygiéne. (Dec. 1906).—Un important memoriu asupra **higienei în armata japoneză**, de maiorul dr. Matignon.

Campania din Manciuria a fost adevăratul triumf al higienii. Pe cînd în toate războaele, la 1 mort prin arme sint 4 morţi prin boale, în armata japoneză a fost invers: la 4 morţi prin foc a fost 1 prin boale. Medicii japonezi erau siguri de acest rezultat şi ei spuneau că la 1 mil. Ruşi la

trebue $^1/_4$ mil. Japonezi, căci pe cînd Ruşii vor avea mulţi morţi de boli, ei nu vor avea de loc, şi armatele vor fi ca şi egalate. La această izbîndă a higienii, ajută modul de a fi al poporului Japonez. Nu există popor mai curat pe lume ca Japonezul. In cea mai săracă colibă niponică se găsesc cel puţin 2 lucruri: baia şi steagul lui Soare-Răsare. Nu e de mirare deci că Europenii miroase Japonezilor. Griji speciale dau dinţilor şi gurii. In popor se găsesc mulţi inşi cu dinţii auriţi. La gări există mari rezervorii cu apă caldă şi pasagerii dimineaţa îşi scot peria de dinţi şi-şi spală gura. In timpul războiului soldaţii luau băi fierbinţi, ori de nu puteau, făceau fricţiuni cu şervet muiat în apă fierbinte, peste corp. Apa de băut totdeauna o fierbeau şi apoi o beau caldă. Prin aceste măsuri au scăpat de febră tifoidă, cholera şi dysenterie.

In toate războaele armatele sînt urmate de o ariergardă de femei care sub diferite pretexte, au aceiaşi meserie. Japonezii au făcut războiul fără nici o femee, fapt unic în istorie. Fie-care soldat japonez, posedă şi cunoaşte un mic Manual de hygienă, unde într'un stil concis şi o limbă uşoară sînt expuse toate noţiunile cele mai necesare asupra: îngrijirilor corpului, hainelor, hranei şi băuturii, locuinţelor, bolilor accidentale, profilaxiei bolilor contagioase. Şi dacă dese ori se zice că armata e o şcoală, cu drept cuvînt se întreabă d-rul Matignon, de ce şi la noi în Europa civilizată, nu s'ar face cursuri de higienă elementară soldaţilor, şi nu s'ar învăţa şi „teoria higienii" pe lîngă „teoria puştii" tot atît de necesară în armată şi în viaţă ca şi aceasta, ba poate mai mult.

Nuova Antologia (1 Ianuar 1907).—Senatorul *Pasquale Villari* publică un foarte interesant articol asupra **„Emigraţiunii şi urmărilor sale în Italia"**. Emigrarea, zice el, aproape neobservată în timpul formării regatului italian, ajunse la 1876 cifra de 100,000, cifră care după un deceniu se ridică la 200,000 şi după un alt deceniu la 300,000; în 1903 emigraţii atinseră cifra de 500,000 şi peste doi ani statistica constată numărul de 726,000. O mare parte din aceşti emigraţi, nu pleacă pentru totdeauna nici nu rup legăturile cu patria, ci lăsîndu-şi familia în ţară, trimet regulat bani acasă şi, cînd au reuşit să strîngă un oarecare capital, se întorc şi ei înşişi. Pe acest soiu de emigraţi, din provinciile nordice, îi studiază Villari.

Care este rezultatul total al acestei expatrieri temporare? Cu banii cîştigaţi în ţări străine, de cele mai multe ori peste ocean, îşi cumpără pămînt (a cărui valoare a crescut din această cauză foarte mult), şi îşi construesc case mai frumoase şi mai igienice decît localnicii şi duc o viaţă mult mai confortabilă. Dar odată cu aceasta se observă o mare întindere a ftiziei, sifilisului şi alcoolismului precum şi o degenerare pronunţată a tipului fizic. Aceste fenomene concomitente stau în legătură cauzală. Ftizia o capătă emigranţii în ţări străine fiindcă acolo duc o viaţă mizerabilă şi muncesc mult pentru a-şi agonisi mai repede un capital; alcoolismul e iarăşi o deprindere căpătată în timpul emigrării, iar degenerarea fizică îşi are explicarea în faptul că din pricina emigrării bărbaţilor, rămîne ca munca grea a pămîntului din ţară să o facă numai femeile. Afară de aceste rele se mai adaogă şi altele de natură morală: sentimentul de familie se distruge, moravurile se destrăbălează.

Aşa dar emigrarea e departe de a avea numai avantaje pentru Italia, cum cred mulţi. Care e însă cauza acestei emigrări? Autorul răspunde: „mizeria şi părăsirea în care de veacuri am lăsat clasele muncitoare dela ţară, care

sînt totuşi marea majoritate a poporului italian"... „Italia a fost totdeauna un popor urban... pămîntul a fost cultivat de sclavi şi de coloni". Aceasta e explicarea şi a faptului că strălucitele comune din sec. al XV au căzut aşa de răpede în tiranie, lăsînd Italia pradă invaziilor străine, pe cînd cantoanele elveţiene au ştiut să-şi păstreze libertatea până în zilele noastre. Comuna italiană a făcut din libertate privilegiul unei restrînse oligarhii industriale şi comerciale, excluzînd cu totul populaţia dela ţară, care nu lua niciodată parte la viaţa politică a cetăţii stăpînitoare, pe cînd în Elveţia ţăranii formară totdeauna o parte integrantă a societăţii politice. De aceia, zice autorul, Garibaldi se plînge în memoriile sale, că nu a găsit niciodată partizani în oamenii dela ţară.

Rivista d'Italia (Ianuar 1907). Întemeiat pe studiul manuscriselor nu de mult date la lumină, profesorul Universităţii din Napoli, *Filippo Bottazzi* schiţează în trăsături generale viaţa şi activitatea marelui artist italian **Leonardo da Vinci**. Născut la 1452, în micul oraşel Vinci, ca copil nelegitim, îşi petrecu copilăria în Florenza, în casa tatălui său, până la vrîsta de 18 ani, cînd porni să-şi facă singur drumul în viaţă, intrînd ca ucenic la Andrea del Verrochio, un artist de valoare. La vrîsta de 30 de ani, deşi deja celebru în patria lui, o părăsi ducîndu-se la curtea dela Milano. Intr'o scrisoare adresată lui Ludovic Maurul, Leonardo enumeră toate serviciile pe care este el în stare să i le facă; vedem înşirate vre-o 12 invenţiuni ce se raportă mai ales la instrumente de războiu. La curtea Maurului, Leonardo trebui să-şi piardă mult din preţiosul său timp, pentru a se ocupa cu inventarea a felurite distracţii pentru petreceri. Deşi, cu sculptura şi pictura, ar fi putut cîştiga mulţi bani pe acele vremuri, el încetă în curînd de a se mai ocupa cu ele, şi se dădu cu totul studiului, ştiinţelor şi matematicelor; chiar dacă îi venea vre-o comandă, fie din partea vreunei comunităţi religioase, fie din partea vreunei persoane nobile, el o amîna sau o refuza; astfel trăi el toată viaţa în lipsă de bani. Singurul lucru care îl interesa era studiul naturii; cînd a trebuit să zugrăvească un copac, el a început să studieze botanica şi a stabilit astfel legea ramificaţiei crengilor pe trunchiu şi a frunzelor pe creangă, precum şi stratificaţiunea trunchiurilor şi mecanismul nutriţiei plantelor împreună cu funcţiunea rădăcinii. Cînd a început să lucreze statua equestră a lui Francesco Sforza (la care a lucrat 16 ani neîntrerupt, şi care a fost apoi sfărmată de soldaţii lui Ludovic XII) el a început mai întîi să studieze în toate amănunţimile, anatomia calului. Astfel Leonardo a putut să întrezărească trei din marile legi fizice de astăzi, anume principiul conservării energiei; legea fundamentală a Energeticei, formulată de Helm şi Ostwald astfel: „Pentru ca ceva să se întîmple în natură, e necesar să existe diferenţe de intenzitate ne compensate", şi pe care el o formulase: „neegalitatea e cauza tuturor mişcărilor locale. Nicio linişte nu e fără egalitate" şi în fine teoria ondulaţiei aplicată la sunet şi lumină. Cu metafizica nu s-a ocupat niciodată şi chiar pentru cultura umanistică avea dispreţ, numind-o ştiinţă de vorbe. Religios, în sensul doctrinei catolice, n-a fost niciodată; totdeauna şi-a bătut joc de călugări numindu-i leneşi şi farisei şi revoltîndu-se contra indulgenţelor cu care ei făgăduiau paradisul.

Deutsche Revue (Ianuar 1907). *Wilhelm Ostwald* **„Biologia omului de ştiinţă"**. In timpurile trecute, zice Ostwald, din veacul al XVI până la al XVIII, toţi oamenii mari de ştiinţă au fost diletanţi, în sensul că ei ur-

măreau în viaţă cu totul altceva, nu acordau ştiinţii decît numai timpul pe care ocupaţiile lor li-l lăsau liber. In veacul al XIX, cariera, care pare că se potriveşte mai bine cu cercetarea ştiinţifică, este cariera de profesor universitar: astfel se poate afirma că toţi oamenii de ştiinţă moderni—cu unele excepţii—au fost profesori universitari. Faptul însă că nu există nicio carieră anumită care să aibă ca scop numai cercetarea pură ştiinţifică, este o anomalie pe care viitorul va trebui să o îndrepteze. Semne sînt deja; astfel *Robert Koch* a fost numit într'o funcţie care-i permite de a-şi conserva tot timpul cercetărilor sale, iar în America s-a creat funcţia de „Research-Professor" care nu e obligat să ţie nici-un curs, dar căruia Universitatea îi pune la îndămînă toate mijloacele de cercetare. Dacă se cercetează viaţa marilor oameni de ştiinţă, se poate vedea că toţi se pot clasa în două categorii bine deosebite: unii pun toată importanţa în cît se poate mai desăvîrşita perfecţie a fie-cărei lucrări; alţii, copleşiţi de mulţimea ideilor nouă care se înbulzesc să capete fiinţă, nu-şi mai dau osteneală să verifice totul, ci le seamănă aşa cum se prezintă, în lume. Pe cel dintăi tip, îl numeşte Ostwald, tip clasic; pe cel de al doilea, tip romantic. Ca exemple de tipuri clasice citează pe matematicianul *Gauss* şi pe *Helmholz*. Amîndoi aceştia, ca profesori, n-au făcut şcoală, adică n-au lăsat elevi care să se distingă în direcţia lor, şi toată viaţa lor au avut cea mai mare repulzie pentru obligaţiile lor profesionale. Ca tip romantic, citează Ostwald pe chimistul *Liebig*. Ca om de ştiinţă Liebig a făcut afirmaţii, pur şi simplu, falşe, şi falşe nu din punct de vedere al ştiinţii înaintate de după el, dar falşe chiar din punct de vedere al ştiinţii de pe vremea lui; a tras concluzii din fapte nestabilite pe care el le considera ca adevăruri dovedite. Cu toate acestea, elevi din toate părţile lumii se îngrămădeau la lecţiile lui, şi se poate afirma că nimeni nu a exercitat în Chimie o mai mare şi o mai binefăcătoare influenţă decît Liebig. Din aceste observaţii Ostwald conchide, că tipul clasic nu este potrivit pentru cariera de profesor, ci numai cel romantic.

Deutsche Rundschau (Ianuar 1907) In acest număr al revistei berlineze găsim între altele o traducere din romîneşte: nuvela colaboratorului nostru M. Sadoveanu „Ionică" şi o dare de seamă asupra congresului din Bucureşti, al „Asociaţiei literare şi artistice internaţionale" (Septembre, anul trecut). Autorul acestei dări de seamă este unul din delegaţii germani la acest congres, d. Hermann Freiherr v. Egloffstein. D-sa se arată încîntat de strălucita primire oficială şi recunoscător pentru silinţele ce şi-au dat Romînii să le facă plăcută şederea în oraşul Bucureşti aşa de interesant prin amestecul său de Orient cu „Klein-Paris". Pomeneşte cu plăcere excursiile dela Curtea de Argeş şi Sinaia şi laudă expoziţia. Nu uită nici farmecul particular pe care l-a cîştigat congresul prin prezenţa multor elegante doamne, dar locul întăi în această privinţă îl acordă Francezelor, adică Parisianelor. In privinţa lucrărilor congresului, care avea de scop să cîştige Rominia în favoarea convenţiunii dela Berna, nu prea insistă, căci faţă cu declaraţiile miniştrilor Vlădescu şi Greceanu, această sarcină a congresului devenea puţin grea; cum a zis preşedintele Maillard: „Noi veniam pentru a cuceri... şi iată-ne cuceriţi noi înşine. Programul congresului este aproape sfîrşit înainte de a fi fost început, şi noi vom putea să ne lăsăm în voe la tot farmecul vieţii bucureştene".

Sozialistische Monats-Hefte, (Ianuar 1907). *Manuel Ugarte*, în „**Socializmul în Argentina**" schiţează dezvoltarea partidului socialist din această ţară a Americei de Sud. Se înţelege că Europeii au fost acei care au dus acolo ideile socialiste. Cel dintăi club s'a înfiinţat la 1 Ianuar 1882 la Buenos-Aires, avînd numai 13 membri; a fost înfiinţta de Germani şi primi numele de „Vorwärts". Peste patru ani, la 1886, acest club avea deja casă proprie şi un organ săptămînal. Peste alţi patru ani, la 1890, la 1 Mai, se ţinu cea dintăi mare întrunire, la care luară parte 3000 de oameni. Din acest moment socializmul e cu desăvîrşire împămîntenit în Argentina: se formează cluburi în provincie, mai apare un ziar în limba spaniolă şi în August 1891 se ţine cel dintăi congres. In 1894 apare ziarul oficial de astăzi al partidului „Vanguardia"; în acelaş an, Francezii formează o grupă a parte—„Les Egaux" şi-şi scot ziarul lor: L'Egalité; Italienii fac acelaş lucru, organizîndu-se într'o grupă separată—„Fascio dei lavoratori"—avînd un ziar al lor: „La Revendicazione". In 1896, partidul ia parte pentru întăia dată la alegeri, dar din pricina defectuoasei legi electorale, nici un socialist nu poate pătrunde în parlament. De atunci până astăzi partidul socialist a mers progresînd: în parlament a pătruns un deputat—Alfred Palacios,—are un ziar zilnic „Vanguardia" şi trei săptămînale: „La Union Obrera", „La Accion Sindicalista" şi Vida Nueva"; ţine întruniri, la care iau parte cîte 15000 de oameni şi sileşte guvernele de a lua în discuţie reformele propuse. Programul partidului cuprinde reforme imediate, astfel încît chiar fostul prezident Quintana, a trebuit să recunoască că în cea mai mare parte poate fi acceptat şi de guvern.

Contemporary Review, (Ianuarie, London).—Atitudinea reacţionară a Camerei Lorzilor împotriva oricărei legi democratice, şi în special duşmănia ei expresă faţă de încercarea de laicizare a şcolilor în Anglia a pus în discuţie însăşi existenţa acestui corp legislativ cu drepturile şi puterea pe care el o are acum. Dl. *L. T. Hobhouse*—„**Chestiunea Lorzilor**"—recunoaşte că puterea Camerei Lorzilor de a face *self-government*-ul impracticabil nu este anihilată prin faptul că ea cedează totdeauna cînd lucrurile merg prea departe. Datoria unui bun guvern e de a înlătura crizele violente. Maşina legislativă are nevoie de o frînă spre a-i modera mişcarea fără însă ca ea să producă opriri sau relaxări. Experienţa a dovedit că la toate legile bune din veacul al XIX, Camera Lorzilor s-a opus. Camera Lorzilor, azi, nu poate fi considerată numai ca un corectiv al Democraţiei prea îndrăzneţe; ea a ajuns un adevărat obstacol în drumul *self-government*-ului naţional. Pentru partidul liberal rezolvirea chestiunei Lorzilor e o chestie de viaţă sau de moarte. Acest partid a venit la putere pentru a realiza marile reforme sociale care aşteaptă de 20 de ani o rezolvare. Dacă împrejurările dovedesc că el nu are puterea să le rezolvească, atunci se condamnă la o cădere neremediabilă. Partidul liberal are o situaţie morală tare, el se bucură încă de prestigiul victoriei. Acum este timpul de a începe lupta împotriva duşmanului său primejdios. Cu cît timpul trece cu atît el perde din avantaje: timpul totdeauna uzează partidul dela putere. Dar, până acum s-a dovedit că un plan comun de luptă încă nu-i stabilit. O totală desfiinţare a Camerei Lorzilor nu-i de dorit, căci sistemul guvernării cu o singură Cameră ar duce la guvernarea de Cabinet.—Dl. *P. J. Maclagan* studiază **chestia misiunilor creştine în China**; iar d-na contesă *Martinengo Cesares-*

ce urmăreşte *evoluția ideilor moderne asupra animalelor.*

North American Review, (Ianuarie, New-York).— D. *Osborne Howes*, consul onorar al Japoniei în Boston, —„**Ce ar însemna îndepărtarea Japonejilor**"—arată urmările ce ar decurge pentru Statele-Unite din succesul politic al curentului antijaponez. In Statele-Unite există un curent antijaponez care în timpul din urmă a dat naştere la manifestări violente în oraşul San-Francisco. Reprezentanții acestui curent cer împedecarea imigrării japoneze în Statele-Unite. Sentimentul popular antijaponez de acum are aceeaşi bază ca şi ura împotriva Chinejilor cu o generație în urmă. Dacă pentru poporul de rînd Chinezul şi Japonezul însamnă acelaşi asiatic păgîn, cu aceeaşi coloare a pielei şi formă a ochilor, Americanul inteligent însă trebue să facă distincție între Chinez şi Japonez şi să fie prudent în manifestările sale patriotice. Japonia nu va rămîne indiferentă față de o lege americană care ar jigni pe supuşii ei. Un război cu Japonia n-ar uriția, fiindcă ea n'ar avea nimic de cîştigat din acest război: insulele Filipine, prin clima lor tropicală, nu pot oferi o nouă patrie celor 600,000 emigranți japoneji în cursul unui an. Acest contigent anual de emigranți, Japonia îl descarcă în Korea şi Manciuria. Insă stricarea relațiilor amicale cu Japonia ar aduce o lovitură straşnică intereselor comerciale ale Statelor-Unite: Japonia e un larg debuşeu pentru produsele Statelor-Unite. Apoi comerțul american în Manciuria va fi de asemenea lovit în regiunea unde Japonia are controlul. Perspectiva este încă şi mai amenințătoare: influența japoneză este azi factorul dominant în toată Asia Estică, şi politica japoneză contagiază politica chineză. Ce ar deveni, în acest caz, marele comerț al Statelor-Unite în China, unde deja poporul urăşte pe Americani? Perderea comerțului în Japonia şi Manciuria însamnă puțin lucru față de ruina economică ce ar urma pentru Statele-Unite în cazul sfărmării comerțului american în China. Față de această amenințătoare primejdie economică întrevăd oare adversarii Japonejilor o primejdie națională? La ce se reduce marea imigrație japoneză în Statele-Unite? La zece imigranți din Italia, Rusia şi Ungaria abia corespunde un imigrant japonez, şi, Japonezul în Statele-Unite nu refuză asimilarea.

Review of Reviews, (London, Ianuarie).—*Character Sketch* din acest No. e consacrat în întregime activității publice a Excelenței Sale James Bryce, fost secretar al Irlandei în cabinetul lui Sir Henry Campbell-Bannerman, numit de curînd ambasador la Washington.

Din cauza abundenței de materie, care ne-a făcut să întrecem, iarăşi, cu mult, cadrul hotărît al revistei, sîntem nevoiți a amîna „Bibliografia" pentru No. viitor.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Sully Prudhomme, *La Psychologie du libre arbitre.* Alcan, Paris.

O încercare de a împăca impresia pe care o avem că sîntem întru cîtva liberi în acțiunile noastre (liberul arbitru) cu determinismul. Lăsînd la o parte considerațiunile metafizice, poetul-filosof se ocupă mai ales cu partea psihologică a chestiunii.

Adelchi Baratono, *Psicologia sperimentale.* Fratelli Broca editori, Torino 1906.

Este o expunere concisă a tuturor rezultatelor la care până acum a ajuns psicologia experimentală.

Nicolas Kostyleff. *Le substitut de l'âme dans la psychologie moderne.* 1 vol. 228 p. F. Alcan, 906.

Combătînd pe Le Dantec autorul e partizan al unei concepții dinamice a conştiinții şi a unui paralelizm psiho-fizic care prezintă analogii cu acel al lui Wundt.

Edward Garman. *Studies in Philosophy and Psychology.* 411 pag. Boston and New-York, 906.—Colecție de studii etice asupra evoluției morale, democrației, judecății morale, pragmatizmului şi de studii psihologice semnate de diferiți autori. Unitatea de vedere a acestor studii cu vederi diferite trebue căutată în introducerea în care profesorul Garman îşi expune ideile lui pedagogice asupra chipului cum trebue predată filosofia.

ŞTIINȚĂ

Gabriel Viaud. *Plantons des arbres, mangeons des fruits.* Société française d'imprimerie et de librairie.

Sprijinit pe multe dovezi, autorul recomandă regimul fructelor ca o îndreptare a multor rele de care sufere omul, azi, prea dedat regimului cărnei. Intre altele autorul susține că neurastenia se poate vindeca prin regimul fructelor.

Gaston Bonnier. *L'Enchaînement des organismes.* Emile Deyrolle.

O scriere de popularizare, fără teorii şi fără discuții. Autorul descrie organizmele diferitelor ființi vieţuitoare începînd cu omul şi arată că există o legătură şi o gradație între organele diferitelor specii.

ISTORIE

Eugène Fournière, *Histoire socialiste. Le règne de Louis-Philippe* (1830—1848). Rouff.

Volumul al şaptelea al „Istoriei socialiste" publicate sub direcția lui Jaurès. E o povestire obiectivă a întîmplărilor şi un studiu limpede asupra evoluției ideilor socialiste în acea epocă.

Georg Grupp, *Kultur der alten Kelten und Germanen.* München 1906.

Un studiu comparativ al culturii vechi celte şi germane; autorul se ocupă cu raporturile economice, familia, religia, dreptul, comerțul, agricultura acestor

popoare precum și cu influențele grecești și romane asupra Germanilor.

R. Wustmann, *Albrecht Dürer*. Leipzig und Berlin. Teubner 1906.

O scurtă biografie a vechiului pictor german. Conține și vre-o 32 de reproduceri.

De la Mazelière, Le Japon, histoire et civilisation. 3 vol. 12 fr. Plon Nourrit.—Operă serioasă și plină de vederi interesante.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE

E. Séménoff, *Une page de la contre—révolution russe*. P. V. Stock.

Detalii foarte precise asupra masacrelor organizate de poliția rusească împotriva revoluționarilor și a Evreilor, și dovezi convingătoare pentru rolul guvernului rusesc în organizarea „progromurilor".

Georges Carles, *La Turquie économique*. Chevalier et Rivière.

Cercetări foarte serioase asupra resurselor naturale, industriale și comerciale ale Turciei. Concluzia lucrării e că, deși țara are o situație privilegiată și multe bogății naturale, poporul trăește în mizerie din cauza guvernului, care se opune sistematic oricărui progres.

Ettore Zoccoli, *L'anarchia*. Fratelli Broca, editori. Torino 1906.

Opera consistă din trei părți: agitatorii; ideile; faptele și o concluzie. In cea dintăi se expune diferitele specii de critice aduse formelor sociale actuale: critica metafizică (Stirner); economică (Proudhon); politică (Bakunin); sociologică (Kropotkin); individualistică (Tucker). In a doua parte se analizează teoriile anarhiste asupra religiei, familiei, artei etc. și în ultima parte se expune organizația și acțiunea practică anarhistă.

CRITICA ȘI STUDII LITERARE

Maurice Muret, *La littérature italienne d'aujourd'hui*. Perrin, 3.50.

O privire generală asupra literaturii italiene actuale, în care ni se arată operele cele mai însemnate, direcția generală a ideilor, și influința celor mai de frunte scriitori ai Italiei, cum sînt: d'Annunzio, De Amicis, Fogazzaro, Ada Negri, Grazia Deledda, Matilde Serao etc.

LITERATURA

Ernest La Jeunesse, *Le Boulevard*. Jean Bosc, 3.50.

„Boulevard-ul" e o mică stradă întunecoasă și murdară de provincie; autorul zugrăvește viața cu toate ticăloșiile și mizeriile ei, așa cum se desfășoară într'un mic orășel de provincie.

GEOGRAFIE, ETNOGRAFIE

Theobald Fischer, *Mittelmeerbilder. — Gesammelte Abhandlungen zur Kunde der Mittelmeerländer*, Leipzig u. Berlin (Teubner), 1906, VI+480 pg. in 8º.—Insemnate contribuții la geografia culturală a Mediteranei, care până acum din pricina risipirii lor prin diferite reviste nu puteau fi folosite, așa precum merită în general lucrările lui Fischer.

Karl Steinmetz, *Ein Vorstoss in die nordalbanischen Alepen*. Broșura a 3-a din seria *zur Kunde der Balkanhalbinsel,—Reisen und Beobachtungen* sub dir. lui Karl Patsch, Wien u. Leipzig, (Hartleben) 1905,—prețul 2 M. 25. Știri folositoare asupra Arnăuților. Cf. *Petermanns Mitteilungen*, 52, 1906, No. 743.

H. N. Brailsford, *Macedonia: its races and their future*, ilustrat, XX+340 pg., London, Methuen, 1906.—Bună pentru informațiile asupra mișcării bulgărești in Macedonia. Cf. *Petermanns Mitt.*, l. c., No. 736.

Compilator

№ 3

Viața Romînească

TABLA DE MATERII

Fierarul Petrea

Iși avea covăcia unde se'ntilnesc trei căi, în mijlocul satului, departe de bordeele țigănești ce-și scoteau din pămînt capetele buhoase afară din sat, lîngă valea unde-și topeau femeile cînepa. Nici nu-și făcea vorbă cu faraonii zdrențoși de aici, și umbla țanțoș printre Romîni, îmbrăcat bine în Duminecî și sărbători. Se ținea de biserica neunită, pentru că toți ceilalți Țigani erau uniți și la biserica uniților mergeau și ei odată în an, ca să le dee în ulcicuță Paștile.—Unde se'ntilnesc cele trei drumuri covăcia lui Petrea își înălța coperișul de scînduri lungi, afumate, cu pereții lipiți cu pămînt, scufundați înlăuntru. Lîngă covăcie, casa lui Petrea albea din pereții văruiți totdeauna proaspăt, iar coperișul ei din sindrilă măruntă nu se'negrea de fum, căci un horn de piatră se înălța semeț și mîndru.—In curtea mică mai era loc pentru o tociîă cu piatră netedă, surie, și pentru două ruzi orizontale, bătute pe pociumpi, între care intra boui sau calul ce trebuia potcovit.—In colo pustiu, căci celea cîteva găini golașe, de soiu, cum spunea Petrea, —stau mai mult pe drum decît acasă, mai ales cînd se'ncepea căratul grîului.

Petrea are o spuză de copii, o fată mărișoară, doi feciori ce-i ajută în covăcie, trei băeți ce umblă în sat la școală. Pe cei mai mărunți nu-i pomenește Petrea niciodată. Ce folos însă că nu-i amintește el, dacă nevastă-sa, Raveca, le deschide cît de des ușa, și atunci mărunțeii umplu podmolul de lîngă casă. Și aceștia nu prea arată a fi dintr'alt neam decît puradeii ce se viră în glodul din vale, colo la capătul satului. Cu părul vîlvoiu, nespălați, cu cămășuțele petece, și mai ales cu picioruşele subțiri și negre ce vădesc pe Țigan, cînd îi vede Petrea se uită urît la ei și i-ar trimete'n casă, dacă nu s'ar teme de gura muerii.

Din coperișul covăciii desdedimineață se desprinde—în pale—fumul alburiu, ochiul de jar învie între cărbunii de pe vatră, înaintea foilor ce se umflă lacome și, gîfîind, înviorează tot mai mult cu sufletul lor înieptat roata de jar, mărind-o mereu. Unul dintre feciori, Pintea, cel mai mic, se leagănă pe ruda foilor și

trage,—îmbucîndu-şi obrajii bruneţi, mici,—dintr'o ţigară, s'o dee gata mai iute, să s'apuce de lucru. In vatra de jar, pe care pîlpâie limbi vineţii de flacără, feciorul cel mai mare, Manea, ţine bucata de fier, uitîndu-se cu nepăsare ţintă în foc, până ce de pe ruda de fier se desprinde o pulbere fină de foc. Atunci o prinde cu cleştele, face cu ea un semicerc de foc păn' la nicovală, şi ciocanul începe să izbească, împroşcînd cu scîntei în toate părţile. Mai zdravăn ca Pintea, spătos, cu mînecile suflecate, cu mustaţa de-o poate răsuci, Manea flueră de joc după cum izbeşte ciocanul.

In curte, Petrea se tocmeşte cu oameni ce-i aduc roţi să le strîngă cercurile, ori chiar să pună raf nou,—potcoveşte calul unui drumeţ ce-a plecat de dimineaţă cine ştie unde. Iar dacă n'are nimic de lucru pe-afară, intră şi el în covăcie, şi'n curînd trei ciocane s'aud bătînd după tact, niciodată toate trei deodată, şi rar să izbească două într'acelaş timp. Muzica aspră a ciocanelor se aude departe prin sat, tăind văzduhul parcă fără nici o piedecă.

In covăcie cei trei lucrează fără multă vorbă. Petrea dela început cu fruntea 'ncruntată, feciorilor numai pe încetul li se înăspresc liniile feţii şi li să'ncreţeşte fruntea. In necontenitul bătocit al ilăelor, li se părea dela o vreme că au de lucru cu un duşman nevăzut, muşchii li se încordau tot mai tare şi izbeau parcă tot mai mînioşi, mai cu putere.

Dela o vreme Petrea aruncă ilăul în colţ: «Feciorii tatei, să mai răsuflăm odată şi să mai tragem o pipă de tabac. Ca noi trei de muncim aşa toată ziua, putem îmbrăca tot satul în fier».

Ciocanele amuţesc şi, tăciuniţi, cei trei meşteri iesă în curte, în lumina albă a soarelui.

Petrea se uită cu coada ochiului la cei doi feciori şi zîmbeşte pe sub mustăţile negre. Ar jura pe cîte-s în lume că mai ales aceşti doi nu samănă de loc a Ţigani, ci-s cine ştie ce calfe de fierar veniţi din depărtare, care s'au oprit pe cîtăva vreme aci la covăcia unde se'ntîlnesc cele trei drumuri.

Dealtfel, în casa lui Petrea nu s'aude vorbă ţigănească. Numai Raveca, de-o apucă vr'o mînie mare, sudue în limba aceasta. Atunci fierarul o măsură cu nişte ochi de oţel, din creştet până'n tălpi, ş'o înjură, tot ţigăneşte.

Pe cei care umblă la şcoală, Petrea-i poartă foarte aspru. Cărţile trebue să şi le ţie curate cumu-i lumina. In toată sara le cerceta, ţinîndu-le cu teamă în mînile lui aspre. «Cartea-i sfîntă, mă, ce ştiţi voi!» Şi cînd se oprea la vr'un punct de cerneală, prichindelul o şi tăia pe uşă afară, ca împuns de streche.

Cînd se găteau cărbunii, covăcia amuţea, ciocanele stau aruncate prin unghere, iar curtea se umplea de roate de car, de rotiţe de plug, de fiară.

Cărbunii erau greutatea cea mai mare a lui Petrea. Pă-

durea era departe, pe nişte dealuri de nu puteai umbla cu carul. Petrea cu cei doi feciori îşi luau sacii tăciuniţi pe umăr, securile la mînă şi,—sus la pădure să tae întâi aşchii din trupinele de stejar, să le adune apoi în halmuri şi să le dee foc. Cînd era vremea ceţoasă, fumul se ridica greoiu, plutea peste pieptul întunecat al pădurii de se mesteca cu ceaţa. Iar cînd văzduhul era senin curat, copiii ce păzeau vitele pe marginea pădurii, le mînau tot mai departe, de teamă că s'a aprinde pădurea, ori că zmeii fierb acolo în cazane vitele răpite dela oameni.

Tîrziu sara se întorceau cu sacii umpluţi cu cărbuni, legaţi cu funia pe la mijloc ca să-i poată duce mai bine în spate. Manea, feciorul cel mai mare, ducea totdeauna cîte doi saci.—Şi pentru atîta zdroabă, trebuiau să lucreze tot ce-i ferărie de care şi pluguri pentru curtea baronească, a cărei era pădurea.

Cînd ajungeau zdrobiţi acasă, Petrea simţea totdeauna o mare trebuinţă de ceartă. Nevasta nu-i putea face nimic pe voe, iar copiii stau pitiţi pe lîngă păreţi, ca umbrele. In clipe de acestea, Petrea o rupea pe ţigăneşte şi vorbea aşa de înfocat de da să-şi spintece cămaşa la piept.—Dar ziua următoare, în cîntecul aspru al ciocanelor, Petrea îşi uita năcazul şi firea de eri, şi se arăta iarăşi omul ce n'are nimic din sîngele Ţiganilor de lîngă sat, unde sfada şi larma ţine totdeauna până noaptea tîrziu şi dimineaţa începe iarăşi.

Viaţa lui Petrea a curs mai mult liniştită decît tulbure. Se ştiea din moşi strămoşi neam de fierar, aici la covăcia din mijlocul satului, se credea cu mult mai aproape de Romîni decît de Ţigani. Avea nînaşi de romîn, atîţia cîţi copii avea, şi nu-i zicea nimeni ţigan, decît vr'un om năcăjit ce-şi ţine plugul de trei-patru zile la Petrea şi nu i l'a mai dres. Aşa împăcat a trăit el până ce i-a crescut mare fată-sa Lala.

De cînd era de şapte ani, Lala era foarte neastîmpărată. Părea că nu-i soră cu Manea şi cu Pintea şi fierarul, deciteori vedea apucăturile din jocurile ei, remînea foarte gînditor şi clătina din cap, a pagubă. Lala n'ar fi ţinut o zi întreagă nespintecată hăinuţa ce i-ai fi dat'o nouă dimineaţa, s'o fi tăiat tot bucăţele. Se zvîrcolea în mînile Ravecei ori ale lui Petrea până scăpa afară, apoi o lua razna prin sat şi nu se mai întorcea decît sara, după ce-a furat mere din vr'o grădină şi s'a bătut cu copiii de pe drum. Sara, venea cu sînul plin de mere, se urca în păcel şi le înşiruia frumos, dar dacă vr'unul din fraţi cuteza să-i iee unul, zbiera ca din gura şarpelui. Altă bătae urma la aceasta dela Raveca, pentrucă nu dă şi la ceilalţi,—dela Petrea, pentrucă a furat. Acum Lala nu mai eşea afară, ci după ce n'o mai bătea nime, se aşeza cu picioarele împletecite ţigăneşte, privea în pămînt şi nu mai zicea nici o vorbă, nici n'ar mai fi luat un măr din cele furate de ea, să fi fost aurite.

Petrea se minuna de ciudăţenia aceasta a firii ei şi părea că-şi aduce aminte de ceva foarte depărtat.

La şcoală n'a avut ce-i face fierarul să umble. Ea pleca bucuros de-acasă, dar dascălul i-a spus lui Petrea că n'a văzut-o niciodată în şcoală.

Ceea ce-l umplea de mai multă amăreală pe fierar, era că Lala umbla foarte des prin ţigănime. Cine ştie de unde-o aflase, că de casa lor era departe, dar îndată ce-a dat odată de puradeii ce vara se scăldau toată ziua în vale, alăturea cu purceii, iar iarna ţişneau din bordee şi se dau desculţi pe ghiaţă —cînd vreau s'o găsească pe Lala, acolo trebuiau s'o caute. Dar Lalei, cît ce zărea pe vr'unul de-ai casei după ea, îi scăpărau picioruşele ca la un drăculeţ, se pierdea pintre căşi şi ajungea acasă totdeauna înaintea celui ce-a pornit după ea.—Işi perdea şurţă, năframă, fără ca să-i pese, aşa că Raveca nu-i mai da decît iie să se'mbrace.

După ce se mai ridicase, îşi bătea frăţiorii mai mici,dac'ar fi supărat-o numai cu ceva,—de le curgea petecile. Se'nţelege că ea încă-şi lua porţia, dar nu-i păsa, ci se mînia numai, de nu vorbea două-trei zile.

Acasă nu-i prea puteau lua folosul după ce trecuse de cincisprezece ani, căci le izbea toate cînd ţi-era lumea mai dragă şi pornea pe uliţă.— Petrea se uita la Raveca,—Raveca la Petrea, şi cu cît se uitau mai mult, cu atîta se mîniau mai tare unul pe altul şi o rupeau pe ţigăneşte, sfădindu-se.

Şi dintre toţi copiii, nici unul nu se putea asemăna cu Lala. Cînd te uitai la ea, îi vedeai numai ochii, care stăpîneau parcă singuri în lumea asta. Ageri, negri, cu nişte priviri ce tăiau în toate părţile ca fulgere de oţel negru. Inaltă, sveltă, de să s'ascundă orice domnişoară înaintea ei, mergea nepăsătoare, mîndră în zdrenţele ei.

Căci acum, mai mare, Petrea n'a mai vrut s'o îmbrace, crezînd că fată mare fiind, se va ruşina să umble astfel şi se va îndrepta.

Fata nu se purta însă altcum acasă, dar în schimb o vedeai cînd cu o năframă nouă, cînd cu un şorţ nou, ştii, numai cît le-ai luat din prăvălie. Odată veni acasă, după ce vr'o două zile n'o mai văzuse nime, încălţată cu ghete ca o domnişoară, cu o rochie nouă, neagră.

Petrea se uită mînios la ea, izbi uşa, intră în covăcie şi se întoarse şi mai cătrănit.

— „Ian' să'mi spui tu, drace, unde te-ai împodobit aşa, că-ţi sucesc gîtul ca la un puiu de pasăre.

— Undeva" răspunse Lala făr' a se uita la tată-său. Acesta o prinse de braţe ş'o zgudui, ţinînd-o la lumina lămpii.

— „Unde mi-ai umblat de două zile drăcoaică, ha? Aşa mă faci tu pe mine de ocară? C'aduc barosul şi numai una-ţi izbesc în numele tatălui."

Lala cerca se scape din încleştarea de fier a lui Petrea. Dar nu se putea nici frînge. Sta înlemnită, numai ochii îi priveau departe, într'o lumină de oţel.

Petrea nu mai întrebă, ci-i spintecă rochia nouă, o ia, o cocoloşeşte, îi trage papucii noi-nouţi şi, ţinînd-o de spate, le-aruncă afară.

Fata priveşte duşmănos la tată-său şi uitîndu-se dintr'o aruncare de ochi, la toţi din casă, zice:

— „Ci daţi-mi pace măi, fire-aţi ai dracului, ce-aveţi voi cu mine?

— Ce avem cu tine, ha"? strigă Petrea, «tu să umbli prin tîrguri să furi ca o hoaţă şi noi să n'avem nimic cu tine? Să ne faci de rîs la sat, s'aduci jendarii pe casa noastră?» Şi începu să-i care la pumni ca şi cu barosul.

Dar Lala-şi descleştă deodată mînile şi-şi făcu vînt pe uşă afară, pe cînd Petrea remase cu obrajii roşi, plini de sînge. Totuşi eşi în curte după dînsa. Fata era la portiţă, dar cînd să pue mîna pe ea, de lîngă tocilă se deslipi repede o umbră şi Petrea se simţi ridicat în aer, apoi izbit de pămînt.

Cînd s'a sculat, nu mai era nimeni în curte.

Din sara aceea la covăcia unde se'ntîlnesc celea trei drumuri parcă nu era lucru curat. Se'nvrajbiseră toţi ai casei de nu se mai înţelegeau, munca mergea prost şi fără spor, iar sălile părea că arde, aşa larmă făceau cei din lăuntru.

Petrea învîrtea de cîteva ori barosul şi-l izbea apoi mînios de pămînt. Eşea în curte neştiind de ce să s'apuce, îşi ridica în răstimpuri capul sus, ca şi cînd ar vrea să miroase depărtările, intra apoi în casă şi se sfădea ţigăneşte cu Raveca. Cei doi feciori în covăcie dau deodată cu ciocanele, se izbeau unul de altul cînd mergeau la foi şi se priveau încruntaţi.

Din cînd în cînd fata venea pe-acasă, cînd simţea că bărbaţii sînt duşi să facă cărbuni, intra repede în casă şi povestea, foarte aprinsă, cu Raveca, tot ţigăneşte. Căci Lala, în colindările ei, printre Ţigani, învăţase bine limba lor strămoşească.

Cînd se'ntorceau fierarii acasă n'o mai aflau, dar aflau, de pe drum, c'a fost la ei Lala.

Petrea se descărca asupra Ţigăncii:

— „Iar a fost drăcoaica aici, tu! Spune-mi tu mie drept: Aşa-i c'a fost?

— N'a fost bărbate!"

Ochii lui Petrea licăreau ca de lup, şi se repezea înaintea femeii.—„Minţeşti, înpeliţato, minţeşti şi tu! Te-a pus mamonul să te înţelegi cu ea. Să ştii că te lepăd din casa şi din neamul meu!

— Măi Petreo, nu fii tu nebun. Fata vrea să se mărite după feciorul Ţancului. Eaca, vezi, se duce ea dela casa noastră să nu ne mai amărească".

Lui Petrea ca şi cînd i-ai fi pus cătran. De aici încolo o da pe ţigăneşte şi înjura de cîte-s în lume pe feciorul Ţancului. Adecă după hoţul acela ce bate toate tîrgurile, care-i mai mult pe drumuri decît acasă, care a învăţat-o şi pe Lala să

fure. Ah! fire-ar el al dracului de Ţigan! El i'a izbit adecă şi pe Petrea de pămînt, cînd era să pună mîna pe Lala în curte. Şi cu nemernicul acela şade fata lui acuma de cîteva săptămîni! Dar să ştie bine c'o unge cu barosul în frunte şi nu va suferi să şadă cu Ţiganul acela prăpădit, pe care-l arată cei dela şetre, în tîrguri, cu degetul. Să ştie bine că-i vor putrezi oasele în temniţă şi că va ajunge talpa iadului...

Feciorii stau încă la cumpănă, nu ştiu cu care să ţină, cu Petrea ori cu Raveca, ce lua partea fetei. Dar încetul cu încetul se amestecau şi ei în vorbă şi unde, mai nainte, Petrea-i oprea să vorbească limba lor, acum vorbeau fără sfială ţigăneşte, şi din ce în ce tot mai bine.

Petrea, ca un creştin adevărat, ceru sfat dela popa. Dar care nu i-a fost mirarea fierarului cînd părintele i-a spus că între Lala şi ficiorul Ţancului n'ar fi nici o piedecă să se căsătorească, ci numai să facă vestirile şi să-i cunune, să nu şadă nelegiuiţi. N'a dat nimic pe cuvintele popii ş'a plecat plin de ciudă la notarul să-i dee doi juraţi să-şi aducă fata acasă.

Juraţii merseră cu Petrea în ţigănime, dar nu era acolo nici fata, nici feciorul Ţancului. Acesta le spuse că de vr'o două zile s'au dus, nu ştie unde.

Fierarul se'ntoarse acasă şi'n ziua aceea n'a mai eşit din covăcie. Mersul gîndurilor lui părea că-l poţi ceti după cum bate cu ciocanul, cînd mai apăsat, cînd des, cînd iarăşi rar, cu răstimpuri de socoteală. Din cînd în cînd se oprea, cu ochii duşi prin păretele covăciii. Părea că vede departe ceea ce-i povestise tatăl său despre Pintea cel bătrîn, bunicu său. Pintea acesta, îi spunea bătrînul, era un Ţigan de să-l cunoşti dintr'o sută de neamuri. Iute la mînie, neastîmpărat şi cu nişte ochi de nu te puteai uita la ei. Se pomenise ca meşter fierar în satul acesta; dar odată se abătu acolo în sat o lae de Ţigani cortorari, şi Pintea—deşi era căsătorit şi avea copii,—prinse o slăbiciune mare pentru o Ţigancă dintre lăeţi. Şi'ntr'o noapte, în puterea întunericului, pătrunse în cortul unde era Ţiganca, junghie pe Ţiganul bărbatul nevestei, ce a cercat să i se împotrivească, şi cu prada în braţe, scăpă de focurile de revolver ale lăeţilor ce se treziseră. Şi din clipa aceea nu i-a mai ştiut nimeni de urmă, niciodată.

Petrea se gîndea la întîmplarea aceasta încă de cînd băgă de samă apucăturile Lalei. Mai tîrziu, după ce aceasta crescu, fierarul băgă de samă, înfiorîndu-se, cît samănă fata aceasta cu strămoşul Pintea. Nu ştia el că ce va urma, dar avea o presimţire urîtă, de cîteori se uita la fata lui.

Cînd, în ziua ceea, sara, izbi mai pe urmă cu ciocanul,—şi gîndul lui era hotărît într'un fel.

După ce, sfădindu-se, cinau, Petrea eşea afară, deschidea încet covăcia, îşi vîra sub clichină, lîngă piept, barosul cel mai greu şi se strecura pe uliţile satului, ca o nălucă, spre ţigănie.

Pe dealul aproape de colibi era un stejar puternic, cu o coroană împărătească, de unde se putea vedea bine coliba unde sta feciorul Ţancului cu Lala. De stejarul acesta se lipea fierarul în toate serile şi veghea: doar îi va simţi odată pe amîndoi acasă.

În liniştea sării tîrzie ce se lăsa peste sat, larma aprinsă din ţigănie trecea în răstimpuri, dusă de unde de vînt, ca nişte vaere triste ce vin de la o nenorocire depărtată. Aproape însă, zgomotul era asurzitor. Cîte trei-patru Ţigănci se sfăşiesc din uşa colibelor, apoi, tot torăind din gură, se apropie tot mai tare deolaltă, pănă ce nu le mai desparte decît un pas. Şi ţi se pare că 'n toată clipa va sări una la ceealaltă să-şi scoată ochii, până ce vin bărbaţii şi le împrăştie în toate părţile, ca să înceapă apoi ei, cu glasul gros. Dar cearta lor nu ţine aşa mult, adeseori îşi spintecă cămeşile, apoi se depărtează, ameninţînd cu pumnii de li se clatină părul în cap. Tîrziu, sfada încetează; numai unde şi unde se mai aude boscorodind din uşa colibelor.

Mai guiţă purcelaşii neînchişi, prin jurul bordeelor, până ce-şi fac rost de intră înlăuntru, apoi liniştea se lasă şi peste ţigănime.

Dar atunci începe să suspine vr'o ceteră dela bordeele pe unde sînt flăcăi şi murmurul strunelor se înalţă în văzduhul curat,—o adiere blîndă, caldă. Şi de după bordee vezi ivindu-se umbre ce dispar iarăşi în întuneric.

Petrea a stat multe sări la pîndă şi deşi nu era nici o urmă de fata lui acolo, o putere mare îl trăgea în toată sara să meargă. Se mişcă, se trezi în el ceva, la cea dintăi pîndă, ce nu-i mai da pace.

Acasă mai mult tîndălea ziua şi dacă n'ar fi fost cei doi feciori să facă foiul să sufle în roata de jar şi să bată cu ciocanele, n'ar fi avut ce mînca. Petrea nu se mai certa acum cu nimenea, dar nici nu vorbea aproape nimic. Cu cît treceau mai multe sările ce le petrecea la pîndă, lîngă ţigănime, se făcea mai abătut, şi'n ochi prinse a-i arde un foc tainic. În răstimpuri rămînea ca înlemnit, privea în gol, ochii i se răceau, ca de sticlă, apoi iar se arăta focul acela în ei. Cîteodată părea că-i vine aşa să pornească în lume, adecă nici nu în lume, ci numai aşa să meargă, şi ochii lui în clipele acelea cuprindeau depărtările ca şi cînd ar fi fost ale lui.

Femeia era bună-bucuroasă c'a scăpat de certele din casă şi nu-i mai păsa, ori cum era Petrea. Copiii să-i trăească, Manoil şi Pintea, c'aceia ţin casa. De Lala nu mai vorbea nimeni, ca şi cînd n'ar fi fost niciodată fată la casa lor. Şi aşa nime nu-l mai lua în samă pe Petrea cînd, după cină, eşea tăcut din casă, deschidea tainic covăcia şi-şi trecea sub clichină barosul.

Gîndul lui, cînd pleca de-acasă, era nestrămutat ca'n ziua cea dintăi cînd, izbind mai pe urmă cu ciocanul, sara, i s'a ho-

tărit gîndul acesta: Îi pîndește, până-i prinde odată acasă, ș'atunci mîna i se va încleșta de baros și nu va mai ști ce va urma.

Dar, cu cît se apropia mai mult de țigănime, sămînța de foc se ivea în ochii lui întunecați. Ridica mai tare capul ca și cînd ar fi voit să miroase larma ce se ridica dintre bordee, ca alungată de alta. Dar mai ales după ce zgomotul înceta și viorile începeau să adie ușor, apoi, la întorsăturile cîntecului, cu patimă, ca și cînd ar fi smulsă aria dintr'o inimă ce nu mai poate răbda,—ochii lui Petrea ardeau uscați și lui îi venea de multeori să chiue de bucurie, ori de ce nici el nu știa, apoi s'o iee razna pe coastă la vale între bordee.

La cîteva săptămîni, însfîrșit, licări lumina în bordeiul unde ședea feciorul Țancului cu Lala.—Licări întîi ca un chibrit, apoi se aprinseră trei lumini în șir.—Petrea se zgudui, ca și cînd l'ar fi izbit cineva pe neașteptate în spate și mîna i se încleștă de baros, strîngîndu-l ca'ntr'un teasc de fier. În toată puterea i s-a arătat iarăși planul pe care nu l'a spus la suflet de om, și acum răsufla greu, ca unul osîndit la moarte. Știa el ce are să facă: să plece cu barosul strîns, așa de să nu i-l poată smulge din mînă nici o putere din lume, drept spre bordeiul acela.

Dar iată că'n sara asta larma încetează mai degrabă, ori poate numai lui i s'a părut așa, și trei ceterași, cei mai buni din toată țigănimea, se furișează printre case și se așează sub streșina bordeiului unde sta Lala.

Cîntecele tremurate începură din toate trei ceterile deodată, așa de tainic, așa de curat și pătrunzător, de Petrea, sus lîngă stejarul lui, îngălbeni și începu se tremure.—Ar fi vrut să alerge, să se scape odată de povoara ce n'o mai putea purta, dar voia să vadă ce se va întîmpla acolo jos. Și iată că din ușa bordeiului iesă, ținîndu-se de mînă, Lala înaltă, sulegată,—o umbră parcă,—iesă cu cineva. Petrea privea fără să clipească din ochii ce-l ardeau: Acesta să fie feciorul Țancului? Un om voinic, cu mustața scurtă, groasă, ca un cornenciu de berbecuț, drept ca un brad, cu un cap mai înalt decît Lala lui.

Tinerii se așezară pe podmol, cu mînile petrecute pe după grumazi. Nu ziceau nimic, numai ochii le ardeau în întunerec. Cei trei Țigani cîntară încă vr'o cinci arii de jale, apoi prinseră a zice de joc.—Dar sus, pe coastă, Petrea nu auzi deocamdată că s'a schimbat cîntecul. El asculta, ca deșteptat într'o lume așa de frumoasă, așa de bună și nepăsătoare, tot ariile de mai înainte. Dela o vreme îi păreau așa de cunoscute cîntecele acelea, ca și cînd le-ar fi ascultat toată viața lui, și numai acum de curînd ar fi fost despărțit de ele.

Într'un tîrziu numai, oftînd, băgă de samă schimbarea cîntecului. Dar și atunci ochii au observat mai întâiu. Căci veniră cîteva fete cu flăcăi lîngă bordeiul unde ședeau cei doi tineri

și 'ncepură un joc fantastic, ce părea și mai ațîțător la flacăra pîlpîitoare a celor trei lumini din casă.

Dar după ce notele vesele pătrunseră până la inima lui Petrea, acesta, ca luminat de-un gînd mare, bătîndu-i inima să sară din piept, alergă ca un zmintit pe coastă, la vale. Se izbi de bordee jos în vale, dar în urmă ajunse înaintea bordeiului, între jucători. Ceterile încetară, și toți rămaseră înlemniți.

— «Fata tatei, să-mi trăești, fata mea și să-ți ajute Precesta. Numai nu trebue să vă cununați voi ca tălharii. Mîne, cu voe bună și cu chiote! Să trăești și tu ginere, copilul meu».

Feciorul Țancului cu Lala se uitau mirați la Pintea. Și fata-i șopti încet: «Mă, oare n'a înnebunit tata?»

Dar Petrea merse hotărît lîngă ei, le împreună mînile drepte: «Înaintea mea sînteți unul al altuia!»

Apoi se apropie de ceterași: «Ziceți măi iar de-acum, ce să vă crape diblele».

Lala într'adevăr voise să-și facă așa în taină nunta cu feciorul Țancului, să nu știe nime. Numai cei trei lăutari și cîtiva din tineret, prieteni buni cu ei. Patru săptămîni au umblat amîndoi pe la toate tîrgurile de ș'au văzut de zestrea în vestminte. Acum le aveau, și după ce se vor cununa mîne și la biserică, pot să plece iarăși pe drumuri, căci și așa n'ar avea ce face ei între Țiganii ce sapă la cucuruz și seceră grînele Romînilor și-ale Sașilor.

I. Agîrbiceanu.

SPECIALISTUL ROMÎN

CONTRIBUŢIE LA ISTORIEA CULTURII ROMÎNEŞTI DIN SECOLUL XIX

(Urmare)

A fost un savant romin din faza a doŭa—fără contestare superior tuturor savanţilor romini din faza II—care a nimerit dela capul locului *forma* ştiinţiĭ, pe care Ureche a nimerit-o abia pela capătul carieriĭ, Dl. Hasdeu. Nu e vorbă, puţin timp (cît a stat la Iaşĭ şi o bucată de vreme dupăce s-a mutat la Bucu-reştĭ) o brodia şi D-sa cam cu oiştea in gard, şi chiar şi mai tirziŭ *se descoperi* cîteodată, ca atuncĭ cind (in Columna 1877, pag. 171 sqq.) citează pentru *frigurĭ* pe Hippocrat, Vico, cartea lui Iov şi Mahâbhârata Ap. Muir, Original sanskrit texts London 1863, in 8°, t. 4, pag. 314 (Dl. Hasdeu ştie sanscrita ca apa). Dar răpede răpede D-sa a pus mina pe toate meşteşugurile ştiinţiĭ şi a inceput un foc bengal de nume proprii, citaţiĭ, nou-tăţĭ, reviste, prieteniĭ cu celebrităţĭ, ilustrul cela, amicul meŭ cela, incit a rămas intr-adevăr lumea cu gura căscată. Iaca un om, căruia nu i-a putut face D-l Maiorescu niciodată nimic. L-a cercat el, nu-ĭ vorbă, D-l Maiorescu cu logica, cu nu ştiŭ ce, dar degeaba, că Dl. Hasdeu e mai tare incă in logică decit Dl. Ma-iorescu. Să daŭ cîteva exemple. Iaca in Columna luĭ Traian 1882, pag. 65, 129, 193 un studiu ‚*Laletica saŭ fisiologia so-nurilor*'. Bibliografiea complectă: Bindseil, Bois-Reymond, Brücke, Czermak, Donders, De la Calle, Ellis, Gude, Helmholz, Humper-dinck, Kudelka, Lepsius, Melville Bell, Merkel, Muller, Novako-vić, Rapp, Rossbach, Rumpelt, Rush, Sievers, Techmer, Thau-sing, Wolf. Mai mulţĭ autori chĭar decit la Dl. Radu I. Sbiera! Apoĭ titlurĭ de capitule: ‚Sfera fonologiei in genere.—Istoria la-leticeĭ.—Caracterizarea fisiologică a sonurilor.—Clasificaţiunea fi-siologică a sonurilor'. Apoĭ figurĭ in text: piramide, triunghiurĭ, trapeze. Apoĭ numirĭ de sunete: labiale, palatale, linguale, guturale, dentale, confuze, parazitice, dento-linguale, guturo-palatale. Apoĭ in-strumente: laringoscopul, faringoscopul, rinoscopul. Apoĭ citaţiĭ din autori, de unde să se vadă că in adevăr aŭ fost cetiţĭ. De pildă:

‚Păcat numaĭ că accentuaţiunea sub raportul fisiologic a fost până acum prea puţin studiată. Sievers op. cit. p. 119: «Sonst ist dies ganze Gebiet noch fast gar nicht bearbeitet, wenigstens nicht von allgemeineren lautphysiologischen Gesichtspunkten aus, die hier gerade unentbehrlich sind.»' Lectorul va zice că, dacă a ajuns Dl. Hasdeu cu lectura la pag. 119, trebue să fi cetit cele 118 paginĭ pre-cedente. Eĭ bine, lectorul se inşeală. Dl. Hasdeu n-a cetit nicĭ pe Sievers, nicĭ pe nime altul din autoriĭ insemnaţĭ cu băgare de samă in notiţa bibliografică şi citaţĭ cind de icĭ cind de dincolo. Dl. Hasdeu nu ştie din fisiologiea sunetelor nimic. Proba e foarte simplă. Din Columna 1873, 220; Cuv. I, 298; Columna 1882, 379 se constată că pentru Hasdeu *ph=f*, *kh=h*, *ş* e *s* aspirat, *h* e *k* aspirat, *v* e afon, numaĭ *l* poate fi şi tonic şi afon; iar aceste părerĭ probează că Dl. Hasdeu habar n-are de fisiologiea sune-telor. Probează negreşit pentru cel care cunoaşte această ştiinţă. Pentru logic insă nu probează, pentrucă logicul ştie numaĭ *cum* se fac ştiinţele, dar nu cunoaşte nicĭo ştiinţă. Şi logicul va fi zis, cind va fi cetit articulele asupra laleticeĭ ale D-luĭ Hasdeu: ‚Cărţile văd că le-a cetit pe toate, terminĭ tehnicĭ văd că ştie, figurĭ văd că are, pe Sievers văd că l-a cetit macar păn la pa-gina 119, fraza e corectă, acordurĭ greşite orĭ altceva aşa nu se găsesc, doamne fereşte; e chiar laletică'. Adecă e chiar formă goală de laletică. Să maĭ daŭ un exemplu. In Columna 1876 pag. 1 sqq. D-l Hasdeu dă etimologiea cuvintuluĭ *ghĭuş*. Pentru D-sa acest cuvint e autohton, =tracul *ghiuga*. Pentru ca să probeze acest lucru, citează următoriĭ autorĭ: 1 Alexandri Teatru, 2 Millo Baba Hirca, 3 Stamate Muza rominească, 4 Hahn Albanesische Studien, 5 Xylander Die Sprache der Albanesen, 6 Camarda Saggio di grammatologia albanese, 7 Ascoli Sprachwissenschaftliche Fragmente, 8 Miklosich Die romanischen Elemente im Alba-nesischen, 9 Bopp Ueber das Albanesische, 10 Kopitar Kleinere Schriften, 11 Miklosich Die slavischen Elemente im Rumunischen, 12 Negruzzi Scrierile, 13 Cantemir Cronicul Romino-Moldo-Vla-hilor, 14 Dosoteiŭ Vieţile sfinţilor, 15 Pontbriant Dicţionar, 16 Donaldson Varronianus, 17 Kuhn 's Zeitschrift, 18 Cihac Dicţio-nar, 19 Hesychius, 20 Curtius Griechische Etymologie, 21 Rapp Physiologie der Sprache, 22 Fritzsche De reduplicatione graeca, 23 Fick Anlaut *g* im Griechischen, 24 Fick Vergleichendes Wör-terbuch, 25 Benfey Griechisches Wurzellexicon, 26 Stokes Mis-cellanea cornica, 27 Pictet Les origines indoeuropéennes, 28 He-rodot, 29 Lagarde Gesammelte Abhandlungen, 30 Strabon, 31 Plinius, 32 Fick Zum makedonischen Dialekte, 33 Blau Das Al-banesische, 34 Weihrich De gradibus comparationis, 35 Beames A comparative grammar of the modern aryan languages, 36 Stier Die albanesischen Thiernamen, 37 Pauli Ueber die Benennung der Körpertheile, 38 Grassmann Wörterbuch zum Rigveda, 39 Win-dischmann Die Grundlage des Armenischen, 40 Cankof Gramma-tik der bulgarischen Sprache, 41 Bopp Glossarium comparativum, 42 Miklosich Lexicon palaeoslovenicum, 43 Eusebius, 44 Win-

dischmann Ursagen der arischen Völker, 45 Lenormand Les premières civilisations, 46 Boetticher Arica, 47 Marsch Lectures on the englisch language, 48 Tobler Versuch eines Systems der Etymologie, 49 Whitney La vie du langage 50 Grimm Geschichte der deutschen Sprache, 51 Gubernatis Letture sopra la mitologia vedica, 52 Evangeliarul Alba Iulia 1648, 53 De Rada Rapsodie d'un poema albanese raccolte nelle colonie del Napoletano, 54 Ipolyi Magyar mythologia, 55 Anonymus Belae, 56 Kovachich Sammlung kleiner Stücke, 57 Sacharow Skazania russkago naroda, 58 Baronzi Limba romînă, 59 Budilowicz Putevyia zamietki, 60 Maciejowski Polska pod wzgledem obyczajow, 61 Ostrorog Myslistwo z ogary, 62 Kozlowski Poczatek terminologi lowieckiej, 63 Bobiatynski Nauka Lowiectwa, 64 Brugsch Hieroglyphisches Wörterbuch, 65 Vullers Lexicon persico-latinum, 66 Venelin Slovene, 67 Dozon Chansons populaires bulgares, 68 Maiorescu Critice, 69 Schafarik Slowanské Starozitnosti, 70 Müllenhoff Ueber die Herkunft und Sprache der pontischen Scytten. Apoi pune în legătură cu *ghiuş* următoarele cuvinte: albanez *ghiuş*, bunic, romîn *hojma*, trac γίγας (ghiugas) bunic, sanscrit *svaja* rudă, grec γέγωος. Spune că ,după *scoala linguistică cea veche* ar fi foarte lesne, căutînd pe d-asupra la neşte asemănări fonetice şi logice de întîmplare, a înrudi pe *ghiuj* cu buriaticul *chuşung* bătrîn din Siberia, saŭ—mai ştii!—cu vreo vorbă irocheză din America. *Ştiinţa filologică comparativă de astăzi* procedează altfel.' Previne pe cetitor, dîndu-i o lecţie de metodă, că ,Identitatea între romînul *ghiuj* moşneag, albanezul *ghiuş* bunic, vechiul tracic γίγας bunic şi sanscritul *svaja* rudă fiind odată demonstrată, voiŭ atinge aci două cuvinte grece carî prin ademenirea asemănării exterioare ar pute să amăgească pe *cei puţin deprinşi cu metoada linguistică*.... γέγωος bătrîn [şi] un fabulos rege Γύγης.' La urmă închee cu o lecţie dată lui Cihac, în care declară că şi-a pus (adecă Dl. Hasdeu) ,următoarele şase condiţiuni de metodă: *bibliografiea cuvîntuluĭ*,.. *literatura cuvîntuluĭ*,... *cronologiea cuvîntuluĭ*,.. *fonetica cuvîntuluĭ*,.. *paralelizmul cuvîntuluĭ*,.. *migraţiunile cuvîntuluĭ*.... [care] dacă nu înlătură cu desăvîrşire, încaĭ îngreuiază foarte mult posibilitatea erorii;' în vreme ce ,această trăsură caracteristică a timpului nostru, uşurinţa şi iarăş uşurinţă, a înţeles-o foarte bine în Romînia un grup de diletanţi, avînd drept organ o revistă ce se publică sub titlul de Convorbiri literare.' Apoi, bazîndu-se pe metoda exprimată prin *bibliografiea cuvîntuluĭ*, *literatura cuvîntuluĭ*, etc combate citeva etimologiĭ date de Cihac şi închee lecţiea cu vorbele: ,Cît despre adversarul meŭ, i-am cedat, pentru a-l mai îmblînzi, tot ce a fost mai dulce în etimologiile mele: *ravac* miel coulé. *Coulé*, D-le Cihac.' 70 de autori citaţi, dintre care cei mai mulţi aŭ fost sigur cetiţi din scoarţă în scoarţă, şi în tot felul de limbi, albaneză, germană, italiană, greacă, latină, ingleză, armană, bulgară, paleoslavă, ungară, rusă, polonă, egipteană, persă, celtă. Apoi *scoala linguistică veche*,... *ştiinţa filologică comparativă de astăzi*.... *cei puţin deprinşi cu metoada linguistică*. Apoi metodă bazată pe *bibliografiea cuvîntuluĭ*, *literatura cuvîntuluĭ*, *cronologiea cuvîntuluĭ*, *fonetica cuvîntuluĭ*, *paralelizmul cuvîntuluĭ*, *migraţiunile cuvîntuluĭ*...' ,In toată puterea cuvîntuluĭ un savant la înălţimea [Ce înălţime? Dincolo de înălţime] culturiĭ moderne, trebue s-o mărturisesc, n-am încotro', va fi zis şeful diletanţilor dela Convorbiri literare, palid de ciudă că nu-l poate dovedi cu logica, singura sa armă. Nu este însă trebuinţă să ştie cineva mult, este trebuinţă să ştie cineva foarte puţin, pentruca să priceapă că, cu toată avalanşa de autori, citaţiĭ, metode, D-l Hasdeu în articolul săŭ despre *ghiuş* n-a ştiut nimic. D-sa anume, care cunoaşte atîtea metoade şi atîtea şcoli linguistice, nu cunoaşte pe cea mai elementară metoadă din toate şi care formează baza tuturor şcolilor linguistice, mai ales a celor noŭă, cărora aparţine D-sa. Această metoadă *elementară*, care se poate compara cu alfabetul la cel care pretinde că ştie să cetească, este următoarea: Cînd aĭ de gînd să cercetezi etimologiea unuĭ cuvînt obscur, ca *ghiuj*, trebue să cauţi să afli întîiŭ istoriea sunetelor romîneşti în acele cuvinte romîneşti, a căror etimologie este sigură. Dacă ar fi cunoscut acest azbuche al metoadei, ar fi aflat Dl. Hasdeu că $g+i$ în cuvintele de origine latină se preface în romîneşte în $dž+i$ şi şi ar fi zis că, dacă în cuvintele latineşti din limba romînească $g+i$ se preface în $dž+i$, cu atît maĭ mult prefacerea a trebuit să aibă loc în cuvintele romîneşti, care sînt de origine dacă, care adecă sînt încă şi maĭ vechĭ decît cele latine. Indată i-ar fi venit în cap D-luĭ Hasdeu că un *ghiuga* dac ori trac, dacă s-ar fi păstrat din vremurile acele străvechĭ în romîneşte, trebuia să sune astăzĭ *giugă* ori *giug*, (*džugă*, *džug*, în ortografiea obişnuită *giuga*, *giug*), iar nu *ghiuş*, şi n-ar fi maĭ scris articolul cela cu 70 de autori, cu sute de citaţiĭ, cu zecĭ de metode, şi prin urmare n-ar fi maĭ vîrît în toţĭ spărieţiĭ pe bieţiĭ diletanţĭ dela Convorbiri literare. Dar de unde era să ştie acest lucru pela 1876 Dl. Hasdeu? va întreba poate lectorul ageamiŭ. Dar mai întîiŭ, chiar dacă n-ar fi avut savantul romîn de unde să înveţe din lucrările altora istoriea sunetelor romîneşti, el prin el însuş dela capul locului maĭ întîiŭ acest lucru trebuia să-l înveţe şi apoĭ să se aventureze în etimologiĭ de cuvinte obscure. Dar apoi, cum că explozivele latineştĭ urmate de *i* consonant s-aŭ prefăcut în toate limbile romanice, decĭ încă din limba latină populară, în africate, era pela 1876 ştiut şi răsştiut, publicat şi răspublicat. Citez numaĭ două lucrări: gramatica luĭ Diez şi vocalismul luĭ Schuchardt. Acest lucru toată lumea îl ştia, numaĭ Dl Hasdeu, cel cu şcoala linguistică noŭă, nu-l ştia, pentrucă Dl. Hasdeu nu ştia nimic, ci numaĭ titlurĭ de cărţĭ, citaţiĭ din opere răsfoite, colb zvîrlit în ochiĭ lectoruluĭ diletant, adecă *forma goală*.

,Sînt multe lucrurĭ de mirat în lumea aceasta', ἦ θαυματὰ πολλά, zice Pindar Olymp. I 28.—Să-mi erte lectorul acest acces de eruditie, dar m-am molipsit dela Dl. Hasdeu, tot vorbind de

D sa.—Dar mai de mirat lucru eŭ n-am văzut decit acel petrecut pe terenul activităţii intelectuale romîneştĭ dela 1866 încoace, că adecă doi oameni, care eraŭ făcuţĭ de dumnezeŭ unul pentru altul, ca să se complecteze aşa cum se complectaŭ Pylades şi Orestes, Achilles şi Patroclos, anume D-niĭ Hasdeu şi Maiorescu, să se duşmănească aşa cum s-aŭ duşmănit. Căcĭ pentru care lucru s-a luptat Dl. Maiorescu? Pentru eliminarea din operele savanţilor din faza a doŭa a deosebirilor de formă dintre acele opere şi operele savanţilor europeni. Dar care om a dus mai la îndeplinire acest fapt decit Dl. Hasdeu? Despre D-sa se poate zice că e *forma pură*. Apoĭ atuncĭ pentru ce duşmănie? Iaca pentru ce. D l Maiorescu n-a văzut cu ochĭ bunĭ pe Dl. Hasdeu, pentrucă acesta reprezenta idealul D-luĭ Maiorescu fără ca să fie elevul D-sale. Iar Dl. Hasdeu n-a văzut cu ochi buni pe Dl. Maiorescu, pentrucă vedea în acest din urmă un concurent la titlul de geniu, pe care fiecare din talentele din faza a doŭa voia să-l poseadă numai pentru sine. Chestie de invidie prin urmare şi la cela şi la cela. Dacă n-ar fi fost invidiea la mijloc şi ar fi voit să-şi impartă gloriea în loc de a şi-o însuşi fiecare toată, nu s-ar fi văzut *doi* oameni în lume mai făcuţi unul pentru altul ca D-niĭ Hasdeu şi Maiorescu.

Aceasta nu înseamnă că Dl. Maiorescu *cu bună hotărîre* şi *cu ştiinţă* a încurajat acea *formă goală*, contra căreia a avut pretenţiea de a se lupta. D-sa a făcut aceasta *din neştiinţă*, căci D-sa în afară de *poezie*, pe ale căreĭ fond şi formă le stăpîneşte destul de bine şi asupra căreia a stabilit chiar o teorie, poate originală, *arta pentru artă*, nu ştie decit *metafizică* şi *logică*. Însă orĭ că ştiĭ metafizică orĭ că nu ştiĭ nimic, e tot acela; iar logica, cum ştie oricine, e *ştiinţa formeĭ goale*. Fiind astfel, oricît de multă bunăvoinţă ar fi avut Dl Maiorescu de a judeca operele specialistului romîn şi din punct de vedere al cuprinsului, n-ar fi putut. Pe de altă parte, tocmaĭ faptul că e atît de priceput în poezie —genul literar care pune mai mult preţ pe formă din toate—şi în logică, făcea pe Dl Maiorescu cel mai apt dintre toate talentele din faza II de a judeca forma. Omul de ştiinţă, să zic un matematic, un filolog, un zoolog, este, din cauză că dă mare importanţă fondului, adesea prea indulgent în ce priveşte forma, şi de pildă Rohde, un cu adevărat foarte învăţat om, este atît de puţin priceput la facerea citaţiilor (De pildă în *Der griechische Roman* citeodată citează Iliada cu cifre X, XI, etc., citeodată cu litere A, B, etc., citeodată citează versuri din Plaut cu accente, citeodată fără accente; citaţiĭ greşite; citaţiĭ chiar unde nu trebue), încît oricare specialist romîn îl întrece din acest punct de vedere. Din contra omul de gust, cetitorul de poezie multă, logicianul prinde îndată nota caracteristică formală a diferitelor genuri literare şi cînd vede undeva bibliografie multă în curent cu toate noutăţile, cînd vede citaţiile îngrămădite la un loc la sfîrşitul paragrafelor, cînd vede cărţĭ cetite în grabă şi rezumate pecînd era pagina sub tipar, cînd vede citaţiĭ în tot fe-

lul de limbĭ, apoĭ scurtări, steluţe, crucĭ, plus, minus şi alte semne, cunoaşte îndată că are a face cu un filolog în curent cu ştiinţa. Decit numai nu poate şti dacă e în curent cu ştiinţa formeĭ goale orĭ şi cu ştiinţa cuprinsuluĭ! Maĭ bine decît Dl Maiorescu a priceput lucrurile un poet, Eminescu. „Iară noĭ? noĭ epigoniĭ? Simţiri recĭ, harfe zdrobite!" Dl Maiorescu s-a înşelat şi a considerat pe epigoniĭ luĭ Eminescu ca pe nişte oamenĭ aĭ progresuluĭ, forma goală a luat-o drept ştiinţa însăş şi s-a făcut patronul eĭ. Şi sub egida D-sale a crescut această pleiadă de specialiştĭ romînĭ, care aŭ redus ştiinţa în ţara romînească la minimum. Uite un exemplu. În ajunul unuĭ examen de capacitate de limba romînă un candidat, care pănă atuncĭ nicĭ nu se gîndise măcar să se facă filolog, pentrucă învăţase numai filosofie, se hotăreşte deodată să devină profesor de limba romînă. Şi ce credeţi că s-a întîmplat? A eşit întîiul, şi prezidentul juriuluĭ, Dl. Maiorescu, l-a felicitat. Dar ce a scris în teze, dar ce a vorbit la oralurĭ? Fireşte că nimic, însă a vorbit frumos şi a gesticulat frumos. „E uşor de făcut versuri, cînd nu aĭ nimic a spune", vorba luĭ Eminescu. Şi, în adevăr, dacă ar fi fost Eminescu prezidentul juriuluĭ, măcar că n-ar fi priceput mai mult decit Dl. Maiorescu, dar oricum, cînd ar fi văzut pe improvizatul filolog cum îĭ merge gura ca fofeaza, ar fi avut oarecare scrupule şi ar fi gîndit: „Este cu neputinţă ca o ştiinţă, chiar în lineamentele eĭ, să poată fi învăţată aşa bătînd în palme, dintr-o zi într-alta". Dl. Maiorescu însă nicĭ nu s-a sinchisit. Şi pe urmă ce s-a maĭ întîmplat cu acest geniu din faza III? La jumătate de an a şi scris o carte de istoriea limbiĭ romîne plină de steluţe, crucĭ, scurtări, cracane, etc., pe care a şi introdus-o în şcolĭ ministeriul; iar la anul după concurs a fost însărcinat de acelaş ministeriu să ţină la un congres al profesorilor de limba romînă o lecţie de cum trebue să fie şi ce trebue să ştie un profesor de limba romînă în ţara romînească. Mizerie! Are să ajungă timpul, dacă vor merge lucrurile tot aşa, cînd, pentru a fi sigur cineva de reuşită la examenul de capacitate într-o materie oarecare, va trebui să înveţe o materie cu totul alta. Pentru moment fapte cunoscute de toată lumea sînt următoarele: 1. Acelaş specialist romîn face cu acelaş raport conceput în aceiaş termeni, care nu spun nimic, recomandări pentru tot felul de catedre, iar vorbele i se iaŭ la serios de membriĭ unor învăţate corpurĭ. 2. Sub numele de pedagogie se dă atita importanţă la examenele de capacitate gestuluĭ, timbruluĭ glasuluĭ, accentuluĭ, vorbiriĭ încete şi cu potrivită intensitate, lipseĭ de cuprins, încît pe de o parte grija candidatuluĭ nu este de a şti ceva, ci de a posede calităţile formale enumerate, iar pe de altă nota juriuluĭ este maĭ ales de dinsele hotărîtă. Cu cît o lecţie e maĭ banală, maĭ lipsită de idei, însă tacticos spusă, cu gest, cu modulaţiĭ din gît, cu atît e maĭ bună, pentrucă (zice juriul) nu tîmpeşte mintea copilului, pentrucă (zic eŭ) este singura pe care o pricepe juriul. Suma ştiinţiĭ tot scade în ţara aceasta sub o aparenţă înşelătoare de creştere. Tot ast-

fel pe terenul activității publice n-am făcut Rominiĭ altceva dela 1866 in coace decit că am risipit averea particulară și averea publică, am ruinat starea și fizică și psihică a țăranului, am lăsat pe străinĭ să acapareze tot comerțul și mare parte din pămintul țăriĭ, ne-am uitat dind din umerĭ la degenerarea și dispariția treptată a rasei moldoveneștĭ, una din cele maĭ inzestrate ale neamuluĭ rominesc; dar am ascuns această mizerie cu clădiri publice in Bucureștĭ, cu podurĭ peste Dunăre, cu drumuri de fier, cu părăzi, cu manevre, cu laude ridicule și cu exagerările unor fapte, care nu se datoresc atit vredniciei noastre, cit forței lucrurilor, cu exagerări asupra războiuluĭ de independență.

V

A cerca marea cu degetul.

Oare ce-i de făcut? Sigur că cel maĭ bun lucru de făcut ar fi să eliminăm pricina boaleĭ. ‚Dacă te supără dintele tăŭ, scoate-l și-l zvirle dela tine', a zis Hristos. Dar să luăm, de pildă, geniile și să le spinzurăm, putem? Cine te lasă? Poțĭ ucide o ploșniță orĭ altă gingange, care-țĭ suge singele; dar să ucizi geniile romineștĭ care aŭ săcătuit mintea rominească, aceasta nu poțĭ. Nicĭ să ne gindim la una ca aceasta, sigur, și chiar eŭ am spus-o maĭ mult in glumă. Pentru aceia eŭ aș propune următoarele mijloace.

Maĭ intiiŭ să se hotărască Rominiĭ ceilalțĭ, cițĭ aŭ maĭ rămas, să nu maĭ fie in ruptul capuluĭ nicĭ geniĭ nicĭ talente, și să ne virim tot maĭ tare in cap ideea—foarte adevărată—că dela Ștefan cel mare până astăzĭ nicĭ umbră de geniu n-a maĭ apărut in rominime, iar talente cite aŭ fost, acelea s-aŭ manifestat in artă, in poezie anume și in muzică, învremece la știință, din nenorocire, numaĭ pleava societățiĭ romineștĭ s-a ingrămădit. Și acest din urmă fapt să ni-l explicăm prin inprejurarea că știința, astfel cum s-a practicat de savanțiĭ romini din faza a doua și faza a treia a cerut dela om muncă foarte puțină și i-a dat in schimb marĭ ciștigurĭ. Pentru ca să facĭ cĭubote, ițĭ trebue să bațĭ ținte cu ciocanul până ce te doare mina; ca să fiĭ negustor, ițĭ trebue să cumperĭ marfă eftină și să te gindeștĭ cum să înșelĭ clienții vinzind-o scump; ca să lucrezĭ pămintul, ițĭ trebue muncă din greŭ tare, pentruca apoĭ să-țĭ putrezească pinea pela gărĭ fără acoperișurĭ; orice veĭ face, ițĭ trebue muncă și rezic: numaĭ pentru știință nu. In schimb insă rentează, și a rentat incă altă dată și maĭ mult, această poreclită știință. Intiiŭ și intiiŭ premiĭ dela Academie. Și ce premiĭ! Este unul de 12000 de leĭ, cit cele dela loteriea de Hamburg, pe lingă care se maĭ adaugă avantajul că la loteriea de Hamburg jocĭ la noroc, pecind la premiile Academieĭ mergĭ la sigur, căcĭ cuĭ are să le dea Academiea, dacă nu țĭ le va da ție, savantuluĭ? Arată-mĭ un singur autoraș, care să fi scris o prostie cit de mare și care să nu fi

căpătat dela Academie o recompensă de cincĭ, șase miĭ de leĭ. Eŭ singur, care scriŭ aceste rindurĭ, fac o excepție. Apoĭ ajungĭ membru al Academieĭ. Și iar, sigur. Numaĭ, firește, să fiĭ savant din faza II orĭ III. Oricare savant romin, dacă nu moare degrabă, ajunge membru al Academieĭ romine. Arată-mĭ un singur autoraș, care să fi scris o prostie cit de mare și care să nu fi fost membru al Academieĭ romine, dacă nu chiar activ, dar macar corespondent? Asachi? D-apoĭ Asachi nu era savant de faza II orĭ III era savant de faza I și era, firește, de așteptat ca un om ca dinsul să fie lăsat pe delăturĭ căcĭ similes similibus conveniunt. E de mirat, din contra, cum aŭ putut pătrunde la Academie Laurian, Papiu Ilarian și Cipariu! Ei dar vezĭ, nu eraŭ incă geniĭ de ajuns, și de aceia mort copt trebuiaŭ să intre in savantul corp și de al de Cipariu. Și apoĭ este știut că Asachi n-a ajuns la Academie din cauza dușmănieĭ luĭ Laurian. Nu fac, drept, parte din Academie numaĭ cițiva filosofĭ, din cauză că fundatoriĭ aŭ uitat să facă o secție și pentru dinșiĭ. Dar cu vremea se va face, ca să se infrupte și eĭ, aceștĭ poate ceĭ maĭ caracteristicĭ dintre toțĭ specialiștiĭ rominĭ. Și din cite nu te infrupțĭ! Primeștĭ monitorul oficial gratis, ceia ce inseamnă, pelingă lectura luĭ interesantă, un venit anual de aproximativ 3 leĭ, dacă-l vinzĭ cu chilogramul (a 18—20 banĭ kilo); primeștĭ plată pentru asistarea la ședințe (40 de leĭ de ședință, dacă eștĭ din provincie, drumul gratis la Academie ceaiŭ și chifle, ceia ce te dispensează, dacă eștĭ sobru, de unul din prinzurĭ, vreo 70 de ședințe pe an...); pela părăzĭ te pun tot in frunte, mă rog mandarin de prima clasă. Apoĭ, ca să continuăm cu avantajele savantizmuluĭ, ajungĭ profesor universitar. Că poțĭ ajunge și profesor secundar, de aceasta nu vorbesc, pentrucă avantajele materiale sint foarte micĭ și tot se cere oarecare știință. In sfirșit capețĭ recompense naționale. Nu e vorbă, aceasta e maĭ greŭ decit să ajungĭ la Academie, dar tot se intimplă. Și la gind-ște-te. Dacă cumva se intimplă să fiĭ deodată și profesor universitar, și membru al Academieĭ, și cu recompensă națională, și cu premiĭ dela Academie, apoĭ nu-i maĭ bine să fiĭ *savant* decit orice altceva in țara aceasta?

Apoĭ cind atitea foloase aŭ să-țĭ curgă D-tale numaĭ pentrucă veĭ fi invățat forma goală a științiĭ, cum crezĭ că nu eraŭ să se ingrămădească oamenii la așa poreclita știință? Și cine a alergat maĭ tare la pleașcă și a pus mina pe lohma maĭ răpede? Firește că pleava societățiĭ. Vorba ceia: Obraznicul mănincă praznicul. Ce a fost maĭ vrednic și maĭ modest (Aceste două lucrurĭ merg mină in mină) a rămas la coadă, iar in fruntea meseĭ s-a ingrămădit săcătura.

In al doilea loc, măcarcă nu-i bine să disprețuiască cineva pe nime și nimic, dar, dată fiind gravitatea cazuluĭ, să disprețuim geniile romineștĭ cu un dispreț egal infumurăriĭ lor, fiind convinșĭ de adevărul că vredniciea omuluĭ are cea maĭ bună

măsură în modestiea lui. Comparațiea cu spicul cel plin, care se pleacă la pămînt, în vreme ce spicul cel sec se ridică în bătaea vîntului, e o exprimare populară a unui adevăr de mult cunoscut. Și noi îl cunoaștem. Dar care noi? Noi care nu scrim, noi care nu sîntem savanți, noi al căror glas nu s-aude, țăranul și meseriașul. Toți cei care mînjesc hîrtiea și care intr-o proporție mai mare ori mai mică toți sînt infruptați din specialismul rominesc, pleava societății, aceia nu-l cunosc. Și numai glasul lor se aude și se trimbițează și pentru aceia nicăiri nu se aude un ris de bătae de joc ca răspuns la pretențiile grandomanilor, prin al căror condeiŭ vorbește duhul sfînt. Nicio considerație nu trebue să ni domolească inima, căci puterea remediului trebue să fie la înălțimea răului, și cu cît își intărește gîtul specialistul romîn mai mult, cu atît mai tare trebue să-i tragi cu cangea de nas în jos. De orice te poți teme, dar de aceia că s-ar pute intimpla să-i rupi nasul, nu. Cu cît se laudă săcătura mai mult, cu cît jonglează mai frumos cu forma goală a științii, cu atît opera este mai de nimic și autorul mai netrebnic. Regulă: Cei mai mari crezuți oameni din țara aceasta sînt cei mai mici, în special cei mai savanți crezuți oameni în țara aceasta sînt cei mai ignoranți, cei mai inteligenți crezuți oameni în țara aceasta sînt cei mai proști.

În al treilea loc, să ne emancipăm de tiranica verdictelor D-lui Maiorescu. D-sa, măcar că cu bune intenții, din cauze expuse mai sus se lasă înșelat de aparențele științii, și, fiindcă vorba D-sale are mare trecere, apoi înăduşă vre-o apariție sănătoasă ce ar pute să aibă loc. Cel puțin dacă ar fi lăsat specialistul romîn de capul lui, tot nu s-ar gargui așa răpede. Dar așa, dacă-l duce Dl. Maiorescu de mînă! Chiar dacă ți-ar veni ție în cap să flueri, cine te crede, cînd aplaudează Dl. Maiorescu? Dacă specialiștii romîni și-aŭ găsit asemenea advocat, asta înseamnă că 50 la sută din șansele de reușită ale vreunei reacții aŭ dispărut. Iaca unul, oarecare, s-a dus cu o cărticică la Dl. Maiorescu, unde a fost introdus de un alt ejusdem farinae oarecare, s-a închinat frumos, a admirat, a adorat (Și cine nu-i simțitor la asemenea lucruri?). Și Dl. Maiorescu a luat cărticica, a răsfoit-o și a blagoslovit-o. Nu-i vorbă, după cîtăva vreme i-a dat acel oarecare lui Dl. Maiorescu o copită, dar acum, cînd și-a făcut interesul, ce nevoe mai are? Dacă ai fluera tu acum, Dl. Maiorescu n-ar mai aplauda. Dar e prea tîrziŭ. Incă un talent, incă o pacoste, incă o ciumă. Să scuturăm, să ne încercăm a scutura acest prestigiu, să ne emancipăm de tiraniea verdictelor D-lui Maiorescu. Și dacă ne vom emancipa, să punem regula următoare cu jurămînt de a o urma: *Nimeni să nu se amestece unde nu se pricepe.*

În al patrulea loc, să ne constituim într-o ligă anti-pedagogică. Pedagogiea, așa cum se practică de specialistul romîn,

tinde prin formalizmul ei la eliminarea oricărei activități științifice din crierul copiilor noștri în școli. De mult ce se teme să nu dea prea mult, pedagogiea specialistului romîn a ajuns că nu dă chiar defel; de mult ce se teme să nu tîmpească pe copil învățîndu-l prea mult, a ajuns să-l tîmpească lăsîndu-i crierul fără de niciun exercițiu. Limba romînă, de pildă, se învață acum numai din cartea de lectură. In clasa V profesorul cetește toată vremea discursuri (chipurile oratorice, cele mai adeseori producțele unui specialist romîn), și cînd ostenește el, cetesc elevii. In clasa VI cetește profesorul poezii, iar dacă se intîmplă cumva să fie el însuș poet, apoi improvizează a la Metastasio, și cînd ostenește el, cetesc mai departe elevii. In clasa VII cetește profesorul din cronicari, alegînd bucăți pe care le socoate că sînt ori mai frumoase ori mai patriotice, și cînd ostenește el, cetesc mai departe elevii. De cînd binele. Dacă te ajută D-zeŭ să fii profesor de romînește, apoi poți să dai toate cărțile pe foc și să cumperi numai o crestomatie potrivită (Și sînt de acestea făcute conform programului o mulțime), unde să fie un discurs pentru clasa V, cîteva poezii pentru clasa VI, și bucăți alese din autorii romîni pentru clasa VII. Și te ajută D-zeu, că-i bun. Căci înaintea juriului examinator, care e totdeauna prezidat de un pedagog, iată ce chestiuni iți poți lua. Teza I scrisă: Eminescu ca poet liric. Teza II scrisă: Eminescu ca satiric. Teza III scrisă: Eminescu ca filosof. Teza I orală: Eminescu ca jurnalist. Teza II orală: Stilul epistolar al lui Eminescu. Teza III orală: Eminescu ca novelist. Proba practică: Doina lui Eminescu, pe care o declami frumos, așa că să faci pe unul din membrii juriului să plîngă (Ei dacă ai ave noroc să-l faci pe prezidentul juriului!). Ințelegi că n-ai trebuință decît de ediția Saraga a lui Eminescu. La fiecare din cele șapte teze o tot scoți din buzunar și te uiți o leacă intr-însa, și dacă ai mai cetit și D-ta cîteva critici—că, dă, tot trebue să fi cetit și D-ta ceva—și dacă mai ai și glas frumos, gest expresiv—stil, ba din deget, ba din barbă, ba din pielea frunții—apoi eși la sigur, reușești chiar în fruntea listei. Și tot așa de cînd binele și pentru elevi, căci la cursul de romînește se duc ca la un spectacol. Decît școala nu e un spectacol, tot așa dupăcum nu e o cazarmă. Știința are un rost în lumea aceasta, nu atît pentrucă printr-însa ai ajuns să vorbești cu oamenii la distanțe mari, să fugi ca fulgerul intr-o trăsură fără cai, să te plimbi prin aer ca păsările, cît mai ales pentru aceia că progresul ei înseamnă o perfecționare a *omului*, o indepărtare tot mai mare a acestuia de bruta, dela care-și trage originea. Scopul școalei este să ajute la această evoluție, iar nu să facă din elevii ei militari. Militarizmul este tocmai una din manifestările brutei. Știm cu toții foarte bine că încă sîntem, noi Europenii, în timpuri de acelea unde afacerile dela popor la popor se regulează cu amenințarea și cu bîta, știm că trebue, mai ales noi Romînii, să fim gata la tot minutul să minuim ciomagul. Pentru această treabă are statul cazarma, cel mult prin

școlĭ se pot da cîteva lecţiĭ de mînuirea puştiĭ, săbieĭ şi celor-
lalte instrumente de măcelărie, ca un fel de gimnastică orĭ de
pregătire. Noĭ însă tindem să facem din această anexă scopul prin-
cipal al școaleĭ, şi sînt unele licee, care tind să întreacă în a-
ceastă privinţă școalele noastre militare, şi aĭ căror directorĭ îşĭ
fac o glorie din acela că elevii lor aŭ avut la cutare paradă mi-
litară o ţinută tot aşa de marţială ca şi acea a jandarmilor.
Aceasta înseamnă o îndepărtare de la scopul școaleĭ atît de mare,
încît dacă nu se vor lua măsurĭ copiiĭ noştri aŭ să capete în
instituţiile de cultură ale statuluĭ o dezvoltare unilaterală pur
fizică şi muzicală, ca acea care se dădea în gimnaziile greceşti,
în special în cele spartane. Fiecare lucru la timpul luĭ însă.
Sparta a fost bună pe vremea eĭ, astăzĭ e un anacronizm. Tot
astfel nu este școala un local de petrecere, ci de muncă, de
năcaz. Tot lucrul bun se capătă cu greŭ. In școală nu trebue să
se gîndească învăţătorul cum să amuzeze pe elevĭ aşa ca să li
se pară învăţătura o jucărie; ci trebue să se gîndească cum să-ĭ
deprindă maĭ bine cu munca grea a ştiinţiĭ, care nu e o jucărie,
atuncĭ cînd e într-adevăr ştiinţă, iar nu pseudoştiinţă ca acea a
specialistuluĭ romîn. Dacă nu deprinzĭ cu puţină greutate mintea
copiluluĭ, apoĭ cum are să învingă vreodată greutăţile ştiinţiĭ
mintea bărbatuluĭ? Nu că ştiinţa e uşoară trebue să facĭ să
creadă pe copil, ci din contra că e grea, dupăcum şi este. Cine
nu poate dovedi, apuce-se de altă treabă. Cine se trimetea de
multă carte, acela era timp de acasă. Şcoala nu e spital, să în-
dreptăm pe ceĭ slabĭ de minte, ci un concurs de muncă intelec-
tuală grea, unde se selectează ceĭ vrednicĭ, cu minte puternică,
aptă de a face ştiinţă adevărată ştiinţă.

—, In sfîrşit să ne deprindem a avea răbdare. Graba strică
treaba. Vor veni ele odată vremurile, cînd Romînia va fi într-ade-
văr Belgia orientuluĭ. Noĭ însă de astăzĭ, începătoriĭ, nu trebue
să o silim să devină Belgie cu toptanul şi cu de-sila, căcĭ vom
face din ţara aceasta o caricatură. Este frumos fireşte, să avem
şi noĭ un istoric ca Mommsen orĭ ca Ranke, un fizician ca Helm-
holz, dar pentru moment e cu neputinţă. Degeaba natura non
facit saltus. Să ne mulţămim şi noĭ să fim maĭ micĭ şi să fim
destul de modeştĭ să o mărturisim. Dacă n-am fi aşa de preten-
ţioşĭ şi n-am dori să speriem lumea cu aparenţe false, apoĭ în
acele începuturĭ, care singure sînt posibile în momentele de faţă
şi aŭ fost posibile dela 1866 încoace, am putea produce lucrurĭ
de samă. Proba pentru aceasta ni-a dat-o Alexandru Lambrior.
Pecît specialistul romîn e înfumurat şi sec, pe atît acela era
modest (şi pic plin); pecît specialistul romîn ne sparie cu citaţiĭ
pentru a ascunde o remarcabilă sărăcie de cunoştinţĭ, pe atît
acela cita puţin, însă tot cărţĭ importante, cetite şi meditate din
scoarţă în scoarţă; pecît specialistul romîn se arată că ştie tot,
macar că ştie puţin, şi se ruşinează de a-şĭ arăta lipsurile, pe
atît acela îşĭ mărturisia sincer toate lipsurile, macarcă avea

într-adevăr o vastă cultură. Toate lucrările luĭ prezintă acelaş
sinceritate şi acelaş iubire de ştiinţă ca şi lucrările învăţaţilor
romînĭ din faza I probează într-un cadru mic că autorul era în
curent cu ştiinţa europeană contemporană şi cuprind în acel ca-
dru mic maĭ multe viderĭ originale şi juste decît toate scrierile
savanţilor romînĭ din faza II şi III. Cadrul e mic însă, şi din
punct de vidère al forţeĭ autoruluĭ cît şi din acel al extensiuniĭ
opereĭ, dar, abstracţie făcînd de acela că Lambrior a murit tînăr
(era numaĭ de 37 de anĭ), nu putea spiritul romînesc în evoluţiea luĭ
firească produce decît începuturĭ modeste. Dar pe lîngă opera
luĭ Lambrior (şi tot aşa în toate ramurile ştiinţiĭ, nu numaĭ în
filologie, a existat dela 1866 încoace cîte un Lambrior), activita-
tea învăţătorilor noştri probează că s-ar putea înjgheba şi la
noĭ o cultură reală, dacă ne-am hotărî să procedăm treptat şi
modest. Este fapt cunoscut de toată lumea că învăţătoriĭ noştri
sînt oameniĭ ceĭ maĭ cu adevărat iubitorĭ de ştiinţă din toată
ţara şi că activitatea lor ştiinţifică, în cadrul eĭ modest, e cea
maĭ solidă. Dacă profesoriĭ secundarĭ şi ceĭ superiorĭ ar ave iu-
birea de ştiinţă şi aptitudinea pentru dînsa în proporţie, sigur
că am avea un învăţămînt public ca cel din adevărata Belgie.
Dar aceasta nu se poate, e contra naturiĭ. Noĭ sîntem în ase-
menea împrejurărĭ de începătorĭ, că nu vom pute învăţa înmul-
ţirea decît dupăce vom fi învăţat întîiŭ adunarea şi scăderea,
şi noĭ sîntem încă la adunare şi la scădere.

Pe lîngă această răbdare, ca să facem întîiŭ lucrurĭ maĭ
uşoare şi pe urmă altele maĭ grele, maĭ trebueşte încă una. De
vor fi lucrurile uşoare orĭ grele, ele sînt aşa precum le-a făcut
natura, şi numaĭ în limita aceasta, a necesităţiĭ, pot fi la dis-
poziţiea minţiĭ. Nu poţĭ face, de pildă, un calcul infinitezimal şi
integral de maĭ multe felurĭ, unul pentru un copil de 7 anĭ, al-
tul pentru un elev din clasa V, şi altul pentru un student. Cal-
culul acesta e numaĭ unul şi acelaş, orĭ îl pricepĭ orĭ nu-l pri-
cepĭ, dar ca să-l facĭ şi maĭ uşor şi maĭ greŭ, după placul D-tale,
nu poţĭ. Orĭ, nu poţĭ face un curs de gramatică comparată a limbilor
indogermane de maĭ multe felurĭ, unul pentru clasele primare, altul
pentru liceŭ şi altul pentru universitate; acest curs nu se poate
face decît la un anumit timp şi pentru nişte anumiţĭ oamenĭ;
ca să-l facĭ şi maĭ uşor şi maĭ greŭ, după placul D-tale, nu poţĭ.
Pentru anumită activitate intelectuală trebue anumit om şi anu-
mit timp. Nu poţĭ zice: «Te rog, învaţă pentru hatîrul meŭ chi-
nezeşte până mîinĭ dimineaţă, pentrucă are să vie mîinĭ un Chi-
nez la Bucureştĭ şi n-are cine să vorbească cu dînsul». Dum-
nezeŭ însuş nu poate face pe om să înveţe o limbă în maĭ scurt
timp decît acela în care el dumnezeŭ a hotărît dela capul lo-
culuĭ. Prin alte sfere a făcut el poate fiinţe de acelea care să
poată învăţa chinezeşte într-o noapte, aicĭ pe pămînt n-a făcut.

Dintre toate condiţiile propuse de mine aceasta de pe urmă,
de a avea răbdare, este cea maĭ grea de îndeplinit. Lipsa de răb-

dare a fost cauza principală, care a făcut să degenereze la Romini știința în *specializmu rominesc* (vezi IV. 2.), și până la atita grad de putere a crescut acest mare defect moral, încit lucruri absurde aŭ ajuns în mintea rominească un fel de precepte intelectuale și morale, destinate oarecum să călăuzească soarta rominimei (Ce ironie!).

Toată lumea știe, chiar un copil, că *a rezuma* se chiamă a spune aceia ce este mai important dintr-un șir de cunoștințe, pe care *prealabil* cineva le-a avut și le-a cintărit tocmai pentru ca să vadă care sint mai importante și care nu sint. Pentru ca să rezumi ceva, trebue întîiŭ să-l știi pe acel ceva în întregime. Presupune că un învățător dela un sat ar vorbi cu un elev al săŭ astfel: „Măi băete, iaca ai aici, pe aceste zece pagini, istoriea lui Mihaiŭ Viteazul. Această istorie tu trebue să o știi pe de rost, dar mai întîiŭ să mi-o rezumi.“ Sigur că elevul, oricît de prost ar fi el, ar crede că învățătorul glumește și i-ar răspunde: „Lasă-mă întîiŭ s-o învăț pe această istorie a lui Mihaiŭ Viteazul și apoi ți-oiŭ rezuma-o.“ Dacă însă învățătorul n-a glumit, ci a vorbit serios, ce crede iubitul lector? Ei, dar e altăceva să fii învățător la sat și altăceva să fii profesor universitar și membru al academiei. Cum spuneam cu altă ocazie, dacă furi în țara aceasta o pîne, mergi la criminal; dacă furi însă un milion cu meșteșug, ca să nu-ți poată pune procurorul mîna pe guler, ești un eroŭ admirat de părinții de familie. Tot așa aici, dacă ești învățător la sat și pui pe elevi să rezumeze întîiŭ și pe urmă să învețe, li pare oamenilor lucrul curios; dacă însă ești profesor de universitate și membru al academiei, poți face asemenea propuneri absurde fără teamă de a provoca mirarea. Și într-adevăr un vechiŭ cunoscut al meŭ (Nomina odiosa) mi-a făcut mie o asemenea propunere cu privire la dicționar. Pecînd mă siliam mai tare să clasific după înțelesuri citațiile nenumăratelor cuvinte, mai ales ale celor care, ca *bat*, aŭ sute de înțelesuri, iar lucrul mergea încet cu toate silințele mele, am primit următorul sfat din partea acelui prietin: „*Rezumează ca Darwin*“. *Ca Darwin*, mai întîiŭ. Se înțelege, dacă toți găgăuții din țara rominească sint niște genii, trebue să fiŭ și eŭ măcar ca Darwin. Apoi *rezumează*! Tu de abia ai început să citești istoriea lui Mihaiŭ Viteazul și el îți strigă să rezumezi. Ce să rezumez? Cele 100 de înțelesuri ale lui *bat*? Dar lasă-mă întîiŭ să le aflu care-s. Nu vezi că nu le știŭ încă și că tocmai îmi bat capul să le aflu? Ce noroc ai, măi omule, mi-am zis, că ești un om mare și nu ești un învățător de sat, căci te-ar lega oamenii. Dar așa nu te leagă nimeni, căci e grozav prestigiu de a fi cineva *om mare* în țara rominească!

Răŭ cu răŭ, dar mai răŭ fără răŭ, zice Rominul. Și are dreptate, căci iată ce vrea el să zică. Se mărită, de pildă, o fimee deșteaptă și nimerește un bărbat prost, dar harnic. Prin prostiea lui bărbatul se face nesuferit fimeii, prin hărniciea lui însă procură belșug familiei. Acum, din punct de vedere al fimeii,

firește că nu i-i bine cu prostul alăturea, dar ce ar face ea singură cu o casă de copii, cînd n-ar fi prostul? Ori, a căpătat cineva dela părinți moștenire o bucată de pămînt răŭ și o cocioabă. Ar fi mai bine, negreșit, ca cocioaba să fi fost o casă bună și pămîntul cel răŭ un pămînt fertil, dar dacă n-ar fi moștenit nimic, ca atîția alții, n-ar fi fost încă și mai răŭ? Și ce mai trebuesc exemple? De cite ori nu s-a întîmplat fiecăruia dintre noi ca să tragă un profit dintr-un lucru, pe care în alte împrejurări îl disprețuise ca netrebnic, dintr-un cuțitaș știrb, dintr-o păreche de papuci rupți, dintr-un bumb de fier, dintr-un ac fără vîrf! Să nu disprețuești nimic. Acest filosofem e deobște cunoscut. Dar de aici nu urmează că trebue să stringi toate hîrburile, potcoavele, cuiele, bumbii stricați, custurile, potloagele. Sint și de acei care string aceste lucruri, dar nu din vreo filosofie, ci din necesitate, pentrucă hîrburile, potloagele, etc., li constitue o marfă, un material de schimb, un mijloc de existență. Dar încă mai puțin din acest filosofem nu urmează că cineva cu bună voință și cu bună hotărîre trebue să urmărească lucrurile cele rele. Omul trebue să tindă la bine. Dacă cumva *se întîmplă* ca să dea peste răŭ, să caute să utilizeze și răul, dar nu este treabă bună ca să umble după răŭ *inadins*. Se înțelege că trebue să aibă cineva puțină răbdare. Adeseori, în adevăr, (Nu totdeauna), lucrul bun costă mai mult timp, mai multă muncă, dar încalea, și dacă aștepți puțin, e lucru bun. Răul e tot răŭ, de geaba. Te poți sluji de el, nu-i vorbă,—răŭ cu răŭ, dar mai răŭ fără răŭ,—însă, dacă poți cu puțină răbdare să-l înlocuești cu altul bun, nu sta la îndoială. Și cu toate acestea vorbele „*fie și prost, numai să fie mai răpede*“ aŭ devenit o dogmă în țara aceasta. E greŭ, foarte greŭ să reagiți contra aceștei dogme, căci ea își are originea în firea unei întregi clase de oameni, în firea specialiștilor romini, care a tot înflorit dela 1866 încoace și a găsit în acea dogmă sancțiunea și formula. Cu toate acestea trebue să avem răbdare. *Să răbdăm*, acesta să ne fie cuvîntul de ordin, iar în locul formulei „*fie și prost, numai să fie mai răpede*“ să punem o alta: *fie cît de tîrziŭ, numai să fie bun.*

A. Philippide

PASTELURI

ÎN BAIE

Un bogat covor de Şiraz monotonul zid le-ascunde
Din tavan pana 'n podeaua de porfir trandafiriu,
Cînd, prin geamuri colorate, soarele de-April patrunde
Irizînd undele baii mişcatoare ca un rîu.

Într'un colţ, colo 'n caminul alb, cu formele rotunde,
Pîlpîind se vede para prin ecranul fumuriu
Care 'nchipue pe Venus candida ieşind din unde..
Drept divan, le-aşterne blana-i jaguarul auriu.

Pe-o masuţa 'n lac de China, din pamîntul roş, de oale,
Felegeane 'n arabescuri fumega nectar slavit...
Odogaciul şi santalul îi îndeamna la iubit...

Ş'amîndoi, umezi de roua, se îngroapa 'n blana moale:
El, – cu ceafa pe genunchi-i, pufaind o narghile,
Pe cînd Fatma, obosita, zice versuri din Musset.

LA ÎNTORS

Colo 'n urma se zareşte cufundatul tîrg în ceaţa,
Peste vai încet se lasa un amurg dogoritor
Iar pe drumul care duce printre mirişti şi fîneaţa,
Cînd pe-o parte, cînd pe alta, boii calca 'n legea lor.

Cel din car, lungit a lene, bînd din zori de dimineaţa,
Doarme dus acum sarmanul – talpa ţarii romîneşti....
Şi, uitat de saracie şi de-amarul din viaţa,
Se socoate mai ferice decît Craii din poveşti.

Jos, pe urma lui, nevasta cea supusa şi blajina
Duce 'n spate tîrguiala-i de sarmana gospodina
Şi 'ntr-o mîna cofaelul, deşartat acum de fragi....

Iar cînd boii rup de fuga, îşi sumeca cele poale
Şi 'ndeseşte iute paşii cu picioarele ei goale, –
Pe cînd botul şi-l arata iminei din desagi.

Gh. din Moldova

Sandu Hurmuzel

I.

E pe vremea cînd pleacă flăcăii la oaste, — toamna tîrziu, tîrziu...

Din slavă, se lasă încet fulgii mari de zăpadă și s'așază, ca o pînză sclipitoare, de argint, peste codrul prohodit de jeliștea vîntului, peste sat.

„Feliu și chip se schimbă vremea; acuș ninge, acuș plouă, acuș îi soare, iaca acum iar ninge; urîtă vreme! grăi moș Matei, trăgînd apăsat pe-o curea, o custură dintr'o bucată de coasă, cu care rădea pe Sandu, fecioru-său, — un flăcău roșcovan, c'o țîră de musteață sub nas, băetan spătos, sdravăn, crescut în voe.

— Mai ai tătucă, ori îs gata?

— Udă-te așa, numai cu apă, să-ți mai trag o fețuială". —Și până să se mai ude Sandu, moș Matei mai trecu custura, lin, cînd pe o parte, cînd pe alta, pe brațul mînii stîngi. — „Răbdare și ascultare, mă băete, să-mi ții tu minte vorba mea, că ți-a prinde bine, ori unde ai fi... Miliția cu dragostea nu se'mpacă"...

Așa cum e moș Matei, lung, deciocălat, uscățiv, cu musteața fumurie și retezată în dreptul gurii, cu barba albă, ți s'ar părea că-i trecut de-un veac de om. Aș! — Dar de unde? — A îmbătrînit de timpuriu; așa i-i feleșagul lui, — la inimă-i tot verde; a fost un craiu în tinerețe și ca omul cel pățit, cunoaște de pe mers pe cel care a prins «sburători la călcâe». — Afară de asta, cam aflase el de urmările lui Sandu cu Maranda Profirii, de aceea aducea vorba pân' pe-aproape.

Mama Ioana, o femee bătrîioară, — după ochi, se pare c'a fost odată... dar acum boțită la față, stătea încheboșată, cu tulpanul tras pe ochi, torcînd lînă pe laiță, lîngă sobă. — Din cînd în cînd se oprea din tors și suspinînd, căta lung la fecioru-său; ar fi vrut să-i rămînă chipul săpat în minte, așa cu strunga cea de printre dinți, cu musteața gălbioară, cu ochii tâlhăroși, cu părul bucălăiu. — «Nimeni n'are flăcău ca a mamei, își zicea ea; dragul mamei, cum n'am să te mai văd luni de zile!» Și iar i se umpleau genele de lacrimi și trăgîndu-și tulpanul mai pe ochi, plîngea înnădușit, să n'o mai vadă Sandu.

«Gata! zise moș Matei, mai uitîndu-se înc'odată și pe-un

obraz și pe celălalt la fecioru-său, și încredințîndu-se că n'are să-i găsească nimeni nici o vină, îl lăsă să se scoale; iar el învălindu-și custura într'o petecă și punînd-o pe coardă la locul ei, s'așeză pe laiță, să-și facă o țigară. — Răschirîndu-și deci picioarele lungi ca niște hlube, își înțăpeni pe rînd, la pămînt, — întâi unul și apoi celalalt, — călcâiele înfofolicate în opincile-i burdujite, își scoase din sîn tabacherea cea neagră, plescăni de cîteva ori cu degetele-i lungi și noduroase în capacul tabacherii, pe care de-abea se mai cunoaștea chipul unui dorobanț și deschizînd-o încetișor, își turnă o țigară pîntecoasă, răsucind-o pe genunchi și potrivind-o mult, după cum i-i obiceiul. Pe urmă, se mai scărpină în cap, mai dădu după ureche o viță de păr, care-i tot venea în ochi, punea țigara în gură și iar o lua, parcă căta ceva și nu găsea. Umbla să'nceapă vorba și nu-i afla rost. Însfîrșit și-aprinse țigara la un cărbune din vatră și așezîndu-se iar pe laiță, începu cuvîntul tot din partea dragostei, repezind din cînd în cînd, pe nas și pe gură, surle lungi de fum alburiu.

„Tiaa...ră! Ca dragostea ce mai este?... Nu-i vorbă, drept îi că Maranda-i frumoasă, frumoasă în curmeziș, bat-o s-o bată; dar de te-i potrivi frumuseții și inimii, apoi agiungi ca Neculai Plăeșu... S'a ales ceva de capul lui? Mai pomenit-a ceva, Anicuța, de el, vr'odată? — Ea trăește cu altul și Neculai își trage urmările dragostei... colo în bolniță la mănăstirea Neamțului. Vezi unde te duce dragostea cea mare? Păi nu știi tu, mă, că de-o boală zaci și te scoli, dar de dor te-aprinzi și mori. — Mori, mă Sandule! Său de nu-ți afli sfîrșitul, — din dragoste rămîi cu beteșug toată viața. De dragostea mare ori te bolnăvești, ori te smintești, ori înnebunești de tot ca bietul Neculai; mă rog, ce mai la deal la vale:

Dumnezeu să te ferească
De dragostea muerească:
Te bagă 'n boală cinească!

Nu zic să nu-ți fie drag nimeni pe lume, că doar la ce dracu' mai trăești? Dar, măi omule, toate lucrurile îs cu socoteală și la timpul lor. Bunăoară, cum ai prins tu lipici de fata asta a Profirii și ți-i dragă ca ochii, — te văd eu, — fie-ți dragă, că nimeni nu te oprește; dar tot domol cu dragostea. Unde vezi că nu-i de chip, pune-i cruce și las-o pe cînd'or fi lovele. — Mîni pleci la miliție și-avem să-ți plîngem de milă, numai cît ne-om gîndi că ești chinuit cu serviciu, cu muștru, cu *cocîntrări*, cu cîte... cîte!... Dar încă, să te știm noi că tu pe lîngă toate, o ții înnainte cu dorul, nu ți-ai face blăstam de noi? Nu ne-ai amărî zilele? Mine-ta ar mai conteni ea plînsul? Gîndește-te și la asta, Sandule; sfătuește-te cu Maranda, povățuește-o să te-aștepte, până ți-i sfîrși miliția și dacă i-i fi drag cu adevărat, te-a asculta, dacă nu... mai sînt ele fete"...

Da; mai erau ele fete, cum zicea moș Matei, dar pentru

Sandu, ca şi cum n'ar mai fi fost nici una. Ca Maranda nu-i mai era altă sub soare. «Fie ele cită frunză-i pe fagi, dacă mie nu mi-s dragi, la ce mai sint?» — Şi uite aşa, mai cu una, mai cu alta, cu sfatul, cu treaba,—Sandu nici nu prinsese de veste cum trecuse de răpede soarele de-amează şi iaca acuş e sară.

Ziua asta i se părea lui Sandu mai mică decit toate zilele din viaţa lui. Ceva greu, un dor, o jale, un amar pe care nu-l simţise niciodată, îi năvălise in inimă. Parea nu erau numai Maranda şi părinţii pricina neastimpărului său; i se mai inăsprea sufletul şi cu jalea de sat, de grădină, de vite; orice lucru in sfirşit de care şi aducea aminte că are să se despartă de mini încolo, îi pricinuia o durere ascunsă, o părere de rău neinţeleasă.

„Indrăcit lucru, işi zicea el; de cind is eu, n'am fost in unda asta."—Avea şi dreptate Sandu să nu se mai fi găsit vr'odată in aşa stare, căci de cind e, n'a umblat decit până la tirg şi inapoi; n'a lipsit din Braniştea decit o vară cit a fost la oi; dar şi atunci din cind in cind, sărbătoarea, se scobora in sat la horă. In viaţa lui nu i-a fost drag decit „Cătălin cu codrul des", Brădăţelul, apă rece, şi de mai pe departe codrii cit îi cuprindea ochii.—Cum să nu-i pară lui, dar, negrăit de dureroasă, despărţirea asta!

Afară se mai răzbunase vremea; soarele ridea acum printr'o spărtură de nouri şi'n risul lui se topea omătul subţirel de pe jos, de pe ramuri, de pe acoperişurile negre, de pe uliţele tăcute..

Ingindurat, Sandu eşi afară să vadă ce mai este. Despică o lobdă pentru foc, băgă carul sub şopru şi apoi se duse inspre ocol. Rezemindu-se cu coatele de gard, se uita la boi, cum se opriseră amindoi din rumegat şi-l priveau neliniştiţi cu urechile aduse innaiate.—„Nenea plăvanilor, nenea," îi chemă Sandu şi boii suflind adinc, veniră incet la dinsul cu paşi greoi şi-şi intinseră grumazurile lungi la scărpinat. Mingiindu-i pe fie-care cite c'o mină şi dezmerdindu-i „plăvanii badii plăvani.. bouleni bădicii.. mini mă duc mai.. mă duc pe trei ani de zile!..." grea mâhnire îl cuprinse; iar boii parca inţelegind inima flăcăului, se'ndoiau de spinare, fîşchiiau incet din coadă, inchideau ochii pe jumătate şi ridicau boturile sus, să-i scarpine bine la beregată. Tirziu se despărţi de dinşii lăsindu-i in urmă cu ochii mari, cu urechile aduse inainte şi-apucă inspre poartă innădu-şindu-şi plinsul. Eşi 'n drum, trecu de cealaltă parte a drumului şi se opri privind spre Catalin, măgura cea inaltă de peste pîrău.

Catălin!—Neinchipuită e dragostea Brănişteanului pentru codrul Cătălinului. Să nu fie Cătălin, atita amar de munte cu piscul repezit în nouri, ce s'ar face obştimea fără „masa lui Vodă Stefan", care-i chiar masă de piatră cu slove săpate intrinsa, dar nedeslegate; ce s'ar face cu „jilţul" cu „scările", cu „chilia Elenii", ibovnica Domnului? Unde s'ar fi petrecut atitea intimplări de-ale oamenilor din sat, pe care le-a aflat Sandu şi altul ca dinsul de cind s'a trezit pe lume? Şi-apoi unde-i vr'un

locuşor pe Cătălin care să fi rămas neumblat de Sandu! Cit nu s'a căţărat el in copilăria lui pe ripele cele drepte ca păretele, şi de citeori nu s'a urcat pe bradul cel din virful virfului! In anii mai din urmă, cite doruri nu-i inmugureau, cind dădea mugurul pe plaiu şi cite aleanuri nu-şi potolea sunind vr'o doină, in frunză.. pe cărare?—Multă jale îi punea la inimă şi codrul Cătălinului!...

Cum întunecă, işi luă noapte bună de la părinţi şi-o tăie deadreptul prin grădină. Se abătu pe la stogul cel de fin, bojbăi cu mina intr'un loc, sub poala stogului, scoase o sticlă şi-o viri in buzunarul sumanului, iar se mai aplecă şi mai scoase o pine proaspătă şi o năframă, in care era legat ca vr'un pumn de zahar cu strafide,—bunătăţi anume pregatite şi ascunse de dinsul de cu ziuă. Luind legătura in sin şi pinea subsuoară, o zbughi peste gard şi'ndata mare se opri intr'un pripor, dela deal de casa Marandei, şi 'ncepu să şuere un cintec, cu care dădea el de veste fetei că-i la locul ştiut.

Nu mult, şi numai şi auzi uşa tranc!.. şi Maranda zup, zup, zup, zup... pe cărare la deal, de-i zumzăia hurmuzul la git.—Pană să-i facă rost să intre în casă, Sandu potii pe după niştte putini dindos, căci nu-l slăbea Voicu de loc, lătra la dinsul ca la dihanie, de stirnise în urlete lungi şi răguşite toţi cinii megieşilor.

Profira, mama Marandei, o femee scurtă cu faţa lungăreaţă şi ciupită de vărsat, deocamdată, ca in totdeauna, se puse de pricină, că-i cir, că-i mir,—dă, ca mama. Dar in scurt se 'nduplecă de rugămintea feti-sa «că-i cuminte şi se călătoreşte de mini, săracul....» Si cum era un suflet bun, îl lăsă să vină inăuntru, căci doar ţinea şi ea la Sandu, ca la copilul ei.—

Şedeau acum tustrei pe lingă foc; mai vorbiră de una, de alta, pe urmă flăcaul scoase sticla din buzunarul sumanului şi-o cinsti pe leica Profira. Cinsti-ea, dar nu cum trebue, căci o păli plinsul: işi aminti iar de răposatul bărbatu-său, Pavalache al ei, cum îi aducea şi el odată.... rachiu in ploscă şi pine stătută sub stog, şi ofta biata Profirica să i se intoarcă inima pe dos de alean şi plingea ştergindu-şi din cind in cind obrazul şiroit de lăcrimi, de poala fustei roşii, căci, in viaţă, purta o fustă roşie, de lină lucrată de dinsa. Pe urmă, după ce-şi făcu patima, mai stătu ce mai stătu, şi-apoi se duse să se culce in bordeiu,—«că dă, mie mi s'a trecut vremea statului până tirziu», zicea ea oftind —Aşa-i deprinderea din părinţi; bătrinii să se tragă mai deoparte dintre cei tineri, mai ales cind aceştia se au în de bine, aşa cum se avea Sandu cu Maranda – De asta Profirica, cind venea flăcăul, nu prea încurca vorbă lungă; ci se mai căina, mai plingea după Pavalache al ei şi-apoi îi făcea semn Marandei să iasă până afară să-i spună o vorbă, şi nu mai dădea prin casă până dimineaţa; aşa şi-n sara asta, tot vorba ceea i-o spuse, şi Maranda răspunzindu-i, ca de obiceiu, «să n'ai nici o grijă, mamă, ferească Maica Domnului», inchise uşa după dinsa, trăgind zăvorul incetişor.

Cînd a pășit ea pragul ușii, care dă din tindă în casă, și cînd s'a văzut Sandu numai el și cu dînsa, uită năcazurile și așa-l cuprinse o sburdălnicie, că înhăță căciula de pe laiță și o repezi în grindă, de sări colbul din pod, și-apoi prinzînd-o în mîni, o buhni în bătătură de se detunară păreții.

«Vai de mine, Sandule ?!

— Foc la inima mea, Marando !» răspunse el, aruncîndu-și sumanul de pe umere, și 'nșfăcînd fata în brațe, o purtă la sînul lui toată casa și n'o lăsă jos, până ce nu-i turnă un potop de sărutări, să-i iasă focul de la inimă.

Pe urmă, începură să-și spună păsurile lor de eri până azi; căci cam de eri, de pe astă vreme, nu se mai văzuseră.

«Eu, bre, spunea el, nu știu cum, așa dor mă prinsese azi, că-mi venea să-mi iau ziua bună și de la garduri.—Am eșit colo, peste drum de noi și-am prins a sfătui cu codrul; cînd mi-am luat eu de samă, grăiam în gura mare; să mă fi auzit cineva, ar fi zis că-s nebun; așa, zău, și de la boi mi-am luat ziua bună!... Și-acum, la toată urma, am venit și la tine, să te mai văd, c'apoi nu știu zău cînd ne-om mai întîlni!

— Taci, Sandule, doar o să mai vii, dacă nu de Crăciun, la Paști negreșit; cînd oi putea, am să vin și eu la tine, nu-i așa, bădișorule?

— Așa-i, Marando, grăi flăcăul întinzîndu-i sticla să bea: «sănătate și ceas cu noroc!» Cinstiră amîndoi, mîncară pîne cu zahar și apoi rîs și spus; las' pe Sandu, cum le ticluește el, nu-i altul mai meșter; fata, —ca toate fetele—vorba lor: «du-te'ncolo, vină 'ncoace, șezi binișor, nu-mi da pace».

Și iaca așa au pisat-o două-trei ceasuri de vreme: din cînd în cînd se luau la hîrjoană și după ce-o gidilea și-o hîrjonea Sandu pe Maranda de se sfîrșea rîzînd, pe genunchi că și-o punea și se uita cu drag în fața-i rumănă ca floarea mărului, la ochii mari, la păru-i negru și retezat în frunte, la sînul ei așa plinuț, bolovănit, ispititor.... Mijlocelul ei, șoldurile-i cuprinse strîns într'o catrință roșie, scurticea peste fusta-i albă, de i se arătau, cam de la pulpe în jos, picioarele roșcovane, te îndemnau, vorba lui Sandu, «să-ți lași plugul în brazdă și s'apuci după ea pe coastă».

Petrecînd-o așa cu privirea, îl strîngea în spate cînd se gîndea, că de mîni încolo, își lasă în știrea altora comoara, pe care o ținea acum în brațe.—Știea el bine, era încredințat și răsîncredințat, că Marandei i-i drag ca ochii și că și-ar da viața pentru dînsul; dar i se înnoura sufletul, cînd și amintea de vorba lumii, că: „ochii care nu se văd, se uită“.—„Eu n'am s'o uit niciodată, dar ea, știu eu?...“ Și așa frămîntîndu-și capul, îl cuprinse un gînd nătîng că Maranda, cu toată iubirea, n'are să-l aștepte până ce s'o libera și, cît din dragoste, cît din toana furiei, apucă cu dinții de sînul fetei și strînse, până ce-l pleșni cu palma peste obraz, smuncindu-se mînioasă din brațele lui.

„Rabdă, bre, să-ți tac semn de mușcătură, să-ți aduci a-

minte cînd ți-a da în gînd să te mărîți cu altul, că ești însemnată de mine.

—Iar ai început tu a aiuri? grăi Maranda răstit.

—Dă, fa... hăi!... Nu știu cum, dar așa-mi vine mie uneori să cred că n'am să-ți am partea; tu ai să mă uiți,—n'ai să mă mai aștepți trei ani de zile... dar să știi că de-i face una ca asta, nu mă las până ce n'oi slobozi sînge cald din trupul tău, m'auzi?

—Te-aud, dar vezi cum ești tu, mă: de cîte ori nu ți-am făgăduit eu, c'am să te aștept și m'am giurat pe topor, pe piatră, pe pirostrii și tu tot nu mă crezi; ei dă, ce să mai fac?

—Mai adă cutea și pirostriile și te mai giură odată,—c'apoi drept te cred, căci mi-am luat eu de samă, c'atunci cînd mi te-ai giurat pe topor, erai cu inelul în deget și nu stateai pe fierul toporului ci pe coadă, și dă, pe coadă și cu inel, mă giur și eu fără grijă, căci coada-i vremelnică și afuriseniile se prind de inel, nu de tine.“

Maranda prinse a rîde de părerea lui Sandu c'ar fi necredincioasă și ar umbla tocmai ea cu strîmbătate în jurămînt. Răpede își scoase inelul din deget și i-l dădu, să i-l țină; iar ea se duse și-aduse cutea de pe poliță și pirostriile de sub laiță. le așeză în mijlocul casei și suindu-se cu'n picior pe cute și cu unul pe pirostrii, cu fața înspre icoană, aștepta s'o jure flăcăul cum o vrea.

„Să te faci tu cute și să încremenești ca cea de sub picioarele tale, de mi-i umbla cu vicleșug?

—Să mă fac... și să'ncremenesc stîncă de piatră...

—Să te 'nroșești tu în foc cum se 'nroșesc pirostriile, de nu mi-i aștepta pân' ce mi-oi isprăvi miliția?

— Să mă 'nroșesc și să ard, să s'alegă scrumul din mine, de nu ți-oi fi nevastă!“

Și s'a jurat Maranda cum a dus-o mintea și capul, că de n'o avea parte de el, singurică își pune capăt zilelor și de nu și-o ținea cuvîntul, să înnebunească, să se'nvîrtă ca piatra în șuvoiu, să putrezească cînd'or putrezi pirostriile și cutea de sub dînsa, să moară de cuțit, s'o zboare pocnetul, să-i care vîntul părul și cioarele oasele... și jurîndu-se, își făcea cruce, ținîndu-și privirea pironită la icoana cea cu chipul blînd al unui sfînt bătrîn și întunecat și cuvînta avînd în ochi strălucirea de argint, aflătoare în căutătura omului în clipele de hotărîre nestrămutată.

Nici n'apucă să sfîrșească, căci o și luă Sandu în brațe de pe pirostrii și se puseră din nou să cinstească, să bea aldămașul dragostei, să ude jurămîntul și să-și dea sărutări ca de despărțire, căci s'auzeau cîntînd cucoșii de miezul nopții.

Și au ținut-o așa până ce într'un tîrziu Sandu luîndu-și rămas bun, a început a trepăda din tindă în casă și'napoi, căci nu se'ndura să plece și s'o lese nemîngîiată pe Maranda, care schimbase rîsul cel mare de mai adineoari pe un plîns cu rînduri îndoite de lacrimi.

„Mai stăi, Sandule!

—Nu mai stau, Marando, mă duc; acuș trebue să fiu la

crîşma lui Marin: acolo ne strîngem toţi cîţi plecăm la oaste."

Şi n'a vrut flăcăul, de la un timp, să mai stea o clipă; ci a eşit dimpreună cu dînsa—el să se ducă şi ea să-l petreacă până mai încolo...

„De-acum, puico, mai sărută-mă odată bine, să-mi ţină... trei luni de zile!" grăi Sandu; iar fata cuprinzîndu-l, strîns cu braţele pe după gît, îl sărută mult, mult, cu ochii închişi, pierdută... „Na mai plînge turturică" şi sprijinind-o cu capul pe pieptul lui, o mîngîia cu sărutări apăsate pe obrazul aprins de lacrimi, pe părul rece... In urmă, trăgînd portiţa intr'un scîrţîit lung după dînsul, dispăru în întunericul des al nopţii.

Maranda se răzămă de poartă şi ascultă cum se depărta Sandu pe uliţă, devale, cu paşii din ce în ce mai stinşi pe covorul de ghiaţă. Cînd nu se mai auzi nimic decît suflarea aspră a vîntului de toamnă, intră în casă şi plînse cu hohote, să-şi răcorească inima!...

* * *

„Adouazi, dimineaţa, până a nu se crăpa de ziuă, după obiceiul din bătrîni, toţi flăcăii din Braniştea, care trebuiau să plece la cătănie, se aflau la crîşma lui Marin.

In crîşmă-i lume multă, năduşeală mare, miros de vin acru, acru de-ţi saltă căciula din cap, miros de rachiu vărsat pe mese, pe scaune, pe jos, duhoare de te tae în numele tatălui şi fum de tutun de nu-ţi poţi trage răsuflarea.

Cinstesc băetanii, cinstesc cu părinţi, fraţi, surori, rude, fini, cumătri, care vin, care rachiu, care de-amîndouă felurile, că cinstea-i cinste, se primeşte ori ce-ar fi şi ori de la cine-ar fi.

In scurt, toţi şi-au schimbat căut tura. O samă is cu chef, vorbesc răstit, bat cu pumnu'n masă, strigă ca omul la beţie, şi, din cînd în cînd, rîd toţi, rîd afurisit.—Alţii îs abătuţi: flăcăii care pleacă, mai ales, oftează adînc şi-şi sting amarul în băutură. Alţii nu; uite Turtă, bunăoară, cum priveşte pe sub căciulă la nevasta lui Cobuz şi ei săracul îi tot spune ce să facă, îi tot dă în grijă de-o viţică... dar femeea-i cum îi dracul, de viţică-i arde ei acum?—Ea-i cu gîndul la flăcăi şi la scripcari. N'auzi, cum cîntă?

„Cît'oi fi şi-oi mai trăi,
„Militar n'oi mai iubi;
„Militaru-i grea belea
„Pică-un ordin şi mi-l ia!"

„Zi, mă, zi, că scoţi cu căuşul dela inimă, strigă Năsturaş, alt oştean, care dacă nu lasă cinci ibovnice plîngînd după el, nu lasă nici una.

Cei din preajma lăutarilor se ţin de după gît, gem de-alean,

îşi apleacă căciulile acru pe frunte: e cîntecul de-aşa.—„Ardă-l focul de ţigan, că bine zice":

„Taci fetiţă, nu ofta,
„Că dacă m'oi libera....

Mai nevoe-i de bietele femei; una de-a începe a plînge, plîng toate. Mereu se bocesc şi suflă nasurile îndrăcit; beau păharul în răstimpuri, dar tot. Şi cinstesc cu gust, căci una-i mama lui Ion, alta i-i soră, alta-i dragostea băetanului, alta-i nevasta lui cutare,—toate beau să-şi dreagă inima şi plîng să-şi spele *năduhul.*

Bătrînii cam dearîndul stau pe lăiţi, ca bătrînii. Vorbesc tihnit; spun polojănii de pe cînd umblau ei pribegi, fugari de oaste, sfătuesc în pilde pe cei tineri şi se'ndeamnă la băut.

In mulţimea asta, care se clatină de băutură, la lumina galbănă-roşietică a unei lămpi aninate într'un părete, e şi Sandu cu tată-său şi cu măsa. Cinstesc şi ei. Sandu bea în silă, ca să se îmbete, să treacă de răstimpul cel de jele, care-l prinde deocamdată, ori de cîte ori se pune la băut.—A băut până acum întreit decît cum îi trebuea de obiceiu, dar degeaba, n'are chef.

„Ia să-mi calc pe inimă şi să-i dau înnainte.—Să trăeşti tată, să trăeşti mamă, sănătate la toţi, zise el, dînd din cap la cei care-l încunjurau.—Să trăeşti moş Neculcea!

— Serviciu uşor, flăcăule! îi răspunse un om potrivit la stat, c'o căciulă dintr'o jumătate de berbece.

— Poftim să iei, cu noi, un pahar de vin, frate Neculce," zise moş Matei, umplînd păharul cu nişte vin tulbure ca borşul.

Neculcea e şef de garnizoană în Braniştea; e bătrîn dar vrednic romîn. Cam spînatic de felul lui, musteaţă de loc, şi barbă puţintică tare; cu totul, cîteva fire albe şi'ncîrjoete, îmbunse ici colo ca cu sula.—Moş Neculcea cînd merge, calcă ţanţoş, clămpănind în cizmele cele cu tureatca întoarsă; de vorbit, vorbeşte cam cepeleag, căci dinţii mai toţi i-au rămas în dealul Griviţei la şeptezeci şi şepte; se hrăneşte cam anevoe, dar de băut,—bea cît doisprezece. Cînd ia păharul în mînă, închină, zvîrle din cap, prăvale berbecele pe-o ureche şi varsă vinul în gură ca într'o prăpastie. Cînd joacă, îşi toarnă o mînă după ceafă, în pletele cele cînipii şi-aşa, se frămîntă până ce-i picură sudoarea cît bobul de pe nasul lui lung şi lat în vîrf ca un cioc de raţă.

Pentru moş Neculcea ziua asta-i mai sfîntă şi mai aşteptată decît ziua Paştilor.—Toţi îi dau de băut şi dela toţi bea; flăcăii mai cu samă, nu-l slăbesc de loc cu cinstea. El îi tata obştesc al miliţienilor din Braniştea; de cîteori se duce să primească vr'o poroncă dela cazarmă, nu se lasă până ce nu se'ntîlneşte cu Brăniştenii lui; îi întreabă cum trăesc, îi sfătueşte aşa şi-aşa, le mai spune veşti din sat: cutare a murit, cutare a logodit... Moş Neculcea e de mare trebuinţă pentru flăcăi. El poartă dragostele din sat la cazarmă şi'napoi. El duce şi aduce răspun-

suri, răvășele; nu umblă cu ascundere, ci spune verde flăcăului, de știe cumva-ceva, despre vr'o fată.—Nevestele, ai căror bărbați îs la miliție, se tem de moș Neculcea ca de-o soacră. S'o simtă moșul cu ceva... c'atita i-i leacul. In genunchi să i se roage, să n'o spue,—nu se'ndură, n'o cruță, ferească Dumnezeu!—«Cît oi fi și-oi mai bea vin, la femee nu mă 'nchin» zice el, cînd se ia vorba de femei, căci tot o femee l-a făcut să nu le mai dea iertare și crezămînt.

Se gîndea Sandu că poate i-o prinde bine vr'odată tovărășia cu moș Neculcea; de asta se dădu pe lîngă dînsul și-l cinsti, până ce prinse moșul a suna semnalele ca la miliție, căci așa are obiceiul, cînd se'mbată. De pe alta nu-l cunoști că-i deochiat de băutură, decît că-și pune buză peste buză, se umflă de i se încrucișează ochii și bîzie din buze ca din goarnă.

Sandu s'a mai învoioșat și el. Acum s'a prins în horă lîngă Fulger; dar ce horă, mămulică! S'a răscolit moșnegăria toată de pe lăiți.—E mare pozna!—Și s'a minat cu hora netăiată până ce se arătă, la fereastra murdară, lumina albă-sinilie a faptului de ziuă.

«Ia schimbați-o, măi lăutari, pe-un «rămas bun», cuvîntă moș Neculcea—și el, după meșteșugul lui, suna «încetarea focului» de se'ncrincena carnea pe flăcăi.

Hora s'a sfîrșit, căci în ceasul acesta Moș Neculcea e mai mare în Braniștea și vorba lui s'ascultă; iar Gîngu lăutarul, potrivindu-și strunele după cîntec, începu cît din gură, cît din scripcă:

«Ia-ți, puiule, ziua bună
«Dela codru, dela lună,
«Dela maică-ta cea bună!»...

Să se sfîrșească dela inimă plîngînd, muierile, nu altceva. Toate boceau în gura mare și plîngeau în hohote după cei care plecau; iar flăcăii se grăbeau cu ziua bună, căci tare nu le venea bine nici lor.

Lui bietul Fulger, chiar jele de lacrimi i-a căzut, cînd și-a sărutat copilul în brațele nevesti-sa; «vezi de-mi scrie, Ano, și trimete-mi hîrtia pe Moș Neculcea; ochii și băiatul, auzi tu?»

Bărbații, mai tari de fire, se'nduioșau și ei de plecarea feciorilor, dar nu chiar așa până pe-acolo,—«că doar nu-i duce la pușcărie,—cum zicea moș Matei,—și acolo-i traiul bun, măi babă, numai munca-i de altfeliu».

Incă un păhar de băutură și un rînd de lacrimi, până ce numai bine-i isprăvi și moș Neculcea de numărat, și-apoi unde nu chiuiră băetanii să ofteze mîndrele, să știe satul întreg că pleacă.—Porniră încet și'n urma lor cîntau scripcarii de rupeau la inimă:

«Cătălin, munte frumos,
«De-acum rămîi sănătos!...»

Și chiuind, se tot duceau feciorii vînturînd căciulile spre mulțimea cea măhnită, rămasă departe cu capetele aplecate, cu mînele subpuse...

II

Greu i se părea lui Sandu, la început, traiul în cazarmă. Nici nu-i venea a crede că s'ar putea deprinde, vr'odată, să trăească închis între zidurile acestea, unde mișună atita lume, unde nu s'aude decît răcnetul gradaților și sunetul trîmbiților.

Uluit, ca fiecare recrut, se uita la cei care-l înconjurau și se minuna cum umblau toți în pași numărați, cum se opreau scurt izbind călcâiul, cum vorbeau de răstit cei mari cu cei mici, repezind sudălmi grele pentru greșala cît de mică.

I se umplea inima de venin cînd vedea cîte pe unul dintre «răcanii» cei vechi cum trecea pe dinaintea celor noi, cu capela întoarsă cu cozorocul la ceafă,—adecă miliția-i pe gătire,—cu mînile în buzunarele pantalonilor, călcînd rar, și cînd ajungea prin dreptul lor, scuipa și-i privea cu coada ochiului.

Așa i se păreau lui de haine zilele dintru începutul miliției, că-și făcea socoteală să fugă din cazarmă.

«Adecă ce, greu mi-ar fi să-mi fac vînt într'o noapte peste gardul cel de sîrmă, și apoi să mă caute în codrul Cătălinului, cui i-ar fi dor de mine!»—Dar iar se gîndea că și pe Cătălin ți-i amară viața pe vreme de iarnă—«și apoi la ce-aș mai face inimă rea tatei și mamei;—de mă prinde și mă dă la pușcărie, n'aș rămînea tot cu de-alean și de durere, ca omul cel cu mintea proastă?—Greu și-amar, dar, până ce nu guști amarul, nu știi ce i zaharul!»—Așa se chibzuia Sandu și ca un flăcău vrednic ce era, își căuta de serviciul lui și pășea peste greutăți totdeauna cu nădejdea că mîni o să fie mai bine decît azi.

Cînd se trezea dimineața în sunetul goarnei, ca un fior îi tresărea prin inimă, își aducea aminte de căutătura aspră a gradaților; dar, iar i se însenina sufletul cînd se gîndea că începe altă zi din noianul celor multe și nesfîrșit de lungi.

Uneori miliția i se părea fleac, veselă și ușoară ca o horă; dar cele mai deseori «mamă, mamă!—își zicea el—cazarma-i iadul pe pămînt; suflete osîndite și chinuite sîntem noi, soldățimea asta tăcută și îmbrîncită; gradații, cu ochii așa de posomoriți, îs draci; și domn' sergent major îi talpa iadului».

Și acum, toate ar fi fost cum ar fi fost. Poate că la început i-ar fi mers mai în răspăr, dar pe urmă s'ar fi deprins, căci Sandu nu era nici prost, nici leneș. Insă nenorocul venea din altă parte; se întîmplase să fie într'aceeași companie cu caprarul Rostopască, dușman vechiu lui Sandu,—învrăjmășiți la cuțite, dela Maranda, încă până a nu fi nici unul nici altul în miliție.—Bine a zis, cine a zis, că: «de ce te temi, nu scapi». Cît se temea Sandu, încă până a nu intra în oaste, să nu cadă în mîna lui Rostopască, și uite, parcă anume ar fi făcut cineva: chiar în căprăria lui se nimerise!—Dar potriveala asta, se gîndea Sandu, n'a fost la întîmplare, a fost într'adins făcută. Căci chip-doamne, Rostopască era rudă cu sergentul major, văr primar,—așa că nu se putea să nu-i fi făcut el vr'o mijlocire, ca să i-l dea pe Sandu în mînă.—Tot «vărul vagmistru» s'a pus

luntre și punte, a stăruit pe lingă cei mari, l'a lăudat pe Rostopască că-i bun, că-i priceput și iată-l acum, așa cit e de prost și fudul, făcut părtaș cu «vărul vagmistru» la răutăți și la grăsimea de pe cazan, strînsă anume pentru ei amîndoi. — Parcă ar fi suflat «majorul» cu țevia duh de-al lui în Rostopască, așa și-l făcuse după chip și asămănare, burduhos, dospit bine la față, asudat, lat la vorbă, răutăcios, meșter la băut, la tabinet, concină prădată și la înjurat.

«Să te păzească Dumnezeu să se urce scroafa în copac și Rostopască în grad», își ziceau camarazii până a nu ajunge Rostopască om mare. Și bine ziceau; căci în ziua cînd și-a cusut galoanele de sergent, a scos căprarii și fruntașii din pluton pe două rînduri și i-a purtat „pas alergător" să le iasă limba de-un cot, să știe și ei că și-a pus el „aur la mînă". — Rău era și cu soldații, rău vrăjmaș. — Nici nu vroia să știe că Fulger, ori Călin, ori Tămieriu is dintr'un sat cu dînsul. Nici nu-și tăcea vorbă cu ei. — „Eu sergent — galoane de aur — ei soldați proști; nu mă bag intre țopirlani", își zicea el. — Rău era cu toți cei mai mici decît dînsul; dar cum era de înverșunat cu Sandu, nici nu se mai pomenea. Nu-i stătea lui în putere, cit rău ar fi vrut să-i facă. Așa i-i sămînța lui, din oameni răutăcioși; tată-său e crîșmar hoțoman în Braniștea, te fură de la ochi și-i fără teamă de păcat.

De unde și până unde, Rostopască încă de cind era acasă la tată-său, se îndrăgise de Maranda dintr-o glumă; vorba ceea: pe prost să nu-l strîngi de mînă, c'o ține de bună. — Se ținea ca scaiul de fată. Ea, ca s'o curme din capul locului, i-a spus verde că nu i-i pe plac și că n'are în lume drag decît pe Sandu. De-atunci răutăciosul a prins ciudă pe flăcău și căuta să-l învingă în tot locul, prin batjocură. Azi așa, mîni așa, până cind odată lucrînd amîndoi în pădure, așa se luară la ceartă că, de nu săreau ceilalți să-i despartă, se făcea moarte de om. Sandu ridicase securea să-l lovească; un fir de păr a lipsit că nu i-a despicat țidva.

Sînt doi ani de-atunci. In Rostopască nu s'a stins nici dragostea de Maranda, nici ura asupra lui Sandu Hurmuzel; ba tot mai aprigă i se făcea ciuda după ce-a intrat în miliție, cind îi aducea răspuns moș Neculcea că fata-i în dragoste cu altul și că nici nu vrea s'audă de dînsul. — Turba Rostopască cind venea el de Crăciun, ori de Paști, în sat, și umbla doar-doar s'ar lipi de Maranda și cind colo, Sandu îl mărginea, că i-o lua de lingă dînsul. — «Mi-a căzut în palmă», își zicea Rostopască acum, cu mulțămirea unui om care și-a găsit mijlocul de răzbunare. — «Să-l văd eu, are să-i mai fie dragă Maranda de-acum înnainte? — Are să-i dea pe nas dragostea. Las' Mărăndico, că tot a mea ai să fii; ori de nu, ai să-i plîngi de milă».

Și s'a pus să-l prigonească pe Sandu; nu era zi să nu-l facă de ocară, ori să nu-l ghiontească și el și «majorul». Și, așa a slăbit Sandu cu rînduiala asta, în cîteva luni de zile, că-i juca inelul cel dela Maranda pe deget, cind și-l punea, așa pe-ascuns, să-și mai aducă aminte de dînsa... Și răbda Sandu, răbda ca un

mucenic, și bătae și foame îndelungată cînd dădea ordin «majorul» să-i tae porția; în schimb însă avea porție îndoită la corvoadă.

Intru una din zile, căpitanul, scurt, gros, pîntecos, totdeauna cu chipiul pe-o ureche, om bun și drag soldaților ca un tată, după cum îi era obiceiul trecea printre dînșii și-i întreba de li-i greu, de-i bate cineva... Ei răspundeau, după cum îi învățase «la teorie» domnul vagmistru, că li-i bine, că nu-i bate nimeni; cum să spună ei, doamne ferește, că-i greu și că-i bate Rostopască, de-i coșește? — Nu-i lua mama dracului, pe urmă? — Se opri căpitanul și-n fața lui Sandu, îl măsură din creștet în tălpi și-apoi îl întrebă cu îngrijire: «Dar pe tine, Hurmuzel, ce vînt te bate de ești verde la față? — Cind ai venit, mai ast'toamnă, erai cum îi harbuzul; ce, nu-ți merge bine, nu ți priește mîncarea, te bate cineva?»

Sandu stătu în cumpănă: nu știa ce să facă, să spună, ori să nu spună pricina cea dreaptă? — «Majorul» și cu Rostopască se strîmbau la el, îi făceau semn din cap să nu cumva să spună, și-l amenințau cu pumnii. — N'avu ce se face, vorbele i s'au întors de pe limbă. — Și iar începu căpitanul: «Mi se pare c'ai lăsat tu, colo în sat, vr'un bujor de copiliță și te usucă dorul ei... hai?»

Sandu, roșindu-se cum îi sfecla, se'ndreptă ca lumînarea în fața căpitanului și tăcu molcum, căci parcă nu i venea să tăgăduească un lucru, iarăși drept, în fața unui om așa de bun; dar nici nu-i venea să-i spue pe șleah.

Abia eși căpitanul și numai și veni «majorul» la dînsul să-l ia în unghii. — «Ce nu răspundeai, mă, cînd te întreba domn' căpitan? 'Ce, mă?

— Trăiți domn'sergent major, nu știam...

— A...ha!... Nu știai...hm!» Și-i repezi un pumn sub falcă de-și mușcă limba în gură, bietul Sandu! — «Sergent Rostopască, fă-le *tiorie* despre cum trebue să răspundă *supiriorului*». — Și eși. — Il luă și Rostopască la descusut; deocamdată îl rîndui de corvoadă, la frecat cazanele. Apoi, primblîndu-se de colo până colo, în fața soldaților care tremurau sub privirea-i cruntă, le vorbea moficat de tot, cum deprinsese el să vorbească la teorie, dela văru-său, vagmistrul.

Sandu se uita la dînsul ca la o jigodie și-și zicea cu năcaz: «Cum de nu i-am despicat eu capul atunci cind îmi căzuse la mînă? Intram în pușcărie, dar scăpam lumea de-un cîne!... Auzi-l cum o aduce pe muntenește cînd grăește și cum se lățește ca și hapsînul celălalt. — Cît era de slab și de ogîrjit cînd muncea în pădure și-acum nu-și mai încape în piele, osîndi-l-ar Dumnezeu sfîntul!» Și se uita Sandu la dînsul cu ochii pironiți, cu fălcile încleștate de mînie. Ii venea să facă o pozna: să se răpadă, să-l strîngă de gît, un pumn să-i lepede în creștet și să-l lese grămadă.

Și se miera cum de-și bătea joc de dînsul și de camarazii toți, dihania asta, cu ochii mici și scufundați, cu nasul borcănos și vișiniu, cu obrazul îmbobocit de beție, cu ceafa roșie și ras

frintă în dungă groasă.—Cilihoaia asta să le fie lor spre groază şi scrîşnire, lor chiar care-s dintr'un sat cu dînsul! Cum de se încumeta hîdul să se mai rotească pe lîngă Maranda şi 'ncă trăgea nădejde prostească c'are s'o ia, el care, dimpreună cu cînele cel de «major», zăcătoarea de grăsime şi de băutură, se ţineau numai de nedreptăţi şi de blăstămăţii.—«Ce crede slutu că Maranda nu-l cunoaşte cine-i, şi n'am să-i spun de istoria cea cu nevasta lui camaradul Răsfulg? — Nu ştiu toţi cum a stat femeea închisă în magazie... şi bietul Răsfulg, îngenunchiat, se ruga să-i elibereze nevasta şi să nu-l facă de necinste?... Te-oi mai prinde eu vr'odată la largul meu, domn' sergent Rostopască! Mi-i mai cădea la îndămînă, aşa pe vr'o uliţă strîmtă, la o vreme de sară!... Nu mă las eu până ce nu ţi-oi da borhăile afară».

In vremea asta, Rostopască se tot răţoia pe dinnaintea lor şi-i învăţa în grai schilodit cum să răspundă, cînd li va întreba cineva ceva despre vre-unul din gradaţi: nimic alta decît «trăiţi, domn' maior, ori domn' căpitan sun' bine şi-s mulţumit».

„Aşa să răspunzi, mă, tu ăla, de-acolo, tu care taci, mă, cînd te'ntreabă domn' căpitan... fire-ai al dracului!" Şi zicînd, se îndreptă către Sandu, furios ca o aspidă. „Spune, tu, mă tîmpitule, cum ai să răspunzi cînd te-o mai întreba cineva *rilativ* la noi gradaţii?

— Trăiţi, domn' căpitan... ori domn maior, sînt bine şi-s mulţămit, răspunse Sandu cătînd cu groază la vălătucul cel de grăsime.

— Aşa, mă! Să nu cricneşti altfeliu, că te fac să te 'ntinzi ca rima... N'ai ştiut de asta, mă?

— Ştiut, domn' sergent.

— De ce-ai tăcut, mă?—mormăi el cu faţa înveninată,—ochii mici, arătîndu-şi albul răutăcios şi sprîncenele prăvălite spre nas făcîndu-l îngrozitor, ca o sălbătăciune zădărîtă.—Unde ţi-au fost minţile, mă dobitocule?" — Şi 'ncepu a-l isbi cu călcîele peste cizme; îl pisa cu potcoavele pe degete să-i zdrobească bătăturile şi, scrîşnind de mînie, se uita în ochii flăcăului să vadă de-l doare, aşa cum ar fi vrut să-l doară.

Sandu, strîngînd din ochi, gemea înnăduşit; se făcuse vînăt cum îi porumbrica, de durere. Camarazii înlemniseră, cu palmele la vipuşca pantalonilor; se uitau cu scîrbă la Rostopască cum se răcăduea la Sandu, cu pumnul ridicat, şi-i zicea printre dinţi: «Mă, beau sîngele din tine, măăă...», apoi trăgîndu-se mai de-o parte, bombănind pomelnicul sudălmilor.

Aşa-şi petrecea Sandu, zilele, în cazarmă. Grea viaţă. Dar gîndul că tot chinul îi vine din dragostea cu Maranda îl făcea să-i fie şi mai dragă fata şi-l împuternicea mai mult în răbdare; căci numai cu răbdarea îl putea învinge pe Rostopască. Si astfel, trecea săptămînă după săptămînă, lună după lună şi cînd se trezea Sandu, se găsea tot mai departe de ziua ceea cînd îl lăsase moş Neculcea în sama unui ofiţer mustăcios, care le vorbea a lene, întrebîndu-i pe fiecare cum îi chiamă şi însemnîndu-i într'o condică mare.

De-atunci e un an şi jumătate.... Intr'atîta timp, odată a fost şi Sandu pe-acasă, pe vre-o cîteva zile. He! S'ar fi dus el; cum nu s'ar fi dus! I se rupea inima de dor; dar cum să se ducă?—La un Crăciun i-au furat mantaua, de Paşti nu i-au mai dat drumul, şi 'n timpul verii a făcut boeresc; îi găseau ei oricînd pricină ca să-l propească. Noroc însă că se mai repezea la două-trei luni moş Matei, uneori singur, alteori cu mama Ioana şi-i mai răcoreau dorul. Dar nădejdea lui Sandu era în moş Neculcea; cînd venea el, parcă ar fi venit tot satul.... De vr'o două ori a fost şi Maranda. Incă acum în urmă, venise la iarmaroc cu moş Matei şi cu mama Ioana în ziua de Duminica Mare.—Da! S'a dus şi el cu dînşii prin tîrg, dar parcă a avut parte de-o zi tihnită!—Nu s'a ţinut după ei în tot locul şi Rostopască?—S'a ţinut; şi i-a spus Marandei că peste şese luni se liberează şi că are de gînd s'o ia.—Maranda i-a răspuns, iar, că nu se mărită după dînsul, ferească sfîntul. Se temea fata să-l mai încunjoare, căci c'o vorbă de i-ar fi bătut în strana lui, nu s'ar mai fi curăţit de dînsul.

De-atunci încoace, crăpa Rostopască cînd îl vedea pe Sandu; l'ar fi bătut din buna calea, l-ar fi rupt în dinţi. I se părea că ceea ce-i făcuse era de ne iertat.

«Auzi?—îi spunea el într'o zi «majorului»—să-l dau eu ordin să plece d'acolo, să mă lese să *descut* ceva cu fata şi el să nu vrea?—Dar d'ce port eu, vere vagmistre, aurul colea la mînă? Dacă n'oiu fi în stare să-l răpun pe *indevid*, dau gios şarpele de pe minecă; cu cinste l-am pus, cu cinste-l desprind.—Aşaa.... şi asvîrlindu-şi capela pe masă, se lăsă cît un crap pe-un pat, dăngăuind cu degetele în fierul de la capăt.

— He! făcu vagmistrul,—petrecîndu-şi încoace şi 'ncolo, pe sub musteţile a oală, degetele cele cu păr pe la încheeturi—unde-i miliţia de pe nouăzeci şi doi!... Atunci să fi văzut *disciuplină* şi frică de *supirior*!—Dar acum ce? Miliţie-i asta?—Unde-i vremea aia, cînd mă uitam eu aşa mai înţinat la o deşcă?... O săptămînă îl scuturau frigurile. Atunci era tare miliţia. Cînd eşeam la cîmp, noi, gradele, aveam fiştecare cîte-un tămîjeriu în mînă.... Pe care-l ungeam, dormea cîte-o săptămînă neinturnat.... dar acum, ceva-ceva de-l netezeşti, îţi găseşti beleaua.

— Am să mă pun pe-atîta, urmă Rostopască: ori eu, ori el. L'am tot lăsat, l'am tot cruţat.... să nu zică pe urmă că-i fac zile amare; dar să vezi ce mi-a făcut?!—A avut noroc, mare noroc, că-l trimeteam *imidiat* la închisoare... Dar mi l-am lucrat, vere vagmistre, ştii colea pe gust, *mumărul ainţ*. Dacă am văzut eu că *fivila* îmi tot umbla s'o ia cu dînsul de-a *sbraţeleta* înainte, mi-am înhăţat-o de-o aripă şi i-am făcut vînt într'o brăgărie, doar i-oi pune pleaşca în nas mojicului.—Ea, nu şi nu, că nu merge fără Sandu; ea îl chiema—şi eu îi făceam semn să nu vie, că-l stropşesc. Insfîrşit, îl trage ea înăuntru; vine.—Bine; o cinstesc eu c'o bragă, iau şi eu una,—*răgălia*

stătea de-o parte, se uita la noi cum beam; adecă numai eu beam, ea numai o gustă și pe urmă i-o întinse lui.—Eu de colo mă ridic, i-o iau din mină, o îndemn să bea; ea nu, că nu i-i sete.—Nu ți-i sete? Ei las... Am luat-o și am băut-o tot eu; dar mi-am făcut gustul, țopîrlanul și-a lins buzele.—Așaa.... Ne-am dus pe urmă la crîșmă *in colț*, unde le era căruța; tată-su și mă-sa erau duși prin iarmaroc. Mai stăm noi, chiaburul dă un litru de vin. Maranda nu se pune de pricină, bea; dar am băut și eu... ha ha ha!... Nu-i așa că-i prost răcanu? Eu nu-i dau să bea și el îmi dă... îl puneam pas alergător de nu-mi dădea... ho ho ho!.. rău mi am bătut gioc de el.—Și am să-i iau păpușoiul de pe foc cum m'oi libera, vere vagmistre; ian cată colea, ce *alustrație* am să-i trag bobocelului....

— Aferim!... Halal... ț-ț-ț-ț... cum se sărută!...

— O și scriu, zise Rostopască, trecînd pe-un scaun, la masă. Țăcăni de cîteva ori cu condeiul în calamară și-apoi aplecîndu-și într'o parte capul greu, privi un răstimp honțiș, oarecum să-și aducă aminte cum să'nceapă. In urmă, purtînd limba dintr'un colț în celălalt al gurii, începu a întinde în buchi cu bîrligături dișănțate cîteva rînduri potrivite de dînsul, odată, în clipele de necuvintată visare de dragoste,—la cantină.

Sus, în colțul din dreapta, scris mîndru tare:

„Foiliță pelniță,
„Complimente și o guriță;
„Foiliță și-un susaiu,
„Complimente și-un pupaiu".

Și jos, între niște cîrlionți mari de jur împrejur:

„Verde foae de-avrămască,
„Mă subscriu
P. Rostopască
Sergent".

— L'am dat dracului pe țopîrlan, zise domn' Petrache după ce i-o ceti și „majorului".—Asta era numai laudă la Rostopască, căci, așa nătîng cum era, dar în cele din urmă se'ncredințase și el că Marandei i-i urît foc. Mai cu samă de la iarmaroc încoace, Rostopască nu mai avea astîmpăr. Nu-i venea să creadă c'auzise el, cu urechile lui, cum i-a spus ea lămurit: „Nu-mi ești drag și nu merg după dumneta, ferească Dumnezeu"...—Așa ceva, nici vorbă că nu-i putea destăinui lui vărusău vagmistru, căci îi era rușine s'o aducă la asta, după atîtea laude și clopote trase. Mai bine,—își făcea el socoteală,—îmi țin vorba înnainte, că peste șese luni are să-mi joace la nuntă—și fără să știe nimeni, am să mi-o joc eu pe jupîneasa Maranda și pe camaradul Hurmuzel, cum mi-o pofti inima.

S'a pus dar cu hotărîre prostească să-și răzbune, căci alta

nu găsea cu cale de cît să-și răzbune amarnic pe-amîndoi, și pe Sandu și pe Maranda. Pe Sandu îl avea ori cînd în mînă, dar pe ea cum s'o răpună?—Foarte ușor. Altfel n'avea cum, de cît să-l lovească pe Sandu greu, greu, cît se poate mai greu, căci știa el bine că Sandu-i inima Marandei. Dar cum să facă?—Să-l mai țină înnainte în corvezi, în ocară, în ghionturi așa ușurele?—Acestea toate nu le prea găsea de folos.—Ceva mai strașnic, își zicea el, dacă ași găsi.... Eh, cum nu-i voe de bătut! L'ași bate, da' l-ași bate, să i se tragă moartea din bătae.—Așa, se muncea cu gîndurile zi și noapte, să afle vr'un mijloc de răzbunare cumplită, și află. Dar parcă fără ajutorul lui «văru vagmistru» n'ar fi putut face nimic.—Da; am să stăruesc eu să-l rînduiască la grajdiu și pe urmă-i ușor. Mă duc într'o noapte, cînd o dormi, îl isbesc cu cizma în cap, să-i sboare crierii și-apoi îl arunc între picioarele cailor.—L'au omorît caii; ce, eu l-am omorît?... Dar cine a stăruit să-l dea la cai?—Eu.—Așa...—Ei vezi că mă prinde?—Mai bine altfel dacă ar fi cumva... să nu mă prindă.—Și iaca așa își frămînta mintea cu răutățile,—el, să afle chipul cum să-l doboare pe Sandu, cînd «majorul», pe de altă parte, umbla turbat să afle pe cel care a întins vorba... cu nevasta lui Răsfulg.

—«Am făcut eu zece zile de închisoare, zicea vagmistrul către Rostopască, dar de l-oi găbji eu pe cel care-a spus... în temniță au să-i putrezească ciolanele".

Atîta i-a trebuit lui Rostopască... «Las', vere vagmistre, că ți-l aflu eu».—S'a pus și i l-a aflat; nimeni altul de cît Hurmuzel. I-a dovedit „majorului", negru pe alb, că numai el îi acela care nu și-a stăpînit gura.—Drept e că Sandu se aflase față la întîmplarea cu nevasta; era unul dintre cei cinci care văzuse cu ochii; dar el nu spusese nimănui nimic.—Da, i-a spus Marandei, însă tocmai tîrziu, după ce-și făcuseră ei pedeapsa.

«Da, vere vagmistre, a crezut ticălosul c'avem să înfundăm arestul și, cu chipul acesta, are să scape de noi. Să nu-l lăsăm. Ce-i el, mă rog, să ne poarte așa pe degete pe noi, gradele? Să nu-l cruțăm, căci unul ca ăsta te dă de gît, mîni-poimîni, cu altceva.

— Las pe mine, bădișorule, glăsuia „majorul", bătîndu-se cu palma în piept; eu i-s *popa potrăpopa*; o vorbă să nu cricnești la nimeni, că te-am suflat și pe tine.

— Îmi pare rău, vere vagmistre...

— Cată colea; și-și resfiră cu amîndouă mînile barba cea bățoasă,—îs paisprezece ani de miliție, aicea, mă; îi cunosc eu toate chichițele... Deseară, să intre în gardă și să stee până „ce-a sta vîntul".—Și tu să mi-l păzești din scurt.—'Țăles?

— 'Țăles, vere vagmistre!

—Du-te de-mi chiamă și pe magazioner, să-i dau și lui ceva în grija".

III

«Mai am patru sute cincizeci de pîni și m'am dus», își făcea socoteală Sandu Hurmuzel, santinela de la «Numărul trei».

„Mai am o iarnă şi-o frunză fără de asta, măi Marando, şi mă
liberez", işi zicea el cu glas tare, mai săltind arma pe umăr şi
repezind capela mai pe ceafă.

Mingiiat de-apropierea zilei luminate, prinse a şişii printre
dinţi o rusască şi făr' de voe schimba cind un picior cind altul,
insemnind-o aşa numai din cite un călcîiu.

Deodată insă se opri; i se păru c'a strigat cineva. Eşi pe
scindura gheretei, ascultă incoace şi 'ncolo, nu mai auzi nimic;
nimic decit horhotul innăduşit al oraşului, şuetul lin al riului din
luncă şi paşii rari ai camaradului de la „Numărul unu", care-şi
tirlia somnoros cizmele grele, de la un capăt la celălalt al scin-
durii. Sandu stătu un răstimp nemişcat; il durea cumplit in
piept şi'n spate; asculta mereu şi, de la o vreme, parcă-i suna
in urechi vorba lată a lui domn' sergent major la teorie: „Ca
consemn general, onorul, focul şi zgomotul; ca consemn particu-
lar..." işi aduse aminte de palma infundată pe care o luase el
de la domn' sergent Rostopască, pentr'un *consemn particular*,
pe cind era recrut; oftă din adîncul inimii şi ridicindu-şi ochii
spre ceriuri, ca'nspre locul cu nădejdea, se 'nfioră de inălţimea
Tăriei şi de frumuseţa lunii pline. Cind dădu insă cu ochii de
lună, ca un junghiu ii străbătu pieptul: işi aminti şi de vorba
cu cizmele lui domn' vagmistru „lună, mă... lună, că te ia mama
dracului..." şi clătinind din cap, işi zise cu năduv: „Lună, lună!...
cum nu te prindem noi camarazii, bucăţi te-am face, că mult ne
mută căpriorii şi pentru tine!"

Apoi, rotindu-şi ochii de jur imprejur, căta cu dor pe drum
in jos, pe drumul alb, intretăiat din loc in loc de umbrele lungi
ale pomilor de pe delături; drumul drag, căci pe-aici ii vin pă-
rinţii cind şi cind să-l vadă, oamenii din satul lui, cind trec spre
tirg şi Maranda citeodată...

Deoparte şi de alta a drumului s'aştern holdele scăldate
in pospaiul lunii; colo, departe, e satul care doarme; in vale-i
lunca de arini cuprinsă in văl de ceaţă; peste riu, in depărtare,
se'nşiră una după alta coamele de dealuri şi pe după dealuri
munţii negri şi'nalţă frunţile cărunte in zimbetul de lună plină.

„Cum nu-s eu o păsărică, işi zicea Sandu, să sbor intr'o
clipă colo pe Cătălin... să-mi văd satul, casa noastră şi-a Maran-
dei şi-apoi să mă intorc. — He!... Dar cit e de departe! Un-
de-s eu şi unde-i Cătălin!... Tocmai coloo... cale indepărtată!"—
Şi inchizind mai de tot genele tremurătoare, privi lung-lung in
zarea intunecată, spre piscurile ce-abia umbreau la marginea ce-
riului...

Cu mintea Sandu se cobori la poalele muntelui; i se părea
că vede aevea cum s'azvirle Brădăţelul in făşii de spumă printre
stincile increţite.

Dincolo pe mal, sus, e casa lor; uite-o, aşa micuţă, cu briul
cel negru pe jos, pe la pereţi, cu ferestrele date cu roş pe dem-
prejur. Colo la cheutoare e cheagul cel de oae, pus de tată-
său de mult tare; şi sub streşină e cuibul cel de rindunică... Să-
raca rindunică! Cum cinta de duios pe cumpăna fintinii, atunci

cind ii cetea el măsii ordinul de chemare!—Uite gardul cel făcut de dinsul! Ei gardule, gardule!—Cam odată cu gardul urzi el dragostea cu Maranda. Şi-l păli dor de timpul cind făcea gardul, dor de cind mina boii pe brazdă, dor de horă, dor de coasă, dor de codrul verde, dor de cărarea de printre măstăcenii albi, dor de şipotul de peste vale, dor de toată Braniştea şi mai dor decit toate ii era de părinţi şi de Maranda!—Dar casa Marandei?... Se zăreşte dela dinşii de pe capătul prispei de din sus. Parc'o vede aşa pe deal; in ogradă-i iarba mare şi prin iarbă, dela poartă păn'la uşă, cărăruşa albă.—Şi'n casă?... Tot aşa; in tindă-i scara la gura podului; oblonul e deschis ca'ntotdeauna; uite se vede coperişul innegrit de fum; de pe leţuri spinzură ţarţamuri de funingină şi pe stinghia căpriorilor e atirnată pielea cea de vacă la svintat... Cit o ridea el pe Maranda cu pielea asta, cind vorbeau de zestre!—In odae miroase a sulcină.—Zestrea-i clit pe capătul patului din fund şi pe culme-s hainele ei şi-ale măsii... Uite-i caţaveica!... Odată cu caţaveica i se arătă in minte şi chipul Marandei aşa cum era ea atunci... la horă. „Cit de-aprinsă era Maranda!" Cum il stringea de degete in joc şi se uita pe sub braţ la dinsul cu ochii ei cei mari şi negri, cu gene lungi!... Amarnic il incleştă acum un junghiu. Işi duse palma deschisă la piept şi apăsă tare, tare, să i se mai imblinzească durerea. —„Ai să mă bagi in pămint, Marando", rosti el in şoaptă. Scoborindu-şi apoi arma la picior, işi răzămă de uşorul gheretei trupul frint de oboseală şi de durere şi se lăsă să-l poarte gindurile mai departe, căci dulce-i pentru fiecare călătoria gindului pe cărările dragostei petrecute!... Parcă o vedea la adunat... năcăjindu-l la facutul căpiţilor; la fintină... cind ii răsturna el cofa, ca s'o mai zăbovească; la clătitul rufelor... cind il improşca ea cu apă şi el de pe mal se dădea in două de dragul picioruşelor dezmerdate de undele pirăului.—Dar atunci cind venea cu fin din ţarnă, cind i-o scoase Dumnezeu in cale de răsturnă carul in şanţ, ziua mare... dar sub nucul cel mare din grădină, unde o aştepta să vie... Aştepta, aştepta, tresărea la orice pilpieală a frunzelor şi numai ce-o vedea că vine, păşind incet prin iarba inrourată... Sandu inchise ochii s'o vadă aevea cum era imbrăcată cu bondiţa cea cu fluturi sclipitori in luciul lunii, cum işi lăsa ea capul pe spate şi el ii giugiulea bărbia moale...

Dar atunci, in codrul Cătălinului, la mastacănul cel pletos de pe cărare, unde zicea ea c'are să iese cu limbă de moarte s'o ingroape... cum chicotea şipotul, lingă dinşii, pe lespedea de piatră!...

Sandu işi duse mina la ochi şi pe nesimţite trecu dela viaţă la vis—un vis frumos; in urmă somnul il fură de-a binelea şi dormea acum, rezemat de gheretă, cu capul sprijinit pe dreapta, iar cu stinga, petrecută pe lingă piept, ţinea arma strins...

...De mult il pindea sergentul Rostopască. Ca un paianjăn care aşteaptă să-i cadă musca'n mreje, aşa stătea el ascuns după un colţ de zid, departe in dosul gheretei. Din cind in cind, se

ițea, trăgea cu urechea, boldea ochii în toate părțile, înăsprea
din sprincene cînd auzea vr'o mișcare încotrova și se trăgea înna-
pei cu pașii mari, cu mînile în vînt, cu degetele reșchirate, cu
gura căscată, căscată mare-mare, cînd îi hrișciea vr'o cizmă pe
pietriș.—Și iar mai aștepta un timp, cu privirea pironită spre
ghereta lui Sandu și, după umbră, cerca să-și dea cu chiteala
cam cum stătea flăcăul.— „Ii cu arma la picior, își își zicea el;
uite umbra baionetei e la o parte...“ Și se'ncorda, și-și zgîia ochii
să vadă mai mișcă umbra ori nu?—„E neclintit, nu se poate să
nu doarmă. Ia să'ncerc... Un pas, doi, trei, pa.... ei, s'a miș-
cat, fire-ar al dracului! Nu-i de chip... Innapoi!“... Injurînd printre
dinți, se lăsă iarăși jos, lîngă zid.— „Să-mi scot cizmele, că alt-
fel nu merge“.—Se descălță, se desbrăcă de tunică, ca să fie mai
sprinten și se puse iar la pîndă... „De loc... nici c'un vîrf de ac
nu-i altfel de cum era. Nu s'a mișcat, mi s'a părut“... Tiptil, tip-
til, tot pe vine... ajunsese mai la jumătate cale. Se opri: „Dar
de nu doarme? De m'o fi simțit și se preface numai că doarme?“
—Un tremur îl cuprinse și se lăsă jos, turtă. Stătu așa o clipă
și apoi, lăsîndu-se pe brînci, începu a se tîrî cu capul ridicat în
spre gheretă. Era fioros, se'ngrozea el însuși cînd își zărea pe
alăturea de dînsul umbra neagră, mare. Părea o broască uriașă.
—Cîțiva pași mai erau de făcut, dar nu mai avea putere. Se
opri iarăși.—Teama că Sandu se preface îl prăpădea. Incet, să nu
simtă, se ridică în picioare și stătu înfipt ca un stîlp. I se us-
case ochii decît privise fără să clipească; nici nu mai putea în-
ghiți, așa i se însecetase gîtul. Tremura ca un lunatic din toate
încheeturile și-l tăea prin șăle, cînd dădea să pășească mai de-
parte... „Uite mai sînt trei pași, își zicea el; dacă nu m'a oprit
la trei pași, înseamnă că nu m'a simțit. Și nu m'a simțit, pen-
tru că doarme. Uite umbra lui, e lipită de umbra gheretei.
Doarme răzămat. Dar dacă nu doarme, ci m'așteaptă să pun
mîna pe dînsul și el atunci numai să clănțănească *mecanistru*,
—pac! și mă împușcă. Da, da, mă împușcă; are tot dreptul;
are să zică că n'am vrut să mă opresc la trei pași, cînd a stri-
gat el. Ei, ei, ei... ce-i de făcut?—Să mă întorc înapoi mai bine.
să-l las dracului, decît mi-o ridica viața. Să mă întorc, să nu
mă întorc? Ce să fac?“—Ii dădu în gînd să ferească la trei
pași alăturea.—„A, da! l-am zărit; îi răzămat de ușorul ghere-
tei... Doarme... Da, da, da...“ și iar se dădu puțin îndărăt, în vîr-
ful picioarelor și, îndoindu-se de spinare, își mușca degetele de
bucurie.—„Cum să fac?... De-aș putea să-i iau arma“—Și iar
se mai întindea pe-un picior să-l vadă.—„Uite cum doarme...
Da, doarme, doarme...“ De neastîmpăr nu-și putea stăpîni inima;
o auzea tăcănind rar și înnădușit în piept. Sîngele îi svicnea
bubnit în tîmple... „De i-aș lua arma!... Doarme... Haide acum!“
Și ca gîndul se repezi, smunci arma din mîna flăcăului și-o rupse
de fugă, mișelește. Pe loc se trezi Sandu și s'aruncă în copci
largi după fugar.—„Dă-mi arma, urlă înfiorînd tăcerea zidurilor,
arrma!...“ Și, înșfăcînd un pumn de pietre, le repezi ca trăsne-

tul în capul lui Rostopască, care se oprise acum cu arma gata să-l străpungă. „Te sfărm, dă-mi arma, dușmane!... Arrma!...“ și încă un pumn de pietre sburară în fruntea hainului.—„Sgoomot! Sgoomot!“ striga prelung santinela de la „Numărul unu“.—Desnădăjduit și dezarmat, Sandu se'ntoarse la gheretă, blăstămîndu-și zilele și ceasul nașterii.

Așteptînd pe cel care trebuia să-i ia locul în primire, stătea acum gîndindu-se cu groază la pedeapsa ce urma s'o tragă pentru adormirea la post și lovirea superiorului; i se arăta în minte Galata cea cu zidurile vinete și cu turlele roșii, mormîntul celor osîndiți și îngropați cu viață. O vedea așa posomorîtă și neîndurată, cum auzise de-atîtea ori c'o povesteau cu lacrimi camarazii cei întorși de la osîndă.

„Acolo mi-i capătul vieții“; își zise Sandu. Și suspinînd greu din pieptul zdrobit de durere, ridică ochii înrourați spre lună....

* * *

„Ai avut mare noroc că te-a *subținut* domn căpitan de la compania ta. Altfeliu, spunea domn' sergent major Șindilă că nu scăpai fără cinci ani.—Ce socoți? Vină mare; furt de *ifecte*, lovirea *supiriorului* și adormire la post, îi puțin lucru?“ Așa sfătuia, pe furiș, plantonul de la ușă, cu Sandu Hurmuzel, care aștepta de vre-o cîteva zile, în închisoarea regimentului, ceasul plecării la Galata.

„Măi camarade, să n'ajung să mai văd ziua de mîni, dacă știu eu de rostul lucrurilor, pe care zice domn' sergent major că le-am îndosit eu și c'ar fi găsit din ele la mine în raniță. Eu trei zile în șir am făcut gardă, neschimbat; de Marți sara, până a treia zi dimineața, eu n'am dat prin companie.—In lipsa mea s'au găsit *ifectele* ascunse în podul companiei și-o cămeșă în ranița mea. De-s vinovat eu de asta, să mă trăsnească Sfîntul Ilie cu foc, să ard acu, ca păcura; asta-i năpastă, măi frate, îi răzbunarea dușmanilor mei,—pedepsi-i-ar Dumnezeu și le-ar da bine, cît bine mi-au vrut ei mie... De Marți sara până Vineri dimineața, două zile și trei nopți, eu n'am avut hodină preț de o noapte în totul lui tot.—S-au schimbat două rînduri de gardă, și eu am rămas de pedeapsă... căci cel mare și cu puterea oricînd găsește vină nedreaptă celui mic.—Of! Măi camarade! Crede-mă, că numai noi ne știm crede durerile unul altuia! De vre-o săptămînă, urmă Sandu întinzîndu-și gîtul slab, mă doare în piept de una. Din ce mi-o fi venit durerea asta,—nu știu; că eu, de cînd eram copil, până acum n'am știut ce-i boala. Am răbdat cît am răbdat, dar m'a răzbit durerea; m'am dus Marți dimineață la *fermelie*, m'am arătat lui domn' căpitan doftor; el numai s'a uitat la mine și pe urmă a poroncit sergentului să mă poarte de trei ori „pas alergător“ împregiurul fermeliei, c'am să mă fac sănătos tun.—Cum îți spun, m'a luat la alungat, și cînd m'a lăsat din fugă, de nu mă propteam de-un stîlp de la gărduț,

cădeam; negru mi s'a făcut înaintea ochilor și-am prins a vărsa sudori, de m'am făcut pic de apă, tot. Rău 'mi-era, măi tovarăse, rău ca și-acu. Și zicînd, își șterse cu mîna sudoarea rece, ce-i năboiese fruntea.—Noroc de bietul Fulger, m'am rugat de dînsul... bietul Fulger!—Își lăsă privirea în jos cu milă.—Bun om!... M'am rugat de el și mi-a făcut bine cu'n gologan de-am luat un păhăruț de rachiu cu chiperiu, l'am băut și parcă mi s'a mai tăiat durerea.—Sara, m'au băgat în gardă—și-am tot făcut de gardă; mereu, mereu m-ajungea ceasul. Și-așa mă săgeta prin piept, mă camarade, de nici nu puteam răsufla cîte-un răstimp. N'am mai spus nici eu nimănui, căci, dă, nu m'a găsit el doftoru bolnav, dar domn' caprariu, ori domn' sergent erau să mă găsească!—Am ținut și eu ca cu dinții și-mi făceam datoria mea, serviciu în răgulă; dar cînd a venit Joi sara domn' sergent Rostopască ca șef de post, am gîndit așa că mă dă gata până 'ntr'un ceas. Eu, muncit, nedormit, chinuit de durerea asta, umblam ca sfirleaza, doar i-oiu fi pe plac. Dar el, care de-ar avea o putere m'ar sfîșia,—răpede mi-a găsit greșală și m'a pedepsit să-i fac „la ceas" în două rînduri delaolaltă—schimbul al doilea și al treilea din noapte—Am ținut schimbul întâiu și ca vr'un ceas din celălalt și nu ți-oi putea spune cum m'au luat pe mine gîndurile pe dinnainte, că m'a furat somnul nu știu cum, și-am adormit.—Păcatul meu, așa a fost să fie!—He, mare păcat, mă camarade! Și doar nu m'am pus anume să dorm, cum fac alții, că-și petrec cureaua de la armă pe după gît și dorm fără grijă. Nu. Eu mă uitam că-i lună, frumos, mîndrețа gîndurilor mi-a urzit un vis și din vis iaca unde am agiuns.—Și de nu era domn' sergent Rostopască, care să mă pască și să mă năpăstuească și de tâlhărie, poate n'ași fi agiuns ziua asta! Dar așa, el de cînd mă adulmecă!"

Sandu tăcu și se lăsă cu fața în sus pe patul cel de scînduri goale gîndindu-se la cei ai lui; ce-or fi făcut, cînd vor fi primit vestea de la dînsul!...

„De ce nu te-ai rugat de iertare lui domn' sergent Rostopască? întrebă camaradul.

Sandu i-aruncă o căutătură urîtă așa prin colțul ochilor.

—Ce vorbești, mă tovarășe?! Nu m'am rugat eu de iertare nici lui domn' maior, care se cheamă că m'a judecat, necum lui domn' sergent Rostopască; să știu bine că m'or spînzura, nu mă calicesc la nimeni. Las, îmi trag eu pedeapsa orînduită de dînșii pe lumea asta, dar dincolo... ne-a răsplăti pe fiecare după faptă Dumnezeu cel sfînt și drept! Dar acum, urmă el ridicîndu-se în capul oaselor, de-ar veni tata și mama să-i mai văd, că cine știe de m'oi mai întoarce de unde m'or duce să-mi trag fapta! Și doamne, tare mi-i rău. Parcă-s bătut, așa mă doare trupul tot. Oh! mi-i sete, îmi arde inima de sete și n'am mîncat mai nimic de vr'o săptămînă de zile. Pînea am dat-o, în fiecare zi. Pe asta de azi o am colea",—și aplecîndu-se spre capătul celălalt al patului, scoase dintr'un sac vechiu de pesmeți o bucată de pîne și i-o întinse camaradului, care dădu fuga și-i aduse o gamelă de apă rece. Sandu, istovit de sete, apucă tremurînd tinicheaua cu amîndouă mînile și, punînd-o la gură, o deșărtă într'însul, sorbind toată apa până 'ntr'un strop. Pe urmă camaradul încuiă ușa pe dinafară și se puse să-și molfăe în tihnă coaja cea de pîne.

Soarele trecuse de prînzul cel mic și moș Matei cu mama Ioana nu mai soseau. Mai trecu ca vr'un ceas-două; nu mult și sună masa. Sandu desnădăjduise: „De bună samă că n'au primit scrisoarea, și de n'or fi primit-o, îs prăpădit... Ce mă fac eu? Cînd am să-i mai văd? Mai au ei putere să umble pe drumuri? Cum mă duc eu fără de-un ban, printre străini! Dumnezeule, aibi milă și 'ndurare de mine cel horopsit și năpăstuit... adă-i, Doamne!" — Și umbla Sandu de colo-colo și se frămînta ca omul în așteptare. Din cînd în cînd asculta la ușă să vadă nu s'aude vr'o vorbă așa mai răgușită ca a tată-său. Nimic, decît glasul țiflit al vr'unui ofițer, ori bocăneala cizmelor plantonului.—„S'a ales că nu mai vin", își zicea el, privind aiurit la pulberea care dănțuia în dunga luminoasă, ce străbătea printre gratiile ferestrei mici și s'așternea ca o horbotă albă pe piatra rece. Deodată niște pași repezi s'auziră apropiindu-se; lui Sandu-i sări inima: „De bună samă c'au sosit..." Cheia se'nvîrti scîrțîind, și ușa se deschise în lături, cît îi de mare.—Era caporalul de gardă. Îl înștiință să se pregătească de plecare.—Sandu, gemînd, își puse sacul de pesmeți pe după gît și lăsîndu-se în genunchi, începu să șoptească „Tatăl nostru", mișcînd repede buzele-i arse. Abia-și isprăvi ruga, cînd ușa se deschise iarăși și caporalul, apropiindu-se de dînsul fără a zice vr'un cuvînt, îl căută cu deamănuntul să vadă de n'are ascuns ceva prin sîn, prin buzunare... Nu găsi nimic decît un inel într'un colț de batistă, în sacul de pesmeți.

„Ce faci cu inelul ăsta mă? întreabă răstit caprarul, cercîndu-l pe degetul său.

— Mă rog 'mnevoastră, domn' caprariu, să nu mi-l luați, c'atîta mîngîiere am și eu la viața mea.

Caprarului i se făcu milă și, cum nici nu i se potrivea, i-l dădu, poftindu-i drum bun.

— Trăiți, don' caprariu", îngăimă Sandu cu glasul sfîrșit și păși între cei doi camarazi, care-l așteptau cu baionetele la armă.

Nici nu-și mai dădea samă ce-i cu dînsul. Durerea și rușinea, cînd se văzu între puști, îl copleșiră. Trecînd prin sală, i se păru că-l trase cineva de haină; își întoarse ochii într'acolo, zări pe Fulger că-i întindea ceva cu mîna închisă.

„Ține, frate Sandule, îi șopti el, strecurîndu-i în palmă doi gologani, prețul pînii sale de pe ziua aceia; anume și-o vîndu-se ca să-i dea ceva tovarășului său la plecare, că-l știea bolnav și lipsit.

— Bun ești, mă Fulgere!" rosti Sandu și nimic mai mult.

căci amîndurora li se înfierbîntară ochii de duioșie. In urmă, eșiră afară din sală; și, cum așteptau să le dea îndreptările pentru drum, numai iaca o căruță cu boi se opri la poarta căzărmii. Era moș Matei și cu mama Ioana.

„Să le dau drumul? întrebă santinela dela poartă. Sandu, cu ochii înnecați în lacrimi, se'ntoarse către caporalul de gardă și-i zise rugător: «Trăiți, domn' caprariu, lăsați-i să intre, c'au venit să mă vadă».

— Să intre", strigă caporalul.

Sărmanii oameni! Nu știeau cum'or călca s'ajungă mai repede la dînsul. Parcă-i părăsiră puterile, cînd își văzură feciorul într'așa hal.

Mama Ioana isbucni în plîns, iar moș Matei, clipind des-des, oftă din toată durerea și luîndu-și pălăria de pe capu-i alb, rosti cu glas de jele: „Dragul tatei! Mai bine te găseam în sicriu, decît te-aflam în așa stare! Amărite-ni-s zilele Sandule!— Spune-ne și nouă unde te duci și ce-ai păcătuit, de-ai picat la așa grea osîndă?

— Ei, tată, ce-am păcătuit v'or spune alții, că eu n'am vreme. Unde mă duc? Știți; la Galata pe-un an de zile!...

— La Galata, pe-un an de zile! urmă bătrînul cu mîna la gură; și, aruncîndu-și privirea pe sub sprîncenele sure, căta la Sandu de parcă nu-și credea ochilor, cum era el îmbrăcat în haine de batjocură, slab, cu buzele arse, cu fața galbănă ca de mort.—Dragul nostru, să ne scrii, pe cum te afli; scrie-ne cînd te-a prinde dor de noi, căci să știu bine că ni s'ar sfîrși zilele pe drum, tot venim la tine!

— Hai, plecați la gară, strigă un ofițeraș de pe scările înalte. Ce'nsamnă ciorovăiala aia acolo?

— Mă rog matale, domnișorule, grăi moșneagul cu pălăria la piept, mai îngăduiți puțin.—Hai, și tu, măi babă!

— Ce-i, moșule?

— Ne rugăm 'mnevoastră, domnule grad, și eu și baba, cuvîntă el arătînd spre mama Ioana îngenuncheată,—băetanul îi feciorul nostru și-i slăbuț sărmanul; nu-l mai pedepsiți așa departe; nu ni-l pierdeți, c'atîta odraslă avem și noi; fie-vă milă de bătrîneța noastră; nu ni-l răpiți, rugămu-ne, că ni-i drag, dragoste negrăită!!

— Lasă rugămintea, moșule, zise ofițerul, trăgîndu-și cu nepăsare musteața încovrigată printre degetele-i lungi și subțiri. Fapta flăcăului dumitale nu se iartă. Haide, marș de-aici!

— Să traiți, dar, domnule grad, lăsați că l-a erta Cel de sus".

In vreme ce mătușa Ioana își lua ziua bună dela Sandu, scăldîndu-i fața în sărutări de lacrimi, moș Matei se scotoci în chimir să-i dea ceva de cheltueală. „Ți-om mai trimete noi", grăi el sărutîndu-l pe amîndoi obrajii și apoi, ștergîndu-și ochii umezi cu mîneca cămeșii, îl petrecu până mai încolo în plînsetul de isbeliște al mamei Ioana... In urmă, se opriră bătrînii privind printre lacrimi cum li se ducea feciorul osîndit între spăngi...

* * *

Era în ziua de Sîn-Petru, la vr'o două săptămîni după plecarea lui Sandu. Moș Matei și cu mătușa Ioana au fost la biserică, s'au rugat cu credință pentru fecior, au aprins lumînare la icoana lui Sfîntul Gheorghe, pazitorul ostașilor, au dat leturghie, au îngenunchiat la ușa altarului să le fie primită ruga, au miluit pe săracul dela poartă, însfîrșit toate cele cuvenite le-au făcut și se simt oarecum mai ușurați la suflet în clipele aceste de odihnă, sub cireșul cel bătrîn din grădină, în iarba mare.

A fost și Maranda la biserică și acum s'a abătut pe la dînșii să întrebe de n'au primit vr'o veste dela Sandu, căci «Doamne, zicea ea, în vr'o trei nopți dearîndul am visat împușcînd și cică iți vine-o veste, cînd visezi așa».

«Nuu, nu; n'a venit, fata mamei, răspunse mătușa Ioana clătinînd din cap, îngrijorată. Rău l-am visat și eu astă-noapte; parcă trecea printr'o apă mare tare, printr'un puhoiu cu năhlapii cît omul și cînd de cînd să se'nece, cînd de cînd să se'nece... și eu țipam de s'a trezit Matei în răcnetul meu.

— Aracandemine mătuș'ai! făcu Maranda, urit vis, ducă-se pe pustii!

— Așaa... puica bătrînii!»

In vreme ce ele-și spuneau visurile, moș Matei ciugulea cireșe de pe crengile aplecate și se gîndea la vremea cînd a răsădit el cireșul... «Eram copilandru... mă bătea fericea!» —Oftă lung și i se păru că 'ntr'un oftat își povesti toată viața, viața întreagă de-atunci și până azi.—Rupse apoi cîteva crenguți încărcate de cireșe negre, strălucitoare de negre, cu cozile lungi și prinse în smocuri-smocuri printre frunzele dințate. Dădu Marandei, dădu Ioanei și pe urmă se lăsă și el lîngă dînsele, pe iarba înflorită; stăteau așa tustrei scăldîndu-și sufletele întristate în lumina caldă ce se revărsa ca o mîngiere dulce dela soare, și vorbeau de Sandu..

„N'ai mai tras în bobi, măi babă, să vezi cum mai pică, zise moș Matei într'un timp; ian fă răpede de adă sita și grăunțele".

S'a dus mătușa Ioana, a adus sita, și-a pus-o pe brațe, a numărat patruzeci și unu de bobi: „Bine știți, bine giciți"; i-a menit, i-a despărțit în două grămejoare și-apoi cîte patru, cîte patru a tot dat de-o parte, și la urmă a eșit „bucuria". Da, bucurie.

„Cică bucurie?

— Păi, iaca... vezi...

— Ei, ș'apoi nu vi-i a crezării? întrebă moș Matei, stînd cu fața în jos, cu capul între mîni. Dar atunci cînd îmi rătăcisem boii, n'ai tras tu în bobi și-a căzut „bucurie"? Nu i-am și găsit în scurt?

— Găsit... găsit!

— Mai trage-odată, să vedem cum mai pică.

— Iaca mai trag odată".

Tot așa: patru, patru... și la urmă scoate «bob sositor» — Și-a făcut cruce cu stînga mama Ioana, și-a dus apoi mina la gură și se uita cu ochii pierduți de bucurie cînd la moșneag cînd la Maranda.

„Mare poznă... oare ce să fie?

— D'apoi ce să fie, măi femee, ia l'or fi *librat* de-acolo, mai știi? 'Or fi găsit că nu-i vinovat, că-i prigonit, că-i năpăstuit și i-or fi dat drumul...

— Chiar așa-i, mamă Ioană, așa-i cum zice moș Matei; de n'o fi așa, iacătă-i vedea.—Și-i era așa de bucurie Marandei de rupea vorbele și mai nu putea spune; se'mbujorase la față de parcă chiar l-ar fi văzut pe Sandu venind.

— Ia să mai trag și-a treia oară, c'apoi drept s'alege".

A tras și a treia oară și la urmă... „Doamne ferește". a eșit «bobul scîrbii, scîrba cea mare».—Pe loc li s'a stricat inima la tustrei.

„Ptiu, ducă-se pe pustii, tocmai la a treia oară a scos-o dracul!

— Moșnege, moșnege!... Asta-i cu temeiu, că-i de-a treia oară!

— Eu zic că s'au deochiat bobii, unde tot ne-am mirat noi...

— Stăi, stăi, măi babă; ai uitat, bre, să sufli peste sită; iaca nu-i bun!... Căutătura își are socotelile ei; de n'o faci cum trebue, îi mincinoasă..

— Oare, zău, n'am suflat?

— Nu! răspunseră cu grabă moș Matei și cu Maranda.

— Atunci mai trag odată".

A suflat de trei ori peste sită, a menit bine, a tras cu băgare de samă și-a picat „veste dela drum lung."

„Ei vezi, bre Ioană? Te-ai pripit mai adinioare și ne-ai tras bob mincinos. De nu băgam eu de samă, așa-i că rămîneam toți cu inima înglodată?

— Minciună să fie și mincinoasă să fiu eu... numai să ne bucure Dumnezeu și Sîn-Petru de azi, zise mama Ioana, făcîndu-și cruci mari și multe.

— I.....că bine-mi pare, de-acum mă duc și eu, mamă Ioană, acasă; mă duc că m'o fi așteptînd mama. Să vă bucure Dumnezeu!

— Și pe tine, puiculiță!

— Mai vin' pe la noi, Mărănducă, strigă moș Matei scuturîndu-și barba, căci i se cățărase niște gujulii de prin iarbă.

— 'Oi mai veni, răspunse Maranda, sărind pîrleazul.

La vr'o săptămînă după asta, într'o sară, numai iaca moș Matei la poartă.

„Ce-i moșule?

— Hai, tu fată, de ne cetește, că ni-o picat o hîrtie dela Sandu.

— Taaci?

— Așa zău... Doar, fată hăi, bobul nu te mințește; cum ți-o eși să știi c'așa-i... Bucurie de ți-o cădea, bucurie ai să ai; veste!... veste".

Intr'o clipă erau toți trei, moș Matei, mama Ioana și Maranda, pe prispă afară. Bătrînii așteptau cu nerăbdare și fata începu a le ceti cu glas tremurător:

Dragii mei părinți,

Doresc ca mica mea epistolie să vă întimpine pe toți cu sănătate. Despre mine veți ști că năcăjesc rău cu viața, dar nădăjduesc că m'a ierta Dumnezeu mîni-poimîni. De cînd am intrat aici, durerea mi s'a înăsprit din ce în ce tot mai rău și acum mi-aștept sfîrșitul din ceas în ceas.

V'ași ruga să faceți o osteneală și să veniți la mine, să vă mai văd înainte de-a închide ochii; dar nu știu de-oi mai duce-o până mîni la un apus de soare. Și doamne, tare-aşi vrea să mă stringă Dumnezeu cît mai de grabă, să nu mă mai chinuesc, dar mi-i jale că n'am putere să mai îndur amarul măcar o săptămînă, s'apuc să-mi ție lumînarea mama!

„Dragul mamii, dragul mamii!" oftă Ioana hohotind de plîns în pumni...

Și mi-i jale, greu mi-i jale, c'am să mă sfîrșesc departe de Braniștea, printre străini, și doru-mi-i de 'mnevoastră, de sat, de codru Cătălinului.—Să mă bocești, mamă, și să zici în viers duios, că ai un fecior departe și-a trimes răvaș că nu mai vine cît o fi soare pe lume!

Și de tata m'aşi ruga, de-o fi să-mi facă vr'o pomenire de sufletul meu, facă-mi după cum o vrea și cum l'a lăsa inima; cu limbă de moarte însă-i las cuvînt după inima mea: să-mi înjuge boii 'n car și să-i dăruiască lui Fulger.

Și Marandei mă rog să-i spuneți să nu-mi mai tragă nădejdea și să nu mă mai aștepte sara, la cheutoare... Ci primească dezlegarea giurămîntului și mărite-se cu bine, că...

Aici Maranda se opri din cetit; un tremur o cuprinse, graiul i se stinse în plîns, un plîns nestăpînit.

Mama Ioana, căzută la pămînt, tînguia în bocet lung pe nevăcuitul ei fecior; iar moș Matei, cu capul în piept, clipind des-des, lăsă să-i lunece dealungul obrajilor două lacrimi grele ce i se sfărmară în stropi de-argint pe barba-i albă!...

Ioan I. Mironescu.

Un om

Rămas bun, biete mîni de trudă
Atîta vreme asudate,
Ce stați pe pieptul slab acuma
Întâia dată 'ncrucișate.
Ostaș al sfintei munci depline,
De-acum pămîntul te așteaptă,
La judecata cea din urmă
Tu vei găsi cumpănă dreaptă!

Cinstită slugă credincioasă,
Vor odihni a tale moaște,
Doar' glia neagră și mănoasă
Atît de bine te cunoaște....
Închișii ochi n'or să mai știe
Și nu s'or tulbura de jale,
Cînd cai străini vor paște iarba
De pe movila gropii tale.

Azi nu mai e îngust bordeiul
Să 'ncapă jalea ta amară,
Din iconița ei Preasfînta
Te vede cea din urmă seară....
La cap un muc de lumînare
Învie 'ncet și dă să moară,
Asemeni visurilor tale
În sufletul de-odinioară!

Numai o babă milostivă
Îți străjuie la căpătîie
Și pe cărbunii din jertfelnic
Așează boabe de tămîie.
De pe blidar un biet opaiț
Își joacă para tulburată
Pe fața strînsă supt bărbie
C'o legătură 'mprumutată.

Încet s'apropie de tine
Și-ți pune-un ban în mîna slabă,
Îi tremură durerea 'n gene
Și 'ncepe-a plînge biata babă....
Îi fură tînguirea vîntul
Ce bate 'n drumul lui fereastă:
— Vai de norocul tău, vecine,
De ce-ai mai fost pe lumea asta?...

S'abat în mintea ei bătrînă
Frînturi din rostul tău pe lume,
Cum doi baeți ți-s slugi departe
Și nu le-ai mai știut de nume.
Din trei feciori ce-aveai, războiul
Ți l'a 'ngropat pe cel mai mare,
O fată-i moartă de rușine,
Nevasta ta de supărare.

Se sbate 'n sfeșnic lumînarea
Și moare 'n stingere domoală,
A adormit în lacrimi baba
Și capul i-a căzut în poală....
Prin geamul spart clipește luna,
O clipă numai se arată
Și 'n perna ei de nori s'ascunde
În pripă fața rușinată....

Un popă 'n grabnice tropare
Te va petrece dimineața
Și poate nimeni nu va plînge
Plecarea asta din viața....
De lîngă șură rezimată,
Te va privi muncita sapă,
De-ar ști vorbi surata bună,
Amar te-ar prohodi la groapă:

O viață 'ntreag 'am fost tovarăși
În ploi și 'n arșiță de soare,
De truda palmei tale aspre
Eu m'am făcut strălucitoare.
Sclipirea mea spune rușinea
Și jalea care mă purta,
M'ai frînt de glia tuturora,
Dar n'am săpat moșia ta!

Octavian Goga

Malaria sau Frigurile

Malaria este boala infecţioasă cea mai răspindită în ţara romînească. A existat în timpurile vechi cel puţin tot atit de răspindită cit şi astăzi. Este probabil că exista mult mai inainte decit s'a scris în cărţile vechi de medicină sau cronici, pentru că se vede în timpurile noastre că cultura pămintului şi malaria sînt doi factori care se influenţază mult reciproc, boala desvoltîndu-se mai mult unde nu este o cultură, scăzînd şi stîngîndu-se cind cultura îi ia terenul.

Zeiţa febrelor—*Mefitis*—avea un templu pe muntele capitolin. Era reprezentată ca o fiinţă grozavă, slabă, pe jumătate goală, chealǎ, cu pîntecele mare şi cu vinele umflate.

Scrisoarea lui Horatius către Maecenas (Epist. lib. I Ad Maecenam), arată că malaria juca un rol social serios pe vremea imperiului. Horaţiu roagă pe Maecenas să-i mai prelungească concediul ca să poată sta departe de Roma cită vreme căldurile sînt prea mari, cit timp se coc primele smochine şi feţele devin palide de friguri, cită vreme *designator* (şeful pompelor funebre) cu ajutorii săi negri are mult de lucru şi sînt la ordinea zilei deschiderile de testamente.

Malaria este una din boalele infecţioase cele mai răspîndite, cu toate acestea răspîndirea ei pe faţa pămintului nu este egală. Este mult mai deasă în regiunile ecuatoriale şi scade proporţional cu latitudinea la nord şi sud. Linia temperaturilor de vară de 15°—16° face limita superioară pentru desvoltarea boalei. Boala este de obiceiu endemică într'o localitate şi cu izbucniri din cînd în cînd; uneori se poate întinde şi ca o epidemie.

In unele ţări, în care erau multe cazuri mai 'nainte, astăzi aproape nu mai sînt.

In Europa, Rusia are un întreg teritoriu atins de malarie. *In Romînia, e bîntuită mai toată ţara de la Dunăre şi Prut până în munţi*; în Austro-Ungaria, de-alungul Vistulei şi Dunărei, Tisei, Dravei, Savei etc. In peninsula Balcanică, Albania şi Grecia cu insulele sînt grav atinse. In Italia valea Padului şi coasta

de vest. In Spania coasta sudică şi vestică. In Franţa partea de sud şi de vest şi mai ales acolo unde se adună sarea. In Germania partea sud-vestică pe malurile Rinului şi ale Dunărei. In Belgia mai multe mici focare. Norvegia este aproape liberă; în Svedia s'au constatat mai multe cazuri.—La noi în ţară malaria este cunoscută de mult. Ovidiu*) se plînge de tărîmul băltos, de mlaştini care îi dau „flori cu delir".—D. Hasdeu spune în „Cuvente din bătrîni" că Romînii din Temişana din epoca Gepizilor considerau febra ca cea mai teribila „*drăcoaică*". In textele măhăcene, scrise de preotul Grigore între 1580—1619, se află o conjuraţiune menită să gonească pe dracul, adică frigurile, afurisindu-se dracul din apă. In secolul al XVII Iaşii erau bîntuiţi de forme grave de friguri. In anul 1641 Vasile Vodă cere oraşului Bistriţa să-i trimeată la Iaşi trei meşteri zidari; doi din ei au murit de friguri rele. Principele Dimitrie Cantemir, în descrierea Moldovei din 1716, spune că după credinţa Moldovenilor dracul frigurilor locueşte în bălţi şi frigurile prin mulţimea şi urmările lor sînt mai rele de cit ciuma. La finele secolului al XVIII-lea străinii ca doctorul A. Wolf şi Haquet descriu diferitele forme şi bălţile întinse din jurul Iaşilor, Adjudului şi Focşanilor. Doctorul C. Witt (1828—1829) observă că unele forme ale frigurilor au fost confundate cu ciuma. In timpul războiului Crimeei, medicii militari francezi descriu focarele din Dobrogea. Wilkinsohn, tradus în franţuzeşte la 1824, zice că din cauza malariei Romînul este greoi, moale, fără pasiuni violente, fără energie, cu repulziuni contra muncii fizice şi intelectuale. Doctorul Virnav, în 1836, dă descrierea malariei, pe care o numeşte friguri ungureşti, friguri gastrice, mai dese primăvara, friguri intermitente de vară mai dese în Iaşi, friguri de toamnă mai rezistente şi care produc adeseori stări de slăbiciune şi moarte. In anul 1845 V. Alexandri descrie starea malarică a oraşului Iaşi în articolul „Iaşii în 1845" şi în poezia „Bahluiul, meditaţie mlăştinoasă". Există în popor multe medicamente şi descîntece foarte vechi în contra frigurilor şi a rastului.

In ceea ce priveşte desvoltarea malariei, se da altă dată o importanţă mult mai mare condiţiunilor climaterice şi telurice. Varone, Columella au scris despre influenţa climei şi a solului, lucruri care sînt şi astăzi relativ adevărate. Căldura, umezeala şi vînturile pe de oparte, materiile organice conţinute în sol, constituţia solului şi ridicarea lui pe de altă parte au influenţă incontestabilă, dar nu în felul cum se credea altădată. Influenţa *temperaturii* se vede după frecuenţa malariei în diferitele anotimpuri. In ţinuturile cu malarie relativ uşoară, maximum bolnavilor şi al morţilor cade primăvara şi toamna. Vara este o scădere mare şi iarna se atinge minimum.

*). Istoria Igienii în Romînia. I. Felix.

Nu numai numărul, dar şi gravitatea cazurilor sufere aceeaşi variaţie cu diferenţa că febrele de toamnă sînt mai grave ca cele de primăvară. In anii mai călduroşi malaria este mai gravă decît în anii mai reci. Numai căldura însă nu este suficientă pentru producerea malariei, pentrucă sînt ţări calde în care nu este boală şi s'au observat epidemii şi în timpul iernii.

Umezeala aerului şi a solului joacă asemenea un rol important în focarele de malarie. Epidemiile sînt mult mai grave după ploi, mai mult în verile ploioase decît în cele uscate. La noi în ţară, în anul 1897 şi 1898, cînd au fost revărsările mari de ape, numărul cazurilor de malarie tratate de medici a fost mult mai mare, a trecut de 250.000, pe cînd în anii precedenţi şi următori au variat între 149,000—178,000. Dacă umezeala trece oarecare limite, epidemiile scad. In ţările ecuatoriale, malaria este mult mai de temut la inceputul şi cu deosebire la sfîrşitul epocei ploilor, cînd aerul şi solul s'au uscat în parte. Roua abundentă are acelaşi rol. Uneori umezeala solului nu e aparentă, apa subterană este foarte superficială. Bălţile, lacurile, băltoacele, locurile joase expuse inundaţiilor au făcut chiar să se dea boalei numele de paludism, febre palustre. Cu deosebire nesănătoase sînt lacurile sărate de pe malurile mărilor. Se consideră ca o probă pentru rolul care-l joacă bălţile faptul că malaria dispare în locurile în care s'au secat bălţile.

Dar numai umiditatea, numai bălţile nu sînt suficiente pentru explicarea malariei, pentrucă sînt o sumă de localităţi cu bălţi bogate în substanţe organice, în climele temperate sau subtropice, în care nu se cunoaşte malaria: în noua Caledonie între altele, în Pampasele rîului la Plata, etc. Pe de altă parte, cazuri grele de malarie apar deseori în localităţi care nu au umiditate de loc: agro romano, Pendjab, platoul Castiliei noi, Iranul.

Se crede că vînturile într'atîta au un rol, întrucît răspîndesc pe o întindere mai mare miazmele.

Altădată se da *solului* o importanţă aşa de mare în desvoltarea malariei, încît malaria a fost considerată ca o boală telurică. Experienţa arată că marinarii, atît cît stau numai pe vase, oricît de nesănătoase sînt coastele, nu capătă frigurile. In campania franceză din Madagascar, pe cînd trupele de uscat erau decimate, pe vase, la 300 metri de ţărm, nu s'a observat nici un caz. Experienţa lui Salisbury cu pămînt malaric transportat într'un ţinut liber, şi care a produs boale în două cazuri, ar dovedi în mod experimental influenţa solului. Lucrările pămîntului, chiar în locurile unde mai înainte nu era malarie, arată importanţa solului (şosele, căi ferate, fortificaţii, canalizări, deschideri noi de brazde, desfiinţări de păduri). Cu cît pămîntul este mai necultivat, cu atît malaria e mai frecuentă (cîmpia romană).

Compoziţia geologică a solului, şi anume porozitatea lui, ar avea importanţă întru cît ţine mai multă umezeală.

Dispoziţiunea suprafeţei are o influenţă fundamentală asupra malariei, tocmai din cauza că de această dispoziţiune depinde distribuţia umezelei. Asemenea bogăţia în resturi organice ar face unele regiuni periculoase.

Se cunosc şi epidemii datorite condiţiunilor speciale ale caselor.

Mai înainte se considera că înălţimea unei regiuni deasupra nivelului mării, ar avea importanţă relativă şi în raport cu scăderea temperaturii şi a umezelii.—In Germania limita ar fi la 4—500 m. în Italia 1000 m., în Himalaia, Ceylan până la 2—2500.— Ridicarea prin ea însăşi ar avea deasemenea un rol important chiar în localităţile atinse de paludism, pentru că din observaţiuni nenumărate rezultă faptul că agentul producător al boalei se ridică numai la o înălţime mică deasupra pămîntului.

In scurt, factorii înşiraţi: căldura, umezeala, solul, favorizează desvoltarea malariei, dar prin ei înşişi nu sînt suficienţi să o producă, nu au de cît importanţa unor împrejurări ajutătoare pentru desvoltarea, înmulţirea şi activarea unei alte cauze specifice. Aşa şi numai aşa se explică de ce ţinuturi în condiţiuni climatice şi telurice identice, sînt une-ori atinse, alte ori nu de malaria, aşa se explică de ce localităţi fără aceste condiţiuni au malaria, aşa se explică epidemiile care se'ntind peste ţinuturi înainte lipsite, de obiceiu, de malaria.

Acest agent specific este *parazitul malariei*. Ideia că malaria este datorită pătrunderii în organism a unui contagiu viu este veche şi enunţată cu preciziune de către autorii vechi ca *Vitruvius, Varone, Columella. Lancisi* credea că sînt nişte vermişori şi cere examinarea singelui, deşi spune că singur nu a găsit. In secolul trecut s'a făcut cele mai multe sforţări şi la 1880 *Laveran* singur reuşi să-l descopere. La 6 Noembre 1880, Laveran era detaşat cu serviciul în Constantina (Algeria) şi căuta să vadă cum se produce pigmentul negru în singele omului viu, pentru ca să complecteze cele aflate în singele din vasele cadavrelor. El găsi acele formaţiuni particulare care conţin pigmentul, formaţiuni pe lîngă care trecură mulţi patologişti; dar avu meritul să le recunoască natura parazitară, să se convingă de aceasta şi să convingă şi pe alţii într'un moment dificil, atunci cînd se admisese aproape de toată lumea ştiinţifică *bacilul malariei*, descris de *Klebs* şi *Tommasi-Crudelli*. La 1885 ajunse ceva mai cunoscută descoperirea lui Laveran, graţie lucrării unor autori italieni, *Marchiafava şi Celli*. Apoi un alt autor bine cunoscut *Golgi*—legă formele parazitului de unele forme de friguri. De atunci studiul parazitului se făcu din ce în ce mai complect, se studiă acţiunea chininei, unitatea şi multiplicitatea parazitului, între alţii de către Koch care a cercetat, în Italia şi Africa, existenţa lui în afară de organismul omului. Aflarea unor parazite asămănătoare în singele păsărilor şi reptilelor de către Danilevski, Koch şi alţii, înlesni aprofundarea cunoştinţelor despre parazitul uman.

Hematozoarul—plasmodia malariei, este o fiinţă unicelulară, care se desvoltă pe sau în globulele roşii din singe, este parazitul acestora.

In studiul cauzelor malariei sint 3 descoperiri esenţiale: a) descoperirea parazitului de către Laveran, b) descoperirea desvoltării parazitului în interiorul omului bolnav de Golgi c) descoperirea desvoltării lui în afară de organismul omului, în organismul intermediar, în ţinţar, de Ross, Manson, Koch, etc.

Formele tinere ale hematozoarului posedă mişcări amoeboide mai mult sau mai puţin vii, pe cind indivizii adulţi işi schimbă puţin forma, şi atunci nu prin prelungiri ci prin contracţiunea unor straturi. De aceea nu se poate vorbi de o formă tipică a parazitelor tinere, de oare-ce se schimbă chiar în timpul observaţiunii. Numai cind parazitul moare ia forma unui inel sau a unui disc. Se înţelege de ce formele tinere intra-globulare sint mai mult turtite, pe cind cele adulte îndată ce au părăsit globulul roş iau forma sferică. In unele stadii de dezvoltare parazitul ia forme de semiluni, fusuri sau forma ovală.

Mărimea parazitului variază după vrîstă de la 1—12 miimi de milimetru. Trăiesc de obicei cite unul intr'un globul; în unele specii se 'ntimplă des cite 2—6 şi mai multe să ocupe un globul roş de singe.

Corpul parazitului este incolor şi în preparate microscopice de singe proaspăt se prezintă ca un corpuscul omogen, hialin, ca o pată cu un contur subţire, delicat. Sînt greu de văzut cînd nu au încă pigment, sau cînd au prea puţin şi cu toate acestea este o speţă a febrelor mai grave la care se vede în singe numai forme de acestea, celelalte stadii de dezvoltare petrecindu-se în organe. Pigmentul care nu este altceva decît produsul de digestiune al emoglobinei cu care se nutreşte parazitul, se găseşte sub formă de puncte mici ca o pulbere fină, sau granulaţii mai mari, sau beţişoare, ghemuri sau conglomerate mai mari. Pigmentul este negru în masă mai mare, brun roşietic în granulaţiile mai mici. Pigmentul se mişcă cu parazitul şi mai are şi o mişcare proprie, care se observă şi cînd parazitele sint degenerate. Citeodată se vede în hematozoare şi hemoglobină nedigerată. Pigmentul se aşează sau în mod neregulat sau în formă de coroană în interiorul parazitului sau se grămădeşte la centrul lui.

Uneori pe lingă formele descrise ale hematozoarului se văd parazite pe cale de diviziune, avînd forma unor flori cum este romaniţa, muşeţelul, cu pigmentul în mijloc. După aşezarea şi numărul frunzelor se disting deosebitele specii. Mai rar se văd în singele proaspăt hematozoari rotunzi cu una sau mai multe prelungiri subţiri ca nişte bice, cu o mişcare puternică şi citeodată bice de aceste—flagele—libere. Aceste flagele sint elemente masculine în reproducerea sexuală a parazitului. O altă formă, care se vede numai în unele cazuri de malaria, sint semi-luniile şi paraziţii ovali.

După descoperirea parazitului s'a discutat mult dacă în toate cazurile avem a face cu acelaş fel de parazite sau sint mai multe specii.

Proba multiplicităţii parazitelor o aflăm: în diferenţele morfologice ale parazitelor găsite la deosebite tipuri de febră, în rezultatele inoculărilor prin aflarea aceluiaşi parazit şi aceluiaşi tip febril, la individul inoculat şi la cel dela care s'a luat singele, în neschimbarea formei parazitelor la acelaşi individ cînd nu s'au făcut infecţiuni noi, înfine în diferenţa de parazite şi de tipuri febrile după anotimpuri şi după localităţi.

Locul pe care-l ocupă parazitul malariei în seria zoologică nu este încă bine determinat. Cei mai mulţi zoologi sint de acord să-l pue între sporozoare şi anume foarte aproape de coccidii.

Se cunosc 3 specii de parazite.

1) *Parazitul febrei quarte*, care îşi face evoluţiunea în de 3 ori 24 ore. Posedă o mobilitate amoeboidă slabă. La început este ca o pată mică, clară, pe globulul roş conţinînd foarte puţin pigment. După 12—24 ore creşte ceva mai mult şi depune mai mult pigment la periferie şi ocupă cam 1/3 din globulul roş. Incet parazitul ajunge să acopere întreg globulul şi să-l facă invizibil. Apoi începe diviziunea, sporulaţiunea, care se face într'un număr mic de spori sau merozoite 6—12. Parazitul ia aspectul unei margarete sau unei rozace.

Segmentarea se face înainte şi în timpul accesului febril. Cam cu vre-o 3 ore înainte de fior se văd primele figuri de sporulaţiune, uneori sporii sint mai mici şi formează citeodată figuri de evantaiu cînd pigmentul se adună într'o parte a parazitului. Globulele roşii cu parazitul febrei quarte nu se alterează mult.

La 12 oare după acces se găsesc în singe parazite mici, fără pigment, abia mobile sau încet mobile în interiorul globulelor roşii; 24 oare după acces unele parazite conţin pigment la periferie, formează o dungă în globulul roş; 48 oare după acces sau 24 înainte de accesul următor parazitele ocupă 1/2—2/3 din globul, sint pigmentate intens, rotunde, pigmentul în repaos; 60 oare după acces, 12 înaintea celui următor, parazitul ocupă aproape tot globulul roşu; 6 oare înaintea accesului pigmentul se aşează în raze sau se concentrează uşor spre centru. La unele parazite începe deja sporulaţiunea 3 oare înainte de acces: citiva corpusculi de sporulaţiune, multe parazite cu pigment concentrat şi cu sporulaţiunea incipientă.

Flagelele se observă rar la parazitul febrei quarte; rare sint asemenea şi celelalte forme ale dezvoltării sexuate, aşa zisele gamete. Dezvoltarea este regulată şi se face în singele de la periferie.

2) *Parazitul febrei terţe* se dezvoltă în 48 oare. Formează la început o pată clară foarte mică, nepigmentată, cu mişcări amoeboide vii, (plasmodium vivax) care durează mai bine ca o oră la microscop. In această stare rămîne cam 24 oare, grămădind într'una pigment, la periferie; pigmentul este foarte mobil şi cu cît este mai mult, cu atît parazitul devine mai puţin mobil, to-

tuși deajuns ca să-și schimbe încă forma, cu toate că ocupă mai mult decît $^{1}/_{2}$ din globul. Globulul roș își perde din coloare și se mărește. După 48 oare se produce sporulațiunea dar numai la parte din paraziți. Corpusculul, care ocupă un globul întreg, își perde cu totul mobilitatea și pigmentul se oprește asemenea, concentrîndu-se în centru, parazitul se divide atunci în 15—30 globi mici, rotunzi așezați rareori regulat în 2 straturi concentrice, mai des neregulat formînd corpuri muriforme. Sporii sînt mai mici și au rar nucleu. In unele cazuri sporulațiunea se face fără ca pigmentul să se grămădească la centru.

Și aci sporulația corespunde accesului de febră, tot cam cu 3 oare înainte de fior. Deseori nu aflăm forme de sporulație în sîngele periferic pentru că se fac de preferință în organele interne. 1—12 oare după acces se găsesc forme foarte mici, puțin pigmentate, inelare, cu mișcări vii, aderente de globul sau în interiorul globulelor roșii; 12—24 oare ceva mai mari, umplînd ca $^{1}/_{3}$ din globul, care e palid, umflat; 24—36 oare după acces (24—12 ore înainte de accesul următor) paraziții umpiu $^{2}/_{3}$—$^{4}/_{5}$, sînt foarte neregulați, dar își schimbă forma încet, pigmentul este foarte mobil; 36—48 oare forme mari rotunde, de diametrul unui globul roșu, pigmentul în repaos și forme de sporulație.

Paraziții aflați de obicei în sânge sînt rareori toți în acelaș stadiu de dezvoltare pentru că nu avem mai niciodată a face cu o singură generație de parazite, ci uneori cu generațiuni care diferă între dînsele de la 1—8 oare. Parazite cu flagele se observă des la febra terță; asemenea și forme de dezvoltare sexuată—gamete mari și mici.

A 3-a formă de parazite admisă de toți autorii este *parazitul febrelor grave*, al febrelor de vară și de toamnă.

Unii autori disting mai multe varietăți ale acestui parazit, a cărui caracteristică este prezența în singe de parazite mici, formînd deseori inele și mai ales semiluni.

Incercările de cultură nu au reușit. Parazitul malariei poate trăi afară de organism 2—3 zile. In organismul altor animale trăește 3—4 zile ex. lipitoarea. Formele semilunare nu se alterează în lipitoare, cele mici cresc puțin și se pigmentează. In singele muștelor atît formele de sporulație cit și semilunile nu se alterează dar nici nu se înmulțesc.

In stomahul țințarilor care au supt singe de la bolnavi de malaria, parazitul își face înmulțirea sexuală. Cercetările lui Manson, Ross și Koch au arătat că semilunile și hematozoarele rotunde care au avut flagele sînt forme fecundate dar în repaus și numai în stomacul țințarilor încep să se 'nmulțească mai întâi prin diviziune în mai multe celule mari nucleate, din care se desfac ca dintr'un snop numeroși corpusculi, ca niște vermușori microscopici, foarte mobili, care străbat prin peretele stomacal al țințarului, intră în circulațiune și se grămădesc în glanda salivară sau cu venin. Prin înțepătura țințarului acești vermișori

pătrund în singele omului și'și urmează evoluțiunea descrisă mai înainte, până ajung destul de numeroși ca să producă accesele febrile.

Țințarul constitue prin urmare gasda hematozoarului în afară de organismul omenesc. Nu însă toate speciile de țințari, pentru că specia *culex*, cea mai comună la noi, nu se infectează cu hematozoarul omului. Numai specia *anopheles* cu varietățile *maculipennis*, *claviger* servește pentru dezvoltarea parazitului și transmisiunea lui de la om la om. Țințarul infectat trebue să sufere și el pentru că de obicei moare după 8 zile.

Prin observațiuni și experiențe făcute în laboratorii s'a dovedit că pe această cale pătrunde de cele mai multe ori parazitul în singele omului; pentru celelalte ipoteze ca pătrunderea prin apă de băut, prin emanațiuni, pe cale respiratoare nu sînt încă dovezi. Din timp foarte vechiu s'au emis aceste trei ipoteze: infecțiunea prin apă, prin aer și prin țințari.

In ceea ce privește prima teorie, se raportează multe fapte care ar părea doveditoare. Experiențele făcute cu preciziune au dat însă totdeauna rezultate negative. S'au dat la oamenii sănătoși în timp de la 5—10 zile cîte 10—60 litri de apă din locuri malarice și tot nu s'au îmbolnăvit. Pe vasele care sînt silite să-și procure apa de băut din locuri malarice nu s'a observat nici un caz de malarie, dacă personalul nu s'a dat jos pe uscat. In niște forturi americane, în care era multă malarie, nu s'a produs nici o schimbare cînd s'a adus apă curată de băut. Alte experiențe făcute în condițiuni corecte au dat deasemenea rezultate defavorabile teoriei infecțiunii prin apă.

Părerea că parazitul malariei se ridică din sol în aer și intră în organism prin aparatul respirator este una din cele mai vechi și mai răspîndite. Numele malaria arată convingerea ce s'a produs în poporul italian, care sufere atît de mult de această boală.

Dar prin teoria aerului nu se explică de ce localități care sînt în vecinătate foarte apropiată și în condițiuni identice aproape, unele sunt grav atinse și altele nu; cuartiere deosebite într'un oraș, chiar în aceeași casă unele camere, ridicarea cu cîțiva metri deasupra unui sol paludic, e suficientă pentru ca să ne apere de infecțiune. Vasele care ancorează în localități palustre și la oarecare depărtare de țerm nu au malaria pe bord, pe cînd personalul debarcat sufere adevărate catastrofe.

In Roma, ca și în Iași, cuartierele de pe vale (Nicolina, Podul roș, Țicăul de jos, str. Zugravilor) sînt mult mai atinse ca cele de pe deal. Dacă virusul malariei ar fi în aer, de ce nu s'ar răspîndi ceva mai departe prin curenți, prin difuziune? Vîntul poate transporta malaria dar numai la o distanță foarte mică. Pentru că aceasta cînd vîntul transportă la distanțe mari pulberi minerale și vegetale mai grele. Un alt fapt pe care nu-l poate explica teoria aerului este că înainte de răsărirea și mai

ales după apusul soarelui pericolul de infecțiune este mai mare, iar dormitul pe pămint în regiuni malarice dă infecțiunile cele mai grave. S'au căutat parazitele în aer și s'au găsit multe amoebe în apa de condensațiune, dar nu s'a dat nici o probă că acele amibe ar fi parazitul malariei.

Lancisi cel d'intăi emise părerea că țințarii și alte insecte, care trăesc în locurile băltoase, pot transmite omului substanțele deletere din bălți, prin înțăpături. *Laveran* a admis această părere ca cea mai probabilă și autorii care au studiat în timpul din urmă chestiunea, *Manson*, *Ross*, *Koch*, și alții au ajuns la aceleași concluzii. Unii autori admit că țințarii iau parazitul de la omul bolnav și-l transmit larvelor și de aci, prin apă, din nou omului, nu sint însă probe de transmisiune pe această cale. După alții—care au experiențe și observațiuni în sprijinul lor, cum am arătat mai sus—țințarii iau parazitul din singele omului bolnav și-l transmit după o transformare prealabilă altor oameni sănătoși.

Multe fapte de epidemiologie vorbesc pentru acest mod de propagare a boalei. Localitățile atinse de malarie sint bogate și'n țințari. Lucrările de asanare fac să dispară și țințarii.

Transpotarea numai la mică distanță se explică ușor prin faptul bine cunoscut că aceste insecte se depărtează anevoie de solul unde s'au născut; abea începe vintul, și țințarii se ascund pe sub ierburi.

Dormitul în localități palustre este periculos pentru că atunci omul este mai puțin apărat de aceste insecte, de aceea copiii sint mai expuși la infecțiune.

Imprejurarea că oarele de noapte sint mai periculoase coincide cu faptul că țințarii sboară mai mult noaptea. Slaba întindere a malariei în locuri mai ridicate de la pămint se explică prin obiceiul țințarilor de a nu sbura prea sus.

Mai mult decit toate împrejurările menționate, pledează pentru teoria infecțiunii prin țințari, faptul că până acuma nu s'a putut transmite boala de la om la om decit prin infecțiunea singelui de la un om bolnav și numai astfel.

Incercările de transmitere prin țințari au reușit și persoanele care au luat măsuri contra țințarilor au scăpat de malaria (Emin Pașa, funcționarii căilor ferate italiene).

Gerhardt, unul din cei mai distinși clinicianì ai Germaniei, mort de curind, are meritul de a fi demonstrat că malaria se poate transmite prin singe de la bolnav la omul sănătos și nu este nevoie, cum s'a crezut, să se injecteze în vine, este destul să se pună sub piele; nu trebue mult, o fracțiune dintr'o picătură este suficientă în unele cazuri și chiar amestecată cu apă distilată. Se transmite exact acelaș tip de febră și cu acelaș parazit.

Că cu conținutul vezicuielor de herpes, de arsură, care se fac în jurul gurii după friguri, s'ar fi obținut asemenea accese febrile, nu e controlat faptul prin cercetări mai precize. Injecțiunile de singe malaric la animale (maimuțe, epuri de casă, cai, cini, pisici, vulpi, cobai, șoareci, porumbei etc.), au rămas fără rezultat. Până acum nu se cunoaște nici un animal care să se bolnăvească de malarie ca omul. Sint parazite care samănă cu hematozoarul, la păsări, șopîrle etc. dar sint specii deosebite.

Incubațiunea durează în mijlocie 6—20 zile; depinde de cantitatea parazitelor intrate în organizm, de iuțeala reproducerii, de specia lor. In cazurile de experiență durează pentru quartă 13 zile, terța 6—21 zile, la formele cu semiluni sau frigurile de toamnă 3—14 zile.

Se cunosc citeva cazuri de transmitere intra-uterină a malariei, nu se cunoaște transmitere de la tată, nici prin lapte etc.

Sexul nu are nici o importanță de cit prin faptul că bărbații sint mai expuși. Copiii sufăr mai mult decit persoanele mari.

Profesiunile care obligă la lucrarea pămintului în regiunile malarice înlesnesc desvoltarea boalei.

Armatele în expediții în localități palustre suferă mult. Astfel, armata rusă în războiul dela 1877—78 a avut 14,000 bolnavi și 1092 morți.

Ca și la alte boale infecțioase, indivizii rău nutriți, rău îmbrăcați, care trăesc în locuințì rele, care sint siliți să facă munci grele, escese de tot felul, sint mai expuși să capete boala.

Toate rasele pot căpăta boala, se pare însă că negrii rezistă mai bine, ceeace în unele cazuri se explică prin imunitate căpătată. Creolii, din contra, sufăr se pare mai mult. Europenii rezistă mai puțin.

Chestiunea aclimatării, a imunității căpătate este mult discutată. Este incontestabil că se produce cu timpul un fel de obicinuință, că simptomele boalei scad din ce în ce în intensitate, totuși imunitatea este foarte relativă. După *Koch* se poate admite imunitate pentru o specie de parazit, dar omul imun pentru o specie se poate infecta cu alta. In ținuturile malarice media vieții e sub normală și depopulațiunea crește. La noi în țară se observă un oare care grad de obicinuință care crește cu vrista.

Odată intrat în organizm și înmulțindu-se, hematozoarul produce boala numită malaria sau frigurile, caracterizate mai ales prin acest din urmă simptom.

Nu trebue să credem însă că malaria produce numai friguri. Afară de febră se produce umflarea splinei, alterațiuni ale singelui, anemie, chloranemie, melanemie, (prezență de pigment negru în singe). Pe piele apar erupțiuni, bășicuțe de herpes, blindă, diferite roșețe (eriteme) gălbănare (icter) etc. Rinichiul este uneori alterat, secretă mai mult, lasă să treacă albumină și, în unele cazuri, zăhar.

Otrava malarică are o deosebită atracțiune pentru sistemul nervos. Nu este îndoială că accesul tipic malaric este datorit atingerii sistemului nervos. Conștiința însăși, poate prezenta toate gradele de alterațiuni, dela o ușoară deprimare psi-

hică până la accese de furie, dureri de cap, nevralgii, paralizii, convulziuni, sudori abundente, sughiţuri, vărsături, tuse.

Din partea tubului digestiv se observă o lipsă de poftă de mincare, greaţă, greutate în stomac, vărsături, dureri, diaree.

Din partea aparatului respirator se constată catare, tusă uscată, dispnee.

Aparatul circulator este cel mai puţin atins, se observă însă pulsul frecuent şi uneori neregulat.

Febra malarică sau frigurile au forme foarte variate şi numai după descoperirea lui Laveran şi aflarea de către Golgi a speciilor diferite de parazite, la diferitele forme de febră, s'a putut face deosebirea lor pe o bază raţională. Astăzi putem distinge: febre produse de parazitul obişnuit, quarte sau terţe şi febre produse de parazitul care formează inele şi semilune.

Pe lîngă acestea trebue să adăugăm febrele care au ambele feluri de paraziţi, infecţiuni *mixte* şi grupa febrelor zise *larvate*, în care se observă alte turburări fără febră.

Febrele din grupa I-a sint mai comune la noi şi sint caracterizate prin accese de febră care-şi păstrează tipul şi care prezintă 3 stadii: de fior, căldură şi sudoare, nu iau mai nici odată caracter grav, nu se termină cu moartea şi sint uşor influenţate de chinină. Tabloul clinic este aproape monoton, nici un organ nu este atins in mod mai grav. In această grupă intră, febra *quarta*, în care lipsa de febră durează 2 zile şi a patra zi un acces febril; febra terţă la care este numai o zi liberă şi o zi de febră; febrele mixte, care dau febre in fie-care zi, cotidiane, şi care pot fi datorite la 2 generaţiuni de paraziţi terţi sau la 3 generaţiuni de paraziţi de ai febrei quarte.

Febrele care sint produse de parazitul de a 3-a formă se găsesc mult şi la noi, dar mai ales în climele tropicale şi subtropicale formează majoritatea mare a infecţiunilor malarice. Ele sting multe vieţi omeneşti în tropice, produc anemii profunde, sint grave, au deseori caracter tific şi alteori caracter pernicios. Evoluţiunea lor nu e tocmai regulată şi în general au tendinţa să ia tipul terţ.

Prin *pernicioasă* se 'nţelege o febră la care unele simptome devin foarte grave, cum este starea tifică, fenomene cerebrale şi spinale, somnolenţa profundă, delir, coma, convulziuni, paralizii. Uneori starea generală e gravă, se produce răceala extremităţilor, sudori abundente, turburări gastro-intestinale, dureri, diaree choleriformă, gălbănare, emoragii şi alte accidente. Prin friguri larvate se înţeleg turburările produse de infecţiuni acute cu parazitul malariei, dar care au puţină febră sau mai de loc: nevralgii, bronchite, unele erupţiuni pe piele.

Malaria este una din boalele infecţioase la care recidiva este aproape obligată. E un fapt de observaţiune zilnică că o persoană care a avut citeva accese de friguri, are după 2—3 săptămini noi accese, fie că a fost sau nu tratată cu chinină.

Unele recidive revin la intervale regulate de 7—8 zile, alteori intervalele se măresc din ce în ce şi în timpul recidivei se găsesc totdeauna parazite în singe.

Infecţiunile din nou sint posibile de şi s'a observat, după cum am spus, un grad oarecare de imunitate, de deprindere.

Malaria nu se mărgineşte numai a produce aceste accese acute, repezi, care se termină în citeva zile sau săptămini. Ea poate deveni cronică prin recidive care se repetă în timp de luni şi ani de zile, dind accese normale sau modificate. Se produce atunci un grad mare de anemie, o umflare mare a splinei şi citeodată şi a ficatului şi un aspect special al bolnavului datorit coloraţiunii brune cenuşii, care nu apare numai în locurile expuse la soare, ci peste tot corpul. Uneori pielea este aproape neagră. Bolnavii au umflături ale picioarelor, edeme din cauză că singele e mai apos. *Pulsul* corespunde anemiei, variabil ca frecuenţă. *Inima* este mărită; se observă des bronchite.

Cind aceste turburări sint exagerate, organizmul nu mai poate reveni uşor în stare normală şi se produce starea de mizerie şi de degenerare numită *cachecsie palustră*. Această stare a fost descrisă de mult cu cuvintele următoare: „pintecele umflat, splina mare, picioarele butuci cu o culoare galbănă verzie fără singe". Caracterul însuşi se schimbă. Omul devine apatic, lent în mişcări, incapabil de muncă susţinută, de urmărirea unei idei. Faţă cu răspindirea mare a malariei la noi în ţară, acest caracter tinde să devină general, naţional.

Această formă a malariei este mai dăunătoare, căci accesele acute se vindecă repede.

Malaria se vindecă. Se vindecă spontaneu, fără chinină chiar, ceea ce se vede des în spital. Mecanizmul acestei vindecări este explicat prin acţiunea fagocitară a celulelor din splină, din măduva oaselor, a endoteliilor vasculare şi prin leucocitele din singe. Afară de aceasta nu toate parazitele ajung la sporulaţiune, o mare parte sint alterate de serul singelui, căci se găsesc sfărimate, fragmentate. In Italia şi la noi s'au observat cazuri în care bolnavii nu au nici o manifestare aparentă, nu au febră şi totuşi au multe hematozoare în singe şi aceste cazuri sfirşesc cu slăbire generală fără friguri.

Am văzut care e agentul producător al malariei, unde se găseşte afară din organizmul omului, cum pătrunde în acest organizm, turburările morbide pe care le produce.

Cum vindecăm malaria?

Malaria este una din boalele rare contra căreia posedăm un mijloc specific, sigur. Inţelegem ce mare binefacere pentru omenire a fost descoperirea efectelor scoarţei de china, cind cetim autorii din timpul cind medicii nu aveau nici o putere în contra acestei boale şi căutau prin fel de fel de mijloace fantastice să o combată, şi le comparăm cu scrierile pline de înaltă satisfacţiune şi triumf ce au apărut în urmă.

Se uda capul bolnavilor cu apă fierbinte, se da mult vin să bea, apoi băi, apă cu piper etc. In evul mediu tratamentul capătă caracterul inquisițiunii mai mult de cît al ajutorului medical: purgațiuni cu mana, ceaiu de revent, luare de sînge din vîna brațului drept, fumuri de tot felul, legarea mînilor și picioarelor, ventuze cu sînge, etc.

La anul 1638, în *Lima* capitala Perului, zăcea de o febră terță gravă contesa *del Cinchon*, soția vice-regelui.—*Canizares*, coregidorul din *Loxa*, oraș din actualul stat Ecuator, află de aceasta și cum cunoștea de la populațiunea indigenă din nord, secretul acțiunii coajei de chină, trimise un pachet vice-reginei. Medicul ei, de Vega, admise întrebuințarea medicamentului și regina se vindecă in scurt timp. La 1640 contesa reveni în Spania și aduse multă coajă pe care o distribui bolnavilor din Madrid și împrejurimi. De Vega și misionarii catolici o răspîndiră tot mai mult și la 1642 apăru prima lucrare. La 1682 fu cîntată de La Fontaine într'o poemă în 2 cînturi, «Poème du quinquina» pentrucă avusese distinsa onoare să vindece de friguri pe regele soare, Ludovic XIV. Iată și o citație latinească din cartea unui mare medic din acele vremuri—*Morton—non possum non gratias maximas referre Deo optimo, maximo, qui tantis viribus hunc simplicem Corticem instruxit*—pentru a se vedea cu cît entuziasm, cu cîtă recunoștință acest medicament fu introdus in terapeutică.

La 1820 doi chimiști francezi, Pelletier și Caventou descoperiră alcaloidul activ din coaja de china, chinina.

Experiențele lui Laveran, ale autorilor italieni și ale farmacologiștilor germani dovedesc că chinina are acțiunea specială de a omorî parazitul malariei în sînge. Și-l omoară cu atît mai repede cu cît parazitul e mai tînăr, curînd după sporulațiune. Parazitul care formează semiluni este cel mai rezistent.

De aci reiese indicațiunea că trebuie să dăm chinina astfel în cît să se găsească in sînge în momentul cel mai util, cînd parazitul începe sporulațiunea, deci cam cu 3—4 ore înnainte de acces. Dozele, se înțelege, variază după etatea, rezistența bolnavului și gravitatea acceselor de febră anterioare.

Chinina poate fi înlocuită cu alte medicamente: euchinina, albastru de metilen, taninul, eucalyptus. Chinina rămîne însă medicamentul per excellentiam; la ea vom recurge totdeauna și nu vom înlocui-o de cît în cazuri cînd este absolută imposibilitate de a o administra. Se poate da prin gură, în injecțiuni sub piele (metoda cea mai exactă și de preferat în cazurile grave) sau în supozitorii, sau în fricțiuni, calea cea mai puțin sigură.

Cu aceasta am tratat și vindecat accesul de febră.

Cum ne ferim de recidive?

Se înțelege căutînd să distrugem cu totul parazitul care se mai poate găsi ici-colo în sînge. După specia parazitului, după timpul pe care-l pune pentru a'și face un nou ciclu de dezvoltare, vom da chinina în momentul în care presupunem că vor

fi în sînge elementele cele mai sensibile, cele mai tinere. Pentru febra terță din 48 în 48 ore, pentru quartă din 3 în 3 zile, apoi la 7, la 10 și la 14 zile, epocă la care se observă mai des recidivele. Apoi la intervale mai depărtate, duble, și ajungem astfel la vindecarea definitivă a malariei.

Cum ne ferim de infecțiuni noi, cu alte cuvinte cum facem *profilaxia malariei*?

Sînt puține boale infecțioase a căror înlăturare să fie așa de mult în mîna omului ca malaria.

Cînd nu se cunoșteau de cît condițiunile în care se dezvoltă malaria, se luau măsuri în contra acestor condițiuni și rezultatele au fost în cea mai mare parte admirabile.

Impiedecarea înnecurilor, revărsărilor de ape, regularea cursului rîurilor în general, împiedecarea formării de lacuri, băltoace, canalizarea, umplerea locurilor joase, a gropilor, evitarea acestor gropi la construirea căilor ferate, cultura, împădurirea unor locuri cu eucalyptus, cu pini și alte conifere formau și formează încă profilaxia bună în mare, pentru țări întregi, și a dat totdeauna micșorarea sau chiar disparițiunea malariei.

In ceea ce privește profilaxia individuală, adică a apărării unei persoane care merge sau care trăiește într'un mediu palustru, se cerea ca locuința să fie mai ridicată de la pămînt, îmbrăcămintea potrivită climei și, dacă se poate, totdeauna de lînă, capul cu grijă apărat de razele soarelui, alimentațiunea mixtă, ușoară, nutritivă; să nu se iasă pe nemîncate din casă, cafeaua și ceaiul se recomandau cu deosebire și apa bună de băut; lucrul să se facă în orele răcoroase și să nu fie prea greu și prea departe împins, să se stea afară numai cît soarele e pe cer, să se evite șederea pe afară dimineața și seara; să se închidă ferestrele înnainte de apusul soarelui și să se lase închise peste noapte. Excesele care slăbesc constituțiunea să fie evitate. Lucrătorii, soldații, să stea pe locuri mai 'nalte, să facă focuri. După descoperirea coajei de china s'a recomandat și aceasta cu titlul preventiv.

In timpul din urmă, grație cunoștinții mai exacte a agentului producător al malariei și a modului ei de propagare, apărarea s'a perfecționat mult, atît cea individuală cît și cea generală.

Din momentul ce s'a stabilit că țînțarii joacă rolul principal în transmisiunea boalei, dacă nu sînt unicii purtători ai infecțiunii, s'a început lupta în contra lor.

S'a propus în prima linie stîrpirea țînțarilor anopheles, apoi apărarea în contra înțepăturilor lor și în fine insensibilizarea omului la parazitele introduse de țînțari, cu ajutorul chininei.

In ceea ce privește exterminarea țînțarilor care zboară, este greu să se facă pe o scară întinsă; se face însă în case prin afumări care îi amețesc sau îi omoară, cum e fumul de piretru (cam 2 gr. pentru metru cub), de pucioasă, etc., sau căutîndu-se femelele iarna și omorîndu-se în locurile unde se as-

cund. Mai ușor sînt de stirpit larvele care înnoată la suprafața apelor stătătoare; dar și aceasta este o muncă foarte grea, costisitoare și nesigură. Intr'un oraș din Egipt ca să se scadă numărul cazurilor de malaria de la 2000 la 200 s'au cheltuit 115,000 lei intr'un an. Stîrpirea aceasta se poate face prin turnarea de petroleu la suprafața apei (cam $^1/_{20}$ litru pentru metru pătrat), sau a altei substanțe antiseptice mai eftine și uleioase, care împiedică larvele să respire; prin introducerea în apă a animalelor care se hrănesc cu larve de țințari, ca notonectele, larvele de libelule și de efemere; prin secarea bălții, care este mijlocul cel mai util, dar uneori foarte scump și alteori imposibil de realizat. Este imposibilă, asemenea, exterminarea larvelor din apele stătătoare întrebuințate ca ape de băut, ca ape de udat, în cultura orezului, etc., și rezultatele nu sînt durabile fără o supraveghere continuă.

In ceea ce privește apărarea contra înțepăturilor, s'au întrebuințat întăi în Italia mijloace mecanice. S'au pus pînze fine de sîrmă la ferestre, uși, hornuri, și s'a recomandat funcționarilor de la căile ferate din localitățile malarice să poarte, cînd aveau serviciu de noapte, văluri de gaz și mănuși lungi de piele. Rezultatele au fost escelente; dar s'a văzut curînd că țăranii plugari nu pot în timpul muncii să se folosească de case apărate, de oare-ce dorm pe cîmp, sîrmele se strică des și costă scump, țin prea cald în casă, împiedicînd o bună ventilațiune. Pologurile transportabile sînt mai bune, dar trebue să fie mari, bine ținute și inspectate totdeauna înnainte de culcare.

Constatîndu-se că țințarii fug de unele mirosuri, s'a încercat apărarea de mușcături prin ungeri cu uleiuri mirositoare. Rezultatele nu au fost prea bune, aceste uleiuri evaporîndu-se repede și fiind prea scumpe.

S'a încercat apărarea de înțepătura anophelelor infectate prin depărtare, în tropice, a locuințelor Europenilor de casele populațiunii autoctone impaludate, ținîndu-se seamă de distanța la care zboară aceste insecte și s'au așezat casele la 1000—1500 m. Rezultatele au fost slabe.

Apărarea—profilaxia—cu chinină este metoda cea mai veche, cea mai comodă, aceea care reclamă mai puțină supraveghere ulterioară. Dar și aceasta are inconvenientele ei: chinina trebue luată în doză care să nu dea efecte neplăcute, și să fie luată regulat în cîte 2 zile consecutiv: a 8-a și a 9-a sau a 7-a și a 8-a, pentrucă altmintrelea malaria poate să reapară. Totuși, chiar urmîndu-se regulat la fiecare a 8-a sau a 9-a zi cîte un gram de chinină (metoda lui Koch), nu s'a obținut totdeauna o profilaxie sigură și cu timpul nici aceste doze mari nu au fost bine tolerate. Rezultate și mai slabe a dat metoda lui Plehn, care constă în luarea din 5 în 5 zile a cîte jumătate gram de chinină. O altă metodă (a lui Nocht) constă în administrarea chininei în doze mici, de 5 ori pe zi cîte 0.20.

Cum țințarii iau hematozoarul tot de la omul bolnav, Koch

a căutat să împiedice lățirea malariei și să o suprime cu totul intr'o localitate prin tratamentul tuturor bolnavilor, prin așa zisa sterilizare a sîngelui bolnavilor. Trebue mai întăi, printr'o cercetare sistematică a sîngelui tuturor locuitorilor, să se stabilească cine sufere de malaria. Toți bolnavii să fie energic tratați cu chinină pentru ca să se vindece și să nu mai fie periculoși. Procedînd astfel, Koch și elevii săi au reușit să stirpească malaria în mai multe localități și alții au redus mult îmbolnăvirile, experimentînd în alte părți.

La noi s'a experimentat cu succes metoda lui Koch, dar numai pe o scară prea restrînsă, în două sau trei localități, unde s'au redus mult îmbolnăvirile, deși s'a lucrat în condițiuni nu tocmai bine chibzuite...

Ținîndu-se seamă de importanța socială pe care o are malaria în Rominia prin întinderea ei și atingerea adîncă a organizmului bolnav, credem că ar fi nevoe absolută și urgentă să se organizeze combaterea ei sistematică pe o scară largă, în toată țara.

Dr. M. Manicatide

Plimbare....

— Schiță —

Domnul, cu pălăria în cap și cu bastonul în mînă, se plimbă nerăbdător prin odae. Doamna, îmbrăcată pentru stradă, pe un scaun înnaintea oglinzii, e foarte ocupată.

Domnul începe să piardă răbdarea.

— Mai ai mult?

— Știu că n'am să es ca o slugă pe stradă.

— Nu, dar e tîrziu....

— Se vede că iar vrai să faci scandal.

— Nici un scandal, dragă, dar ași dori să ne înturnăm mai devreme, căci știi că am treabă.

— Da, ești grozav de ocupat!

Și de ciudă, Doamna se dădu cu pudră, bine, bine.

— Opt ciasuri de birou zilnic, cred că-i de ajuns.

— Acuși nu mai merg, îi răspunde Doamna, înnegrind o periuță.

Și Domnul, văzind că mai este încă treabă, își scoate pălăria și lungindu-se pe un pat, zice:

— Cînd îi fi gata, să-mi spui.

— Până nu-i spune o mojicie nu te lași.

Doamna, după ce și-a lucrat figura cum se cuvine și și-a așezat părul în toate amănunțimile lui, s'a ridicat deodată, s'a uitat în oglindă de foarte de aproape, apoi mai de departe, întâiu în față, apoi în profil, în urmă pe la spate, ridicînd în sus o oglindă mică, apoi iar în față, după care și-a așezat pălăria. Apoi Doamna și-a făcut o mică operație la buze și deodată Domnului i s'a părut că-l strimbă prin oglindă, dar nu, i se păruse, Doamna se uită la dinți, întâiu de aproape, apoi mai de departe.

— Haide, îi zise Doamna, plină de dispreț.

Domnul se scoală, își pune pălăria și-și ia iar bastonul.

Dar Doamna caută ceva: a umblat pe după tualetă, a tras un sâltar, a deschis un dulap, s'a suit pe-un scaun, a umblat într'o cutie, a tras alt sâltar, a desfăcut un pat, apoi soneria a sbirnîit înfuriată.

— Pachițo ce mi-ai făcut mănușile *de la locul lor?*

— Care mănuși, Duducă, eu umblu cu mănușile matale? întreabă Pachița cam supărată.

— Să nu fii impertinentă!

Și Pachița, pentru a nu fi impertinentă, a răscolit prin pat, a tras un sâltar, a umblat prin cutie, s'a suit pe scaun, a deschis dulapul, a tras alt sâltar, a bojbăit pe după tualetă, apoi după această percheziție, a declarat:

— Nu-s, Duducă.

— Odată vrau să es și eu la plimbare și nici atunci n'am parte, zice Duduca, aruncînd niște ochi grozavi Domnului, iar către Pachița:

— Ia caută-le sub pat.

— Acolo-i locul lor? întreabă Domnul.

— Te poftesc să nu fii mojic.

Pachița, scurtă și groasă, se băgă cum putu pe sub pat și măturind cu mînile pe jos, declără de-acolo:

— Nu-s, Duducă.

Domnul, care-și începuse iar plimbarea, trage un sâltar de la dulapașul de noapte, dar Doamna răcnește:

— Ai nebunit de le cauți acolo?

Pachița eși de sub pat.

Dar Doamna de odată își aduce aminte de ceva, trece repede printr'o odae, apoi printr'a doua, iar în a treea se duce glonț la o masă din mijloc, de unde se întoarce cu un *mototol cenușiu.*

— Haide, zise Doamna, plină de dispreț.

Domnul și Doamna plecară la plimbare. Eșiră din ogradă, dar chiar la poartă niște glod, din pricina ploii ce căzuse mai eri.

Doamna o ia pe ici, dă pe dincolo, dar nu era chip de trecut, fără primejdie, măcar că își ridicase rochia sus, de se vedeau colțunii *à jour.*

— Ia-mă în brațe și mă trece, zice Doamna, tot cam furioasă.

Domnul, se uită îngrijat de jur împrejur și nevăzînd pe nimeni, o ia în brațe icnind și o debarcă de cealaltă parte, trăgîndu-și sufletul.

— Cică-i bărbat aista.... îi mulțămește Doamna.

Pornesc înnainte.

— Ia ține-mi cortelul.

Domnul ia cortelul.

— Ia ține-mi și rochia.

Domnul apucă rochia de coadă.

Și'n vreme ce Doamna mergea înnainte, punîndu-și mănușile, Domnul, ținînd coada Doamnei, părea un anagnost, în urma unui vlădică.

De îndată ce au eșit în stradă, Doamna a devenit zîmbitoare, s'a apropiat și a luat brațul Domnului și amîndoi, săltînd ușor, mergeau la plimbare.

Vremea e într'amurg şi luna lui Iunie foarte frumoasă.

Dar cum treceau pe lingă o grădină cu flori, Doamna îşi exprimă o dorinţă:

— Ia du-te şi adă-mi un trandafir.

Domnul se uită neştiind cum ar putea îndeplini aceasta şi făcînd o mimică semnificativă, Doamna îl întreabă ţinîndu-l de braţ:

— Ce eşti chior, nu vezi? Şi-i arătă în spre trandafirii, care stăteau lingă beţele lor boite.

— De la Madam' Petrescu? întrebă Domnul mirat,—dar n'o ştiu să vîndă, iar de cunoscut n'o cunosc.

Doamna nu ştiù cum să-şi arăte dispreţul pentru atita prostie.

— Eu te trimet să cumperi?

— Altmintrelea cum....? Şi Domnul păru cu adevărat încurcat.

— Să te duci să iei.

— Să fur? întrebă cu spaimă Domnul.

— Asta se cheamă furat, cînd grădina-i plină de trandafiri?

— Dragă, asta nu-i un rezon, căci şi ograda femeei e plină de găini, şi nu urmează că....

— D'apoi in mojicii, cine te mai întrece!

Şi Doamna, supărată că n'a putut să-şi pue în piept un trandafir de la Madam' Petrescu, a strîns cam tare braţul Domnului, mergînd alături şi săltînd uşor.—Lumea trece în colo şi'n coace.—Doamna are acum o faţă zîmbitoare, Domnul una cam posomorită.

O păreche trecu pe lîngă dinşii. Domnul îşi scoate pălăria adînc, iar celălalt răspunde tot asemenea. Doamna se face foc, vroind un moment chiar să lese braţul, dar îşi ia repede de samă.

— Ţi-am spus de-atîtea ori, îi scandează Doamna, că atunci cînd eşti cu mine la plimbare, să aştepţi să te salute pe tine întâiu. Cînd îi fi singur, n'ai decît să săruţi mîna la toată lumea, dar cînd îi fi cu mine, nu-ţi permit să mă insulţi.

Apoi cu descurajare:

— Dar ce pot să aştept eu de la tine, cînd tat'to şi măta au sărutat mînile, toată viaţa lor!

— Ce te legi de părinţi, care nu ţi-au făcut nimica şi-s morţi de-atita vreme? zice Domnul.

— Doamne, în ce familie m'am băgat, zice Doamna ridicînd ochii spre cer şi ţinînd braţul Domnului.—Par'că văd şi pe sor'ta de la Vaslui, ni, ni, ni, ni.... şi Doamna strîmbă pe sora de la Vaslui, pe care par'că o vedea.

— Ce ai cu dînsa? întreabă Domnul, care de ciudă se desfăcu un moment de braţul Doamnei, supărat fiindcă-i strîmbase pe sora din Vaslui.

Un domn gros, trecu printre dinşii, pe-o parte.

— Bine, imbecilule, laşi pe toţi jidanii să treacă printre noi? zice Doamna, ne mai ştiind ce să facă de mînie.

— Dragă, Domnul Carabăţ nu-i jidan.

Intr'adevăr, era Domnul Carabăţ care trecuse.

Doamna luă iarăşi braţul bărbatului, căci lumea trecea la deal şi la vale, şi după ce s'au lipit unul de altul, au început să salte uşor.

Doamna, intr'un tirziu, declară:

— Haidem la cofetărie.

Merseră la cofetărie şi după comandă, un băet li puse dinainte o farfurie cu prăjituri.

Doamna alege una, o muşcă, se strîmbă şi o pune jos; alege alta, o muşcă, se strîmbă şi o pune jos iar lîngă celelalte; alege a treia, o muşcă, îi place şi o mănîncă cu poftă, lingîndu-şi buzele de crema cea albă, rămasă ca un privaz subţire prin jurul gurii.

— Ce au prăjiturile acestea, de le-ai pus la loc? întreabă Domnul, venindu-i în minte *socoteala*. Păcat de marfa omului, sfîrşi el.

— N'am să mănînc toate porcăriile, declară solemn Doamna.

— Toată lumea spune că aici sînt foarte bune prăjituri, adaugă Domnul liniştit.

— Par'că tu ştii ce-i o prăjitură bună, adaugă Doamna liniştită.

Dar Domnul, *pentru a nu strica marfa omului*, mîncă el amîndouă...... porcăriile.

In vremea aceasta, un ţigan cînta o romanţă, căscînd o gură cît toate zilele şi dîndu-şi ochii peste cap, drăngănind, din cînd în cînd, din chitara pe care o ţinea peste pîntecele lui, eşit ad-hoc înainte. Apoi, lăsîndu-şi instrumentul de tortură jos, veni cu o farfurie, pe care i-o băgă sub nasul Domnului, care lăsă o monedă pe şervetul dintr'însa.

— Cît i-ai dat? întreabă inchizitoarea.

— Cinci bani, declară Domnul.

— Atîtă rău să fie. De sigur că te-ai ruşinat şi de dînsul. De ce nu i-ai sărutat mîna?

Şi Doamna, tocmai cînd era să-şi aducă aminte de tatăl şi de mama, ba poate şi de sora cea din Vaslui, fu întreruptă de un *«Bonsoir, ma chère, bonsoir!»*

Şi o doamnă însoţită şi ea de Domnul ei, ea foarte înnaltă, el foarte scurt, veni întins la masa lor.

— Ce mai faceţi? întrebă părechea a doua pe cea dintăiu, pecînd Domnul număru 1 se sculase pentru a face loc Doamnei număru 2.

— Bine, dragă, îmi era chiar dor să te văd, am mai eşit o leacă la plimbare să mai eie puţin aer şi *bietul Nicu*, căci după opt ceasuri de birou are şi el nevoe de repaus.

Şi Doamna noastră făcu «lui bietu Nicu» nişte ochi dulci, dulci de tot, ca şi crema pe care mai adinioarea o mîncase, lingîndu-şi buzele. Domnul Nicu însă stătea o leacă cam posomorit, gîndindu-se la ceva străin şi din potrivă. Doamnele au vorbit una cu alta, Domnii au vorbit unul cu altul, au as-

cultat toți muzica, Domnii au dat la chetă, apoi părechea număru 2 s'a sculat să plece, iar număru 1 a mai rămas.

Fața Doamnei fu încruntată la moment.

— Bine, măi mojicule, se poate să mă faci de rîs în lume, să stai toată sara bosumflat, pentru ca să creadă lumea cine știe ce de noi?

Și Doamnei iar îi veni să se lege de ramura ascendentă, precum și de cea colaterală din Vaslui.

Plătiră și plecară.

Doamna, apucă iarăși brațul Domnului, într'un chip cam energic, în cît bietul Nicu a făcut un pas greșit în lături, după care i-a declarat scurt: «Dintr'o familie ca a ta ce poate să iasă alta».

Și Doamna se depărtă de Domnul, tare de tot, așa că Domnul Carabăț ar fi putut trece acum, în toată voia, printre dinșii.

Domnul și Doamna au sosit acasă. Doamna s'a dus de-a-dreptul la oglindă, și-a așezat părul, și-a privit fața, apoi profilul, întăiu de departe, apoi mai de-aproape, s'a uitat la dinți, întăiu de aproape, apoi mai de departe, a ridicat iar oglinda cea mică, după care și-a scos pălăria.

Doamna s'a culcat cu fața la apus, Domnul cu fața la răsărit.

Noapte bună!

D. D. Pătrășcanu

Ruga răzeșilor de peste Prut

Avemu-te în pomenire
Pe veci mărite Craiu
Și tu, la Putna 'n mănăstire,
În grija ta ne ai'
Și ruga noastra ne-o ascultă...
Din schit tu nu mai eși
Și jalea noastra-i jale multa:
Se pierd ai tai aleși!

Osteni ți-am fost în vremuri bune
Și peste Prut stăpini,
Precum batrîna carte spune
Din vremea cu păgîni.
Suflarea morții în razboaie
Și *noi* am înfruntat
Și cinstea noastra din șiroaie
De sînge s'a-'nalțat.

Dar astăzi, să ne vezi, stăpîne,
Ce-am fost nu mai sîntem.
Din truda vremilor bătrîne
Nimic nu mai avem.
În gura pruncilor cuvîntul
E pus în graiu străin
Și de pe Prut ridică vîntul
Tot unde de suspin.

De vremuri vechi și strălucite,
Bătrînelor urechi
Mai spun hrisoave colbăite
Din fund de sipet vechiu....
Căci cei ce vin cu carte nouă
Să știe nu mai vor,
Că Vodă fostu-ne-ai și nouă—
Domn al măririlor!

Slăvite Domn, dacă-așa soarte
Născut-a din păcat,
E cea mai crudă-această moarte
Din cîte-am așteptat.
Murim, dar sufletul, Părinte,
Noi vremu-l odihnind
Cu-ai noștri frați mai dinnainte...
—Ne ține, Vodă 'n gînd!

Cîmpulung (Bucovina) **G. Rotică**

De oarece subiectul acesta a inspirat în timpurile din urmă și pe alți scriitori, ținem să facem cunoscut, după stăruința autorului, că versurile sale ne-au fost trimise încă din luna Decembrie 1906 (N. R.)

La crîșmă

— Schiță —

Luni dimineața, după o zi de sărbătoare în care blagoslavnicii Ruși au vîndut peste mult dar au băut puținel, s'au adunat cîte-și trei la crîșma din răspîntia celor cinci drumuri din mijlocul satului. Hodoroagele lor de căruțe, acoperite cu rogojini și țoale murdare stau înșirate lîngă margina șoselei în căldura dogoritoare, care împrăștie pănă pe departe mirosul greu de peste învechit. Caii înalți și slabi, înhămați la hlubele puternice, pe deasupra cărora se înalță cercul văpsit cu fel de fel de culori, pirotesc de foame în căldura moleșitoare, bătînd abia cînd și cînd din picioare ca să se apere de muștele supărătoare, în vreme ce stăpînii stau pe prispă împrejurul mesei soioase, așteptînd să le sosească băutura poruncită.

Cel spătos, voinic la trup, cu fața roșie cărnoasă încadrată de o barbă mare căruntă, stă cu coatele pe masă în fața tovarășului scurt și îndesat, care după ce își șterge cu mîneca cămășii mustățile bălane și-și scutură barba cu gînd s'o descarce de pusderia măruntă a solzilor de peste, își ia aceeași poziție, ascultînd parcă cu mare luare aminte la vorbele repezi ale celuilalt.—În vremea aceasta, cel de-al treilea, înalt, subțire, cu fața suptă, pătată unde și unde de firele roșii ale barbei spînatice, se sucește nerăbdător pe scaun, căutînd cu ochii albaștri spălăciți cînd la tovarășii care vorbeau liniștiți alături, cînd spre ușa crîșmei de unde parcă n'avea de gînd să se mai arăte negustorul cu oca de rachiu.

Într'un tîrziu, după ce în zădar își răsucise, de mai să le scoată, cele cîteva fire răslețe din mustață, spînul lovește cu pumnul în masă și bolborosește cîteva înjurături. Tovarășii de-alături, prinși în vorbă cu mare interes, cătară o clipă spre el ș'apoi nepăsători prinseră înainte firul povestei, petrecîndu-și degetele pistrui prin părul bărbilor încîlcite. Lunganul nerăbdător se scoală atunci repede și, strecurîndu-se pe ușa crîșmei, se întoarce cu oca de rachiu într'o mînă iar în ceealaltă cu paharele, pe care trîntindu-le pe masă le umple pănă sus din băutura galbănă spumoasă, care împrăștie pănă departe mirosul

amețitor. Tăcut, cu fața liniștită și cu ochii împăcați, așează în mijlocul mesei măsura grea de plumb, în care s'ascunde restul băuturii, iar paharele mărișoare, pline până sus, le împarte pe dinnaintea fiecăruia îndemnîndu-i să bea.

Vorba încetează atunci și cite-și trei tovarăși se ridică în picioare. Își iau căciulele din cap și întorcîndu-se spre răsărit își fac crucile mari, respicate, de bat până departe umerii lor largi. Împăcați de semnul acesta al credinței, s'așează din nou pe scaune și dau de dușcă băutura care le ațița pofta cu mirosul ei puternic.

Cei doi, rezămați cu coatele pe masă, cum stăteau, duc degetele iar în desișul bărbilor, închid cite un ochiu și plescăesc din limbă, lăudind oareșicum pe tăcute bunătatea rachiului, iar spinatecul umple alt rînd și-i îndeamnă din nou să ridice paharele, voind parcă să le tae pofta de vorbă. Și atunci alte cruci veniră la rînd, paharele se golesc repede, ocile se înșiruesc pe masă una după alta iar lunganul slab și spinatic poartă înainte grija umplutului.

De la o vreme limbile celor doi sfăloși încep să se încurce, ochii li se împainjenesc și mînile buhabe, pistrui, abia nimeresc pe bîjbîite paharele mereu umplute de tovarășul care, cîntînd în gura mare și jucînd împrejurul lor, nu se mai ostenește să ducă la gură cu paharul, ci 'ndeamnă cu ocaua.

*

E în amează. Satul toropit de dogoreala căldurii de vară și 'ntinde a lene peste dealuri ulițele prăfuite și pustii, iar în cuprins stăpînește o liniște apăsătoare. În răspîntia satului căruțele pescarilor stăruesc tot în fața crîșmei, în preajma stăpînilor care, amețiți de rachiu, stau trîntiți jos printre scaune sforăind fără nici o grijă de caii osteniți și flăminzi... Slabi, cu oasele ascuțite de parcă stau să străpungă pielea jupuiată și crăpată de arșița soarelui, abia se sprijină pe picioare, moțăind din cap ca să se apere de năvala muștelor lacome, care se string pe spinarea lor pătată de șiroae de sînge.

Doborîți de osteneală, ei lasă să le-atîrne capul în jos, în ademenirea unei clipe de odihnă. Ochii cuminți și rugători, încetul cu încetul și-acopăr luminile lor stinse, privind în cuprinsul altor lumi, momiți de vedenia unui vis cu iarbă din belșug și apă de izvor... Atunci buzele lor arse se mișcă tremurătoare, grăbind parcă s'adune firele fragede din pajiștea mirositoare, prin care, ca'n alte vremuri, aleargă sprinteni către marginea pîrăiașului cu unda guralivă.... Dar cingătoarea hamurilor grele îi apasă tot mai mult, strîngîndu-i în tăria hlubelor, puternice; iar acul muștelor vrăjmașe îi deșteaptă din visarea lor plăcută, îndemnîndu-i să'și întoarcă capul spre stăpînii amețiți de băutură. În nădejde că doar s'ar îndura de chinul lor, deschid ochii mari, lăcrimoși și'i strigă într'un nechezat plin de durere.

Rușii, dezmorțiți o clipă din toropeala beției, cască, se întind, ș'apoi ridicîndu-se, fac cruci mari ca semn de închinare pentru alt rînd de băutură ce aveau să'nceapă de iznoavă.

Cei doi bărboși își potrivesc scăunașele rotunde și se așează față în față, cu coatele pe masă, gata să'noade firul vorbei rupt pe nesimțite de tăria băuturii amețitoare; iar spinul, înălțîndu-se morocănos din preajma sticlelor unde odihnise, intră în crîșmă mătăhăind, mai-mai să se lovească de amîndoi ușorii ușii.

Sfăloșii nici n'au avut vreme să'nceapă vorba și în prag s'a și arătat crîșmarul purtînd un cofăel cu vin, în vreme ce Rusul îl calcă din urmă, aducînd de ale mîncării: o mînă de covrigi, ceapă și măsline, pe care le pune pe masă dinnaintea tovarășilor, care încep vorba cu taină, apropiindu-și capetele mult unul de altul.—Spinul îi privește batjocoritor, tușește în sec și apoi, bombănind supărat, trîntește un pumn în grămada de covrigi, de-i face fărîmi-fărîmițe. Cei doi tovarăși, nu-l iau în seamă pe lunganul gălăgios și nici se gîndesc măcar să'și rupă firul tainei; abia doar că'și scot degetele din stufișul bărbilor și adună tacticos din fărîmiturile covrigilor, ce le-au sărit până aproape sub nas. Liniștea lor nepăsătoare înăsprește și mai mult pe spin, care după ce umple paharele cu vinul roș ca sîngele, trîntește cofița pe masă așa de tare, încît băutura sare în stropi mari până pe fețele celor doi.

Treziți o clipă din toropeala ce-i stăpînea, se ridică la fel cu tovarășul lor, își descopăr capetele, făcîndu-și obicinuitele lor cruci mari, și apoi dau de dușcă paharele de vin ce le stăteau dinnainte îndemnîndu-i la băut. Spinul, împăcat, se așează atunci pe scaun și cîntînd în gura mare, toarnă de umple paharele din nou; iar cofițele încetul cu încetul vin pe masă rînduri-rînduri, în vreme ce glasul lunganului vesel stăpînește tot mai mult pe cei doi tăinași, până cînd în cele din urmă fac tovărășie dreaptă cu el, atît la cîntec cît și la băutură. Și astfel cheful se lungește până cînd vinul cel roșu ca sîngele îi culcă iară printre scaune și picioarele mesei.

*

Tîrziu, pe înserate, pravoslavnicii încep să bombănească, să scuipe și să miște iarăși printre scaune. Încet, sprijinindu-se cu băgare de seamă, spătosul cărunt se ridică și s'așează cu coatele pe masă frecîndu-și ochii buimăcit. Peste cîtva timp s'apleacă încetișor și deșteaptă pe tovarășul scurt și bălan care, întins la pămînt, sforăia din nou cu capul răzimat de piciorul mesei. Bîlbîind cuvinte neînțălese, acesta scuipă, înjură și în urmă cu greutate mare își face loc de cealaltă parte a mesei, unde dînd cu ochii de cofiță, toarnă de umple paharele cu vinul răsuflat, pe fața căruia înnotau muștele 'necate. Suflă jos băutoarele nepoftite ce pluteau cu aripele 'ntinse pe deasupra vinului,

dă paharul de duşcă, şi'şi îndeamnă prietenul să facă la fel. Acesta însă, luînd păharul în mînă aruncă băutura în faţa lunganului care, căzut ceva mai la o parte, cu tot îndemnul celor doi, nici gînd n'avea să se scoale. Văzînd însă că nici cu botezul de vin nu-l poate ridica, îl lăsară să'şi odihnească înnainte greul băuturii; iar ei scoborîră în preajma căruţelor şi'şi potrivîră hamurile cum putură, mai mult pe bîjbîitele, cu gînd să plece.

Şi cînd ei porniseră, deslipindu-se abia cîţiva paşi de răscrucile drumurilor, aud glasul spînului care eşind pe uşa crişmei cu cofiţa plină în mînă, le face semn să mai îngădue. Cu capul gol, cu părul roş şi rar, încîlcit în creştet, păşeşte clătinîndu-se pănă în faţa tovarăşilor grăbiţi, care s'au oprit doar numai cu gîndul să guste din cinstea celuilalt. Cofiţa trece încetinel de la unul la altul, creştinii îşi descoperă capul, îşi fac cruce ş'apoi beau pănă cînd vinul se găteşte. Dar pentru ca cinstea să nu rămie ştirbită, cofiţele se rînduesc pănă cînd cei cu graba întorc căruţele iarăşi în faţa crişmei, lîngă cealaltă rămasă răzleaţă; iar vinul e mult mai bun, merge mai tienit, cînd îl beau azezaţi la masă, decît aşa de-a'npicioarele.

Şi cîntecele sgomotoase răsună iară în faţa crişmei din răscruci, pierzîndu-se în răcoarea liniştită a nopţii; iar de alături, din şoseaua prăfuită, abia se aude nechezatul slab al cailor flămînzi.

I. Ciocîrlan

Viaţa Romînească în Bucovina

— Douăzeci şi cinci de ani de muzică naţională. —

Cu un concert bine îngrijit şi bine reuşit, despre care a fost vorba în „V. R.", şi-a încheiat societatea muzicală *Armonia* activitatea ei rodnică de 25 de ani *). Douăzeci şi cinci ani de existenţă a unei societăţi naţionale în Bucovina e mult, dacă nu uităm că numărul piedicilor ce se pun în calea unor asemenea societăţi e foarte mare. Şi dacă o astfel de societate n'a existat numai pe hîrtie, precum intr'adevăr se întîmplă deseori la noi, atunci un cuvînt bun sau mai bine, cîteva şire, în care să se releveze momentele ei cele mai însemnate, e ceva ce merită o astfel de societate.

Nenorocirea noastră, a Bucovinenilor, şi piedica cea mai mare pentru dezvoltarea şi progresul societăţilor naţionale, sînt societăţile mixte, internaţionale, înfiinţate şi susţinute de multe ori cu banii şi puterile Romînilor. În astfel de societăţi, Romînii pierd pe încetul conducerea şi ajung la urmă un element tolerat. Legăturile de înrudire ale unor familii romîne cu străinii, diferitele consideraţii pe care trebue să le observe bărbaţii care ocupă o situaţie în viaţa publică, au ca urmare sprijinirea societăţilor străine şi numai în urmă abia a celor naţionale; aşa că tocmai cei care ar fi în poziţie a contribui mai mult pentru susţinerea societăţilor naţionale, sînt atît de împovoraţi, încît uită de datorinţa lor cea mai naturală. Exemple pentru aceste constatări aş putea da cu duiumul, căci se pot observa zilnic; numesc numai cazul tipic al societăţii archeologice romîne, care şi-a pierdut existenţa ei separată contopindu-se cu muzeul ţării.

Şi pe terenul muzical s'a manifestat, înnainte de înfiinţarea unei societăţi romîneşti care să eie sub scutul ei muzica naţională, aceleaşi tendinţi de disconsiderare. Societăţile muzicale internaţionale neglijau

*). A se vedea Raportul anual al societăţii muzicale „Armonia" din Cernăuţi, 1906, care cuprinde două părţi: *partea specială*, în care se face o dare de samă amănunţită asupra ultimului an administrativ şi *istoricul* activităţii celor 25 de ani, scris de dr. *E. Slugonschi*, fostul secretar al societăţii.

cu totul cîntecul poporului băștinaș, dar încasau banii membrilor romîni și se foloseau de cîntăreții romîni. O schimbare se impunea și schimbarea s'a făcut. Meritul principal îl are un om providențial pentru Romînii bucovineni, mitropolitul *Silvestru Morariu-Andrievici*, care a dat primul impuls înființării unei societăți muzicale romîne. După ce un comitet provizor, compus din: *Bumbac Ioan, Meșederu Eugen, Morariu Vasile, Socolean Dumitru* și *Vasilovschi Victor* a făcut pregatirile necesare, s'a ținut adunarea generală constitutivă a societății de cîntare „*Armonia*“, la 18 Iulie 1881, în sala otelului „*Russie*“. Primul prezident al societății a fost *Leon cav. de Goian*, astăzi procuror general în pensiune, care a condus societatea cu succes până la transferarea ei în Suceava, întîmplată în anul 1885.

Armonia și-a inaugurat activitatea cu un concert dat la 2 April 1882, despre care vorbește *Olinescu* în *Familia* (XIX p. 195 *Știri muzicale din Bucovina).*

In restimpul de 25 ani, societatea *Armonia* a avut de înregistrat multe zile frumoase, adevărate sărbători naționale și destui ani rodnici sînt înscriși în analele acestei societăți; dacă sînt și cîți-va ani sterpi, o periodă de stagnare, nu'i de mirat, căci aceasta își află explicarea naturală în schimbările dese ale dirigenților artistici, sufletul unei societăți muzicale, în pierderea unor puteri încercate, fapte care se constată regulat la societățile noastre. Multe acțiuni ale societății au fost stînjinite apoi din lipsa de mijloace bănești. Dar cu toată vitregia referințiilor sub care trăim, societatea își încheie astăzi bilanțul celor douăzeci și cinci de ani cu un frumos excedent.

Voiu vorbi într'altă parte despre activitatea ce-a desvoltat'o societatea pe terenul artei dramatice; aici voiu scoate la iveală cîteva momente mai însemnate numai din activitatea ei muzicală.

Armonia, care a fost concepută la origină ca un cor permanent pentru biserica catedrală, a acordat totdeauna cea mai mare atențiune *cîntării bisericești*; chiar în anii de stagnare totală, cîntarea bisericească n'a fost uitată. La zile mari, la ocaziuni festive, în oare de durere și veselie, „Armonia“ a înnălțat inimile credincioșilor cu corul său, executînd cîntările liturgice, funebrale ș. a. cu o măestrie desăvîrșită.

Cu o dragoste demnă de relevat, a îmbrățișat *Armonia* încă de la începutul activității ei, *cîntecul poporal*, acea comoară de melodii neîntrecute, care zăcea neridicată în popor. „Armonia“ a avut deosebitul noroc să numere chiar de la înființarea ei, între membrii săi, pre unul care și-a dedicat întreaga sa activitate acestei laturi a muzicii naționale: pe *Victor Vasilescu*.

Victor Vasilescu e destul de bine cunoscut și apreciat la noi în țară și peste hotar, în cercul specialiștilor, pentru ca să mai aibă nevoe de a fi prezintat. El și-a făcut un cult din cîntecul poporului și culege cu o sîrguință de albină toate melodiile care exprimă durerea sau bu-

curia sufletului agitat al poporului. Sînt cîțiva ani, de cînd el a luat conducerea societății de cîntare *Lumina* și de atunci, melodia poporală a ajuns stăpînă absolută peste manifestările acelei societăți.

Dar pe lîngă cîntecele poporale, *Armonia* a dat și dă și astăzi o deosebită atenție compozițiunilor artistice naționale, sprijinind după putință popularizarea lor. Pentru încurajarea compozitorilor de piese muzicale cu subiecte naționale, *Armonia* a hotărît în anul 1885, cu toată lipsa ei de mijloace, mai multe premii pentru compozițiuni naționale originale. Comisiunea căreia i s'a încredințat cenzurarea pieselor prezintate, a premiat compozițiunea „*Hora Dobrogei*“ a profesorului *Isidor Vorobchievici*, un nume cunoscut în cercurile filarmonice.

Armonia a tipărit apoi mai multe broșuri muzicale, care cuprindeau un număr de cîntece lumești și o liturgie pentru cor bărbătesc, și a înființat un curs gratuit de cîntare pentru a-și pregăti puteri destoinice fără de care ea nu se putea avînta în întreprinderi mai mari.

Armonia și-a cîștigat astfel prin o muncă neobosită și prin o accentuare consecventă a caracterului național al întreprinderilor ei, simpatiile și sprijinul publicului romîn și deveni astfel centrul vieții sociale naționale a Romînilor din Cernăuți. „*Sindrofiile*“ și „seratele muzicale“ au format un loc însemnat de întîlnire pentru tot ce e romînesc și au dat un avînt puternic simțului de naționalitate care, atunci ca și astăzi, „*avea lipsă de impulsuri extraordinare, fără de care puțini au curajul de a se manifesta în public ca Romîni.*“

Aici zace însemnătatea societăților noastre. Ele n'au să se îngrijească numai de împlinirea scopului fixat în statute, ci, scopul care nu trebue amintit special, dar care-i la toate subințeles, e că întreprinderile lor trebuie toate să tindă la deșteptarea și întărirea *simțului de naționalitate*. Așa și *Armonia* n'a avut numai să grijească ca programul întreprinderilor aranjate de ea să fie bine ales și bine executat, din punct de vedere artistic, ci să împlinească și scopul subințăles al fiecărei societăți romînești: *să contribue la întărirea conștiinții naționale.* In vederea aceasta *Armonia* își îmbogățește repertoriul cu compozițiunile maeștrilor: *Muzicescu, I. Vidu, Kiriac, George Dima, Caudella*, contribuind astfel prin cîntece la realizarea unității culturale a neamului nostru.

Din frumosul avînt ce'l luase, *Armonia* se oprește însă deodată și, începînd cu anul 1888, ea se cufundă într'o stare de amorțeală aproape cu moartea. Incercările ce se întreprind ca s'o readucă la viață nu reușesc și ea doarme un somn adînc până pe la finea anului 1895, atît de adînc, încît într'un rînd oamenii crezînd'o moartă deabinelea, vroiau s'o ducă la groapă. „Odinioară centru de viață socială și națională, a intrat *Armonia* cu anul 1888 într'un period de stagnare, în care abia cîte o liturgie executată din cînd în cînd în biserica catedrală, sau cîte un concert de grădină, sau o sindrofie aranjată în cerc restrîns, mai aduceau aminte că societatea există.“

In 1893 se alege prezident *Vasile Morariu*, fiul mitropolitului Mo-

rariu și societatea începe încet a se deștepta, dar abia de la 1895 se întărește deabinelea, iar calea sigură și largă dinnainte și-o reia abia cu înrolarea lui *Tudor Flondor* în rîndurile membrilor activi. Acest bărbat, cel mai însemnat componist bucovinean pe lîngă *Ciprian Porumbescu*, joacă un rol însemnat în viața acestei societăți și cele mai glorioase pagini ale ei sînt legate de numele lui. Nu mă simt însă competent să apreciez activitatea acestui bărbat pe acest teren, și nici nu e locul aici.

In 1897 se reprezintă opereta *Craiu nou*, muzica de Ciprian Porumbescu, care se repețește în 1901, iar în 1901 *Moș Ciorcîrlan* al lui Tudor Flondor, care a obținut un succes desăvîrșit și care a fost jucat în Sibiiu și în București, cîștigînd admirația cunoscătorilor. Tudor Flondor s'a retras de la conducerea societății, dar i-a lăsat acesteia un dar neprețuit, opereta sa *Noaptea Sf. George* „un op de o frumuseță rară ca motiv romînesc și aranjament muzical", care se va reprezinta în primăvara anului acestuia.

Un alt bărbat care și-a pus toate puterile și cunoștințele sale la dispoziția *Armoniei* este *Grigori Pantazi*, un temperament de artist, care s'a distins ca actor, regisor, organizator și aranjator de tablouri vivante. Mare succes a obținut *Pantazi* cu feeria sa *Norocul*, o serie minunată de tablouri, care se zvonise că se va reprezinta și pe scena Teatrului Național din București. Despre rolul lui Vasilescu în *Armonia* am amintit mai sus. Dară și din generația mai tînără s'au distins cițiva prin compoziții izbutite, așa profesorul *George Mandicevschi*, regretatul *Adrian Forgaci* și *Constantin Șandru*.

Nici turneurile întreprinse de *Armonia* prin orașele Bucovinei cu scopul „de a cultiva și respîndi cîntarea națională" nu trebue trecute cu vederea. Primul concert dat afară de sediul societății e cel de la Suceava, din anul 1899; a urmat apoi turneul din anul 1900, sub conducerea lui Tudor Flondor, cu concertele date în Storojineț, Siret, Suceava, Cîmpulung, Vatra-Dornei, Gura-Humorului, Solca și Rădăuți, și turneul din 1903 cu concertele aranjate în Suceava, Gura-Humorului Cîmpulung, Vatra-Dornei, Solca, Rădăuț, Siret. Aceste turneuri au fost adevărate triumfuri pentru societatea *Armonia*, iar impresia ce-au lăsat'o în public e neștearsă.

Prin participarea *Armoniei* la festivalul coral din București, la acea mare manifestare națională care a stors lacrimi de admirație celor ce au avut fericirea să fie prezenți, *Armonia* s'a făcut cunoscută și peste hotar și și-a încununat activitatea ei de 25 de ani cu o producțiune, care poate sta alături de succesele celorlalte societăți cu care a cooperat.

Cernăuți, în Faur 1907. **George Tofan.**

Scrisori din Ardeal

— Descreșterea populației în Ungaria —

La sfîrșitul anului 1906, guvernul ungar a publicat datele statistice referitoare la mișcarea populațiunii din anul 1905. Este o carte voluminoasă de 870 pagine, un tablou a unei stări de lucruri nu se poate mai triste. Se constată anume, în chip neîndoios, și de cei competenți, că în statul ungar populația descrește. Iar cauzele acestei descreșteri, iarăși se constată în mod oficios, sînt de natură a dovedi o stare semibarbară. Nu poate fi adică socotit *cult* statul în care se petrec lucruri ca la noi: să moară oamenii de foame și din cauza lipsei absolute a îngrijirii medicale. Tot așa, se constată deasemeni că deodată cu creșterea mortalității, cresc și alte mizerii.

Le vom lua pe rînd, cercetînd mișcarea populației:

I. *Căsătoriile*. Media căsătoriilor încheiate în intervalul 1891—1900 a fost în statul ungar 8.8‰.—Ungaria ocupa astfel al treilea loc între statele din Europa. (În frunte era Serbia cu 9.7 căsătorii, la o mie de locuitori; urma Saxonia cu 9.1, iar după Ungaria venea Rusia, cu 8.4 căsătorii, la o mie locuitori. Romînia prezinta 7.1 la mie). La 1905 se încheie numai 8.7 căsătorii la mia de locuitori.

Va se zică, *scădere!*

II. *Nașterile*. În privința nașterilor, la 1891—1900 Ungaria ocupa locul al treilea, avînd 40.5 nașteri (normale) la mia de locuitori. (În frunte sta Rusia europeană cu 47.1, apoi Serbia, cu 41.6. Romînia urma, cu 37.1 imediat după Ungaria). La 1904 statul ungar prezintă numai 37.8 nașteri la mia de locuitori. Crește însă numărul copiilor ilegitimi (La 1895 erau 8.6 la mie, în anul 1905 sînt 9.4 la mie).

Au *scăzut* deci și nașterile.

III. *Mortalitatea*. În ce privește mortalitatea, numai Rusia ne întrece. La 1900 în Ungaria erau 26.9 cazuri de moarte la mia de locuitori (în Rusia 33.5, Spania 30.0, Serbia 26.8, Romînia 26.6, Franța 21.5, Norvegia 16.1 la mie). În anul 1905 sînt 27.8 la mie.

Mortalitatea merge dar *crescînd*. Iar creșterea ei, din an în an, mai ales în populația infantilă, o învederează următoarele cifre:

La 1904 dintr'o sută cazuri de moarte 44.1 erau copii;

La 1905 „ „ „ „ „ 45.3 „ „

Au murit adică în 1904 nu mai puțin ca 218.670 copii (din 495.836 cazuri de moarte, de toate vîrstele); la 1905 acest număr este 254.150 (din 560.921 cazuri de moarte de toate vîrstele). Dela un an la altul un *spor* deci de 35.480 numai la copii și 65.185 peste tot.

Și mai trist tablou e următorul:

In 1904 au murit copii sub vîrsta de 5 ani 30.3%.

In 1905 „ „ „ „ „ „ „ 36%.

(In numere pozitive 30.045 în 1904 și 36.137 în 1905).

Copii până la vîrsta de 1 an mor între 23—36%, pe cînd alte popoare ne prezintă tabloul după cum urmează: Rusia 27.0, Austria 23.6, Germania 21, Franța 16.2, Anglia 15.4, Norvegia 9.7.

Cauzele mortalității mari sînt după cum urmează:

Lipsa de nutrire, ori să-i zicem pe nume: *foamea*, a cauzat în 1904 moartea a 3,947 (1.50%) persoane. In 1905 numărul acestora s'a ridicat la 5,135 (1.73%). Cît de mult bîntue mizeria asta, se poate constata din faptul că însuși oficiul statistic spune, după arătările serviciului sanitar, că în 1904 au murit 37.952 copii sub vîrsta de 7 ani „în urma slăbiciunii fizice ereditate din naștere chiar".

Nu-i mirare, căci în Ungaria 100.000 oameni n'au consumat (în 1905) mai mult decît 6,584 vite cornute și 11.841 animale de casă, mai mici. Va se zică majoritatea covîrșitoare a locuitorilor nu se nutrește cu carne, ba nici pîne destulă nu are!

Oftica a omorît, în 1905, nu mai puțin ca 89.120 cetățeni. In privința asta statul ungar stă în fruntea celorlalte state europene.

In anul 1901 au murit adică de tuberculoză din 100.000 locuitori: în Ungaria 364, în Austria 345, în Germania 237, în Anglia 210, în Italia 188.

Ce-i mai trist e că în Ungaria boala aceasta seceră în fiecare an tot mai multe victime, pe cînd în alte state culte, lupta contra tuberculozei se poartă cu mare succes. In Anglia, de pildă, dintre 10.000 locuitori mureau în 1860 de oftică 269 inși, în 1890 abia 173, în 1900 numai 139.

Ungurii cei mai bîntuiți de oftică sînt mai ales acei dintre Dunăre și Tisa.

După cercetările profesorului dr. Müller *în Ungaria sînt jumătate milion de ofticoși*. Și totuși abia din anul 1897 s'a pornit inițiativa particulară pentru combaterea acestui flagel care bîntue mai ales în pătura de jos, săracă, și cea mai mare a populațiunii țării. Grație activității profesorului universitar dr. Korányi s'a înființat *un* sanatoriu lîngă Budapesta. Guvernul nu face nimic. Dintre orașe, a mai făcut un sanatoriu Presburgul. Dar ce-i asta, pentru atîția bolnavi?! Un strop în pustiu.

Cît este de mizerabil serviciul sanitar, se poate vedea din următoarele: pentru 100.000 locuitori nu sînt decît 26.3 doctori, 62.5 moașe, 7.5 farmacii (stabile și de mînă) și 2.2 spitale. De aceea sînt comitate în care dintre 100 bolnavi abia 6—11 văd medic și abia la 7—20 moartea o constată doctorii, iar cei mai mulți bolesc și mor fără nici o căutare medicală.

Boalele venerice bîntue deasemeni. La 1905 au fost în statul ungar 41.534 sifilitici. E probabil însă să fie și mai mulți, căci, după cum arată într'o lucrare a sa profesorul dr. Török, la 1904 numai în Budapesta s'au constatat 12.150 sifilitici *(la 18 locuitori 1)*. Iar în ce măsură se lățește această boală, se poate vedea din următoarele cifre:

Au murit, din 10.000 locuitori, de boale sifilitice:

In 1900 în comitate 66, în orașe 58

In 1902 „ „ 71, „ „ 58

Dacă la orașe mortalitatea nu crește, cauza sînt spitalele și doctorii mai mulți și mai pricepători. Numărul celor infectați crește însă pe fiecare an.

Primejdia acestei boale se poate judeca însă numai dacă ne vom da samă de constatările făcute în spitalele (ori mai bine, azilele, de copii) în care se caută copiii născuți din părinți sifilitici: jumătate din ei mor!

Alcoolismul de asemeni seceră victime multe și pe fiecare an face pustiiri mai numeroase.

*

In ce privește mortalitatea socotită după *naționalități*, ori mai exact după *poziția geografică*, aflăm următoarele:

Mortalitatea între copii a fost mai mare (la 1904) pe teritoriul dintre Dunăre și Tisa, locuit de *Unguri*. Și, lucru ciudat: a fost mai mare mortalitatea la sate, decît în Budapesta, de pildă. Ceea-ce denotă că mamele maghiare dela țară nu'și îngrijesc bine copiii. Dintr'o sută copii normal născuți, au murit acolo 32.0, ba pe teritoriul întins al comitatului Pest 34. 8, în capitală numai 25.2.

Pe țărmul stîng al Dunărei (majorități slovace), în comitatul Turoț, mortalitatea a ajuns 37.2 dintr'o sută copii; în celelalte comitate, cu 2—3 procente mai puțin. Pe țărmul drept al Dunării (majorități maghiare, iar în unele comitate germane) raportul este de 29.3.

Pe țărmul drept al Tisei comitatele locuite de Slovaci dau 27.5, cele locuite de Ruteni (ca Beregul) 36.3.

Pe țărmul stîng al Tisei, printre Ungurii bogați din comitatul Sabolci, mortalitatea copiilor e 37.2. Printre *Romînii* din Maramureș 29.5.

Pe teritoriul dintre Murăș-Tisa, în comitatul mixt (Sîrbi, Nemți, Romîni și Unguri) Torontal, mortalitatea copiilor este 36.5, în Caraș-Severin *(romîn)* 30.9.

Durere: în Ardeal, mortalitatea copiilor e mai mare printre Romîni decît printre Unguri și Sași; ea este de 34.1.

Au murit cu totul în acel an 188.625 copii în vîrstă până la 5 ani și 199.234 sub 7 ani, sau, în cifre proporționale: 29.4 și 31.1 dintr'o sută. A treia parte dintre copii mor deci înnainte de a împlini al șeptelea an.

Socotind și moartea celor mari, Romînii ocupă locul al patrulea, stînd mai favorabil Ungurii, Nemții și Slovacii.

Emigrările sînt cauza principală a descreșterii populațiunii statului ungar. De unde în anul 1897 nu emigraseră decît 14.106 cetățeni (ambele sexe), la 1899 numărul emigraților s'a urcat la 43.394, la 1903 s'a atins numărul de 119.921 *(iar anul trecut 200.000).* *) În mai puțin de cît zece ani, s'a înzecit, ba chiar a ajuns de 14 ori mai mare numărul emigranților. Mai dezastros se anunță însă anul 1907. Pleacă cu grămada în America cetățeni (vai, și Romîni) de prin părți de unde înnainte nici nu se știa de America.

În anul 1904 au plecat mai ales Unguri mulți, după ei urmează Slovacii, apoi Nemții și la urmă de tot Romînii (9,888). Partea cea mai mare dintre Romîni (8,446) au plecat din Ardeal *în Romînia*, de unde însă partea cea mai însemnată se întoarce iarăși în satul natal, după ce în cîțiva ani și-a agonisit ceva parale (2,000—3,000 coroane).

Statisticienii maghiari constată cu durere că *din Ungaria emigrează în America mai ales Ungurii.* Și ceeace e mai îngrijitor (pentru Unguri!), e că se duc definitiv mai bine de jumătate. *Azi sînt în America 1 milion și jumătate Unguri.* Nagyiványi Fekete Gyula scrie în privința asta: „Iar locul remas gol nu-l poate suplini sporul mare al Evreilor germani (din Galiția), pentrucă America ne înghite floarea brațelor noastre muncitoare și acasă nu remîn decît cei slabi și fără valoare în viața economică a Americei. *Romînii duși numai pe cîtăva vreme în Romînia, se întorc și ocupă poziția și pămîntul acelei ungurimi, fără care nu se mai poate menține Ardealul*".

Prohászka Otto, episcop și mare savant, a zis și el, în ședința de la 9 Februarie a Casei Magnaților, următoarele: „Ungaria este azi în mai mare primejdie decît era la Mohaci. Pentrucă un stat nu se prăpădește în urma sîngelui vărsat pe cîmpul de luptă, cînd de altfel puterile de acasă nu-s sleite, și pentru un popor sînt primejdioase nu cutremurile de pămînt care îi dărîmă casele, ci primejdia cea mare este pierderea de sînge care ne ripește două milioane brațe de muncitori, și primejdios este cataclismul care deși ne lasă casa neruinată, întreagă, dar îi închide ușa, pentrucă poporul a luat lumea în cap".

Nu-i aci locul să discut cîtă răspundere cade asupra guvernelor

*) După cum arată prefectura comitatului bănățean Torontal, cel mai fructifer dar și cu latifundii mai mari și mai multe, dela 1904 până acum, au emigrat d'acolo în America 36.491 cetățeni.

maghiare și ce puțin au făcut ele pentru a împiedica descreșterea populațiunii țării. E de constatat însă că nici actualul guvern, zis „cel mai național", n'a venit cu vre-un proiect de lege menit să îmbunătățească salubritatea publică, ci de ani mulți nu s'a mai auzit glas care să arate în parlament în ce hal aziatic sîntem, până ce mai lunile trecute a vorbit deputatul romîn Al. Vaida, medic, care a îndrăznit să pună degetul pe bubă și să demonstreze ce puțin europeni sîntem în privința asta.

Tot așa: nici pentru stăvilirea emigrațiunii nu se face nimic, ci se menține legea care oprește vinderea și parcelarea marilor latifundii (propietăți, *majorate* ale nobililor), pe cînd sute de mii cetățeni n'au de loc pămînt.

Wekerle, primul ministru și ministru de finanțe, cel mai celebru din cîți a avut și are țara, a declarat apoi, că de dare progresivă nici vorbă nu poate fi... Mizeria unei guvernări oligarhice se va menține.

Dar, în definitiv, pe noi ne interesează în special *starea Romînilor.* Cînd vedem că mortalitatea e îngrijitor de mare printre noi, ne incumbă datoria să nu așteptăm ca guvernul să grijească de copiii și de sănătatea noastră, ci singuri să avizăm la mijloacele de îndreptare și chiar—salvare! După cum ne-am știut singuri emancipa de robia cămătarilor, întemeindu-ne bănci și luînd un avînt economic, tot așa trebue să găsim calea ridicării satelor din actuala stare tristă în ce privește sănătatea obștească.

Să ne gîndim apoi și la emigrări. Ele iau o dimensiune îngrijitoare. La 1900 nu emigraseră decît 3,092 Romîni, la 1903 numărul emigranților romîni e de 5,585, iar la 1905 de două ori atîta și deatunci încoace crește mereu. Că Ungurii se duc de 4—5 ori atîția, asta nu ne poate fi mîngîiere, mai ales că numărul Romînilor care emigrează în America, pe zi ce trece crește mereu.

Ca să ne putem menține locul, trebue să tindem la sporire și îmbogățire, căci pe cînd descreșterea, relativă și asta, a Ungurilor se echilibrează prin puterea ce o au de a guverna asupra tuturora, de noi nu se îndură nimeni, ci singuri cautâ să ne ajutăm.

Arad, 2/16 Februarie 1907. **Russu Șirianu.**

— Chestiunea școlară în Ungaria —

I

N'a greșit cine a zis că politica e un monstru cu sute de guri, totdeauna gata să înghită, să nimicească tot ce-i stă în cale. Până cînd această deprindere, prea de multeori păgubitoare, a omenirii se mărginește a-și juca hora sa complicată și perfidă numai în chestiuni de ordin utilitar, până când nu depășește hotarele competinții sale, e tolera-

bilă şi se impune. Dar de îndată ce slujbaşii acestui monstru încep a face ingresiuni prădalnice pe terenele limitrofe, unde nu e vorba de armonizarea şi echilibrarea unor efemere interese economice ori sociale, ci de însăşi ființa sufletească, cu întreg cuprinsul de gîndiri şi simțiri a unui individ sau a unui popor, ei devin nişte asasini, care cu mînă sacrilegă se ating de drepturile sfinte şi vecinice ale singuraticilor şi ale popoarelor, deopotrivă.

Un astfel de atentat pregăteşte acum de multă vreme politica maghiară asupra şcoalelor romîne, asupra acestor instituțiuni legale şi sfinte, care pornind din tinda bisericii şi călăuzite de spiritul religios creştinesc al culturii noastre romîneşti, au ajuns după veacuri de surghiunire şi după decenii de apăsare volnică—*proprietatea, susținută şi sporită cu sudori de sînge, a neamului nostru*. Au ajuns locurile de adăpost, de muncă şi de prindere, de apărare şi întărire ale gîndirii romîneşti, care trebue să stăpînească în mod desăvîrşit mintea generațiilor ce se cresc în ele şi să pătrundă, fără putință de a mai fi înlăturată, inimile tinerelor mlădițe ce îi sînt încredințate, pentru a pregăti din ele vlăstarele de mîne ale bisericii şi neamului nostru.

În împărăția aceasta a muncii pacinice se fac acum, de trei decenii încoace, an de an, zi de zi năvăliri şi încălcări nelegiuite. Se desconsideră, se încearcă chiar totala desființare a drepturilor fireşti ale celor care susțin aceste şcoli şi ar avea prin urmare singuri chemarea şi conpetința a le dirigui şi apăra. Se pun piedecile cele mai grele în calea progresului ce ar putea realiza aceste şcoli dacă n'ar fi mereu infestate din partea politicei ungureşti,—asămănătoare întru toate sgripțorului răpitor, care „în lăcomia sa cuprinde pradă mai multă decît poate înghiți, dacă nu de alta, fie şi numai ca să-i putrezească în ghiară".

Toate nedreptățile ni se administrează, fireşte, fiindcă aşa pretinde o rațiune mai înnaltă, rațiunea acelui stat care în Țara ungurească se falşică cu totul, identificîndu-se, în mod silit şi neiertat, cu interesele particulare ale unui singur neam de oameni, dintre cele multe cîte a aşezat aci destinul spre locuire şi bună năravire împreună, iar nu pentru a se sfîrtica între olaltă...

Într'o țară ce se pretinde civilizată, rațiunea de stat nu poate să piardă nici odată din vedere interesul general al tuturor cetățenilor, al tuturor supuşilor săi, şi întru cît divergențe fireşti, deosebiri de rasă ori de ordin social ar provoca o desbinare, o împotrivire între olaltă a intereselor, pe care le au diferitele pături ale cetățenilor, o *politică înțeleaptă* ar trebui să privească de cea mai înaltă a sa misiune rolul de a împăca divergențele, de a mijloci o armonie trainică a intereselor care se ciocnesc în capete, iar nu să înăsprească, prin măsuri pătimaşe pripite ori rău cugetate, şi mai mult deschilinirele, să lărgească şi mai tare prăpastiile, pe care ura de veacuri le-a icuit şi de altfel atît de adînc între fiii acestei *nenorocite țări*.

Actuala politică maghiară însă în loc de a nizui spre o îmblînzire

şi apropiere a diferitelor elemente, urmărind planul utopic al creării unui stat unitar național maghiar, precipitează măsuri şi dispoziții care nu vor fi în stare să aducă consolidarea şi uniformizarea contemplată, ci tocmai contrariul: *ura logică*, din care va rezulta o dismembrare acerbă şi implacabilă. Pentrucă ținta ce şi-o pune politica de maghiarizare e o nelegiuire strigătoare. Pentrucă a voi să nimiceşti ori să stînjineşti, deocamdată, avîntul sufletesc al multor milioane de oameni, impunîndu-le anume bariere strîmte şi zăticnitoare pentru creşterea şi dezvoltarea lor națională şi etică-culturală, e o tendință anti-creştinească, neumanitară şi deci nelegiuită. *A face din şcoala poporală teren pentru experimente politice hazardate şi neghioabe, a voi să degradezi şcoala de la înnalta ei misiune de a creşte şi înnobila sufletele, la o simplă unealtă pasă în slujba unei politici nefaste*, e un lucru care nu i se *poate erta nici uneia dintre toate cîrmuirile lumeşti!*

E cît se poate de destabilă încercarea de a conturba şcoala în munca ei educativă şi civilizătoare, de a-i fixa ținte şi de a-i impune probleme atît de străine adevăratului ei scop, şi atît de necongruente cu unica ei chemare.

Încercări de aceste s'au făcut multe în curgerea veacurilor, ele însă n'au putut avea niciodată un rezultat bun şi durabil. Împotriva unor asemenea încercări protestează însuşi întemeietorul în sens modern al şcoalei poporale, Luther, care pentru a apăra drepturile bisericii asupra şcoalei, ca pe ale unei mame asupra fiicei sale, scria odinioară, cu toată puterea convingerii, astfel:

„Das *weltliche Regiment* hat Gesetze, die sich nicht weiter erstrecken, denn *über Leib und Gut* und was *äusserlich ist* auf Erden. Denn über die Seele kann und will Gott niemand lassen regieren, denn sich selbst allein. Darum *wo weltliche Gewalt sich vermisset der Seelen Gesetz zu geben, da greift sie Gott in sein Regiment und* verführet und verderbt nur die Seelen".

II.

Începutul instrucției şi al educației, în sens creştinesc, făcîndu-l biserica întreg evul mediu dearîndul,—bisericii îi revine, exclusiv, rolul de supraveghere şi de conducere în viața intelectuală, deci şi dreptul de a fi singură stăpînitoare peste şcoale. Şi până cînd statul era privit ca existînd numai din mila lui D-zeu, iar nici de cît ca o construcție a minții omeneşti deliberative, cum îl considerau mai tîrziu filozofii reacționari ai veacului al XVIII-lea, cîrmuirii lumeşti nici prin gînd nu'i trecea să încerce a reclama pentru sine conducerea şcoalelor, ori să facă deosebire între comuna bisericească şi cea politică. Biserica nu o scurtau niciodată în drepturile şi priviegiile ei. Dimpotrivă, le sporiau pe aceste, ori cînd li se dădea prilej.

Mai tîrziu însă, cînd unitatea bisericii a fost sfărîmată, cînd dife-

ritele biserici naționale care își iau inceputul în deceniile prime ale reformei religioase, își aleg tocmai catedra și amvonul ca cele mai potrivite mijloace pentru intemeierea și răspîndirea doctrinelor speciale, pe care își intemeiau existența lor a parte: politica de stat ia sub protecțiunea sa pe una dintre bisericile luptătoare, acordînd celorlalte tot prisosul de asupriri și prigoniri.

In chipul acesta se naște o biserică, interesele căreia se indentifică cu ale statului, și o religie, numită religia de stat, în fața căreia stau celelalte confesiuni primite („recepte") și altele abia tolerate, ori deadreptul persecutate din partea statului, avîndu-și toate școalele lor puse în slujba luptelor confesionale. Școala devine în timpul acesta o arenă, în care armele științei se ciocnesc adeseori cu atîta inverșunare, ca și fierul ucigător pe cîmpiile de luptă, unde să măcelăresc creștinii în numele și spre mărirea lui D-zeu și a bisericii mîntuitoare...

Agerul și pătrunzătorul Montesquieu a spus *un adevăr* afirmînd că pentru binele obștesc în genere, și în deosebi pentru progresul cultural al statelor, tocmai acele confesiuni au adus mai mari foloase, care au fost mai mult persecutate. Experiența istorică confirmă acest adevăr, împrumutîndu-i valoare generală, dela care nu se poate sustrage nici Ungaria.

In Ungaria, care dela Sf. Stefan și până azi și-a păstrat în toate timpurile caracterul său de regat catolic, *regnum Marianum*, școalele protestanților au avut să indure nenumărate persecuțiuni și asupriri.

Totuși ele au putut da o samă de bărbați, vrednici stegari și apărători ai națiunii maghiare pe timpul luptelor ce purtau cu Habsburgii, sub pretexte confesionale și de constituție, de fapt însă pentru păstrarea firii lor etnice, pentru întărirea naționalității și pentru desvoltarea lor neimpiedecată în direcție națională. Naționalitatea maghiară a avut norocul a'și fi putut afla—în acele vremuri de sfâșieri lăuntrice—bună ocrotire la curtea din Bălgrad, a principilor ardeleni, sub scutul cărora protestantismul isbuti a predomina în Ardeal, închizînd iezuiților școale și biserici și alungînd pe acești militari ai catolicismului peste graniți. Dar iezuiții au fost destul de isteți ca să se știe furișa mai tîrziu, sub egida primatelui Kolonics și a stăpînirii habsburgice iarăși în Ardeal, unde în curînd își recîștigară terenul pierdut, acaparînd pentru biserica lor militantă o bună parte din Romînii închinători ai bisericii răsăritene... Așa că în secolul al XVIII-lea biserica catolică își revindecă din nou rolul preponderant și în Ardeal.

Celui mai înnalt patron al acestei biserici, împăratului, i se asigură prin legi și asupra școalelor *acatolice* drepturi, pe care până atunci nu le avea. Așa prin articolul *74 al legii din 1715* i se dă dreptul de supremă inspecție asupra tuturor fundațiilor, precum și asupra școalelor susținute din acestea; iar articolul *70 din legea din 1723* încredințează capului încoronat conducerea întregului învățămînt din țară.

De aci înnainte plînsorile, memorandele protestanților în afaceri bisericești și școlare, nu mai contenesc. Dar ele împărtășesc aproape toate aceeași soartă: se pun *ad acta!* In deosebi împărăteasa Maria Terezia era pornită împotriva acatolicilor; primind dela papa la 1758 titlul de rege apostolic al Ungariei își ținea oarecum de datorință a stîrpi buruiana ereziilor, cum erau încă privite confesiunile acatolice din țările aflătoare sub sceptrul său. *Protestanții maghiari se văd într'un rînd nevoiți a se adresa cătră regele Prusiei*, crezînd că intervenirea acestuia va putea mijloci ca Maria Terezia să'și modereze măsurile de restricțiuni și asupriri croite pentru bisericile și școalele lor. Încercarea aceasta însă rămîne fără rezultat, fapt care îndeamnă pe regele Prusiei să se adreseze direct papei dela Roma, amenințînd că dacă Maria Terezia nu va înceta cu persecuțiile împotriva protestanților, va începe și el să asuprească pe supușii săi catolici. Însfîrșit—lucru aproape de necrezut—însuși *papa este acela care roagă pe Maria Terezia să'și modereze zelul catolic...*

Și acest lucru să'ntîmplă într'un timp cînd steaua bisericii începuse a păli, cînd pentru afacerile bisericești un indiferentism cras („damnatus indiferentismus", cum se exprimă Maria Terezia) începuse a cuprinde inimile, cînd creștea mereu ceata aderenților lui Voltaire, care chema pe toți cei ce împărtășiau ideile lui, să lupte pentru a „distruge infamul" („Ecrasez l'infame!" înțelegînd sub acest din urmă cuvînt biserica creștină). Direcția aceasta contribui a micșora, deocamdată, influența bisericii asupra școalei.

În epoca absolutismului luminat, îngrijirea de școale începe a o lua tot mai mult statul asupra sa. În Ungaria se face același lucru, dar fiindcă statul cu biserica catolică urmărea scopuri comune, tendința de a uniformiza toate școalele provoacă nemulțămirea mai ales a protestanților, care se simțiau prin aceasta scurtați în drepturile bisericii lor și despoiați de *cea mai efectivă armă culturală, de școli*. Maria Terezia însă enunțase că mai pre sus de confesiuni stă statul, și că instrucțiunea poate fi privită ca cel mai potrivit mijloc spre consolidarea acestuia. Ea nu ezită să afirme că școala e un factor care poate și trebue să fie pus în serviciul politicei. *„Die Schule ist ein Politikum"* scrie ea cu toată hotărîrea la 1760. În sensul acestor vederi de statificare a școalelor se lucrează renumita ei reformă școlară: *Ratio educationis din 1777*, care deși cere o școală omogenă pentru toți cetățenii, face totuși în § III concesiunea ca fie-care națiune (deci nu confesiune!) să primească instrucția în școalele sale proprii (ut natio quaelibet, quantumquidem fieri poterit, *propriis instructa sit scholis vernaculis*). Se simțea totuși că instrucția tinerelor generații nu poate fi proprietatea excluzivă a statului, fiind aci și alți factori în măsură mare interesați, precum familia, biserica și națiunea mai ales.

Acestora le revine deci un drept egal și le incumbă o datorință mai mare de a îngriji de sufletul fiilor lor. Nu e deci de mirat, dacă chiar unul dintre cei mai împelițați reprezentanți ai absolutismului, cum

a fost Frideric-cel-Mare al Prusiei, recunoaşte aceste postulate juste şi nu stă la îndoeală să infiereze în studiile sale pedagogice ingerința exagerată a statului în educație, scriind: „Es ist eine Vergewaltigung, wenn man den Vätern die Freiheit nimmt ihre Kinder nach ihrem Willen zu erziehen".

III.

Pe lingă asuprirea confesională de care erau împărăşite şcolile acatolice pe timpul Mariei Terezia, se amestecau şi tendințele de germanizare, căci sub şcoală comună, sub şcoală națională, nu se înțelegea alta decît cea germană. Protestanții maghiari s'au purtat totdeauna cu aversiune față de această şcoală şi s'au ferit, cît le-a fost cu putință, de ea. Maria Terezia pentru a facilita procesul de germanizare în Ungaria, s'a gîndit a sădi mai întâi iubirea şi admirația pentru limba şi literatura germană în inimile nobililor tineri. Cu acest scop instituie garda națională, chemind din fiecare comitat cîte doi flăcăiandri de nobili maghiari ca să crească în cercurile curții imperiale din Viena, la adăpostul şi sub influința directă a culturii germane. Şi tocmai aceasta a fost măsura care a produs fructe, cu totul altele decît cele plănuite de Maria Terezia. *Din această instituție, care era proiectată pentru a desnaționaliza pe Unguri, au răsărit cei mai înflăcărați luptători pentru naționalizarea şcoalei şi literaturii maghiare.* S'a dovedit prin cazul acesta că cultura, strecure-se ea în sufletul unui popor prin mijlocirea oricărei limbi străine, nu aduce cu sine despotismul respectivei limbi asupra limbii naționale. Dimpotrivă, de îndată ce devine ea proprietatea cîştigată prin stăruință cinstită a unui neam, îşi caută căile sale de manifestare particulară tocmai cu ajutorul limbii naționale, căreia îi împrumută în chipul acesta toată bogăția cuprinsului său, îndrumînd-o în acelaşi timp spre un avînt sănătos şi puternic.

Acesta e cazul şi cu limba maghiară care a fost veacuri întregi desprețuită din partea aristocrației maghiare, precum şi din partea legislației, justiției şi administrației ungureşti. Tendințele de germanizare, inițiate de Maria Terezia şi continuate cu mai multă energie de către Iosif II, s'au dovedit de cea mai bună şcoală pentru Maghiari, în care acestora li s'au deschis ochii să-şi prețuiască şi cultive ce e al lor. Nici până azi nu sînt Ungurii vrednici să aprecieze şi să mulțămească lui Iosif II îndeajuns această binefacere nevoită, pentru imensul serviciu adus şcoalei, limbii şi literaturii maghiare, în desvoltarea cărora domnia de 10 ani a regelui neîncoronat, hulit şi huiduit, marchează o nouă şi însemnată epocă: *începutul curentului național.*

*

Incepînd cu dietele din 1791 şi până azi, a constituit şi constitue o problemă de căpetenie a legislației ungureşti impunerea limbii maghiare tuturor cetățenilor acestei patrii. Sînt necurmate desbaterile asupra introducerii limbii maghiare ca limbă oficială în toate afacerile statului. Mai ales dela anul 1825 îşi ia începutul încercarea temerară de a desnaționaliza prin şcoli pe nemaghiari. Căci heghemonii acestei țări *simțiau că îndată ce s'ar schimba bazele feudalistice ale statului maghiar, îndată ce ar începe acesta a se organiza pe baze mai democratice, întreg statul şi-ar pierde caracterul lui exclusiv maghiar, pe care îl avea atunci cînd nobilimea maghiară era considerată echivalentă cu statul.* De aci se explică *graba desperată* de a maghiariza masele, ca, *luîndu-şi începutul democrația, să se poată crea măcar în mod artificial şi forțat o majoritate a elementului maghiar...*

Széchenyi a fost singurul om de stat care a observat pericolul ce va trebui să rezulte, în mod fatal poate, din oarba pornire de a maghiariza şi amalgamiza totul. Şi el a avut curajul să spună verde Ungurilor că prin măsurile lor nesocotite nu vor putea ajunge la alt rezultat, decît doar la înstrăinarea din ce în ce mai acută a celorlalte naționalități de către Maghiari. A fost aceasta o prorocie *de Casandră*, care ar putea şi azi să pună pe gînduri pe duşmanii nesăbuiți ai şcoalei şi limbii noastre. Dar nimenea nu l-a ascultat. Legislația maghiară şi-a urmat înainte cu acelaş zel, demn de altă acțiune mai rațională şi mai sănătoasă, opera sa de fortificare şi sporire a elementului maghiar.

E poate un joc al sorții că tocmai în această epocă de tendințe vrăjmaşe, se nasc şcoalele noastre romîneşti, care în butul tuturor măsurilor de oprelişte şi asuprire, ce li se aplică, se sporesc şi se consolidează în mod rapid şi îmbucurător.

Astăzi şcoalele aceste sînt împiedecate în munca lor pacinică şi binefăcătoare. Ele sînt destinate acum de pepiniere ale unei limbi, străine de inima şi gîndul neamului nostru, o limbă a cărei învățare şi însuşire pe deplin, cum o cere în mod atît de nefiresc noul proiect de lege al contelui Apponyi, ar fi în stare să ne mortifice interesul pentru celelalte ramuri de cunoştințe absolut indispensabile în lupta vieții, şi *să ne opăcească într'un mod cu adevărat nelegiuit* în desvoltarea noastră culturală, în nobila pornire spre progres.

IV.

Tendințele aceste duşmănoase nu numai că jignesc dreptul neprescribtibil cel mai firesc, pe care ar fi să-l aibă orice popor la limba şi cultura sa proprie, ele sînt totodată şi în flagrantă contradicție cu legile fundamentale ale țării, care asigură bisericilor noastre romîneşti deplina libertate de a da credincioşilor educație creştinească şi cultură națională, în marginea putinții şi a mijloacelor materiale de care dispun.

Legea instrucțiunii poporale art. XXXVIII din 1868 asigurase naționalităților dreptul să-şi țină şcoale poporale pe limba lor, fără a im-

pune acestor şcoale şi *sarcina limbii maghiare*. Iar § 17 al aşa numitei *„legi de naţionalităţi“* (art. *XLIV din 1868*) lărgeşte dreptul acesta, dispunînd ca naţionalităţile să fie îngăduite a se cultiva în limba lor maternă *şi în şcoalele secundare* „până la acel grad unde începe instrucţia mai înnaltă, academică“...

Adevărat că legea aceasta n'a fost niciodată executată pe deantregul. Se pare că chiar alcătuitorii ei n'au intenţionat printr'însa altceva decît să dea constituţiei ungare *aparenţa unui liberalism*, care in realitate este—după cum foarte nimerit a spus d. deputat *Vlad—o mare minciună!* Patru decenii de cele mai triste experienţe au făcut ca toţi cetăţenii ungari *„cu buze nemaghiare“* să înţeleagă şi să se convingă zi cu zi tot mai mult, că această lege, cu toate dispoziţiile ei de egală îndreptăţire, *pe hîrtie*, a fost creată numai, *„de ochii lumii“* şi cu acel gînd ascuns, ca ea să rămînă pentru totdeauna *un eufemism gol*.

Dar acum însăşi fiinţa acestei legi în faimosul *„corpus juris Hungarici“* îi supără pe patrioţii înfierbîntaţi, care în nenumărate rînduri şi-au manifestat dorinţa ca ea să fie abrogată. E şi aci vechea procedură urîtă şi barbară care se desface, ca un *fir al Ariadnei*, din toată atitudinea lor istorică faţă de noi Rominii: decîteori prin lege ni s'a asigurat un drept, au stăruit din toate puterile ca legea respectivă să fie desfiinţată şi înlocuită cu alta apăsătoare pentru noi, ori pur şi simplu, să *nu se ţină samă de ea*. Lor nu le venea—cum nu le vine nici azi la socoteală—să execute, decît legile favorabile pentru ei şi împovărătoare pentru noi. La urmări, fireşte nu se gîndesc. Nici cît de primejdioase ar putea deveni ele,—căci pentru orice cîrmuire bîntuită de patimi şi de miopie politică are valoare vechiul *adevăr ciceronian*: „Qui *parti* civium cansulunt, *partem negligunt*, rem perniciosissimam in *civitatem* inducunt: *seditionem atque discordiam*“...

Fiindcă până acum n'au avut îndrăzneală să abroge legea de naţionalităţi, şi-au dat toată silinţa s'o ciopîrtească, să invalideze toate dispoziţiile favorabile nouă, prin ulterioare măsuri legislative sau şi numai prin simple ordinaţiuni ministeriale.

Tot aşa au procedat şi faţă de *legea instrucţiunii poporale*, creată de br. Iosif Eötvös, un sincer şi însufleţit luptător pentru *libertate* şi *egalitate*,—noţiuni, pe care acest bărbat luminat nu le înţelegea în felul epigonilor săi de azi. Abia au trecut 11 ani dela sancţionarea acestor legi, cînd dieta din Budapesta a şi început atacurile împotriva şcoalelor, sau mai corect, împotriva limbii romine. Prin *art. de lege XVIII din 1879 limba maghiară se introduce ca studiu obligator* în toate şcoalele poporale nemaghiare din Ungaria. Archiereii romini au făcut atunci opoziţie în casa magnaţilor, au înnaintat memorande, încărcate cu plîngerile bisericii şi cu multele gravamine ale neamului, s'au dus la împăratul, dar de geaba...

În presa romînească ardeleană s'a purtat lupta pentru şcoală şi pentru limbă cu multă vrednicie, ca şi azi. Iar rezultatul?

Legea a primit sancţiunea prea înnaltă şi toţi miniştrii unguri ai şcoalelor, cîţi sau succedat de-atunci încoace, au crezut că cea mai potrivită cale de a-şi cîştiga, fără multă trudă, *merite pentru patrie* (?) este exagerarea până la absurditate a pretenţiunilor cuprinse în această lege de maghiarizare. În nesăbuitul său *avînt patriotic*, fostul ministru *Wlassics* avu cutezanţa să ceară, ca în fiecare şcoală poporală a noastră, *să se propună limba maghiară în cîte 17 oare pe săptămînă!*

Dar nici cu atîta nu s'au mulţumit *lăcomia lor de sgripţori*. Toate şcoalele au ajuns sub controlul foarte sever şi supărăcios al inspectorilor statului, care la rîndul lor îşi făceau şi îşi fac şi ei *merite pe nemuncite, insinuind şi clevetind asupra şcoalelor noastre*. Ca să îngenunche pe dascălii noştri şi mai mult, au început apoi a se apropia de ei cu *banul lui Iuda*. Ştiind că bisericile noastre sînt sărace şi nu au de unde-şi plăti învăţătorii lor aşa bine, ca statul pe ai săi, au început dela 1893 a pretinde ca învăţătorilor confesionali să li se dee aceeaşi leafă ca celor de stat, ori dispun bisericile de mijloace, ori nu!—Dacă sînt sărace, cu atîta mai bine. Statul le va da ajutor, în cele mai multe cazuri *o mică întregire*, în schimbul căreia cere acum *jertfa limbii naţionale*, ţintind prin aceasta la *conruperea şi înstreinarea sufletului romînesc!*

Şi e mare primejdia aceasta, căci *„sufletul romînesc“*, după cum a accentuat cu multă tărie d. Spiru Haret, *„trebue să fie inalienabil, mai mult chiar decît pămîntul romînesc“*...

Aceasta este şi azi *politica şcolară* a actualului ministru de culte şi instrucţie *Albert Apponyi*, marele *Loyola al imperialismului maghiar*... Apponyi urcă prin proiectele sale, care în curînd vor deveni *lege*, lefurile învăţătoreşti într'o măsură atît de mare, încît *bisericile noastre, nici cu toate cele mai uriaşe încordări, nu vor putea satisface cerinţele legii*.

Prin aceasta, celor mai multe din şcoalele noastre li se va da lovitura de graţie.

Ce palmă straşnică pentru demnitatea unui popor: să-şi piardă şcoala, deci să privească desnădăjduit cum i se curmă firul vieţii naţionale, din lipsa de—parale!!

„Recrudescunt nunc iterum vulnera“...

Aşa ar trebui să exclamăm şi noi acum, cînd întreg adevărul zdrobitor de dureros, al acestor cuvinte istorice, îl simţim într'o măsură mai mare chiar decît cel ce le-a scris, acum 200 de ani (Francisc Rákóczyi) cu slove de foc în fruntea proclamaţiunii, prin care întreagă *Ţara Ungurească* se arunca în flacările revoluţiei. Cu adevărat, *sufletul neamului romînesc începe acum iarăş a sîngera din toate ranele sale se-*

culare... Pentrucă o mare încercare ne aşteaptă, groaznică lovitură ni se pregăteşte! Avea multă dreptate Nestorul ziaristicei romîne din Ardeal, cînd ridica împrotiva proiectului de maghiarizare din 1879 următorul protest energic, care nici în zilele noastre nu şi-a perdut actualitatea:

„Este minciună politică groasă că Romînii numai din ură nu vreau să înveţe limba maghiară, ci poporul nostru, ca şi alte popoare, nu voeşte să-şi piarză timpul cu învăţarea ei din simpla cauză că nu-i simte lipsa şi nici că-i va simţi-o vr'odată... *Orice limbă străină o înveţi numai dacă-i simţi trebuinţa şi dacă-ţi place, iară de silă nici odată.* **Restul este tiranie**"...

Da tiranie!!

Şi nu vedem licărind nicăiri o scintee de nădejde.—Şi nu cutezăm a ne îndrepta privirile rugătoare spre aceia, dela care ne-ar putea eventual veni mîntuirea...

Un dascăl din Ardeal.

Scrisori din Basarabia

I

Viaţa noastră curentă.

Maşinal am pus titlul „viaţa noastră curentă"... şi m'au luat gîndurile: In adevăr, oare curgi tu, viaţă colectivă a aproape două milioane de suflete romîneşti, care simt şi cugetă, iar mai întotdeauna sufăr?... Cu durere îmi vine a crede că, dacă la prima vedere, tu nu scoţi la iveală fapte însemnate ale mişcării intelectuale sau poporane,—totuşi, în adîncimea ta, se împlineşte neîntrerupt o vecinică şi tainică lucrare a forţelor moleculare ale progresului universal!...

Intrînd în acest dialog cu însăşi viaţa Basarabiei contimporane, arunc ochii în juru-mi: ce ne arată realitatea?

Alegerile pentru Dumă tot au mai ridicat nivelul intereselor obşteşti şi au înviat nădejdile cele mai intime ale puţinilor Basarabeni conştienţi. Se vorbea că, odată cu deschiderea Dumei, se va pune capăt tuturor relelor locale şi că reprezentanţii din Basarabia, ori cine ar fi ei, vor participa totuşi la munca spornică a parlamentului rusesc pentru binele ţării natale... Atunci, se zicea, vom avea noi şi o soluţie satisfăcătoare a chestiei agrare; sub un regim nou democrat, se va deschide teren larg de muncă şi discuţie pentru Basarabeni, iar cu ajutorul instituţiunilor „zemstvo-"ului şi municipalităţii reformate pe baza votului universal, marea majoritate a acestei ţări, Romînii, ridicaţi culturaliceşte, vor ocupa în sfîrşit locul lor cuvenit în toate trebile Basarabiei... Şi, cine ştie?—poate că odată, chiar nu departe, vom ajunge şi la ultimele noastre scopuri în această epocă istorică, cînd intrarea deputaţilor naţionalişti din Basarabia în parlamentul Rusiei va schimba faţa lucrurilor, şi prin apărarea legală a intereselor noastre etnice şi sociale vom deveni autonomi... Doară, de cînd deputaţii romîni au pătruns în camera maghiară, se ridică şi se discută acolo tot mai des şi mai aprins chestia naţionalităţii romîneşti;—cum să nu fie tot aşa şi pe la noi, cum guvernul central să nu ne satisfacă

legitimele noastre dorinţi, pentru realizarea cărora am trimite odată în Dumă pe fruntaşii noştri?...

Şi iată—alegerile au trecut, Duma s'a dechis, dar noi în loc de a avea la Petersburg apărători, avem duşmani, iar pe Basarabia o priveşte uimită toată lumea, ca fiind cuibul reacţiunii şi vrăjmaşa oricării libertăţi. În sprijinul politicii de reprimare şi de rusificaţie, în ajutorul bandei negre, împotriva aleşilor naţiunii, împotriva libertăţii de opinii, de cugetare—au sărit cei nouă deputaţi din Basarabia. Şi, ce e durere şi ruşine pentru noi—primul loc printre dînşii îl ocupă P. Cruşevan, pe care publicul Petersburgului îl cunoaşte deja şi îl intimpină zilnic cu strigăte ca: „Măi, Moldovanule-ţigane!". Parcă nu era destul ca Ruşii din Basarabia să întrebuinţeze numele Moldovanului ca un cuvînt de ocară—iată o vedem şi pe Rusia intelectuală dispreţuind acest nume. Primii paşi ai lui Cruşevan în Dumă au stîrnit rîsul în toată ţara, încît reacţionarizmul lui, absolut absurd, nu mai provoacă nici o indignare, şi acest „adevărat rus", stîlpul patriei şi al guvernului, tot mai mult ocupă locul în rubricile umoristice ca un clown politic extraordinar. Şi totuşi, Cruşevan va rămîne în veci o pată neştearsă pe drapelul nostru al Rominilor din Basarabia: l'am pierdut ca forţă a noastră mare şi firească, l'am îngropat pe acest om capabil şi cu energie, încă de atunci cînd el a renunţat la neamul lui, declarîndu-se „adevărat rus". Mai jos nimene nu mai poate cădea. Scriitor de mahala rusească, din Chişinău, el a ştiut bine să bată în struna demagogică şi a fost ales ca deputat al Chişinăului cu ajutorul voturilor.... morţilor. Ce victorie lesne obţinută şi spre marea bucurie a numeroşilor săi prieteni!...

Tot astfel vedem intraţi în Dumă şi pe cei opt deputaţi*) din Basarabia provincială, care se poartă acuma în parlament ca cei mai bravi şi neîntrecuţii—singurii şi unicii—patrioţi ruşi. Discursurile lor au un succes monstru şi în momentul acesta publicul din Rusia întreagă se ţine de burtă rîzînd, iar mulţi întreabă: păi, unde, mă rog, este Basarabia asta? nu-i cumva în Africa centrală? Tocmai această întrebare am cetit-o într'o gazetă rusească...

Toţi aceşti opt deputaţi sînt înscrişi în „partidul centrului din Basarabia", o organizaţiune, care stă şi prin programul ei şi prin legături personale aproape de „liga poporului rus". Din acest partid fac parte mai toţi agrarienii din Basarabia. Mişcarea liberătoare şi cea ţărănească i-a speriat pe toţi aceia care au interes ca actualul regim să se menţie. Şi numărul lor în Basarabia e mare, iar puterea lor e şi mai mare. Împreună cu asemănătoare partide din Rusia „partidul centrului din Basarabia" ia parte la o conspiraţie vastă şi puternică întinsă până la curtea din Peterhof. Organele lor de presă, cum e de pildă „Drug" („Amic") al lui Cruşevan, se topesc de dragoste pentru ţărănime şi popor; agitînd deschis şi zgomotos pentru răspîndirea ideilor rusificării, ele ştiu bine a folosi propaganda aceasta în favoarea lor în timp de alegeri. În special ţărănimea basarabeană, nenorocită şi înapoiată, lasă să o măgulească agenţii electorali ai agrarienilor „poporanişti", promiţîndu-i şi pămînt şi scăpare de biruri etc.

*). Sinadino, grec; Purişchevici, rutean; Demianovici, armean, etc....

Cauza însă mai principală a succeselor electorale obţinute de „partidul centrului" în Basarabia este deplinul devotament, pe care îl manifestează pentru acest partid toate „zemstvourile" Basarabiei, aceste „reprezentanţe regionale", pline de boerii „centrovici" şi clientela lor. Vorbim de alcătuirea listelor electorale şi executarea procedurii alegerilor pentru Dumă, care lucru stă în mîna tocmai a „zemstvourilor". Încă toamna trecută au avut loc alegerile în „adunările judeţene ale votărilor de zemstvo" şi am fost însumi martor ocular cum ţinta sfinţea mijloacele: nici un mijloc nu era uitat pentru stîrpirea micei opoziţii, care ar fi putut stînjeni „partidul centrului" în viitoarele alegeri imperiale. Şi reacţionarii au reuşit cu desăvîrşire; elementele lor au fost alese, deşi cu ajutorul multor nelegiuiri şi abuzuri, iar dispoziţia alegerilor pentru Dumă a căzut şi ea în mîna lor. Între altele şi subsemnatul nu am putut participa la vot... Astfel zemstvo, această instituţiune care a dat, chiar în Basarabia, de atîteaori dovezi de liberalizm, s'a găsit în mijlocul dezlănţuirii şovinizmului rusesc de aci, lipsită de orice elemente nobile sau măcar cuviincioase. Dar „la războiu ca la războiu", şi pregătindu-se pentru campania electorală a Dumei, zemstvourile şi boerii „centrovici" au întrebuinţat mijloacele cele mai puternice, mai hotărîtoare, numai să se nimicească vrăjmaşul lor: liberalii ruşi din Basarabia şi sătenii—răzăşimea şi ţărănimea. La o parte toate datoriile locale ale „ocîrmuirii de sine", la o parte medicina poporană, şcoli, tot ce e interes al obştiei şi să se încingă patimile politice, operaţiile agenţilor electorali, corupţia prin favoruri de tot soiul pe deoparte, promisiuni pe de alta....

Într'asemenea împrejurări, „cu o asemenea mutră"—cum spune un scriitor poporan rusesc, Uspenschi—am intrat noi în alegeri...

Cum am eşit? S'a văzut aceasta....

Mai dăunăzi am cetit un articol în ziarul rusesc „Segodnia" („Astăzi") prin care se pune întrebarea: „din ce cauză în Basarabia au învins tocmai reacţionarii",—şi se răspunde că din cauza scoaterii din listele electorale a celei mai mari părţi a răzeşimii (iar ce fel de antropofagi sînt răzeşii iştia—însăşi gazeta din Petersburg, o recunoaşte, că nu ştie). I-am trimes o categorică desminţire: nu, de o mie de ori nu! Ne-au învins pe noi, nu reacţionarii, ci întunericul secular, acea ruşinoasă înnapoiere naţională şi mintală, acea dormire groaznică, în care zace Moldovanul nostru—starea aceasta pasivă de spirit şi de trup ne-a învins pe noi!... Nu-i vorba: şi administraţia locală are de fapt o putinţă să înscrie pe cine-i place în listele electorale; dar şi cu toată omiterea unei întregi categorii a alegătorilor, noi avem atîtea voturi răzeşeşti, încît nu ju-

mătate, dar a patra parte dacă ş-ar fi putut realiza dreptul lor de vot,—am fi ales toţi deputaţii din Basarabia—Romîni, deci progresişti....

Mi-aduc aminte de primele alegeri ale Dumei acum un an: a fost lucru nou de tot, orăşenii ca şi sătenii mergeau ca în dodii, cu frica obicinuită în Rusia, aşteptînd dintr'un moment într'altul ca să fie arestaţi... căci ce e mai uşor la noi, decît să-ţi facă un „proces administrativ" de agitaţie? Şi totuşi, însufleţirea Moldovenilor a fost atît de efectivă încît în cinci judeţe moldoveneşti ei nu au ales ca împuterniciţi decît numai pe ai lor, pe răzeşi sau ţărani. Iar aceştia, la rîndul lor, au ştiut să aleagă pe progesişti în Dumă şi în primul rînd pe Sefer, învăţător rural, ca reprezentant al ţărănimii basarabene, care a iscălit împreună cu doi tovarăşi din Basarabia—„cadeţii" Liţinschii şi Ianovschii—faimosul manifest din Viborg.... Mi-aduc aminte cum ţăranii moldoveni citeau atunci cu o mare lăcomie nişte proclamaţii ale partidului constituţional-democrat (C.—D.), spunînd naiv: „apoi foarte bine-i scris şi se începe *Cu Dumnezeu*" *). Mi-aduc aminte, însfîrşit, cum înnainte de deschiderea primei Dume, partidul C.—D. ţinuse un congres la Petersburg, unde au luat parte şi doi *Moldoveni* din Basarabia: unul din partea intelectualilor locali, altul din a ţărănimii basarabene—Ion Codreanu din Ştefăneşti (jud. Soroca).—Şi iată că în alegerile trecute—nici o mişcare, nici o însufleţire.... Se părea că anul întreg de educaţie politică, cu dizolvarea Dumei şi cu multe altele ar fi avut o influenţă asupra Romînilor din Basarabia; că conştiinţa politică ar fi început să se clarifice în mintea greoaie a ţăranului nostru. Ar fi fost destul, doară, să se adune masele răzeşimii la întrunirile alegătoare, ca reuşita să fie sigură, garantată. Dar nu s'a întîmplat aceasta. Şi iată, stăm astăzi îndureraţi şi ruşinaţi faţă de lumea întreagă, şi e de prevăzut că şi în viitor, dacă nu se va porni o luptă culturală la noi, dacă nu se va manifesta nici o mişcare conştientă—chestiunile vitale ale existenţei noastre vor fi şterse de la ordinea zilei şi vor reuşi în alegeri totdeauna persoanele voite de guvernul rusesc. Lipsa de organizaţiune, de presă, ne-a condamnat de la început. Nici programele teoretice, care nu au nici un farmec pentru popor, nici mişcarea păturii înaintate a populaţiunii, nu vor îndrepta greşala aceasta comisă până acum de Basarabeni. Trebue să ne agităm necontenit, de la un capăt la altul al ţării, trebue ca fruntaşii noştri să se pună în capul mişcării şi să se scoboare toţi intelectualii în mijlocul maselor populare, ca să ispăşim inacţiunea noastră infamă de până acum....

Politica generală în Basarabia se ţine mereu pe calea liniştei şi nu dă loc la tulburări ca în alte părţi ale Rusiei. Pe cînd în restul imperiului rus ca din pămînt răsar pretutindeni oameni înarmaţi cu bombe şi revolvere,—la noi toate se petrec aproape ca şi înnainte. Şi în capitala acestei ţări fericite iară domneşte cea mai perfectă linişte... pe socoteala

*). Fiecare tipăritură a partidului *cadeţilor* se începea cu două litere: C.-D.

miilor de sate, cufundate în beznă, pradă miriadelor de microbi ai tuturor boalelor fizice şi sufleteşti.... Să ne uităm la Saratov ori Novgorod: o populaţiune aceeaşi ca şi în guberniul întreg, cu legaturi statornice, fireşti, cu interesele comune; orice mişcare de idei sau economică se întinde imediat din capitala regiunii la toată suprafaţa ei. Schimbul cel mai vial al forţelor şi gîndurilor.... Dar la noi? Chişinăul, cetatea rusificării, fără nici o suflare a spiritului naţional romînesc, iar după barierile lui, începînd marea romînimei „de la Nistru până la Prut" şi sute de kilometri mai departe spre Apus.... Această masă e vrăjmaşa tăcută a Chişinăului, şi el duşmanul ei. Tribunalul şi justiţia lui, guvernatorul şi supravegherea lui,—departe; plîngerile Moldovenilor sosesc aci tîrziu şi nici o rază de lumină, nici o suflare de reînviere naţională nu vine să străbată în poporul romîn de la capitala unei ţări romîneşti....

Asta-i viaţa noastră curentă....

Este lucru obicinuit, cînd se începe vorba de şcoli din Basarabia, să ni se arate din partea rusofililor că în privinţa învăţămîntului rural, noi stăm paralel cu restul Rusiei (mare cinste!), adică avem ţărănimea ignorantă, dînd ca şi în Rusia 80 la sută analfabeţi. Dar să nu se uite o simplă notiţă: pe cînd în Rusia, *Ruşii* învaţă cu litere ruseşti în limba rusească,—la noi *Moldovenii* sînt siliţi să facă din asemenea metodă o adevărată scamatorie, în urma căreia ei abia ştiu numai literele ruseşti. Cetirea şi scrierea romînească însă lipseşte cu totul şi starea aceasta de lucruri este extrem de întristătoare. Ne aflăm într'o inerţie desăvîrşită, cu tendinţă de degenerare a gustului limbii materne. Vedem neîncredere şi chiar împotrivire din partea ţăranilor la înfiinţarea şcolilor în principiu: am ajuns până acolo încît auzim că şcoli ruseşti nu ne trebue din cauză că au învăţătură streină, „turcească", iar pe de altă parte nu ne trebue nici şcoli romîneşti, de oarece nu ne vor folosi la nimic, fiindcă toate manifestările vieţii poartă o înrădăcinată pecete rusească. O, ironia soartei! De altfel, vedem încă această stare de lucruri susţinută de mai toţi preoţii şi de marea parte a învăţătorilor rurali. In Transilvania şi Macedonia, învăţătorul şi preotul sînt adevăraţii apostoli ai luminii şi culturii daco-romîne! Nu tot aşa e în Basarabia. Aici avem o preoţime cu inima împietrită, uitată de Christos, ridicînd în slava cerului pe Cruşevan şi vărsînd lacrimi de crocodil pentru „nenorociţii noştri ţărani, ameninţaţi de măgulirea Jidanilor şi revoluţionarilor". Discuţia cu dînşii e aproape inutilă.... „şi nu va mai rodi nisipul...." ei nu vor forma în viitor decît un partid clerical împreună cu cel rusesc. E numai de mirat, cum rămîne într'aşa înnapoiere tagma întreaga a acelor chemaţi la răspîndirea unei „veşti, ce va libera popoarele". Ultimul timp doară a clătinat multe convingeri; şi multe spirite conservatoare de azi se află sub înrîurirea dătătoare de viaţă a democratizmului, şi numai preoţii basarabeni nu simt acest democratizm adînc al maselor populare, prin munca cărora au ajuns apostoli.... ai reprimării şi rusificării....

Ce să mai vorbim de atitudinea slujbașilor administrativi față de Moldoveni și de interesele lor? Deși sînt printre ei mulți Romîni get-beget, toți sînt deopotrivă străini sufletește de poporul întreg, în mijlocul căruia trăesc. Uitînd că guvernul binecuvîntat e azi într'un hal disperat și mîne pierdut, administrația Basarabiei îi slujește cu adînc devotament, iar interesele „partidului centrului" domnesc și asupra așa ziselor „datorii legale". Marea parte a administrației sînt simpli agenți politici ai „centrului", iar dacă ne-am aminti că în mîna și puterea administrației stă totdeauna siguranța, onoarea și libertatea cetățenilor și că poliția rusească niciodată nu știe să-și facă datoria fără a comite ilegalități și fapte brutale,—apoi ne-am putea închipui ce fel de lucruri „constituționale" se petrec la noi....

Și iată că, împotriva acestor rele, împotriva manifestărilor de reacționarizm de tot soiul—preoțesc, administrativ etc.—totuși și Basarabia își ridică, în mijlocul acestui tablou negru, o mică și slabă grupă opoziționistă și protestantă—tinerimea noastră locală—Ruși, Evrei și Moldoveni.... Este o formație cu un caracter pur contimporan rusesc, o generație educată sub năvălirea revoluției, însușindu-și toate curentele de idei, care domnesc prin universitățile din centrele însemnate intelectuale ale Rusiei. Jos ocîrmuirea huliganilor!—ecoul acestui strigăt a ajuns deja pe malurile Nistrului, Bîcului, Răutului.... Din inima clocotitoare a Rusiei, tinerimea noastră aduce cu ea o alarmantă chemare la răzvrătire și intră cu dînsa în satele și tîrgușoarele Basarabiei și....

— Așteptați, oare, un mare efect, un tablou istoric, măreț, al răzvrătirii?.... Zădarnic! Tocmai în Basarabia contimporană, unde acuma parcă nici florile nu înfloresc, nici pasările nu cîntă,—chiar și focul divin al protestării se stinge repede, beteag.... Romînul nostru, neînțelegînd, necitind și neauzind nimică din cele ce se petrec împrejuru-i, Romînul nostru crede că țarul și guvernul sînt buni și milostivi, că el trebue să fie iudul aparținînd împărăției rusești.... Și ca consecință a acestei stări de spirit, vedem pe malurile Bîcului și Răutului rătăcind puțina tinerime basarabeană, istovindu-și sforțările în încercări zadarnice, fără înțelegere reciprocă cu poporul, rămasă departe de aplicarea adevarată a energiei ei la trebile țării natale. Iar generația mai în vrîstă o privește de pe un colț de fereastră ca pe frumoasele idealuri pierdute ale tinereții sale: și noi, spun bătrînii, ne-am educat rusește, și pe lingă noi a trecut lumea întreagă a sufletului poporului nostru, și noi am perdut cheia dela lăcata care închide inima lui....

Toți intelectualii din Basarabia, ori cine ar fi ei prin origină, privesc încă totul prin prizma rusească și combat reacțiunea locală prin mijloacele obicinuite partidelor rusești, cu care stau în legături reale. Fără atingere cu poporul compact, neluminat, ei își cheltuesc puterile lor în lupte sterpe cu a tot puternicii „centrovici" și cu agenții guvernului. Sînt toți „căzuți la bănuială" iar dela alegeri încoace stau învinși, zdrobiți și dezuniți...

Avem o instituțiune națională în Basarabia: *„Societatea moldovenească pentru cooperarea instrucțiunii poporane și studiarea țării basarabene"*, înființată acum mai un an, cu un statut confirmat de guvern și foarte viu, dar se vede că-i condamnat să rămîie literă moartă. Cei înscriși în societatea aceasta sînt mai toți străini de o vie idee națională, căci altfel nici nu e de înțăles cum o societate cu 300 de membri, aproape excluziv proprietari mari, să rămîie, să zacă un an întreg în inacțiune. Cum se poate ca un lucru nou și sfînt, așteptat de o sută de ani, să nu se dezvolte? Și iată în Basarabia este totul posibil.... Îmi pare că societății acesteia i se impune oarecare însuflețire nouă. Mai întăiu să se apropie de popor, să umple însfîrșit această prăpastie adîncă, care desparte amîndouă păturile romînești din Basarabia — sau mai bine, trei pături: boerimea, burghezimea și țărănimea. Contrariu afirmărilor obicinuite, îmi permit a spune că toate aceste categorii sociale se pot uni sub umbra strălucită a ideei naționale, a renașterii poporului basarabean.

Activitatea strict culturală, pe care o poate desfășura o asemenea societate, ar putea învinge toate piedicile: și neîncrederea în sferele oficiale și atitudinea cam vrăjmașă a elementelor conservatoare moldovenești. Din punctul de vedere al vulgarei minți sănătoase— să intre numai în societatea asta *toți Moldovenii* din Basarabia — lucrul va reuși, căci punctele de divergență nu exclud putința de colaborare frățească, care singura poate garanta societății o forță morală pentru păstrarea și dezvoltarea limbii și naționalității. Numai începînd a păși pe o asemenea cale, fruntașii noștri (cîți sînt?) vor obținea ceva....

Dară e trădător cuvîntul acesta—*ceva*. De cîte ori l'am auzit eu printre intelectualii noștri și chiar la o adunare a sus numitei societăți... De cîte ori ies oamenii în arena obștească, avînd într'o chestie o soluție de aceeași forță: trebue cu prețul celor mai mari sacrificii să se facă ceva!... Dă doamne ca să nu se întîmple astfel cu viitorul societății și al partidului (visul!) romînesc din Basarabia! Și mare lucru stă înainte! Dacă va fi reformată odată partea interioară a organizațiunii acestei societăți, unicei instituțiuni naționale la noi, atunci vom ști a împlini dorințele, deși inconștiente, ale Moldovenilor. Ținîndu-ne de angajamentul strict cultural, vom putea aduna fondurile necesare, vom putea urmări scopurile noastre civilizătoare, pentru a orîndui armonia în mișcarea noastră istorică.

Sînt însă și acuma între membrii acestei societăți cîte-va personalități, care ar putea-o stabili pe baze largi, atrăgînd membri activi și menținînd înțelegere reciprocă; dar, din nenorocire, nu e într'înșii nici unul, care în fața scopurilor sfinte să renunțe la natura de cameleon politic: azi sînt pentru procedeuri hotărîtoare, mîne sînt contra și, așa, sînt vecinic nehotărîți, întîrziați. E o boală de care suferim cam de multă vreme și nu știu, zău, dacă ne vom lecui cîndva: dacă vom găsi odată în mijlocul sărăciei de oameni, pe care o simte țara aceasta, oameni cu energie, autoritate și simțul răspunderii reclamate de necesitățile istorice....

Cer ertare cetitorilor, că le răpesc atita loc și timp cu „revărsarea" tristeței mele cam pur personale... mă doare!...

Boerii noștri de neam... cu citeva excepțiuni, au teamă de ideile noui, teamă de schimbare, de reforme, de tot ce cere o oarecare încordare de minte... Mulți nici nu trăesc aci, ci încă din tinereţe s'au lipit de Paris sau de Riviere, unde, pierzîndu-și deja viaga, își pierd și averea. Cîte odată se exprimă, în auzul tuturor, că sînt Romîni get-beget, că tind spre Romînia liberă... iar acasă fantazează de dragul limbii romînești— și totuși nici un interes pentru literatura sau arta romînă... Uneori cînd orchestra într'un bufet din Chișinău cîntă o doină: — trage măi, trage măi—strigă cu lacrimi în ochi boerul nostru băsărăbean de neam... Atita... Nici o atingere cu poporul de jos: cușma din cap! Nici o dare de seamă de groaznicul întuneric ce cuprinde poporul înstrăinat: cu dezvoltarea conștiinții la țărani, crește și pericolul izbucnirii revoltelor agrare... Amor teoretic, în practică însă, formule deșarte sau brutale — iată sentimentul boerimii noastre față de popor. Aici stă și explicația relațiunilor dintre boerii moldoveni și progresiștii sau „cadeții" ruși din Basarabia.

De cind s'a început la noi vorba despre o mișcare moldovenească, care lucru se părea atît de firesc și inevitabil, liberalii ruși locali s'au declarat din primul moment partizani ai dezrobirii național-politice a Moldovenilor. Și în toată Rusia, masele liberale se unesc azi cu grupurile naționaliste. În răstimpul ultimului an, amîndouă campaniile electorale au dat multe dovezi că pentru reușita reală a opoziției, nu se poate ignora nici un curent de fuziune intre partidele naționale și cele liberale și constituționale. Lucrul e foarte firesc. Chiar și învierea și progresul Basarabiei depind acuma pe deplin de inrădăcinarea regimului constituțional. Mai ales la noi, înțelepciunea politică ne comandă să încheem o înțelegere cu liberalii, căci unindu-se forțele Moldovenilor cu dinșii—înfringerea „centrului" ar fi fost aproape sigură. Dar apropierea reciprocă pentru a se da lupta împreună este oare posibilă în Basarabia?... Oare a tot credincioșii Moldoveni din Basarabia ar fi putut scuza „cadeților" cel mai mare păcat al lor: iscălirea „manifestului din Viborg"? După dizolvarea Dumei, pentru barbații cei mai de seamă dintre liberalii basarabeni și care au iscălit acel manifest—Ianovschii, Siținschii și Sefer— s'au închis toate ușile, tocmai ale tuturor Moldovenilor; s'au pornit înjurături, persecțiuni, contra acelor care au lucrat cum au știut pentru binele Moldovenilor noștri, ridicind în Duma chestia agrară din Basarabia, expunind-o pe baze largi, raționale și sănătoase. Și iată vedem încă, cum nobilimea Basarabiei, boerimea noastră, condusă de „adevărații Ruși" dintre Moldoveni, Polonezi, Greci și Armeni,—exclude din această castă nobilă pe doi ai săi trădători: Siținschii și Ianovschii. Acest procedeu, dictat de vederi strimte, de interese feodale, a aruncat pe nobilimea Basarabiei disprețul întregii Rusii intelectuale...

Dar, putem oare nădăjdui că asta va rămine o unică pagină „strălucită" în istoria activității noastre boerești? Iată vine în grabă și dizolvarea celei a doua Dume, împrejurările vor cere din nou o luptă comună și trebue să fim preparați... Nu știu însă, există oare o forță la noi, căreia i-ar fi cu putință să intre cu ramura de măslin între Moldoveni și liberalii ruși, ca să li propună o conlucrare comună a tuturor elementelor de opoziție din Basarabia, în viitoarea campanie electorală? În orice caz, mă simt în drept să spun un lucru: cît timp ar fi armonie între cele două forțe vii din Basarabia, tînăra chestie națională nu ar suferi și succesul ar trebui să fie al Romînilor...

Viața noastră curentă...

Pe cînd noi, sus, stăm pe același loc cu degetul în gură și disprețuim liberalizmul Rușilor, pămîntul tot fuge de sub picioarele noastre. Basarabia țărănească se rusifică din zi în zi. Am arătat acest întristător fenomen în presa Romîniei („Adevărul"), am arătat destul de deplin cum stăm noi nemișcați și permitem să se răspîndească noile forme ale iobăgiei sufletești, ale rusificării, care se lățește încetul cu încetul, peste toate manifestațiunile vieții noastre. „Liga poporului rus" ajutată de toate lepădăturile lumii își înființează subsecții prin toate satele moldovenești. Serbările, băutura, steagurile Ligei, cocardele ei și cuvîntările patriotice împotriva tuturor „nerușilor": a evreilor (în primul loc!), revoluționarilor, studenților, liberalilor etc., fac o mare impresie asupra imaginațiunii sătenilor. Ațițarea din partea preoților și tuturor ciocoilor li tulbură rațiunea și orbește simțul moral; și cine știe cînd se vor lua, însfîrșit, măsurile necesare pentru a stăvili curentul neinfrînat al uitării de neam, de tradiție, de trecut și viitor. Ne vedem, în perspectiva îndepărtată, într'o luptă foarte grea; nouă ni stă înainte necrezute dificultăți pe calea îndeplinirii misiunii noastre istorice: cu ce fel de sacrificii vom preface pe Moldovanul rusificat într'un Romîn viu?... În tot cazul,—jos mișelia! Nu sîntem fii vitregi ai istoriei, dacă tocmai nouă ne stau înainte problemele mărețe... Firea omului se cunoaște mai ales în vreme de primejdie, și vom jertfi oare pentru lupta cu primejdiile vieții curgătoare, toată viața redeșteptării noastre naționale?...

Chișinău, 14 Martie 1907.

Alexis Nour.

Cronici Bucureştene

Martie.

„Zilele babelor"—cele din urmă svircoliri ale hursuzei cotoroanțe, Iarna, pe care dulcea zină Primăvară o alungă cu săgețile-i de raze de soare, împletite cu viorele—ne-au adus şi alte vijelii decît cele atmosferice.

Prima vijelie a fost în Parlament, stîrnită de proectul de lege prin care d. Disescu s'a încercat să reformeze învățămîntul superior (mai drept să introducă prin contrabandă în corpul didactic universitar cîteva duzini de partizani politici), fără a catadicsi să consulte pe dascălii Facultăților noastre, după cum legea, bunul simț şi dreptatea îi impuneau. Dar profesorii universitari s'au împotrivit cu voinicie,—cei din Bucureşti au suspendat cursurile, cei din Iaşi (procedare şi mai corectă) au demisionat,—şi ministrul instrucțiunii, care scosese războinic sabia ca să răteze catapeteasma celui mai înnalt templu de cultură națională, a fost nevoit să şi-o vîre în teacă, cu toată pledoaria d-lui profesor şi avocat Moş Teacoviceanu.

Cînd se discuta la Cameră această mare reformă născută-moartă, şi un orator arăta urmările gravei hotărîri a profesorilor celor două Universități, am auzit din fundul Camerei glasul de bas dogit al d-lui Nea Iancu Brătescu:—„Unde-i pomana-aia să scăpăm de ei?"

N'am împărtăşit hilaritatea cu care Adunarea a întîmpinat această întrerupere. Din potrivă: am rămas uluit şi adînc mîhnit, căci 'mi-am dat seama că întreruperea bravului Nenea Iancu exprimă—subt o formă brutală—cugetarea ascunsă a majorității Parlamentului. Şi mă gîndeam cu întristare că, pentru cea mai mare parte din aceşti „reprezentanți ai Națiunii" (ce minciună convențională!), este un fleac deciziunea unei întregi pleiade de învățați ai noştri, care îşi jertfesc cariera spre a nu consimți la o mare năpăstuire a învățămîntului superior. Vedeam cu bine că grosul deputaților sînt de părere că, precum cînd s'au pus în grevă factorii poştali, s'a recurs la soldați ca să împartă scrisorile, tot aşa, ei ar vota cu conştiința senină şi inima uşoară înlocuirea tuturor profesorilor universitari cu „amici d'ai noştri". Zău, nu m'ar mira asemenea is-

pravă într'o țară în care conducerea trebilor publice este lăsată la discreția unui pumn de politiciani de profesie.

Se non è vera è ben' trovata, anecdota aceea care povesteşte că, la venirea unui partid la putere, un cetățean ducîndu-se să ceară o slujbă, a avut următoarea convorbire cu ministrul:

— Un post de comisar, Excelență.

— Toate sînt ocupate.

— De suprefect...

— Nici unul nu e vacant.

— Inspector la Regie...

— Vii prea tîrziu.

— Ştii ce, coane Cutare? Numeşte-mă capelmaistru la o muzică militară!

— Apoi cunoşti muzica?!?

— Hei, par'că-i treabă mare să stai în fruntea orhestrei, şi să bălăbăneşti în dreapta şi'n stînga un bastonaş!...

Fiindcă veni vorba de muzică, țin să pomenesc în cîteva cuvinte marele eveniment artistic de care s'au bucurat Bucureştenii luna trecută, cînd maestrul Mascagni a condus la Ateneu orchestra ministerului de instrucție. Am avut norocul deosebit să azist la o repetiție a lui Mascagni. E mult mai interesant decît să'l vezi la un concert public, precum mai bine judeci valoarea unui comandant în exercițiile dela cazarmă, decît la o defilare de paradă de 10 Maiu. Ilustrul autor al neperitoarei poeme muzicale *Cavalleria Rusticana* este un incomparabil şef de orchestră. O memorie excepțională: conduce pe dinafară cele mai anevoioase compoziții. Bagheta lui nu mai e un bețişor neînsuflețit, este ca o baghetă magică ce transmite în sufletele tuturor executanților fluidul intens de simțire ce sguduie pe conducător; şi chiar oboistul ori violistul neamț cel mai flegmatic, vibrează de emoțiune, cucerit de fiorul artistic ce stăpîneşte pe Mascagni. Este aproape un fenomen de hypnotism.—Intr'o mică pauză, toți muzicanții, entusiasmați, au înconjurat pe Mascagni rugîndu-l să se iscălească pe o carte de vizită, o poştală, sau pe un simplu petec de hîrtie. Îmbătat el însuşi de armoniile divine ce făcuse să țişnească din instrumentele modeştilor săi camarazi, maestrul îşi împărțea cu dărnicie autograful în dreapta şi în stînga. Prin amicul meu, distinsul violoncelist Dinicu, i-am solicitat şi pentru mine unul, şi am spus glumind:—„Bine, maestre, eşti aşa de mişcat încît aş putea să'ți prezint o poliță de o mie de lei şi s'o iscăleşti cu convingerea că 'mi-ai dat un simplu autograf!"—„Ai păstra-o ca amintire!"—„Ba aş sconta-o imediat la impresariul d-tale Feder".

Inchid această mică parenteză, căci nu despre furtunile de aplauze smulse de Mascagni vream să vorbesc, ci despre alte furtuni mai puțin plăcute.

După furtuna din Parlament, pe care-o amintiiu, una mult mai gravă a isbucnit la sate. Iarăşi răscoale țărăneşti! Revoltele acestea tra-

gice se întîmplă la noi periodic ca şi cutremurile de pămînt ce devastează regulat unele regiuni din America, fără ca totuşi să decidă populaţiunile să părăsească ţinuturile acelea lovite de un blestem vecinic. Pentrucă, trăesc acolo pe păminturi fermecătoare, cu primăveri eterne, cu o floră luxuriantă, cu ceruri limpezi şi albastre totdeauna; nimic nu prevesteşte primejdia,—ş'apoi d'odată... catastrofa se produce. Aşa şi noi, fericiţii surtucari ai mănoasei Rominii. Petrecem uşuratec, risipim milioane ca nişte minori stricaţi, ne zăpăcim cu aparenţe şi cu serbări fastuoase, şi nu ne dăm seama că subt admirabilul teren pe care dănţuesc frivolitatea şi inconştienţa noastră, e un vulcan în necurmală clocotire. D'atîtea ori ne-a făcut să tremurăm erupţia ascunsului vulcan, şi cu toate astea... petrecerea continuă.

O ironie dureroasă a întîmplării a făcut ca prima răscoală ţărănească, anul acesta, să isbucnească în satul *Flămînzi*. Aproape toate comunele noastre rurale ar merita să poarte numele acesta, aşa de caracteristic! Cu ce va potoli guvernul strigătele de desnădejde ale imensei mulţimi nenorocite? Nu ştiu încă, în momentul cînd scriu aceste rînduri; dar cunosc cele două soluţii de predilecţie ale politicianilor noştri: *gloanţe* sau *făgădueli*. Eu unul socotesc că gloanţele, ce dau ţăranilor măcar pămînt... unde să doarmă vecinic, sînt mai puţin periculoase ca făgăduelile mincinoase ce menţin neîntrerupt bietele suflete chinuite în frămîntarea grozavă a foamei şi a desperării....

Şi, în mijlocul acestei fioroase drame, mulţi au primit ca o farsă complectarea vacanţei ce s'a ivit în minister prin moartea neaşteptată a regretatului general Lahovary. D. dr. Istrati a intrat în guvern ca ministru al Domeniilor, adică i s'a încredinţat conducerea tocmai a departamentului muncii naţionale, această muncă atît de ingrat răsplătită. Specialist în chimie, naţionalist înfocat, dar de unde şi pînă unde d. dr. Istrate —care nu-i nici jurist, nici comerciant ori agricultor ori industriaş—de unde a răsărit d-sa un ministru al agriculturii, comerţului şi industriei, mai ales în aceste grele vremuri cînd se reclamă imperios a legifera în numitele ramuri de căpitenie ale vieţei romîneşti? Un ziar guvernamental, căutînd să-l laude pe d. dr. Istrate, n'a găsit să spuie altceva decît că d-sa este indicat să rezolve marea problemă agrară pentru că.... ia ghiciţi!..., pentru că e fiu de răzeş! Delicios. Vă sfătuesc, cetitori, să nu vă comandaţi niciodată ghete la fiii de cismari care... practică medicina. Totuşi, să acordăm d-lui dr. Istrate puţin credit pănă'l vom vedea la lucru; d-să nu se va supăra, căci de cînd cu Expoziţia, s'a obicinuit mereu să i se acorde credite. Il prevenim, însă, că îl credem mai dibaciu în soluţiuni chimice decît în soluţia chestiei ţărăneşti.

In tot cazul, trecerea d-lui Istrate pe la ministerul muncii naţionale va avea, sperăm, pentru noi, măcar avantajul de-a-i suggera ideea organizării unei nouă expoziţii. O mare expoziţie ţărănească, în care marele maestru de cerimonii jubilare ne va arăta: o secţiune a pelagroşilor, un pavilion al muritorilor de foame, un palat al victimelor exploatate de arendaşii streini, ş. a. m. d. Mai prevenim pe dr. Istrate, spre a-i înlesni tardiva-i specializare în chestiunea rurală, că singurele substanţe chimice care întreţin în acest moment viaţa celor cinci milioane de ţărani romîni sînt: aerul atmosferic (Azot, Oxigen, etc.) şi apa (H^2O). Pe acestea li le-a dat bune şi din belşug Dumnezeu, unicul ocrotitor serios de pănă acum al ţăranilor noştri. Dar nu mai trebuie să fie aşa şi de azi înainte. Cîrmuitorii acestei ţări sînt datori să facă şi ei ceva, dacă nu de dragoste pentru mult impilaţii birnici, măcar în interesul propriei lor conservări. Destulă indiferenţă faţă de săteni, destul i-au tratat politicianii cu—cum ar spune un *alter ego* al meu, incorigibilul calamburgiu *Tarascon*:—„je m'en Mochi, je m'en Fischer“!

Hei, dar Rominul nostru este blînd şi îndelung răbdător, şi domnii politiciani se bizuesc cu drept cuvînt pe această virtute evanghelică a neamului nostru. La noi, miniştrii pot să nu facă nimic bun, pot chiar să facă tot răul, nimeni nu-i trage la răspundere, n'au să se teamă de acele „brutalităţi populare“ de care-a vorbit de curînd d. Tache Ionescu la Cameră, dar care nu există la noi, nu încap în firea bunului popor, pe care poeţii în lirismul lor îl compară ba cu un vultur, ba cu un leu, însă eu l'aş asemăna mai de grabă cu o cămilă care rabdă la foame şi la sete şi poartă fără să murmure poveri ce-i covîrşesc puterile. Nu, fie liniştite Excelenţele noastre, în Rominia nu riscă răzbunări sîngeroase ca în Rusia, ca în Bulgaria, ori chiar ca în state mult mai civilizate.

Şi e bine că-i aşa la noi, care avem totdeauna o spaimă atît de straşnică să nu ne dojenească această tutoare de care nu ne mai emancipăm, şi pe care un orator (d. Nicu Filipescu sau d. Delavrancea ?) a numit-o odată cu humor: „mama noastră mare Europa“.

Grozav trebuie să se fi sbîrlit peruca „mamei mari“ şi să-i fi sărit de indignare ochelarii de pe venerabilul ei nas, pe care zău prea şi-l vîră în toate treburile micilor gospodării cum e Rominia; grozav, zic, trebuie să se fi burzuluit cînd a aflat ultima ispravă de la Giurgiu a fraţilor noştri Macedoneni. Şi poate că are dreptate cicălitoarea bunică. Propaganda prin cuţit şi prin revolver dezonorează şi compromite o cauză dreaptă şi sfîntă cum este aceea a revendicărilor noastre naţionaliste. Nu asasinîndu-se morarul Constandatos ori o mie de alţi morari, o să vie apa la moara fraţilor noştri de sub stăpîniri streine. Această apă va veni odată, curată şi înviorătoare, spre a adăpa sufletele noastre însetate de dreptate, dar nu prin mijlocul odios al unor crime individuale ce pătează bunul nostru renume de naţiune pacinică.

Aşteptîndu-ne deci la dreptele dojeni ale mamei mari Europa, şi ca s'o mai îmbunăm niţel, hai să o înveselim denunţîndu-i o năzdrăvană mistificare a cărei victimă a fost una din marile ei reviste pariziene.— *Je sais tout* a păţit una, de curînd, publicînd portretul prinţului Carol îmbrăcat în costum tirolez şi spunînd că acesta e costumul naţional romînesc. Aceeaşi revistă mai făcuse o boroboaţă dînd fotografia prinţului

Ferdinand al Bulgariei drept a prințului Ferdinand al Romîniei.—Acum a venit rîndul „să gafeze" unei alte răspîndite publicațiuni franceze, *La Revue*, foasta *Revue des revues*. In ultimu-i număr, *La Revue* publică un articol „Le mouvement littéraire en Roumanie" iscălit cu numele ori pseudonumele „Nicolas-Alex. J. Lucaci". Ce năzbitii, Dumnezeule, în articolul acesta! Cetitorii revistei pariziane sînt informați, cu multă seriozitate, că cei mai buni, singurii citați, scriitori ai României sînt d-nii: Macedonsky, Caton Theodorian, Alex. Gherghel, Mircea Demetriade („le maître orfèvre poétique"), Marcel Mielvaque, Marcel Montandon, Georges Plastară și M-me Riria!?!?! Dar mai presus de toți acești iluștri literați romîni, articolul din „La Revue" așează figura măreață a d-lui... Caion „l'un de nos meilleurs critiques... connu par son originalité, et par la lutte d'extermination qu'il mena si magistralement et avec tant de courage contre les plagiaires" (curat *magistralement*, căci junele Caion a fost tîrît de Caragiale înaintea magistraților!). Despre acelaș d. Caion „La Revue" ne mai spune că: „il aura le mérite d'avoir tarri dans sa source l'influence allemande qui s'avançait ménaçante..."

Și iată cum se face istoria literară a Romînilor în revistele europene! Și iată cum Romînii află că cei mai de frunte literați ai lor sînt d-nii Mielvaque, Montandon și Plastară! Și iată cum tînărul Caion a salvat Capitoliul literaturii romîne, amenințată de influența germană!

Și iată cum ni se mai dă și nouă prilejul să mai rîdem puțin în mijlocul atîtor necazuri ce ne bîntuie.

George Ranetti.

Cronica Literară

— Țăranul în literatura romînească —

Poate că nu e de inactualitate această problemă.

Cele ce urmează sînt numai idea directrice a unui articol ce trebuia să fie mai documentat,—și care, poate, va apare altădată în această revistă...

Așa dar, să vedem care a fost atitudinea scriitorilor romîni față cu țărănimea, în toată vremea de cînd avem o literatură propriu zisă, adică de o sută de ani încoace?

Și întrebarea noastră este cu atîta mai importantă, cu cît, din această cercetare, nu vom afla numai cum au privit scriitorii noștri țărănimea, ci încă și altăceva, și mai interesant: cum au privit țărănimea clasele din care făceau parte acei scriitori, clasele care *se exprimau prin acești scriitori*.

Și, trebue să deosebim, chiar dela început, pe scriitorii din Ardeal de cei de dincoace de munți. Aici, la *noi*, scriitorii fac parte din clasele orășenești, exprimă sufletul acestor clase, se adresează la aceste clase,— și toate acestea, chiar atunci cînd sînt *ridicați* din țărănime, pentrucă cuvîntul *ridicat* se aplică aici din toate punctele de vedere, și din acela că ei, ca aproape toți intelectualii eșiți din țărănime, — *o părăsesc*, rup legăturile cu ea, se adaptează claselor orășenești, împrumutînd dela acestea sufletul, idealurile—și poftele.—În Ardeal, unde Romînii sînt, aproape în întregime, un popor de țărani, unde n'a existat o clasă boerească și nici una burgheză, unde clasele de sus sînt de alt neam, de altă lege, de altă... clasă, unde *budgetul* (cu care la *noi* clasele de sus își adaptează pe cei eșiți din țărănime... Nu uitați acest lucru esențial!), unde budgetul e al *celuilalt* popor, al Ungurilor, — acolo, în Ardeal, scriitorul, cași ceilalți intelectuali, e eșit din popor, și, neavînd ca la noi ispita adaptării, rămîne în legătură cu poporul al cărui reprezen-

tant devine, vibrează de idealurile poporului, dîndu-le o formă conștientă,—scrie „din popor" și „pentru popor"...

Această deosebire se manifestează dealungul literaturii romînești de la 1800 până astăzi.

In epoca literaturii „vechi", care ține până la 1840, în epoca lui Conache, poeții dela *noi*, logofeți și vornici în genere, își cîntă senzibilitatea, adesea senzualitatea lor orientală, într'o formă „alcătuită" după literatura scriitorilor clasici decadenți francezi ori a dubioșilor poeți greci constantinopolitenі. Și cînd în literatura lor nu-i vedem preocupați de nimic decît de eul lor (cași scriitorii din faza lui Eminescu.—Aceste două faze au *acest* punct comun), e sigur că, cu atîta mai puțin vom căuta cum privesc ei pe țăranul romîn. Ei nu-l *privesc* de loc. El parcă nici n'ar exista. Și e drept, că nici nu-i iau nimic: limbă, versificație, idei poetice din poezia populară,—cum vor lua cei din epoca imediat următoare.

Iar cînd, obosindu-se de „alcătuiri", logofeții și vornicii se dedau la „tălmăciri", ei traduc literatura subțire, din scriitori subțiri (Voltaire, Racine, Pope, etc.), pentru boeri.

In epoca aceasta, avem o literatură boerească, pentru boeri.

In acelaș timp, în Ardeal, oameni mici (n'au logofeți, n'au nimic; cu o generație mai înnainte n'aveau decît țărani și preoți), niște advocați de pildă (Aron, Barac), oameni eșiți din popor, traduc cărți ca Leonat și Dorofata, Risipirea Erusalimului, Arghir și Elena,—literatură populară, pentru popor.... Iar ardeleanul Budai-Deleanu, un om mai învățat decît scriitorii boeri din principate, scrie, totuși, o poemă eroi-comică *populară*, adică bazată pe forma populară, cu elemente populare,—deși, ca subiect, inspirată din literaturi străine....

In prima fază a literaturii „moderne", în faza Alecsandri, după 1840 și înnainte de 1880, în Ardeal nu există scriitori de samă (cauzele nu importă aici). Dar se continuă literatura pentru popor. La noi, lucrurile s'au schimbat decum erau în epoca precedentă. Literatura este influențată, condiționată, de romantizmul francez și, la unii scriitori, de literatura populară.

Alecsandri, de pildă, *ia* foarte mult dela popor: „Doinele" sale, s'a zis, pot face pe cineva să le ia drept creațiuni populare. E o exagerație, dar e drept că el și-a însușit, în „Doine", foarte mult din forma și elementele populare,—nu-i vorbă, fără să și le transforme în substanță proprie (ca Coșbuc), ceea ce face ca de cele mai multe ori elementele populare din aceste „Doine" să plutească, în bucăți mari, neasimilate.... Dar dacă scriitorii fazei acesteia *au luat* mult dela popor, ce *i-au dat* în schimb? In 1868, d. Maiorescu („In contra direcției de astăzi în cultura romînă") spunea:

„Singura clasă reală la noi este țăranul romîn, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare.

Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură romînă, și cu obolul cel din urmă îl silim a ne plăti pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea *și, din recunoștință, cel puțin nu-i producem nici o singură lucrare, care să-i înnalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele*".

„Ca să mai trăim în modul acesta este cu neputință. *Plîngerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme*".

La culme ajunsese atunci! *Acuma* însă a ajuns la culmea culmii!—Și permită-ni-se o paranteză. Ce a făcut d. Maiorescu, după ce n'a mai fost, ca în 1868, cînd scria aceste rînduri, numai în poziție de a protesta,—ce-a făcut față cu acea „plîngere" a poporului de jos, atunci cînd a devenit unul din „stîlpii societății" romînești? Ori, atunci, în 1868, „mizeria aceasta a claselor de jos", era numai o trăsătură de penel mai mult ca să zugrăvească și mai negru fondul pe care avea să caricaturizeze civilizația apuseană introdusă aici? Iar, în domeniul literar, dat'a d. Maiorescu, el personal, ori prin școala sa, prin elevii săi, vre-o operă care să facă pe popor „să uite un moment mizeria de toate zilele?"—D. Maiorescu a avut multă trecere în țara aceasta, a făcut în chestii culturale tot ce a voit, a făcut și imposibilul (pe d. Dragomirescu —bărbat inteligent, profesor de literatură la universitate, etc.),—dar și-a mai adus el aminte dela 1868 până astăzi (sînt 40 de ani!) de „mizeria claselor de jos", de „lucrarea care să înnalțe inima" poporului de jos și „să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele"?....

Un singur om a fost în vremea aceea, care a dat două sau trei cărți de asemenea natură. A fost un paracliser, un psalt, un mahalagiu oarecare, jumătate bulgar, jumătate romîn, un fecior de căldărar, venit de peste Dunăre,—Anton Pann. Ce folos însă că și acesta, în *literatura* sa, nu este nici „popor", nici curat „pentru popor", este cam „mahala" și cam pentru „mahala...." „Lumea" din care „a adunat", și căreia „iar i-a dat" literatura sa, este până la un punct mahalaua.... Oricum, el e singurul,—acest mahalagiu, acest psalt, acest vagabond, căruia sîntem datori să-i păstrăm o veșnică recunoștință.

Să revenim la Alecsandri. „Poporanismul" său—împrumutarea de la popor a limbii și fondului—clădirea unei literaturi culte cu ajutorul bogăției populare, este numai un aspect, ori o lature, a clădirii întregului edificiu al civilizației noastre, *care, toată, a fost creată din avutul poporului*,—fără ca în schimb să i se dea și lui ceva.... Și, după cum din avutul lui am creat palate, căi ferate, școli mari etc. fără ca lui să-i dăm ceva în schimb, tot așa, din doinele lui am creat literatura noastră, fără ca în schimb să-i dăm „o singură lucrare care să-i înnalțe inima, etc.".

Dar să vedem dacă, în literatura aceasta cultă, scriitorii și-au plă-

tit „obolul" către țărănime, prin insuflarea măcar a simpatiei, în păturile orășenești, pentru dinsa.

Cum s'au comportat scriitorii acestei epoce față cu țărănimea?

Afară de rare excepții (un Boliac; e celebră bine intenționata, dar falșa și afectata sa „Sila"), scriitorii ori au ignorat țărănimea, ori au idealizat'o falșificînd'o, creînd o țărănime de carnaval, ridicolă,—ceea ce a fost cu atita mai primejdios, cu cît literatura aceasta putea *înșela*, făcînd să se creadă că țăranul e fericit.... Cind d. Maiorescu vorbea de „*plîngerea* poporului de jos", Alecsandri *dovedea* lumii că țărănimea nu *plînge* de loc, de loc!

Pe cînd d. Maiorescu vorbea de „mizeria" și „plîngerea" clasei de jos, de „suferința" ei, Alecsandri ne arăta pe „sămănătorii harnici cu sacul subțioară" fericiți, fără ca să-i vină o singură dată în gînd, ca nobilului poet O. Carp (*In amurg*, „V. R." II, 2) că acești sămănători nu samănă pentru dînșii,—și doar știa bine Alecsandri, mai bine decît O. Carp, pentru cine sămănau „sămănătorii"—la Mircești.—Și cine n'a admirat pe „Rodica", pe „juna" Rodică, această falsificare a realității, această bătae de joc de suferințele țărănimii! I s-a imputat lui Eminescu că a falsificat pe „1400!" Dar cum trebuia atunci să i se impute lui Alecsandri că a falsificat realitatea, pe care toți o vedeau, el cel întâiu!

Crescuți cu „pastelurile" lui Alecsandri, noi am fost înșelați, am considerat pe țăran ca o ființă fericită și, nu știu zău, dacă nu i-am invidiat soarta!! Și cînd ni se spunea că-și duce greu viața, noi zimbeam, căci noi ne gîndeam la „juna" Rodică și la „sămănătorii" care înnoată în fericire....

Și n'am observat, pe atunci, în deajuns, această poezie, n'am observat cum cu un an înainte de 1864, pe cînd se dădea lupta pentru împroprietărire, pentru acea meschină împroprietărire,—cum Alecsandri, in *Rusaliile*, își bătea joc, în aparență de demagogism, în realitate de luptătorii pentru împroprietărire... Și n'am mai băgat în deajuns samă că țărănizmul lui Alecsandri și al celorlalți, consta în iubirea pentru țăran mai întâiu ca pentru *un decor al naturii*, și al doilea ca pentru *un arhaism viu*, pentru reprezentantul „vremii lui Ștefan cel Mare, zimbrului sombru și regal...."

Țăranul *mijloc*, niciodată țăranul *scop*! Țăranul pe scenă, pentru a înveseli pe orășeni; țăranul în natură—ce *pitoresc* e un baciu pe o cărare de pe Ceahlău! țăranul în pastel, etc. etc.—o altă *utilizare* a țăranului, ce e drept, mai inofensivă decît acea a „sudorii" lui, vorba d-lui Maiorescu! Și, ca culme, țăranul logodit și însurat în Arenele Romane, concurînd cu celebrii „campioni internaționali",—spre a se vinde mai multe bilete de intrare la expoziția jubilară.... Ce prosper părea, acolo în Arenele Romane, acest produs al solului romînesc: țăranul!

„Farmecul limbii romîne în poezia populară—*el* ni l'a deschis; iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi—*el* le-a întrupat; frumusețea proprie a pămîntului nostru natal și a aerului nostru—*el* a descris'o; „chăuvinismul" gintei latine și ura în contra Evreilor—*el* le reprezintă" zice d. Maiorescu. Cine este acest *el*? *El* este Alecsandri.... Dar *el* nu ne-a „deschis" suferințele țărănimii, dar *el* „n'a întrupat în noi" mila pentru aceste suferinți! Și doar *el* se bucură de faima că a vibrat de tot ce a mișcat pe contemporanii săi.... De tot *ce* i-a mișcat, da! E ceva care nu i-a mișcat.... E suferința țăranului romîn!

In faza a doua a literaturii „moderne", în faza lui Eminescu, scriitorii sînt ceea ce s'ar putea numi, cu un termen cam barbar, *egotiști*. Sînt plini numai de ei, de propriile lor simțiri, de obiceiu suferinți,—ei nu se cîntă decît pe sine. E o hipertrofie a proprii lor personalități, durerea lor—exagerată—devine durerea lumii întregi. *Orice* cîntă, se cîntă, în definitiv, pe sine...

Eminescu, de pildă, în poeziile sale, nici nu vorbește de țărănime. Dacă voim să-l cunoaștem în această privință, trebue să-l căutăm aiurea, *în afară de literatură*. Acolo îl găsim privind pe țăran din punct de vedere curat naționalist, tot ca *mijloc*, ca păstrător al limbii, al obiceiurilor, portului,—ca *arhaism*! Dar încalte acesta a fost de o sinceritate fără de margeni și țăranul n'a fost ridiculizat în opera sa—prin idealizare....

Iar țăranul ca *decor*, ajunge la unii până la—erte-mi-se expresia—până la scandal. Am protestat acum treisprezece ani, în „Evenimentul Literar" împotriva *socialistului* Traian Demetrescu, care *înfrumuseța* peisajul cu țărani *necuvintători* și cu „pulpele de bronz" ale țărancelor, pe care poetul le admira, pîndind cum trec țărancele pîrăul—idila sfîrșindu-se, bine înțeles, cu o altă idilă, mai realistă în fond, dar zugrăvită tot cu cuvinte susurate, între poet și țăranca cu „pulpele de bronz..."

Și, toată recunoștința noastră lui Caragiale! Acest om, dacă n'a cîntat pe țăran, a dovedit, în două chipuri, un suflet deosebit. El, care și-a bătut joc de toți și de toate, nu și-a bătut joc niciodată, dacă nu mă 'nșel, de țăran!—Iar cînd a scris o tragedie, Năpasta, a localizat'o la țară: a simțit că *onoarea* unei tragedii nu poate fi suportată nici de Zoe, nici de Tipătescu. *La țară*, a gasit el în cine să întrupeze sentimentele grave, profunde, *mari*!—Și, vă puteți închipui pe Caragiale, dacă ar fi zugrăvit țărani, zugrăvindu-i falș-idilic, ori ca arhaisme?

Și, recunoștință și lui Vlăhuță și Delavrancea, care, în cîteva accente sincere, și-au arătat *emoția* lor față cu suferințele țărănimii.

Tot în această epocă, există un scriitor, un mare scriitor, care și-a cîntat anii copilăriei sale țărănești,—și cu aceasta și viața țărănească, aruncînd însă asupra ei un văl albastru, privind'o cu nostalgia unui țăran transplantat în oraș, rămas toată viața țăran, fără însă să mai aibă legătură puternică cu poporul. E Ion Creangă.

In această vreme, în Ardeal, lucrurile stau cu totul dimpotrivă. Cine a cetit pe Pop Reteganul, pe omul din popor care scrie pentru popor, viața adevărată a poporului; pe Slavici, omul din popor, care nu uită că e din popor, care scrie viața adevărată, de bucurie, de tristeță, de muncă a poporului; pe Coșbuc, care cîntă idila *adevărată* a dragostei, din ținutul lui mai fericit și munca.... și acel *profetic* „Noi vrem pămînt!"—acela pricepe deosebirea! Se zice că Coșbuc a scris această poezie inspirat de starea țăranilor din Moldova.... Cu atita mai caracteristic. A trebuit să vie un Ardelean, un „fecior" de lingă Năsăud, ca să scoată cel mai mare și mai cuprinzător strigăt al țăranului moldovan....

Nu voesc să vorbesc de faza cea din urmă a literaturii romînești. Ea e in formare. Un singur nume voiu scrie aici: pe al lui Octavian Goga! E un Ardelean din „satul de sub munte" Rășinari.... Cetiți „Poeziile" sale, cetiți, în alt loc al acestei reviste, povestea „omului", simpla și dureroasa poveste a țăranului romîn, care ar putea să aibă drept motto vorbele lui Glocester din *Regele Lear*: „Totul e întunecime și dezolare...." Și n'o putea spune povestea aceasta, care e mai cu samă a „omului" de dincoace de Carpați, a țăranului nostru, decit tot un Ardelean!...

...Și ce direcție oare va lua, de aci încolo, literatura romînească?... Dar, îmi vine o altă întrebare, dacă e o *alta*: durerile din acest moment ale poporului romîn sînt ale facerii, sau ale morții?

G. I.

Cronica Istorică

— Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova *) —

Această carte a fost primită foarte călduros atît de oamenii politici care se interesează sincer de chestia țărănească, cît și de istorici. Printre aceștia din urmă d. I. Bogdan s'a ocupat mai de aproape cu scrierea d-lui R. în *Convorbiri literare*, No. de Fevruarie curent, p. 209—214 într'o recenzie care începe astfel: „Dela aparițiunea „Istoriei poporului romîn" de d. N. Iorga, acum doi ani *(Geschichte des rum. Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, Fr. A. Perthes, 1905, 2 vol.), istoriografia romînă n'are de înregistrat o lucrare mai importantă decît lucrarea de care vom vorbi aici a d-lui R. Rosetti".—Citez darea de samă a d-lui Bogdan, nu atît pentrucă d-sa e printre cei mai competenți specialiști care să judece scrierea d-lui R., cît, mai ales, pentrucă d-sa, precît știu, e singurul care până acum a arătat mai de aproape atît meritele cît și lipsurile acestei scrieri.

Opera d-lui R. se compune din trei părți ușor de deosebit. O parte de istorie politică, alta de istorie socială—oarecum fundamentul filosofic al cărții—și a treia de istorie agrară. Aceste trei părți nu-s totdeauna distinse și concret, în capitole deosebite, ci—cum e și firesc—se amestecă între ele. Deosebirea dintre dînsele—accentuată aici—*rămîne* însă pentru un motiv străin de cuprinsul lor. Anume, *valoarea științifică* a celor trei părți e deosebită.—Pe cînd partea economică-agrară e mai totdeauna excelentă, partea socială e citeodată nesatisfăcătoare (așa de pildă explicarea originelor unora dintre clasele sociale), iar cea politică e pe alocurea problematică.

Această lipsă decurge, cred, din constituția sufletească—de erudit—a autorului. D. R. nu e atît o fire sintetică, cît mai ales, una analitică. Amănuntele și *faptele* sînt în deobște bine prinse și priceput înșirate. Expunerile de total însă, teoriile istorice și *reconstituirile* suferă, tocmai din pricină că autorul avînd nevoe, aproape *organică*, de fapte precize

*) *Radu Rosetti*, Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova. Tom. I. dela origini la 1834. București, Socec 1907,—1 vol. de 555 pg. in 8⁰. Prețul 10 lei.

pentru întruchiparea operei sale, dacă n'are multe la îndămînă, exagerează pe cele puține (astfel e cu tot capitolul introducător despre alcătuirea neamului romînesc), sau introduce tot felul „realist"—care presupune la bază fapte *indiscutabile*—de reconstituire, cu formule imperative (de pildă, p. 31: „Putem deci conchide (din puține fapte și mai multe deducții logice—adăugăm noi).... *Și nici că se poate altfel*". Cf. și aliniatul următor și în genere restul paragrafului 3, până la sfîrșit).

În cele ce urmează voi arăta mai întăi—în scurt—cuprinsul cărții și apoi mă voi ocupa cu valoarea istorică a diferitelor ei părți și cu metoda autorului.

*

În *Introducere* d. R. vrea să dovedească, că, la alcătuirea neamului nostru în stînga Dunării, rolul de frunte l'au avut elementele romanice aduse,—mai ales cu de-asila de Slavii năvălitori (din părțile noastre), dar venite și de bunăvoie,—din dreapta Dunării, dincoace de fluviu. Această înrîurire cu cele mai mari urmări, avută de Slavi asupra formării poporului romînesc, îi trebue autorului pentru a-și explica multele elemente slave din vechile noastre așezăminte publice și private, politice și culturale.

Cartea I se ocupă cu *dreptul romînesc*, după care pămîntul nu e proprietatea nimănuia și oricine are dreptul să-l lucreze dînd eventualului stăpîn (nu proprietar) *a zecea* din produse. Așezările de „drept romînesc" sînt ocîrmuite de *cneji* (ereditari) ori de *juzi* sau *vătămani* (numiți, de pildă în Moldova, de Domni). Aceștia pentru osteneala lor de judecători și ocîrmuitori au dreptul la anume dări (*a zecea* și alte daruri mai mici) și servicii din partea sătenilor. Sătenii sînt oameni deplini liberi. Pămîntul satului se împarte în locuri stăpînite în devălmășie de toți sătenii și de cneaz și în stăpîniri individuale—jireabii—îngrijite și folosite de fiecare în parte. Insuși cneazul n'avea decît una-două (ori eventual mai multe jireabii), pe care le stăpînea ca oricare alt sătean de supt ocîrmuirea lui. Casa, grădina și țarina fiecărui sătean erau posesiuni personale ale lui, și el le putea lăsa moștenire fiilor și urmașilor. Partea obștească a „hotarului" satului rămînea însă totdeauna spre folosința tuturor. Cneazul mai avea apoi și dreptul exclusiv de a avea moara și circiuma satului. După așezarea Domniei în Moldova, cneazul (respective judele sau vătămanul) strîng dările pentru Domn și-și conduc sătenii la oaste.

Cartea a II-a tratează despre evoluția dreptului romînesc de la întemeierea Domniei până la așezămîntul lui Constantin Mavrocordat din 1742.—Autorul arată că Domnii respectară vechiul obiceiu recunoscînd „tacit" cnejilor stăpînirea „judeciilor" lor. Diferitele danii și întăriri ce fac apoi Domnii nu se ating de dreptul liber de folosință a pămîntului de către săteni; Domnii dăruesc *boerilor* ori întăresc *cnejilor* nu stăpînirea asupra pămîntului — nu *proprietatea* — ci *judecia* cu drepturile și avantagiile ei.—Din nenorocire însă Domnii încep a întări și *vînzarea* judeciilor care mai innainte fuseseră inalienabile—rămînînd *ca moștenire* neapărată din generație în generație. (Această vînzare constituia un *abuz* care decurgea din faptul că Domnii întărind judeciile „cu tot hotarul" satului, cneazul ori *boerul*—nume ce încep a lua stăpînii de sate mai bogați și cu dregătorii la Curte, după întemeierea Domniei,—prinde a se socoti drept stăpîn nu numai al judeciei, ci și al întregului *hotar* al satului). În aceeași vreme, din pricina pustiirilor războaelor multe jireabii, ori chiar sate întregi, rămînînd pustii și pe vechile stăpîniri venind alți oameni străini de loc, iar pe de altă parte pentru împoporarea țării Domnii dînd drept boerilor de-a întemeia sate de coloniști streini, vechiul drept romînesc de liberă folosință decade. Boerii încep a se socoti de proprietari ai locului pe care au adus coloniștii, iar locuitorii veniți în jireabii părăsite ori în sate nouă, încep a recunoaște și ei stăpînilor un drept mai efectiv asupra pămîntului pe care au fost aduși. Aceasta cu atît mai mult cu cît dreptul stăpînului e scris, pe cînd al săteanului nu. Dar vechii județi, stăpîni de pămînt cu jireabii mai mari, se împuținează mereu. Pămîntul lăsat stăpînire din ce în ce la mai mulți urmași se îmbucătățește așa că nepoții nu mai pot trăi cu bunicii numai din *venitul* pămîntului, ci trebue să și-l lucreze ei înșii. Astfel se naște clasa răzășilor. Răzășii alungă de pe părțile lor de moșie pe săteni, ne mai ținînd samă de dreptul acelora de a lucra pămîntul în schimbul decimei și sătenii astfel îndepărtați, își caută alte locuri, trebuind să primească condiții mai grele pentru învoiala de a le lucra.—Cu vremea boerii încep a cumpăra și răzășiile făcîndu-și domenii din ce în ce mai mari, iar răzășii sărăciți și sătenii fără pămînt cad în starea de țărani neliberi—(— cu libertate răstrînsă—)—*vecini*.—Latifundiile înghit mereu moșiile mai mici și pe cînd marii stăpînitori de pămînt devin tot mai puțini, mai bogați și mai lacomi, sătenii devin tot mai mulți vecini, săraci și asupriți cu munci grele.

Un capitol special din această *carte* a II-a e consacrat apoi *birurilor* și *imunităților*. Asupra acestor așezăminte ca și asupra altor chestiuni colaterale chestiunii țărănești, precum aceea a arendașilor și a Evreilor ori a scutelnicilor, din *cartea* următoare, precum observă și d. I. Bogdan în darea sa de seamă din *Convorbiri literare*, d. Rosetti a ajuns la rezultate care vor trebui luate în considerare de toți cei ce se vor mai ocupa în viitor cu citatele chestiuni.

Cartea III-a despre decăderea dreptului romînesc, arată cum se alcătuesc latifundiile oligarchiei boerești și cum scad mereu drepturile și cresc poverile populației rurale ajunsă din pricina muncilor și birurilor la sapă de lemn. O mare parte din expunere e apoi consacrată încercărilor de reforme ale diferiților Domni fanarioți, dintre care Constantin Mavrocordat se distinge prin aceea că desființează *vecinia*.

Cartea a IV-a povestește în amănunte cum *stările de fapt* dela inceputul secolului al XIX-lea, cînd vechiul drept romînesc e căzut

aproape în desuetudine, sînt consacrate prin Regulamentul organic și astfel dreptul romînesc e desființat.—Noua orînduire hărăzită de Ruși întărește toate nenumăratele privilegii, scutiri și drepturi ale clasei stăpînitoare, iar sătenilor le răpește aproape cu totul și puținele drepturi de folosință la pămînt și pădure ce le mai rămăsese. Vechia *judecie* se preface astfel pentru stăpîni în *alod*, iar aceștia înșiși în *proprietari*.

In *apendice* d. R. dă diferite urbarii, hrisoave domnești, acte răzășești și ordonanțe cu privire la Regulamentul organic,—dintre care multe *inedite*.

*

Trecînd acum la valoarea istorică a scrierii d-lui R. vom spune, în general, că e o carte de mare preț; că știrile cu privire la istoria pămîntului, oamenilor și așezămintelor din Moldova sînt, dacă nu toate noi, desigur cele mai multe prezentate într'o lumină nouă; că istoria țărănimii și boerimii moldovene, ca elemente hotărîtoare în desvoltarea neamului nostru, e înfățișată nu numai conștiincios și cu un aparat științific respectabil, dar chiar cu un deosebit *patos*, al omului care-și iubește adînc și sincer neamul,—ceea ce dă deosebit interes povestirii și, acolo unde autorul spune fără încunjor adevărul în toată urîciunea lui, atrage chiar simpatia necondiționată a cetitorilor pentru omul de bine care a scris cartea.

Dar, pentru a ne opri și asupra diferitelor lipsuri (*de ordin secundar*), credem ca asupra *originii* cnejilor și în general a clasei noastre stăpînitoare, deși s'a vorbit mult, nu s'a luminat îndeajuns chestia. Ast-fel, în afară de lucrurile mai apriat spuse pe pag. 39, felul cum cnejii au ajuns la începutul epocei istorice romînești stăpînitori de pămînturi și ocîrmuitori de sate, se lasă într'un clar-obscur puțin mulțămitor.—Originea vecinilor de asemenea—tot așa de documentat prezentată *ca fapte*, ca și cnejii—, rămîne iară neclară.—Sînt de aceeași părere apoi cu d. Bogdan în ce privește explicarea cuvîntului *cneaghină*, adăogind că între conceptul politic-administrativ de *cneaz* și cel social-cultural de *cneaghină* nu există nici o legătură mai strînsă.—Acestea ca lipsuri privitoare la istoria originelor claselor noastre sociale.

Incît privește partea de istorie politică din cartea d-lui R. în afară de aceea că, în general, mă asociez la părerea d-lui Bogdan că primul capitol, introducător, al cărții e... *verfehlt*, aș mai avea de spus următoarele:

Informația din *Introducere* e unilaterală și învechită *și* din punctul de vedere al istoriei romano-bizantine. Costobocii nu-s Slavi (p. 3), ci Traci. Romanizarea elementului tracic din peninsula balcanică n'a mers de fel „repede" (p. 9), ci pe alocurea Tracii au trebuit exterminați, iar în alte părți s'au elenizat,—(nu citez aici izvoare, de oarece nu pot intra mai adînc în discuție în această direcție) și numai de romanizarea Tracilor din nordul Balcanilor se putea cu dreptate vorbi. Apoi mărturia lui Priscus despre întrebuințarea limbii latine în peninsula balcanică trebue iarăși luată *cum grano salis*. „Prin urmare" nu e așa de ușor de tras concluzia că toți captivii Slavilor „erau un element roman" (p. 9—10). Acelaș lucru voi observa și cu privire la afirmările din nota 2, p. 10. Concluzia de pe p. 12 că „Slavii cînd s'au stabilit în Dacia, au găsit-o pustie, afară de colțul.....(Severinului)" e cu totul grăbită. Și tot așa și alte neexactități sau neprobabilități.—Trecînd la istoria propriu zis romînească,—*orașele* care să se hrănească nu „din negoț, ci din păstorie și plugărie" (p. 128) nu-s orașe, ci, pur și simplu *mari* așezări *rurale*, dacă vreți cu „*tîrguri*", dar sînt tot sate. Pe p. 130 se exagerează rolul cnejilor moldoveni, dinainte de întemeierea principatului, în paguba voevozilor de ținuturi, al căror rol d. R. îl expune totuși *altfel* în alt loc (p. 125 și 127). La 21 Iulie 1448 nu domnea în Moldova Petru III Aron, ci Petru II Alexandrovici și cred că cercetările mai noi în această direcție au dovedit acest lucru ca destul de sigur, pentru ca un document dela acea dată să nu mai fie atribuit lui Petru Aron (p. 164); și tot așa la 10 Sept. 1451 nu putea fi domn în Moldova Alexandru II, pentru motivul că era Bogdan II, iar Alexandru era în Polonia, nu numai pribeag dar și hotărît să renunțe la Domnie.

Ca metodă, în general, cred că ar fi fost bine să se observe mai strict principiul de a se procede dela cunoscut la necunoscut. Așa ajungi la pag. 119 fără să înțelegi bine, ce-i cu dreptul de proprietate și cu originea stăpînirii cnejilor,—sau la pag. 232, ca de-abia aici să afli deosebirea ce face autorul între „stăpîni" și „proprietari" (lau firește cazul cetitorilor nespecialiști). Pe urmă explicarea originei drepturilor cnejilor la p. 39, cu accentuarea rolului lor de întemeietori de sate nu e îndestul de bine împăcată cu celelalte explicări privitoare la cneji. In total apoi, partea privitoare la cneji din cap. I (pp. 23—44) e nesistematic expusă. Mi se pare apoi fără folos real punerea la contribuție a preistoriei pe p. 120 și urm., pentru a dovedi nealienabilitatea judeciilor în Moldova.

Vasile Pârvan.

Cronica ştiinţifică

— Berthelot şi activitatea lui ştiinţifică —

Jurnalele ne-au adus zilele trecute [1]) vestea morţii lui Marcelin Berthelot, membru al Academiei Franceze, secretar perpetuu al Academiei de ştiinţe şi profesor la Collège de France. Sfîrşitul ilustrului chimist a fost pe cît de neaşteptat pe atît de dramatic. Luni, 5 (18) Martie, Berthelot n'a asistat până la sfirşit la şedinţa Academiei de ştiinţe ci s'a retras mai de vreme în apartamentele sale, ca să stea lîngă d-na Berthelot a cărei sănătate de cîtăva vreme inspira cele mai serioase temeri. Spre seară, d-na Berthelot a intrat în agonie şi s'a stins înconjurată de membrii familiei. Berthelot, zdrobit de durere, se retrase intr'o cameră vecină şi se întinse pe o canapea, pe care obişnuia să se odihnească în timpul zilei. „Simt pe piept ca o greutate care mă apasă!..." se plîngea el; iar după cîtva timp, cînd cineva intră în cameră să vadă cum îi mai este, îl găsi luptîndu-se cu moartea şi toate ajutoarele fură zădarnice. O oprire bruscă a inimii, pricinuită de prea marea emoţie, îi curmase firul vieţii. Ilustrul chimist spusese de multeori că dacă s'ar întîmpla ca d-na Berthelot să moară înnaintea lui el n'ar putea să supravețuiască. Dar cine ar fi putut crede că o aşa profeţie era să se îndeplinească cu atita exactitate!

Marcelin Berthelot s'a născut în Paris, la 25 Octombre 1827. Era fiul unui doctor şi a primit o educaţie îngrijită. În şcoală a arătat mai ales dispoziţii pentru ştiinţe, pentru filozofie şi pentru istorie. Studiile secundare le-a terminat în anul 1846 şi la concursul general a obţinut premiul de onoare pentru filozofie. Tot pe vremea aceasta a legat şi prietenia cu Renan, care pe-atunci era profesor intr'un mic pension, în Paris. În anul 1854 obţinu gradul de doctor în ştiinţe. Nouă ani a fost preparator al profesorului Ballard, la Collège de France, iar în 1859 fu numit profesor de chimie organică la Şcoala de Farmacie. În anul 1861 Berthelot atrage de-odată, asupră'şi, atenţia lumii ştiinţifice prin cercetările sale de sinteză organică, iar Academia de ştiinţe îi acordă pre-

1) „Le Temps" dela 20 Martie conţine două articole (de Mézières şi Painlevé) şi o notiţă biografică de care ne-am servit la alcătuirea acestei cronici.

miul Jecker. Acesta a fost începutul carierei lui Berthelot, carieră rodnică şi strălucită. Apreciat numaidecît, tînărul chimist ocupă la Collège de France catedra ce anume i se crease—şi de aci înnainte Berthelot dede la iveală una după alta acele nemuritoare cercetări în sinteza chimică, în mecanica chimică şi în thermo-chimie, care i-au atras, pe drept, supranumele de „rege al chimiei": 1200 memorii, 15 volume, iată rodul a 60 de ani de laborator şi de învăţămînt.

Ceia ce distinge mai ales opera lui Berthelot este, pe lîngă bogăţie, legătura cercetărilor, prin urmare *unitatea*. Berthelot n'a adus numai contribuţii izolate în diferite puncte ale ştiinţei ci a coordonat, în acelaş timp, materialurile adunate, a clădit pe de-a'ntregul monumente în ştiinţă.

Ideia fundamentală a *sintezei chimice* este unitatea forţelor naturale: dacă în toate fenomenele ce se petrec în natură, forţele sînt aceleaşi şi urmează aceloraşi legi, atunci combinaţiile chimice pe care natura le săvîrşeşte în sînul pămîntului, în rădăcinile unei plante, în stomacul unui animal—toate aceste combinaţii trebue să poată fi reproduse şi în laborator.

Ideia aceasta a inspirat şi a condus pe Berthelot în toate sintezele sale organice. Mai întâiu sinteza acidului formic prin unirea oxidului de cărbune şi a apei, în prezenţa potasei; apoi sinteza metodică a carburelor de hidrogen, a alcoolurilor, a esenţelor; însfirşit sinteza acetilenei, cea mai surprinzătoare, cea mai neaşteptată, şi totuşi cea mai simplă: cărbune şi hidrogen puşi direct în prezenţă şi supuşi la efluviul electric. Sinteza aceasta deschise apoi seria sintezelor tuturor carburelor de hidrogen şi a benzinei cu întreaga ei serie.

Iată un domeniu nou în ştiinţa chimiei, datorit lui Berthelot. Până la 1854 nu se cunoştea decît o singură sinteză organică remarcabilă: Woehler, în 1828, reprodusese ureea; dar sinteza aceasta rămăsese o experienţă izolată; chimiştii continuau să creadă că sinteza corpurilor organice este imposibilă, pentrucă corpurile organice sînt prea complicate (aşa credea Berzélius) sau pentru că numai *forţa vitală* poate săvîrşi combinaţii organice (aşa credea Gehrardt). În 1854, Berthelot, abia în vrîstă de douăzeci şi şapte de ani, începe memorabilele sale sinteze. Concepţia lui l'a dus şi mai departe: din moment ce sîntem în măsură de a afla afinităţile ascunse ale corpurilor naturale, putem realiza combinaţii, substanţe nouă, pe care nu le cunoaşte natura. Iată dar deschis un cîmp nou de încercări, de cercetări şi astfel sinteza chimică nu numai că reproduce, dar uneori şi întrece natura.

Thermochimia este tot opera lui Berthelot şi ideia fundamentală este tot unitatea forţelor naturale: dacă în fenomenele de care se ocupă Mecanica şi Fizica, energia, sub diversele forme sub care se arată, rămîne constantă, de ce nu ar fi tot aşa şi în fenomenele chimice? Se ştia de de mult, se obişnuia a se zice, de exemplu, că hidrogenul are *afinitate* pentru oxigen; tot aşa clorul, afinitate pentru hidrogen... dar vorba afinitate rămăsese un termen vag, o expresie lipsită de precizia

științifică, pentrucă nu corespundea nici unui număr, nu se putea măsura. Berthelot avu cel d'intâiu ideia, odată cu danezul Thomsen, de a măsura afinitatea chimică a două corpuri prin căldura pe care o degajează în combinarea lor. Astfel s'a născut Thermochimia. Metoda lui Berthelot a condus repede la un întreg sistem de știință, îmbogățit, perfecționat pe fiecare zi de însuș fondatorul său: calorimetria fu reînnoită, cercetările se întinseră pînă la studiul explozivilor celor mai periculoşi; studiile lui Berthelot au preparat descoperirea pulberii fără fum. Dar dacă în partea teoretică Thermochimia lui Berthelot trebue considerată numai ca o primă aproximație așa cum e, de-o pildă, și Mecanica rațională față de fenomenele naturale de mișcare, în partea practică, experimentală, opera lui Berthelot este desăvîrșită, ireproșabilă: rămîi uimit de varietatea, de importanța, de mulțimea rezultatelor obținute, urmărite cu o stăruință fără seamăn, în timp de peste patruzeci de ani!

Și cu toate acestea Berthelot găsia timp să întreprindă, să urmărească și alte cercetări tot atît de grele dacă nu mai importante: fixarea azotului în plante și în pămîntul arabil, problemă de chimie vegetală pe care timp îndelungat a studiat'o în laboratorul de la Meudon; studiul izvoarelor chimice ale căldurii animale, despre care Bouchard spunea că a devenit fundamentul Fiziologiei.... Și cîte alte chestiuni mai mărunte, pe care le-a luminat cu puterea geniului său cercetător. Dar chiar în materiile pe care le-a atins numai, în treacăt, Berthelot a adus contribuții remarcabile.

Cîți savanți a căror viață științifică ar fi așa de bogată, nu și-ar considera misiunea cu prisos îndeplinită. Berthelot nu se mulțumea numai cu atît; ba, din potrivă, credea chiar că nu acesta este scopul:

„Croyez-vous que j'ai employé quinze, vingt ans de ma vie, à étudier des réactions, à peser des alcools, à doser des mélanges pour en rester là? Ce ne serait vraiment pas la peine d'y avoir dépensé tant de temps; mais j'ai jugé qu'il est impossible de se former une idée de la science et de la nature, si l'on s'en tient à des notions vagues, à des renseignements de seconde main. J'ai voulu toucher par moi-même les détails les plus intimes de la science; partant de là, je rayonne de tous cotés aussi loin qu'il m'est possible, me servant de mes études spéciales comme de spécimens et d'exemples pour m'acheminer à des conclusions générales sur l'ensemble des choses".

Berthelot era un savant de speță rară. Taine, dela care am împrumutat această opinie a lui Berthelot, imparte oamenii de știință în trei clase: mai întâi acei ce sînt plini de erudiție, capul lor e o bibliotecă și mîna lor o mașină de scris, simpli *lucrători* intelectuali; deasupra lor stau oamenii cu adevărat talent, dar specializați, închiși într'un singur domeniu: fac bine, ce fac, pricep bine, ce spun, dar nu văd nici în dreapta nici în stînga. Vin, înfirșit, oamenii superiori, acei care dacă au o specialitate este pentru că mintea omenească nu poate cuprinde totul până în amănunte; dar ei se servesc de specialitatea lor ca de un piedestal, ca de o scară, pe care se urcă spre a putea îmbrățișa cu o privire cît mai largă natura întreagă.

Berthelot era, în adevăr, un om superior. Înainte de a se consacra Științei făcuse studii clasice solide: aceasta se vedea și din conversația lui care era totdeauna plină de idei, spirituală, interesantă, originală. *Je ne l'ai jamais entendu prononcer une phrase banale*, ne spune Mézières. A scris cărți de filosofie, de morală, de istorie și de educație, iar corespondența cu Renan va rămîne ca un model de simțire adîncă, de cultură aleasă. Lui Berthelot îi plăcea să ne arăte el singur, și adesea, fondul filozofiei lui: el era positivist rațional și nu metafizician, privirea lui se îndrepta totdeauna cu admirație către savanții și filozofii liberatori ai secolului al optsprezecelea, acei „care au ridicat glasul în numele dreptății, care au scos popoarele de sub jugul fanatizmului și al autocrației". Știința, zicea Berthelot, și-a arătat astăzi toată puterea și acum ea revendică pentru dînsa nu numai direcția materială și intelectuală a Societății, dar și direcția morală. Morala nu poate avea fundament mai potrivit de cît Știința, operă esențialminte colectivă: elle fait pénétrer jusqu'au fond de nos coeurs et de notre esprit la notion vivifiante de haute solidarité. Intr'alt loc Berthelot adauge: la science procède de l'esprit de tolérance, fondé sur la liberté de la pensée et sur la connaissance exacte des lois naturelles.

Vrîsta înnaintată nu'i slăbise puterea de muncă: el continua să se ocupe și să producă și se ținea în curent cu toate noutățile științifice. Ultima lui comunicare la Academia de Științe tratează despre căldura de combustiune și despre formarea cîtorva principii imediate azotoase, avînd un rol fiziologic important: hematina, hemoglobina și bilirubina. Anul trecut publicase două volume mari: *Archeologia și Istoria Științelor* și un *Tratat practic de analiza gazurilor*, iar acum de curînd, în *Revue des Deux-Mondes*, tipărise un articol asupra reformei ortografice.

Moartea l'a răpit pe neașteptate, căci părea încă departe de declin. Încărcat de glorie și de toate onorurile de care se poate bucura un om de știință, Berthelot își păstra intactă vigoarea lui intelectuală. Membru a numeroase Academii și Societăți savante, decorat cu ordine franceze și străine, senator inamovibil, fost ministru, sărbătorit la 24 Noembrie 1904 de toată lumea savantă pentru comemorarea a 50 de ani de muncă științifică, Berthelot lasă în urma lui o operă colosală.

Dela Pasteur încoace Franța n'a avut alt om de știință mai mare ca Berthelot.

D. Pompeiu.

Cronica internă

— Cauzele mişcărilor agrare —

Cind un popor *intreg* se mişcă, mişcarea aceasta trebue să aibă o cauză tot aşa de mare şi tot aşa de adincă ca şi mişcarea insăşi. E un principiu elementar de mecanică socială. A explica acest *mare* efect prin o ridicolă cauză, ca „instigatorii", este o copilărie. Căci „instigatorul", chiar dacă este, trebue, pentru a izbuti, să aibă ce instiga... Aşa dar, ne e indiferent dacă au fost şi instigatori, peste tot locul ori numai pe alocurea, de la inceputul mişcării, ori numai după inceputul ei. Vă imaginaţi o asemenea mişcare in Elveţia, in Danemarca, etc., chiar dacă aţi concentra acolo pe toţi instigatorii din lume? Şi, băgaţi bine de samă, Dobrogea, unde ţăranii au pămint, in mijlociu 9 hectare de cap de familie (vezi Cronica internă din „V. R.", I, 10), e singura parte a ţării, care, deşi compusă din neamuri de tot felul de rase şi religii, unde, deci, instigaţia din lăuntru şi din afară ar fi lucrat mai eficace,—Dobrogea nu s'a mişcat.

Care sint cauzele mişcărilor, deci? Care e boala organismului social, care s'a manifestat acuma, fie curat dela sine, fie prin adăogarea unei cauze *adventive*, dacă voiţi, prin chibritul aruncat in praful care stă gata să ia foc?

Cauzele acestea noi le-am arătat in această revistă, fie in articole de teorie mai generală, fie in articole speciale ca „Cronicile interne" sau ca articolele d-lor d-ri Lupu şi Cazacu, etc...

Această mare, dureroasă şi primejdioasă mişcare, care putea „să pună in primejdie insăşi existenţa statului romin", această *criză* se pregăteşte de mult—de peste două sute de ani.

Căci sint mai bine de două sute de ani, de cind „judele"—şeful satului—incepe să tindă a deveni, din şef, stăpin, şi, din „stăpin al satului", „*proprietar al pămintului*". Deposedarea ţăranului de pămintul său se face treptat, in aceste sute de ani, iar recunoaşterea legală a dreptului de *proprietate* a boerului (fostului jude) asupra hotarului moşiei se face abia sub Regulamentul organic, cind, ţăranul ajunge să inchirieze, dela proprietar, pămint cu un preţ mult mai mare decit l'ar fi

plătit proprietarului pe acea vreme un arendaş. „*Şi doar acest pămint era al lui (al ţăranului)!*" exclamă d. Radu Rosetti, care a scris istoria acestei deposedări a ţărănimii de pămintul ei.—Această situaţie, creată in 200 de ani, inrăutăţită şi consfinţită de Regulament, a fost consacrată de legea din 1864,—ba incă prin o lovitură de stat!.. (Vezi mai pe larg „Cronica internă", „V. R." II, 2).

Starea de azi e urmarea acestei istorii pe care am rezumat'o mai sus. Să vedem acum in ce fel este repartizată proprietatea la noi şi cit ii revine ţăranului?

Peste un milion *de ţărani au mai puţin de* **trei milioane** *de hectare şi* **o mie** *de latifundiari au peste* **patru milioane** *de hectare*.—Iar regiunea unde ţăranul stă mai bine, de vre-o *trei ori* mai bine de cit in Moldova şi Muntenia,—este foasta până de curind raia turcească, Dobrogea! unde, (nu e aşa că e clar lucrul?) unde nu s'a produs acuma nici o mişcare!

Situaţia săteanului e mai rea decit *oriunde*, decit in Irlanda de dinainte de reforma agrară, decit in acea Irlandă care a stors atitea lacrimi, pentru că a avut cine s'o... cinte.—Şi stăm mult, mult mai rău, nu numai decit fraţii noştri din Ungaria şi Bucovina, dar chiar şi decit cei din Basarabia! (Vezi, mai pe larg, „Cronica internă", „V. R." II, 1).—Mai departe ţărănimea formează **96**%, din numărul total al contribuabililor, iar cei *o mie* de latifundiari nu reprezintă decit **0,09**%, *(nouă sutimi la sută,—9 la 10,000!)* din totalul contribuabililor,—şi restul de **3,91**% cade asupra proprietăţii mijlocii, supramijlocii, etc. (Vezi pe larg, „Cronica internă", „V. R." I, 10).

Iar din aceste latifundii, *75%* sint date in arendă. *Arendarea*, renunţarea proprietarilor de a-şi cultiva singuri pămintul, este plaga cea din urmă, este picătura care a făcut să se verse păharul,—este cauza imediată a mişcărilor la care asistăm. (Vezi mai pe larg „Cronica internă" din „V. R." I, 6).

Şi starea *concretă* a ţăranului este o stare de „foamete constantă", cum s'a exprimat d. D. A. Sturdza in Academie (Vezi, mai pe larg, „Cronica internă", „V. R.", I, 1), hrana lui nefiind suficientă (Vezi mai pe larg „Alimentaţia ţăranului" de dr. Lupu, „V. R." I, 2), iar uneori lipsit cu totul de ea, cind, atunci, statul este nevoit să-i dea porumb.

Ce efecte asupra *rasei* decurg de aici: mortalitatea adulţilor şi a noilor născuţi, boalele epidemice, paludismul, tuberculoza, pelagra, etc., a arătat in această revistă dr. Lupu („V. R." I, 9: „Rolul medicinei etc."). Iar dr. Cazacu („V. R." I, 10), a arătat cum sint „Locuinţele sătenilor"...

In rezumat: Un popor veşnic flămind şi bolnav,—flămind şi bolnav, cum nu este altul in Europa.

Nu zăriţi „cauzele" mişcărilor agrare?

Forma acestor mişcări, manifestarea violentă, „răscoala"?

Da, ar fi fost mai bine, mai frumos, mai civilizat, mai folositor pentru ei, dacă ţăranii ar fi cerut reforme in mod paşnic, ca oameni conştienţi. Dar *aceasta* presupune *cultura*. Mai intăiu cultura in inţelesul general

al cuvîntului, care nu se capătă decît prin şcoli, mai ales prin şcoli, şi apoi prin cărţi de popularizare a ştiinţei. Asemenea cărţi n'am dat poporului. Iar prin şcoli nu l'am luminat, căci poporul romîn este tot încă cel mai analfabet din Europa! Cum stăm încă cu şcoala rurală, cetiţi în articolul d-rului Lupu, citat mai sus: „Rolul medicinei etc.", şi cît mai jos stăm decît Bulgaria, ţară ţărănească, cetiţi în „Cronica internă" din „V. R. I, 10!—Iar *cultura politică*, nici aceasta n'am dat'o ţăranului. L'am ţinut departe de viaţa politică; cînd a manifestat vre-o veleitate de independenţă, *un gînd*, l'am tratat ca obraznic şi răzvrătit, am făcut din colegiul al III-lea un colegiu minciună (vezi „Cronica internă" din I, 2), — iar singura *lui* organizare politică, singura lui *arenă* pentru *viaţa şi cultura politică, comuna*, am schimonosit'o, am torturat'o, am tot „reformat'o" prin tot felul de „organizări" comunale care de care mai fantastice, *am desfiinţat'o* (Vezi „Cronica internă" din I, 3).

Şi, atunci, trebue să ne mai mirăm de *forma*, pe care a luat'o protestarea ţăranilor?

De această stare de lucruri numai puţini s'au alarmat.

Acuma, lucrurile s'au schimbat. „Intelectualii", partidele, marii proprietari, Regele, toţi au început să cugete şi *să recunoască*. Reformele anunţate—acel minim minimum—sînt o dovadă.—Numai cîte un *reprezentant* (!) al nostru în străinătate, mai îndrăzneşte ca, sfidînd şi Rege şi partide şi ţară, să declare corespondenţilor străini că *ţăranul e fericit* şi că groaznicele mişcări sînt datorite.... bandei negre din Rusia.

În numerele viitoare, cînd liniştea va fi restabilită, vom arăta mai pe larg care poate să fie soluţia adevărată şi serioasă a chestiei ţărăneşti.

V. R.

Cronica Externă

— Rezultatele alegerilor pentru Reichstag —

În mijlocul fluxului democratic care cucereşte tot mai mult statele bătrînei Europe, înfrîngerea suferită de socialdemocraţia germană a venit ca un balsam de mîngiere pentru toată suflarea reacţionară. Dar, dacă nu se poate tăgădui că partidul socialist german a suferit o mare şi adevărată înfrîngere în ultimele alegeri pentru Reichstag, apoi numai cercetînd împrejurările în care ele s'au săvîrşit, ne putem da samă de proporţiile acestui dezastru, de temeinicia şi prin urmare de sorţii lui de dăinuire în viitor.

Este ştiut că politica reacţionară şi imperialistă a Germaniei se razemă de mult pe concursul a trei grupări politice deosebite: *conservatorii*, între care locul de frunte îl ocupă agrarienii, *centrul catolic* şi în fine *naţionalii-liberali* care, alipiţi la guvern în 1902, în vederea obţinerii actualelor tarife vamale, au rămas deatunci mereu înfeodaţi în majoritatea reacţionară. În acest amestec guvernamental, conservatorii ocupau în ultimul parlament 100 locuri, centrul catolic tot pe atîtea, iar naţionalii-liberali numai 50, reprezentînd toţi împreună abia 52% din numărul total al alegătorilor, pe cînd opoziţiunea compusă din 80 deputaţi socialişti şi 36 liberali înaintaţi, reprezinta 41%, restul de 7% al alegătorilor împărţindu-se între cei 30 deputaţi ai naţionalităţilor: Polonezi, Alsacieni, etc.

Dacă această majoritate guvernamentală ar fi format un singur „bloc", fie chiar numai în jurul chestiunilor bugetare, atunci este evident că imperialismul german *(Weltpolitik)* ar fi putut merge încă multă vreme înainte, fără nici un accident, cu toată lipsa lui de program în chestiunile sociale, cu toate „scandalurile coloniale" desvăluite în vremea din urmă şi cu toată politica financiară şi militară a guvernului, aşa de apăsătoare pentru masele populare. Dar majoritatea era foarte departe de acel „bloc" căci concursul centrului catolic, aşa de însemnat, ba chiar deciziv pentru guvern, nu se putea dobîndi decît numai cu preţul a necontenite concesiuni şi transacţiuni. Şi poate tocmai în vederea unor asemenea concesiuni, după ce dăduse de curînd la iveală „scandalurile coloniale", centrul refuzase apoi creditul de 29 milioane mărci pentru războiul din Africa şi, apropiindu-se de vederile socialdemocraţiei, ameninţa să zdruncine autoritatea guvernului imperialist.

al cuvîntului, care nu se capătă decît prin școli, mai ales prin școli, și apoi prin cărți de popularizare a științei. Asemenea cărți n'am dat poporului. Iar prin școli nu l'am luminat, căci poporul romîn este tot încă cel mai analfabet din Europa! Cum stăm încă cu școala rurală, cetiți în articolul d-rului Lupu, citat mai sus: „Rolul medicinei etc.", și cît mai jos stăm decît Bulgaria, țară țărănească, cetiți în „Cronica internă" din „V. R. I, 10!—Iar *cultura politică*, nici aceasta n'am dat'o țăranului. L'am ținut departe de viața politică; cînd a manifestat vre-o veleitate de independență, *un gînd*, l'am tratat ca obraznic și răzvrătit, am făcut din colegiul al III-lea un colegiu minciună (vezi „Cronica internă" din I, 2), — iar singura *lui* organizare politică, singura lui *arenă* pentru *viața și cultura politică*, *comuna*, am schimonosit'o, am torturat'o, am tot „reformat'o" prin tot felul de „organizări" comunale care de care mai fantastice, *am desființat'o* (Vezi „Cronica internă" din I, 3).

Și, atunci, trebue să ne mai mirăm de *forma*, pe care a luat'o protestarea țaranilor?

De această stare de lucruri numai puțini s'au alarmat.

Acuma, lucrurile s'au schimbat. „Intelectualii", partidele, marii proprietari, Regele, toți au început să cugete și *să recunoască*. Reformele anunțate—acel minim minimum—sînt o dovadă.—Numai cîte un *reprezentant* (!) al nostru în străinătate, mai îndrăznește ca, sfidînd și Rege și partide și țară, să declare corespondenților străini că *țăranul e fericit* și că groaznicele mișcări sînt datorite.... bandei negre din Rusia.

In numerele viitoare, cînd liniștea va fi restabilită, vom arăta mai pe larg care poate să fie soluția adevărată și serioasă a chestiei țărănești.

V. R.

Cronica Externă

— Rezultatele alegerilor pentru Reichstag —

In mijlocul fluxului democratic care cucerește tot mai mult statele bătrînei Europe, înfrîngerea suferită de socialdemocrația germană a venit ca un balsam de mîngîere pentru toată sufiarea reacționară. Dar, dacă nu se poate tăgădui că partidul socialist german a suferit o mare și adevărată înfrîngere în ultimele alegeri pentru Reichstag, apoi numai cercetînd împrejurările în care ele s'au săvîrșit, ne putem da samă de proporțiile acestui dezastru, de temeinicia și prin urmare de sorții lui de dăinuire în viitor.

Este știut că politica reacționară și imperialistă a Germaniei se razemă de mult pe concursul a trei grupări politice deosebite: *conservatorii*, între care locul de frunte îl ocupă agrarienii, *centrul catolic* și în fine *naționalii-liberali* care, alipiți la guvern în 1902, în vederea obținerii actualelor tarife vamale, au rămas deatunci mereu infeodați în majoritatea reacționară. In acest amestec guvernamental, conservatorii ocupau în ultimul parlament 100 locuri, centrul catolic tot pe atîtea, iar naționalii-liberali numai 50, reprezentînd toți împreună abia 52% din numărul total al alegătorilor, pe cînd opozițiunea compusă din 80 deputați socialiști și 36 liberali înaintați, reprezinta 41%, restul de 7% al alegătorilor împărțindu-se între cei 30 deputați ai naționalităților: Polonezi, Alsacieni, etc.

Dacă această majoritate guvernamentală ar fi format un singur „bloc", fie chiar numai în jurul chestiunilor bugetare, atunci este evident că imperialismul german *(Weltpolitk)* ar fi putut merge încă multă vreme înainte, fără nici un accident, cu toată lipsa lui de program în chestiunile sociale, cu toate „scandalurile coloniale" desvăluite în vremea din urmă și cu toată politica financiară și militară a guvernului, așa de apăsătoare pentru masele populare. Dar majoritatea era foarte departe de acel „bloc" căci concursul centrului catolic, așa de însemnat, ba chiar deciziv pentru guvern, nu se putea dobîndi decît numai cu prețul a necontenite concesiuni și transacțiuni. Și poate tocmai în vederea unor asemenea concesiuni, după ce dăduse de curînd la iveală „scandalurile coloniale", centrul refuzase apoi creditul de 29 milioane mărci pentru războiul din Africa și, apropiindu-se de vederile socialdemocrației, amenința să zdruncine autoritatea guvernului imperialist.

Este insă adevărat că, revenit în curînd la sentimente mai bune, centrul își arătă imediat căința sa și că, înainte de a se da votul definitiv asupra aceluiaș credit, catolicii începuseră a face avansuri cancelarului de Buelow, spre a cădea din nou la împăcare. Dar, spre surprinderea tuturor, cancelarul refuză orice tratări și dădu cetire decretului de dizolvare, expediat de *Kaiser* dintr'un pavilion de vînătoare...

Se pare dealtmintrelea că această măsură devenise absolut necesară nu atît în speranța de a obține prin noi alegeri o majoritate parlamentară mai docilă și mai omogenă, cît mai ales spre a da țării impresia vigoarei imperiale și a impune astfel imperialismul, opiniunii publice care începuse a deveni sceptică și nerespectuoasă... Căci, cu toate apelurile desperate ale principelui de Buelow către țară, ca să scuture cele două juguri: al centrului catolic și al democrației, nimeni nu-și făcea iluzia unor aseminea rezultate. Dealtmintrelea, în chip serios nici nu putea fi urmărită distrugerea centrului, ci cel mult umilirea lui, căci în toată Germania nu există grupare politică care să se poată mai bine înțelege cu imperialismul și, în afară de reacționari, nici nu a fost vr'o alta care să fi sprijinit mai statornic, în ultimii 12 ani, politica personală și autoritară a Împăratului. Iar la o înfrîngere a socialiștilor se putea încă și mai puțin aștepta. Populațiunea urbană era adînc nemulțămită de tarifele vamale care scumpiseră prețul cărnii, scandalurile funcționarilor coloniali dezgustaseră toate spiritele, iar creditele pentru armată și noile impozite apăsau tot mai tare asupra maselor populare,—pe cînd partidul socialist părea mai bine pregătit de luptă ca totdeauna, avîndu-și cadrele bine organizate și lăzile pline de însemnate rezerve bănești. Credința tuturora era că socialdemocrația va cîștiga dimpotrivă încă 20 scaune pe lîngă cele 80, și această credință era așa de împărtășită în cercurile cele mai cunoscătoare, încît contele Balestrem părăsindu-și locuința din Reichstag, a putut afirma că locul său îl va ocupa cu siguranță Singer, președintele partidului socialist, iar gazetele oficioase, care prevedeau poate și ele o asemenea eventualitate, amenințau cu o nouă dizolvare Reichstagul încă nenăscut.

Cu atît mai surprinzător pentru toată lumea a fost deci rezultatul alegerilor din lunile trecute, în care socialdemocrația nu numai că nu a cîștigat nici un scaun dar a pierdut încă 36, din acele 80, în favoarea partidelor burgheze și anume, cam jumătate în favoarea grupurilor liberale (naționali-liberali și liberali înaintați), pe cînd restul a fost acaparat de conservatori și de catolici.—Cancelarul își vede dar realizate numai pe jumătate din visurile sale: zdrobirea socialiștilor în parlament, pe cînd centrul se întoarce acolo mai tare decît oricînd. Principele de Buelow va trebui dar să steie și pe viitor la tocmeli cu catolicii în chestiunile economice și confesionale, căci gruparea liberalilor înaintați, în jurul guvernului—chiar dacă ea se va realiza în mod definitiv—nu i-ar putea asigura o majoritate conservatoare-liberală decît doar în chestiunile pur naționale.

Și acum, să ne întoarcem privirile la socialdemocrați. Trebue interpretată înfrîngerea lor electorală ca un faliment al însuși idealului socialist, ca un reviriment al maselor populare către politica personală și absolutistă a Împăratului, ori trebue să o reducem la proporțiile unui simplu accident trecător?

Este necontestat că în bună parte rezultatele alegerilor se datoresc coborîrii deadreptul în arena electorală a guvernului, mai ales a însuși cancelarului și a d-lui Dernburg, titularul departamentului colonial, care cu mijloacele pe care guvernul le are chiar în Germania—între care concursul bogatei societăți „uniunea marinei germane", precum și a uniunei imperiale, transformate în adevărate agenții electorale—au izbutit să convingă pe alegători că respingerea creditelor coloniale ar însemna nu numai o înfrîngere pentru guvern, ci chiar o primejduire a demnității naționale și a viitorului Statului german. Mulțumită acestei platforme, guvernul a reușit să aducă de astădată la urne un însemnat număr de alegători indiferenți, care adică în alegerile anterioare se abțineau cu desăvîrșire de la vot. Așa, de unde în 1903, cînd s'a dat totuși acea luptă violentă în vederea tarifelor vamale, numărul votanților fusese abia de 76%, în ultimele alegeri, proporția s'a ridicat pentru întreaga țară la 85% din numărul celor înscriși. Mai caracteristice sînt încă cifrele absolute. Pe cînd în ultimii 4 ani numărul alegătorilor a sporit numai cu 660,000, acela al participanților la vot s'a ridicat în ultimele alegeri cu peste 1.700,000, ceia ce dovedește că peste un milion de absenționiști a răspuns de astădată la apelul partidelor. Și acest milion, care reprezintă nu mai puțin de a 11-a parte din numărul total al votanților, a fost decisiv pentru scopurile guvernului. Pentrucă pe oamenii fără convingeri profunde, neînregimentați în partide, i-a fost ușor guvernului să-i adune în jurul unui stindard pe care înscrisese viitorul Statului și demnitatea națională.

Și fiindcă vorbim de rolul guvernului, se cade să amintim tot aici și activitatea d-lui Dernburg, care, atît în Reichstag cît și în campania electorală, s'a distins ca cel mai aprig campion al politicii coloniale. El a exercitat o mare înrîurire asupra burgheziei mici, pănă atunci favorabilă social-democrației, exagerîndu-i foloasele ce va urma să tragă de pe urmele coloniilor, și aceasta i-a fost cu atît mai ușor, cu cît socialiștii în loc de a căuta să se ridice în această chestiune până la esența principiilor, se mulțumeau cu o critică superficială a politicii guvernamentale, afirmînd că coloniile africane sînt numai niște mări de nisip, improductive, ceea ce este în fapt departe de adevăr. Apoi, d. Dernburg a adus în această campanie și un contigent pur personal: simplu bancher, un „business men", chiemat la departamentul coloniilor ca succesor al principelui de Hohenlohe, acest singur fapt era în sine o măgulire a ambițiunilor burgheze, pe cînd (deși botezat), origina lui evree a contribuit nu puțin a grupa în juru-i însemnate simpatii hotăritoare, mai ales ale celor iritați sau desgustați de antisemitizm.

Dar succesul imperializmului şi prin urmare înfrîngerea socialdemocraţiei este a se atribui în mare parte şi neertatelor greşeli politice ale partidelor înaintate, burgheze şi socialist. In primul loc, liberalii înaintaţi, ale căror principii se apropie de ale radicalilor din alte ţări, găsind prilejul de a-şi spori numărul mandatelor în aceste alegeri, sub ocrotirea guvernului, nu au stat la îndoială de a lupta mai pretutindeni alături cu clericalii şi ceilalţi conservatori, sacrificînd pe socialdemocraţi. Este adevărat că prin acest mijloc ei au izbutit să pătrundă în număr mai mare în Reichstag, dar valoarea lor morală este acum cu mult inferioară; căci negreşit aveau o situaţiune mai bună alături de cei 80 deputaţi socialişti, decît acum, faţă numai cu 43, deşi ei înşişi au 12 scaune mai mult. Iar pentru a dobîndi acest neînsemnat rezultat, ei nu s'au sfiit de a se înrola sub cutele drapelului imperialist, renunţînd, pentru moment cel puţin, la programul lor care este cu desăvîrşire opus politicii personale şi absolutiste.

Mai gravă încă a fost greşala socialdemocraţilor, care nu şi-au dat nici o osteneală de a lumina confuziunea aruncată în spirite prin platforma electorală a guvernului şi a partidelor sale aliate. Căci doar acum nu era vorba de un credit mai mare sau mai mic pentru coloniile africane, care avea să fie acordat ori respins, ci de un întreg sistem de guvernămînt, care atrage după sine acel neînfrînat şi dezastros militarizm, apăsător al maselor şi sustras oricărui control. Era vorba de a se şti dacă Germania va urma şi mai departe a fi guvernată în acelaşi chip, ori dimpotrivă, dacă ea trebuie să se pronunţe pentru un guvern sincer constituţional şi supus controlului parlamentar. Astfel pusă şi condusă lupta, rezultatele poate că ar fi fost altele. Iar că în lupta aceasta socialdemocraţia nu s'a ridicat până la înălţimea momentului istoric, aceasta rezultă din chiar imputările acelora care nu pot fi bănuiţi ca rău-voitori. „Ignorarea realităţii, menţinerea unor concepţii tradiţionale care astăzi nu se mai potrivesc, critica infructuoasă şi pur negativă, unită cu o lipsă de activitate practică şi pozitivă, iată unele cauze care explică căderea noastră",—zice unul dintre scriitorii cei mai autorizaţi ai democraţiei germane.

Este acum această cădere definitivă? Sau, datorită excluziv cauzelor aici arătate, ea nu ne poate da nici un indiciu despre vitalitatea partidului social democrat german şi despre menirea lui în viitor?

Nu acum pentru întâia oară socialiştii germani esă înfrînţi dintr'o luptă electorală. Se ştie că la 1887 numărul deputaţilor aleşi fusese redus la jumătate. Infrîngerea recentă este dar cu mult mai puţin însemnată. Pentru a ne da însă samă de aceasta, trebuie să cercetăm mai adînc rezultatele alegerilor din 1907. Am arătat mai sus că numărul votanţilor, faţă de alegerile din 1903, a sporit cu 1,700,000. Este interesant să ne întrebăm cum s'a distribuit acest spor între diferitele grupări politice. Partea cea mai însemnată—şi am arătat în ce anumite împrejurări—s'a îndreptat cătră partidele înaintate burgheze, care au cîş-

tigat 35%; partidele guvernamentale au dobîndit 25%, centrul chiar a văzut sporind alegătorii săi cu 15%, pe cînd socialdemocraţia a avut un spor numai de 8%. S'ar părea deci, după aceste proporţii, că partidul socialdemocrat a fost întrecut în ultimii patru ani, de succesele de propagandă ale tuturor celorlalte partide, chiar şi reacţionare. Această aparenţă se explică prin faptul, semnalat mai sus, că în alegerile actuale au participat peste un milion de alegători indiferenţi, abstenţionişti, care au venit să îngroaşe rîndurile mai ales ale nuanţelor liberale. In realitate însă puterea de cucerire a socialdemocraţiei germane este mai mare şi mai temeinică decît a oricărui alt partid, de oarece în ultimii patru ani, deşi combătută acum de guvern şi de partidele aliate, ea pe lîngă un cîştig de 8%, a izbutit să-şi asimileze definitiv pe toţi acei care la 1903 votaseră cu dînsa şi între care se aflau atunci un mare număr de alegători din mica burghezie, neînregimentaţi încă în rîndurile sale.

Dar imensa forţă politică ce o reprezintă socialdemocraţia germană se învederează încă şi mai bine din cifrele absolute ale alegătorilor care au participat la alegerile din 1907. Pe cînd centrul catolic nu a avut decît 2,875,000 alegători, partidele guvernului 2,200,000, naţionali-liberali 1,875,000 şi liberalii înaintaţi 1,200,000, socialdemocraţia a întrunit ea singură 3,250,000*) sufragii, adică peste 27% din numărul total al votanţilor. Şi dacă numărul scaunelor sale în parlament nu este proporţional cu această cifră, cauza, în mare parte, se datoreşte mai ales meşteşugitelor circumscripţii electorale.

Mîngîerea reacţionarilor nu ni se pare dar întemeiată şi în tot cazul ea va fi de scurtă durată. Socialdemocraţia germană, cu toată înfrîngerea ei electorală, a dovedit că este cel mai puternic şi mai plin de vitalitate partid din întreaga ţară şi nu rămîne nici o îndoială că, reculegîndu-se după înfrîngerea suferită şi împinsă la o activitate mai energică de însăşi reacţiunea ce o ameninţă, ea va şti să iasă triumfătoare, într'un viitor apropiat, din lupta cu guvernul personal şi autocratic al lui Wilhelm II.

Ignotus.

---

*). In alegerile anterioare, din 1903, numărul de voturi dobîndit de acest partid a fost de 3,000,000.

Miscellanea

DIN ALE MOMENTULUI

Un fost slujbaş al *Statului*, în mod *oficial*, a găsit că pricina răscoalelor stă în Băncile Populare. Argumentaţia: învăţătorii, conducători ai acestor Bănci, sfătuesc pe ţărani ca, în loc să bea, de pildă, să-şi economisească banii, depunîndu-i la Bancă, pentruca în urmă, cu banii strînşi să cumpere pămînt, ori să-l arendeze... Slujbaşul *Statului* negreşit a admonestat aspru pe învăţătorii care luptă pentru a infiltra în ţărănime spiritul de... răscoală.

*

Ziarul „Lupta" din Budapesta spune următorul lucru interesant:

„Nimenea nu a cîntat în acorduri mai puternice şi mai duioase foamea de pămînt a ţăranului romîn, decît marele poet George Coşbuc. Este interesant şi caracteristic felul cum s'a născut ideia acestei poezii în creerii lui geniali.

O ştiu din gura lui. Poetul făcuse într'o frumoasă zi de vară o excursiune undeva prin Moldova, la ţară. In mijlocul cîmpului întîlni un ţăran. S'au aşezat amîndoi în mijlocul unei livezi de iarbă grasă şi de flori. Poetul îi adresă ţăranului fel de fel de întrebări asupra vieţii şi asupra necazurilor vieţii ţărăneşti. Apoi, întins pe spate în iarbă şi privind în nemărginitul cerului albastru, ascultă povestea tragediei vieţii ţăranului romîn din Moldova. Şi un cuvînt îi bătea mereu la ureche din povestea ţăranului „pămînt de am avea—toate ar fi bine".

— Care va să zică, voi, ţăranii, ce vreţi? îl întrebă Coşbuc pe ţăran.

— Noi vrem pămînt!—Cu răspunsul care, cristalizat prin creerii poetului genial, dădu naştere neîntrecutei poezii a lui Coşbuc".

*

„Courrier Européen" reproduce, din „Adevărul", o caricatură a d-lui Iorga, sub care scrie următoarele vorbe: „Portretul instigatorului mişcării ţărăneşti din Romînia". E o infamie, colportată aci în ţară de

către aceia care au interes să nu vadă pricinile adevărate ale nenorocirii ce a căzut asupra ţării.—E mai curios că ziarul francez publică, în acelaş număr, două articole în care se arată aproape *adevăratele* cauze ale acestei mişcări.

*

Ce răspundere au aceia care au făcut să ajungă lucrurile unde sînt azi,—răspundere faţă cu întreaga Romînime, se poate vedea din următorul suspin al unui ziar dela Cluj, „Răvaşul":

„De ar da D-zeu să se sfîrşească odată cu acest fel de scene, ce ne dau fraţii, atunci cînd noi avem de purtat o luptă aşa de grea, nu pentru pîne, *ci pentru sufletul nostru romînesc*".—(Ceteşte, în acest număr al „V. R." articolul semnat de „Un dascăl din Ardeal").

*

Cîteva scene care caracterizează pe ţăranul Moldovan

Intr'un tîrguşor devastat, procurorul găseşte o mulţime de Evrei, găzduiţi la ţăranii devastatori.

— Ce 'nsamnă asta, mă? întreabă procurorul.

— Apoi ne-a fost milă, cucoane, de dînşii, că au neveste şi copii, săracii!...

Aceşti ţărani erau ei înşişi devastatorii din ajun.

Aiurea.

Ţăranii înfuriaţi, după ce au cam ghiontit pe arendaşi şi, după ce, pe femeile lor, le-au luat numai în rîs,—cînd să treacă doica cu un copil, s'au dat la o parte toţi, punîndu-se pe două rînduri.

— Mă, să nu ne-atingem nici unul de copil, că el ce-i vinovat, sărăcuţul?

Intr'un sat din judeţul Fălciu.

Trei sute de ţărani vin în faţa casei medicului de plasă, Evreu, care stătea în gazdă la un crîşmar, tot Evreu.

Medicul, speriat, ese în uşă, mai mort de spaimă.

— Domnule doftor, îi zic ţăranii, să nu vă temeţi, că nu vă facem nimica, pentrucă sînteţi cel mai bun *student*. N'are să vi se mişte un fir de păr, ne punem noi piepturile spre apărare,—deşi sînteţi de legea lui ĭţic (crîşmarul)—dar pe *Jidan*, îl luăm...

In alt sat.

Ţăranii n'au nimic de împărţit cu stăpînul, care-i tratează bine, dar, totuşi...

— Cucoane, am venit să te înştiinţăm că ne răsculăm.

— De ce, mă?

— Apoi ni-i rușine de oamenii din celelalte sate, să stăm așa.

— Și cum voiți să vă răsculați?

— Apoi ia așa, să luăm pe jupînul crișmar și să-l legăm o talangă de git să-l purtăm prin sat.

— Măi, voi aveți să-l bateți...

— Ferească sfîntul, cucoane.

Țăranii l-au purtat pe crișmar, cu talanga de git, și-apoi l'au dus înnapoi, la casa lui.

*

Mișcarea aceasta agrară a fost ca o experiență de psichologie în mare, care a pus în evidență deosebirea de temperament dintre țăranul moldovan și cel din cîmpia Munteniei. Mai ales cînd ne gîndim că în Moldova și rasa și religia arendașilor ar fi putut fi un motiv mai mult ca mișcarea să ia o formă mai elementară...

*

In mijlocul catastrofei prin care trecea țara, „Universul" ne aduce următoarea știre:

Din Geneva (Italia), primim următoarea telegramă:

„Corda Fratres" și „Dante Alighieri", întrunite spre a sărbători pe d-na Smara Gheorghiu, trimet o salutare Romîniei, amintitoare a anticelor glorii latine, urînd înfrățirea popoarelor și recunoscătoare pentru entuziasta primire făcută lor de națiunea romînă".

Telegrama e semnată de avocatul Enrico Bodoano, consul al soc. „Corda Fratres".

Vorba cîntecului:

Țara piere de Tătari
Baba bea cu lăutari...

*

Și acelaș cîntec îți vine 'n minte și cînd citești, în aceste vremuri, „Revista critică" a seninului domn M. Dragomirescu.—Și aici s'a produs o *experiență*: ce uscăciune morală e mascată prin teoria „artei pentru artă".

*

Dacă impresia de ridicol absolut ți-o dă numai cel de *mai sus*,—aceasta din pricina absolutei discordanțe între ceea ce scrie d-sa și preocupațiile țării,—apoi nu este mai puțin adevărat că și celelalte publicații

literare(!) ce am avut prilejul să vedem, au fost tot atît de surde și de mute în fața tragediei care a zguduit țara în întîia jumătate a acestei luni. Nici un cuvînt, nici o aluzie, nici o înfiorare! Ah, aceste publicații sînt literare, crează frumosul, nu se scoboară ele pănă la proza de toate zilele, chiar cînd aceasta este atît de îngrozitoare!... O singură excepție, o singură manifestare nobilă și omenească, „Rugăciunea" lui St. O. Iosif din „Sămănătorul"... Să nu-l uităm!

— ? !

Eram hotărîți să punem punct oricărei discuții cu „Luceafărul", fie și cu primejdia de a fi taxați de „fricoși" de către d. Tăslăuanu, admiratorul necondiționat al d-lui Rîmniceanu.—Și felul slăbănog și ordinar-sofistic al răspunsului acestuia din urmă, care nu putea să mai lase nici o îndoială, în nici o privință, în mintea cetitorilor săi, și împrejurările prea *istorice*, prin care trecem, față cu care discuțiile urmate sînt prea meschine, ne impuneau datoria de a tăcea.—Afară de aceasta, un motiv tot atît de puternic era și acela că atacurile împotriva „criticului" dela Luceafărul, puteau fi socotite ca îndreptate în contra Luceafărului în bloc, ceeace n'am fi dorit nici un moment să se creadă, pentrucă Luceafărul nu numai că e cea mai bună revistă a Romînilor de dincolo, dar se poate zice că e „revista" lor, și pentrucă în capul ei e și d. O. Goga, o inimă cum alta mai nobilă n'a bătut vreodată în pieptul unui Romîn.

Cu toate acestea, cel din urmă număr din „Luceafărul" ne pune într'o nedumerire așa de mare, încît ne e cu neputință să n'o relevăm.

Sub titlul de: *I. Al. Brătescu-Voinești*, „In Lumea Dreptății", Luceafărul publică o recenzie, care nu e decît un rezumat vag al articolului d-lui Ibrăileanu despre Brătescu-Voinești... Foarte bine! Ideile sînt menite să circule! Dar par'că d. Ibrăileanu era „criticul nechemat", „criticul absolut necompetent", „al cărui sistem critic greșit" era țintuit la stîlpul infamiei!... Nu-i așa că avem dreptul să fim nedumeriți?—Și ce-o să zică de această afacere—nu „Maica stariță" din vestita operetă—ci „criticul" Luceafărului? Nu era mai normal ca critica lui Brătescu s'o facă criticul specialist al Luceafărului? Căci e, credem, vremea ca să se lase odată de a ne cînta „ce e critica",—ne-a spus destul!—și să facă pasul fatal: *să critice ceva!*

UN GLAS DE PESTE MUNȚI

Reproducem după ziarul „Tribuna" din Arad următorul articol, asupra căruia atragem toată atenția cetitorilor noștri:

Plevna internă. I-a fost dat întîiului rege al Romîniei ca nu numai Plevna turcească s'o cucerească cu prețul a mii de vieți romînești, ci se vadă vărsarea de sînge romînesc și în lupta pentru cucerirea *Plevnei interne*.

Reformele agrare anunțate în manifestul dat de guvernul Sturdza în numele M. Sale, vor însemna adică definitiva cucerire a Plevnei in-

terne. Dar și epocala reformă, pusă în perspectivă de guvernul M. Sale Regelui Carol numai așa va fi complectă, numai așa va da roade imediate, dacă guvernelor chemate să facă și să aplice noile legi, le vor sta în ajutor și *marii proprietari ai țării*.

Un guvern, în fruntea căruia stă cel mai cu experiență și cel mai bătrîn bărbat de stat al țării, și avînd sprijinul unui partid cu atîția iubitori ai țărănimii și cunoscători ai păsurilor ei, nu se îndoește nimeni: va ști să afle calea spre mîntuire. Noi nici nu ne permitem să dăm sfaturi încercaților sfetnici ai Coroanei. Credem însă că am putea aduce oarecare servicii cauzei țărănești, care este a tuturor Romînilor, dacă pentru orientarea *marilor proprietari* am schița, fie chiar numai fugitiv, cît îngădue un articol de jurnal, *chipul cum noi*, proprietarii mai mari și mai mici, precum și cărturarii de la orașe și de la sate, *tratăm pe țăranii de aici*.

Vom da exemple, căci acestea vor demonstra mai mult decît ori și cîte vorbe, fie acestea scrise cu cea mai mare măestrie.

Alaltăeri, la chemarea fruntașilor cărturari din comitatul Aradului, nu mai puțin decît zece mii de țarani și-au lăsat sapa și plugul ș-au venit distanță de 4—5 ore cu trenul, să unească vocea lor cu a noastră în apărarea culturii naționale, protestind contra proiectului de lege, prin care contele Apponyi vrea să ne desființeze școalele. Și a fost un *țăran*, cel care—alături de preot și învățător—a protestat mai cu tărie și a cărui vorbire s'a remarcat mai ales.

Aceleași lucruri se petrec pretutindeni. Nu e caz ca țărănimea să rămînă nepăsătoare în fața apelului nostru și să nu considere ca poruncă mare, întocmai ca acea *împărăteasră*—așa zice poporul—a se prezinta unde este chemată.

La Viena, cu Memorandul au fost trei sute țărani. La procesul Memorandului, în Cluj, douăzeci de mii țărani, delegați din toate satele, au însoțit pe membrii comitetului național și cît a ținut drumul dela Sibiu până la Cluj, Romînii tuturor satelor au ieșit întru întîmpinarea „domniilor noștri". Unde jandarmii nu i-au lăsat în gară, s'au înșiruit pe cîmp...

Dar alegerile din iarna anului 1905? La Brad, de pildă, alegătorii veniți cale de o zi, pe jos, peste munți, au fost ținuți în ger două zile și două nopți, doar-doar li se va urî și vor pleca.... N'a mișcat însă unul singur până nu și-a dat votul și n'a văzut proclamat ales pe protopopul candidat. In alegerile dela 1906 iarăși mulțime de asemeni exemple de nespus devotament pentru cauza obștiei.

Cum s'a ajuns la devotamentul acesta și la o așa de înălțătoare conștiință națională? Prin *școală*, ș'anume nu numai prin școala primară, ci aceia ce i s'a dat țăranului în *vieața publică*, la orice prilej. Cărturarii noștri, începînd cu episcopii și urmînd cu funcționarii dela consistoare, apoi advocații, medicii și inginerii dela orașe, toți sunt în strînsă și continuă legătură cu țărănimea, legătură nu numai de rudenie, ci așa zicînd de interese chiar. Țăranul alege pe deputatul din sinodul eparhial

(care la rîndul său alege pe episcop), țăranul își alege pe învățător, preot și protopop, el îi susține. Băncile noastre chiar, au acționari și deponenți numeroși și întreaga lor clientelă este țărănimea. Și ceeace face de cîțiva ani încoace societatea „*Steaua*" din Romînia, societatea culturală care are în frunte pe ilustrul președinte al *Academiei Romîne*, d. Ioan Kalinderu, și în comitet membri de talia unui Haret, cu aparat mai mic și cu forțe intelectuale mai modeste, noi am început deja de cincisprezece ani, căci atunci s'a înființat întăia *foae pentru popor* ș'acum avem aproape în fiecare centru romînesc astfel de foaie, ieftină (4 coroane pe an) și scrisă în graiul poporului.

Și tot ce avem: așezăminte culturale, reuniuni agronomice, bănci și ziare, *s'au făcut prin inițiativa marilor și mai micilor proprietari romîni*. Ei sînt, la țară și în orașe, conducătorii. Ei ajută la învățătură pe băeții de țărani mai săraci, pe care îi fac apoi învățători și preoți în sat, casele lor sînt pururea deschise, grînarele lor cînd sînt pline, țăranul are și el de unde să se ajute. Cele mai multe fundațiuni—care ajută sute de tineri la învățătură, în fiecare an—ei le-au înființat. Fundația Gojdu are azi peste *6 milioane* și întreține la universitate vre-o două sute de tineri.

Exemplul acesta dat de marii proprietari *domni*, a aflat imitatori și printre țăranii mai cu stare. Nu e *biserică* mai de samă, care să nu aibă fundație făcută de țărani.

Ei se duc apoi la examene, însoțind pe inspectorii școlari, împart școlarilor silitori cărți și bani, ba se găsesc proprietari care regulat, în fiecare an, dau recompense însemnate și învățătorilor mai distinși. Marele și mai modestul proprietar se duce în casa țăranilor, la sărbătorile mai mari invită la sine pe fruntașii satelor; el cunună și botează în casa țăranului și sfat bun le dă tuturor cîți îi bat la ușă.

Scurt: e o legătură între proprietari și țărani, este o comunitate de interese întemeiate pe dreptate și dragoste.

La congresul agrarienilor ținut astă toamnă în București, actualul prefect de Ilfov, d. *Alimănișteanu* constata, că marii proprietari din Romînia nu prea își bat capul cu educarea țăranilor. D. *Haret* de atîția ani tot pentru chestia țărănească a agitat. D-nii *Take Protopopescu, C. Stere și Vintilă Brătianu* au dus prin presă atîtea frumoase campanii în interesul țăranilor. D. *Emil Costinescu* a avut curajul s'o spună în plin parlament, că amîndouă partidele au neglijat pe țărani, iar d. *G. Panu*, în ultimul număr al revistei sale, constată și d-sa același lucru.

Nu mai sufere îndoială: partidul care numără astfel de bărbați eminenți, va face reforma necesară, proprie a elibera țărănimea din starea ei tristă.

Repetăm însă: marii proprietari au și ei un rol covîrșitor în deslegarea chestiei. Și nu e vorba numai să ușureze învoelile agricole și să nu mai lase moșiile lor și pe țărani în grija arendașilor exploatatori, ci ei înșiși să se coboare între țărani, aceștia să-i privească drept părinți

ocrotitori... Situația dela noi dovedește că acesta e singurul mijloc de a face din Rominul bogat și cel sărac *un singur popor*, iar nu două clase care s'ajungă într'un atît de înfiorător conflict, cum se întîmplă zilele trecute în Rominia.

Patriotismul îi va face, desigur, pe toți proprietarii mari din Rominia, ca din tragedia ce li s'a desfășurat dinaintea ochilor să tragă cuvenitele învățăminte.

In cumpenirea celor ce au de făcut, stările de lucruri dela noi le oferă și ele destule indicii.

IAR?

Reluînd o temă învechită, și cu aceiași sorți de izbîndă, cițiva publiciști voesc să „discrediteze" talentul lui Sadoveanu. Și iată, așa dar, frumoasa schiță *Moarta*, pastișată după *Le Fermier* al lui Maupassant! Să zicem că subiectul samănă, mai mult: că e identic! Dar s'a dovedit că numărul subiectelor, care *circulă* în literatură e foarte restrîns! Dar Shakespeare a luat de-a gata subiectele dramelor sale, din alte drame, din cronici, din nuvele! Dar atunci romanele istorice, cu subiectul dat de istorie, sînt „plagiate" etc.

Dar cine nu știe că alta e *subiectul* și alta e *fondul*? Nepricepătorul în literatură vede totul în subiect, iar mahalagioaica, care cetește pe nerăsuflate *Dramele Parisului* n'are alt interes decît: *ce s'a mai întîmplat?*—Deosebirea dintre subiect și fond e clară în pictură: *Acelaș* subiect, Madona de pildă, a fost prilejul atîtor opere *originale!* Subiectul e numai prilejul operei de artă!

Dar, în cazul special ce ne interesează, *nici măcar* subiectul nu e acelaș. Subiectul lui Maupassant e complicat și „romanesc", al lui Sadoveanu e banal, schița lui aproape n'are subiect*). Iar *fondul* e absolut deosebit: Fondul lui Maupassant e dramatic, al lui Sadoveanu liric. Din Le Fermier se poate face o dramă, din Moarta o poemă lirică, dovadă: schița lui Sadoveanu, afară de propunerea chehaei Neculaiu de a ospăta pe boer, poate fi pusă în versuri, căci e o poemă—în proză (de aceia aproape n'are subiect), pe cînd acest lucru nu se poate imagina despre nuvela lui Maupassant. La Maupassant fondul e amorul nenorocit al băr-

*). Maupassant: un baron se duce, cu mai mulți prieteni, să vineze la o fermă. Acolo istorisește cum demult, în casa părinților săi, a fost o slujnică, pe care el o îmbrățișa uneori, atîta tot! cum un servitor—fermierul la care sînt acum în gazdă—a iubit pe acea slujnică care, cu greu a fost convinsă să-l ia în căsătorie; cum femeea pe care n'a mai văzut'o niciodată, a murit de dorul lui, al baronului, lucru ce i l'a spus fermierul, căci femeea înainte de a muri s'a destăinuit bărbatului său.—Sadoveanu: boerul Neculaiu, care a *trăit* cu femeea chihaei, venit din străinătate se duce la casa din pădure, a chihaei, care n'a știut niciodată de iubirea aceasta. Acolo, boerul e cuprins de melancolia trecutului, văzînd toate tot așa cum erau *pe-atunci!*...

batului; la Sadoveanu e melancolia trecutului pusă în sufletul unui om ce a fost fericit în iubire. Din cauza *acestui* fond, în schița lui Sadoveanu joacă mare rol natura—cadrul melancoliei—și zugrăvirea casei din poiană și a poemei, care *sînt și acuma* ca pe-atunci cînd înflorea iubirea boerului și a femeei. In nuvela lui Maupassant eroul e bărbatul; în schița lui Sadoveanu eroul e amantul,—dacă poate fi vorba aici de „erou". Și facem această restricțiune, căci într'o poemă, ca aceasta, eroul e *autorul*, adică sentimentul pe care autorul l'a exprimat cu ajutorul unor elemente din viață.

După sistemul acestor domni, ne facem forți să dovedim că toată literatura e pastișată ori plagiată.

PENTRU „CONVORBIRI LITERARE"

La notița noastră, în care arătam că pretinsa „schimbare" a unui raport de către d. Philippide, nu e decît o interpretare greșită a unei *butade* a acestuia,—„Convorbirile literare" răspund prin... reeditarea butadei d-lui Philippide, pe care directorul „Convorbirilor literare" o publicase mai înainte în „Epoca".

Afirmăm încă o dată: D. Philippide nu a schimbat *raportul!* Dacă din procesul-verbal poate reeși altfel, cauza este că secretarul relatînd ce a zis d. Philippide, nu dă chiar vorbele acestuia—și cu atît mai puțin accentul lor—din care s'ar putea vedea exasperarea d-lui Philippide față cu stăruințile *apărătorilor* d-lui Dianu, candidatul unor redactori ai „Convorbirilor literare".

„SPECIALISTUL" ROMÎN

In vederea noilor noștri abonați, cărora nu li s'a putut procura numerele anterioare din revistă, în care a apărut acest studiu al d-lui A. Philippide,—Administrațiunea „Vieții Romînești" a imprimat întreaga lucrare, într'un număr restrîns de exemplare, care s'au pus în vînzare, chiar în cursul acestei luni, cu preț de doi lei exemplarul.—Imprimat pe hîrtie velină, volumul conține 96 pagini mari, în formatul revistei, și cuprinde pe lîngă acele patru articole apărute în „Viața Romînească", un *Indice* al tuturor exemplelor și numelor din întreaga lucrare.

Persoanele doritoare a-și procura studiul învățatului profesor, care, prin această a sa „contribuție la istoria culturii romînești din secolul XIX" a stîrnit o furtunoasă discuție în lumea literaților și mai ales a filologilor romîni,—se pot adresa la principalele librării din țară sau deadreptul la administrația acestei reviste.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Eugen Lovinescu, *Nuvele*, Socec, 1907. Prețul 1 leu 80 bani.

Vorbind de drama d-lui Lovinescu, *De peste prag*, („V. R.", I, 5), spuneam că ea „e mai mult opera unui critic literar, deprins cu literatura, observator al meșteșugului, e un cîntec din cap, cum s'ar zice, și nu din piept. E o combinațiune: Autorul n'a văzut tipurile, ele nu *trăesc*...". Și, mai spuneam: „Am cetit drama d-lui Lovinescu cu interes și n'am putut'o lăsa din mînă până ce n'am isprăvit'o. Știu că nerăbdarea de a vedea „ce s'a mai întîmplat" mai departe, interesul pentru subiect, nu e nici o dovadă de gustul estetic al unui cetitor, nici de valoarea unei scrieri: băeții de patrusprezece ani fac sacrificii enorme de somn, cînd cetesc *Misterele Inchiziției*,—oricum o carte care te „captivează" trebue să aibă ceva din ceea ce se chiamă „valoare"....". Și, încheeam: „Oricum, în mijlocul atîtor opere de agramați și minți obtuze, care te înspăimîntă prin inconștiența îndrăznelii cu care se îndeasă în „corporația Parnasului", bucata *inteligentă* a d-lui Lovinescu este o plăcere pentru cetitor".—

Acelaș lucru, aproape, am de spus și despre nuvelele d-lui Lovinescu (Dragoste florentină, Remușcarea, Scherzo—alcătuite, ne spune autorul, din niște note de călătorie).

Subiectul, intriga, prezintă interes și, și aci, nu-ți vine să lași cartea din mînă până ce nu isprăvești. D. Lovinescu, cunoscător de literaturi, prezintă, ca atîția alții, un curios caz de mimetizm psihic: d-sa face „din cap" ceea ce altul face „din piept...". Dar toate lucrurile au o margine și *intelectualismul* nu va putea înlocui niciodată *instinctul artistic, puterea creatoare*; pentru aceasta ar trebui cuiva un geniu *intelectual* supraomenesc, ca să știe să *combine tocmai* așa, încît să ajungă acolo unde altul ajunge condus de instinctul artistic.—D. Lovinescu are observații, ori măcar considerații, bune uneori: sentimentul unui om după ce și-a declarat iubirea („va să zică e cu putință, îmi ziceam eu! Cîtă deosebire e între situația din acest moment și cea de acum un ceas!" și păcat că urmează trei sferturi de pagină de *dezvoltare*, care strică efectul...); sufletul femeesc care, în afacerile galante, pune mai mult preț pe aparențe decît pe fapt: spiritul de auto-analiză a unora, chiar în momentele de pasiune, etc.

Dar aceste observații și considerații juste, uneori fine, sînt ale unui critic și nu ale unui artist, fiindcă, cu ajutorul lor, d. Lovinescu nu reușește să creeze *viața*, ori, dacă crează chiar scene parțiale mai vii, nu reușește să creeze oameni. Nu trăește nici un om în aceste nuvele, nici chiar Leon din prima, care, pe deoparte ne e arătat

ca un om cuprins de o patimă curat fizică pentru gazda sa (vechea idilă între chiriaș și gazdă!), iar pe de altă parte debitează frazele celui mai incolor sentimentalism.

Uneori *combinațiunea*, adică lipsa de viziune a vieții, strică chiar compozițiunea nuvelelor. Bucata în felii sistematice, în care perioadele unui predicator sînt întretăiate regulat de considerațiile unui bătrîn asupra religiei, este un artificiu prin care autorul plasează o oarecare filozofie (a sa?): iar lungile tirade lirico-filozofice ale lui Leon, pe cînd sîngele lui fierbe de frigurile patimii senzuale pentru Igea, mi se par cel puțin nenaturale, căci autorul ni-l arată pe Leon robit de „voluptatea" Igeei (toate eroinile d-lui Lovinescu sînt „voluptoase" și d. Lovinescu face abuz de acest cuvînt, care e un calificativ prea general),—Igeea care venea adesea cu „pieptul desvălit până la rădăcina sînilor"—și care a primit prima sărutare dela Leon „între sînii de zăpada..."

Dar dacă fondul operei de artă nu se poate crea decît numai prin instinctul artistic, forma—și vom vedea întrucît—și-o poate însuși cineva prin familiarizarea cu literatura, prin surprinderea procedeelor stilistice... D. Lovinescu își *lucrează* fraza și toate frazele d-sale sînt *„de l'écriture artiste"*. Pentru a pricepe lucrurile se pot face orice comparații; așa dar am să compar pe d. Lovinescu cu d. Brătescu-Voinești. Acesta din urmă scrie atît de simplu, atît de fără *figuri*, încît nici nu-i bagi în samă stilul, dacă mă pot exprima astfel; frazele sale, luate separat, nu sînt mare lucru (afară de dialog, unde sînt peste măsură de concentrative,)—dar ce *viață* rezultă din însumarea acestor fraze! La d. Lovinescu o ...ază e ceva, are adesea o culoare oarecare, dar, din suma lor nu rezultă mai nimic... Pare curios: suma lor e mai mică, adesea, decît fiecare din ele luate separat... Și lucrul e simplu de tot: d. Lovinescu nu vede oamenii, acțiunile lor, și ar fi o minune ca oamenii și acțiunile să rezulte așa din senin; iar suma de fraze *aceasta* ar trebui să ne dea. În schimb, d-sa lucrîndu-și frazele „artistic", va găsi adesea un epitet sau o metaforă —o imagină—fericite,—și fraza, izolată, ne va da deci *ceva*...

Dar d. Lovinescu ne fiind un artist, epitetele și figurile sale, imaginile sale, nu vor fi niște *senzații adevărate*, ci niște *traduceri* (vezi asupra acestei chestii E. Faguet, Études littéraires, Dixneuvième Siècle, V. Hugo). Să dau chiar un exemplu, ales de Faguet din Hugo, de o senzație adevărată... E dimineață, poetul e trezit de niște sunete vesele, căci e el tînăr și fericit, și

> Le Carillon, c'est l'heure inattendue et folle
> Que l'oeil croit voir vêtue en danseuse espagnole...

și urmează admirabile versuri, în care această „danseuse espagnole" aruncă din pestelca-i, pe acoperiminte, notele-i de argint, etc... E clar că aci nu e o *traducere*, adică o figură *căutată* și, după o reflexiune oarecare, *găsită*. E clar că e o senzație adevărată, am spune o fericită semi-halucinație...

Cînd d. Lovinescu zice: „Dar iată Florența începe să răsune de clopote și notele de aramă par a se scobori din înnălțimea campanilelor ca fluturi mici ce împînzesc aerul"... mi se pare că am dreptul să spun că e o traducere—și poate o traducere nu tocmai fericită.

Cine nu e poet, traduce. Desigur că uneori are și senzații adevărate, căci deosebirea dintre un poet și un muritor de rînd e doară numai de grad. *Imaginile* d-lui Lovinescu sînt în marea lor majoritate traduceri.—Și uneori d-sa *a găsit* (după ce a... *căutat*) imaginea mai fericită, alteori mai pu-

ţia fericită.—Cind d-sa ne spune că copacii de pe cutare alee „stăteau drepţi ca nişte cavaleri ce se pun intr'un salon pe două rinduri, pentru a lăsa să treacă o femee admirată. Căci drumul părea o coadă de rochie parfumată," *traducerea* e aproape bună, dar cind d-sa vorbeşte imediat de adierile vintului plin de miresme şi urmează: „Ai fi crezut că o mină nevăzută apropia şi depărta o cadelniţă cu parfumuri puternice", traducerea nu mi se mai pare de loc bună.—Imi place intrucitva: „Jos lingă colină se destindea briul albicios al Arnului, şi peste dinsul se intindea Florenta, ca o patriciană culcată, cu briul aruncat la o parte"—deşi personificarea e prea forţată poate. Imi place şi mai mult—şi are aerul unei senzaţii adevărate—„femeile in haine luminoase de toamnă văratică, cu buchete de violete la piept şi *cu campanilul de abanos al părului*, umbrit de pălăriuţe de pae", deşi imagina ar fi fost mai potrivită pentru zugrăvirea unei femei fără pălărie, intr'un bal depildă.—E o imagină bine găsită aceasta: „Iată şi turnul delan *Palazzo vecchio, înălţat* peste case, ca un *spion* ce-şi intinde urechea spre a surprinde o vorbă de taină", dar ce păcat că imediat autorul are lipsa de bun gust de a continua: „Jos, la picioare, Arnul inroşit de razele amurgului păşeşte cu apa liniştită şi *emoţionată, ca un copil trecind pe lingă casa bunicului*" (!!)... Şi nu văd ce vede d. Lovinescu, cind ne spune: „doi ochi mareţi, melancolici, *ca doi sori in apus*" !!—Cind d. Lovinescu zugrăveşte pe Igea spunind că: „avea ceva unduios şi felin in mişcări. *Muşchii alunecau unul peste altul, dindu-i o infăţişare de nespusă graţie*", imagina poate că e cam lascivă,—dar asta nu mă priveşte... şi apoi sintem la Florenţa. Igea e din Neapoli şi eroul care are această impresie e foarte tinăr... Imaginea insă e adevărată... Dar ce păcat că apoi, prin consideraţii abstracte („voluptate", „farmec melancolic" etc.) imaginea se evaporează după trei rinduri!—Cind d. Lovinescu traduce ceaţa ori nourii de pe cer prin „o cortină", pe care o trage „mina albă a divinităţii" şi cind imaginea asta revine, dovadă că-i place autorului,—rămin nedumerit de-al-binelea... Dar incă atunci cind d. Lovinescu, prin asociaţie de idei, ne spune că (e in vremea sărbărilor jubileului de 50 de ani a proclamării dogmei concepţiei imaculate): „In inălţimele de eter e de sigur petrecere intimă de familie pentru jubileul... pe masă luceşte poate vinul... etc". Şi nu mai insist asupra imaginilor d-lui Lovinescu; gustul său şi familiarizarea cu literatura il ajută uneori, cum am văzut, uneori insă nu.

Ar mai trebui, poate, să-i bănuesc d-lui Lovinescu expresii ca „*curăţenie* de linii" (e vorba de Englezoaice); „In ceea ce priveşte partea pur materială" (a femeei), expresie gazetărească; „au trecut două săptămini fără să fi făcut vre-un pas mai departe" („pasul mai departe" e... „beţia supremă"), explicaţie prea francă; „Căci la ce e bună o sărutare? Ea nu e decit o dulce punte, care te duce spre fericirei mai mari", explicaţie care ne aduce aminte o definiţie populară foarte picantă; „Eu o simţiam alături, lingă mine, caldă, *voluptoasă*, şi mă gindeam: *la ce folos?*" (căci nu-i dădea decit sărutări), la care nu mai fac comentarii...

Sfirşitul primei nuvele, care ne explică tot ce se petrece in nuvelă, mi se pare atit de *excepţional*, el dă un caracter atit de anecdotic nuvelei, ii răpeşte intru atita orice interes omenesc, incit mă mir că autorul n'a sacrificat adevărul (dacă aşa s'a intimplat...) verosimilului. Acel sfirşit e jignitor esteticeşte, căci toată personalitatea Igeei, de bine de rău inchegată, in capul cetitorului in cursul nuvelei şi inchegată, crede bietul cetitor, din stări sufleteşti care fac parte din felul de a fi, din personalitatea Igeei, — se evaporează deodată faţă cu explicaţia aşa *de in afară de personalitatea eroinei!* Dacă l-aşi intreba pe autor ce a voit să ne spună cu nuvela asta, nu i-ar rămînea decit să răspundă cu argumentele „artei pentru artă" şi anume: *nimic!*

Din cele trei bucăţi prefer Scherzo. E o fantazie luminoasă această istorisire al cărei parfum, presupun, e in adevăr florentin...

*

Alex. Gh. Doinaru, *Smaraida*, ed. II, Bucureşti. Preţul 50 bani.

O mică poemă eroi-comică, in care d-na Smara este eroina. Anumitul contrast intre fond şi formă, care formează valoarea acestui gen, precum şi acea irreverenţiozitate ce presupune genul, cind e aplicat la subiecte de asemenea natură,—fac farmecul acestei bucăţi a d-lui Doinaru. Şi, poate, incă ceva: Mica şi meschina satisfacţie ce o simţim, cind vedem pe cineva terfelind pe un nechemat, care ne terfeleşte breasla căreia inşine ne-am dedat: breasla condeiului.

D. Doinaru incepe cu un „prolog", in care se adresează, după toate regulele muzei:

Dacă n'am ca alţii liră,
Muza mea cu firea strimbă,
Fie-ţi milă şi mă lasă
Ca să cint macar din drimbă.

Iată citeva strofe, in care calităţile semnalate mai sus, apar mai bine:

Cine e Smara?

Tinără-i, de cinci zeci toamne,
Dar in pieptul ei de damă,
Bate-o inimă mai mare,—
Fără ca să-i fac reclamă

. . . .

Ştie să se iscălească
Rond, cursiv, batard, cu flori,
Şi pe scriitorul Scraba
L'a cetit de patru ori.

Se imbracă cu dantele,
Cu jupoane, cu catrinţe,
Şi din zori şi până 'n seară
Face numai conferinţe

. . . .

Ea ar vrea să meargă veşnic
Imbrăcată cu catrinţă
Şi in fiecare gară
Să cetească'o conferinţă.

Smara e melancolică, visează, pe lună:

. . . .

Şi pe cind inchipueşte
Fantezia-i de arabă
O idilă cu un tinăr
Luna 'şi caută de treabă...

Smara incă mai gindeşte
Unde's vremile acele
Cind era satisfăcută
Cu de cinci bani acadele?!

Cind era cuprinsă'n spasmul
Bucuriei fără seamă
Si mergea la Moşi cu tat'su
Şi intra la panaramă!

Cind fura ca o hoţoaică
Gavanosul cu dulceaţă!

. . . .

Idealurile Smarei:

...o ţară ideală
Unde rege-i o femee,
Unde nu-s decit jurnale
Tipografi şi atenee.

. . . .

. . . . o sală
Ca de-aici păn' la Chitila;

Să inchidă bine uşa,
După ce a pus la scară
Un sergent ca să pindească
Nimeni să nu ias 'afară.

Şi inchişi toţi inăuntru,
Fără ca să facă nasuri
Să-i asculte conferinţa
Numai opt sau nouă ceasuri.

Smara pleacă la Roma. Pe drum, fericită:

Fiecărui peisagiu,
Ce se 'nşiră rind pe rind,
Smara mea duios îi spune
Cite-o vorbă surizind.

Florilor de pe cimpie,
Savurindu-le aroma,
Smara le punea 'ntrebarea:
„Ştiţi voi că eu plec la Roma?"

Smara, la Roma, ţine, fireşte, o conferenţă:

Lumea se ţinea de dinsa
Cum se ţine după urs
S'o ruga intr'una: „Smaro,
Mai citeşte-ne-un discurs".

Fragment din alt discurs dela Roma:

Am lăsat în Rominia
Şi catrinţa mea şi sapa
S'am venit să văd aicea
Cardinalii şi de papa.

S'aşi mai vrea aci în Roma
Să văd Scala din Milanu,
Pe Rinaldo Rinaldini
Galibardi şi Vulcanu.

Şi-a mai vorbit mult:

Nu a fost lăsat în pace
Nici duiosul Rafael:
Dinsa i-a cetit o odă,
O scrisoare şi-un pastel.

Inainte de plecare:

In sfîrşit ca să-şi arăte
Marea ei recunoştinţă
Smar'a mai cetit la gară
Un discurs şi-o conferinţă.

In partea a III, d. Doinariu persiflează pe Smara ca feministă. „Feminismul" poate inspira unui glumeţ multe lucruri, dar d. Doinaru a ales vechile banalităţi răsuflate şi partea aceasta e mai slabă.— Cu acest prilej am să-i bănuesc două trei trivialităţi, nu din această parte, căci aci n'are, ci din celelalte (diaree, stalactite sub nas).

In partea a IV, Smara călătoreşte la Capul Nord;

Deci stringîndu-şi rufăria
Şi făcîndu-şi geamandanul
A plecat din nou la gară...

. . . .

Şi se duce, Smara, duce
Cale lungă, vreme lungă,

. . . .

E la Praga:

Şi mai bînd un ţap de bere,
A pornit'o dela Praga
Tot cu-acelaşi tren s'ajungă
Mai degrabă'n Copenhaga.

Smara la Capul Nord. Stă singură, pe o stîncă; jos urşi, foce, care

...văzînd cum stă pe-o stîncă
Şi cum meditează Smara,
Au voit să mi-o distrugă
Au cu dinţii, au cu ghiara.

Dar e'ngenioasă dinsa:—
Fără să se fisticească,
A'nceput o conferinţă
Lungă, lată, să cetească,

care a adormit animalele...
Iată şi o parte din „epilog".

„Să ne dea D-zeu multe femei ca Smara"
(D-na Cazzavillan la un banchet)

Plăgile dela Egipet
Să ne prăpădească ţara;—
Dar să ardă Ateneul
Şi să amuţească Smara.

Dă-ne, Doamne, o holeră
Ciumă şi dezinterie,
Dar mai dă şi Smarii gîndul
Conferinţi să nu mai scrie.

Domni fanarioţi trimete
Să ne prade iarăşi ţara,
Dar de noi mai ai şi milă
Şi mai scapă-ne de Smara.

Fă ca să-i înţarce glasul,—
Şi de ai şi tu o lege,
Doamne, fă, că eşti puternic,
Limba Smarii să se'nchege.

Şi paralizează-i tocul
Criminal, cu care scrie,
Doamne, fă să ardă toate
Fabricele de hîrtie.

. . . .

Acum că Smara se pretează foarte uşor la ridicol, e altă vorbă. Sîntem siguri că d. Doinaru va izbuti în viitor să releveze ridicolul şi acolo unde nu e aşa complect şi aşa de inconştient dat pe faţă. Genul în care reuşeşte d. Doinaru e *acesta*: enormităţi şi extravagante asociaţii de idei puse în versuri impecabile. In invectiva ironică, în proză, cu care se îndeletniceşte uneori, nu e atît de fericit.

G. I.

* * *

Henric Ibsen, *Nora sau Casa de Păpuşi*, dramă în 3 acte. Traducere de *B. Marian*. Ediţia III-a cu portretul şi biografia autorului. Bucureşti 1906, editura Librăriei Noua. Preţul 1 leu.

Henric Ibsen, *Stîlpii Societăţii*, dramă în 4 acte tradus de *B. Marian*. Ediţia a II-a în „Biblioteca pentru Toţi". Bucureşti, editura Leon Alcalay. Preţul 30 bani.

Amîndouă lucrările sînt oarecum de actualitate din cauza morţii de curînd a marelui dramaturg. Dar chiar înainte de acest trist eveniment, unele din piesele lui Ibsen au fost cunoscute şi gustate de publicul romîn, fie jucate pe scenele noastre, fie numai tipărite.

In parte, această cunoaştere se datoreşte şi d-lui B. Marian, ale cărui traduceri s'au bucurat de o aşa de bună primire din partea cetitorilor, încît *Nora* e deja la a III-a ediţie.

Pătrunderea traducerilor d-lui B. Marian în publicul romîn ne bucură pentrucă, în afară de aceia că ele sînt făcute cu îngrijire şi într'o limbă romînească aproape mulţămitoare,—apoi d. Marian traduce după ediţii germane, ceia ce e un mare bine, de vreme ce traducătorii germani redau fidel operele pe care le transpun în limba lor, şi nu-şi permit, ca cei francezi de pildă, să trunchieze ori să modifice scrierile străinilor.

Portretul lui Ibsen din fruntea volumului „Nora" lasă de dorit; în schimb notiţa biografică cu care d. Marian însoţeşte această piesă dă o destul de bună informaţie cetitorilor despre viaţa şi activitatea marelui poet al nordului.

M. C.

* * *

Comte L. N. Tolstoi, *Shakespeare*, Calmann-Lévy, 3 fr. 50.

Ceia ce i-a suggerat lui Tolstoi să scrie această carte este un articol al lui Crosby, pe care-l vom rezuma mai jos. Tolstoi mărturiseşte că la'nceput, fiindu-i ruşine că nu-i place Shakespeare, s'a strădănuit... să-i placă şi l'a cetit în ruseşte, în englezeşte, în traducerea germană a lui Shelegel. Acum la vrista de 75 de ani l'a recetit tot, a cetit pe toţi criticii. Dar în zădar! Pentru a dovedi că Shakespeare e un scriitor prost, el analizează pe *Regele Lear* care, după părerea criticii (citează pe Johnson, Gallon, Shelley, Hugo, Brandes) e opera capitală a lui Shakespeare. Rezultatul analizei e că drama aceasta e „rea" şi nu satisface nici una din regulele artei. Mai întîi constată că lupta personajelor cu împrejurările nu rezultă nici din mersul evenimentelor, nici din caracterul personajelor: deci drama nu ne dă impresia realităţii, şi nu putem suferi cu personajele. Apoi personajele lucrează, vorbesc neconform cu timpul şi locul; sînt anacronisme: cu 800 de ani înainte de Christos, ni se vorbeşte de duci, de cavaleri cu viziera, etc.

poate pe vremea lui Shakespeare lucrul mergea, azi, cind ştim cum stau lucrurile, nu merge. In al treilea rind: ornamentare emfatică, atunci tocmai cind ar trebui să ne mişte prin simplicitate şi natural. In al patrulea rind: personajele nu lucrează nici conform cu caracterul lor, aşa puţin cum e acesta definit in drame. Caracterul se defineşte prin ceea ce vorbesc personajele, dar, in dramele sale, limba personajelor e la fel, pentrucă e a lui Shakespeare insuşi şi apoi e o limbă nenaturală, cum nici un om n'o poate vorbi. Apoi oamenii vorbesc veşnic lucruri in afară de acţiune. Tolstoi arată apoi cum caracterele, care nu-i aparţin, le-a falsificat: rezumează o vechĕ piesă *King Lear*, care a servit lui Shakespeare şi care e mai bună. Un singur tip e viu: Falstaff, pentrucă Falstaff vorbind limba lui Shakespeare,—glume reci şi calambururi inepte—vorbeşte cum i se cade să vorbească; dar Shakespeare strică impresia, căci il zugrăveşte făcind haz de el. Hamlet e drama cea mai rea: in Hamlet Shakespeare a acumulat tot ce avea el, Shakespeare, de spus: Hamlet face nu ceea ce trebue, dar ceea ce are nevoe Shakespeare. Aşa şi *Othello*.—Citeva personaje mai adevărate găseşte in cele secundare. O singură calitate are Shakespeare: conducerea scenelor, in care se exprimă mişcarea sentimentelor.—Celor care laudă discursurile, frumoasele vorbe, sentinţe, puse in gura personajelor, Tolstoi le răspunde că, chiar de ar fi frumoase (ceea ce nu-s) ar fi bune ca aforisme,—dar, fiind străine de personaj, necaracteristice, ne la locul lor, strică şi mai mult impresia realităţii.—Dar, ze va zice că e altă epocă acea a lui Shakespeare, epocă de cruzimi, de exprimare artificială, emfatică; că Homer e aşa. Nu, răspunde Tolstoi, Homer ne interesează, pare că trăim cu personajele sale, căci Homer e sincer; Shakespeare e artificial.—*Concepţia vieţii*: Tolstoi citează opiniile lui Gervinus şi Brandes, ai căror rezumat e: morala lui Shakespeare e că „scopul scuză mijloacele". De unde Shakespearomania? E o sugestie, ca cruciadele, ca dreyfusismul şi anti-dreyfusismul.

Tolstoi arată cum oameni de gust (Turgheneff) nu puteau dovedi de ce le place Shakespeare. Gloria lui Shakespeare a făcut'o Goethe, care avea aceeiaşi concepţie despre viaţă, care avea nevoe de un auxiliar pentru drama sa, care voia să'nlocuiască influenţa franceză cu alta, iar esteticianii germani, oameni fără gust şi cu acelaşi concepţie despre viaţă, au inceput să-l laude, creind teoria artei obiective. Acesteia, Tolstoi ii opune concepţia dramei religioase (ceteşte: morală): să ai ceva de spus oamenilor. Azi cineva nu ceteşte pe Shakespeare cu spiritul liber, ci cu ideia preocupată de a-i descoperi frumuseţile.

Cum vedeţi autorul Anei Karenina, judecă pe Shakespeare din punct de vedere al *realismului* contemporan; din *acest* punct de vedere are dreptate complectă.

In acelaş volum e publicat şi articolul lui Crosby, „Shakespeare şi clasa muncitoare".—lipsit de orice paradox, o analiză minunată a atitudinei lui Shakespeare faţă cu cei mici. Shakespeare nu poate fi pus in rindul democraţilor Browning, Milton, Burns, Shelley. Nici o situaţie mai demnă, mai aleasă, nu e intrupată, in Shakespeare, in oameni de jos. S'ar putea obiecta că aşa era moda atunci in literatură, dar un om de geniu *conduce*, nu urmează pe alţii. Insă nu e aşa, Crosby citează opere in care lucrurile stau altfel. Pe Jeanne d'Arc o calomiază, deşi Shakespeare e maestru in crearea caracterelor de femei nobile; deşi trecuse o sută de ani dela războiu, el n'o iartă; dacă ar fi fost din familia regală

a Franţei, n'o trata aşa. Chestia tendinţelor aristocratice in dramă era importantă atunci; burghezimea Londrei era foarte revoltată că autorii o nesocotesc, ba chiar o batjocuresc. Shakespeare nu poate să nu pună in dramele sale oameni de jos. Cum ii zugrăveşte? Ii ridiculizează veşnic. Ii ridiculizează şi prin numele injositoare şi caraghioase ce le dă, nume ce, foarte rar, dă personajelor din categorii sociale mai inalte.—Cele mai multe meşteşuguri sint luate in ris.—Nobilii, cind se adresează la cei de jos, fiecare vorbă a lor e o injurie:— poate e zugrăvirea realităţei, dar poate e şi modul de a simţi al lui Shakespeare.—Shakespeare, de obiceiu, intrebuinţează anume oameni de jos, pentru a provoca risul.—Cei de jos sint necinstiţi, —Işi bate joc de calităţile de gospodină.— Rar ne zugrăveşte un om de jos de treabă şi anume valeţi, care sint ataşaţi de gentilom şi-i imprumută ceva din virtuţi.—In masă, ii judecă şi mai rău pe oamenii mici, de cit individual. Crosby analizează pe larg drama Coriolan, in care Shakespeare şi-a expus părerile şi sentimentele sale. Această dramă e o mină de insulte pentru popor, şi Coriolan e o creaţie simpatică.— Shakespeare despreţuind masele, n'are nici o simpatie pentru ideia de a le mări influenţa ori a le imbunătăţi situaţia. Se teme de libertate. Are concepţia de guvernămint aristocratică.— El merge in contra celor mai bune tradiţii ale literaturii engleze, căci din timpul lui Piers Ploughman ţăranul fusese in mare preţ atit la prozatori cit şi la poeţi.

C. V.

* * *

Paul Bourget. *Études et portraits. Sociologie et littérature*. Cum s-a observat de mult, cunoscutul romancier psiholog e mai mult un analist pătrunzător, un puternic cap teoretic, critic subtil şi fin, decit un artist creator de viaţă. Teoriile lui, mai ales cele sociale, prin reacţionarismul lor retrograd şi antipatic tuturor spiritelor generoase, sint foarte contestabile, dar modul lui de a vedea e totdeauna interesant, argumentarea lui strinsă, observaţiile ades pline de fineţă şi adincime. Recenta lui operă „Sociologie et Litterature" e o culegere de studii sociale si literare scrise in ultimii zece ani. Cele dintăi sint contribuţii la teoria tradiţionalizmului care transpiră mai ales in ultimele lui romane. Adversar convins al democraţiei şi al socializmului, Bourget combate cu inverşunare ceia ce numeşte el „opera criminală a revoluţiei franceze", suspinind după instituţiile vechiului regim, făcind apologia aristocraţiei şi a castelor, slavind opera educatoare a catolicizmului, susţinind necesitatea descentralizării. Bourget studiază pe De Bonald, pe Taine, ca reprezintanţi ai acestor idei şi iniţiatori ai cugetării sale, arătind la acesti din urmă respectul proprietăţii, instinctele conservatoare, recunoaşterea rolului social al religiei. Intr'un interesant şi curios studiu „Politica lui Balzac", contrar părerilor lui Sainte-Beuve şi Taine şi ale celor mai recente, a lui Brunetière, care nu prea iau in serios teoriile politice exprimate in opera marelui romancier, Bourget pune mare preţ pe acestea. Profund psiholog, după el, Balzac a prevăzut cu o extraordinară putere de divinaţie toate defectele democraţiei contemporane şi a găsit şi adevăratele remedii, inţelegind valoarea catolicizmului ca disciplină şi friu pentru instinctele noastre inferioare, rolul familiei ca prim element social, utilitatea unei aristocraţii legate de pămint şi supusă unei monarhii legitime şi seculare, importanţa tradiţiei şi a continuităţii in viaţa socială. Printre scriitori contemporani, cari pot fi consideraţi ca discipoli a lui De Bonald, Balzac, Taine

și ca fii ai cugetării lor, Bourget pune în primul rind pe Maurice Barrès pe care-l numește „consilierul cel mai prețios al tinerimii și servitorul cel mai util al Franții eterne".

In studiile lui literare, „Romancieri și poeți", analizează cu fineța lui caracteristică „Mizerabilii" lui Victor Hugo, în care găsește întrupate aspirațiile proletariatului; francez din prima jumătate a secolului, romanul trăit de Georges Sand și Musset; interesantul amestec de misticizm, senzualitate și curiozitate intelectuală din poeziile din tinerețĭ ale lui Sainte-Beuve; individualitățile poetice asemănătoare ca senzibilitate și ironie ale lui Musset și Heine. Cu multă simpatie și comprehensiune sînt schițate protretele misteriosului romantic Barbey d'Aurevilly, al marelui Maupassant cu care Bourget a fost prieten, al minunatului critic și stilist Voguë și al poetului delicat Charles de Pomairols. Psihologia lui Loti, impresiile acestuia în călătoria pe care a făcut-o la locurile sfinte, technica lui artistică, sînt scoase în lumină c'o pătrundere superioară.

In studiul „Balzac nouvelliste" se găsesc considerații originale și ingenioase asupra deosebirii dintre nuvelă și roman ca genuri literare. Nuvela nu-i, după Bourget, un roman scurt, nici romanul o nuvelă lungă. Puțini scriitori au reunite calitățile romancierului și ale nuvelistului. Condiția primă a unei nuvele e un subiect tragic, o temă violentă. Pentru a nu cădea în melodramă și a produce o impresie de verosimilitate în cititor, artistul sau trebue să se servească de fantastic ca Pöe sau Hoffmann, sau, și acesta e un mijloc superior celui dintăi, să se servească de istoria generală. Anumite evenimente istorice deșteaptă în noi tot felul de viziuni. Pe cînd romanul istoric are mai totdeauna ceva artificial, nuvela fiind un moment prins din firul nedefinit al timpului, evenimentele istorice, ce precedează sau urmează acest moment, nu sînt puse în nuvelă ca în roman pe acelaș plan cu evenimentele imaginare pe care le povestește autorul și de aceia ea ne dă mai degrabă ca acesta iluzia adevărului. Nuvelele, care n-au un subiect istoric, pentru a avea un senz filosofic și a nu fi niște simple anecdote bine povestite, trebuie sa puie numai decît o problemă. Nuvela n'are posibilitatea de a dezvolta, demonstra, dovedi, ca romanul tezist, dar e în schimb genul cel mai capabil de a ațîța gîndirea, sugerînd o idee oarecare, provocînd o discuție. Bourget crede că puține genuri pot produce, într'un spațiu restrîns, efecte atît de puternice.

O. B.

*
* *

Eduard Meyer, *Humanistische und geschichtliche Bildung*, cuvintare ținută la „Societatea prietenilor gimnaziului umanistic (clasic) în Berlin și provincia Brandebach" la 27 Noemvre 1906, Berlin 1907,—prețul 60 de pf. 41 pp. în 8°.

Pentru chestia atît de desbătută a foloaselor și neajunsurilor liceului clasic la noi, ceea ce se spune în aceiași direcție de marii învățați din Apus e totdeauna nu numai interesant, dar plin de învățăminte. Vorbele lui Eduard Meyer cad cu atît mai greu în cumpănă, cu cît el nu e numai un istoric mare, care se ocupă cu antichitatea, dar e unul dintre puținii oameni de specialitate ai Germaniei de azi cu o cultură în adevăr modernă și universală.

Meyer arată că rostul gimnaziului (=liceului) nu e de a da o cultură generală complectă, pe scurt, pentru întreaga viață, ori pentru îmbrățișarea unei cariere practice. Ci gimnaziul trebue să pregătească pentru activitatea științifică din Universitate și de mai departe. Firește o oarecare cultură generală trebuie să dea și gimnaziul, dar „datoria sa e mai ales de a deștepta lucrarea științifică proprie printr'o educație științifica; nu să dea un sistem de învățăminte bine determinate ci să introducă în „problematic", în discuția științifică și prin aceasta, pe drumul conștiinței și activității independente, care caută să-și cîștige prin sine însă-și cunoștință".

Pornind dela pilda pe care-o dă antichitatea prin Socrates și Thucydides, părinții adevăratei educații științifice, singura în stare de a duce o cultură mai departe, Meyer arată prin pilda vremilor vechi, unde duce o prea mare generalizare a culturii și neglijarea educației științifice, anume la moartea culturii clasice. Apoi, ca istoric, el trece la rolul științei istorice, ca obiect de educație științifică și națională, discutînd mai pe larg natura și problemele istoriei, și accentuînd deasemenea însemnătatea ei pentru formarea unei concepții despre viață și pentru înțelegerea varietății și complicației fenomenelor politice, sociale, etc. contimporane. Interesantă e și digresia asupra deosebirii dintre ceea ce se numește „istorie politică" și dintre „istoria culturală".-

Apoi el aplică la istorie aceiași întrebare asupra educației științifice pe care și-a pus-o în general, la început, asupra pregătirii din Gimnaziu a școlarilor,—și insistînd în special asupra rolului educativ al *istoriei antichității*—el închee cu două puncte de vedere cu totul drepte, asupra folosului *Studiului științific* al istoriei în școlile secundare și peste tot. I. Istoria ne învață să cunoaștem rolul *voinței* în viața omenească și să judecăm cu pricepere evenimentele istorice, și II. Istoria ne arată imoralitatea *Individualismului* modern, „care nu conduce la nașterea unei omeniri mai bune, ci la dărămarea ori cărei culturi, la nimicirea celor mai multe creațiuni ale oamenilor și ale popoarelor." Istoria anume ne arată „măreţile figuri, care și-au sacrificat propriul *Eu* pentru a se devota **Intregului** și a servi unei idei mari, și prin aceasta au devenit adevărații creatori ai oricărei culturi și prosperități omenești".

V. P.

*
* *

Gustav Weigand, *Zwölfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*. Commissionsverlag von Iohann Ambrosius Barth, Leipzig, 1906, 1 vol. de 232 pg.

Ultimul anuar publicat de d. Gustav Weigand cuprinde următoarele studii:

1. *Gramaticul T. Cipariu* de Ioan Stoian.

2. *Contribuții semasiologice* (dezvoltarea înțelesurilor lui *mai* și *rost*) de Gustav Weigand.

3. *Etimologii* de Pericle Papahagi.

4. *Mărunțișuri* (o ca product din d+u sau u+d, o>dă, sufixul-ulescu) de Gustav Weigand.

5. *Formarea recentă a numirilor de animale în romînește* de Martin Hiecke.

6. *Flexiunea în Codex Dimonie* de Th. Capedan.

Studiul d-lui Stoian, desigur interesant, mi s-a părut cam prea amănunțit.—Studiul d-lui Hiecke este într-adevăr surprinzător pentru un străin.—Dintre etimologiile d-lui Papahagi sînt de primit numai acele care-s evidente. Autorul nu reușește cînd atacă cuvinte ceva mai obscure. Astfel pentru *lăiă* negru propune ca etymon un cuvînt care însamnă *galbin*, iar pentru *mărnu* 'negru ca mura', propune pe lat *m a r i n u s*, derivat dela *mus* șoarece! Etimologiile adevărate sînt: *laiă*> latin popular **l a i u s*=gr. λαιός (Deja Hasdeu, Etym. 2931 admitea un latin arhaic **l a i c u s* pe baza acelu-iaș grec λαιός) ori o scurtare din **gălăiă*>gal negru, *mărnu*>*m ó r i n u s*.

derivat dela *morum* mură (v. Arhiva din Iași XVII 272).—Pentru prefacerea lui *u+ă* și *ă+u* în *o*, d. Weigand nu aduce totdeauna exemple sigure. Astfel d-sa explică forma *nór* ca o contracție din *nóor*, iar pe acesta ca derivind din *náăru*; însă, după regula pe care vrea s-o stabilească, tocmai *nór* ar trebui să fie rezultatul imediat al asimilației lui *u+ă* în *o*; acelaș lucru pentru *bóur*, care ar fi trebuit derivat din **bór* > *báăru*. Forma *io* (=*eŭ*) nu se poate deriva din **iăă*, dupăcum crede autorul, ci din *eŭ* (lat. *e g o*) în cazurile neaccentuate. *Ghioágă* cere nu **c l a v i g a*>*c l a v a* bâton noueux, gros bâton, massue, iar *fióri* este un derivat imediat dela verbul *infiorare*>**infeurare*>**infebrare*.

In prefață d. Weigand anunță că a deschis și un seminar de limbă bulgărească. Notița e prea scurtă pentru a putea ști dacă deschiderea acestui seminar este sau nu în legatură cu propaganda *bulgărească*, pe care „directorul" seminariului *romînesc* o făcea mai acum cîțiva ani, la cursurile sale.

Fiind invațat german și locuind departe de mesehinăriile dela noi, ar fi fost de așteptat ca d. Weigand să facă știința fără părtinire. Și totuș nu este așa. D-sa învață pe elevii săi să păstreze, cași d-sa, cea mai mare tăcere cînd este vorba de munca d-lui A. Philippide. Astfel, pentru origina cutărui timp romînesc, d. Stoian (pag. 63) citează părerile d-lor Meyer-Lübke și Mohl și nu citează pe a d-lui A. Philippide (Introd. în Ist. limbii și literat. rom. Iași, 1888, pg. 66—67), deși părerea acestuia din urmă, *anterioară* părerilor celorlalți doi, este exprimată pe larg și complect, după cum se cuvine. In lista de cărți întrebuințate de d. Hiecke pentru studiul său, nu văd niciuna din excelentele lucrări ale d-lui A. Philippide. In schimb autorul citează până și Grammaire roumainea d-lui Candrea, o carte elementarăfăcută pentru străini, citează până și stupida Gramatică istorică a d-lui Manliu!

In civilizata dv. țară cum se numesc asemenea lucruri, stimate d-le Weigand?

G. P.

* * *

M. C. S, *Istoricul Prăvăliei Romînești*, Cernăuți 1906, Tipografia *Emil* Kanarski.—102 pg.

Broșură extrem de interesantă pentru acei care urmăresc renașterea economică a Romînilor din Bucovina. Este vorba aici de lupta purtată cu stăruința și vrednicie de profesorul *Leonidas Bodnărescul* pentru înființarea societăței cooperative de consum „Prăvălia Romînească", deschisă la 1 Octombrie 1905 în Palatul național din Cernăuți cu 150 părtași și care, până la finele anului trecut 1906, numără 743 membri cu 800 *părtăgii*, avînd zece filiale în satele următoare: *Părteștii de jos*, Tișăuți, Botușana, Cîmpulung, Fr-mosul, Iacobeni, Vatra Dornei, Dorna Candrenilor, Ciocănesti și Bălăceana.—Cu o taxă de intrare de 2 coroane și o părtăgie de 10 coroane, asociați pot cumpăra în prăvăliile lor mărfuri bune și eftine procurate deadreptul dela producatori, împărțind apoi și profitul net al întreprinderei, care, după bilanțul celor 3 luni de'ntâiu, a fost de 942 coroane adică aproape 15% pe an. Dar mișcarea aceasta economică prezintă un interes și mai înalt, național, urmărind educarea unei clase romînești care, recucerind comerțul înstrăinat să poată forma legătura firească dintre popor și inteligența lui. De aceia, cetitorul va frunzări cu interes acest *istoric* sprijinit pe documente amănunțite și ilustrații interesante, așteptînd cu nerăbdare apariținnea părței lui a II-a, unde va găsi desigur și mai prețioase informațiuni cu privire la succesele mișcării economice începute la 1905.

*

Const. I. Florea, *Rolul Băncilor în mișcarea comercială*, București 1906, Tipografia „Eminescu", —28 pg.

O dare de samă se găsește în „Viața Romînească" (An. I, No. 10 pag. 654), în recensiunea revistei „Economia Națională" din ale cărei No. 9, 10 și 11, este extrasă această broșură.

G. K.

* * *

Tudor Pamfil. M. Lupescu și L. Mrejeru. *Carte pentru Tineretul de la sate. Bîrlad 1907 1 vol. de 285 pag. 1 leu 25 b.*

Marele evenimente desfășurate în țară, în ultimul timp, ne-a arătat că pe lîngă pămînt, pătura de la sate mai are nevoie și de cultură. La noi nu există o bibliotecă eftină și bună pentru cei puțini deprinși cu cititul. Biblioteca „Steaua" aduce oare-care servicii; dar nu e îndeajuns. Cartea despre care e vorba umple un gol simțit. Autorii, toți fii de săteni, sint o chezășie că nu e nici o carte de mîntuială nici de speculă. Olteanul (Tudor *Pamfil*) caută să deștepte și să înrădăcineze în inimele sătenilor noștri idea de neam și de țară prin bucăți luate fie din trecutul țărilor noastre fie din episoadele războiului pentru independență. Cei-l-alți doi autori, bine cunoscuți ca folkloriști și conducători ai orfelinatului de la Zorleni, caută să facă cunoscut diferitele legi, mai ales acelea care se referă la viața săteanului, deschizîndu-i ochii asupra boalelor ce ar cădea pe capul lui, din necunoașterea lor. Tot cuprinsul cărții e presărat cu cîntece de voinicie, cu ghicitori și frămîntări de limbă, luate din graiul poporului spre a-l atrage și a-i arăta că cartea e făcută pentru el și de cei cari, rupți din trupul lor, nu s'au depărtat de ei și nu i-au dat uitării.

I. S.

* * *

Th. Ribot. *Essai sur les passions*. F. Alcan. 907.

Puțini psihologi au contribuit desigur la răspîndirea și popularizarea științei lor în același măsură ca Th. Ribot, fruntașul psihologiei franceze contemporane. Monografiile lui clasice asupra boalelor memoriei, voinții și personalității, au ajuns la un număr uimitor de ediții, făcînd concurență celor mai bune romane. Răspîndirea lor se datorește desigur faptului că răspundeau unei nevoi adînc simțite a spiritului contemporan, dar nu mai puțin competenței recunoscute și calităților deosebite de claritate și de precizie ale autorului.

Preocupat în anii din urmă ai rodnicei lui activități științifice, cu studiul părței celei mai obscure, dar poate celei mai interesante, a psihologiei,—viața afectivă—marele psiholog, care ne-a dat în „Psihologia sentimentelor" un tablou general al ei și în „Logica sentimentelor" a arătat în chip atît de magistral influența sentimentelor asupra operațiilor intelectuale, în noua sa operă „Essai sur les passions" descrie în linii mari aceste manifestări însemnate ale vieții afective, până acum atît de puțin studiate și considerate mai mult ca intrînd în domeniul moralei decît în acela al psihologiei științifice. Credem util a analiza pe larg această operă, care prin subiectul său interesează nu numai pe specialist, dar pe orce om cult și pătruns de importanța nemăsurată a științei sufletului.

Până în timpurile din urmă, mulți psihologi își puseseră în cercetările experimentale cele mai mari speranțe. Azi optimizmul lor a scăzut, spiritele judicioase recunosc că rezultatele n-au corespuns așteptărilor, mai ales în domeniul vieții afective și în acel al funcțiilor superioare ale spiritului. Ribot, care a fost unul din cei dintâi

cari a făcut cunoscute în Franța cercetările experimentale ale școalei germane, cercetări atît de răspîndite azi în această țară și în America, recunoaște acum acest fapt.

In prefața acestei opere, el afirmă că observația și experimentația singure nu sînt deajuns pentru a constitui o psihologie a sentimentelor. „Fără istorie și documente biografice, spune el, nu ieșim din generalități vagi și viața pasională în varietățile și realitatea ei concretă ne rămîne închisă și inaccesibilă".

In partea I-a a operii sale, intitulată *„Ce-i o pasiune?"*, Ribot caută să arăte caracterele ce deosebesc pasiunile de emoții. Pe cînd emoțiile se caracterizează prin intensitate și scurtime, pasiunile se caracterizează prin predomnirea unei stări intelectuale, prin stabilitatea și durata lor relativă; pasiunea e o emoție prelungită și intelectualizată. Dar cu tot fondul lor comun, caracterele emoțiilor și ale pasiunilor sînt nu numai diferite, dar contrare. Pe cînd emoția e o stare primară și brută, pasiunea e de formație secundară și mai complexă. Emoția e o operă a naturii, un rezultat imediat al organizației noastre; pasiunea e în parte naturală, în parte artificială, fiind opera reflexiunii aplicate instinctelor și tendințelor noastre. Emoția se opune pasiunii ca în patologie starea acută, celei cronice. Nașterea pasiunilor e datorită unor cauze externe (condițiile mediului ambiant ce favorizează expansiunea unei tendinți sau a unui germen în stare latentă, imitația, izvorul pasiunilor cîștigate, slabe și de scurtă durată, suggestia, izvorul pasiunelor colective deșteptate de chestiile religioase, politice, sociale) sau unor cauze interne. Acestea din urmă sînt singurele adevarate și în fond se reduc la una: constituția fiziologică a individului, temperamentul și caracterul său.

Considerat ca o ființă afectivă, omul e un mănunchiu de trebuinți, tendinți, dorinți și aversiuni, legate de viața sa organică sau conștientă. La un om normal există toate tendințele, adică toate se pot manifesta în condițiuni apropiate. Dacă într'un individ ele sînt toate la acelaș nivel de mediocritate, acesta realizează tipul amorf, căruia îi lipsește caracterul afectiv al pasiunei. Dacă însă o tendință oarecare, a amorului, jocului, beției, etc. e mai pronunțată și iesă în relief, avem primile elemente, forma embrionară a unei pasiuni. Se găsesc și tipuri amorfe dar majoritatea oamenilor iesă din culoarea neutră. La orce organizm mental e de ordinar, o tendință sau mai multe ce predomnesc și imprimă individului modalitatea lui afectivă. Această modalitate e o dispoziție generală, diferită de pasiune care-i o stare specializată, ca nu e decît terenul pe care germinează pasiunea.

Pasionații se pot reduce la două tipuri: cei cu o singură pasiune și cei cu mai multe pasiuni simultane sau succesive. Cei cu o singură pasiune, sînt marii pasionați, caractere unificate, nu prin armonie ci prin hipertrofie, prin exagerarea unei tendinți care aproape reduce pe celelalte la neant. Cei cu mai multe pasiuni simultane sau succesive, se disting printr'o senzibilitate extremă, ce vibrează la orce eveniment, dar nu trebuesc confundați cu sentimentalii și emotivii impulzivi, căci ceea ce face pasiunea, nu-i numai ardoarea și forța tendințelor, ci mai ales preponderența și stabilitatea unei tendinți exaltate prin excluziunea și în detrimentul altora. Pasiunea e o înclinație exagerată, care devine centrul totului, subordonindu-și celelalte înclinații. Ea e în domeniul senzibilității, ceea ce e ideia fixă în domeniul inteligenței. Caracterele specifice ale pasiunii se pot reduce la trei: existența unei idei fixe, durata și intensitatea.

Ideia fixă poate percurge o serie continuă, care pornește dela ideia simplu dominantă până la acea delirantă și patologică. In privința naturii sale, unii susțin preponderența elementului intelectual, alții, și spre aceștia înclină Ribot, a elementului afectivo—motor. Această ideie fixă, ce lucrează ca scop, poate proveni dinafară, suggerată de un eveniment exterior, sau dinăuntru, prin transformarea unei aspirații confuze într'o concepție clară. Orce pasiune e specializarea unei tendinți atractive sau repulzive ce se concentrează într'o ideie, luind conștiință de sine. Individul e astfel divizat în două părți: pasiunea sa și restul. Ideia fixă e semnul derivărei energiei într'un senz exclusiv. Durata pasiunii variază, dar e suficientă pentru a diferenția pasiunea de simpla emoție, care e o manifestare instabilă și trecătoare. Caracterele instabile, emotivii impulzivi, nu pot avea pasiuni adevarate. Copii în general n'au pasiuni, afară de una, lăcomia. De altfel pasiunea fiind o formă intelectualizată a vieții afective, presupune un grad de inteligență pe cari ei nu-l pot atinge. Intensitatea pasiunii nu e un semn strict specific. Sînt pasiuni statice (ura, ambiția, avariția) în care cheltuiala de energie nu-i evidentă, dar în acestea sforțarea se exercită sub formă de oprire de mișcări, energia rămînînd în stare de tensiune. Ideia fixă avînd la bază o trebuință atractivă sau repulzivă, constitue cu timpul pasiunea, prin cooperarea strînsă a asociației și a disociației, a imaginației creatoare și a facultăților logice care sînt sub ordinele sale. Ribot susține că imaginația adevaraților și marilor pasionați e mai ales afectivă. La ei imaginele de origină obiectivă nu sînt simple stări intelectuale ci sînt însoțite de o stare afectivă încercată în trecut, reînviată în prezent și care e elementul principal al stării lor sufletești totale. Printre materialele pe care pasiunea le întrebuințează pentru a-și construi idealul său, pentru a-l modifica și reînoi, Ribot pune memoria afectivă în primul rang. Pasiunea, din cauza duratei sale, nu trăiește numai în prezent ca emoția ci în trecut și în viitor, nutrindu-se din amintiri, cari nu pot fi reprezentări săci ci stări afective rememorate sau anticipate.

Operația logică, care e în fondul oricărei pasiuni, e o judecată de valoare în care predomină elementul emoțional. La aceasta se poate adăogi ca element logic auxiliar, un raționament constructiv, propriu facultății creatoare nu pasiunii însăși, și care ține un loc foarte mic la pasionații violenți și ceva mai important la cei reflectați și calculatori, și un raționament de justificare, manifestare parțială a instinctului de conservare, o sforțare a individului de a-și menținea starea. In privința raportului dintre pasiune și voință e de observat că activitatea motrice nu-i identică la toți pasionații. Sînt pasiuni dinamice, în care elementul motor e mai puternic ca cel intelectual, și pasiuni statice, în care predomină mai mult reflexiunea inhibitorie și elementul intelectual. Dar sînt și pasiuni (amorul, ambiția) ce pot aparținea ambelor tipuri, aceasta atîrnă de temperamentul individual.

In partea II-a și a III-a a operei sale (Geneaologia pasiunilor), Ribot arătînd slabele cunoștinți pe care le avem asupra substratului fiziologic a fiecărei pasiuni, analizează pe scurt caracterele pasiunilor ce corespund tendințelor ce au ca scop conservarea individuală (lăcomia și beția), tendințelor ce au ca scop conservarea speciei (amorul cu formele lui eterogene gelozia, amestecul de iubire și dispreț, de iubire și de ură), tendințelor ce contribue la expansiunea individului și la afirmarea voinței lui de putere (pasiunea aventurilor și a jocului de

hazard, ambiţia, avariţia, ura, invidia), tendinţelor superioare (pasiunea estetică, ştiinţifică, politică, religioasă, morală).

In partea a IV-a arată cum se sfirşesc pasiunile prin satietate sau epuizare, prin transformare, prin substituţie, prin nebunie sau moarte. Pasiunile se sfirşesc prin epuizare, cind elementele nervoase ce produc o stare determinată devin inexcitabile, anesteziate, incapabile de a mai lucra.

Condiţiile de transformare a unei pasiuni în alta într'un individ sînt: un surplus de energie ce are nevoe să fie cheltuit şi apariţia unui scop sau a unei idei conducătoare, înlocuind pe alta: de exemplu: transformarea amorului uman în divin şi viceversa. O pasiune se poate schimba şi în contrarul său, atunci ideia fixă sau dominantă nu se schimbă, dar încetează de a fi un centru de asociaţii plăcute şi atractive; de exemplu: transformarea amorului în ură. O pasiune poate fi înlocuită cu alta cu totul diferită de natură, căci viaţa afectivă suportă existenţa unor tendinţi nu numai diferite dar chiar opuse şi contradictorii, din care fiecare îşi are scopul ei propriu. Arătind că pasiunea se poate sfirşi uneori cu nebunia, Ribot discută natura ei intimă, căutind să lămurească interesanta problemă a raportului ei cu patologia spiritului. Luind ca criteriu principal al boalelor spiritului, lipsa de adaptare originală sau cîştigată a individului la condiţiile lui de existenţă, el observă că caracterul de adaptare incorectă şi incompletă e inerent pasiunilor. Dacă nu se poate susţinea că toate pasiunele sînt vătămătoare individului, e incontestabil ca fapt de observaţie şi experienţă, că orice pasiune chiar mijlocie falşifică mecanizmul normal al conştiinţei, a cărui regulă e o schimbare şi adaptare perpetuă. Pasionatul arată adesea o mare abilitate în adaptare, dar această adaptare e unilaterală şi anormală. Luind ca criteriu plasticitatea de adaptare a inteligenţei şi a actelor, pasiunea se apropie mai mult de nebunie decît de starea normală. Dr. Renda în opera lui „Le passioni" a susţinut că pasiunile sînt forme atenuate dar equivalente ale psihopatiilor. Ribot înclină către această teză patologică, susţinind totuşi că identificarea complectă dintre nebunie şi pasiune e inacceptabilă. In privinţa valorii pasiunei ca fapt biologic, el susţine că răspunsul depinde de concepţia pe care ne-o facem asupra vieţii, după cum o apreciem din punctul de vedere al cheltuelei sau economiei forţelor. Evaluind obiectiv rezultatele ei, răspunsul e mai degrabă negativ.

Orce pasiune, chiar scurtă, e o ruptură în viaţa normală şi semnele ei distinctive sînt formarea unui caracter parţial, asociaţii şi desociaţii dirijate de o singură ideie intr'o direcţie unică, polarizaţie a conştiinţei. Ea e o stare anormală dacă nu patologică, o excrescenţă, un parazitism. Un om fără pasiuni nu-i, după cum am crede la prima vedere, o fiinţă inertă şi fără resort, el are posibilitatea de a reacţiona şi activitatea explozivă a emotivului ca şi tendinţa violentă şi fermă a pasionatului, nu sînt necesare existenţei. Pasiunea nefiind o manifestare primară şi simplă, un dar al naturii, ci mai mult opera frivolă a omului, e greu de susţinut că ea constitue un cîştig şi îl înarmează în lupta vieţii. Din acest punct de vedere, spune Ribot, utilitatea ei e foarte contestabilă. Dar el cercetează rezultatele pasiunilor numai pentru individ nu şi rezultatele lor în afară de el, în societate. In acest domeniu marile schimbări sociale, constructive sau distrugătoare, de ordine religioasă, politică, socială sau morală sînt desigur datorite pasiunilor şi rolul lor apare aici imens.

O. B.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Februarie). „**Prefaţa**" ce va pune d. Duiliu Zamfirescu la un volum al său ce va eşi în editura *Bibliotecei pentru toţi*. D. Duiliu Zamfirescu, găseşte prilejul, în această prefaţă literară, să declare că „ţăranii învîrtesc carul cu patru boi prin curte, şi cer pămînt". Dacă e vorba să amestecăm economia politică în literatură; apoi vom trimete şi noi pe cetitorii „prefeţii" la cronicele noastre interne. D. D. Zamfirescu vorbeşte prea des de „frumosul" în artă. Eu să fiu nuvelist sau romancier, n'aşi atinge niciodată această chestie, dacă nu m'ar chema Balzac ori Maupassant. E imprudent,—deşi *Viaţa la ţară* e aproape o operă de valoare.—O *poezie* de d. Cerna, care, dacă dovedeşte senzibilitate şi gust, e tot atît de departe de Eminescu, ca acesta din urmă de Shakespeare. Cei care voesc să descopere geniile încă din faşă, pentru că d. Maiorescu a descoperit pe Eminescu, uită că d. Maiorescu, abia după Venere şi Madonă, a pus, timid, pe Eminescu *departe* după Alexandri,—ceea ce scade, nu-i vorbă, şi meritul de proroc al d-lui Maiorescu.—Reproducerea unui neînsemnat raport al d-lui Maiorescu despre o carte de pedagogie. In notă se susţine că limba scriitorilor Ardeleni graţie d-lui Maiorescu s'a îndreptat. Dar *vremea*? Progresul fatal al tuturor lucrurilor?—*In frig* (după Heine) de O. Carp.—*Mama*, drama d-lui Miclescu, care încă nu s'a isprăvit. Despre revista „Propăşirea" care „va urma."—Un articol al d-lui S. Puşcariu împotriva d-lui Philipide (vezi No. 2, II, al „V. R.")—O dare de samă, de d. I. Bogdan, despre cunoscuta carte a d-lui Radu Rosetti.— „**Muzeul nostru naţional**" de d. Tzigara-Samurcaş: nevoia de a se clădi un Muzeu construit anume pentru menirea sa,—în stil romînesc. D. Tzigara-Samurcaş da şi planul acestui muzeu; combate pe d. dr. Istrati, care ar fi voit să destineze acestui scop clădirile rămase dela expoziţie.

Sămănătorul (Februarie şi Martie). Versuri de Anghel, Stavri, Z. Bîrsan, Vilsan, Natalia Iosif, Ion Drăgănescu, G. Rotică, Ecaterina Pitiş, etc. D. St. O. Iosif ne dă o frumoasă traducere din Longfellow („Excelsior!"), „Dojana" şi o „Rugăciune" pentru izbăvirea durerilor prin care trecem.—Nuvele de N. Dunăreanu, M. Sadoveanu etc. Acesta din urmă a scris „**Innecatul**", şi fiindcă şi d. Gîrleanu a binevoit să-şi mai îmbogăţească bagajul literar încă cu o perlă, intitulată „Innecatul",—d. Dragomirescu s'a şi pus să cîntărească „relieful" celor doi scriitori, declarînd, bine înţeles, că prozatorul *său*, d. Gîrleanu, e mai dibaci de cît—vai!—necolaboratorul său.—Aceasta e singura notă veselă ce ne-a mai descreţit frunţile, în vremurile acestea grozave.—Cronici de d. Scurtu.

pămintul sint in primejdie, amănunțește acele diferite primejdii și ne pune la indămină și leacurile, consiliind impădurirea țării, inlocuirea țuicii cu vin, stirpirea păsărilor vătămătoare agriculturii, infiinţarea sindicatelor agricole, hrănirea țăranului cu pine de griu, carne de berbec, mai ales cu cartofi și vin... Ne asigură in fine că tot ce a scris și va mai scrie incă (vai!) despre Rominia, purcede mai ales din *„mon vif et humanitaire désir d'assurer définitivement et fermement l'avenir de cette riche contrée"*... Merçi! Cum se vede, d. Serph nu a făcut fără folos primejdioasa călătorie de la Nuka-Hiva la Caracal, fapt pentru care merită negreșit recunoștința Rominiei in general și a... *Arhivei*, in special.—Ca literatură intilnim o nuvelă de d. Caton Theodorian și versuri de Riria și Eugen Boureanul.

Revista generală a Invățămintului (Martie, București).—D. *Haret*—**„Un eveniment istoric"**—analizind proectul de lege pentru organizarea invățămintului superior, pune in evidență incoherențele și lipsa de competență a autorului: „Nu cred să se fi dat vre-o dată numele de *proect de lege* unei lucrări mai incoherente, mai neingrijite, mai contrarie bunului simț, și care să dovedească in mod mai complect deplina ignoranță a autorului in materia pe care pretindea să o legifereze". Se știe că acest proiect s-a putut fi transformat in lege, cu toată sforțarea raportorului lui de a-l trece prin Cameră. Dar dacă autorul legii n-a reușit să lese nimic posterității prin proectul său, de sigur că concepția raportorului despre rolul profesorului universitar se va transmite generațiilor viitoare: „Dacă ținem socoteală că trăim in imprejurări sociale in care diviziunea muncii nu este aplicată, cind este necesar ca acelaș om să aibă mai multe ocupații, și cind e natural deci ca pentru mulți profesori catedra să fie un simplu punct de sprijin pentru alte ocupații, nu putem impune profesorilor ca să-și consacre tot timpul catedrei".

Cultura Romină (Februarie, Iași). D. *Găvănescul*—**Reforma Universităților**—critică rezervat decedatul proect al d-lui Disescu. Și cu această ocazie autorul ia apărarea Universității de Iași.

Săptămina (Februarie, Martie).—Vorbind de piesa *Vlaicu Vodă*, pe care o laudă, d. Panu, bazat pe faptul că autorul, schimbind niște versuri, le-a făcut tot așa de bune, conchide că piesa e scrisă de d. Davila.—In **Luptătorii de la circ**, d. Panu face psichologia—inferioară și grosolană—a acelora care se dau in vint după asemenea spectacule; iși arată și aversiunea sa pentru asemenea „artiști".—Sub titlu de **Bilanța economică a Rominiei**, discută importanța ce o are exportul și importul in stabilirea bogăției unei țări,—care nu-s factorii decizivi, trebuind să mai ținem samă și de al treilea factor: situația economică, industrială, financiară și agricolă a țării.—In **Domnul care nu e grăbit niciodată**, d. Panu face interesante și originale observații asupra mersului—mai repede ori mai incet—al diferitelor categorii de oameni, după ocupația lor.—Vorbind de **legea invățămintului superior** (ce a *căzut*), d. Panu arată că condițiile cerute de accesul la catedrele universitare trebue să decurgă toate din ideea că profesorul universitar e *creator de știință*.—In **Psichologia unui agent electoral in timp de criză** arată vulgaritatea, darși situația dureroasă a infamei spețe care se desvoltă pe politicianismul nostru.—In **Răscoalele din Moldova**, d. Panu enunță principiul că, după cum Statul intervine in folosul populației urbane, impunind prețul, de pildă al cărnii, pinii, chiriei, etc.—cind măcelarii, pitarii, proprietarii de case ar face trusturi—tot așa el poate interveni in favoarea țăranilor, față cu arendașii, căci pămintul este o necesitate de viață și de moarte pentru țărani, ca pinea și carnea pentru orășeni.—In mai multe articole intitulate **chestiuni de estetică muzicală**, d. Panu susține, in substanță, părerea, care și nouă ni se pare adevărată, că muzica nu evocă decit sentimente (care, ele, pot stirni, *apoi*, asociații de idei individuale),—și nici decum imagini vizuale (să *vezi* intr'un cintec peisaje, bărci, etc).

In **chestia socială la sate**, d. Panu arată grozava situație: proporția intre marea proprietate și intre cea țărănească,—și incă d. Panu utilizează cifre vechi! D-sa cere intervenția statului in raporturile dintre proprietari-arendași și țărani, in numele intereselor naționale și ale *proprietății* insăși.—In articolul **un urmaș al lui Barbu Catargiu**, d. Panu răstoarnă, fară greutate, concepțiile d-lui P. Carp asupra chestiei agrare.—In **Invățăminte**, d. Panu arată absolut urgenta nevoe de a iniția pe țăran la viața politică. Altmintrelea, rămănind in starea aceasta, nu va ști niciodată cum să ceară ceea ce-i trebue; pe de altă parte, nu vom fi un adevărat popor, compact.—In ultima „Săptămină", arată perfida purtare a presei austriace in vremea răscoalelor, protestind incontra obrăzniciei acelei prese, care nu-și dă samă că are a face cu un *popor* și nu cu cine știe ce populații balcanice.

La Nouvelle Revue, (Februar și Mart).

O interesantă privire generală, geografică și istorică, asupra chestiunii, așa de importantă actualmente pentru Franța, a **ținuturilor din sudul Algeriei și Marocului** face căpitanul Ricq in articolul său *„La pragul Saharei"*. Autorul, cu competența omului care a trăit mai multă vreme prin acele locuri, descrie situația acelor ținuturi și rezumează, in fazele sale generale, istoria extensiunii influenței franceze la sud de coloniile sale, spre Sahara.—**„Camera Lorzilor și liberalismul englez"** este titlul unui studiu asupra conflictului intre Camera Comunelor și guvernul englez pe de-o parte, și Camera Lorzilor pe de alta. Autorul, Pierre Bernus, după ce arată că acest conflict s'a produs pe chestiunea invățămintului, așa după cum prevăzuse, cercetează origina și soluția probabilă a lui. Pe cind Camera Comunelor studia și vota diferite proecte democratice propuse de guvernul lui Campbell-Bannermann, ca *„Plural Voting Bill"* (desființarea pluralitații votului), *„Trade Disputes Bill"* (in folosul asociațiilor muncitorilor), *„Merchant Schipping Bill"* (pentru imbunătățirea stării marinarilor de pe vasele comerciale) etc...—Camera Lorzilor se ocupa cu examinarea legii invățămintului (*Education Bill*), admisă de Camera Comunelor. Ne indrăznind să respingă această lege atit de populară, Camera Lorzilor a modificat-o complect, schimbind chiar principiul general al ei, care era de a se trece controlul invățămintului din mina Bisericii in a Statului. In fața acestei imprejurări guvernul retrase legea. Dar lucrul nu poate răminea aice. Legea aceasta a intrunit in Camera Comunelor cea mai mare majoritate care s'a văzut intr'o Cameră engleză și majoritatea aceasta fusese investită de națiune cu mandatul de a vota legea instrucțiunii, pentrucă in vederea ei se făcuse alegerile. Astfel Camera Lorzilor opune un *veto* nu numai guvernului și Camerei Comunelor, ci chiar poporului intreg. Ce va face guvernul in fața acestui fapt? Se propun o sumă de soluții, dar se pare că guvernul se va opri la cea mai potrivită, care este aceasta: o lege votată de Camera Comunelor și res-

pinsă de Camera Lorzilor să fie definitiv primită dacă in sesiunea următoare o votează iar Camera Comunelor. Soluţia e cu atit mai bună, cu cit se ştie că in genere lorzii, neglijează mandatele lor, aşa că, de pildă in 1905, din 591 lorzi, 179 nu s'au dus niciodată la Cameră, 53 au fost o singură dată şi numai 105 au frecventat mai mult decit 20 de şedinţe. Astfel lorzii, care nici nu reprezintă naţiunea, vor fi lipsiţi de un drept, pe care nici nu ţin să-l exercitezе, decit in cazuri rari, cum a fost cu legea instrucţiunii. — Foarte juste observaţiuni asupra **alegerilor din Germania** aduce Joseph Ribet in articolul său *„Alegerile d-lui Bülow"*. A eşit guvernul Impăratului Wilhelm al II-lea invingător sau invins din aceste alegeri? Cu toate aerele de triumf ale lumii oficiale germane, cu tot sgomotul făcut in jurul celor 36 mandate perdute de socialişti, *guvernul a eşit invins*. In adevăr dizolvarea parlamentului s'a făcut din cauza luptei guvernului cu *„Centrul"*, care critica politica absolutistă a impăratului. Contra acestui „Centru" s'a făcut dizolvarea şi s'a dat de guvern lupta,—şi care a fost rezultatul alegerilor? *„Centrul"* şi-a păstrat toate locurile, prin urmare guvernul a fost bătut. Cit despre strigătele de bucurie ale guvernului pentru perderile socialiştilor, acestea au fost numai un derivativ, o mingiere de nevoe faţă cu infringerea suferită. La această incheere la care ajunsese teoreticeşte, l-a dus pe autor şi contactul cu citeva personalităţi politice germane: liberali ca Th. Wolff, Barth şi H. Preuss au recunoscut că guvernul aliat cu liberalii a fost bătut de „Centru". Dar Socialiştii? Cu toate că au perdut mai multe scaune in Cameră, totuşi, ca număr de votanţi, socialiştii au ciştigat mii de voturi, ceea ce dovedeşte că propaganda socialistă prinde din ce in ce mai mult in masele muncitoare şi intelectuale. — Deputatul F. Dubieff publică un studiu asupra fazelor prin care a trecut, in Franţa şi in alte ţări, chestiunea **infiinţării Ministerului Muncii**. Cea dintăi propunere pentru crearea unui atare minister s'a făcut in Franţa la 1848 de către Louis Blanc, — bine inţeles fără nici un rezultat pentrucă ideia era prematură. Tirziu, după ce ideia intervenţiei statului in regulamentarea muncii (munca femeilor şi a copiilor, higiena muncitorimii etc.) a fost admisă in statele inaintate, s'a putut vorbi, cu oarecare speranţă de izbindă, despre crearea unei instituţii de ocrotire a muncii. Atunci s'a creat in unele ţări un *Oficiu al Muncii*, din dezvoltarea şi extinderea căruia s'a născut *Ministerul muncii*. Statele-Unite ale Americei au avut la 1888 un serviciu autonom, asemenea unui minister, special al muncii, Noua-Zeelandă a creat la 1891 Ministerul muncii, Anglia la 1893, Belgia la 1895. In Franţa ideia lui Louis Blanc dela 1848 a fost reluată in 1886, şi in 1890 fără succes; de-abia in 1891 s'a creat Oficiul Muncii, din care in 1906 s'a intemeiat Ministerul Muncii incredinţat lui Viviani, după ce propunerile din 1894, 1898 şi 1903 in acest sens rămăseseră fără rezultat. De sigur că sub conducerea titularului actual, Ministerul Muncii va căpăta un mare rol in viaţa economică a Franţei.

Remarcăm incă dintre articolele publicate in numerele de pe Februar şi Mart ale acestei reviste: traducerea studiului lui N. P. Wasilieff **„Adevărul asupra Cadeţilor"**, care a avut atita răsunet in Rusia; notele lui Raqueni asupra poetului mort de curind **Giosuè Carducci**; impresiile din trecerea prin **Macedonia**, şi din timpul şederii de o **săptămină la Sofia** ale lui Ernest Fréville, şi observaţiile interesante asupra **conştiinţii colective** ale lui Georges Touchard.

Mercure de France (Fevruar şi Mart 1907).

Pe baza unor informaţiuni foarte

bogate, **Paul Louis** se ocupă, intr'un articol remarcabil, cu **starea socială economică şi politică a „Germaniei de astăzi."** Cele două mari probleme care au fost agitate in alegerile ultime (din 25 Ianuar şi 5 Februar ale anului acestuia), sint: *lupta socială* şi *politica mondială*. In cei din urmă treizeci de ani Germania a progresat mult: populaţia a sporit, oraşele s'au mărit, lucrările publice s'au inmulţit, fabricele de asemenea, comerţul s'a desvoltat, flota s'a intregit şi capitalurile au crescut considerabil. Această expansiune economică a avut ca rezultate: crearea unei burghezii bogate care aspiră să dirijeze, şi a unui proletariat numeros care doreşte să se emancipeze. Burghezia aceasta care a impins pe Dernburg dela „Banca din Darmstadt" la direcţiunea Coloniilor, a ciştigat tot mai mult teren in politică şi azi Germania a trecut din minile aristocraţiei agrariene in minile ei. Dar şi proletariatul industrial, tot mai mare şi mai conştient din zi in zi, işi dă silinţă să-şi apropie prin luptă mijloacele de producţie, care azi sint apanajul citorva. Intre aceste două mari clase sociale este mica burghezie, care, după ce in alegerile de mai inainte a votat [illegible] cu socialiştii, in ultimile alegeri a trecut de partea burgheziei mari, contribuind astfel la nereuşita socialiştilor, schimbare de front care se datoreşte *sentimentului de naţionalitate* pe care statul l-a agitat in jurul ultimelor alegeri. Şi acest sentiment naţional care a infrint socialismul, e in legătură cu cealaltă mare problemă, care s'a agitat cu prilejul acestor alegeri: *politica mondială*. In adevăr, expansiunea economică a Germaniei a creat nevoia de debuşeuri nouă pentru produsele industriei germane,—şi de aici chestiunea colonială. Numai pentru această nevoe de debuşeuri nouă suportă cheltuelile de 1.300 milioane pe an pentru armata, această Germanie industrială care de altfel nu are de loc simpatie pentru militarism nici pentru capriciile şi intreprinderile neaşteptate ale Impăratului, dovadă [illegible] liberalilor care luptă contra politicei absolutiste. Cit despre perderile socialiştilor care dela 80 de deputaţi au ajuns la 43 [illegible], ele sint [illegible] şi probabil un bine pentru socialism: scăpat de mica burghezie care-i impunea mai inainte oarecare menajări, el va adopta de acum o politică mai [illegible] şi mai hotărită şi prin aceasta lupta dintre burghezie [illegible] şi proletariat va deveni mai [illegible] şi mai hotăritoare. — In **Filosofia lui Felix Le Dantec**, Marius-Ary Leblond scoate in relief ideile generale, concepţiile filosofice care se degajează din studiile biologice ale savantului naturalist francez. „Nimeni mai mult de cit Le Dantec n'a dat biologiei demnitatea speculativă şi largimea filosofică" spune autorul articolului. Definiţia vieţii şi teoriile noui asupra ei, legea asimilaţiunii funcţionale, legea [illegible] morfologice, critica limbajului ştiinţific a [illegible] imaginaţiei, compararea teoriilor lui Darwin cu ale lui Lamarck — toate ne arată in Le Dantec un spirit sintetic, deductiv şi filosofic. [illegible] tocmai caracterul eminamente filosofic al scrierilor lui, fac să fie aşa de mult gustate operele lui Le Dantec. — Un **punct de vedere nou in chestiunea păcii universale** desfăşură Gaston Danville in articolul său „*Impresii de* [illegible] *conferinţă dela Haga*." Dacă aşa cum se discută incă chestiunea dezarmării generale intre pacifişti şi partizanii războiului, discuţiunea poate dura la infinit, cauza este că terenul pe care se face discuţia este mai mult etic şi estetic, prin urmare mai mult de domeniul sentimentului şi al preferinţelor personale de cit de

al rațiunii. Chestiunea t ebue dar pusă pe alt teren, pe terenul faptelor. Și aceste fapte sint: pe deoparte desvoltarea științei aplicate care a permis comunicații repezi intre popoare (căi ferate, telegrafe, telefoane, jurnale etc.) iar pe de alta reacțiunile cele mai nouă pe care le-au produs în organismele sociale aceste aplicațiuni ale științei. Pănă acum cel mai puternic argument în favoarea războiului era: concurența comercială, lupta pentru piețele de desfacere a produselor. Ei bine, azi nici acest argument nu se mai poate susține, pentru că in organismele sociale se intimplă un fenomen nou și neprevăzut: *dispariția concurenței*. Numeroasele și puternicele *trusturi* (a petrolului, a huilei, a ferului, căilor ferate, a conservelor, a diferitelor produse chimice, — a arendașilor, am adăuga noi . . . etc. etc.), care s'au inființat și se inființază mereu in intreaga lume ne arată că regimul trusturilor e mai favorabil industriilor și comerțului decit al concurenții. Dar aceste trusturi nu se mai cantonează în cuprinsul cite unei țări, ele sfarmă hotarele statelor și tind să devie internaționale. Pe de altă parte intre toate popoarele civilizate se stabilește tot mai mult un fel de solidaritate care se manifestă prin emoțiunea generală pe care o produce o catastrofă, o descoperire, o manifestație artistică etc. din sinul unui popor. Apoi știința, organizațiile de turiști, de societăți mutuale etc. stabilesc tot mai puternice legături intre popoare. Și cind concurența dispare, iar solidaritatea internațională crește, pentru ce n'am admite crearea unei *Confederațiuni a statelor civilizate*? Lucrul s'ar putea face foarte ușor și n'ar trebui nici o inovațiune pentru asta, pentru că în această confederație puterea legislativă ar fi incredințată unui Parlament internațional (în felul conferențelor internaționale care au aranjat așa de în bună ințelegere afacerile Chinei, ale Cretei etc.) puterea judiciară unui consiliu internațional juridic, iar puterea executivă ar fi incredințată conducătorilor fierărei țări care ar aplica hotăririle celorlalte puteri (legislativă și judiciară). Foloasele pe care o astfel de confederație le-ar aduce omenirii sint așa de evidente, că nici nu mai e nevoe să le pomenim.

Din numerele de pe Februar și Mart ale revistei mai relevăm: un studiu **asupra lui Carducci** de Riccioto Canudo, o **incercare asupra Morfinomaniei** de Laurent Tailhade, citeva **scrisori de ale lui Baudelaire**, o descriere a **locuitorilor din Marte după romanele lui H. G. Wells** de Charles Derennes, cum și continuarea interesantelor **confesiuni ale d-nei Wanda de Sacher-Masoch**, care dau atitea amănunte asupra vieții marelui scriitor.

La Revue, (Martie 1907).

Cu prilejul unei lucrări a lui A. Feugère asupra lui Lamenais, cunoscutul critic *Emile Faguet* publică un articol asupra **tinereții lui Lamenais**. Impotriva părerii lui Sainte-Beuve, care afirmă că „în tot timpul tinereții Lamenais nu se arată poet", Faguet dovedește, cu citații din scrisorile din tinerețǎ ale lui Lamenais, că acesta apare chiar pe alocuri ca un poet, și încă un poet mare, la care imaginile vin mereu, cind largi și mărețe, cind concise și puternice. Mai ales talentul de poet satiric se vădește puternic încă din tinerețea lui Lamenais. — Deși echivalentul fizicochimic al muncii intelectuale nu se poate stabili așa de precis ca acel al muncii corporale, totuși dr. M. de Fleury se incearcă să stabilească citeva date asupra **alimentației muncitorilor intelectuali**. Plecind de la observația că o hrană abundentă și bine udată provoacă un fel de somnolență a facultăților intelectuale, autorul cercetează chestiunea alimentației intelectualilor din punctul de vedere al cantității și al naturii alimentelor. După ce dovedește că părerile curente: că alimentele fosforate și cele azotoase ar fi în special utile creerului, și că trebue ca cineva să mănince mult pentru a munci mult, —nu se pot susține fața de observația științifică,—Dr. Fleury arată că cele mai multe boale ale diferiților intelectuali (162) pe care i-a cercetat el și pe care ei le atribuiau surmenajului (cum sint: oboseala memoriei, întunecarea minței, slăbirea voinții, sdruncinarea nervilor, neputința de a lucra, tristeța, etc.), se datoreau unor tulburări ale nutrițiunii. La cei mai mulți din aceștia, autorul a obținut o grabnică îndreptare ori macar o vădită ameliorare prin un regim special alimentar, căci cele două rele mari de care suferim cu toții sint: că mincăm prea mult și abuzăm de carne, grăsime, alcool, cafea, ceaiu, tutun etc. Dr. Fleury dă o listă de bucate tip pentru muncitorii intelectuali, care le-ar îndestula nevoia de hrană și i-ar feri de toate relele de care acuma mulți sufăr. Iată acea lista: *Dimineața*: 200 grame de cafea cu lapte și două biscote cu unt; *la amiază*: 4 biscote, un ou fiert, 100—125 grame carne friptă, ori pește ușor, 200 grame legume și lapte; *sara*: o supă cu pastă alimentară, o mincare de tocmagi ori macaroane ori de legume făcute purée (vre-o 200 grame), 150 grame de salată, fructe fierte și două trei biscote cu unt. Pentru ca regimul să fie complect, autorul mai recomandă abstinența de la alcool, moderațiune la cafea, ceaiu, etc. și consumarea a 1200 grame de licid (apă minerală ușoară, ca Evian, Wittel etc.).—cum și exerciții corporale: plimbări, bicicletă, scrimă, gimnastică de odaie etc.—Tot despre alimentație, **alimentația la cazarmă**, publică D-na Augusta Moll-Weiss un articol în care propune o sumă de îmbunătățiri care trebuesc făcute în alimentația soldaților, atit în privința „rației", cit și a personalului însărcinat cu ingrijirea hranei, a materialului ce se dă pentru hrană, și a obiectelor de serviciu.

In numerile de pe Mart ale acestei reviste mai remarcăm: un studiu al lui Jean Dornis asupra romancierului italian **Antonio Fogazzaro**, un altul al lui Paul Gsell asupra lui **Octave Mirbeau**, continuarea lungei serii de articole ale lui Camille Flammarion: *Forțe naturale necunoscute*, o serie de cugetări ale lui Jean Finot asupra **științei fericirii** și o scrisoare a cunoscutului luptător pentru pace W. T. Stead către directorul revistei, prin care desvăluește planul unui **pelerinaj al păcii** (cei mai de frunte pacifiști din lume ar cutreera în corpore capitalele cele mai principale din Europa și ar duce un memoriu pentru pace la conferința de la Haga) și roagă pe francezi să ea parte la el.

Revue des idées (15 Martie 1907).

Maurice Vernes în *L'Enseignement de l'exégèse biblique à la Faculté de Lettres de l'Université de Paris*, analizează opera profesorului de ebraică și de religie israelită, *Adolphe Lords*, „*La croyance de la vie future et le culte des morts dans l'antiquité israélite*" și cea a profesorului *Charles Guignebert*, „*Manuel d'histoire ancienne du christianisme. Les origines*".—*Emmanuel Fauré-Fremiet*.—**Les organismes mono-cellulaires et les problèmes psychologiques**. Mulți biologi și psihologi, Haeckel, Bechterew, Laloy, Binet susțin că protoplasma posedă proprietăți psihice după cum posedă proprietăți digestive, și tind a admite în materie vie existența unui eu activ și sintetic mai mult de domeniul filosofiei decit al științei obiective. Verworn, precedat în această direcție de Dujardin și Romanes, studiind la 1889 Protis-

tele din punct de vedere psihologic a redus toate fenomenele prezentate de aceste organizme la acțiuni automatice răspunzind la stimuli. Natura acestor stimuli a fost studiată, s'a arătat acțiunea exercitată asupra mișcărilor materiei vii de agenții chimici și fizici, s'a dovedit că aceste acțiuni sint tropizme. Lœb a arătat că protozoarele sint imediat și direct supuse la chimiotropizme, phototropizme etc. și e inutil să facem apel, pentru a explica viața de relațiune a acestor organizme, la o impulzie interioară, la un eu activ, ele fiind simplul joc al unor acțiuni superficiale. Aceste cercetări sint bazate pe fapte pozitive, dar nu țin samă de toate faptele. Asupra structurei intime a protoplasmei vederile sint divergente și de ea atirnă in mare parte explicarea mișcărei protoplasmei. După cum spune Hertwig, funcțiunea și organizația sint termeni inseparabili și partizanii teoriei tropizmelor făcind abstracție de constituția internă a ființelor ce studiază, simplifică in mod arbitrar problema. De curind Jennings, studiind protozoarele, a arătat că ele nu se supun imediat tropizmelor, că fac o sumă de incercări inainte de a manifesta o atracție sau repulzie definitivă și aceste incercări nu se pot explica decit prin factori interni și prin starea fiziologică a protozoarelor considerate.

Studiind structura și reacțiunile cytozoarelor, autorul ajunge la concluzia că reacțiunile individuale ce constituesc psihizmul lor, sint mai complicate decit simplele tropizme. Activitatea acestora nu se poate explica după el prin existența unui eu sintetic, misterioasă proprietate psihică a materiei vii, nici prin fenomene mecanice simple. O explicare a acestor activități trebue să ție samă de extrema complexitate a fenomenelor vitale considerate in raporturile lor indisolubile, atit din punctul de vedere al organizației cit și din cel al funcționării in spațiu și timp. Autorul mărturisește că, pentru a putea da ceva mai mult decit o orientare in studiul reacțiunilor organizmelor monocelulare, științele biologice au incă foarte mult de descoperit.

Le Fredey.—**Le pluralisme.**—In secolul al XIX a predomnit monizmul, dar descoperirile contemporane și interpretarea mai exactă a celor anterioare au făcut să crească simțul varietății lucrurilor și să se înțeleagă că toate formulele nu sint decit aproximative. După autor, monizmul e incapabil să explice diversitatea lucrurilor, continuitatea și interdependența lor. El crede că filosofia viitorului va tinde către un pluralizm clădit pe o bază științifică mai solidă decit acel al lui Leibniz.

La Revue Latine, (Ianuarie). *Victor Giraud* publică un articol asupra **personalității lui Brunetière**. Brunetière a fost un *orator*, până și in conversația familiară,—și chiar in opera sa scrisă; multe din defectele de stil, ce i se impută, se explică prin această intorsătură a spiritului său. Pentru a-l gusta, uneori chiar pentru a-l înțelege, e mai bine să-l cetești tare. Avea un glas admirabil, o abondență verbală neobișnuită, preciziune și proprietate de termeni; o mare bogăție de informații: memorie fidelă; o „acțiune" invăpăiată.—Dar boala ii luase de citiva ani acest dar admirabil: nu mai putea vorbi! Atunci, rămânindu-i pana, incepu să scrie cu febrilitate (a lăsat 30 volume și material inedit pentru vre-o 5-6).—S'a zis că Brunetière s'a inchis de timpuriu intr'un *sistem* inchis, ingust, rigid, etc. Nu e adevărat: concepțiile sale s'au schimbat in timpul vieții sale; nu s'a schimbat *tonul* dogmatic, cu care a afirmat, succesiv, concepțiile sale.—Brunetière a fost in curent in totdeauna cu știința și cu diferitele ei ramuri. A fost un mare

cetitor: totul îi era bun: medicină, teologie, științi exacte, artă militară, jurisprudență, etc. C'o zi 'nainte de moarte a cerut să i se aducă o operă postumă a lui Gaston Paris; autorul articolului l'a văzut cetind, pe cind era deja bolnav, intr'o singură dupăamează, patru cărți: una asupra lui Pascal, trei asupra chestiilor maritime. Autorul spune că Brunetière admira pe Bossuet, dar admirația lui era de ordin literar și *istoric*; că Bossuet n'a avut influență asupra lui Brunetière: că a avut mai mult Pascal; că aceia care au avut influență adincă asupra concepției sale au fost: Darwin, Schopenhauer, Auguste Comte, *Georges Elliot* și, din cu totul alt punct de vedere, Eugène Fromentin.—Brunetière, până in 1894, a crezut că omenirii i-i de ajuns o *morală pozitivistă*, care poate ținea locul religiilor.—Dar in acel an, după o călătorie (de plăcere) in Italia, cu care prilej se duce la Vatican și vede pe papa,—Brunetière devine catolic. Articolele și discursurile sale—insistența sa asupra *rațiunilor* morale și sociale de a crede—ne arată mersul propriului său spirit, *argumentele pe care și le-aduce singur* spre a alunga indoelile de care mai putea fi insuș cuprins. (Vezi imediat mai jos considerațiile lui Faguet asupra acestei părți din opera lui Brunetière).—Brunetière, care, din opera sa, apare un om rece, o inteligență pură și dură, inchisă lucrurilor inimii, a fost un om foarte senzibil, chiar timid, bun prieten, adesea dind, in chip naiv, prietenia prea ușor.

Faguet, intr'un minunat articol: **Cea din urmă carte a d-lui Brunetière**—„Chestiuni actuale"—analizează ideile marelui critic relative la religie, știință și morală. Prin religie, Brunetière ințelege mai ales *catolicizmul*. Argumentele lui Brunetière in favoarea catolicizmului, Faguet le imparte in două: 1) apologetica catolicismului *prin fapte* și 2) prin *raționament*. 1). *Prin fapte*: Răspindirea repede a catolicizmului in Statele-Unite. Faguet insă crede că pricinele sint următoarele: Catolicizmul e și el un fel de *imperializm* (la modă acolo), pe cind protestantizmul e religia *sectelor*; apoi *graba* Americanilor, oameni foarte ocupați, care n'au vreme pentru o viață lăuntrică: catolicizmul se ocupă el de sufletul lor, e o religie mai de exterior ca protestantizmul; in America, catolicizmul *nu e monarhist*, ca'n Europa, merge până la „socialism", deși, *in dogme*, e ultramontan; e *practicizat*, n'are nimic scolastic, in America, accentuind mai mult partea morală și filantropică,—de altmintrelea, adaugă Faguet, catolicismul, singura instituție democratică odinioară n'ar avea nici un motiv, nici in Europa, să nu fie democratic.—2) *Prin raționament*: Brunetière s'a pus să *dovedească necesitatea* religiei, ca fiind unica ce ne poate explica lumea și da o regulă de conduită. Pentru aceasta, Br. vrea să facă mai intăi tabula rasa, să nimicească *morala independentă*, *știința* și *rațiunea*. Dar... o contradicție... zice Faguet: Br. veșnic a voit să arăte că știința justifică religia,—așa de pildă, *ereditatea* pentru Brunetière e *păcatul original*. Faguet răspunde: Da, cind am o boală moștenită *samănă* cu păcatul original, dar nimeni nu-mi *impută* boala ca o greșală, pe cind religia imi *impută* ca o vină a mea greșelile strămoșilor. Br. concepe păcatul original ca o solidaritate morală, identică cu solidaritatea fizică (ereditatea). Nu! răspunde Faguet, nu se potrivește: Că moștenesc o boală, e o injustiție, dar o concep ca o *incercare* ce mi-o dă Dumnezeu, pentru scopurile lui neințelese de mine; dar sa mă facă răspunzător moralicește de greșelile strămoșilor, nu mai e o incercare, este ceva de „bun

plac" al lui D-zeu, o injustiție care nu poate avea nici o justificare, nedemnă de D-zeu. Se va zice: păcatul, boala trupului, și boala, păcatul trupului, au fost confundate de oameni... Fie! dar nu e un cuvint ca bunul nostru simț să nu le deosebească! — 1) *Morala religioasă*: Br. care face adesea apel la știință pentru a justifica religia, proclamă falimentul științii! Br. adesea arată că și știința, pe calea ei, spune ce spune creștinismul, că filozofia lui Auguste Comte, purificată, se'mpacă cu creștinizmul... E primejdios, observă Faguet, căci mulți se vor mulțumi cu Comte purificat, dacă e acelaș lucru! A conduce la catolicism prin A. Comte, e primejdie că cetitorul se va mulțumi să rămînă în domeniul lui Comte și să nu te mai urmeze degeaba mai departe — Br. susține că nu poate fi „morală" decit religioasă, căci ce forță mă oprește dela rău, dacă nu una *în afară* de mine? Și, mai ales, cine *mă obligă* să fiu virtuos, etc? Sentimentul de solidaritate socială? Dar ce mă face să-mi sacrific *eul* societății? Sentimentul pentru „omenire"? Dar „omenirea" aceasta e numai alt nume a ceva *din afară*, al lui D-zeu! Imperativul categoric al lui Kant? Dar acesta e primordial și nu e decit un *Dumnezeu*, interior, in noi, pe care Kant apoi clădește pe celălalt din afară! Faguet răspunde: probabil că, dacă aşi scrie un tratat de morală, aşi spune și eu așa, — dar... am oarecare ezitări: E scolastică, dogmatică, excesivă, teoria asta! Ea e cu totul lipsită de relativ, adică de real. E absolut necesar ca o morală să fie *imperativă*? In argumentarea lui Br. e o tautologie: El zice: cind morala e imperativă, este o religie, — apoi conchide: nu poate fi morală fără să fie religioasă. In scurt: cind o morală e o religiune, ea este religioasă. Și atunci, se poate spune: „orice morală care nu e imperativă, nu e morală", adică: „Orice religiune care nu e religiune, nu o religiune". — Și, urmează Faguet, din faptul că, drept morală, îmi dați o morală care e religia, urmează că nu poate fi alta ceva care să n'aibă caracterele unei religii și care, totuși, să fie o regulă de conducere în viață, adică o morală? — Mai e o morală, acea *persuasivă* (față cu cea imperativă), care a fost aceea a oamenilor detreabă din antichitate (argument ce nu trebue disprețuit!) Și, dă Doamne, ca majoritatea oamenilor să fie „*persuadată*" de morală, dar să fie! Omul *persuadat* puternic de morală, ajunge nici să nu mai știe dacă e „persuadat" ori „îndatorat". (Aceasta este explicarea moraliștilor englezi a transformării ascultării de porunca altuia la ascultarea de porunca conștiinței. N. R.) 2) *Falimentul științii*! Dar știința n'a făgăduit că va răspunde la întrebări de acelea de care-și pune Brunetière, întrebări de ordin metafizic! Și pe Br. îl interesează *numai* acele chestiuni (De unde venim? Soarta noastră. Inceputul totului. Sfirșitul totului etc). Pentru ce îl interesează *numai* acestea? Știința știe mai puțin, nu știe *totul*, — și ce înseamnă monomania aceasta de a voi să știi totul, atunci cind e dovedit că mintea omenească e limitată? Ii trebue luna de pe cer? Fie, dar, dacă nu i-o putem da, de ce nu se resignează, — și nu-și reprimează dorința?... Dar, va zice Br., combat știința pentrucă ea nu-mi dă ceea ce-mi dă religia! Pardon! răspunde Faguet: D-ta cauți o metafizică demonstrată, d-ta te adresezi la cei care cerceteză; dacă nu te pot satisface, te duci la religie care nu-ți dă nimic demonstrat, care nu cerceteză, — și, dacă te mulțumește religia, este că ești convins dinainte. Ești ilogic! De ce crezi pe catolici, fără să-ți dovedească? Pentru că-ți spun *ceva*? Dar pe un filozof nu-l poate satisface *ceva neprobat*! — Br.

vrea să ducă la religie prin *raționament*, dar la religie nu duce decit *credința*! Credința e afirmativă, raționamentul e ipotetic... Nu vorbesc de rău metafizica, dar un metafizician e veșnic în ipoteză. — Nu zic, urmează Faguet, că credința nu raționează; raționează, dar numai pentru *a se analiza*; Br. trebuia să plece *dela credință*. Faguet arată apoi ce e credința, cind o analizezi: sentiment, voință și grație. — 3) Br. *în contra rațiunii*: Rațiunea este o putere distructivă; ea arată că „proprietatea" e o nedreptate, că e „nerațională" căsătoria, ea ruinează morala, strică artei, etc. Dar, răspunde Faguet: Br. abuzează de cuvin'ul „rațiune", căci el numește rațiune și rațional numai ceea ce a fost funest omenirii. Dacă Gorgias raționa, nu urmează că nu raționa și Socrat. Rațiunea necompletă a lui Gorgias, numai ea e rațiune? cea completă a lui Socrat, nu? — Și nu prin rațiune se găsesc și argumente pentru căsătorie, etc?... A fost undeva, zice Faguet, ceva care s'a numit „*rațiunea scrisă*" — dreptul roman, baza societăților! — Poate Br. înțelege, prin opusul rațiunii, *prejudecățile* care sprijină, în bine, societatea? Fie! Dar ele ce sint decit *rațiune* cristalizată?... Și, fiindcă și prejudecățile se uzează, e nevoe ca, din cind în cind, filozofii să toarne în ele, prin raționamente bune, o viață rațională nouă care să le întinerească... Bine înțeles că, în acest rezumat, a dispărut cu totul fineța, bonomia, subtilitatea și delicateța cu care discută admirabilul critic francez...

Revue historique, (1907, No. 1 și 2 Ianuar-April). In cercetările sale archivalice cu privire la istoria Serbiei, Gr. Iacșici găsi de mai multe ori pomenit un „*Memoriu redactat* de guvernul rus și dînd o **expunere a relațiilor dintre Rusia și Turcia** dela 1812 la 1826", adică dela tratatul de București la cel de Ackerman". Poate însuși acel document el nu dădu decit în urma unei răbdătoare și iscusite urmăriri prin vechi publicații și prin arhive; în cele din urmă el îl găsi anume în *Biblioteca polonă* din Paris. — Insoțit de citeva observări și adnotări Iacșici îl dădu la *Revue historique*, unde a apărut o parte din el încă din Iulie-August, trecut, (tom. XCI (1906) pag. 281 și urm.), iar restul în primele două numere din anul acesta (tom. XCIII, p. 74 și urm. și p. 283 și urm). Documentul, care — firește — ne interesează și pe noi de aproape, se compune din trei memorii, toate trei în franțuzește: 1) Sommaire des négociations principales de M. le baron de Stroganoff à Constantinople et analyse de ses instructions successives. 1816—1821. 2) Résumé de l'état dans lequel M. le baron de Stroganoff a laissé nos négociations avec la Porte. 3) Exposé des différends survenus en 1821 entre le gouvernement de S. M. I. et la Porte Ottomane, présenté à l'empereur Nicolas I à son avenement au trône par le ministère russe, 1825. — In memorii sint pomenite și diferite anexe — acte oficiale *in extenso*. Iacșici nu le-a găsit încă pe toate. Promite însă că treptat le va publica și pe ele.

Primul din cele trei memorii arată că de oarece nu toate hotăririle tratatului dela București fură împlinite, Rusia, nemulțămită de tragănelile Turciei, trimete pe Stroganoff la Constantinopole ca să intre în negocieri mai active cu Poarta. Al doilea memoriu expune rezultatele la care-a ajuns Stroganoff. Din cele cinci puncte principale de plingere (litoralul asiatic, — afacerile sirbești, — afacerile din Principate, — relațiile comerciale și, — reclamațiile particulare mai mărunte), punctul 3, care ne interesează pe noi, se rezumă în trei cereri (tom. XCI, p. 303): recunoașterea *formală* a privi-

legiilor existente,—regularea impozitelor după felul cum fusese în 1804,—inviolabilitatea termenului de şepte ani al Domnilor. La aceste trei cereri, ce-i dreptul se mai adăogau altele de ordin secundar, care însă cu timpul deveniră,—in cursul negocierilor,—de o însemnătate capitală— : soldaţi turci n'au ce căuta în Principate, consulii ruşi au dreptul să se amestece in afacerile administrative şi în furniturile date de cele două ţări. Al treilea memoriu, cel mai intins şi mai însemnat din toate se ocupă —in rezumat—cu negocierile pe de o parte dintre Rusia şi Turcia, iar pe de alta dintre Rusia şi Marile Puteri ale Europei, in anul 1821 şi următorii. Cu mare... melancolie se arată cît de rău voitoare erau celelalte Puteri planurilor „dezinteresate" ale Rusiei în peninsula balcanică şi cum n'au vrut de fel s'o susţină în cererile şi plîngerile sale, dela — şi împotriva Turciei,—şi cum, la urmă, Ţarul Alexandru deziluzionat rupse cu totul relaţiile cu Poarta şi începu a se pregăti de război. Dar el murind sarcina aceasta neplăcută trecu asupra urmaşului său Nicolae. — Intru cît ne priveşte, acest memoriu arată că toată străduinţa Rusiei era să obţie retragerea trupelor turceşti din Principate şi introducerea statu-lui quo dinainte de 1821. Iar intenţiile ei adevărate reies dintr'un pasaj din instrucţiile Ţarului către Tatisceff, trimesul special la congresul Puterilor în Viena (1822), pasaj în care se spune că în negocierile cu Turcia afacerile Valachiei şi Moldovei să fie considerate „comme exclusivement russes" (tom. XCIII, p. 84).—In numărul pe Ianuar—Februar din *Revue historique* e şi o apreciare nedreaptă a cărţii d-lui Iorga **Geschichte des rumänischen Volkes**, Gotha, Perthes, 1905, 2 vol. in 8°,—de M. Philippson.—D. Iorga răspunde printr'o scrisoare, care se tipăreşte în No. de Martie—April al revistei. (No. 1, p. 113 şi No. 2, p. 464).

Nuova Antologia (Feb. şi Mart 1907). *Ercole Rivalta* „**Carlo Goldoni**". Intreaga Italie a sărbătorit al doilea centenar al marelui poet; pentru literatura italiană, Goldoni înseamnă o epocă nouă. Din atmosfera viţiată de locuri comune, din personajele comice stereotipe, el făcu să apară comedia nouă, în care resuflă viaţa în toată întregimea ei, în care sub forme multiple se individualizează veşnicul contrast dintre rău şi bine. Şi pentru literatura de astăzi, zice Rivalta, opera lui Goldoni, ar putea servi ca pildă ; ea ar arăta că *excepţia* nu posedă o vitalitate artistică mai mare decît întîmplările obişnuite omeneşti, că observaţia sinceră a vieţii celor mulţi şi expresia vie a luptei zilnice este cel mai bun izvor pentru arta dramatică. In această observare şi redare a vieţii obişnuite a celor mulţi, este Goldoni mare şi cu atît mai mare cu cît în Italia, nimene înaintea lui nu mersese pe această cale — dacă exceptăm opera izolată a genialului Machiavelli, *Mandragora*. Goldoni povesteşte în *Memoriile* sale, că la vrista de 16 ani, a cetit pentru întîia dată *Mandragora* şi că de atunci a şi luat hotărîrea de a observa cu băgare de seamă oamenii şi a-şi nota impresiile. Cu toate acestea el nu porni în mod revoluţionar, ci la început se adaptă obiceiului timpului, până ce mai tîrziu îndrăzni să facă prima încercare cu piesa sa *l'Uomo di mondo*. După această operă, el păşăşte înainte pe drumul nou, piesele se urmeazt repede una pe alta, şi în ele vedem în toată realitatea ei viaţa societăţii veneţiene din acel timp.

Cum e uşor de înţeles, Goldoni n-a putut cu desăvîrşire scăpa de unele păcate ale comediei tradiţionale, el nu era omul reacţiunilor violente şi războinice, ci cucerea cu răbdare, cedînd cîteodată vechilor obiceiuri, inovînd cu îndrăzneală altădată.

Ernesto Monaci „**Graziadio Isaia Ascoli**". La 21 Ianuar, a murit în Milano Ascoli; după moartea lui Gaston Paris, aceasta e a doua mare pierdere pe care o încearcă filologia romanică. Deşi n-a eşit, ca G. Paris, din şcoala lui Diez, el autodidact, Ascoli totuşi s'a recunoscut însuşi ca discipol al marelui filolog din Bonn. Amîndoi discipolii ai aceluiaş maestru, apucară fiecare căi deosebite şi pe cînd G. Paris reînnoeşte istoria literară a Franciei, dîndu-i un fundament ştiinţific, Ascoli creiază dialectologia italiană. La vrista de 16 ani, Ascoli îşi începe cariera cu un studiu comparativ între limba romînă şi dialectul vorbit în Gorizia, locul său natal ; cîţiva ani mai tîrziu tipăreşte primele două fascicule din „Studii orientale şi linguistice" în care se relevează marele său talent. După aceasta, prin cercetări de un ordin mai general ca „Cenni sulle origini delle forme grammaticali" ori de natură mai specială ca „Gerghi e le lingue furbesche", se apropie mai mult de patria sa cu „Coloniile străine în Italia", cu „Fragmente albaneze" şi în sfîrşit cu „Saggi di dialettologia italiana". Atunci, în 1861, ministrul Mamiani îl numeşte profesor de linguistică la Academia ştiinţifică-literară din Milano, şi pentru a fi conform cu programa, el începe a dicta un curs de *Fonetică comparată a limbilor sanscrită, greacă şi latină*. După ce atinge cele mai grele chestii ale linguisticii şi publică două volume de „*Studj critici*" (1861 şi 1877) precum şi memorabilele *Saggi italici*, *Saggi indiani* şi *Saggi Greci*, Ascoli fondează *Archivio glottologico italiano*, revistă care avea de scop explorarea ştiinţifică a dialectelor italiane. El formulează programa de muncă, el indică problemele principale şi metoda şi tot el dă şi modelele: *Saggi ladini*, *Schizzi franco-provenzali*, *Annotazioni sistematiche* la „Cronica deli Imperatori" şi la Texte friulane". In jurul lui, la aceasta revistă, se adună între cei dintâi: Constantino Nigra, Giovanni Flechia şi Francesco D'Ovidio, Ugo Angelo Canello ; apoi mai tîrziu se adaogă alţi noi colaboratori : Ive, Parodi, Decurtius, Ulrich, Foerster, Salvioni, Morosi, Tobler etc. Astfel întreaga comoară a dialectelor italiane este scoasă la lumină. Ajunsă revista la al XV-lea volum, Ascoli se retrase, lăsînd direcţia lui Carlo Salvioni, pentru a-şi consacra tot timpul şi toate puterile studiului *Codicelui irlandez* din Biblioteca Ambrosiană, pentru întocmirea unui *Glossarium paleohibernicum*. Moartea l-a surprins pe cînd îngrijea tipărirea ultimelor pagini ale acestei opere.

Rivista d'Italia, (Mart 1907).— *Giuseppe de Stefano*, într'un articol intitulat „Argument vechiu şi idea nouă" combate teoria lui *Kollmann* asupra **originii omului**. Kollmann, în studiul său „Neue Gedanken über das alte Problem von der Abstammung des Menschen" susţine că rasa omenească de astăzi descinde dintr-o rasă de pitici. Urmele acestei rase de pigmei se găsesc pe toată suprafaţa pămîntului şi centrul Africii ne păstrează până astăzi încă triburi însemnate. Astfel Kolmann imparte omenirea în trei tipuri : tipul de 170 cm., tipul de 160 cm. şi cel de 140 cm.—piticul. Ca consecinţă popoarele nordice — cele mai înalte la statură—trebuesc considerate ca ultimul product al evoluţiei progresive omeneşti. Kollmann îşi bazează teoria pe legea fundamentală de evoluţie a vertebratelor şi în special a mamiferelor, după care formele mari derivă din forme mai mici prin transformări succesive, precum şi pe raportul ce există între statura corpului şi dimensiunile craniului. Decît numai, legea pe care se sprijină Kollmann,

nu e nici constantă, nici generală, căci multe forme mici — chiar dintre mamifere — descind din forme mai mari. Apoi conceptul evoluţiei, aşa cum a fost formulat, nu de mult, de George Darwin, şi după cum reesă şi din studiul fosilelor, nu ne permite de a mai crede, că în lumea animală, transformarea ar fi o lege fixă, căci în unele cazuri, speciile lumii organice, după ce ajung intr-o anumită fază de dezvoltare organică, se opresc şi rămîn neschimbate. Astfel se pare că mai multă dreptate are G. Schwalbe, care consideră specia omenească pitică, ca o varietate locală, fixată din pricina izolării sale. Afară de aceasta se mai poate aduce contra ipotezei lui Kollmann încă un fapt, pus în evidenţă în ultimii ani prin studiile asupra evoluţiunii vertebratelor fosile: se constată anume că organismele în faza ascendentă a evoluţiunii lor, au în general tendinţa de a suplini slăbiciunea fizică prin forţa intelectului: în unele tipuri de mamifere, cu cît se măreşte cantitatea de creer—şi deci inteligenţa — cu atît se micşurează dimensiunile organismului. In om însă adaptarea s-a făcut în demersul perioadelor geologice, printr-o continuă perfecţionare a aparatului nervos şi deci celelalte feluri de adaptări, ar fi trebuit să sufere o oprire sau o micşurare. Nu se poate deci pricepe cum omenirea de rasă înaltă derivă din pigmei, dat fiind că augmentarea progresivă a masei cerebrale ne sileşte a presupune o cît de uşoară măcar reducere în conformaţia organismului. Nu e vorbă, s-ar putea admite pentru om o excepţie, căci considerind nesfirşita varietate în care s-a efectuat evoluţia în lumea animală, niciodată nu poţi judeca *a priori*; dar în cazul evoluţiei omeneşti există şi urme fosile: tipul dela Neanderthal, care se prezintă ca mai vechiu decît toate tipurile de pigmei găsite.

Deutsche Rundschau (Februar şi Mart 1907). *Hugo Gressmann* într'un erudit studiu de folklore **„Judecata solomonică"** studiază originea cunoscutei judecăţi atribuite regelui israelit Solomon, în privinţa pretenţiei a două femei asupra aceluiaş copil. Pentru întăia dată această povestire apare în literatura indică-budistă şi e pusă pe socoteala unui înţelept indian, identic cu o incarnaţie anterioară a lui Budha. Aproape în aceiaşi termeni apare apoi legenda şi în literatura tibetană-budistă, prezentînd aici şi variante, în care nu mai e vorba de un copil, ci de un obiect oarecare. In legătură cu legendele tibetane stă varianta chineză, care e utilizată într'o dramă intitulată „Cercul de cridă", Toate legendele acestea se deosebesc de legenda israelită numai într-atîta, că în ele nu se pomeneşte despre tăerea copilului în două, ci cele două femei primesc porunca să tragă fiecare din ele pe copil la dinsele, până ce-l va cîştiga cea mai voinică, dar adevărata mamă refuză să-şi întrebuinţeze puterea pentru a nu face durere copilului ei. Această deosebire, zice autorul, faţă cu celelalte multe asemănări, n-are mare însemnătate şi se poate admite deci o origine comună tuturor acestor legende, iar patria lor nu poate fi decît India, locul unde se găsesc cele mai multe versiuni. Migrarea legendei din India în Palestina, deja de pe timpul lui Solomon, nu se poate explica decît dacă identificăm ţara Ophir, spre care Solomon îşi trimetea corabiile, cu India. Că şi în lumea greco-romană au circulat versiuni ale acestei legende, se poate vedea, nu din tradiţii literare, ci din reprezentări de ale artelor plastice. Astfel, într'un tablou de pe păretele unei case din Pompeji, este zugrăvită scena judecăţii; tot acelaş subiect e sculptat pe o gemă, fostă proprietatea lui Coççis Cahen, din Bucureşti.

M. von Brandt **„Situaţia internă a Rusiei în lumina actualităţii"**. Pentru a pricepe lămurit mişcarea actuală care zguduie Rusia, zice autorul, nu trebue să pierdem din vedere mai întăi faptul că avem de a face cu un simptom nou al unei vechi boli. In adevăr deja din timpul lui Alexandru I începe era conspiraţiilor militare şi populare, care, cu diferite intreruperi, se ţin lanţ până în zilele noastre. Apoi trebue să ne dăm seama de evoluţia istorică a stărilor lăuntrice, adică a chipului naşterii autocraţiei. Pănă pe la sfirşitul sec. XII, Rusia se compunea dintr-un număr de republice cu baze largi democratice; toată administrarea era în puterea aşa numitei *Vechdei*, adică adunarea locuitorilor liberi ai teritoriului. Prinţii, urmaşi ai Ruricilor, erau mai mult nişte funcţionari însărcinaţi cu paza militară a republicelor, pază pe care o îndeplineau cu ajutorul castei militare, aşa numita *Drujina*. Două pricini conlucrează la nimicirea acestei organizaţii democratice: biserica şi întinderea teritorială prin cuceriri; paralel cu aceasta are loc şi dezvoltarea clasei sociale a *boierilor*, din lăuntrul Drujinei. Cît timp durează stăpînirea mongolă, puterea prinţilor scade şi în proporţie creşte acea a boierilor, a căror adunare „Duma" ajunge a tot puternică. A tot puternicia ei este însă înfrîntă de Ivan cel Groaznic. După el urmează timpuri grele pentru Rusia, în care se născu aşa numitul *Sobor*, un fel de adunare generală a Statelor, care la 1612 alese pe întâiul Romanoff ca Ţar. Soborul fu desfiinţat mai tîrziu de Petru cel mare, care îl înlocui cu *Senatul*, pe ai cărui membri îi numea el. In al treilea loc ceea ce a contribuit a da mişcării actuale caracterul cel mai primejdios—acela a unei revolte agrare,— este instituirea, după desfiinţarea şerbiei, a aşa numitului „*Mir*", adică a comunităţilor săteşti pe bază comunistă, căci cu timpul populaţia înmulţindu-se şi proprietatea comună rămânînd aceeaşi, pămîntul a ajuns să nu mai fie de loc suficient.

Deutsche Revue, (Febr. şi Mart 1907). Viceadmiralul *Paschen* într'un articol intitulat **Valoarea submarinului ca mijloc de războiu**, se ocupă cu importanţa pentru războiu a acestei ultime invenţii a marinei militare. Menirea acestor submarine este de a ataca pe inamic prin ajutorul torpilelor, dar în deosebire de vasele numite torpiloare, ele nu se bizue nici pe întunericul nopţii, nici pe iuţeală, ci pe faptul că plutind sub apă, rămîn invizibile. Defectul cel mare al acestor vase este încetineala lor: 8—10 mile marine supt apă, 12—14 mile, la suprafaţa apei. Dată fiind marea iuţeală a vaselor de linie, submarinele pot deci mai de grabă primejdui propriile lor cuirasate decît pe ale vrăjmaşului. Al doilea defect stă în aceea că mijloacele de a vedea de supt apă sînt imperfecte; se servesc pentru aceasta de un aparat numit peri-scop, compus dintr'un tub ce esă la suprafaţa apei, prevăzut în partea superioară cu un sistem de prisme ori oglinzi, care transmit celor din submarin un tablou nu tocmai clar şi după care nu se poate şti nici mărimile reale nici distanţele. Din pricina încetinelii sale, submarinul va fi nevoit să plutească mai mult la suprafaţă, şi să se cufunde numai atunci cînd va veni în contact cu inamicul; dar atunci intervine al treilea defect al său, anume încetineala cufundării, care, în cazul cel mai bun, nu se poate face mai repede decît în 2 minute şi submarinul riscă primejdia de a fi cel puţin descoperit, dacă nu distrus, ceea ce însamnă că atacul plănuit devine imposibil. Ţinînd samă de toate aceste împrejurări, conchide autorul, submarinul în forma şi cu mijloacele de

care dispune astăzi, nu poate juca un rol insemnat intr'un războiu naval; numai dacă perfecționări noi ar reuși să-i mărească iuțeala, numai atunci ar putea căpăta o adevărată insemnătate.

I. Palisa. **Fotografia in serviciul Astronomiei.** Se cunosc imensele servicii pe care telescopul le-a adus astronomiei; dar, ca orce operă omenească și telescopul are limitele sale, peste care nu se poate trece. Cel mai mare telescop din lume este acela care se găsește la observatorul din Jerkes, din America, și fabricantul său, Cark, a afirmat că cu acest telescop s'au atins limitele posibilului, căci deja se simțesc neajunsuri din pricina greutății sticlelor. Ne mai putindu-se progresa in această direcție, s-a recurs la ajutorul fotografiei și cu introducerea acesteia s-a făcut o revoluție tot așa de mare in astronomie ca și cu invenția telescopului. Telescopul fotografic este in esență identic cu cel obișnuit, se deosebește numai prin aceea că funcționea ochiului observatorului, este inlocuită prin placa fotografică. Din acest fapt decurg de odată două foloase: pe placa fotografică se desemnează tot ce cade in cimpul ei de vedere,—prin urmare oricit de multe stele ar fi—intr'un timp egal cu acel pe care ochiul il intrebuințează pentru observarea numai unei singure stele; apoi impresia pe care o primește ochiul de la un corp luminos, se pierde in momentul imediat următor și trebue reinoită printr'un nou adaos de lumină, pe cind la placa fotografică, efectul produs de lumină nu se pierde, căci produce pe placă un fenomen chimic: lumina din momentul imediat următor, intărește mai mult reacția chimică și tot așa mai departe, in cit după puțin timp de expunere a plăcii fotografice, apar pe dinsa stele, care niciodată n-au putut fi văzute nici cu cel mai mare telescop. Acei care au introdus in astronomie, fotografia, au fost frații *Henry*, ajutați foarte mult de admiralul *Mouchez*, fostul director al observatorului din Paris. Acest din urmă, entusiasmat de succesele căpătate cu ajutorul fotografiei, convocă chiar la 1887 la Paris, pe toți directorii observatoarelor insemnate din lume, și facu să se hotărască o colaborare comună pentru stabilirea hărții cerului. Astăzi toate observatoarele mari se servesc de telescopul fotografic.

Deutsche Monatsschrift (Mart 1907). Prof. dr. *Theodor Schiemann* intrun studiu intitulat „Flota rusă in istorie" schițeaza **dezvoltarea flotei rusești** până la ultimul dezastru de la Tsushima.—Dacă facem abstracție de cele dintăi expediții maritime conduse de Waregi, se poate considera ca intemeetor al flotei rusești Petru I cel Mare, al patrulea impărat din familia Romanowilor. Cu toate greutățile inevitabile inceputurilor și cu toate că are de luptat cu un popor deja mult insintat in marină—Suedienii—Petru cel mare lasă Rusiei la moartea sa, o flotă compusă din 100 vase pe marea Caspică, 40 vase de linie, 10 fregate și 100 de vase mai mici pe marea Baltică. După moartea lui insă, până la suirea pe tron a Caterinei a II, flota rusească decade complect. Ea insăși spune, cu ocazia unei revist e navale din 1765: „Avem o mulțime de corăbii și matrozi, dar nici flotă, nici marinari". Caterina a știut să atragă un număr mare de căpitani de marină englezi, care i-au condus flota, lăsind ca gloria să treacă asupra comandanților, numai de formă, Orlow și Spiridow. După moartea Caterinei, in timpul domniei lui Alexandru I, urmează pentru flotă o perioadă de descompunere. Impăratul dădea regulat sume colosale pentru reinoirea flotei, dar toate aceste sume erau furate. Din furturile de bani se impărtășeau toți, dela mi-

nistrul de marină până la cel din urmă funcționar. Un exemplu: la 1828 marinari străini observară cu mirare că vasele din port erau boite din nou, numai pe cite o lature; explicarea era simplă: impăratul voia să viziteze flota și fiindcă niciodată nu se urca pe vreun vas, ci numai o privea de pe uscat, șeful statului-major al marinei, dăduse ordin să se văpsească numai laturea intoarsă spre impărat; el realizase astfel pe contul său o economie de 6,591 ruble și 25 copeici. Cu venirea pe tron a lui Nicolai I lucrurile la inceput se schimbă, căci impăratul se interesează mai mult de flotă, dar mai tirziu, își reiau cursul normal de neglijență și tălhărie, continuind tot așa și sub domnia lui Alexandru II. Sub domniile lui Alexandru III și Nicolai II, are loc o activitate febrilă; de la 1885 până la 1904 se creiază o flotă nouă, care după cum pare, prezenta cel mai bun material care se putea procura și cele mai bune echipaje pe care le avea Rusia. Izbucnește războiul cu Japonia și nimic nu corespunde așteptărilor: nici conducerea, nici materialul, nici echipajele; după o serie de infringeri, așa cum nici Spania n-a suferit, flota rusească este complect distrusă.

Sozialistische Monats-Hefte (Februar și Mart 1907). *Richard Calwer* in „Der 25 Ianuar" examinează **pricinile infringerii socialiștilor la ultimele alegeri.** El respinge explicațiile presei oficiale a partidului, care aruncă vina pe puțina pricepere politică a maselor proletare și crede mai de grabă că tactica și politica partidului in ultimii ani, a fost aceea care a contribuit la slăbirea forței de atracțiune pe care o exercita mai inainte social-democrația, și anume din următoarele pricini. Social-democrația a neglijat să se ocupe cu situația specială a pieții muncii din diferite localități, și s-a mulțumit și la aceste alegeri, ca și la cele trecute, să intre in lupta electorală cu lozinca „Hungerwahlen". Decit dela 1903 până la 1906, o ameliorare—oricit de mică—a avut loc in situația economică a populației muncitoare, și lozinca n-a prins. Apoi in chestiunea politicii vamale și comerciale, socialiștii au combatut din toate puterile politica proterționistă și au prevestit, exagerind, o serie intreagă de nenorociri care vor veni pe urma ei; in 1903, toate aceste prevestiri au fost crezute pe cuvint, dar in 1906 alegătorul n-a putut să nu vadă, că numai prea puține din ele s-au adeverit și aceasta i-a inspirat neincredere. Acelaș lucru se poate spune și despre politica colonială. Apoi incă o chestie, naționalismul: polemica dusă in contra guvernului și adversarilor, a dat de multe ori aparență de adevăr calomniilor dușmanilor, care afirmă că socialiștii preferă chiar și capitalismul strein față de adversarii germani. Nu puțin a contribuit deasemenea și faptul că dela 1903 incoace, partidul socialist și-a instreinat in mare parte simpatiile intelectualilor, cari au văzut in congresul din Dresda, cum libertatea de gindire este incătușată in partidul socialist. Deci „in depărtarea de realitate, in menținerea unor concepții care azi nu se mai potrivesc, intr'o critică pur negativă și stearpă și totodată in lipsa unei activități practice și pozitive, văd eu, in rezumat, pricinile cele mai insemnate care au cauzat infringerea social-democrației la 25 Ianuar" conchide Calwer.

Eduard Bernstein, **Ce urmează din rezultatul alegerilor?** Alegerile, zice B., au adus adesea surprize, și nu numai in Germania, ci și aiurea. Iar pierderea celor 36 de mandate, nu e o așa de mare nenorocire pentru partidul socialist, pentru care nu lupta din parlament e cea mai importantă. Dar ceea ce nu-i tragic, e totuși serios și merită o adincă meditație. Mai

întâi trebue recunoscut că socialdemocraţia a eşit învinsă din alegeri; e adevărat că a câştigat încă în ce priveşte numărul voturilor, dar cîştigul, în orice raport, şi absolut şi relativ, e în urma cîştigurilor pe care socialiştii se deprinsese să le aibă în ultimele decenii. De îndată ce s-a pornit lupta electorală, s-a putut vedea că bucuria provocată de disolvarea parlamentului fusese pripită; socialiştii se bizuiau pe nişte formule, care, orcît ar fi de obişnuite în rîndurile lor, nu influenţează de loc judecata restului populaţiei. „In toate întrunirile în care am vorbit, zice Bernstein, am avut sentimentul că am ţinut un monolog, căci a vorbi numai înaintea partizanilor care gîndesc tot aşa ca şi tine, este a ţinea un monolog". Pricina care a făcut pe acei alegători neînregimentaţi în partide, să se ţie departe de adunările socialiste, este că partidul, în ultimii ani, a pierdut mult din nimbul său. Acest nimb mai înainte, era mare; tinerimea, fără deosebire de clasă, se îngrămădea în rîndurile partidului socialist. In urmă însă veniră acele congrese care amintesc adunările medievale în care se condamnau ereticii, veniră acele campanii de suspiciune prin ziare, care ajunseră de nesuferit chiar şi pentru cei cu nervi destul de sănătoşi, şi ca urmare, curentul tinerimei slăbi. Lovitura primită acuma, poate fi considerată ca o fericire, căci slăbind credinţa în absoluta imunitate a partidului, va contribui la îndreptarea lucrurilor.

Eduard Bernstein. **Lupta electorală şi mandatul.** Rezultatul alegerilor, zice B., trebue considerat din două puncte de vedere: din punct de vedere pur aritmetic al numărului de voturi şi mandate şi din punct de vedere al dinamicei politico-psicologice. Din primul punct, rezultatul ultimelor alegeri, deşi nu e mulţumitor, e totuşi suportabil; numărul de voturi socialiste, faţă de totalitatea alegătorilor, arată dela 1890 încoace următoarea dezvoltare: 1890—14,07%, 1893 până la 16,76%, 1898—18,47%, 1903 până la 24,03%, şi 1907—24,24%. Dacă la 1903 nu ar fi avut loc o creştere neobişnuită, ci s-ar fi păstrat aceleaşi proporţii de creştere ca şi în anii precedenţi, am fi avut 21%, cifră, faţă de care cifra din 1907 e încă mai mare decît ar fi trebuit să fie. In ce priveşte scaunele de deputaţi, partidul s-a scoborît dela 81 la 43, ceea ce înseamnă o scădere de 47%, scădere care n-a fost decît o singură dată întrecută, la 1887, cînd deputaţii socialişti au scăzut dela 24 la 11, adică 54%. Alegerile însă dela 1887, nu trebuesc comparate cu acele de acuma. De atunci însă, în mod statornic, numărul deputaţilor socialdemocraţi a crescut, aşa încît fracţiunea socialistă devenise o partidă parlamentară care lua parte la dezbaterile din comisiuni şi putea prin urmare să răspundă la speranţele pe care interesele a trei milioane de alegători şi le puneau într-însa. Scăderea bruscă care a avut loc acuma, micşurează mult rolul parlamentar al partidului; aceasta nu trebue negat, ci tocmai din potrivă trebue accentuat, pentrucă toate puterile să fie încordate spre îndreptarea lucrurilor.

Contemporary Review (Februarie, Martie London, —„*Macedonia şi neutralizarea Constantinopolului*" datorit d-lui *Edwin Pears* conţine un studiu amănunţit asupra situaţiunii politice din peninsula balcanică. Cauzele tulburărilor permanente în această regiune sînt: neputinţa Turciei de a introduce reforme în Macedonia, şi politica Rusiei, care nu renunţă la aspiraţiile ei de a stăpîni Constantinopolul. Faţă de atitudinea Rusiei, Austria nu poate rămîne indeferentă şi caută să-şi deschidă drumul spre Salonic. Starea de nelinişte din sudul Dunării dăunează intereselor statelor din peninsulă: Turcia e silită să întreţie permanent 80,000 soldaţi în Macedonia ceea ce reclamă un mare sacrificiu bănesc şi de oameni; celelalte state stau în o continuă încordare de defensivă, ceea ce le împedică dezvoltarea paşnică. E clar că Rusia şi cu Austria n-au interesul să dorească linişte în peninsula balcanică; prin tratatul secret din 1897 aceste două puteri s-au înţeles în privinţa Serbiei şi Bulgariei. Prin acest tratat Serbia trebue să sufere numai influenţa Austriei iar Bulgaria numai a Rusiei. Iată primii paşi făcuţi de aceste puteri în peninsula balcanică în bună înţelegere; neliniştea din Macedonia şi slăbiciunea Turciei va înlesni mersul spre sud al acestor Puteri. Dar Rusia se înşală cînd crede că-şi va realiza visul alimentînd necontenit focul în Balcani. Bulgaria, mulţumită lui Stamboloff şi Stoiloff, azi nu mai poate fi rusofilă; ea împreună cu România ar putea ridica cel puţin 300,000 soldaţi bine înarmaţi împotriva Rusiei. Apoi, Austria nu poate consimţi ca Rusia să cuprindă Constantinopol; ar trebui ca Rusia să cuprindă întâi Viena şi apoi Constantinopol. Dar presupunînd chiar că Rusia ar avea puterea să sfarme şi pe Austria, se poate oare admite că Germania nu va interveni în favoarea Austriei? Rusia trebue să se convingă că înaintarea spre Constantinopol ar angaja-o în un răsboi din care ar fi imposibil să nu iasă învinsă. Datoria Puterilor europene în cazul de faţă e să garanteze Rusiei imposibilitatea de a cuprinde Constantinopol, şi atunci Rusia renunţînd la aspiraţiile ei, statele balcanice vor intra în o perioadă de linişte. Cea mai însămnată măsură, care ar trebui luată în un congres prin iniţiativa Angliei, ar fi garantarea de către marele Puteri a neutralităţii unei zone în jurul Constantinopolului, zona trebuind să cuprindă în ea Bosforul şi Dardanelele. Această neutralizare a Constantinopolului va aduce linişte în Balcani prin rezignarea Rusiei.

Camera Lorzilor. Anglia trece azi prin o criză politică însămnată: un duel s-a încins dela venirea partidului liberal la guvern, între *Camera Lorzilor* şi *Camera Comunelor*. Prin prerogativele constituţionale ce le are, Camera Lorzilor zădărniceşte orice pas făcut de partidul liberal spre democratizarea Angliei. Partidul liberal are un program de realizat şi nu poate sta în capul Statului decît prin realizarea lui, însă acest program democratic nu-l poate realiza din cauza opunerii reacţionarilor din *Camera Lorzilor*. Partidul liberal, care conduce azi Anglia, e pus în alternativa: ori de a se retrage dela cîrma statului—calificîndu-se ast-fel singur de neputincios şi perzîndu-şi prestigiul pentru totdeauna—ori de a căuta prin vreun mijloc de a limita dreptul de veto al *Camerei Lorzilor*. In privinţa modalităţii de a limita puterea *Camerei Lorzilor* circulă mai multe păreri; *Lordul Stanley of Alderley* propune a reduce dreptul de *veto* al acestei Camere numai la o sesiune; aşa că un proect respins de *Camera Lorzilor*, în o sesiune, se poate întoarce din nou la *Camera Comunelor* în a doua sesiune şi dacă va fi admis nu va mai fi nevoe de a trece din nou prin *Camera Lorzilor*.—D. *Corrie Grant* propune un alt procedeu: proectele, care au fost votate de *Camera Comunelor* şi respinse de *Camera Lorzilor*, să fie votate din nou în un congres compus din cele două Camere adunate la un loc. Asupra modalităţii de a mărgini puterea reacţionarilor concentraţi în *Camera Lorzilor* sînt păreri deosebite, principiul însă de a limita puterea acestei Camere e admis de o majoritate din ce în ce mai mare.

North American Review, (Februarie, New-York).—D. *William Dorsey Jelks*, fost guvernator în Albania, —*Gravitatea chestiei Negrilor*—discută chestia atît de importantă pentru statele sudice ale Americei. Autorul insistind asupra neegalității sociale între Albi și Negri, prevede că și peste două generații Albii vor continua să aibă aceeași repulzie și instinct de separație de Negri. Albii refuză a contracta căsătorii cu Negrii, legea separației între aceste două rase e în singe. Albii refuză să meargă în aceeași trăsură, să doarmă în acelaș hotel, să mănince la aceeaș masă, să învețe la aceeaș școală cu Negrii. In asemenea împrejurări, egalitate politică de fapt nu poate exista între locuitorii statelor de sud; ar fi mult mai bine dacă aceste rase ar putea fi separate în state deosebite. Cu toate aceste problema rămîne: de oarece aceste două rase trăesc la un loc, ele trebue să ajungă la o înțelegere între ele. Apropiarea între rase nu se va putea face decît prin o educație sistematică și îndelungată prin *Școală* și *Biserică*. Pănă acum nici *Școala* nici *Biserica* nu și-a făcut datoria față de Negri. Remediul stă în funcționarea sinceră și corectă a acestor două instituții de educație. Autorul e de părere că personalul didactic la școlile Negrilor să fie recrutat dintre Albii din sud, singurii care sînt în stare să priceapă caracterul Negrilor. Această campanie de educație e singurul remediu sigur deși nu va putea da rezultate decît după mulți ani de muncă; toate celelalte remedii propuse sînt numai niște paliative parțiale.

Review of Reviews, (Februarie. London).—D. *W. T. Stead* face o dare de seamă despre părerile diferiților oameni însemnați din diferitele țări, prin care de curînd a călătorit ca propagandist al păcii, asupra unei *Conferinți a Păcii*.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Fr. Paulhan, *Le Mensonge de l'Art*. Alcan, Paris.

Interesante considerațiuni asupra artei: origine, raportul ei cu morala, rolul ei în societate etc. In tendința pe care toate genurile de activitate intelectuală o au, de a stabili o armonie între spirit și lumea din afară (morala prin transformarea voințelor, știința prin transformarea inteligențelor, industria prin transformarea lumii materiale, etc.),—arta caută să realizeze această armonie într'o lume imaginară. Aceasta este tema pe care o dezvoltă autorul în scrierea sa.

I. Grasset, *Demifous et Demiresponsables*. Alcan, 5 fr.

Responsabilitatea este pentru autor „funcțiunea normalității neuronilor psihici", care pot fi ori compleet normali, ori puțin alterați, ori cu totul bolnavi,—de unde gradele diferite de responsabilitate. Semiresponsabilii sînt uneori vătămători, dar pot fi și cite-odată oameni de o mare valoare socială; între aceștia din urmă autorul pune pe: Maupassant, Rousseau, Flaubert, Musset, Voltaire, Nietzsche, Swift, Poë, Wagner și alți mulți artiști, oameni de știință, muzicanți etc.

Paul Gaultier, *Le sens de l'Art*. Hachette et Co., 3.50.

Un studiu asupra naturii artei, a rolului și a valorii ei în societate. Autorul crede că arta are o origine mai degrabă afectivă de cît intelectuală, nefiind altăceva decît emoția obiectivizată.

Ed. Gasc-Desfossés, *Magnétisme Vital*. F. R. de Rudeval, 5 fr.

O serie de experiențe menite să întărească ipoteza lui Mesmer relativă la fenomenele de hipnoză și suggestiune.

Walter Kinkel, *Geschichte der Philosophie*. Giessen, Alfred Töpelmann. 1906.

Autorul, profesor la universitatea din Giessen, vrea să scrie o istorie a filozofiei care să servească ca introducere la problemele filozofiei teoretice și practice. Volumul acesta conține numai filozofia greacă de la Thales până la Sofiști.

ISTORIE

Maurice Herbette, *Une Ambas-*

sade Persane sous Louis XIV. Perrin, Paris.

Un studiu interesant asupra celor mai vechi raporturi între Franța și Persia, și descrierea ambasadei persane trimisă de Șahul Hussein pentru a ratifica tratatul de comerț încheiat între cele două țări la 1708,—cel dintăiu act oficial încheiat între Franța și Persia.

Georges Duval, *Londres au temps de Shakespeare*. Flammarion, Paris.

O reconstituire savantă a orașului, a curții și a societății de pe vremea marelui dramaturg englez. Cartea e însoțită de un plan al Londrei de pe vremea reginei Elisabeta.

Jacques Bainville, *Bismarck et la France*. Nouvelle librairie nationaliste, 3·50.

Servindu-se de memoriile prințului de Hohenlohe, autorul studiază rolul cancelarului de fer în raporturile dintre Franța și Germania.

General der Infanterie v. **Voigts-Rhetz**. *Briefe* aus den Kriegsjahren 1866 und 1870 | 71. Berlin, Mittler 1906.

Autorul a fost șeful statului major al primei Armate în 1866 și comandantul corpului al X la 1870. Volumul, publicat de nepotul său, conține scrisorile generalului către soția sa. Partea cea mai mare a volumului conține scrisorile din 1870.

Georg Buss, *Das Kostüm in Vergangenheit und Gegenwart*, Bielefeld 1906, Velhagen & Clasing, 171 pp. in 8° mare cu 134 ilustr.; prețul, legat, 4 M. (Face parte din „*Sammlung illustr. Monographien*, edit. de H. v. Zobeltitz, Nr. 17). O scurtă istorie a îmbrăcămintei din cele mai vechi timpuri și până azi. Ilustrațiile sînt bine alese și frumos executate.

Jacob Burckhardt, *La Civilisation en Italie au temps de la Renaissance*, trad. de Schmitt: Paris, Plon, 2 vol. in 16°,—prețul 7 frcs.—Acum cînd această genială operă a lui Burckhardt e tradusă și în franțuzește, publicul nostru mai cult, care nu stăpînește limba germană, va putea să citească și el încă una din cărțile „care nu îmbătrînesc niciodată".

Francesco Lemmi, *Le origini del risorgimento italiano (1789—1815)*. Milano, Hoepli 1906, XII+458 pp. in 8°,—prețul 6 L. 50. (Face parte din publicația populară *Collezione storica Villari*). Se ocupă cu prefacere sufletească a Italiei și deșteptarea ei întru ideia națională supt înrîurirea stăpînirei franceze din epoca napoleoniană.

Heinrich Friedjung, *Der Krimkrieg und die oesterreichische Politik*, Stuttgart und Berlin, Cotta, 1907, VIII +198 pp in 8°. Această carte, care ne interesează și pe noi foarte de aproape e un capitol dintr'o istorie a Austriei dela 1848 la 1861, cu scrierea căreia Friedjung se ocupă în prezent.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE

Lieutenant Revol, *L'Italie actuelle*—Berger-Levrault.

In urma unei șederi îndelungate în Italia, autorul dă la iveală rezultatele studiilor și cercetărilor sale asupra stării actuale a acestei țări. Chestiunea religioasă, viitorul socialismului, politica internă și cea externă, starea armatei,—toate problemele cele mai însemnate sînt cercetate și lămurite de autor în diferitele capitole ale scrierii sale.

E. R. Holme, *L'Éducation commerciale en Europe*.

Autorul e profesor la Universitatea din Sydney și lucrarea sa e rezultatul unei călătorii de studii prin Europa. Profesorul Holme găsește insuficientă educația comercială care se dă în țările cele mai civilizate ale Europei și-i aduce critice foarte întemeiate.

Romain Sembratovitch. *Le Tsarisme et l'Ukraine*, prefața de Bjoernson. E. Cornély.

O foarte călduroasă pleduarie în favoarea Rutenilor din marele imperiu nordic.

Giuseppe Sergi, *La Sardegna*. Torino, Broca 1907.

Un studiu antropologic asupra populației de astăzi a Sardiniei. Volumul se împarte în trei părți: populația sardă; psicologia: condițiile sociale.

Enrico Leone. *Il sindacalismo*. Palermo, Sandron, 1907.

O carte interesantă pentru ori-cine vrea să priceapă noua îndrumare a unei părți din socialiștii italieni.

Caggese Romolo, *Classi e Comuni rurali nel Medio evo italiano*. Firenze. 1907.

Volumul este publicat de către institutul de științe sociale din Florența și studiază clasele rurale de'nainte de nașterea comunelor rurale în Italia, precum și senioriile feudale.

CRITICA. STUDII LITERARE

Louis Maigron, *Fontenelle: l'Homme, l'Oeuvre, l'Influence*. Plon, Paris.

Un studiu serios asupra vieții, activității și a influenței marelui scriitor.

I. F. Demachy. *Histoires et Contes, précédés d'une étude critique par L. G. Torande* Carrington.

L. G. Torande publicînd o parte din operele încă inedite ale lui Demachy, întovărășește acest prim volum de un studiu critic asupra acestui scriitor erotic, din secolul al XVIII, ale cărui opere au fost necunoscute în mare parte până în timpul nostru.

Pierre Lasserre, *Le Romantisme français*. Mercure de France 7,50.

Un studiu desvoltat asupra începuturilor romantismului francez, asupra desvoltării și a influenței lui în afară.

I. G. Tallentyre, *The Friends of Voltaire*. Smith Elder, 9 s.

Autorul, un adînc cunoscător al secolului al XVIII-a, studiază rolul pe care l-au avut în pregătirea Revoluției franceze prietenii lui Voltaire: d'Alemberth, Diderot, d'Holbach, Helvetius și ceilalți.

Émile Haumant, *Ivan Tourguénieff. La Vie et l'Oeuvre* Armand Colin.

Un studiu bine documentat asupra vieții și activității literare a marelui romancier rus, cum și asupra influenței pe care scrierile lui au avut-o în lumea intelectualilor ruși.

Achille Pellizzari, *Il delitto della Signora*. Città di Castello, Cooperativa Editrice 1907.

E un studiu de critică estetică. Autorul confruntează două pasaje din *Promesi sposi* din ediția definitivă cu prima redacțiune, nu de mult dată la iveală și caută a găsi motivele care au făcut pe Manzoni să schimbe radical episodul călugăriții din Monza.

LITERATURA

Fernand Rivet, *La Servitude*. P. V. Stock.

Un roman interesant, în care se descrie în culori vii exploatarea celor mici, și influența puternică, puterea de constringere a religiei asupra populației rurale.

Henry Lecenay, *La Peine imméritée*. Bibliothèque des auteurs modernes, 3.50.

Suferințele casnice ale unei femei, care, fiind artistă, a ținut să se mărite cu un artist,—un pictor.

Reginald Turner, *Dacray's Affairs*. Greening, 6 s.

Povestirea luptelor unei femei pentru a fi primită de soțul ei, romancier și dramaturg, să colaboreze la operele lui literare.

Gerhart Hauptmann, Gesammelte Werke. S. Fischer, Berlin 1906.

In șase elegante volume, a apărut complecta operă a marelui dramaturg german.

Emmi Lewald (Emil Roland). *Der Lebensretter*. Roman in Briefen. Stuttgart 1907.

O satiră socială in care se biciuește trufia și egoizmul vechei noblețe față cu virtutea și mărinimia clasei nouă burgheze.

ARCHEOLOGIE, VOIAJURI

Roger Peyre, *Padoue et Vérone*. Collection des „Villes d'art célèbres". Laurens, 4 fr.

O descriere amănunțită a edificiilor, muzeelor și a operelor de artă ale celor două însemnate orașe ale Italiei. Ilustrații bogate și bine alese.

Claude Anet, *La Perse en automobile*. F. Juven, 10 fr.

Povestirea plină de vervă și de humor a numeroaselor peripeții prin care a trecut autorul și tovarășii săi într'o călătorie prin Caucaz și Persia până la Ispahan,—cum și interesante date asupra vieții și obiceiurilor persane.

F. Farjenel, *Le Peuple Chinois*. Chevalier et Rivière, 4 fr.

Observațiile culese de autor, într'o călătorie de studii, asupra caracterului, obiceiurilor și vieții poporului Chinez.

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

Eugen Lovinescu. *Nuvele*. 1907. Editura Librăriei Socec, București. Prețul lei 1·80.

V. Demetrius. *Trepte Rupte*. Poesii. 1907. Tipografia Niculescu, București.

D. St. Chrisilde. *Amăgiții*, roman. București 1907. Libraria L'Indépendance Roumaine.

Leon Tolstoi. *Cele din urmă*. Traducere de C. Anestin. București 1907. Editura Biuroului Universal. Prețul 70 bani.

Rădulescu Motru. *Valoarea Științei. Organizarea Rațională a Universităților. Psihologia Industriașului*. București. 1907. Libraria Socec. Prețul 50 bani.

Ion Ursu. *Die auswärtige Politik des Woywoden der Moldau Peter Rares*. Erste Regierung 1527—1538.

N. Petrescu Comnen. *Accidentele Profesionale*. București 1907. Tipografia L'Indépendence Roumaine.

Stefan Chicoș. *Meseriașul romin și Legea Meseriilor*. Pitești 1907. Tipografia Mihail Lazăr și Fiu.

G. Danielopolu. *Observațiuni asupra legei pentru Consolidarea Concesiunelor de Petrol*. București 1907. Tipografia „Eminescu".

August Forel. *Ordinul Bunilor Templieri*. București 1906. Libraria Alcalay.

N. C. S. *Istoricul Prăvăliei Rominești*. Cernăuți 1906. Tipografia Emil Kanarski.

St. Antim. *Studii Sociologice*: Substratul economic al subjugării femeei.—Un Tabu.—Substratul economic al dreptului. Substratul economic al familiei. București 1907. Imprimerie de *La Roumanie*.

Const. I. Florea. *Rolul Băncilor în mișcarea comercială*. București 1906. Tipografia „Eminescu".

Al. G. Doinaru. *Smaraida*, ediția II-a.

Sarmasagh Géza. *Statul, Biserica și Școala* (trad. de I. N. Pop) cu o prefață de Dr. E. Dăianu. Cluj, 1906.

Petru Ardeleanu. *Poezii*. Bacău 1907. Tipografia B. H. Margulies. Prețul 2 lei 50 b.

R. Cioflec. *Doamne Ajută-ne*. București 1907. Tipografia „Regală". Prețul 2 lei.

N. St. Jacint. *Dora.* Ploeşti 1907. Institut de Arte Grafice. Preţul 2 lei.

Teodor Pamfile. Mihai Lupescu, Leon Mrejeriu. *Carte pentru Tineretul de la sate.* Bârlad 1907. Tipografia C. Lupaşcu. Preţul 1 leu 25 bani.

A. D. Holban. *Visternicul Taki in 1900 şi 1906.* Iaşi 1907. Tipografia Goldner.

Arhimandritul Nifon. *Muntele Athos.* Bucureşti 1907. Tipografia „Gutenberg".

N. Iorga. *O Alegere de Episcopi Moldoveni in 1557—58.* Cluj 1907 Tipografia „Carmen". Preţul 10 fileri.

Dr. P. Zosin. *Progresele Psihiatriei.* Bucureşti 1907. Institut de Arte Grafice „Minerva".

Gh. Gr. Gheorghiu. *Rolul Educativ al Religiei in Ţara Noastră* Iaşi 1907. Tipografia Naţională. (Ionescu).

Benedetto de Luca. *Cuvintul Romei (CVI—MCMVI)* Bucureşti 1906. Minerva. Preţul 2 lei.

Benedetto de Luca. *La situazione finanziaria e la politica degli agrari in Romania.* Roma 1907. F. Centenari & C. Tipografi.

Benedetto de Luca. *Carmen Sylva.* Roma 1907. Nuova Antologia.

Eremia T. Iliescu. Raport general asupra Serviciului Sanitar Veterinar al judeţului Iaşi pe anii 1900—1907, Iaşi 1907. Tipografia editoare „Dacia".

TABLA DE MATERII

a

Volumului IV

(ANUL II, NUMERELE 1, 2, şi 3)

I. Literatură

II. Studii, Articole, Scrisori din ţările romîne

III. Cronici

IV. Miscelanea

V. Recenzii